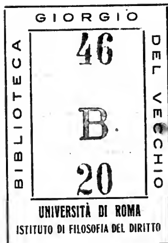

MISCELLÆ DEFENSIONES

Pro

CL. SALMASIO,

De variis obſervationibus
& emendationibus

AD IUS

ATTICUM ET ROMANUM

Pertinentibus.

A Hamburtij Sedanens.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officina IOANNIS MAIRE.
cIↃ IↃ c XLV.

Viris Amplißimis,

PETRO ET IACOBO Puteanis fratribus.

S. D. B.

S. D.

ATAM *hanc mihi ex occasione curam aliis occupato, nec quidquam tale meditanti, ita velim mihi credi ut conscius sum me id quod res est dicere, viri Illustres. Nec apud vos ulla inficiandi causa aut dissimulandi, si aliter esset. Advocatus fori Parisiensis fama celeberrimus, nec vobis de facie ignotus, mihi etiam de utroque cognitissimus, hanc à me operam expressit, non pro me, sed pro eo quem æque ac me ipsum amare debeo, & quem vobis amicissimum esse scio. Fatebor equidem, indignationem magnam huius operis partem sibi vindicaro, de quo nec cogitasse nisi ille prior*

lacessitus esset iniuria, quem ego hanc à me defensionem iure suo postulare credidi. Eam porro maiorem, quæ levior alioquin videri potuisset, eo nomine interpretari debui, quod ab eo facta sit, qui vetere amicitia cum Salmasio coniunctißimus esse vulgo ferebatur. Vsum & familiaritatem inter eos vel maximã intercedere, nõ tam affirmantibus fidem habebam quam ipse ita id esse re ipsa videbam. Cum autem etiam tenerem, ex parte Salmasii nunquam ullo facto dictove eam amicitiã fuisse violatam, tanto magis mirantus sum, in lædendo piorẽ extitisse, qui nũquã ad hoc extremũ venire videbatur debuisse, nisi insigni aliqua provocatus atq; irritatus contumelia. Salmasiũ hoc ingenio esse, plerique familiares eius noveramus, & dolebamus, ut ne amicis quidem parceret, cũ de veritate certamẽ foret. Quod cũ modestia tamẽ sẽper eũ factitasse cõstabat, ita amicos reprehendere solitũ, ut peccata eorum paulo acrius argueret, personas vero ne tangeret quidem,

quarum

quarũ aut nomina ſupprimebat, aut ſi nominandas putaret, nunquam illaudatas præteriret. Huic uni autem ex omni amicorum numero adeo indulſiſſe cum riſu Salmaſium mirabamur, ut uberrima errorum materia in ſcriptis Advocati efferveſcente, ne ſemel quidem ad partes eum vocaverit, nec ulla occaſione;cũ tot ſe ac tantæ offerrent id faciendi, carpendum exiſtimaverit. Quaſi doleret ſummo cauſarum patrono, inter eos nomen non habere, quos Salmaſius cẽſura ſua dignos iudicaſſet, hunc honorem ipſi habere prior occupavit, ut poſtea cumulatum cum fœnore reciperet. Ita ergo incepit eum à quo ipſe nunquam antea vel leviſſime offenſus fuiſſet, indignis modis tractare ac traducere. Qua in re hoc unum fortaſſe, vel præcipue hoc ſpectavit, ut quam gloriam ex propriis ſcriptis ſperandam non eſſe ſciret, aut certe non tantam, eam abundantiſsimam ex Salmaſii reprehenſione proventuram certò ſibi polliceretur. Nec ſpes eũ videtur ſefelliſſe. Nam quæ abſque hoc in

nullo pretio fuissent, tanto in honore cœperunt propter hoc esse, ut multi qui ea lecturi alias non forent, ea re maxime invitati in manus illa sumpserint, quod in his Salmasium male accipi audivissent. Tanto magis etiam nunc requirentur, cum iam refrixerit eorum lectio, accedente hac nostra defensione, quæ magnâ facem adlucebit observationibus patroni, &, sub modio ante surdo lumine vix fumantes, in altum extollet undiq; conspicuas omnium oculis futuras. Hæc certe eo animo non dico aut conqueror, quasi censeam Salmasium errare non posse, aut reprehendi nolle. Non ille in tantam superbiam evectus est, nec eam de se fiduciam concepit, ut se hominem esse aut oblitus sit, aut memor erubesat. Sed duo sunt, si recte sensum eius animi augurari & odorari videor, de quibus nunc apud vos, Viri Amplißimi, per me iure meritoque poßit queri. Quod ab amico læsus sit, quem ipse non læsit, & quod summa cum iniuria id ab illo factum sit, qui fecit. Nam si vel in una,

quam-

quamlibet levissima observatione, illum ab Advocato, eius olim intimo, castigatum pro merita noxia viderem, nunquam certe eum hic defendendum suscepissem. Verum maxima ex eo me cepit indignatio, cum cognovissem occasiones omnes captatas ab illo quem minime decuit, amici arguendi & vexandi, tam nullo sæpe cum colore, tam frivolis & ineptis ubique rationibus, ut nihil appareat aliud eum quæsivisse ac sperasse quam incrementum famæ suæ ex detrimento alienæ. Quod in eo qui se amicum profiteatur cum vix sit ferendum, ut malo more factum, tanto minus in illo ignosci debet, qui nullo bono iure id à se fieri nisi conscius sibi fuerit, omnium stupidissimus merito suo haberi debeat. Et quod in hoc genere quidem ab adversario inimicitiam professo agitur, nulla refutatione alia indiget, vel defensione præter hanc quod malevolentis animo grassatus sit, & calumniatoris, qui eas partes inimici acerbius premendi susceperit. Vno verbo licet

talem mortalem retundere, ſi dixeris, Iſte homo meus hoſtis eſt. Sin ille quem amicum certiſsimũ tibi eſſe credas, idque omnes exiſtiment, cenſoris in te manus, nullo ſuffragio, nec temetipſo deſerente oblatum, ſumpſerit, ac multa quaſi peccata, ſua illa virgula cenſoria paſsim in tuis ſcriptis notare ſuſtinuerit, quis non hunc hominẽ acerrimo veritatis amore atque intentiſsimo ſtudio impulſum & permotum cenſeat ea reprehendiſſe, quæ nullo modo ſe irreprehenſa ne in amico quidẽ prætermittere potuiſſe animum induxerit? Si amicus iſte porro, cuius errata ab amico ita deprehenſa & caſtigata fuerint, nihil reſpondeat; cui non videbitur ſilentio ſuo agnoſcere ſe eam promeruiſſe cenſuram? Et tacendum quidem illi arbitror, qui ſe iuſte reprehenſum eſſe ſenſerit, immo & gratias agẽdas reprehẽſori, quod benevolẽtis officium præſtiterit in admonendo & caſtigando amico de errore, quem is pro facinore laude digno ſe putabat edidiſſe. Non idem faciendum er-

ga eum qui ſub amici perſona certum inimicum occultaverit. Quod tum eſſe indicio nõ fallaci licet dignoſcere, & falſum amicum à vero diſcernere cum recta pro pravis corrigit , virtutes pro vitiis numerat, & laudandis nigrum theta præfigit. Quæ omnia niſi adverſus Salmaſium ab Advocato iniquiſſime & iniurioſiſſime perpetrata rebus apertis ac confeſſis oſtendero , nihil mihi humani aut divini credi volo, quinimmo improbũ inteſtabilemque me haberi non refugio. In ipſa ad Memmium Epiſtola, in antiquitatis ſtudium & humaniores litteras multis verbis & atrocibus acrique ſpiritu invehitur, nec animadvertit, ſuamet ipſum vineta cædere, cum de iſto muſtaceo laureolã ſæpe quæſierit, eamq; litteraturã diu publice in Academia celebri profeſſus ſit. Ne nunc quidem, cum iam pridẽ aliã ſcientiam quæ magis ipſi viſa eſt quæſtuoſa elegerit, relicta priore quæ ſterilem habebat cathedram, poteſt ab illa quam deſeruit abſtinere. Non omnem tamen

litteraturam ita infamat, ut in vanitatē eius buccis plenis declamitet, sed eam solā, quæ, ut latius evagata, iā non amplius scientiis, & utilioribus disciplinis, aut civili scientiæ inservire cœpit, esseq; graviorū studiorū accessio, sed ipsa studiorū caput & fūdus nōnullis existere. Tūc, *inquit*, quanta eius esset, ad eā rem quod attinet, vanitas apparuit. *Quid velit istis, nescio, aut quem petat. Hoc unum omnes qui legerunt animadvertisse perspicue video, Salmasium hæc verba tangere, ut ea quæ sequuntur proxime, maxima cum invidia, & acerbitate, & oratorio sono vibrata ad insimulandam vanitatis miseram illam* πολυμαθημοσύνην, *quam sibi olim in amoribus & deliciis fuisse oblitus videtur, cum tamen etiā nunc subinde eius amplexus repetat. Certe ex istis paucis colligere est, quæ sit æquitas in iudicando Advocati, quæ prudentia in scribendo, & quæ constantia, qui in pauxillo spatio secum ipse pugnet, quid dicat nesciat, & præ studio carpen-*

pendi Salmasii occæcatus, in se ipsum potius incurrat quã in eum quẽ tanto animi ardore impetit. Primo litteraturam ut vanissimã arguit, eamq; litteraturã quæ latius evagata est, quæq; ipsa studiorum caput & fundus in nonnullis cæpit existere. At illa quæ caput & fundus studiorum in multis existit, non latius evagatur, sed intra terminos suos subsistit. Non enim, ut ipse dicit, scientiis & utilioribus disciplinis civilique prudentiæ inservit. Quomodo igitur hæc cohærent aut constant? Quæ limitibus suis contenta graviorum studiorum accessio non est, nec illis inservit, sed fundus ipsa studiorum & caput, dici non potest latius evagari, cùm intra suos se tota gyros volvat ac teneat. Deinde dicat nobis, cur vanissima illa debet videri, quæ ipsa sibi pro sciẽtia est, domina sui & magistra, nõ aliarũ scientiarum ancilla? Quando hoc fieri cæptum est, ut fundus & caput existeret quæ antea aliis serviebat? Vt eius verba audio, videtur haud dudum hoc evenisse

ex-

existimare. At quis nescit, ab omni ævo tam apud Græcos omnium disciplinarum ac doctrinarum inventores & auctores, quam apud Romanos, semper fuisse homines qui unicam hanc litteraturam excolerent, omnibus aliis scientiis insuper habitis? Innumeri tales è Græcia possunt nominari, ut Dionysii, Aristophanes, Aristarchi, Didymi, Eratosthenes, Apollonii, Herodiani, aliique: è Latio Orbilii, Verrii, & omnes quos libello qui legitur complexus est Suetonius. Litteratores *vocabantur Romæ, & inde* litteratura *eorum professio, quam &* humanitatis, & humaniorum *etiam* litterarum *appellatione donarunt Latini. Et de istis certe solis qui hoc unum publice mercede profitebantur dici potest, caput & fundum hanc artem habuisse, non de aliis qui animi tantum gratia hoc studii genere delectati sunt. Nisi quis velit, Cæsarem, quia de analogia libros scripsit, qui ad litteraturam pertinent,* litteratorem *etiam fuisse, quod nominis eis tantum* da-

datum est qui grammaticam in scholis publicis stipendio docebant. Multo minus igitur in Salmasium cadit quam in Advocatum iste fundus, & istud caput litteraturæ, non iam aliis scientiis servientis, & latius evagantis si meminerit quid olim Sedani egerit. Hoc tamen ferri posse ait, quod fundus & caput in nonnullis existit, quando titulis suis contenta, inter proprios fines lascivit. Sed si quãdo in sciẽtias ipsas ausa perrũpere, *sic enim Latine loquuitur*, earumq; nomẽ fronti suæ adscribere, extra oleas divagata, pro scientiarum definitionibus, ex earũ principiis, scitis, observationibus instructis, res suas nobis, quamquam bellas, quanquam ingeniosas, & in alio foro pretiosas, obtrudit, tunc vetus illud, Πολυμαθημοσύνης κενώτερον οὐδὲν, è tripode ipso editum confitemur. *Nescio unde istum tripodent nobis invexerit, non certe Delphicum. Sed non obscurum est, quo ista tendam, & in quem arcum dirigat. Salmasius paulo ante in lu-*

cem

cem ediderat libros de Vsuris, & Modo usurarum, itemque Diatribam de mutuo, sub nomine Alexii à Massalia. Aegre, ut videtur, tulit Advocatus, eũ quem pro grammatico tantum haberet, ausum esse istos limites egredi, & ea tractare quæ ipsius captum & professionem superarent. Hinc illæ igitur lacrimæ, & querelæ. Sed nosse debuit eruditißimus Advocatus, & Salmasii quondam, si non vana fides, amicißimus, etiam Iuri aliquã operam olim dedisse Salmasium. Quin & ipse novit Salmasius, Advocatum, qui nunc ita audit, non semper fuisse Iurisperitum. Cum catalysim prioris artis fecit, omisso quod agebat, repente non à toga ad pallium transiit, sed togæ genus mutavit, & pro scholastica forensem induit. Salmasius neutram unquam gestavit, quamvis per triennium Heidelbergæ, sub doctore celeberrimo Dionysio Gothofredo, aßiduam Iuri navaret operã cũ a patre destinaretur loci sui successor in summo Burgundionum Senatu. Quid votis patris obstiterit, nos sci-

ſtimus, nec illi ignorant, quibus notus Salmaſius. Sic fata volvunt vices, nec de rhetoribus conſules ſæpe tantum faciũt, ſed etiã de ludimagiſtris cauſarũ patronos. Ceterũ quo iure aut qua poteſtate Advocatus interdicere poſtulat Salmaſio, ne quid cõmentetur aut ſcribat quod aliterius ſcientiæ præter grãmaticam nomen titulumque præferat? Nũquid in antiqua Aegypto vivimus, ubi unicã tantum artẽ licuit exercere, ubi medicina in partes diviſa ne totum quidẽ corpus ſibi vindicabat, ſed erant quibus oculorum ſola cura crederetur? Si ab inſcitia Salmaſii obſtaculum hoc illi ponit tãgendi tractandiq; quod neſcit, bonum factum fateor, & laudo cenſorem. Sed cum dicat, res bellas & ingenioſas atque etiam pretioſas ſi in in alio foro venditarentur, à Salmaſio obtrudi, nonne ipſe ludibrium nobis debet? Si bellæ & ingenioſæ ſunt, etiam veras eſſe oportet. Nihil enim pro bello aut ingenioſo habendum reor in litteris, & ſcientiis, quod non ſit verum. Quod verum non eſt, ne quidem

dem bellam aut ingeniosum mihi esse videtur. Si porro ut bellæ sunt res quas Salmasius proposuit, ita etiã veras eas videri oportet, ex scientiarum quoque principiis, scitis, & observationibus petitas illas cẽseri necesse est. Pro definitionibus scientiarum res illas bellas ab eo obtrusas ait Advocatus. An male Mutuum definivit Salmasius? An Vsurarũ definitio ab eo allata, non recta est? Qui tam multa alia in scriptis Salmasii suæ censuræ subiecit, cur non ante alia definitiones eas notavit? Cur totum illud Salmasii dogma de mutuo quod hactenus omnes fere doctores Iuris pæne ad insaniam redegit, non refutare aggressus est? Ridiculum & illud Advocati, in alio foro pretiosas. *An pretium nullis rebus poni debet nisi quæ in foro Parisiensi vænales proponuntur? Emptorẽne provocare nihil potest nisi ab advocatis Parisiensibus venditetur? Pretiosa ergo essent quæ Salmasius de Vsuris ac de Mutuo commentatus est, si advocatus aliquis Parisien-*

siensis, vel causidicus etiam fortassean quicunque ea scriptis mandasset. Quia à Salmasio veniunt, qui non est doctor Iuris, neque professor, neque advocatus, in nullo honore ac pretio sunt habenda. An est minus peccatū, si advocatus ad litteraturam convolet, quam si litterator ea quæ pertinent ad iuridicam scientiam audeat attingere? Nihil magis se odisse in litteris profitetur hac ipsa Epistola Advocatus, quam pravam earum & ineptam cum aliis artibus & scientiis mixturam. Quid oderit aut amet, ὁ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ, sed quod pravam & ineptam appellat mixturam litterarū cū scientiis aut artibus, quis non pravo, & inepto iudicio ita eum censere existimet? Cur ipse igitur eas miscet, atque in vitium incidit quod aliis vitandum proponit, & sibi invisum esse iactat? Quis aut quid illū cogit sectari quod aversatur, & ambire quod odio prosequitur? Tollit plane proverbium vetus Græcorū, Σκύθης τὸν ὄνον. Scythæ libēter vescebātur asinina, nō itē Græ-

ci. Cum aliquando Scytha & Græcus una iter facerent, inciderunt in cadaver aſini in via iacentis. Tum cæpit Scytha longe fugere, & nauſeam ſimulare ad conſpectum animalis, cuius carnem Scythis nimis eſſe appetibilem Græci obiectabant. Cum paulo ulterius eſſent progreſſi, finxit Scytha aliquid ſe inter vias perdidiſſe repetẽdũ & comite relicto, retro iter relegit, & ad aſinum ſuum redit, cui perna amputata, ut ſibi lautiſſimũ inde epulũ in hoſpitio pararet, alio perrexit itinere, ut Græcum ſuum comitem falleret, qui certe multum riſiſſet de mira Scythæ diſſimulatione, & ὀνοσφαγίᾳ. *Idem de noſtro Advocato poteſt uſurpari. Mixturam odit litteraturæ & aliarum ſcientiarum, ſequitur tamen & affectat quod odit. Simulatio ergo iſta, non verum odium. Non tamen indiſtincte & generaliter eum cinnum improbat litterarum & ſcientiarum. Nam ſi quando res ipſa id flagitat, ut ſi alterutrum eorum abſit, deſit aliquid perfectæ eorum explicationi, tum*

eam

eam mixturam admittit: ut factum suum excuset, quoniam sine illa affectatione id ab ipso actum sit, cum ea nimirum tractaret, quibus ex historicorum & aliorum cuiuslibet generis scriptorum monumentis lucem mutuari necesse quandoque fuerit. Nonne etiam Salmasius quod fecit similiter potest defendere? Cum ab amico Theologo quid de usuraria re sentiret rogatus, sententiā super eo suam vellet exponere an id commode potuit præstare nisi adscita quoq; & adsuta Iuris scientia? Sic in quæstionem de mutuo incidit, non enim usuræ sine mutuo incedunt, cum ex eo procedant. Sine affectatione itaque, & κακοζηλία, æque id à se factum potest adfirmare, quod Iuris scientiam miscuerit cū litteratura, quā Advocatus qui litteraturā miscuit cum Iuris scientia. Nam si Iurisconsultos non adhibuisset in illis tractatibus elucubrandis Salmasius, nō fuissent satis explicata aut certo satis definita, quæ de usuris ac fœnore tunc commentatus est. Ita in eodem crimine sibi

 facile

facile ignoſcit Advocatus, veniam non dare facilis alii qui non magis deliquerit. Sua quoque ita commendat, ut non ſolum bella & κομψὰ videri poſtulet, ſed etiam utilia, & ὧν δεῖ τῇ πόλει. Nec ſane invidemus quod ita bene de ſuis ſcriptis ſentiat, dũ ne tantopere aliorũ fœtus deprimat. An negabit, utilẽ eſſe vitæ de Vſuris tractatum? Ita quidẽ, inquiet, ſi ab alio exierit. Si Salmaſius vero aliquis aut ſimilis Salmaſio id opus produxerit, bellũ tantũ erit, & ingenioſum. Quid mutui quæſtio? an non neceſſaria, ut ſciatur utrũ ſit alienatio an non ſit? Immo bella tantum, & κομψὴ, quoniam Salmaſius eam tractavit. Da eam iuriſconſulto vel advocato diſcutiendam, nihil erit utilius. Sic grandis & inexpiabilis facinoris rea peragitur ab Advocato litteratura quæ ſcientias ipſas audet invadere ac perrumpere, limites ſuos ſupergreſſa. Cur hoc crimen intentat immerenti & innocenti Grammaticæ, cuius cauſa penes ipſum reſidet Grammaticum? Non Grammatica ipſa extra

tra

tra oleas divagatur, ſed qui alteram cum Grammatica ſcientiam ſibi adoptat, non contentus illa naturali filiola. Si præter Gallicam linguam quæ mihi naturalis eſt ac vernacula, luberet etiam addiſcere Belgicam, nõ Gallica mea dialectus ſeſe extenderet ad Belgicam, & limites ſuos tranſiliret, atq; in huius fines irrũperet, ſed ego ipſe hoc crimen, ſi crimen eſſet, committerẽ. Qui plures ſimiliter linguas callere geſtit, nec intra unius fines ſe continet, non propterea hoc ei vitio verti debet, nec vanitatis inſimulari quod πολυγλωττίαν hanc adfectet. An aliquid ſecus de ſcientiis? Si in litteratura verſatus, velim etiam ſcire quid doceat philoſophia, an prohibendus ero? Si etiam ſtudeam penetrare adyta iuriſprudentiæ, quis me tanquam profanum arcebit? An advocati Pariſienſes? Si contigerit me minus eſſe Iuriſconſultum quam Grammaticum, quia operam in Iuris ſtudio minorem poſuerim, & lubeat mihi tamen aliquid in Iure tentare,

quod opes mutuari debeat ex litteratura, quis dixerit, Grammaticam meam terminos suos excedere, & non potius me qui sim Grãmaticus simul & Iuriscõsultus, utramq; iungere ubi mutuas operas invicẽ altera ab altera sibi conferri desiderant? Sed hanc mixturã non probare se dicit Advocatus, pravam ineptamq; iudicat, pravus ipse & ineptus huius rei æstimator. Quis vero nunc potest in Iuris scientia profectum aliquẽ laudabilẽ facere, nisi qui litteras humaniores ad eam artem adiunxerit? Quid esset hodie Iurisprudentia nisi eam è tenebris ac situ squaloreque exemissent homines litterarum disciplinis instructi? Quod & ipse fatetur in Epistola Advocatus, ut miranda sit an miseranda desultoria eius levitas, modo laudantis, modo vituperantis rem eamdem in tantulo Epistolæ spatio. Sensit, *inquit*, quibusdam in Europæ partibus auxilium illud Iurisprudentia, quam à præstantissimis antiquitatis hominibus excultam, auctam, & propagatam barbaries tanta vi in-

invaserat, ut nemo Iurisconsultus haberetur nisi idem barbarus aut certe barbarico cultu instructus existeret. *Ipsi itaque Iurisprudentiæ tanti boni, vel Advocato iudice, causa fuit litterarum & elegantioris eruditionis instauratio. Cur igitur paulo post damnat utriusque mixturam, quæ tantopere profuit Iuris sciētiæ? Mixtura certe illa non potest fieri, nisi indiscretis utriusq; artis limitibus, sive litteratura ingrediatur fines Iurisprudētiæ, sive hæc illius. Vix perfectā porro posse dari Iuris cognitionem absque ope & adiumento litterarum humaniorum, inter omnes ferme convenit. Ipse vero ita statuo ne in litteratura quidem perfectum quemquam repe riendum esse qui Iuris disciplinam non degustarit. Hinc tam multi antiqui Grammatici verborum Iuris significationes explicarunt, quas qui nesciat exponere, pro docto litteratore se haberi frustra postulet. Varro & Verrius huius rei testes sunt locupletissimi, apud quos Iuris veteris legum-*

que priscarum interpretata vocabula plurima licet invenire. Omnia dicerẽ si integra ad nos pervenissent illorum auctorum opera, ut & aliorum celebrium Grammaticorum qui idẽ præstierunt, & penitus interciderũt. Iuris Attici voces unde haurire est nisi ex Grammaticis? Si non esset Harpocration, quam multa ex his ignorarentur? De Polluce idem dico, & Suida, quos nisi haberemus, frustra doctissimus Advocatus, nec sine summo labore commentarios suos de Iure Attico posset absolvere. Grammatici rhetores non sunt, rhetorum tamen voces & loquutiones sui muneris esse credunt ut explicent. Inde tot λεξικὰ ῥητορικὰ ab iisdem prodierunt, quæ magnam partem nobis invidit injuria temporum, solis nunc auctorum qui ea scripsere nominibus extantibus. Ne historici quidem sunt Grammatici nec poëtæ, ἱστορικὰ tamen & ποιητικὰ λεξικὰ, multi olim concinnarunt. Nõ sunt Architecti, sed ἀρχιτεκτονικῆς vocabula colligunt, & interpretantur. Fabri

non

non sunt, nec fabrilia tractant, nihilosecius & τεκτονικὰ conficiunt ὀνομαστικὰ, ut Eratosthenes. Nec venatores sunt quamvis omnia quæ ad venandi artem pertinent nomina nota habeant, ut alios doceant. Iam vero quis dixerit, medicum esse qui Grammaticus est? Quis autem nescit plures olim Grâmaticos collegisse dictiones Hippocrati aliisq; Asclepiadis usurpatas, & exposuisse? Vnus hodie nobis superest Erotianus ex tā multis qui in hoc curriculo sudaverant. Etiā sellulariarum artium τεχνικὰ vocabula nosse debet Grammaticus, ut notitiam eorum porro aliis tradat. Ita omnes artes & scientias pervagatur Grammatica, & penetralia earum introspicit dum in verbis non hæret solis, sed etiam res ipsas familiares habet quatenus ex verborum explicatione pendet rerum certior cognitio. Præterea adeo inter se amice conspirant artes liberales, atque ita invicem connexæ sunt, & concatenatæ, ut vix in una perfecte quis eruditus dici queat nisi omnes

plusquam delibaverit. Hunc scientiarum orbem Græci ἐγκυκλοπαιδείαν appellant, quarum nullæ ad plenum sciri possunt ac doceri quin à litteratura plurimum mutuentur. Architectum suum Vitruvius litteratum esse vult, peritum graphidos, eruditum geometria, optices nõ ignarum, instructum arithmetica, historias complures novisse, philosophos diligẽter audivisse, musicam scire, medicinæ non esse ignarum, responsa Iurisconsultorum tenere, astrologiam cœlique rationes cognitas habere. Idẽ de musico, de pictore, de mathematico, & de aliis omnino artibus quæ liberales vocãtur. Etiam oratorẽ quẽ pro perfecto exhibẽt qui de ea arte scripsere Græci Latiniq; illa omnia quæ in architecto requirit Vitruvius scire debere, & πολυμαθείᾳ, quã Advocatus tanquam vanã repudiat, pectus oppletũ habere præcipiunt. Nec poëta potest videri in arte sua excellens qui ea omnia ignoraverit. Nulla est artium inter se sordidarum coniunctio aut cognatio. Nam sutrinam bene potest

callere qui fullonicam non didicerit, & faber esse optimus, qui in textrino nunquam sederit. Sed nec sellularias inter & liberales ulla est, aut exigua admodum affinitas. Sapientem tamen suum Stoici non solum ἐγκυκλίοις *omnibus scientiis instructum obtrudebant, sed etiam sutorem bonum esse, pistorem & textorem nihilo deteriorem, affirmabant. Qua mente ita senserint, non disputo, unum tamē olim extitisse sophistam scio Hippian nomine, qui præter artium liberaliū cognitionē quibus egregie imbutus fuit, nullum fere opificium quod manu elaboratur tunc excultum est, in quo non excelluerit. Venit aliquando Pisam cum Olympicum certamen ageretur celeberrimo totius Græciæ conventu, non minus, inquit Apuleius, cultu visendus, quam elaboratu mirandus. Omnia secum quæ habebat nihil eorum emerat, sed suis sibi manibus ipse confecerat. Et indumēta quibus indutus, & calceamenta quibus erat inductus, & gestamina quibus*

bus erat conspicuus. Annuli etiam, aurei quem læva manu ostentabat, faberrimo signaculo, & orbiculum circulaverat, & paleam clauserat, & gemmā insculpserat. Stilo Africani scriptoris me hæc dicere, manifestum est. Nec hæc tantum ipse sibi concinnaverat manu sua, quæ utcumque ab arte laudabiliore possunt commendari, sed etiam strigilem & ampullam oleariam fabricaverat quibus in balneo uteretur. Quid veteres memorias revolvimus & quæ pridem fuere miramur, quæ fortassean nec fuere? Habemus in urbe unius diei itinere hinc dissita virginem nobilem haud minus quā Hippian, numerosa arte multisciā, immo plane omnisciam, & tanto magis eo nomine mirandā, quod in hunc sexū rarius cadit tanta ingenii fœcunditas, tanta artium copia cum omnes calleat, tot virtutū coniunctio cū nulla careat. Quæcunq; manu confici & mente concipi possunt, tenet una. Sic pingit ut nemo melius. Scalpit, fingit ex ære, ex cera, ex ligno similiter. In phrygionica

ar-

arte, & in omnibus quæ muliebrium ſunt curarum & operum, omnes antiquas & hodiernas provocat ac vincit mulieres. Tot vero doctrinarum dotibus inſtructa eſt, ut neſcias in qua magis antiſtet. Tot linguarũ donis ornata eſt, ut non contenta Europæis, in Orientem uſque ſtudio & induſtria pervolarit, cõparatura ibi Hebraicas, & Arabicas, Syriacaſque, quas adiungeret iam quæſitis. Latine ita ſcribit, ut virorum qui tota vita hanc elegantiam affectarunt, nemo politius. Gallicas Epiſtolas tales concinnat, ut vix meliores Balzacius. Cæteris in Europa uſitatis linguis æque bene utitur ac illi quibus ſunt vernaculæ. Cum Iudæis Hebraice, cum Saracenis Arabice, poteſt commercium habere litterarum. Etiam viris arduas & ſpinoſas ſcientias ita tractat, philoſophiã nẽpe ſcholaſticam & Theologiam, ut omnes ſtupeant quia prodigio ſimilis res eſt, nemo æmuletur quia nemo poteſt imitari, nullus etiam invideat quia ſupra inuidiam ipſa eſt. Eam à me hic

nominari modestia eius mihi cognita non sinit, nec etiam opus est, cum per sua signa satis intelligatur, & agnoscatur ab omnibus. Hæc cum verissima sint, unus vivit ac viget in foro Parisiensi Advocatus, qui non potest pati in eodem homine litteraturæ & Iurisprudentiæ mixturam. Capax omnium simul quæ sciri discive possunt hominis esse ingenium, si sibi non desit, vel ex terræ natura ex qua producti sumus, & in quam reversuri, coniicere est. Ferro sæpius proscindenda est ac vertenda, ut unicam illam speciem quã per sationem acceperit reddat. At quamlibet subacta & versata, & uno seminio consita, vix tamen ab ea potest obtineri quin lolium simul & avenas aliasque herbas cum eo semine quod ei commissum est progeneret, quasi testato significans, se plurium feracem esse quam creditur. Quod & ipsum clarius ostendit ubi inculta relinquitur, ut circa vias & in agris desertis, & vacuis. Tot enim plantis ac fruticibus omnigenis ibi sponte pullulat bonis

ma-

malisque, ut in pauco tempore tota eius superficies senticetis occupetur herbisque aliis immixtis pluribus. Vt redeamus è diverticulo in viam, non iam hic quæstio de finibus litteraturæ quam latos olim habuerit, aut habere nunc debeat, cuius universam ditionem intra artem Donati concludere satagit Advocatus, sed an cum Salmasius Diatribam de Mutuo edidit fines Grammaticæ extenderit, & in Iurisprudentiæ limites eam induxerit, ut persuadere nobis conatur suadæ medulla Advocatus, φὼς νομικῆς, & flos delibatus critices. Profecto si ex canonibus tantum Grammaticis eam controversiam decidere instituisset Salmasius, qua probavit, Mutuum nõ esse alienationẽ, non iniuria potuisset eminentissimus Iurisconsultus queri pomœria Grãmatices ultra quã iustum est fuisse promota, & Iuris attentatos terminos. Sed cum ex regulis ipsius Iuris, ex principiis illius scientiæ, ex responsis veterum Iurisconsultorum, eam quæstionem determinarit,

non

non tanquam Grammaticus id fecisse statuendus est, sed tanquã etsi non Iurisconsultus, certe Iuris non imperitus. Duæ quippe regulæ Iuris totum hoc negotium conficere sunt idoneæ, absque aliis probationibus aut argumentis. Vna est quæ petitur ex leg. CCXIII. *D. de verborum significatione, & refertur ex libro* I. *Vlpiani Regularum, ubi dicitur,* æs alienum esse quod nos aliis debemus, æs suũ quod alii nobis debent. *Non enim ex necessaria consequentia videri potest alienatum quod est alienum ei qui accepit, & suum illi qui dedit. Altera habetur in leg.* LV. *D. de solutionibus, ex eodem Vlpiano, ubi scripsit,* nummos non alienari qui sic dantur ut recipiantur. *Et cum de mutuo datis ibi intelligat, & certum sit, in mutuo nummos ita dari ut recipiantur, illud etiam pro certissimo inde concluditur, Mutuum non esse alienationem. Nam ut Varro etiam dixit, magis Grammaticus quam Iurisconsultus,* si datur ut reddatur, mutuum. *Ex vocis*

ipsius

ipsius veriloquio hoc etiam constat, vel è Grammaticæ scitis ac definitionibus potuisse hanc quoq; quæstionam solvi. Nã mutuum fieri interpretantur cum par pari refertur. Ergo quod datur mutuo, vel ad mutuum, in hoc datur, ut mutuum fiat, ac reddatur par pari, non ut alienetur. Sed illæ duæ regulæ ex Iurisprudentium scriptis petitæ adeo rem definiunt ut non opus sit ad eam decidendam implorare opem Grammaticorum. Et Salmasius ad eum nodum scindendum mutuatus est gladium Iurisconsultorum, non stylo grãmaticali eũ dispunxit. Enimvero si dicendum est id quod res postulat, longe mihi magis Grammatica, vel intra eos fines quos habere debet coercita, iuris Romani recte interpretãdi capax videtur, quã causidicina. Hæc quippe si dodolosi spes refulserit nũmi, & merces opima proponatur, ad ius evertendum sæpius accedere parata est quã ad propugnãdũ. Pro iure interdũ stat si forte causa inciderit iure subnixa. Sin mala deferatur ad advocatũ, quæ præmio

proposito omni modo sit defendenda, nõ tantũ ius in ea detorquetur atq; enervatur, sed omnino si opus sit, & liti expediat, subvertitur ac subruitur. Inde est quod vulgari inter Græcos proverbio, & nunc etiã inter nos iactato, dicitur de bono causarum patrono, nunquam bonum fieri iudicem. *Ratio est, quia ex probatis & secundum leges ac iuris rationes semper bonus iudex pronuntiat, cum advocati etiam optimi in eo collocent artis suæ excellentiam ac fiduciam, ut malam causam possint adversum ius ac iustitiam obtinere. Vnde & vulgo dictitant nullã non esse bonã si bonum advocatũ nacta sit. Ea est causidicina, non grãmatica, quæ intra fines suos lascivit, quæ petulanter agit, quæ convitiatur, perstrepit, obloquitur, & quæ canino ritu latrat. Qua nihil vanius est, nisi pro solido accipias pretium quod ex eo quæstu ad causidicos redit, multũ in eo diversos ab antiquis prudentibus Iuris, qui causas non perorabant, sed responsa de iure tantum dabant, quæ & pro*

pro lege observabantur. At isti ubi contra ius in dicendo pro reis steterunt pecunia corrupti, mox de iure responsitant pretio adducti. Quorum responsis si hodie staretur, & si pro regulis iuris ea tenerentur, nihil foret distortius, depravatius & iniquius, & invicem sibi magis contrarium illo iure quod inde cōponeretur. Præterea causis agendis occupati, & responsis consiliisve de Iure municipali venundandis intenti, non mirum est, si ad Iuris veteris ac Romani intima penetranda & rimanda otium sibi non faciant qui tam negotiosam in quæstuosis studiis vitam colunt. Si quando vero ad hæc sacra animum conferre libeat, tum ingenium adferunt nimis profanum & alienum à cognitione horum mysteriorum, dum aliud agunt, & halucinantur. Atq; inde ea peccata cōmittere illos necesse est qualia solent οἱ ἐξορχούμενοι τὰ μυστήρια. Inde illa Advocati non ferenda in eo qui se Iurisconsultum dicit, Servum communē secari in partes, *cum sectio sit earum*

tantum rerum quæ partitionem ac divisionẽ ex sua natura admittunt. Cum docet eũ qui meretrici dat, turpiter facere, non quod det, sed quod condicat, *cum quæratur eo titulo, an condictio competat dati ob turpem causam, si uterq;, dans & accipiens, aut alteruter, turpiter fecerit dando. Cum* remittere testimonium *exponit pro non dicere, &* renuntiare *simpliciter positum, pro testimonium dicere. Cum* obloquutio innocentiũ *explicatur,* συνηγορία κατὰ τῶν ἀνευθυνῶν. *Cũ deniq; alia plura huius κόμματος in illis libris de auctoritate rerũ iudicatarũ & Observationũ passim occurrunt, quæ partim hic observavimus, partim in aliud tempus reservavimus. In ipsa Epistola liminari ad illustrißimum Memmium, in qua decuit quasi frontispicium operis splendidum & magnificum constitui, ὢ καλὸν θεῖ qualis est? Quam ineptus? quã parũ sibi constãs? & quam gloriosus in togata militia Thrasonidas? Primo laudibus in cælum fert qui Iurisprudentiam illustrarunt o-*

pe

pe bonarum litterarum quas cum ſcientia Iuris coniunxere. Mox in eadem pagina eamdem litteraturam latius evagantem, non eſſe pro vanitate ſua tolerandam dicit. In eadem tamen periodo maximam eius vanitatem apparere ait, quæ ſtudiorum caput & fundus in nonnullis exiſtere cœpit. Statim ſubiicit, hoc tamen ferri poſſe quamdiu laſcivit intra proprios fines, ſed ſi extra oleas divagetur, tum demum oſtendi veritatem veteris dicti quaſi ab oraculo pronuntiati, πολυμαθημοσύνης οὐκ εἶναι κενεώτερον οὐδὲν. *Quaſi auctor illius ſententiæ de illis eam protulerit qui cum Iuriſprudentia litterarum humaniorum eruditionem iunctim excoluerint. Alius dixit vel idem,* πολυμάθειαν νόον οὐ διδάσκειν, variam rerum plurimarum eruditionem bonam mentem non docere. *Quod ſi verum eſt, ut fatemur eſſe, tum etiam fateamur oportet, pro* πολυμαθεστάτῳ *haberi debere hunc Advocatum. Paulo poſt addit idem, nihil ſe magis odiſſe in litteris quam*

pravam earum & ineptam cum aliis artibus ac scientiis mixturam. Vult nimirum omnes esse aut meros Iurisconsultos, aut meracos grammaticos sive litteratores sine admixtione ullius alterius artis aut doctrinæ. Cur igitur paulo ante tam superciliose, damnavit illos Iurisconsultos qui litteras non solum negligunt, sed etiam odisse incipiunt, veluti instrumenta stultitæ, quique iam veterem illum & squalentem scientiarum habitum revocandum existimant? Hos etiam ibidem semidoctorũ pragmaticorũ *nomine infamat. Quibus tenebimus vinculis hunc Protea? Ita deinde se odisse dicit hanc litterarum cum scientia Iuris mixturam, ut tamen eas miscuerit. Sed hoc sibi condonandum esse, quia sine affectatione id faciat, & nullo vanæ gloriæ scilicet aucupio. Sua nõ tantum bella & κομψά, sed utilia & solida videri debere. Feramus hæc in illo omnia, & credamus esse vera quæ de semetipso prædicat, dũmodo & de aliorum laboribus & curis æquius iudicet,*

ac

ac deinceps ab illorũ reprehensione tẽperet quos intelligit tam bene se vindicare posse de homine qui tam crebro soleat cespitare. Hic vero vos, Viri Amplissimi, iudices facere constitui uter nostrum iustiora ac veriora protulerit, ille in Salmasio reprehendendo, an ego in defendendo. Deinde etiam iudicabitis, ubi ad ipsum illum nostrum reprehensorem ac censorem redarguendũ pro infinitis erroribus quos in illo opere commisit etiã me accinxi, an id iure fecerim. Qua in cognoscenda causa & iudicio super ea ferẽdo adhibebitis utiq; nisi me cõiectura fallit, quasi παρέδρυς, *eruditos illos qui vestras ædes, revera* μυσῶν θύρας, *omnibus doctis patentes, quotidie frequentãt, Rigaltios, Sarravios, Guietos, Valesios, Menagios, Bullialdos, & alios. Quantum Salmasiũ ipsi ametis scio, quanti æstimetis, non nescio. Non tamen pro illo favorem peto, nec, si peterem fortasse, contra ius & æquum impetrarem, qui veritati plus datis quam amicitiæ. Veniã tantũ posco quod hanc iusto longio-*

giorē querelā ad vos detulerim, & vestras aures nō vacuas nisi seriis sermonibus, hac importuna mea garrulitate nimis familiariter oneràverim. Nec gravate eam dabitis amico veteri, & tot vestris obstricto beneficiis, ut cum eorum subit memoria, non alia ratione quæ vobis debeo posse me videā expungere, quam fatendo, à me ea dissolvi non posse, & promittendo, quoad vivā gratum & memorem mihi animum eorum futurum. Valete, Viri Illustres, ac me amate. Prid. Idus Februarii CIↃ IↃ C XLV.

CAPUT I.

Quid sit ἔρανος. Qui amico egeno præstabatur, Mutui genus fuisse, ex eventu, vel donationis. Reddi solitum ab eo qui posset. Quot ἐράνου genera. Vnum ad convivia ex symbolis factitata fuisse usurpatum. Δεῖπνον ἐκ συμβολῆς. Συμποσιάρχης *dictus, qui ei rei præficiebatur, non* ἐρανάρχης. *Alterum genus ἐράνου ad amicorum inopiam sublevandam fuisse institutũ. Nullus in eo* πληρωτὴς ἐράνου. *Quid sit* ἀγερμός. *Quomodo* ἀγύρτης, *&* ἐρανιστὴς *differant. Multa alia de hoc erano.*

RÆCIPUE hic nobis res erit cum auctore rerum iudicatarum, quibus adiunxit observationum & emendationum librum. In quibus libris multas emendationes & observationes Salmasii vir ille doctissimus & celeberrimus fori Parisiẽsis Patronus dedita opera sibi vellicandas sumpsit. Nõ enim potuit ferre doctissimus disertissimusq; causidicus, alia tractari ab amico suo quã philologica, & fabrum ad fabrilia remisit tractãda. Lubẽter hoc illi condonassem, nisi animadvertissem, captasse ubique oc-

casionem Salmasii carpendi, quo iure quaque iniuria. Quo successu id ab illo tentatum sit, hic lubet demonstrare. Sed ea tantum seligemus, quæ ad ius spectant Atticum & Romanum. Quoniam enim semel instituimus Salmasium defendere adversus obtrectationes aliquot Doctorũ & Professorum Iuris, calamo currente, & adhuc fervente, placuit una eademque opera & adversus Patroni causarũ absurdas & malignas reprehensiones eum tueri. Ab ἐράνῳ incipiemus. Nam genus illud collationis apud Græcos affine mutui, plane mutuum evadit ex eventu, cum etiã, si usus veniat, alienatio plerumque existat, si contingat, eũ, cuius in gratiam collectus fuit ἔρανος, non posse ex inopia emergere. Si enim, ut lapsus erat facultatibus, cuius rei causa amici contulissent, iterum ad eas divitias rediret, ut solvendo esse posset, tenebatur illud quod ab amicis acceperat levandæ suæ miseriæ, unicuique eorum reddere. Idque plane & clare testatur Theophrastus in charactere μεμψιμοιρίας, his verbis: καὶ ἐράνου εἰσενεχθέντος παρὰ τῶν φίλων, καὶ φήσαντός τινος, Ἱλαρὸς ἴσθι, καὶ, πῶς, εἶπεν, ὅτε δεῖ τὸ ἀργύριον ἀποδοῦναι ἑκάστῳ, καὶ χωρὶς τούτων χάριν ὀφείλειν ὡς εὐηργετημένον;

νον; Iam si amici conlata stipe eius miseriam sublevarunt, dicente aliquo, Hilaris est: Quomodo, inquit, cum & unicuique pecunia sua reddenda sit, & praeterea etiam gratia habenda pro beneficio accepto? Salmasium, qui ita interpretatus est, etiam hoc nomine instituit reprehendere facundissimus causidicus, negatque, *inde effici, pecuniam ab amicis collatam necessario iure iis fuisse reddendam, sed eo tantum casu, quo in eam fortunam inciderent quae eadem ope egeret.* Quod est ineptissimum, cum dicat diserte Theophrastus, unicuique esse reddendum eorum qui contulissent stipem in amici casum. At quando erat futurum, ut omnibus redderet, si expectaretur similis casus & fortuna amicorum, quae tali auxilio & ope indigeret? Ecce centeni amici corrogarunt pecuniam ad unius amici inopiam sustentandam. Oportet igitur, ut isti centeni in eamdem calamitatem incidant, ut singulis rependere vicē possit hic amicus qui opibus eorū adiutus est. Nam certe si unus aut alter ex eo numero, pone etiam viginti, aut triginta, in eam causam reciderint qua iuvari pariter debeant, non verum fuerit quod ibi dicit Theophrastus, eum qui ἔρανον accepit teneri unicuique postea tantumdem red-

 dere.

dere. Præterea iniquum eſt, eum, qui pecunias à pluribus amicis gratuitas acceperit, quibus ex duro caſu poſſet emergere, ſi poſtea in re lauta eſſe cœperit, non reddere ſingulis amicorum qui ſubveniſſent eius egeſtati. Immo ius erat eos cogi, ſi ſponte ſua quod honeſtas requirebat nollent facere. Hinc ἐρανικαὶ δίκαι inſtitutæ. Quas in republica ſua non admiſit Plato, lib. 11. de legibus: ἐράνων δὲ πέρι, τὸν βουλόμενον ἐρανίζειν φίλον παρὰ φίλοις. ἐὰν δὲ διαφορὰ γίγνηται περὶ τῆς ἐρανίσεως, οὕτω πράττειν ὡς δικῶν μηδενὶ περὶ τούτων μηδαμῶς ἐσομένων. Quibus verbis haud multum refert, utrum ἐρανίζειν accipiatur de pecunia conferenda, an exigenda, quamvis hoc magis probem. Non item illud quod vult fori patronus, δίκας illas ἐρανικὰς Athenis vulgo exerceri ſolitas, non ut is qui amicorum collationibus adiutus fuerat in re miſera ea quæ acceperat redderet, facultatibus reparatis, ſed ut eos à quibus beneficium illud acceperat, eodē beneficio proſequeretur ſi quādo res flagitaret. Quod eſt falſiſſimum. Nā ex omnibus auctorum locis qui ἐράνου huiuſmodi meminerunt, conſtat, liberum unicuique fuiſſe, miſeris & afflictis amici rebus ſuccurrere, nec ulla actione quemquam

cogi

cogi ſolitum ad conferendum. Multi ſubterfugiebant ac ſubducebant ſe ad occurſum & conſpectum eorum quos ſciebant ἔρανον colligere. Et ex multis locis conſtat Theophraſti, & aliorum auctorum, inter vias, & in publico, ab occurrentibus amicis pro amico ſtipem illam flagitaſſe, aut ſæpe adiiſſe celebres conventus in quibus ſollemne convivium aliquod agitabatur, ut à ſingulis convivis exigerent. Et recte Caſaubonus vir ſuæ ætatis maximus in notis ad Theophraſti characteres obſervavit, hoc genus ἐράνου veluti medium quoddam extitiſſe, inter id quod δάνειον creditumque proprie dicitur, & ſtipem illam quotidianam quæ mendicis hominibus & æruſcatoribus ſine ulla recuperandi ſpe erogabatur, quam Græci ἐλεημοσύνην vocant. In mutuo omnino reddenda fuit pecunia credita. Atque ut reddi poſſet, cavebat ſibi creditor pignoribus, & fiduciis. In illa ſtipe quæ mendicis datur, & ἐλεημοσύνη vocatur, nullo caſu pecunia ſic erogata repetitur nec recuperatur. Nomine ἐράνου collata repetebatur, ſi amicus qui eo beneficio uſus erat, lapſas opes reparaſſet. Non repeti ab eo ſolebat, ſi iniquior ſors ſemper premeret.

fortunaque improspera tenorem suum servaret. Quidquid contra hæc dicat facundus advocatus, causa certe cadet, vel unico Theophrasti loco, quem supra adduximus confutatus, & convictus, ex quo liquet, singulis reddi ius fuisse quod contulissent, si solvendo esse posset aliquando is qui acceperat. Hoc unum præcipue fuit quod in tractatu Salmasii de ἐράνῳ putavit culpandum, ubi πληρωτὴν ἐράνου interpretatus est unumquemque qui stipem conferret. Non placuit hæc expositio doctissimo patrono, sed aliam commentus est, non alio studio ac mente, quam promendæ alicuius novitatis, quæ Salmasii opinionem refutaret. Ipse ergo ita interpretatur. *Calamitosi*, inquit, *eranos quandoque ipsi illos colligebant. Sæpius tamen amicus aliquis, qui rem in se suscipiebat. Ab aliis calamitosi amicis corrogabat quod poterat, & si quid deerat ad supplendam summam qua opus erat ad sublevandam amici calamitatem, id de suo supplebat, qui ideo dicebatur* ἔρανον πληρῶσαι & ἐράνου πληρωτής. Satis multa verba funditavit, si scopum attingerent, & ad rem pertinerent. Sed nec ratione nec auctoritate nititur quod dixit, nec ulla veri similitudine. Quis enim illum docuit, amicum ex pluribus

ribus miseri amicis unum ita collectam hanc in se suscepisse, ut quod ex turba benevolorum corradere non posset, ipse de suo suppleret? An ab aliquo auctore, id hausit antiquo,& Attico? Nominet ipsum, & verba eius adducat quibus credamus. Nisi testem videamus idoneum, non est verisimile,cuiquam oneris id fuisse impositum, ut ad laborem & operam quærendæ stipis, & amicos ea gratia ostiatim vel vicatim circumeundi, damnum etiam rei suæ familiaris adderet, & supplere cogeretur summam, quæ amico, cui id parabatur, sublevando videretur necessaria. Quid si nihil omnino à cæteris amicis corrogare potuisset? An ipse totam summam sufficere cogebatur ac suppeditare? Sortitone eligebatur ex amicorum grege unus qui id negotium susciperet,an volenti id iniungebatur curæ ac muneris? Quis vero sponte sua tam onerosam damnosamque provinciam capessere sustinuisset,ut præter cæteros amicos id solus in se reciperet quod omnibus ex æquo debuit irrogari? Si forte ductus huic muneri præficiebatur,ostendat iurisperitus aliquem auctorem qui id scripserit. Si sola notione verbi πληρῶσαι, & πληρωτὴς ἐράνε, ita

ſenſit, nunc videat, quam fruſtra ſenſerit, ubi intelliget, loquutionem iſtam non ſolum locum habuiſſe in illo ἐράνου genere, quod pro amicis ad egeſtatem redactis colligebatur, & exigebatur, ſed etiam in ſodalicio. Aliquoties meminit huius ἐράνου Theophraſtus in characteribus, ſed nuſquam πληρῶσαι ἔρανον dixit, aut πληρωτὴν ἐράνου nominavit. In alio genere hæc πλήρωσις uſurpata eſt. In illo nimirum quo ſocii ἐρανισταὶ pecuniam menſtruam conferre in arcam communem ex lege ſocietatis contractæ tenebantur. Nec πληρωτὴς ἐράνου tantum dicebatur ubi voluntaria fuit collatio, ſed in ea etiam collatione uſurpabatur, ubi ex debito id fiebat, & ex pacto inter ſocios inito. Quod ut melius intelligatur, ſciendum eſt, hanc vocem ἔρανος, ſive hunc pecuniæ viritim conferendę morem, in tribus maxime rebus obtinuiſſe. Duo genera fuere voluntaria, unum ex conventione celebrari conſuetum. Qui convivium ex ſymbolis, ἀπὸ συμβολῶν, inſtruebant, ἐρανίζειν dicebantur, cum plures ad epulas una ſumendas pecuniam pro virili ſua parte conferebant. Tale convivium ἔρανος, vel ἀπὸ συμβολῶν, vel δεῖπνον ἐκ συμβολῆς Heſychio. De quo Caſaubonus in Athenæum,

næum, Salmasius in libro de Vsuris, & alii, plura iam notarunt, non hic repetenda. In hoc erano convivali συμβάλλειν verbum usitatum erat, unde δεῖπνον ἐκ συμβολῆς vocabatur, vel ἀπὸ συμβολῶν. Nullus hic πληρώσει locus. Nullus etiam πληρωτὴς ἐράνου locum sibi vindicavit, eo sensu quo voluit vir doctus. Vnusquisque in re præsenti symbolam suam conferebat. Nemo erat cui cura incumberet ab omnibus exigendi quod conferret debebat, & supplēdi si quid summæ integræ deesset, sive quid minus à cæteris collegisset. Præficiebatur quidem toti negotio aliquis, qui curaret convivium apparandum, qui συμποσίαρχης vocabatur, ut notavit Donatus ad illa Terentii ex Eunucho,

Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræo
In hunc diem, ut de symbolis essemus. Chæream ei rei
Præfecimus. dati annuli: locus, tempus constitutum est.
Præteriit tempus: quo in loco dictum est, parati nihil est.

Iste συμποσίαρχης multum distabat ab ἐρανάρχῃ. Et stulte errant viri doctissimi qui eumdem faciunt, ut infra docebimus. Secunda erani species ea est, de qua supra

pra diximus, qua amicus facultatibus euolutus, collata ſtipe adiuvabatur ab omnibus qui in amicorum eius numero erant. Quæ collatio omnis voluntaria, & ab ipſo ut plurimum fiebat, cui ſubveniebatur. Per ſe amicos circuibat, aut potius qui inter vias ſibi occurrerent rogabat. Non enim ad eorum domum ventitaſſe arguit Theophraſti locus in charactere Illiberalis: καὶ φίλου ἔρανον συλλέγοντος, προειδόμενος, ἀποκάμψας ἐκ τῆς ὁδοῦ, οἴκαδε πορευθῆναι. *Amico eranon colligente, hoc proviſo é via deflectere, & domum ſe conferre.* Sordidus hic, & illiberalis homo, videns venientẽ à longe amicũ qui ἔρανον colligebat, ne illi occurrat, de via declinat, & domum ſuam redit. Ita ſe liberat à collatione facienda in amicum. Ex quibus verbis duo ſunt quæ docemur, ad eorum domos non ventitaſſe huiuſmodi collectores, à quibus pecuniam corrogabant, deinde ipſos colligendi munus obiiſſe, non alteri mandaſſe. Quod & ex altero loco eiuſdem Theophraſti perſpicue probatur in charactere αὐθάδους, his verbis: καὶ φίλῳ τῷ ἔρανον κελεύσαντι εἰσενεγκεῖν, εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἂν δοίη, ὕστερον ἥκειν φέρων, καὶ λέγειν ὅτι ἀπόλλυσι τοῦτο τἀργύριον. Somnium igitur fuiſſe videtur doctiſſi-

doctiſſimi Advocati, qui hariolatus eſt, ſæpius non amicum ipſum qui egebat, ſed aliquem pro ipſo amicorum collegiſſe, quod poterat, ut rem eius ſtabiliret. Nullo auctore id poteſt probare. Longe igitur hinc abeſt ille πληρωτὴς ἐράνȣ, quem volunt ita dictum, quia de ſuo suppleret quod ab amicis exigere non poſſet. Quod tametſi diceretur de hoc genere ἐράνȣ, πληρῶσαι ἔρανον, nō eo ſenſu acciperetur quo ſtatuunt, ſed ἔρανον amicus ipſe colligere & συλλέγειν dicebatur: qui vero conferebat, εἰσενεγκεῖν, & πληρῶσαι. Item συμποερίσαι, συμφορῆσαι συμφορήσασθαι, συνερανίσασθαι. Qui colligebat autem, ἀθροῖσαι, συλλέξαι, συλλέξασθαι, ἐκποερίσαι, συςῆσαι, συνάγειν, & ſimilia. Vocabatur etiam συλλογεὺς, ut dicit Pollux lib. III. cap. XXVII. ubi omnia verba quorum uſus fuit in hac collecta facienda coacervat, ſed nuſquam inter illa poſuit πληρῶσαι, vel πληρώσασθαι. Certum tamen eſt, uſitatum in hoc genere fuiſſe, ſed alia notione, pro collatione. Nomina etiam alia plurima recenſet ibidem ei rei exprimendæ, quæ communia erant cum ἀγερμῷ, quæ honeſta partim, partim inhoneſta fuit emendicandæ ſtipis ratio, aliquo prætextu, malo bonove, ut χελιδονι-

δονιστῶν, & κορωνιστῶν, & aliorum huiuſmodi ſacrorum mendicabulorum, in quibus etiam numerandi ſunt Galli Matris Deum ſacerdotes. Inde ἀγυρτῶν nomen infame, de æruſcatoribus, & circulatoribus ſtipẽ inhoneſte cogentibus. Pollux in commune tam de eranũ colligentibus quam de eiuſmodi quovis prætextu ſtipem undique cogentibus, & emungentibus: τὸ δὲ ἀγερμὸς, συναγερμὸς, ἄθροισις, συνάθροισις, συναθροισμὸς, πό[illegible], συλλογὴ, συναγωγὴ, ἔρανος καὶ σύστασις. Hæc verbalia communia ſunt, tam ἀγερμοῦ quã ἐράνου. Addit, ὄνομα δὲ μόνον ὁ συλλογεύς. Coactor vel collector tam de ἐράνῳ quam de ἀγερμῷ. Mox ſubiungit, ἕτερον γάρ τι ὁ ἐρανιστὴς, καὶ ἀγύρτης. Hic vocat ἐρανιστὴν qui colligit pro ſe ἔρανον. Ἀγύρτης improbus eſt mendicus, & qui mala arte æra corradit, ut præſtigiator, & alii ſimiles. Alia etiam via explorare datur an ille πληρωτὴς ficticius qui abſolvere ſummam & integrare de ſuo cogebatur, adhibitus fuerit ad eranon pro amico colligendum. Aut certa ſumma ſingulis amicorum imperabatur, aut arbitratu ſuo nummos conferebant, quot vellent, ut fit in ſtipe danda mendico. Priore caſu omnes idem præſtabant. Nec ergo πληρω-

τὴς

τὴς, id est, ille qui colligebat, plus tenebatur conferre quam reliqui. Posteriore casu si ad libitũ quisq; quod vellet largiebatur, iniquum erat duriore eum esse conditione ex amicis qui operam suam ad colligendum præstabat, ut non solum plus quam cæteri daret, nec ab eius voluntate id penderet, ut in aliis amicis, sed etiam id omne quod alii non dedissent teneretur dependere. Fatetur vir doctus, aliquando ipsos quibus hoc beneficium præstabatur, per se eranon collegisse. Cum hoc fiebat, nullus ergo tum erat πληρωτὴς ἐράνȣ. Quem semper videntur adhibere debuisse qui collata stipe suæ miseriæ succurri postulabant. Nam per istum πληρωτὴν plus corrasissent ab amicis, quam per se petendo, cum cessantibus aliis amicis, ipse fungi pro omnibus deberet, & totam summam subministrare. *Nonne*, inquit doctus Advocatus, qui hanc ipse sibi obiectionem facit, *officium illud poterant honeste recusare si facultates non suppetebant? Neque enim ab amico quicquam exigi debet quod eius facultates ferre non possint. Sane causari poterat aliquis, officium illud sive munus à se iam esse susceptum, quare id implendum sibi esse.* Respondet ipse sibi, & dissolvit quod obiecit: *Munus illud*

quan-

quandoque necessarium fuisse, nec potuisse detrectari. Quod paucis cognitum esse videre ait. Certe haud mirum paucis esse cognitum quod nusquam fuit. Quis enim veterum meminit, amico alicui ex pluribus necessitatem hanc imponi solitam, ut colligeret pro egente eranon, & quod ab aliis eius familiaribus extorquere non posset, ipse præstaret de suo? Dixit, *quandoque necessarium fuisse hoc munus, nec potuisse detrectari.* Ergo aliquando poterat detrectari, nec semper necessarium fuit. Docere ergo debuit, quando necessarium fuerit, & quando non fuerit. Quod subiicit de ἐρανικαῖς δίκαις non eo pertinebant, ut aliquis adigeretur ad colligendum pro amico eranon, & dependendum pro cæteris, si collecta minus largiter respondisset. Paulo post idem subiicit, *ad extraordinariũ illud munus, nẽpe erani pro amico colligendi, neminem invitum potuisse compelli, & ab initio fuisse voluntatis.* Sic parum sibi constat. Non poterat detrectari, & necessarium erat. Mox ait, neminem invitum ad eum potuisse compelli, & ab initio fuisse voluntatis. Sed explicat se, *Nisi si quis*, inquit, *ad eiusmodi officium antea confugisset, atque amicorum humanitatem expertus in re eorum angusta iis reddere detrectaret.*

ἐδεῖτο. Hæc nihil ad rem, nec nodum quo semetipsum intricavit, solvunt. Humanitatem amicorum in re aliquando sua angusta expertus, si meliore loco esse cœpisset, cogebatur reddere singulis quod ab iis accepisset, ut ex Theophrasto liquet. Si amicorum aliquis in simile incidisset infortuniũ, qui ab illo adiutus aliquando fuisset, etiam si iam restituisset quod ab eo acceperat, nihilo secius humanitas poscebat, & mos *ἐράνων*, ut ei subveniret quamvis nihil ei deberet ex pristino beneficio. Quod ipsum tamen voluntatis fuit, non item illud, ut non redderet quod accepisset, si facultates eius iam reparatæ id ferre possent. At quod quis teneretur colligendi pro amico onus subire, & nõ liceret id detrectare, nugæ sunt nugacissimæ. Et nunquam id probabunt ullo veteris auctoris testimonio. Quin & ratio ipsa repugnat, præter auctoritatem Theophrasti, ex quo discimus, egentes ipsos per se collegisse pro se. Et sane egestuosus ipse pro se rogans longe magis proficit quam per alium. Habitus miseri supplicis, & vox querula rogantis sibi subveniri magis afficit, quam procuratoris idem pro alio petentis tralaticium officium. Si certa

B sumi-

ſumma opus erat ad funerandam uxorem in egeſtatem redacti, aut ad patrem captivum redimendum, aut ad dotem filiæ dandã, aut ad *æs alienum* diſſolvendũ, non propterea neceſſe fuit amico alicui hanc operam delegare, qui ſolveret ipſe de ſuo, ac ſuppleret ſi quid alii amicorum minus facerent. Plus tantum petendum fuit quam erat neceſſarium. Si centum aureorum ſumma videbatur neceſſaria ad anguſtias ſuas explicandas, petere debuit ducentos, aut centum quinquaginta. Numerandi etiam amici fuere, & de ſingulis ferenda coniectura certior, qui nam eorum animũ conferendi haberent cum facultate coniunctum, & qui minus poſſent quam vellent, quiq; nec vellent nec poſſent. Ab his nihil erat exigendum. Ab illis, qui certi erant, poterat cum fiducia ſperari & expectari quod ab his expetitum foret. Sed cum hic ἔρανος quaſi mutui genus ſit, an videtur in eo collatio facta pro voluntate cuiuſque amicorum? Sic autem ad ſtipem mendicantibus datã ea collectio propius acceſſiſſet. An imperabatur ſingulis quod conferrent, & omnibus eadem ſumma, ut in capitationibus? An ipſi inter ſe amici cõgregati hanc quaſi capitationem ſibi impone-

ponebant? Unde apud Theophrastum in charactere περὶ αὐθαδείας. καὶ φίλῳ δὲ ἔρανον κελεύσαντι εἰσενεγκεῖν, εἰπὼν ὅτι οὐκ ἂν δοίη, ὕστερον ἥκειν φέρων. *Amico iubenti eranum conferre*, τὸ ταχθὲν nempe quod amici statuissent. Cum viri bene de republica meriti funus collata stipe esset faciendum, quod non raro Romæ olim stante republica factum legimus, ita unicuique ex populo viritim imperabatur, quod pendere deberet. Dionysius lib. VI. de Agrippa Menenio collata stipe funerato, παρῄνεσαν δὲ τῷ δήμῳ τὴν δαπάνην ἀναδέξασθαι, καὶ συνενεγκεῖν καθ' ὅσον ἂν αὐτοὶ τάξωσιν. *Quantum ipsi constituissent, tribuni plebis.* Et paulo post: καὶ ἑκάστου φέροντος ἑκάστου τὸ ταχθέν. *Et singulis conferentibus quod statutum erat.* Eadem omnibus imperata summa est, non alia atque alia pro modo cuiusque facultatum. Cum enim exiguum esset quod imperabatur, æque tenuioris fortunæ cives id præstare poterant ac opulentiores. Quadrantes à singulis exacti. Vnde & *collatis quadrantibus Agrippam Menenium sepultum tradunt auctores Romani.* Κατ' ἄνδρα ἐρανισμὸν vocat hanc collationem sive collectionem. Idem Dionysius ibidem. Non aliter fuisse in Græcorum ἐράνοις valde verisi-

mile est. Sed cum singulis certa quasi pensitatio imponeretur ex consilio amicorum, liberum tamen fuit singulis, eam non præstare. Sola honestatis ratio, & humanitatis, & consuetudinis, quæ inter amicos tum vigebat id videbatur exigere. Sordium homines notissimarum, & deparci, & quibus parva honesti ac decori cura, officio suo deerant. Nullus ergo πληρωτὴς ἐράνου fuit in hoc genere, ea significatione, ut pro amico colligendi munere fungens summã, si minus integra posset ab omnibus corradi, conficeret ipse de suo supplendam.

CAP. II.

De tertio genere erani. An ordinarium appellandum. Quis in eo πληρωτὴς *appellatus sit. A singulis collegii eranistis* πλήρωσις *sive pensitatio menstrua inferebatur.* Κοινὸν τῶν ἐρανιστῶν, *ut* κοινὸν τῶν Λατίνων. *Eranistarum societas similis* Συμμορίᾳ, *& eranistæ* συμμορίταις. *Quid significat* πληρῶσαι ἔρανον, *implere solutionem, & plenam præstare pensionem. Alius* συλλεκτὴς, *alius* ἐράνου πληρωτής. *Collegia nullam habuere iurisdictionem. Alia multa.*

TERTIUM genus ἐράνου fuit quod *ordinarium* vocare placuit eruditissimo

mo causidico, ut *extraordinarium* quod frequentabatur in amicis pauperibus sublevandis. Nescio quare, cum huius distinctionis nulla extet mentio apud veteres auctores. Aeque autem ordinarium fuit iure & more Attico, amicos ad inopiam delapsos collatione familiarium adiuvari, quam societatem coiri ad ἐράνους conferendos. Quomodo appellabunt prius illud ex tribus genus, quo convivia de symbolis collatis fiebant inter plures? Tralaticium quippe etiam erat Græcis, huiusmodi convivia celebrari, in quæ singuli convivæ symbolam suam conferebant. Utrum ordinario ἐράνῳ id genus accensebimus, an extraordinario? Sed parum de his laborandum. *In ordinario*, inquit fori patronus, ἐράνῳ, quem nos hic tertium nominamus, post duo priora explicata, *necessitas pensitationis menstruæ, & πληρώσεως, quam secundum cuiusque ordinem contingebat. inerat.* Si necessitas incumbebat singulis ἐρανιστῶν pendere quod constitutum erat, & conferre in communem arcam singulis mensibus, quis locus in ea fuit illi πληρώσει imaginariæ Iurisconsulti, qua πληρωτὴς ἐράνου debebat ipse colligere, & corradere ab omnibus id quod tenebantur pendere,

& qui pensionem non solvissent sibi iniunctam, ipse πληρωτὴς de suo eam exsolvere & supplere cogebatur? Subiicit deinde doctissimus Iurisconsultus: *Qui in collegium eranistarum recepti erant, collationi menstruæ deesse non poterant, quod qui faciebant dicebantur ἐκλιπεῖν φορὰν, & pœna aliqua erat in eos constituta. Certe ad id munus adigi poterant, qua de re dabatur singulis mensibus iudicium, in ipso scilicet eranistarum collegio, quod singulis mensibus coibat.* Cum hæc ita se habeant, ubi igitur ille πληρωτὴς qui pro illis solvere tenebatur, si qui pensitationi menstruæ non respondissent? Si enim singuli pœna constituta adversus deficientes, quot mensibus pensioni, cui erant obnoxii, satisfacere adigebantur, non unus pro aliis hac collatione fungi necesse habebat, si contingeret aliquem ἐκλιπεῖν φορὰν, & collationi deesse. Sed si quid extricare possum ex tribus capitibus satis confusis quæ huic tractatui de erano dedit, video illum velle in hoc ordinario ἐράνῳ locum non habuisse eum ἐράνου πληρωτὴν, verum in altero illo amicorum. Sic enim scribit: *Is igitur qui ἔρανον συνέλεγεν, quique erat adeo ἐράνου πληρωτὴς, dicebatur etiam ἐρανίζειν, non conferre amico, sed aliorum eranos corradere, & quod de-*

deerat ad absolvendam summam, qua opus erat ad rem amici tuendam aut instaurãdam, de suo supplere. Hæc ille initio capitis de erano secundi, ubi probare conatur, perperã à Salmasio acceptũ fuisse ἐράνε πληρωτὴν, & in eo exponendo plurimũ à vero aberrasse. Sed ipse miserrime in eo hallucinatus est, & dum alterius errorem reprehendere satagit, in longe maximo deprehenditur, & duplici vice peccat, dum male carpit quod rectũ est, & ipse censor flagro aliorũ se præbet obnoxium. Primũ ubicunq; veteres meminerunt illius generis ἐράνε, quo res amicorũ perditæ collata stiepe familiarium instaurabantur, tametsi apud illos extet mentio ἐράνε πληρώσεως, vel πληρωτȣ̃ ἐράνε, aliter ea verba accipienda sunt. Ipse amicus indigẽs opis amicorũ, eos circumibat, ab his petebat, & colligebat. Vnde & συλλογεὺς dicebatur, & verbum de eo συλλέγειν usurpabatur. Amici ipsi qui conferebant, εἰσενεγκεῖν, & συνεισενεγκεῖν, & συμφορῆσαι, vel συμφορήσασθαι, ut Latini *conferre*, & alia de quibus diximus supra. Si & πληρῶσαι, vel πληρώσασθαι de eo usurpetur, idem significat quod εἰσφέρειν, vel εἰσενεγκεῖν. Omnes autem auctorum locos in quibus πληρωτὴς ἐράνε nominatur, de

isto etiam ἐράνῳ, quem *ordinarium* appellare maluit, intelligendos esse constat. Nam certe omnes auctores Attici, & antiqui πλήρωσιν ἐράνου, etiam de isto genere usurpasse leguntur, in quo unusquisque menstruam pensitationem ex lege societatis præstabat. Qua in pensione solvenda nullus omnino locus fuit illi πληρωτῇ, qualem nobis eum Advocatus exponit. Quod & ipse agnoscere videtur, dum ἐράνου πληρωτὴν ei soli collationi quasi proprium assignat, qua amicorum res lapsæ ab amicis sustentabantur. Quid si igitur planum facimus, πληρωτὴν ἐράνου de illa quoque collatione dici quæ singulis mensibus fiebat à sodalibus collegii eranistarũ, an hiscere cõtra habebit quominus turpissime hallucinatus sit, reprehendendo quod recte dictum fuerat? Pollux tribus diversis locis exposuit tria illa genera ἐράνων quæ supra commemoravimus. Libro VI. cap. 1, quod est περὶ συμποσίου, meminit illorum ἐρανιστῶν qui de symbolis cœnabant, quos & θιασώτας, & εἰλαπιναστὰς, & συσσίτους, & aliis nominibus appellat. Rem ipsam συμποσίαν, σύνοδον, συσσιτίαν, ἢ θίασον, ἢ εἰλαπίνην, ἢ ἔρανον, ἢ ἑστίασιν, ἢ ἄριστον, ἢ δεῖπνον, ἢ συνδείπνιον, ἢ θοίνην. Inde & apud Hesychium:

ἔρανος

ἔρανος ἐκ μερῶν δεῖπνον, δὲ ὠχία, ἢ δεῖπνον ἐκ συμβολῆς exponitur. Idem Pollux lib. III. cap. XXVI. tractat de collatione, quam amici plures faciunt ad unius ex amicis facultatibus evoluti casum sublevandum, qui & ipse eius collector existebat. Hanc collectionem ibi appellat συλλογὴν, συναγωγὴν, ἔρανον, καὶ σύστασιν. Nulla nec in hoc nec in illo genere collationis mentio fit apud illum πληρωτοῦ ἐράνου, vel πληρώσεως. In quo tamen genere etiam πληρωτὴς dicebatur qui conferebat stipem. At idem lib. VIII. cap. XIII, cui titulus, περὶ ἐράνων καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς, non de conviviali erano ibi sermonem habet, ut perperam interpres vertit in titulo capitis *de conviviis*, nec de amicorum in amicum egentem collatione, sed de hoc genere tertio collegialium, ut ita dicam, ἐράνων, in quibus explicandis nullam facit mentionem συλλογῆς quæ in erano amicorum proprie obtinuit, nullam συμβολῆς quæ collatio propria fuit conviviorum de symbolis instruendorum, sed ἐράνου φορᾶς, ἐράνου καταβολῆς, & πληρώσεως. Locum integrum adscribam, ut constet quam turpiter peccarit vir aliorum castigator promptissimus: Ἔρανος, ἐρανισταὶ, κοινὸν ἐρανιστῶν, ἐρ-

ρανικαὶ δίκαι, ἐρανικὸς νόμος, ἐράνου φορὰ, ἐράνου καταβολὴ, κατενεγκεῖν τὸν ἔρανον, πληρώσασθαι τὸν ἔρανον, ἐκλιπεῖν τὴν φοράν. Non obſcurum eſt ex his de quo ἐράνῳ intellexerit. Nam κοινὸν ἐρανιςῶν vocat collegium eraniſtarum. Ita vocem illam κοινὸν accipi notum eſt Græce peritis. Vnde τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων apud Dionyſium lib. v. πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Λατίνων, ad plebem Latinorum, vel ad rempublicam ſive civitatem Latinorum. Etiam Latini *commune* ita uſurparunt, ut Cicero, & in veteri inſcriptione *cõmune Lyciæ*, τὸ κοινὸν τῆς Λυκίας, vel τῶν Λυκίων. Barbari *communiã* dixerunt. Singula collegia & corpora ſocietatum quaſi parvæ reſpublicæ fuere. Vnde & de his τὸ κοινὸν dictum eſt, id eſt, collegium vel corpus. Sic in antiqua inſcriptione, τὸ κοινὸν τῶν ἀλειφομένων, & τὸ κοινὸν τοῦ ἀνδρείου τῶν συγγενῶν. De omnibus collegiis ea vox poteſt uſurpari. Quod ignoravit vir doctiſſimus aliorum reprehenſor catus, ſed incautus. *Ergo*, inquit, ἐρανιςὴς *intelligitur tam active quam paſſive, qui ſtipem ſuam menſtruam & ἔρανον in arcam* ἐρανιστῶν *communem conferebat, & ideo ſi quando neceſſe erat, eranorum illorum particeps erat. Quo pertinere exiſtimo* τὸ κοινὸν ἐρανιστῶν *apud Pollucem.* Nihil in iſtis vidit bonus

bonus vir, nec illud κοινὸν ἐρανιστῶν apud Pollucē intellexit nec fortaſſe legit. Nam ex lectis illis Pollucis verbis intellexiſſet, πληρώσασθαι τὸν ἔρανον, & κατενεγκεῖν τὸν ἔρανον, id eſt, perſolvere ſive implere pecuniam menſtruā, & deferre ſive conferre in arcā communem, eamdem rem eſſe. Et cum ipſe agnoſcat πληρωτὴν illum ſuum non habere locum in hac penſitatione menſtrua eraniſtarum collegii, iam fateatur, neceſſe eſt, πληρωτὴν ἐράνου non eum eſſe quem puravit, ſed quam Salmaſius explicavit. Si non illi ſatis idoneus auctor Pollux videtur, accedat & Harpocration, ut hoc illi confirmet quod ignorabat. Is πληρωτὰς ἐράνου exponit ex Demoſthene contra Ariſtogitonē τοὺς ἀποδιδόντας τὸν ἔρανον τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν, ἢ ἐωνημένοις. εἶεν οὗτοι οἱ παρ' ἡμῖν ἐρανάρχαι. Eos dici πληρωτὰς affirmat, qui ἔρανον ſolverent illis quos ſortito ad hoc munus ſumebant, vel eligebant, quales fuere quos ſua tempeſtate dictos ſcribit Harpocration ἐρανάρχας. Sed mendum eſt in verbis Harpocrationis à viris doctiſſimis nondum animadverſum. Nam pro ἐωνημένοις. ſcribendum eſt, ἡρημένοις. τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν ἢ ἡρημένοις. *Sorte ductis aut electis*, id eſt, αἱρεθεῖσιν. Sic Pollux lib. VI. cap. I.

de

de huiuſmodi ſympoſiarcha, vel eranarcha, κϛ̀ κλῆρον ἢ κϛ̀ δόγμα περαιρεθείς. Hoc autem loco ἠρημλύ@, idem valet quod αἱρεθείς, nempe electus. Sic apud Ariſtophanem in ἐκκλησιαζούσαις.

Ε᾿μὲ γδ ἀνάγκη ταῦτα δρᾷν, ἠρημλύλω
Α῎ρχειν.

Hæc me neceſſe eſt facere, quippe electa ſum
Ad imperandum.

Ex quo etiã videre licet, quãtopere falſus ſit vir eruditiſſimus, qui ἐρανάρχας proprie dictos cũ συμποσιάρχαις confudit. Ε᾿ρανάρχης igitur is fuit in collegio, & cõmuni eraniſtarum, qui præerat corpori, & accipiebat menſtruas cuiuſque ſodalium ex eo corpore penſitationes. Is aut ſorte ductus capiebatur ad hoc munus, aut ei dabatur qui electus ab omnibus fuerat. Communem collegii arcam apud ſe habebat. Ad eius domum afferebant quod conferendum & inferendum arcæ quiſq; habebat menſtruatim. Certũ eſt, nec locũ illum Pollucis, nec iſtum Harpocrationis poſſe accipi de ἐράνῳ inter amicos uſitato, ſed de collegiorũ ἐράνῳ. In quo cum ſatis conſtet, atque id etiim agnoſcat vir doctus, locum non habere poſſe illum πληρωτὴν, eã ſignificatione qua exponendum cenſet, hinc colligi prorſus oportet,

tet, πλήρωσιν ἐράνε nō illa notione debere ſumi qua putavit. Pollux συνώνυμα hæc poſuit, τ̃ ἔρανον πληρῶσαι, & τ̃ ἔρανον κατενεγκεῖν, conferre eranon, & implere. Harpocration quoque ἐράνε πληρωτὰς interpretatus eſt de eraniſtis qui pendunt ſingulis menſibus Eranarchæ quod pendere tenentur ex ſocietatis conventione. Nam verbum ἀποδιδόναι etſi proprie ſignificet reddere quod quis acceperit ex mutui cauſa, ſæpe tamen ſumitur de ea datione, vel præſtatione quam quis tenetur quaſi ex debito, quia ex pacto, conferre. Ita & *reddere* apud Latinos, quamvis *ſignificatum habeat retrodandi, recipit tamen & per ſe dandi ſignificationem*, ut dicitur in leg. XCIV. D. de V. S. Vt autem liquidius conſtet de quibus ἐρανισαῖς Pollux intellexerit, cum de his τ̃ ἔρανον πληρῶσαι dixit, & τ̃ ἔρανον κατενεγκεῖν, ſimiles his eraniſtis eſſe ſcribit τοῖς συμμορίταις. Ἐοίκασι δὲ, inquit, τοῖς ἐρανισαῖς οἱ συμμορῖται. Ergo de collegio eraniſtarum intellexit, cum συμμορία corpus ſit certum civium ſive collegium, cuius participes & conſortes dicti συμμορῖται. In aliis civitatibus Græciæ univerſus populus diviſus erat in συμμορίας, ſive corpora ſodalitatum. Athenis ſoli divites, quo fungi mune-

muneribus possent, & reipublicæ præstare intributiones. Harpocration; cujus verba ita distinguenda; οὐχ ἅπαν τὸ πλῆθος, ὥσπερ παρ' ἡμῖν, διήρητο εἰς τὰς συμμορίας Ἀθήνησιν, ἀλλὰ μόνοι οἱ πλούσιοι, καὶ εἰσφέρειν τῇ πόλει δυνάμενοι. Mille ac ducenti tum Athenis censebantur ditissimi, qui in viginti distribuebantur συμμορίας. Sic sexaginta erant in singulis συμμορίαις. Alii, ut Hyperides, quindecim tantum homines in unaquaque συμμορίᾳ ponunt. Vide rationem apud eumdem Harpocrationem. Etiam μέτοικοι Athenis in συμμορίας fuere dispertiti. Unde & μετοικικῆς συμμορίας mentio apud Pollucem eodem loco ex Hyperide, ex quo notat etiam Harpocration, ὅτι καὶ οἱ δημοποίητοι ἐνεγράφοντο εἰς τὰς συμμορίας. His ergo συμμοριταῖς sive sodalitatibus similes erant eranistæ, quorum collegio qui præerat dicebatur ἐρανάρχης, id est, ἐράνου sive corporis ἐρανιστῶν princeps, ut συμμοριάρχης dicebatur qui unicuiq; συμμορίᾳ præfectus erat, & φυλάρχης, qui tribui. Nō igitur ἐρανάρχης ad convivia proprie pertinuit, ut credidit vir eruditissimus. Ἔρανος autē nomine nō solum ipsa collatio appellata est, sed ipsū collegiū, cuius primus vel præfectus ἐρανάρχης. Harpocration: Ἐρανισταὶ μέν-

τοι κυρίως ἐςὶν ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων, καὶ τὴν φορὰν τὴν ἑκάςου μηνὸς ἔδει καταβάλλειν εἰσφέρων. Ubi ἐρανιςὴν proprie dici interpretatur qui particeps eſt & conſors ἐράνου, id eſt, collegii eraniſtarum. Eraniſtæ igitur ſodales erani. At vir doctus miſerrime ea verba Harpocrationis exponit, ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων. Sic enim ſcribit: *Ἐρανιςὴς proprie dicitur, qui eranum confert, & ex conſequenti, qui eſt erani, id eſt, beneficii τῶν ἐρανιςῶν, particeps.* Immo contra ἐρανιςὴς proprie Harpocrationi exponitur ὁ τοῦ ἐράνου μετέχων, id eſt, particeps & conſors collegii eraniſtarum ſive erani, & qui partem ſibi impoſitam pecuniæ conferebat ſingulis menſibus. Sic ἐράνου μετέχειν dicitur, qui unus eſt erani, & ſodalis eſt ac ſocius eiuſdē collegii, ut συμμορίας μετέχειν, qui pars eſt illius corporis, nempe ὁ συμμορίτης. Idem Harpocration in voce συμμορία. *Συμμορίτας δὲ εἰσὶν οἱ τῆς αὐτῆς μετέχοντες συμμορίας, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ Ὑπερείδης δείκνυσι.* Pergit vir doctiſſimus, ſed aliorum cenſor parum idoneus. *Ergo ἐρανιςὴς intelligitur tam active quam paſſive, qui ſtipem ſuam menſtruam, & ἔρανον, in arcam ἐρανιςῶν communem conferebat, & ideo ſi quando neceſſe erat, eranorum illorum particeps erat.* Primum male *ſtipem* vocat men-

menstruam pensionem quam singuli eranistę inferebãt. Hoc stipis nomẽ in altero genere erani, quo amici in re angusta positi sustinebantur magis usurpatur. Quod eranistæ ex sodalitio cõmuni arcæ deberent, pensionis vel functionis menstruæ vicẽ obtinebat. Modica æra & exigua, qualia mendicis erogantur, vel amicis ad inopiam redactis, id nomen merentur proprie, non pensio legitima, & ordinaria quæ imperabatur ex lege & conventione societatis singulis sodalibus, quæ quasi tributum potius erat. Vnde & καταβολὴ dicebatur quasi solutio, & præstatio sive functio. Nam καταβάλλειν pecuniam, est solvere, pendere. Harpocration: ὥσπερ περίοδος ἡ καταβολὴ πυρετοῦ ἐν ταῖς περιοδικαῖς νόσοις λέγεταί τις καταβολὴ, διὰ τὸ ἐν ἀποδεδειγμένῳ περιιέναι χρόνῳ, καθάπερ οἱ ἐρανισταὶ τὰς καταβολὰς ποιοῦνται τῶν χρημάτων. Sed fallitur. Καταβολὴ χρημάτων non dicitur quod stato tempore fiat, ut nec καταβολὴ accessionis febriũ. Constituto quidem tempore veniunt istiusmodi accessiones in morbis recurrentibus ordine temporum certo, sed non propterea καταβολαὶ appellantur, nec ulla in voce καταβολὴ periodicæ reversionis notio, non magis quam in ἐπίληψις, & in ἐπισημα-

μα-

μασία. Sed nec καταβολὴ χρημάτων ab illis morbis stato tempore, & ordine ingruentibus nomen invenit. Simpliciter τὰ χρήματα καταβάλλειν, est pecunias deponere, dependere, denumerare. Vnde καταβολὴ pensio earum sive præstatio. At febris accessus etiam καταβολὴ, quod cum impetu descendat. Optime in Glossis, καταβολὴ, ἀπόδοσις, *solutio*, *pensio*. Et καταβολεὺς solutor. Α'πόδοσιν & καταβολὴν idem esse vult. Ita & Harpocratio ἀποδιδόναι dixit & καταβάλλειν de eranistis pensionem menstruam arcæ erant inferentibus. Optimæ Glossæ Latino-Græcæ quæ Philoxeno tribuuntur: *Pensitationem*, ἡ καταβολὴ, ἡ εἰσφοράν. Inde & καταβολεῖν apud Iustinianum in Novellis Const. I. de Falcidia, de legatis quæ persolvuntur ab hærede, καταβαλεῖν τὰ ὁλόκληρα πρεσβεῖα. Iulianus Antecessor vertit, *persolvere solida legata*. At *stipem* eædem optimæ Glossæ exponunt ἐλεημοσύνην, non εἰσφοράν, nec καταβολήν. Nec omnis ἔρανος *stipis* nomine Latine reddi debet. Multominus ille qui quasi ex pacto debet pendi, & persolvi. Hesychius inter alia καταβολὴν interpretatur, τέλος τῶν χρεῶν, id est, solutionem debitorum. Sed & inepta est doctissimi viri observatio de

passiva & activa significatione vocis ἐρανιστής. Certum quidem est, qui onera sustinet societati sive sodalitio communia, commoda etiam participare cum reliquis sodalibus in cómune, sed minime eorum verborum ἐράνου μετέχων ea est, quam sibi fingit interpretatio. Nec κοίνον τῶν ἐρανιστῶν Polluci ab ea ratione quam commentus est, dicitur, cum omne sodalitium, ἑταιρεία, corpus, collegium, atq; etiam civitas, τὸ κοινὸν appelletur Græcis. Quæ καταβολὴ autem dicitur de pensitatione menstrua qua fungi debebant eranistæ, ea etiam πλήρωσις appellatur, & φορὰ, & εἰσφορὰ, & καταφορὰ quoq;. Verbum πληροῦν, pro satisfacere, & fundere vel præstare quod quis debet, non solum antiquissimæ & Atticæ usurpationis fuit, sed etiam usque ad media tempora Hellenismi permansit usitatissimum in ea significatione. Hierocles composuit de Ridiculis opus quod γελοῖα inscriptum est, ubi omnis conditionis & generis hominum iocularia & ridicula dicta factave ad cuiusque conditionis genium & characterem exprimendum exhibebat. Extat caput quo Scholasticorum τὰ γελοῖα repræsentaverat. Plura capita descripsit ex antiquo libro ἀνεκδό-

ἀνεκδότῳ ſacius Voſſius magno parente filius digniſſimus. In iis unum habetur de pigro. Piger igitur ad pigrum venit repeciturus denarium quem ſibi debebat. Dixit piger debitor pigro ſuo creditori, Eia, inquit, hic habes meum marſupium. Ligatũ ſolve, & ſume denarium quem tibi debeo. Creditor etiam piger laborẽ fugitans referandi marſupii, maluit remittere debitum, quã ex marſupio id ſumere. Hierocles hæc Græce ita concepit: Ὀκνηρὸς ὀκνηρῷ ὤφειλε δηνάριον. ὁ δέ φησιν, εἰς φασκώλιόν μου δέδεται· λύσον, ἆρον. ὁ δὲ ἀπελθεῖν, φησιν, ἐπληρώθην. *Piger pigro debebat denarium. Dixit hic, In meo marſupio eſt ligatum: reſera, & tolle. Ille vero, Abi, inquit, iã pro ſoluto id habeo quod debes.* Vbi ἐπληρώθην ſignificat ad verbum *ſatisfactus ſum*. Id eſt, mihi ſolutũ eſt. Ergo πληρῶσαι eſt ſolvere, ſatisfacere: πληρωθῆναι, ſatisfieri. Iulianus Anteceſſor in Novella prima Iuſtiniani, *implere* Latine id dixit quod Græci πληρῶσαι. Notum eſt autem illis qui verſionem eius Novellarũ Iuſtiniani legerunt, multa in iis occurrere quæ Græciſmũ ſapiunt. Sic igitur ille in eadẽ Cõſtitutione. π. III. *Vel enim cognoſcens ab initio modũ ſubſtantiæ dominium non debet, vel ſi quibuſdam ſolida legata perſolverit, omnibus implere debebit.* Id

est, solida & integra præstare. Nam πληρῶσαι significat ita solutionem facere eius quod debetur, ut solidum præstetur, nulla facta reliquatione. Quod Demosthenes dixit πλήρη φορὰν φέρειν, id est, *plenam pensitationem præstare*. Τὸν μὲν πειθόμενον τούτοις ὡς φέροντα τὴν τῆς σωτηρίας φορὰν πλήρη τῇ πατρίδι. Et hac comparatione hic usus est ab erani sodalibus, qui præstare solidam pensitationẽ debebant eius quod singulis mensibus inferre tenebantur. Inde verbum πληροφορεῖν fecerunt Græci posteriores, de his qui plene satisfaciunt. Quod etiam translatum est ad probationem plenam, cum aliquis de eo quod ignorabat plene instruitur. Id Latini etiam *implere* dixerunt. Vt in leg. 1. Cod. de probationibus: *Vt creditor qui pecuniam petit, numeratam implere cogitur*, id est, numeratam plene probare. Sic *implere intentionem* in iure est, probare quod intendas. *Implere petitionem, exceptionem*. Sic ergo & *implere*, vel πληρῶσαι, plene est solvere, & solidam præstare pensionem. Nunc videamus auctorum locos in quibus ita sumitur hoc verbum, eosque ipsos, quos vir doctissimus attulit, ut commentum suum nobis adprobaret de illo collectore pro amico collectam fa-

faciente, cui necessitas incumbebat de suo supplere, quod minus corrasisset. Iam illud demonstravimus, hoc verbum πληρῶσαι in illa pensitatione & collatione frequentatum fuisse ubi locum habere non potuit illa suppletio summæ quæ pro amico colligebatur. Nempe in pensitatione menstrua ab singulis sodalibus corporis eranistarum inferri solita. Nec ergo & in illa συλλογῇ, quę pro amicis pauperatis fiebat, alia significatione potest sumi illa πλήρωσις, quam quomodo à singulis sumitur in pensitatione eranistarum collegii. Etsi enim liberum fuit amicis collationem illam refugere, vix tamen honeste potuit declinari ab illis quibus aliquis respectus æqui & honestis erat, cum mos ita postularet Græcorum, & id maxime requireret humanitas. Ideo quasi ex necessitate hæc collatio unicuique amicorum incumbebat in amicum facienda, qui vitio non suo decoxisset, sed fortunæ iniquitate. Quod autẽ pertinaciter viri doctissimi, in hac collectione pro amicis sustinenda eumdem fuisse collectorem & πληρωτὴν ἐράνου, ex locis quibus ipsis id probare voluerunt, planum iis faciendum quantopere falsi sint. Ex Demosthene

in Midiana citant hæc verba: Ἐγὼ νομίζω, πάντας ἀνθρώπους ἐράνους φέρειν παρὰ τὸν βίον αὑτοῖς· οὐχὶ τοῦτον δὲ μόνους οὓς συλλέγουσί τινες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ἀλλὰ καὶ ἄλλους. Οἷον. Ἔστι τις μέτριος, καὶ φιλάνθρωπος ἡμῶν, καὶ ἐλεῶν πολλούς. Τούτῳ ταὐτὸ δίκαιον ὑπάρχειν, ἄν ποτ' εἰς χρείαν ἢ ἀγῶνα ἀφίκηται. Ἄλλος οὑτοσί τις ἀναιδής, ἢ πολλοὺς ὑβρίζων, καὶ τοὺς μὲν καθάρματα, τοὺς δὲ πτωχούς, τοὺς δ' οὐδὲν ὑπολαμβάνων εἶναι. τούτῳ τὰς αὐτὰς δίκαιον ὑπάρχειν φοράς, ὥσπερ αὐτὸς εἰσενήνοχε τοῖς ἄλλοις. Talionem & retributionem in omnibus quæ bene aut male agimus esse debere, orator Atticus hic censet. Misericordes & beneficos in alios parem ab aliis misericordiam & humanitatem iustum esse consequi. Contra, quos miseret neminis, quique omnes præ se contemnunt, & iniuria afficiunt, remunerari paribus oportere. Ita omnes vitæ humanæ actiones ad instar erani instituendas esse. In omnibus enim actibus locum habere hanc ἐράνων mutuitationem ac vicissitudinem. Ut enim in erano colligendo alii sunt qui ab amicis eum colligunt, alii qui collationem in amicum implent indigentem, qui postea vicissim, si usus evenerit aut necessitas inciderit, pari ab amicis munificentia excipientur.

Duo

Duo igitur illa ſunt diverſa in eranis, per quos amici inter ſe mutuis officiis ac beneficiis certant. Alii ſunt qui συλλέγουσιν ἐράνους, nempe amici ad egeſtatis metas detruſi, alii qui collationem implent, amici nimirum ditiores. Iſti ſunt πληρωταὶ ἐράνου, illi συλλογεῖς. Vno eodemque tempore hæc fiunt, erani collecta, & collatio. Vir autem doctiſſimus qui hæc vult eſſe eadem, & ab uno eodemque præſtari, ut idem nempe ἐράνου πληρωτὴς exiſtat, & συλλέκτης, non vidit mentem illius loci Demoſthenis, nec vim eius nec venerem aſſequutus eſt. Verba illa, in quibus tota ratio differentiæ conſiſtit inter πληρωτὴν ἐράνου, & συλλογέα, peſſime reddidit, ἐγὼ νομίζω πάντας ἀνθρώπους ἐράνους φέρειν παρὰ τὸν βίον αὑτοῖς. οὐχὶ τοὺς δὲ μόνους οὓς συλλέγουσί τινες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ἀλλὰ καὶ ἄλλους. Sic enim vertit: *Ego ſic exiſtimo, omnes homines ſua vivendi ratione quaſi collectam ſibi ipſis facere, non eam modo quam aliqui adimplent, ſed & alias.* Primum οὓς συλλέγουσι τινες, καὶ ὧν πληρωταὶ γίγνονται, ita expreſſit, ut ſuppreſſerit alteram partem, οὓς συλλέγουσί τινες. Vt ſcilicet commodius efficeret quod ſentit, πληρωτὰς & συλλέκτας eſſe eoſdem. Deinde φέρειν ἐράνους perperam

Latine transtulit, *collectam facere*, cum sit *conlationem facere*, vel conferre. Vnde φορὰ pro ipsa præstatione & pensione erani. Sed & apud eundem πλήρη φορὰν φέρειν, plenam præstare contributionem, in Oratione I. adversus Aristogitonem. Item ἐκλιπεῖν φορὰν apud Pollucem, de eo qui deest collationi, nec eam implet. In hoc ipso loco Midianæ φοραὶ præstationes sunt, sive pensitationes. Τούτῳ τὰς αὐτὰς δίκαιον ὑπάρχειν φορὰς, ὥσπερ αὐτὸς εἰσενήνοχε τοῖς ἄλλοις. *Huic easdem æquum est collationes rependi quas ipse aliis præstitit.* Ergo φέρειν ἔρανον est, collationem ferre, stipem conferre, non colligere. Sic igitur Latine reddenda illa verba Demosthenis fuere, in quibus vertendis celebris Advocatus plane cæcutiit: *Ego vero existimo, omnes homines eranos sibi ipsis toto vitæ curriculo conferre, non istos solos quos aliqui colligunt, & quorum collationem implent alii, sed & alios.* Eamdem sententiam alio loco in eadem oratione pluribus exequutus est, sed iisdem fere verbis: Ἐγὼ γὰρ οἶμαι, πάντας ἀνθρώπους φέρειν ἀξιοῦν παρὰ τὸν βίον αὑτοῖς ἔρανον παρὰ πάνθ' ὅσα πράττουσιν, οὐ τοῦτον μόνον ὃν συλλέγουσι, καὶ οὗ πληρωταὶ γίγνονταί τινες. Cur hic vertit censor, ἔρανον φέρειν, *certam pensionem & contributionem con-*

conferre, in alio vero loco quem supra retulimus, *collectam facere*? An idem *colligere*, & *conferre*? An ἔρανον φέρειν utrumque significat? Hæc inter se ita diversa, ut tamen relata sint, nec alterum sine altero intelligatur. Est qui colligat ἔρανον? Ergo est & qui confert. Si confert aliquis, debet esse qui colligat. Qui utrumque eumdem facit, συλλέκτην & πληρωτὴν, mentem Demosthenis non capit. Vices in omnibus vitæ actionibus rependi debere pro iustis aut iniustis factis disputat, idque exemplo ἐράνων, qui in usu apud omnes erant & more frequenti. Ego, inquit, moderatus ille, & misericors, & beneficus erga omnes, merito debeo & parem ab omnibus misericordiam & humanitatem, comitatemque, experiri, si quando usus venerit, ut opus habeam. Alter, ait, hic violentus est, inhumanus, qui miseretur neminis, qui neminem pro homine habet, τούτῳ τὰς αὐτὰς φορὰς παρ' ἑκάστου δίκαιον ὑπάρχειν. *Aequum est huic & vices rependi easdem à singulis*. Quæ φοραὶ sive collationes ab erano amicorum tralatæ sunt, in quo amicus qui in amicum munificus aliquando extitit, eamdem postea ab amico liberalitatem dignus est sentire, si

quando ea opus habuerit. Subiicit statim Demosthenes, Σὺ δὲ πληρωτὴς ὢν τοιούτου γεγονὼς ἐράνου, σεαυτῷ τοῦτον δίκαιος εἶ συλλέξασθαι. *Tu cũ conlator istiusmodi extiteris erani, nunc vicissim, ut eiusdem sis collector æquitatis ratio postulat.* Quis non hinc videt alium esse πληρωτὴν, alium συλλέκτην? Qui aliquando liberalis in amicum fuit, & largiter in eius necessitatem expendit & contulit, alio tempore in sua necessitate ab eodem amico, vel ab aliis collatæ beneficentiæ collector existit. Ad similitudinem huius erani tralaticii & in vita communi usitati, Midiam, inquit, alterius erani πληρωτὴν fuisse cognosces. Contumeliosus in omnes erat, arrogans, superbus, immisericors, inhumanus. Hæc ipsius πλήρωσις, hæc præstatio, hęc in omnes collatio fuit iniuriarum, contumeliarum, & contemptus. Nunc vice versa humilis existet, submissus, pueris in iudicia productis lamẽtabitur, ingemiscet, conlacrimabit, verba supplicis more, funditabit deprecantia, ut miserationem vestram eliciat. Sed quo se humiliorem faciet, tanto maiore odio eum prosequi debetis, ut duritiem nimirum, & immisericordiã quam ipse olim aliis ostendit, ac præstitit, nunc à vobis vicissim colligat,

gat, & excipiat. Qualis nimirum πληρωτὴς aliquando erga omnes fuit, dignũ & iustũ est, ut hoc tẽpore talis evadat συλλέκτης, ut nimirũ collectio eius collationi respondeat. Ἂν τοίνυν, inquit, ὑμῖν ὀρθῶς δοκῇ σκοπεῖν, τούτου πληρωτὴν εὑρήσετε Μειδίαν ὄντα τοῦ ἐράνου, οὐκ ἐκείνου. Non fuit πληρωτὴς illius ἐράνου, quem vobis dixi usitatum esse hominibus, ὃν συλλέγουσιν, καὶ οὗ πληρωταὶ γεγόνασί τινες, quem alii colligunt, alii vero conferunt, sed illius quem dixi homines in omnibus vitæ suæ actionibus debere sibi invicem conferre & mutuitare. Qualis ille? Nempe ut qui benefici, & misericordes fuere, tales alios experiri debeant. Qui contra, ut similes mores nanciscantur, vicesq; in omnibus patiantur pro his quæ bene aut male gesserunt. Οἶδα τοίνυν, ὅτι καὶ παιδία ἔχων ὀδυρεῖται, καὶ πολλοὺς λόγους ταπεινοὺς ἐρεῖ δακρύων, & cætera quæ sequuntur iam à nobis exposita supra. Nisi συλλέγειν ἔρανον, & πληρωτὴν εἶναι ἐράνου diversa sint, non poterit constare ratio Demosthenicæ illi ratiocinationi, & comparationi. Vno quippe & eodem tempore hæc duo simul fieri necesse est, ut unus nempe colligat, alii πληρωταὶ sint, id est, collatores. Prout quis serit, ita me-

metit. Prout quis contulit in erano, ita & colligit. Hæc ſententia eſt Demoſthenis. Ergo alius συλλέκτης ἐράνου alius πληρωτής. Vulgarem loquutionem & Græcis Latiniſque pariter familiarem, tantum virum non percepiſſe, valde mirandum. *Conditionem implere* dicitur Latine is qui conditioni ſatisfacit. Quod & πληρῶσαι Græcis. *Legem implere*, qui legi paret, & ſatisfacit. *Implere mandata*, qui ea exequitur. *Implere voluntatē alicuius*, qui eam perficit. Unde & Iuſtiniano Novella I. πληροῦν τὴν τοῦ διαθεμένου γνώμην, *voluntatem teſtatoris implere*. Quod & πλήρη τὴν γνώμην τοῦ διαθεμένου τηρῆσαι. Sic ergo, & πληρῶσαι ἔρανον, φορὰν, καταβολὴν dicitur, qui implet præſtationem, collationem, penſitationem, eique plene ſatisfacit. Nam ἔρανος, ut Salmaſius docuit, nihil omnino aliud ſignificat, quam φορὰν, vel εἰσφορὰν, vel καταβολήν. Verbum quippe Græcum antiquum ἐρᾷν pro *fundere*. Vnde ἐνερᾷν *infundere*, κατερᾷν *defundere*, ἐξερᾷν *effundere*. Sic *fundere* & *refundere pecuniam*, Latini dixere. Et *fuſionem* pro collatione uſurparunt etiam Iuriſconſulti. Vt in leg. XXVII. D. de uſufructu, pro functionibus & collationibus publicis ſumitur, ſicut iam obſervarunt

varunt viri docti ex optimo Glossarum veterum auctore, qui *fusionem* interpretatur εἰσφορὰν δημοσίων, & συντέλειαν. *Fusio* est ἔρανος, ἀπὸ τοῦ ἐρᾶν, quod est *in terram fundere*, ab antiquo ἔρα, quæ est *terra*. Ergo πληροῦν ἔρανον, & φορὰν, vel εἰσφορὰν nihil est aliud, quam plenam, & solidam illationem, vel collationem præstare, non deminutam, nec defectam. Hinc πλήρης φορὰ, opponitur τῇ ἐλλιπεῖ apud eumdem Demosthenem in prima contra Aristogitonem, ὡς φέροντα τῆς σωτηρίας πλήρη φορὰν τῇ πατρίδι. An aliud est, πλήρη φορὰν φέρειν, quam πληρῶσαι φορὰν, vel ἔρανον? Contra ἐλλιπὴς φορὰ dicebatur quæ non solida præstabatur, sed in qua reliquatio fiebat, ac τὸ ἔλλειμμα. Hęc ὑπόλοιπος φορὰ etiam vocatur in Oratione Lysiæ contra Aeschinem apud Athenæum lib. XIII. sub finem. Vnde ἐράνου ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι, Aristidi in Platonica prima, qui, quod reliquatus fuerat in erano solvendo, sufficit. Cuius verba attulit disertissimus Advocatus, ut ostenderet, πληρωτὴν ἐράνου eum esse, qui, pro amico stipem colligens, si solidam summam non conficeret, de suo sufficere cogebatur. Eũ prorsus ibi ratio fugisse videtur. Ille ipse qui non integrum solvebat quod debuerat,

rat,

rat, ἔλλιμμα facere dicebatur. Glossæ: ἔλλειμμα, *reliqua*, *reliquarium*. Item in optimis Glossis: *Reliquariũ*, ἔκθεσις λοιπάδος. *Reliquatio* λοιπογραφία. *Reliquatus est debitũ* &c. *Reliquatur*, qui nõ integrũ solvit, in iure. Et *reliquari summam aliquam*, quod vulgo Galli dicimus, *demeurer en reste*. Inde *reliquatores* qui reliquati sunt, & non πλήρη φορὰν fecerunt. Qui *reliqua respondent*, ii sunt, qui, quöd ex debito superfuerat non solutum, solvunt. Ita loquutus est Quintilianus. Hoc est Aristidi τὸ ἔλλιμμα ἀναπληροῦν, *reliquationem*, *vel reliquatum solvere*. Quod in erano collegiali, ut ita dicam, usurpatum est, non in amicorum erano, nec in conviviali. Nam illæ omnes loquutiones, φορὰ ἐλλιπὴς, πλήρης φορὰ, ἐκλιπεῖν φορὰν, nihil attinuere ad eranon amicorum, quia non ex debiti causa collatio illa fiebat, ut quæ voluntaria esset. At quæ pensiones menstruæ ab eranistis inferebantur in arcã collegii communẽ, in his φορὰ ἐλλιπὴς sæpe locum habuit, cum multi non solverent quod debebant suo tempore, alii non plenum penderent. Qua de causa, & iudicia reddebantur adversus cessatores, & reliquatores, & compellebantur ἀναπληροῦν τοῦ ἐλλείμματα, qui reliquati fue-

fuerant. De hoc genere erani intelligenda verba Demosthenis ex prima contra Aristogitonem, ubi & πληρωταὶ ἐράνου vocantur qui solidam præstant pensionem, & implent canonem, eique solutioni plene satisfaciunt. Ἐπειδὰν τοίνυν οἱ νόμοι μετὰ τοὺς θεοὺς ὁμολογοῦνται σώζειν τὴν πόλιν, δεῖ πάντας ὑμᾶς τὸν αὐτὸν τρόπον, ὥσπερ εἰ ἐκάθησθε ἐράνου πληρωταὶ, τὸν μὲν πειθόμενον τούτοις, ὡς φέροντα τὴν τῆς σωτηρίας φορὰν πλήρη τῇ πατρίδι, τιμᾶν καὶ ἐπαινεῖν, τὸν δ' ἀπειθοῦντα κολάζειν. Ἔρανος γάρ ἐστι πολιτικὸς, καὶ κοινὸς, πάνθ' ὅσα ταξάντων τῶν νόμων ἕκαστος ὑμῶν ποιεῖ. Ὃν ὁ λείπων, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πολλὰ, καὶ καλὰ, καὶ σεμνὰ, καὶ μέγαλα ὑμῶν ἀφαιρεῖται, καὶ διαφθείρει τὸ καθ' αὑτόν. De quo erano hæc intelligenda sint, tametsi non explicasset Harpocration, cuivis tamen vel mediocriter perito facile id patuisset. Non enim de amicorum erano, sed de eo qui à singulis collegii eranistis confertur, & impletur, esse accipienda. nemo potest dubitare. Quasi de collegio aliquo loqui cui reipublicæ corpus comparat, planum est. At nullum fuit collegium, nullum sodalicium institutum pro illis eranis quos in amicum inopem cōferebant amici divites, quiq; colligebantur ab illo ipso amico cui hoc præsta-

stabatur. At insignis fori patronus insigniter hic hallucinatus est, dum utrumque eranon perperam confundit quem recte distinxerat paulo ante, hoc eodem capite, alterum vocando *ordinarium*, alterum *extraordinarium*. Sic enim scripsit: *Duplex erat* ἔρανος, *sive* ἐράνου *genus, ordinarium, & extraordinariũ, quod ante diximus. In ordinario necessitas pensitationis menstruæ, &* πληρώσεως, *quem secundum cuiusque ordinem contingebat, inerat. In extraordinario non semper. Qui in collegium eranistarum recepti erant, collationi menstruæ deesse nonpoterant, quod qui faciebant, dicebantur* ἐκλιπεῖν τὴν φοράν. Ergo ordinarius ἔρανος collegii eranistarum fuit, non ille extraordinarius amicorum, cuius colligendi gratia nullum institutum est corpus vel collegium eranistarum. Ad istud officium extraordinarii erani pro amico conferendi, neminem potuisse invitum compelli, paulo infra scribit. Nulla ergo actio dabatur adversus renuentem conferre. Hic vero quasi lethæo poculo exhausto, omnium oblitus quæ ante scripserat de ordinarii & extraordinarii erani discrimine, ita illa miscet, ut unum idemque esse nunc velit. Audiamus clarissimum Advocatum perorantem: *Si*

qui

qui igitur eiusmodi ope sublevati erant, eos existimo pari officio obligatos fuisse & obstrictos erga eos à quibus beneficium illud acceperant, & in re angusta eorum, qui contulerant, conferre quoque debuisse. Si collectam pro se fecerant, collectam quoque facere obligatos esse. Qua in re si cessabant, corpus eranistarum de querela adversus eos instituta cognoscebat: causa agebatur apud ἐϱάνȣ πληρωτάς. Quod colligo ex Demosthene Orat. I. adversus Aristogitonem. Subiungit deinde verba illa ipsa Demosthenis quæ supra adduximus. Procul dubio cum hæc meditabatur, de causa aliqua clientis cogitabat defendenda, quæ obturbavit mentem eius diversa agitatione, nec sinceram & solidam passa est adplicari ei rei quam tum commentabatur. Alioquin si totus fuisset suus, non in tantam poterat incidere absurditatem, & ἀλογίαν, quam verbis supra citatis expressit. Collegium eranistarum non cognoscebat de erano inter amicos frequentato. Officium hoc fuit voluntarium ad quod nemo invitus cogebatur. Nullum propter hoc collegium institutum erat. Quid mentis haberet cum hæc scribebat nescio. Certe habebat non suam, aut ratio eam fugerat. De collegio eranistarum illa dicuntur apud De-

mosthenem, cuius collegii eranistæ sodales, omnes etiam fuere ἐράνε πληρωταί. Nam omnes implere debebant erani præstationem sive pensitationem quam arcæ communi quot mensibus inferre tenebantur. Nemo poterat ἐκλιπεῖν τὴν φοράν, id est, pensitationi illi deesse, quod λείπειν ἔρανον hic appellat Demosthenes. ἔρανος γὰρ ἐστι πολιτικὸς, καὶ κοινὸς, πάνθ' ὅσα ταξάντων τῶν νόμων ἕκαστος ὑμῶν ποιεῖ, ὃν ὁ λείπων πολλὰ καὶ καλὰ ὑμῶν ἀφαιρεῖται, καὶ διαφθείρει τὸ καθ' αὑτόν. Vidit vir consultissimus, non posse hæc aliter capi quám de collegio eranistarum. Vidit etiam, eranistas, id est, sodales illius collegii dici à Demosthene ἐράνε πληρωτάς. Scivit etiam, si forte, in præstanda menstrua pensione, quam solvere oportebat eranistas singulos, & in arcam communẽ inferre, nullum fuisse collectorem qui supplere de suo compelleretur quod ab aliis non potuisset extundere. Vt igitur satisfaceret ei opinioni stultæ quam imbiberat, quod ad eranos collegii eranistarum pertinebat proprie, communicare voluit cum erano amicorum, & ex ordinario atque extraordinario genere erani, sicut antea ea discreverat, unum genus concinnavit. Immo etiam supra p. CXIII. πλή-

πλήρωσιν agnovit pro penſitatione menſtrua qua ſodales eraniſtæ fungebantur. Quæ πλήρωσις non poteſt eo ſenſu accipi quo πληρωτὴν ἐράνου intelligendū cenſuit, ſed ſumitur pro ſimplici præſtatione, vel illatione quę fiebat ab eraniſtis collegatis. Hi cum appellantur ἐράνου πληρωταὶ à Demoſthene, non recipiunt aliā interpretationem quam pro iis qui plenam præſtarent erani penſionem collegio. Et ſic Harpocration expoſuit ex hoc ipſo Demoſthenis loco, nominatim indicato, Δημοσθένης κατ' Ἀριστογείτονος· πληρωτὰς ἐκάλουν τοὺς ἀποδιδόντας τὸν ἔρανον τοῖς ἤτοι λαχοῦσιν, ἢ ἠρημένοις, οἷον ἂν οὗτοι οἱ παρ' ἡμῖν καλούμενοι ἐρανάρχαι. Quæ verba iam ſupra explicavimus. Ita vir eruditus dum falſam ſententiam propugnare omni modo contendit, parum providit, ne ſecum ipſe pugnaret, & abſurda multa pronuntiaret. Vt in re tamen belle inventa, & ſollerter excogitata, perſtat, & ſic concludit: *Ergo ſi quis è ſtatis eraniſtarum collegiis in officio ceſſabat, nec ſtipem menſtruam conferebat, in eum animadvertabant οἱ ἐράνου πληρωταί. Item ſi quis erani eiuſmodi ope ſublevatus; par pari non referebat iis à quibus beneficium illud in re anguſta erat conſequutus. Atque eo pertinebant ἐρανικαὶ illæ δίκαι, qua-*

rum Grammatici meminere. Scilicet amici potentiores atque opulentiores, qui amicum in angustias necessitatis ultimas prolapsum sublevare recusabāt, ad eranistarum collegium aliis de rebus constitutum, & ex aliis hominibus compositum, in iudicium vocabātur, ut cogerētur ingratiis id facere quod sponte non fecerant. Quis huic homini persuasit, eranistas sodales sedisse iudices, de rebus nihil ad suum collegium pertinentibus, & inter huiusmodi personas, in quas nullum ius, nullam potestatem habuere? Atqui paulo ante affirmabat nullum ad huiusmodi voluntarium officium potuisse compelli. Nunc autem in ius ire coactos asserit ad collegium eranistarum, qui ne de collationibus quidem menstruis sui collegii cognoscebant. Ostendat, habuisse aliquam Iurisdictionem ulla collegia, vel corpora societatum Athenis, tum ei credam de peritia in his rebus quam potius ostentat quam præstat. Ipsæ illæ ἐρανικαὶ δίκαι quarum dicit Grammaticos meminisse, non disceptabantur in collegio eranistarum, sed ante ἐννέα ἄρχοντας, qui de privatis omnibus iudiciis cognitionem habuerunt. Ex illis autem novem magistratibus sive prætoribus,

bus, Thesmothetæ sex peculiariter de actionibus eranicis & emporicis causas audiebant singulis mensibus, ut ex Polluce discimus lib. VIII. cap. VIII, καὶ δίκας ἐμπορικὰς, καὶ ἐρανικάς. Semper istæ Dicæ iunguntur, & sub iisdem iudicibus decidebantur. Qui eam actionem introducebant vocabantur ἐπαγωγεῖς. Idem Pollux: ἐπαγωγεῖς οἱ τὰς ἐμμήνους δίκας ἐπάγοντες. ἦσαν δὲ προικὸς, ἐρανικαὶ, ἐμπορικαί. Potestatem quidem lex duodecim tabularum fecit sodaliciis sive ἑταιρείαις, pactionem quam velint sibi ferendi, dum ne quid ex lege publica corrumpant. Quod ex lege Solonis sumpsisse auctorē duodecim tabularum, scribit Caius leg. IV. D. de collegiis: qua plerisque collegiis ac sodaliciis in ea nominatis concessum voluit Solon, ut quod statuissent in suo corpore ad ipsius collegii statum componendum id ratum esset. Ὅτι ἂν διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι. Non vero ut contentiosam haberent iurisdictionem, aut δίκας εἰσάγειν apud se possent. Nusquam enim ulli collegio, tam apud Romanos quam apud Græcos, permissum id legitur. Rem communem habere illis licuit, arcam communē, actorem, syndicum, non iuris dicundi inter sodales

& de rebus ad sodalicium pertinentibus potestatem. Non minus se ridiculum præbet Causidicus eximius, cum ex loco Aristidis in Platonica prima docere nos vult, aliud esse εἰσφέρειν, aliud συνεισφέρειν, cum alio simul conferre, & eranum dare: aliud autem ἔρανον πληρῶσαι, id est, ἐράνῳ τὸ ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι, vel τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληρῶσαι. Iam docuimus, τὸ ἐλλεῖπον ἐράνῳ ἀναπληρῶσαι, vel τὸ ἐκλεῖπον, ad id genus erani spectare quod contribuebant eranistæ collegiati, non ad eranum quo amici opibus lapsi sustinebantur ope amicorum collaticia. In utroque tamen ἐράνῳ locum habuit συνεισφέρειν, quia plures conferebant. Omnes ἐρανισταὶ collegii conferebant menstruam pensionem. Ergo & in hoc ἐράνῳ συνεισφέρειν, idem quod εἰσφέρειν. In ea etiam collatione quæ ad amicum ex inopia sublevandum instituta moribus fuerat, plures amici conferre solebant. Ergo & in hoc pariter erano συνεισφορὰ locum habuit. Sic in hoc atque in illo erano nihil discriminis inter συνεισφορὰν, & εἰσφοράν. At τὸ ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι, nullo modo in amicorum erano, qui voluntarius fuit, usurpatum est, in quo vel nihil licuit dare, si quis honestatis & humani-

manitatis curam parvi penderet, & se munificum dici ac liberalem non flocci faceret. Aristidis verba differentiam illam neutiquam signant, quæ sic habent, ὁ δὲ δὴ λόγῳ νικῶν ὁμοίως καθ᾽ ἕκαστον, καὶ πάντων ἀθροισθέντων ἐστὶν ἔμπροσθεν, καὶ ὅσον κρατεῖ, μένει διηνεκὲς αὐτῷ, καὶ οὐκ ἀπόλλυσι. Οὐ γὰρ συνεισενεγκεῖν ἐστιν ὥσπερ χρήματα, οὐδὲ ἐράνῳ τὸ ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι. Quod hæc accipit de erano qui ad iuvandum amicum confertur, tota veri regione errat. De eranistarum sodalium collatione id esse intelligendum, vel ea verba ostendunt, καὶ τὸ ἔλλειμμα ἐράνῳ ἀναπληρῶσαι, quibus locus non fuit, in erano amici pauperis. In erano sodalicii utrumque competebat, ut συνεισφορὰ ab omnibus fieret, & ut plena ea solidaq; procederet sine ulla reliquatione. Quam πλήρη φορὰν vocavit Demosthenes in prima contra Aristogitonem, oppositam τῇ ἐλλιπεῖ. Talem qui daret, cogebatur τὸ ἔλλειπον vel τὸ ἔλλειμμα ἀναπληρῶσαι. Qui plenam vero inferebat solidamque præstationem is πληρωτὴς ἐράνου, dicebatur. Quod de omni solutione perfecta obtinuit. Idcirco & in erano amicorum, collatio quoque cuiusque ita appellata est. Πλήρωσιν sic accipiendam esse, docuit Salma-

sius

ſius in verbis his Philoſtrati ex lib. VI. de vita Apollonii, ἀλλὰ ὁ μὲν θυγατέρα σκηπτόμενος ἐν ὥρᾳ γάμου, ὁ δὲ υἱὸν ἤδη τελοῦντα εἰς ἄνδρας, ὁ δὲ ἐράνου πλήρωσιν. Id eſt, erani præſtationem, collationem. Hic quoq; ſuum ſomniū nobis obtruſit qui de totius ſummæ collectione ad levandam amici calamitatem neceſſariæ intelligendum contendit. Collatio eſt, quam ille vult eſſe collectionem. Vt πληροῦν hic dicitur de uno qui confert, ita συμπληροῦν de pluribus qui conferunt. Sic εἰσενεγκεῖν, & συνεισενεγκεῖν, de eodem. Ita accipio locum Stratonici apud Athenæum lib. VIII. Is Heracleæ cum eſſet, quæ urbs nepotibus & ſcortatoribus plena erat, adeo ut πορνεῖον potius magnum quam oppidum eſſe videretur, vidit duos compedibus vinctos propter *æs alienum*, ac dixit, ὡς μικροπολιτικὸν τὸ μὴ δύνασθαι συμπληρῶσαι! Parum civiles arguens & humanos fuiſſe illius urbis cives, quibus συμπλήρωσις, id eſt, συνεισφορὰ, eranorum non eſſet uſu recepta, unde amicorum ope duo iſti ob æs alienum vincti poſſent liberari. Hoc quidem velle dicere viſus eſt, ſed luſit ambiguo verbo συμπληρῶσαι, cum potius omnes urbis illius cives eodem modo vincti eſſe deberent,

&

& συμπληρουν hunc numerum duorum, qui nimis exiguus esset pro ea urbe, in qua tanta esset multitudo hominum carcerem & vincula meritorum. Cum plures πλήρωσιν, id est, collationem faciebant, hoc vocabatur συμπληρώσασθαι, ut συνερανίσαι, & συνεισενεγκεῖν. Non intellexit etiam eximius causarum patronus, qua notione Græci soleant ponere verbum ἐρανίζειν. Aliud enim significat cum iungitur tertio casu, & cum quartum habet. Ἐρανίζειν τινὶ est, conferre in aliquem pecuniam, & eranon largiri. Ἐρανίζειν τινὰ, idem est quod petere, & exigere ab aliquo eranon. Sic in isto versu accipitur apud Diogenem Laërtium, in vita Cynici cognominis, ἔρανόν ποτε αἰτούμενος πρὸς τὸν ἐρανάρχην ἔφη, τοὺς ἄλλους ἐράνιζε, ἀπὸ δ' Ἕκτορος ἴσχε χεῖρας. Quod etiam notavit ex Demosthene Harpocration. Ἐρανίζοντες· Δημοσθένης ἐν τῇ τοῦ Λυκούργου παίδων ἐπιστολῇ ἐρανίσας εἶπεν ἀντὶ τοῦ ἔρανον αἰτήσας. Apud eumdem Demosthenem cum tertio casu iunctum id verbi, pro bene facere usurpatur, & eranum conferre, ἐν οἷς ἐρανίζει τούτοις τοῖς περὶ ἑαυτόν. Id exponit Harpocration, διποιεῖ ἀποδιδοὺς τὴν ἴσην βοήθειαν αὐτοῖς. Nullo modo igitur ἐρανίζειν significare potest

colligere eranon, ut visum est viro doctissimo in istis apud Antiphonem: μεγάλας εἰσφορὰς εἰσφέροντα, πολλὰ δὲ τριηραρχοῦντα, λαμπρῶς δὲ χορηγοῦντα, πολλοῖς ἢ ἐρανίζοντα. Ita enim legendum esse illi assentior pro eo quod vulgo legitur, πολλὰς ἢ ἐρανίζοντα. Sed ut πολλοῖς ἐρανίζειν, idem sit quod eranũ pro multis colligere, nunquam mihi persuadebit, nec cuiquam Græci sermonis aut iuris Attici scienti. Cum ea significatione quam illis verbis Antiphonis tribuit, præstaret legere ut editur, πολλὰς ἐρανίζειν. Nam cum quarto casu *exigere eranon* significat istud verbi, & ex consequenti, colligere. Sed tunc ipse pro se colligens æque posset intelligi ac pro alio. Et certũ est, testimoniis Theophrasti, Demosthenis, & Lysię, aliorumq;, ipsos quibus hæc largitio impertiebatur ex collatione amicorũ, collectã per se fecisse, non alterius opera usos esse. At ἐρανίζειν cum dandi casu non potest aliud designare, quam eranon conferre. Ἐρανίζεσθαι vero passive idem notat quod colligere. Ἐρανίζει τινὶ igitur qui dat & confert. Ἐρανίζεται, qui accipit & colligit. Vnde apud Pollucem lib. IV. cap. VI. de Sophis, παρὰ τῶν μαθητῶν φόρους ἐρανίζεσθαι, συνερανίζεσθαι, ἀθροί-

θροίζειν, συλλέγειν. Sic enim legendum. Hesychius: ἐρανίζεται, συλλέγει. Ergo aliud ἐρανίζειν, nempe conferre, cum ἐρανίζεσθαι sit colligere. Sic aliud δανείζειν, aliud δανείζεσθαι. Dare illud est mutuo: hoc, accipere. Talia sunt alia infinita. Qui dicit igitur, se πολλοῖς ἐρανίσαι, significat simpliciter se pecuniam erani nomine in multos indigentes amicorum contulisse, non ut censet noster Advocatus, in multorum amicorum gratiam eranorum colligendorum curam suscepisse, sicque fuisse πληρωτὴν ἐράνου. *Quo munere*, inquit, *nemo defungi poterat non sine magno sumptu, cum is qui eranos colligebat quæ deerāt ad summam conficiendam supplere teneretur.* Hæc sunt hariolationes nulla ratione nixæ, nulla auctoritate, nisi eius cuius è cerebro prodierunt. An amicus potens & opulentus amici fortunis evoluti casum miserari & sublevare non posset nisi pro eo eranon colligeret? Hæc collectionis opera melius ipsi conveniebat, qui ad miseriam devolutus erat, quam opibus affluenti amico. Non cadebat in istos animos & copias tam vile ministerium. Satis erat, si erogaret quantum vellet, & quantum posset, de suo, nec necesse habuit, ut liberalitatem suam in amicum ino-

inopem testaretur, ad hanc colligendi pro eo erani provinciam descendere. Licebat omnibus in tantum munificis esse, in quantum aut facultates eorum patiebantur, aut animus ad largiendum propensus incitabat. Ut neminis liberalitas cogebatur, ita nec claudebatur, in re adeo libera ac voluntaria, ut fuit erani collatio. At cogeretur voluntas, si quis invitus id munus & onus subire ingratiis teneretur colligendi pro amico erani. Nõne magis expedisset amico in re lauta posito, & in dignitate etiã si forte constituto, totam summam elargiri, quã sibi necessariam dicebat egestuosus amicus, quam id negotium suscipere laboriosum, ex quo nulla munificentiæ aut liberalitatis gratia eum contingeret ex actu quem coactus administraret? Præterea quod etiam considerandum est, non semper erat certum an eo munere defungi non posset absque magno impendio. Quid si omnes amici officium suum fecissent, in solvenda sua parte summæ? non multũ sic dispẽdii in collectorẽ redũdasset, quia non amplius parte sua virili præstandũ habuisset. Hęc omnia nullo fundamento nitũntur, nec ulla ratione, sed imaginosum plane redolent, & falsissima sunt.

ſunt. Non omnium olim fuit adire Corinthum. Nunc non omnium eſt de his poſſe pronuntiare. Qui in re ſua occupati ſunt, qui in aliena, qui operam foro locant, qui quotidie conſuluntur, qui denique res alias agunt, iſta agere cum ſuccêſſu non queunt.

CAP. III.

Quid ſit comeſſatio. Nullum dari κῶμον ex ſymbolis. De ſymbolarum collationibus. Quid ſit ἐρανάρχης. Symbolas non eſſe ἐράνους, nec ita appellari. Ipſum convivium, quod de ſymbolis parabatur, ἔρανον dici. Quo ſenſu dicatur ἔρανον πληρῶσαι, & συμπόσιον πληρῶσαι. Qua ſignificatione Sarapis apud Ariſtidem κοινὸς ἐράνων πληρωτὴς appellatus ſit, & ἑστιάτωρ. Quid ſit proprie ἑστιᾶν. Ἑστιοῦχος, & dominus ædium idem. Sodalicium vocari, convivium ſodalibus datum. Salmaſii expoſitio ἐρανιστῶν apud Ariſtotelem defenſa. Alia nonnulla.

ADEO penitus medullis infixus hic illi viro doctiſſimo ſedit error de πληρωτῇ ἐράνου, eodemque collectore, quia ſuppleat ſummam non plene collectam, ut etiam ad convivia quæ de ſymbolis fie-

fiebant, eum morem traduxerit. Tertium ei rei caput dedit, quod hîc examinare constitui. Primum in ipso titulo occurrit grande peccatū, quo posuit ἐράνυς πληρωτὴν etiam in comessationibus & symbolis locum habuisse. Ego vero nullas comessationes de symbolis fieri solitas novi, sed epulas, & convivia, sive prandia illa essent, sive cœnæ. At comessatio aliud erat, idem nempe quod Græce κῶμος. Nam ex verbo κωμάζειν factum Latinum *comissare*, unde *comissatio*. Quia pueris etiam notum est quid eo nomine significetur, tam Græcis quam Latinis, in re obvia tempus non teram. Notandum etiam, quod ait, συμβολὰς, & ἐράνυς, rem eamdem significasse. Quod si verum esset, de omni ἐράνῳ usurparetur συμβολή. Atqui de conviviali tantum dicitur collatione, non de illa quæ fit ab eranistis sodalibus, nec de illa quæ ad amicum comparata est sublevandum ex inopia. Adeo autem propria est conviviorum hæc συμβολὴ, sive hæ συμβολαὶ, ut Latini eam vocem fecerint suam, & *symbolam symbolasque* dixerint, non aliunde tralatis quam ex illo conviviorum more collatiis sumptibus instrui solitorum. Vnde *de symbolis esse*, apud

pud Terentium. Et apud eumdem, *Symbolam dedit, cœnavit.* Plautus in Curculione: *Symbolarum collatorem apud forum piscarium.* Vox ἔρανος generalis est, de omni collatione quacumque ex causa facta, ἀπὸ τοῦ ἐράσαι, quod est *fundere*, & κενῶσαι, de suo aliquid dare & largiri. Συμβολὴ autem de solis conviviis collaticia stipe instructis. Ἔρανος etiam de ipso convivio usurpatur, nunquam συμβολή. Sic & collegium ipsum ἐρανιστῶν, nomine etiam ἐράνου appellatum. Vnde & μετέχων ἐράνου, qui pars est collegii, unus ex sodalicio. In erano amicorum, sola collatio quæ fit ex parte dantium, ἔρανος appellatur. Nullum ibi corpus aut collegium, nulli proinde ἐρανάρχαι. Nā ἐρανάρχης, nō dicitur de eo proprie qui præest collectæ faciendę, sed de illo qui corporis alicuius aut collegii magister est aut præfectus. In eranistarum sodalicio, cum ἔρανος dicatur ipsum collegium, ideo ἐρανάρχης vocatus est ipsius ἐράνου, hoc est, collegii prępositus ac magister, qui in convivio quod de symbolis paratur, συμποσιάρχης magis proprie nominatur. Sic enim Aristidi appellatur oratione in Sarapidem, & Donato in Eunuchum Terentio. Huius comici versibus citatis, *Heri aliquot adole-*

adolescentuli coimus in Pireo, ut de symbolis essemus, Chæream ei rei præfecimus, subiicit vir doctissimus hanc observationem: *Vides, adolescentulos illos Chæream constituisse qui convivium illud curaret, quod singulorum symbolis instruendum erat, & qui ideo vere erat ἐρανάρχης, ἐράνȣ πληρωτὴς, quippe qui de suo supplere teneretur, si symbolæ non sufficiebant ad convivium illis opipare parandum.* Eadem est stultitia quam in præcedentibus vidimus. Quis illum docuit eos qui præficiebantur convivio ex symbolis plurium parando & instruendo, de suo suffecisse si symbolæ non sufficerent? An non poterant videre quantum satis esset qui ad epulandum coibant, & quantum impendere vellent? Si plus expendissent quam providerant, quid fuit proclivius quam ab omnibus pro rata id repeti? Si dictus est ἐρανάρχης ille convivii præfectus, non à symbolarũ exigendarum cura tantum ita appellatus est, sed quod totam convivii apparandi sollicitudinem sustineret, & in convivio ipso legem bibendi diceret, & omnia arbitrio suo moderaretur, unde est συμποσιάρχης dictus. Donatus ad illa verba, *Chæream ei rei præfecimus. Id est*, inquit *συμποσιάρχην fecimus.* Si etiã ut dixi ἐρανάρχης appellatus

tus est, non ab erano, id est, symbolis colligendis ita nuncupatus fuerit, sed quod esset ἐράνου præfectus, id est, convivii. Sic in collegio eranistarum ἐρανάρχης appellabatur non qui præesset collationi, sed magister ipsius collegii, sive ἐράνου. Ita ἐρανάρχην Diogenes Laërtius in vita Diogenis cognominis accepit, de convivii nempe moderatore, id est, erani magistro. Ἔρανόν ποτε αἰτούμενος πρὸς τὸν ἐρανάρχην ἔφη, Τοὺς ἄλλους ἐράνιζ', ἀπὸ δ' Ἕκτορος ἴσχεο χεῖρας. Non enim de erano amicorum intelligendũ est, ut inscite putarunt, qui nullum habuit ἐρανάρχην, & in quo singuli qui ἐράνου πληρωταὶ dicti sũt, collatores etiam erani totidem fuerunt. In convivio autem ex symbolis faciendo, qui ἐράνου πληρωτὴς appellabatur, non collector symbolarum omnium, ita audivit, nec collator suæ symbolæ, sed idem qui συμποσιάρχης nomen habuit vel ἐρανάρχης, id est, convivii sive ἐράνου magister, quique convivarum cogendorum curam haberet, quod συμπόσιον πληρῶσαι, & συναγαγεῖν, Græci dixerunt. Ἔρανον de ipso convivio dictum esse, primum docendum est. Pollux lib. VI. cap. I. τὸ δὲ πρᾶγμα, inquit, πότον, συσσιτίαν, συμποσίαν, ἢ ζυνόδον τὴν ἐν οἴνῳ, ἢ θίασον, ἢ εἰλαπίνην,

πίνην, ἢ ἔρανον, ἢ ἑστίασιν, ἢ ἄριστον, ἢ δεῖπνον, ἢ συνώδειπνον, ἢ θοίνην. Suidas: ἔρανος, ἡ ἐκ κοινοῦ ἑστίασις. Convivium ex communicatis & collatis ſymbolis. Ergo ἔρανος, ipſum convivium. Heſychius: ἔρανος, εὐωχία, ἢ ἐκ μερῶν δεῖπνον, ἢ ἐκ συμβολῆς δεῖπνον. Immo cum de convivio agitur, nunquam fere aliter vox ἔρανος accipitur quam de ipſo convivio, non de ipſis ſymbolis, & collationibus ſingulorum convivarum. Euſtathius in Λ. Odyſſeæ, ἔρανοί εἰσι κατὰ τοὺς πολλοὺς αἱ ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων συναγωγαί· ἀπὸ τοῦ συνεράσαι καὶ συμφέρειν ἕκαστον. ἐκαλοῦντο δὲ καὶ θίασοι, καὶ οἱ συνιόντες ἐπὶ τὰ τοιαῦτα ἐρανισταί, καὶ συνθιασῶται. Quæ verba citavit ex Athenæo. Scribendum autem in verbis Euſtathii ut poſuimus, ἀπὸ τοῦ συνεράσαι, non ut vulgo eſt, ἀπὸ τοῦ συνεράσθαι. Eſt autem συνεράσαι, idem quod conferre. quod ipſe Græce alio verbo expoſuit, συμφέρειν. In ipſo Athenæo legitur συνερᾶν. quod idem eſt. Ergo ἔρανος & θίασος iidē, ipſum nempe conviviū ex ſymbolis. Idem Euſtathius in Π. Iliados: ἔστι δὲ τοιοῦτος ὁ ἔρανος, ἐν ᾧ συνέβαλλον ἕκαστος τὸ πρὸς ἰσχύος εἰς χρείαν συνδείπνου συμβολιμαίου. ὥστε ὁ μὴ τοιοῦτος ἀσύμβολος ἐλέγετο, διὰ τὸ δωρεὰν δειπνεῖσθαι, καὶ ἀδαπάνως. Vides

des ἔρανον vocari ipſum convivium συμβολιμαῖον, non ſymbolam quæ ab unoquoque pro ſua parte conferebatur. Item in lib. I. Odyſſeæ: Ἰστέον δὲ ὅτι κατὰ τρεῖς μάλιστα τρόπους συνέλθοιεν ἂν οἱ πολλοὶ ἐπὶ εὐωχίᾳ, ἤγουν ἐν εἰλαπίνῃ, ἐν γάμῳ, καὶ ἐν ἐράνῳ. Ubi ἔρανος eſt convivium ex ſymbolis, ut γάμος convivium nuptiale, εἰλαπίνη, convivium aliquod ſollemne ſacrificii cauſa vel alia factum. Ipſe Homerus hæc tria ſic diſtinxit, & ἔρανον appellavit convivium ex ſymbolis. Odyſſ. A.

Τίς δαὶς, τίς δὲ ὅμιλος ὅδ' ἔπλετο, τίπτε δέ σε χρειώ,
Εἰλαπίν', ἠὲ γάμος, ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐστίν.

Cum ἔρανον Homerus in ea ſignificatione poſuerit, non pro ſymbola uſurparit an eſt quærendus auctor magis idoneus? Cũ omnis Græcia ab illo principio ἔρανον, cum de convivio quæſtio eſt, ita ſemper nuncupaverit, non pro ſymbolis. Nunquam igitur ἐράνους legere eſt apud Græcos pro ſymbolis conviviorum. Et doctiſſimus Advocatus, initio capitis tertii, quo tractavit de ſymbolis, Euſtathium per indicem tantum legiſſe videtur, cum ex eo citavit, ἐρανιστὰς eſſe τοὺς ἐξ ἐράνων, ὅ ἐστιν ἐκ συμβολῶν συνδει-

πνῦντας. In indice Euſtathii hoc quidem notatum eſt, ſed nuſquam extat in ipſo Euſtathii commentario. Nam eo loco quem reſpexit indicis conſarcinator, totidem verbis ſcriptum habetur, ad Odyſſ. P. ἔρανος δέ ἐστι ἡ ἀπὸ συμβολῶν συναγωγή. Ἐκαλεῖτο δὲ αὐτὸς, καὶ θίασος, καὶ οἱ συνιόντες, ἐρανισταὶ, ἢ θιασῶται. Iam puto ex his conſtare ἔρανον, ubi de conviviis ſermo eſt, nunquam in alio ſumi ſignificatu quam pro epulis ipſis ſtipe collata inſtructis, non de ipſa ſymbola. Ergo ἐρανάρχης, in talibus conviviis idem qui & συμποσιάρχης, id eſt, ὁ τοῦ ἐράνου ſive θιάσου ἄρχων. Nec minus porro certum eſt, ubicunque in rebus ſympoſiacis occurrit τὸ πληρωτὴν ἐράνου, non de ſymbolarum collatore eſſe intelligendum, ſed de convivii ipſius magiſtro, cui cura incūbebat convivium apparare, convivas vocare, ad eos mittere, & ſic τὸν ἔρανον ſive τὸ ζυμπόσιον πληρῶσαι. Pollux lib. VI. cap. 1, ubi de iſtis conviviis ζυμβολιμαίοις agit: τὸ δ' ἔργον, συναγαγεῖν ζυμπόσιον, ζυστῆσαι, πληρῶσαι, ζυγκροτῆσαι, ζυγκαλέσαι. Ille igitur ἐράνου πληρωτὴς, negotium habebat convocare & cogere convivas, & curare ut omnes qui de ſymbolis erant, adeſſent, ac nemo deeſſet. Menāder apud Athe-

Athenæum de hoc genere conviviorum, quæ de ſymbolis parabantur, ἐπλήρωσεν ἢ τὸ συναγώγιον. Subiicit iſtis verbis ipſe Athenæus, μή ποτέ δεῖ τοῦτο ἐςὶ τὸ ἀπὸ συμβολῶν καλούμενον; Cum ergo Heſychius, πληρωτὴν ἐράνου, interpretatur συναγωγὸν, de iſtiuſmodi convivii curatore & magiſtro intellexit, cui muneris id iniunctum, ut omnes convivas adeſſe curaret, non de eo qui eranon ſive collationem colligeret, ut putavit doctiſſimus cauſarũ patronus, ſed harum rerum parum peritus. Nunquam enim πληρωτὴν ἐράνου de collectore erani Græci dixerunt, ſed de collatore, tam in erano amicorum quam in erano ſodalium, ut ſupra abunde demonſtratum puto. Vbi autem ſermo eſt de epulis ſtipe collata inſtructis, ἐράνου πληρωτὴς, is eſt qui ἔρανον πληροῖ, ac συνάγει, id eſt, convivium ut ſit plenum efficit convocatis omnibus convivis qui ſymbolas contulerunt. Cui rei proprium verbum συνάγειν ἀπὸ ζυμβολῶν apud Athenæum lib. VIII. Ipſa etiam convivia συναγώγιμα appellata. Ephippus apud eumdem Athenæum eodem libro, καὶ συναγώγιμον ζυμπόσιον ἐπιπληροῦσι. Quid ſit πληρῶσαι ναῦν, Græce periti ſciunt, remigibus nempe inſtruere. Ita & πληρῶ-

σαι ζυμπόσιον, vel ἔρανον, eſt convivium instruere convivis. Nā ἔρανος, cum epularum mentio fit, non aliter ſumitur quā pro ipſo cōvivio. Συναγαγεῖν, & πληρῶσαι ζυμπόσιον, eadem res eſt, ut Pollux nos docuit. Notum quid ſit Græce συναγαγεῖν ἐκκλησίαν, convocare & cogere concionem. Hinc ζυνάξις cœtus Chriſtianorum convenientum ad orandum. Inde & συναγωγὴ Iudaica. Συναγώγιμον convivium expreſſit Terentius, cum dixit,

Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piræo,
Vt de ſymbolis eſſemus.

Qui præfectus erat ei rei, ut coirent & convenirent omnes, ſummamque convivii inſtruendi curam habebat, is πληρωτὴς ἐράνυ, id eſt, ζυμποσίυ, & ἐρανάρχης, & ζυμποσιάρχης vocabatur. Nunc ſupereſt locus Ariſtidis explicandus ex Oratione in Serapin, cuius auctoritate nititur vir doctus, ut illum ſuum πληρωτὴν ἐράνυ nobis ingerat, qui de ſuo ſupplere tenebatur, ſi ſymbolæ non ſufficerent ad epulum opipare & ſumptuoſe apparandum. *Quare*, inquit, *eleganter Ariſtides Serapin aiebat* κοινὸν ἁπάντων ἐράνων πληρωτὴν, *quod omnibus ſacrificiis intereſſet, id eſt, in omnibus ſacrificiis invocaretur, cum ſacrificia ſingula ſin-*

ſingulis diis fierent, neque alius ad ſacrificium vinitaretur, quam is cui ſacrificium dicatum erat. At Serapis, inquit Ariſtides, *in omnibus & ſingulis cæterorum omnium deorum ſacrificiis invocabatur, ut is, ſi quid opis deeſſet, ab eo numine cui ſacrificium fiebat id ſuppleret, eſſetque is veluti ſympoſiarcha, cuius nomine ordinarentur.* In tot verbis nihil boni ſenſus, & falſiſſima eſt quam ex his confecit ſententia. Nihil tale ex verbis Ariſtidis colligi datur, ideo invocari ſolitum in omnibus reliquorum deorum ſacrificiis Sarapin, ut ſi quid opis deeſſet, ipſe ſuppleret, id eſt, ut quod ille Deus cui ſacra fiebant præſtare non poſſet, ipſe ſupplicantibus & ſacrum facientibus largiretur. Dimidium igitur cæteri Dii poterant, aut beſſem, aut unciam, Serapis totũ. Sed quomodo aut quando ſciebatur, an deus, cui ſacrũ fiebat non plenã opem nec integram poſtulantibus ferre poſſet, ut eius ſupplementum à Serapi impetraretur? Hæc ſunt ineptiſſima. Hanc prærogativam & hoc privilegium habuiſſe Serapin dicit Ariſtides ſupra cæteros Deos, ut omnium ſacrificiorum eum participem homines facerent, & ad epulũ, quod ſacri cauſa parabatur, invocaretur, non tanquam conviva unus ex

multis futurus, ſed tanquam magiſter convivii, & domnædius, & parochus. In verbis Ariſtidis tria hæc ſynonyma ſunt, ἑστιάτωρ, συμποσίαρχος, & ἐράνου πληρωτής. Sic enim ſcribit: καὶ τοίνυν, καὶ θυσιῶν μόνῳ τούτῳ θεῶν διαφερόντως κοινωνοῦσιν ἄνθρωποι τὴν ἀκριβῆ κοινωνίαν, καλοῦντές τε ἐφ' ἑστίαν, καὶ προϊστάμενοι δαιτύμονα αὐτὸν, καὶ ἑστιάτορα. ὥστε ἄλλων ἄλλους ἐράνους πληρούντων, κοινὸς ἁπάντων ἐράνων οὗτός ἐστι πληρωτὴς, συμποσιάρχου τάξιν ἔχων τοῖς ἀεὶ κατὰ ταὐτὸν συλλεγομένοις. Is dicitur ἑστιάτωρ apud Græcos, qui convivium præbet, & convivas domum invitat, & convocat, nempe ἐφ' ἑστίαν, & qui vocatos paſcit, quod eſt ἑστιᾷν. Vnde & ἑστιάτωρ dicitur, & ἑστιοῦχος. Heſychius: ἑστιάτωρ ὁ δειπνίζων, ὁ εἰς εὐφροσύνην καὶ εὐωχίαν καλῶν, ἤγουν τροφεύς. *Paſcere* id dicebant medii ævi auctores, quod Græci ἑστιᾷν, ut Salmaſius docuit, ad Hiſtoriæ Auguſtæ ſcriptores in vita Severi à Spartiano ſcripta; *quando paſcebat*, id eſt, quando convivium exhibebat. Unde τροφεύς Heſychio vocatur, id eſt, qui paſcit. Apud eumdem Heſychium ἑστιᾷν eſt ἀριστοποιεῖν, prandium præbere. Inde ergo ἑστιάτωρ. Hic etiam συμποσίαρχος. Egregie de his Pollux lib. VI. cap. I. ὁμοῦ οὖν, inquit, συνιστὰς τὸ συμ-

συμπόσιον, ἑστιάτωρ, ἑστιῶν, ξενίζων, συμποσίου ἄρχων, ὁ τῆς συνουσίας ἡγεμών. ὁ γὰρ οἰκοδέμων τραγικόν. Ubi ſcribendum, ὁ γὰρ οἰκομέδων, τραγικόν. Is eſt, quem Latinis *domnædium* dixere, in cuius nempe domo paratur & præbetur epulum. Auctor Rhethoricæ ad Herennium lib. IV. in Notatione: *Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſodalicium eadem die erat futurum, quo iſte pro notitia Domnædii ingreditur cum hoſpitibus.* Ubi *Domnædium*, ex libris veteribus repoſuimus. Quod & veteres Gloſſæ confirmant, *Domnædius, cænacularius*, σταθμοῦχος. In illis Ciceronis verbis, *ſodalicium* eſt ἔρανος, convivium nempe ſodalium, id eſt, ἐρανιστῶν. Græce ἑστιοῦχος vocatur, ut notat Pollux qui ἑστιοῦχον apud Ariſtophanem ἑστιάτορα dici ait, cum nimirum in cuius ἑστίᾳ ſive ædibus convivium celebratur. Duplicis erant generis convivia. Quod unius ſumptibus fiebat, & quod plurium ſimul conferentiũ. Hoc ἔρανος Homero, illud εἰλαπίνη. Prioris generis epulo, dominus ipſe qui invitabat convivas, magiſter convivii erat, idemque ἑστιάτωρ, id eſt, accipiens cæteros, & paſcens, & idem οἰκομέδων, ut eſt apud Pollucem ex Tragico. In altero genere, ubi ſinguli convi-

væ partes ſuas & ſymbolas æqualiter conferunt, nemo unus ἑςιάτωρ habetur, ſed omnes ſimul habentur ἑςιάτορες, & convivæ. Ἐκ κοινȣ͂ appellat hoc convivium Heſiodus, ἐκ κοινȣ͂ πλείςη τε χάρις, δαπάνη τ' ὀλιγίςη. Talia *ſodalitia*, vel de ſymbolis convivia. In his qui συμποσιάρχης erat futurus, aut eligebatur omnium ſodalium conſenſu, aut ſortito conſtituebatur. Si quis enim ſuo ſumptu epulas appararet, & convivas convocaret, is iure ſuo συμποσιάρχης habebatur, ut ex Pollucis verbis ſupra citatis liquet. Vbi huiuſmodi ζυμποσιάρχȣ meminit, qui etiam ἑςιάτωρ erat, & dominus tam ædium quam ipſius convivii, ſtatim ſubtexit & alterum genus ſympoſiarchæ, qui in epulis collaticiis aut ſorte aut electione ſtatuebatur, καὶ ἄλλος δ' καλεῖται συμποσιάρχης, ὁ ἐν ἰσοτελεῖ τινι κοινωνίᾳ κατὰ κλῆρον ἢ κατὰ δόγμα προαιρεθεὶς τȣ͂ συμποσίȣ ἐπιμελητής. *Aliter vocatur & ſympoſiarcha, qui in æquali ad epulandum in commune ſocietate vel ſodalicio ſortito ducitur, aut electione nominatur convivii curator.* De electione ſumitur apud Terentium, *Chæream ei rei præfecimus*, id eſt, συμποσιάρχην fecimus, & ἐπιμελητὴν convivii. Ἰσοτελὴς ea κοινωνία Pollucis, locum plane habet in conviviis

viis συμβολιμαίοις, & refutat omnino inscitam illam opinionem viri docti de collatione ampliore sympoſiarchi, quaſi ſupplere cogeretur de ſuo, ſi ſymbolæ omnium nō ſufficerent ad convivii apparatum. Vbi ἰσοπλὴς erat κοινωνία, non alter plus altero nec rex ipſe, vel magiſter, vel præfectus convivii, curatorve, amplius quam cæteri erogabat. Maiorem reliquis laborem & operam ſumere cogebatur in convocandis convivis, & ordinandis omnibus quæ ſpectarent totum convivii apparatum. Is etiam exigebat à ſingulis ſymbolas: ut in vita Diogenis, cum ἐρανάρχης inter exigendum à ſingulis quod conferre tenebantur, à Cynico, qui ſe intruſerat in ſodalitium non vocatus, peteret, reſpondit ille verſu Homerico parum immutato, τοὺς ἄλλους ἐράνιζε. His explicatis de conviviorum differentia, redeamus ad locum Ariſtidis, ut de quo genere convivii intellexerit, perſpiciatur. Sic enim clarius liquebit quo ſenſu in eo accipi debeat ὁ πληρωτὴς ἐράνου. De ſacrificiis loquitur, & epulis quæ ob ſacrificium & poſt ſacrificium parabantur. Iis epulis Deos quibus ſacra fiebant intereſſe putabant veteres. Ad ea ſacra invitabantur. Vnde illa apud

pud Poëtas. *Bacche, veni.* Item: *ad tua sacra veni.* Et alio loco:

Ipse suus Genius adsit visurus honores.

Et apud Homerum:

--- Ἦλθε δ' Ἀθήνη
Ἱρῶν ἀντήσουσα.

Item de Neptuno, ut interesset sacro sibi apud Aethiopas parato:

--- Αἰθίοπας μετεκίαθε τηλόθ' ἐόντας,
Ἀντιόων ταύρων τε καὶ ἀρνειῶν ἑκατόμβης.

De ipso Iove alibi dicit, eum cum cæteris Diis ad epulum sacrificii sibi facti profectum esse.

Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο.

Cum diis sacrificabant, ad epulum sacrificii invitare solebant amicos, & familiares suos. In istiusmodi epulis sacrificiorum causa factis, nulla collatio in commune fieri solita, nullæ symbolæ in medium à pluribus datæ, nulla ἰσοτελὴς κοινωνία sumptuum locum habuit. Ipse qui sacrificium faciebat, epulum etiam apparabat suis impensis. Deus autem, cui sacrum illud celebrabatur, & propter quem epulum sacrificii causa instruebatur, non solum tanquam conviva interesse sacratis sibi epulis existimabatur, sed tan-

tanquam ἑστιάτωρ habebatur. Nam paſcere convivas ille Deus, & convivium ipſe exhibere videbatur, cuius in honorem id ſacrificium factitabatur, & ex cauſa ſacrificii epulum. At Serapidi hoc præcipuũ prætercæteros Deos dabatur, ut in omnibus aliorũ deorum ſacrificiis, & ſacris ſollemnibuſque epulis, ipſe quaſi ἑστιάτωρ crederetur, & ἐράνου πληρωτὴς, & συμποσίαρχος. Quæ tria apud Ariſtidem idem ſignificant: καὶ περιϊστάμενοι δαιτύμονα αὐτὸν, καὶ ἑστιάτορα. ὥστε ἄλλων ἄλλους ἐράνους πληρούντων, κοινὸς ἁπάντων ἐράνων οὗτός ἐστι πληρωτὴς, συμποσιάρχου τάξιν τοῖς ἀεὶ κατὰ ταὐτὸ συλλεγομένοις. De ſacris epulis ſacrificiorum cauſa comparatis ſermo eſt. In quibus, ut dixi, nulla ſtipis collatio nec ſymbolarũ datio in uſu fuit. Qui ſacrificabat, convivium ipſe propriis impenſis dabat. Cuicunque Deo fieret, Serapis in eo ἑστιάτωρος, & συμποσιάρχου, & πληρωτοῦ ἐράνου vicem obtinebant. Ergo Ariſtides hoc loco ἔρανον non pro convivio ex ſymbolis parato poſuit, ſed pro epulo ſacro, & ſollemni, quod quiſque in honorem Dei alicuius inſtitueret, vocatis ad hoc amicis, & familiaribus. Nam & ἔρανον Græci uſurparunt pro magnifico & opiparo convivio, quod unus

ali-

aliquis ex opulentioribus apparabatur, non collatis in unum multorum symbolis, sed suis ipsius sumptibus. Ἐρᾶν quippe, vel ἐράσαι, idem quod profundere, & expendere. Hesychius: ἐράσαι, κενῶν. Idem ἔρανον, εὐωχίαν simpliciter interpretatur. Eustathius in Λ. Odyss. Εἰ μὴ ἄρα ποτὲ ἀφνειός τις ζωτελοίη τὸ ἔρανον, ἀσύμβολον δεῖπνον καθίζων, οἷς ἐθέλει. τότε γὰρ πολυτελὴς ἔσται ἢ αὐτὸς, ὥσπερ καὶ ὁ ποιητὴς ἐμφαίνει ἐν τῷ, καθὰ σύες ἐν ἀφνειοῦ ἀνδρὸς ἢ γάμῳ ἢ ἐράνῳ ἢ εἰλαπίνῃ σφαζόμενοι. In alio tamē eiusdem poëtæ loco ubi similiter horū trium meminit, γάμου, εἰλαπίνης, & ἐράνου vocem ἔρανον pro convivio quod de symbolis adornatur, acceperunt Grammatici. Illud certum est, ex eo loco & proprietate nominis, ἔρανον quamlibet largitionem, & donationem collationemque significare, sive ea à pluribus in unum quemlibet, & ad rem unam aliquam fiat, sive ab uno in plures. Et sic convivium unius sumptibus paratū ad plures cōvivas excipiēdos, æq; ἔρανος Græce vocatur, ac ex multorū collatione & ἰσοτελεῖ κοινωνίᾳ instructum. Pollux Rhetor qui æqualis fuit Aristidis, in Onomastico, ἔρανον posuit pro quolibet epulo, ut Aristides, & hæc omnia tanquam synonyma recensuit, συμποσίαν,

ποσίαν, συσσιτίαν, εἰλαπίνην, ἔρανον θίασον, ἑστίασιν, σύνδειπνον, θοίνην, & ξενισμὸν, ut ſupra notavimus. Apud Athenæum lib. VIII. ἔρανος de qualibet largitione, vel dono, ſive munere dicitur, de Stratonico qui cum Rhodo ſpecimẽ artis dediſſet, nemine vel minimo plauſu eũ proſequente, cũ hoc dicto ab urbe exiit, ὅπου τὸ ἀδάπανον οὐ ποιεῖτε, πῶς ἐγὼ ἐλπίζω παρ' ὑμῶν ἔρανον λήψεσθαι; Sed veriſimile eſt, hunc, ἔρανον non potuiſſe à Rhodiis accipere niſi ære collato. Ideo Heſychius ἔρανον, in hoc ſignificatu, τὸ ἐκ συνεισφορᾶς δῶρον interpretatur. Certe ſi vel unus donum det, id etiam ἐράνου nomine, ἀπὸ τοῦ ἐρᾶσθαι, hoc eſt, fundere ac largiri, poteſt appellari. In eraniſtarum de ſymbolis epulatione & compotatione, ſicut iam docuimus, ἑστιάτωρ nullus eſt præcipuus, ubi omnes ex æquo ſunt ἑστιάτορες. Cum igitur Serapis haberetur convivii ἑστιάτωρ omnium conviviorum quæ propter ſacrificia cuicumque deorum conficienda inſtituebantur, & omnium ἐράνων idem πληρωτὴς, & συμποσίαρχος, non poteſt aliter accipi ἐράνου πληρωτὴς, quam συμποσίου πληρωτὴς, id eſt, de eo qui cogeret & conciliaret convivas ad epulum ſacrificii. Quod munus fuit ſympoſiarchi, & domini, qui ſacri-

ſacrificabat, & amicos ad convivium invitabat. Nam & συμπόσιον πληρῶσαι, docet Pollux idem eſſe quod συςῆσαι, & συγκροτῆσαι. Et cum ἔρανος idem prorſus ſignificet quod συμπόσιον, ἔρανον πληρῶσαι idē omnino quod συμπόσιον πληρῶσαι. Sed & ἐρανάρχης & συμποσιάρχης idem. Durat adhuc, & adeo penitus illis inhæret hæc opinionis lues, ut non videatur poſſe elui. *Hic autem*, inquiunt, ἐρανάρχης ſive ἐράνου πληρωτὴς, *etſi convivium inſtruebat ære collaticio, aliquando tamen aliquid de ſuo addebat, quo lautius id eſſet.* Illud *aliquid* nihil eſt, & iſtud *aliquando* non magis ad rem. Poterat ſane ſi vellet, vel totum convivium ſuis impenſis parare. Nemo puto eum impediſſet. Sed aliud eſt, cum more agitur communi & pervulgato ſymbolarum, aliud cum aliquis munifice liberalis præter ius ac morem eſſe cupit. In ſymbolis conferendis cum placeret ita convivari ad hoc coëuntibus, omnes erant ἰσοτελεῖς. Qui præficiebatur epulis curandis, ſive is *ſympoſiarcha* proprie ut dixi appelletur, ſive *eranarcha*, cū ſit idem utrumq;, minus etiam expendere debuit quam cæteri aut plane nihil, cum operam ſolus inſumeret inſtruendo convivio. Hoc æquum ſane fuit, im-

immunem eum curare & laborare. At vero iniquissimum, ad laborem sumptũ etiam addere, & unum præter cæteros non solum satagere, sed etiam plus quam alios impendere. *Qua in re tamen*, inquit vir doctus, *si sumptum maximum faciebat, eum dicebat Aristoteles lib.* IV. *Nicomachiœn, cap.* II, *esse* βάναυσον, *qui vellet* λαμπρύνεσθαι παρὰ μέλος, *& magnificus videri in re à magnificentia alienissima, nempe in convivio, quod hominum qui simul esse volebant familiariter & hilarè, symbolis instruebatur,* οἷον ἐρανιστῶν ἑστιῶν γαμικῶς, *ut ait Aristoteles.* Sed hęc ipsa quæ adfert conferunt multũ ad eius sententiam falsi arguendam. Ex his quippe quæ dicit Aristoteles constat non moris fuisse, ut eranarcha convivium ex ære collatitio instruendum, splendidius apparandum curaret quam ferret symbolarum ratio, utque de suo quidquam adderet, cum βαναυσίας eum qui id faceret, insimulet philosophus. Si lautior apparatus esset factus quam paterentur symbolæ collatæ, proclive fuit hyperocham à singulis pro rata portione exigere. Sed possit etiam existimari, symbolas non ante suetos conferre, sed cum placuisset de symbolis cœnare aut prandere, uni dabatur nego-

tium convivii quã posset fieri lautissime parandi. Finitis epulis ratio ducebatur quantum expensum fuisset, tum à singulis ęqualiter sua pars sumptuum exigebatur à Symposcarcha. Hoc erat symbolam conferre. Quocunq; modo aut tempore, ante an post convivium id fieret, ἰσοτελεῖς omnes qui de symbolis erant, constat fuisse. Quos autem eo loco Nicomachiũn ἐρανιστὰς appellat Aristoteles, hi non erant symbolarum collatores, sed sodales ex collegio erani, ut Salmasius iam recte docuit. ἐκ συμβολῶν, vel ἀπὸ συμβολῶν δεῖπνον, vocabatur quod ex collatione symbolarum conficiebatur, non ἐξ ἐράνων. Nec ἐρανιστὰς Græci vocare solent eos qui de symbolis cœnarent, sed eos tantum qui ex sodalicio ἐρανιστῶν fuere. Non etiam convenit, id quod Aristoteles ibi scribit de adolescentibus luxuriosis, & sumptuosis, qui coibãt ad epulandũ ex symbolis. Nihil illi parcunt quin quam lautissimus & maxime opiparus exeat epularum paratus. Aristoteles vero exemplum illud affert, de illis qui præter rem & rationem in parvis rebus, quæque liberalitatem non postulant, nec magnificentiam, quam maximos sumptus faciunt, in hoc solum ut divitias ostentent.

tent. Hanc igitur βαναυσίας notam esse scribit, cum quis ἐν τοῖς μικροῖς τῶν δαπανημάτων πολλὰ ἀναλίσκει, καὶ λαμπρύνεται παρὰ μέλος, οἷον ἐρανιστὰς γαμικῶς ἑστιῶν, καὶ κωμῳδοῖς χορηγῶν ἐν τῇ παρόδῳ πορφύραν εἰσφέρων. Primũ illud ἑστιᾶν, non convenit symbolarum collatoribus, vel de symbola cœnantibus. Nullus enim ibi præcipue ἑστιάτωρ. Nemo ἑστιᾷ, sed omnes in commune ἑστιάτορες, omnes pro virili impensarũ partẽ sustinent quæ in epulas insumuntur. Hic autem sermo est de eo, qui omnes ἐρανιστὰς ita pollucibiliter accipit, ac si nuptiale cõviviũ appararet. Id igitur intelligendũ de illo qui convivium ipse exhibebat propriis sumptibus nõ ære collato. Nam hic plane ἑστιᾶν dicitur, id est, pascere, & ἑστιάτωρ vocatur. Ἐρανισταὶ autem sunt sodales ex collegio eranistarum, quos unus è collegio splendide accipit. Ne eum quidem ἐρανάρχην fuisse aut συμποσιάρχην philosophus ait, ut in collegio semper aliquis electus aut sorte ductus constituebatur totius corporis magister, vel præfectus. Sed omnis qui pluribus præbet convivium, is συμποσιάρχης, & ἑστιάτωρ, sine electione aut sortitione, iure suo. In omnibus collegiis & sodaliciis hæc semper olim consuetu-

do viguit, & præcipue in Græciæ civitatibus, ut qui esset in eo corpore & ordine ditiores, sæpe collegii sodales cæteros cœna saliari exciperent, vel ambitionis causa, & ad ostendandas opes, vel etiam gratiæ promerendæ inter collegas, & potentiæ colligendæ. Apud Theophrastum aliquis δημότας accipit, ex popularium numero, in charactere μικρολόγου, καὶ ἑστιῶν δημότας, μικρὰ τὰ κρέα κόψας παραθεῖναι. *Et populares pascens, minuta opsonia per particulas cæsa apponere.* Hæc *cœna popularis* Plauto dicitur, in Trinummo. Ἑστιάτορες absolute vocabantur huiusmodi opulenti homines, qui aut δῆμον suum, aut φρατρίαν, aut etiam plebem universam publico epulo exciperent, ut in illo ipso Aristotelis qui allegatus est Nicomachiōn loco, οἷον εἴπου χορηγεῖν οἴονται δεῖν, ἢ καὶ τριηραρχεῖν, ἢ καὶ ἑστιᾶν τὴν πόλιν. Etiam in hospitum susceptione μεγαλοπρέπειαν suam ostendebant opulenti. ξενισμὸν vocabant. Unde ξένισις inter nomina conviviorum & epularum splendide apparatarum in Onomastico Pollucis, lib. VI. cap. I. Aristoteles eodem capite & libro Ethicorum ad Nicomachum, ξένων ὑποδοχὰς appellat. Convivium quod sodalibus ab uno sodalium dabatur, *sodalicium* vocat-

cat auctor Rhetoricæ ad Herennium lib. IV. in Notatione, ut iam supra diximus: *Dum hæc loquitur, venit in ædes quasdam in quibus sodalicium erat futurum, quod iste pro notitia dōnædii ingreditur, perspicit argentum quod erat expositum. Visit triclinium stratum.* Ergo apud Aristotelem ὁ ἑστιῶν γαμικῶς ἐρανιστὰς, de eo debet accipi qui sodales collegii eranistarum æque splendido ac si nuptias celebraret convivio excipit. Munificentiæ in eranistis excessum βαναυσίας, non μεγαλοπρεπείας, argumentum habere visum est Aristoteli, quia magnificētia in sodalicio eiusmodi convivio non adeo requirebatur, ut in eo quo tota civitas exciperetur, aut quo nuptiæ celebrarentur. Paraphrastes eorum Ethicorum, qui Heliodorus est Prusæus, non Andronicus, ita reddidit, οἷον ἐρανιστὰς ἑστιᾷ πολυτελέστατα ὥσπερ εἰ γάμους ἐποίει. Quod recte conversum esse ab Andronici doctissimo interprete contendit vir alter ille doctissimus: *Talis est, exempli gratia, qui nuptiali apparatu eos excipit, qui symbolam in cœnam contulerunt.* Non miror ita illi hæc recte conversa videri. Similia sibi quærit olla olera. Sed miror, viris ingeniosissimis & doctissimis hæc potuisse in mentem venire, ut quisquā ἑστιᾷν dici

dici possit aut videri, id est, convivio excipere aliquos, qui in cœnam symbolas contulerint. Aequalem omnes partem sumptus in convivium facti sustinent, nemo magis ἑστιάτωρ· inter cæteros quam quilibet ex corpore, cum æqualiter cuncti contulerint. At ille ἑστιᾷ, qui convivium exhibet suo sumptu, hoc est, ut loquuntur Historiæ Augustæ scriptores, *qui pascit.* Profecto ita ἑστιᾷ ἐρανιστάς, id est, sodales eranistas unus aliquis è collegio apud Aristotelem, ut apud Theophrastum loco citato unus populariū δημότας suos ἑστιᾷν dicitur. Falsissimum est igitur quod ibidē adiicit eloquētissimus Advocatus, *Ibi ἐρανιστὰς esse qui ἔρανον & symbolā ad conviviū celebrandum contulerunt, & ἐράνου μετέχουσιν. Quemadmodum etiam ἐρανισταὶ dicuntur qui in collegium ἐρανιστῶν conferunt, & ideo ἐράνου, id est, commodorum quæ ex ea societate percipiuntur, participes sunt.* Et quæ hic dicit, & quæ præcedenti capite scripsit eodem pertinentia, à vero prorsus sunt aliena. Ἔρανος non est symbola. In cœna ex symbolis facta nullus est peculiaris ἑστιάτωρ, quamvis unus sit συμποσιάρχης, qui curam habet apparandi epuli. Ἐράνου μετέχειν dicitur, non qui particeps est commodorum quæ percipiuntur ex col-

collegio, sed qui ipsius collegii pars est. Sic φρατρίας μετέχειν, apud Harpocrationẽ, qui unus est τῶ φρατόρων. Φράτορες δ', inquit, οἱ τῆς αὐτῆς φρατρίας μετέχοντες. Apud eumdem, οἱ τῆς συμμορίας μετέχοντες, omnes συμμορῖται. Sic πόλεως μετέχειν, & δήμου μετέχειν, qui populi pars est, ac civitatis iure fruitur. Hesychius: Δημοτεύεσθαι, δήμου μετέχειν, καὶ πολιτείας, καὶ νόμου. Id est, κοινωνεῖν. Qui eiusdem sunt κοινωνίας, μετέχοντες, & κοινωνοῦντες, iidem. Sic τελετῶν μετέχειν apud Aristidem omnes mystæ dicuntur, qui mysteriis initiati sunt. Ab illa quæ inter unius corporis & collegii sodales intercedit κοινωνία, & consortio, τὸ κοινὸν ἐρανιστῶν Polluci lib. VIII. cap. XIII. Ita in nummis κοινὸν Βυζαντίων. Etiam κοινωνία pro eodem occurrit. Cum plures in eamdem rem conferunt, κοινωνία etiam dicitur, ut apud eumdem Pollucem, ἰσοτελὴς κοινωνία eranistarum, ubi omnes æqualem portionem pro virili conferunt. Κοινωνία Κορινθίων, etiam in nummis visitur, & κοινωνικοὶ σύνοδοι, apud Stephanum in voce πάτρα, & κοινωνία ἱερῶν. In omnibus huiusmodi cœtibus ἑταιρικοῖς, sollemne fuit convivia celebrari omnium collegii sociorum,

ſive ab uno præberentur propriis ſumptibus, ſive in commune ex pecunia communi fierent. Ioſephus Antiquitatum XIV. Καὶ γὰρ Γάϊος Καῖσαρ ἐν τῷ διατάγματι κωλύων θιάσους συνάγεσθαι κατὰ πόλιν, μόνους Ἰουδαίους οὐκ ἐκώλυσεν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν, οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. Agapæ quoque primorum Chriſtianorum ab his ἑταιρικοῖς conviviis non longe abibant, & parum abeſt quin eamdem cauſam, & originem habuerint. Cum enim pauci eſſent Chriſtiani in ſingulis urbibus circa initia naſcentis Eccleſiæ, quicumque Chriſto nomen dederant, quaſi unum conſtituebant & conflabant ἑταιρικὸν σύστημα, iiſdem ſacris participantes, una conviventes, & communem arcam habentes. De quibus nos alibi. Sciendum eſt autem ἐρανάρχην proprie appellatum fuiſſe qui præerat collegio eraniſtarũ, & improprie à Diogene Laërtio ſic dictum qui præficiebatur convivio ex ſymbolis facto, quem συμποσίαρχην optimi auctores nominarunt. Recte autem Harpocration notavit ἐρανάρχην vulgo etiam ſua ætate vocitatum qui magiſter erat collegii eraniſtarum.

CAP.

CAP. IV.

Salmasii emendatio in lege Solonis de societatibus & collegiis defensa. Non ea tantum parte legem illam fuisse mendosam, quæ nunc pluribus locis emendatur. Quinam fuerint ἱεροποιοὶ, & ὀργεῶνες Atticis. De divisione corporum πολιτικῶν Athenis instituta in φυλὰς, φρατρίας, & γένη. Multa de his quæ hactenus ignorabantur, notata. Theophrasti testametum emendatum. Aristoteles in Politicis correctus. Plurima alia, toto capite explicata & illustrata.

COLLEGIORUM mentio superioribus capitibus facta, & eranistarum sodalicium pertractatum in memoriam mihi revocarunt emendationem Salmasii in lege Solonis de collegiis, quæ semper mihi summopere probata est, quantúvis viris doctis aliquot improbata sit. Quos inter celeberrimus noster Advocatus pessimam eam pronuntiare non est veritus. Ita ut nihil excogitatum sit à doctissimis hominibus ad eam legem illustrandam, quod à Solonis mente & recta ratione non sit multo alienius quam vulgata est lectio illius legis, ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι. Quæ cum sint valde aliena à Solonis mē-

memoravimus, quæque Græcis ἑταιρεῖαι dicuntur, agere conſtat. Ergo inter eas ἑταιρείας, quæ Athenis illo tempore quo Solon eam legem tulit, cognitæ fuerunt, una extitit, ἐπὶ λείαν οἰχομένων. Sic enim in Pandectiis Florentinus legitur. Pro quo habent Baſilicῶn libri, ἐπὶ λείαν ἐρχόμενοι, alii etiam ἀρχόμενοι. Quodnam iſtud collegium aut corpus fuerit Athenis, aut quo nomine vocaretur qui ad prædam exibant, prorſus neſcio. Quod ait nobiliſſimus Advocatus, ad prædam ex hoſtibus quærendam eorum initam fuiſſe ſocietatem, non legi apud veteres Græcos, nec Romanos tale collegium nominatum. *Poſſunt*, inquit, *iniri ſocietates, non modo ad merces comparandas, & è peregrinis regionibus advehendas, aut eo tranſportandas, ſed ad prædam etiam ex hoſtibus quærendam, aut ad utrumque ſimul, quæ ſocietatis genera neque hodie ſunt incognita.* De ſocietate ineunda ad merces comparandas, & exportandas è regionibus peregrinis, aut tranſportandas ad exteros, nihil eſt dubiũ quin pactio fieri poſſit, & quin talis ſocietas etiã olim cognita fuerit, ſed de ea quę contrahitur ad prædam ex hoſtibus agendã, nõ eſt quæſtio an talis poſſit iniri, ſed an inita aliquãdo ſit, ſive apud Græcos ſive

ve apud Romanos. Hoc certe est, de quo nihil me fando audisse, aut legendo cognovisse fateor. Non enim hic tantum quæritur, an societas huiusmodi inter aliquos homines aliquando contracta sit, aut contrahi etiam nunc queat, sed an collegium certum, ἑταιρεία stata, certorum hominum numero definita, cui lege Solonis coire licuerit, & pactionem inter se, totum corpus obligaturam, sibi ferre. Si fuit tale Athenis collegium quomodo vocabatur? Nam qui negotiationis causa coibant, ἔμποροι dicebantur. Qui prædæ causa corpus collegiumque legitimum conflabant, quo nomine vocari fas fuit? Λεηλάται certe, si quid Græce scio, poterant nuncupari, Latine *prædatores*. Sed quo ex genere civium sumebantur? Vtrũ ex opificibus, an ex aratoribus, an ex politicis, an vero ex militibus? Ex his potius fuere. Ergo militum hæc ἑταιρεία, quibus legitimas ex hostibus prædas agere licuit. Sed quis unquam audivit, in militia Romana aut in Græca tale inter se coiisse sodalicium milites, ut ad prædam ex hostibus abactã participandam collegium constituerent, legibus licitum? Fuere & quædam prædonum piratarumque & latronum collegia,

gia, sed illicita, sed in perniciem civium collecta, & omni ope exterminanda. Et tamen si ullum ad prædas faciendas collegium olim coiit, horum prædonum fuisse necesse est. Non enim civium in Republica bene constituta, & bene morata, tale unquam collegium usurpatum esse, aut licitum extitisse crediderim. Sed ponamus in gratiam doctissimi Advocati, Athenis ætate Solonis prædatorum & prædonum ex civibus coalitum lege permissum constitisse aliquod collegium. Quid est, ἐπὶ λείαν οἴχεσθαι? An οἱ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, qui ad prædas agendas abeunt, illam societatis aut collegii significationem indicant? Multi prædatum eunt, qui tamen quod capiunt sibi servant, nec aliis cōmunicant. In aliis ἑταιρείαις quarū mentio extat in eadē lege Solonis, ipsa societas nomine ipso eorū qui ibi vocātur, indicatur, ut ὁμόταφοι, σύσσιτοι, φράτορες, & alia. Ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι, ut εἰς ἐμπορίαν, nihil κοινωνικὸν designant. Postremo quæ similitudo, τῶν ἐπὶ λείαν οἰχομένων, & τῶν εἰς ἐμπορίαν, ad prædas agendas euntium, & ad mercaturam proficiscentium? Οἴχεσθαι denique verbum his rebus parum convenire, Græce periti facile mihi concesserint. Viderunt hoc nisi fallor, & Græci,

qui

qui βασιλικὰ ex iure Romano Iustiniani, pandectis, Codice, & Novellis composuerunt, & pro οἰχόμενοι reposuere ἐρχόμενοι. Quod ne ipsum quidē satis rectum videtur nec satis Atticum, cum nec ullam κοινωνίαν sicut debuit exprimat. His omnibus permotus rationibus Salmasius, pro ἐπὶ λείαν, corrigendū indicavit, καπηλείαν. Nihil magis alienum potuisse excogitari à mente Solonis & recta legis sententia visum est doctissimo ac celeberrimo Advocato. Quid? An sodalicium collegium prædandi causa coitum, magis videbitur consentaneum rectæ rationi, & legi Solonianæ sensui, quam negotiationis causa inita societas? An etiam negotiatorū & institorū rationem minus convenire cum mercatura putabit quam prædarum agendarum licentiam? Atqui apud veteres Atticos, & priscos alios Græcos hæc duo semper coniunguntur, κάπηλος & ἔμπορος. καπηλεία & ἐμπορεία. Κάπηλοι illi nō sunt caupones, ne quis erret, sed institores ac propolę qui à mercatoribus emunt magnariis quod per partes in foro vendant. Ἔμποροι sunt qui navigant, & per aversionem emunt ac vendunt merces. Κάπηλοι ab ἐμπόροις emunt, & fora mercium vendendarum gratia circumeunt.

Vn-

Vnde *circumforanei* vocantur Latine, & *propolæ*. Græci ἀγοραίους etiam nominant, quos ita cum ἐμπόροις Aristoteles coniunctos aliquot locis proponit, ut alii καπήλους & ἐμπόρους, in Oeconomico. Xenophon καπηλείαν, & ἐμπορίαν, prorsus ita iunxit, ut lex Solonis ex emendatione Salmasii correcta. Sic enim in libro περὶ προσόδων scribit, ὥστε πολλοὶ ἀφιέμενοι τῆς γῆς ἐργάζεσθαι, ἐπ' ἐμπορίας, καὶ καπηλείας, καὶ τοκισμοὺς τρέπονται. Negotia vertit Mela in verbis Herodoti de Aegyptiis Latine expressis, αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσί τε, καὶ καπηλεύουσι. *Forum curant & negotia fœminæ*. Suidas καπηλείας, ἐμπορίας. Passim, ut Salmasius iam notavit, κάπηλος & ἔμπορος, καπηλεία & ἐμπορία apud Græcos iunguntur. Nec alteri sine alteris esse possunt, cum mercatores magnarii, qui sunt ἔμποροι, habere debeant καπήλους quibus sua vendant, & isti ἐμπόρους, à quibus emant. An potuit ergo probabilior coniectura excogitari quam quæ καπηλείαν, conciliaret cum ἐμπορίᾳ, in lege Solonis, cum in vita istæ professiones ita individuæ sint altera alterius comites, ut separari nequeant? An vir doctissimus hanc emendationem nimis longe petitam, & à vestigiis lectionis vulga-

tæ

tæ nimis remotam putavit ? Quid vero propius quam ex ἐπὶ λεία, facere καπηλεία? An ipsius correctio in eadem lege magis premit vestigia scripturæ vulgaris, qua ὀργίων μύσται reposuit, pro ὀργίων ἢ ναύται, vel ut alii habent, ὀργίων μίωνται? An ignoravit quod est verissimum certissimumque, quæ leguntur Græcorum testimonia in libris Latinis, ea depravatissima circumferri, in quibusdam exemplaribus in totum non legi ? Exemplo sit decretum Ephororum adversus Timotheum, quod apud Boëthium ita mendosum à librariis relictum est, ut nullum in eo sanitatis, aut sinceritatis pristinæ vestigium appareat. Talia omnia sunt quæcunque reperiuntur apud auctores Latinos, citata aliquando ex Græcis auctoribus vel singula vocabula, quæ nunquam ferme sine labe aut vitio descripta extant. Vehementer etiam errant, si putant, hac tantũ parte inquinatam ad nos pervenisse hanc Solonis legem. Planum mox faciam, aliquot adhuc locis restare vitiosam. Hic ipse locus nondum persanatus est totus, sed dimidiatim tantum à Salmasio restitutus. Nam quid est, εἰς καπηλείαν οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμποϱίαν? Sic enim legunt Pandectæ Florentinæ. Sed omnino

omnino reſcribendum, ἢ καπηλειῶν κοινωνοὶ, ἢ ἐμποριῶν. Iam hic habemus collegium καπήλων & ἐμπόρων, ſive καπηλειῶν & ἐμποριῶν. /Nam ita dixit Xenophon numero multitudinis, εἰς καπηλείας καὶ ἐμπορίας τρέποντα. Idem autem κοινωνία quod collegium, vel ſocietas ſodalicia. Vnde in nummis κοινωνία Κορινθίων. Quod etiam dicitur eodem ſenſu, Κοινὸν Κορινθίων, ut κοινὸν ἐρανιστῶν Polluci. Alio loco apud eumdem κοινωνία vocatur ἰσοτελὴς ἐρανιστῶν. Heſychius: Κοινὸν, δῆμος. Facile autem potuit degenerare vox κοινωνοὶ in οἰχόμενοι, præcipue maiuſculis litteris ſcripta, ut omnes Græcæ dictiones ſolent exaratæ reperiri in libris Latinis. Fortaſſean & qui deſcripſerunt Pandectas Florentinas, haud bene ſuis oculis uſi, ΟΙΧΟΜΕΝΟΙ legerunt pro ΚΟΙΝΩΝΟΙ. Si vetuſtior eſt corruptela, non hoc etiam mirandum. Alioquin ex editæ lectionis veſtigiis haud paulo melius emendatũ videretur, ſi quis reſcriberet, καπηλείαν μετοιχόμενοι, ἢ ἐμπορίαν: vel μετερχόμενοι, id eſt, μετιόντες, *cocionaturam exercentes, & mercaturam*. Sed omnino vocabulum reſtitui neceſſe eſt, quo deſignetur ſocietas vel collegium. Longe maioris momenti maculæ occuparunt

illam legem, de quibus ne ſuboluit quidem acutiſſimo & naſutiſſimo Iuriſconſulto. Statim in ipſo principio, ἐὰν ἢ δῆμος, ἢ φράτορες. Quo ſenſu Δῆμος ibi appelletur, non video. Nam Δῆμος, univerſus eſt civitatis populus. At in hac lege tractatur de variis cœtibus, & coitionibus corporum; quæ partes ſunt civitatis. De Athenarum urbis *Demis* loqui voluiſſe Solonem certum eſt. Hi pagi ſunt ſive vici, & κῶμαι, ut Græci interpretantur Grammatici, quibus olim ſeparati habitabant Athenienſes. Hos vicatim diſperſos ita in unam urbem contraxiſſe traditur Theſeus, ut tamẽ nomina Δήμων remanſerint, & cuiuſque pagi ſive Δήμου populi quaſi unum corpus collegii ab aliis ſeparatum & diſcretum conſtituerint. De his ergo intellexiſſe Solonem in hac lege certum eſt, & δῆμοι in hac ſignificatione, ſunt συςήματα πολιτικὰ, non ἐπιεικά. Numero ergo multitudinis ſcribendum, Ἐὰν ἢ δῆμοι, ἢ φράτορες. Sed nec δῆμοι videntur reponendi pro ipſis vicorum ſive pagorum collegiis ac corporibus. Nam tota lege nuſquam ipſa corpora nominantur, ſed corporati. Non dixit φρατρίας ſed φράτορες: non συσσιτίας, non θιάσους, ſed θιασώτας, & συσσί-

συσσίτους. Putem igitur legendum cum accentu in ultima, ἐὰν ἢ δημοὶ, ἢ φράτορες. Ubi δημοὶ sunt δημόται, veteri lingua Attica qua Solon usus est. Hesychius: Δημὸν ἐόντα, ὀξυτόνως δημότην, καὶ ἕνα τῶν πολλῶν. Ex Homero est illud, δημὸν ἐόντα. Stephanus in Ethnicis: Δῆμος παρ' Ἀθηναίοις, ἡ κώμη, καὶ ἡ τοῦ πλήθους συλλογὴ, καὶ τὸν ἕνα δημότην. οὐ μὴν ἔοικε Δημὸν ἐόντα. Sic μῖμος est imitatio, μιμὸς imitator. Cum igitur constet de Demis, id est, particularibus πολιτικοῖς συστήμασι urbis Athenarum loqui Solonem, δῆμος non potest singulariter ibi locum habere. Nam absolute cum dicitur δῆμος, intelligitur de universo populo, τὸ ὅλον ἔθνος, ut scribit Stephanus. Sic δῆμος Ἐρεχθῆος apud Homerum totus Atheniensis populus. Quæ sequuntur in eadem lege, longe sunt deploratissima, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν ὀργίων, ἢ ναῦται. Greci βασιλικῶν auctores quum Pandectas in Græcum sermonem converterent, & viderent hos ναύτας non posse hic locum habere, correxerunt, ἢ ἱερῶν ὀργίων μηνυταὶ, ut de his intelligeretur qui orgia sive sacra ostendunt, & interpretantur. Vt in veteri inscriptione Gruteriana, *Ostenderunt Cryphios*. Doctissimus Advocatus qui correxit ἱερῶν ὀργίων μύσται, ni-

mis abit longe ab utraque lectione tamen ea quam Basilicorum interpretes commenti sunt, quam ea quæ reperitur in Pandectis Florentinis. Præterea nusquam legimus, σύστημα ἑταιρικὸν vel collegium mystarum Athenis fuisse. Μύσται vocabantur omnes qui initiati erant mysteriis. Vnde & *Symmeystæ*. Mentio est in veteri inscriptione συνόδου τῶν μυστῶν. Sed rerum Atticarum scriptores non memorant nullam ἑταιρείαν hoc nomine Athenis notam. Deinde quod ait corrector, hanc à se proditam lectionem propius abesse à scriptura Basilicorum, quæ habet μλωνται, ineptum est ea ratione niti. Nam si ita repererunt in libris Iustinianis Basilicorum auctores, non sollicitanda fuit ea lectio. Sin vero ipsi eam confinxerunt ex corrupta ἢ ναῦται, non est alleganda ea scriptura quasi germanæ ac veræ lectionis vestigia ostentet. Cæterum non in hoc tantum vitiũ est, sed in eo etiam quod ἱερὰ ὄργια dicuntur. Nulla quippe ὄργια, nisi ἱερά. Quinimmo ipsa per se ὄργια, Grammatici interpretantur, τὰ ἱερά. Hesychius: Ὀργίων, ἱερῶν. Suidas: Ὄργια, μυστήρια, ἱερά. Audaci coniectura, sed vera, sic totus locus emaculandus: ἐὰν δὲ δῆμοι ἢ, φράτορες, ἢ ἱεροποιοὶ, ἢ ὀρ-

ἢ ὀργεῶνες, ἢ σύσσιτοι. Hæc omnia συστήματα κοινωνικὰ, fuere Athenis celebria, partim πολιτικὰ, ut δῆμοι ſive δημόται, & φράτορες: partim ἱερατικὰ, id eſt, religionis & ſacrorum cauſa inſtituta, ut ἱεροποιοὶ, & ὀργεῶνες. Pollux lib. VIII. cap. IX. hæc tria etiam coniunctim recenſuit, ἱεροποιοὺς, ὀργεῶνας, φράτορας. Paulo poſt addit & δημάρχους, qui ſingulorum δήμων fuere magiſtri & præfecti, ut φράτορες ſuos quoque habuere φρατριάρχας, & φυλέται ſive tribules ſuos φυλάρχας. Quod ad ἱεροποιοὺς attinet, decem numero Athenis fuere qui ſacrificia quinquennalia faciebant, τὴν εἰς Δῆλον, τὴν ἐν Βραυρῶνι, τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν, τὴν εἰς Ἐλευσῖνα. Collegiũ igitur, ſive ἑταιρεία hæc, decem ſacerdotes habuit ſacris faciundis quinquennalibus, qualia fuere quæ memorata ſunt. Ὀργεῶνες quoque, ad ſacra quædam obeunda inſtituti, quæ Diis ſive Heroibus de more fierent, peculiare collegium ſive σύλλογον conſtituebant, & una conveniebant eorum ſacrorum gratia celebrandorum. Harpocration: Ὀργεῶνές δέ εἰσιν οἱ ἐπὶ τιμῇ θεῶν ἢ ἡρώων συνιόντες. Ὀργιάζειν γάρ ἐστι τὸ θύειν, καὶ τὰ νομιζόμενα δρᾷν. Eorum in legibus Solonis mentionem fuiſſe factam oſtendit Suidas ex Seleuco, qui in Axo-

nes commentarium ediderat, his verbis: Σέλευκος ἐν τῷ ὑπομνήματι τῶν Σόλωνος ἀξόνων, Ὀργεῶνάς φησι καλεῖσθαι τοὺς συλλόγους ἔχοντας περὶ τινας ἥρωας ἢ θεούς. Quod ait, συλλόγους ἔχοντας, collegium eorum sive πολιτικὸν σύστημα peculiare significat constitisse, quod statis temporibus coibat ad sacra certis Diis vel Heroibus celebrāda. Inde ὀργεῶνες de quibuslibet sacerdotibus poëtis usurpati. Ut in versu Aeschyli ex Tragœdia Mysorum.

Ποταμοῦ Καΐκου χαῖρε πρῶτος ὀργεών.

Pollux Ὀργεῶνας eos fuisse interpretatur qui per singulos Demos Atticæ statis diebus certa sacrificia facerent. Ὀργεῶνες οἱ κατὰ δήμους ἐν ταχταῖς ἡμέραις θύοντες θυσίας τινάς. Harpocration videtur sentire, posterioribus Atticis aliud munus habuisse Orgeones, vel sic dictos esse quosdam qui convenirent ut honorē defunctis exhiberent. Quod tamē quasi dubitans proponit, & id colligi posse ait ex testamento Theophrasti. Μήποτε δὲ, inquit, ὕστερον νενόμισται τὸ ἐπὶ τιμῇ τινας τῶν ἀποθανόντων συνιέναι, καὶ ὀργεῶνας οὕτως ὠνομάσθαι, ὡς ἔστι συνιδεῖν ἐκ τῆς Θεοφράστου διαθήκης. Alios fuisse hos Orgeones ab antiquis hoc nomen habentibus suspicatur. Sed frustra. Quēadmodum enim antiqui Attici Orgeones He-

Heroum in honorem & cultum ſtata quędam ac ſollemnia ſacrificiafeciebant, ita etiam ad virorum illuſtrium memoriam colendam & honorandam convenire ſolebant, & ſacra facere ad eorum ſepulcrum, ibique epulari, pecunia præcipue à defunctis ad hoc ipsũ teſtamento relicta, ut hoc fieret. Quemadmodum etiam caverat de ea re teſtamento ſuo Theophraſtus. Mirum tamen, in teſtamento illius philoſophi quod hodie extat apud Diogenem Laërtium nullam haberi mentionem Ὀργεώνων. Debuit tamen ibi extare, & olim extitit priuſquam corrupta eſſent exẽplaria, eo loco qui ſic eſt reſtituendus: Ὅπως δὲ συνίηται, μετὰ τὰ περὶ ἡμᾶς συμβάντα περὶ τὸ ἱερὸν, καὶ τὸ μνημεῖον, καὶ τὸν κῆπον, καὶ τὸν περίπατον, ὑπὸ τῶν Ὀργεώνων. συνεπιμελεῖσθαι δὲ Πόμπιλον τούτων, ἐποικοῦντα αὐτὸν, καὶ τῶν ἄλλων ἐπιμέλειαν ποιούμενον, ἣν καὶ πρότερον. Vult, poſt mortem ſuam Orgeonas ad monumentum ſuum convenire, ſacra ibi facere in fano quod extructum ibidem fuerat, cujus & paulo ante in eodem teſtamento fit mentio. Iſti Orgeones iidem omnino fuere qui ſolebant ἐπὶ τιμῇ θεῶν ἢ ἡρώων συνιέναι. Epicurus quoque teſtamento ſuo voluit εἰκάσι menſium ſingulo-

rum ζωόδον ad ſuum monumentum fieri, & memoriam ſuam ab ſectatoribus & diſcipulis epulo celebrari. De ſacrificio & Orgeonibus nihil conſtituit, utpote qui crederet, Deos nihil ſui nec alieni curare. Quam recte autem Ὀργεῶνες in hac lege Solonis coniungantur cũ φράτορσιν, ex iis quæ apud Suidam leguntur apparet in ea voce exponenda: περὶ δὲ τῶν Ὀργεώνων γέγραφε καὶ Φιλόχορος· τοὺς δὲ φράτορας ἐπάναγκες δέχεσθαι, καὶ τοὺς Ὀργεῶνας, καὶ τοὺς ὁμογαλάκτους. *Phratoribus neceſſitatem incumbere recipiendi Orgeonas, & collactaneos*. Qui cives erant, liberos ſuos pueros & puellas inducebant in phratriam, quod εἰσάγεσθαι εἰς φρατρίαν dicebant, & γράφεσθαι εἰς φρατρίαν πατρόθεν. Pollux lib. VIII. cap. IX. περὶ φρατόρων· εἰς τούτους τούς τε κούρους καὶ τὰς κούρας εἰσῆγον, καὶ εἰς ἡλικίαν προελθόντας ἐν τῇ καλουμένῃ κουρεώτιδι ἡμέρᾳ. Idem Pollux in unaquaque phratria eſſe γένη triginta docet lib. III. cap. IV, & unumquodque γένος triginta viris conſtare, qui vocabantur Ὀργεῶνες, & ὁμογάλακτοι. Sed Philochorus apud Suidam clare Ὀργεῶνας & ὁμογαλάκτους diſtinxit, & Orgeonas & collactaneos, recipi debere in phratriam dixit. Ex his ſane conſtat, certum corpus & collegium

gium constituisse Orgeonas, & eorum munus fuisse, statis temporibus sacrificia quædam Diis & Heroibus facere, atque etiam defunctorum memoriã qui ea fieri testamẽto cavissẽt, celebrare. Φυλαὶ, id est, tribus, continebant Δήμους. Nam plures in unaquaq; φυλῇ δῆμοι, & φρατρίαι plures. Ex Phratoribus vero erant Ὀργεῶνες. de quibus paulo post. Nemo iã non videt, ὀργεῶνες scribendum esse, pro Ὀργίων ἢ ναῦται. Cum imperiti enim librarii non caperent illos Ὀργεῶνες, pro his substituerunt, ὀργίων ἢ ναῦται, aut μυσταί. Sequuntur in eadem lege, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται. De συσσίτοις certum est, ut & συσσίτιον, nomen esse Atticũ, de contubernio una convivantium. Athenæus lib. 1. ἀγνοεῖ δ' ὅτι ἐν Πλάτωνος συσσιτίῳ ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ἦσαν. Qui subiunguntur, ἢ ὁμόταφοι, prorsus alieni sunt ab hoc loco, ut vitium scripturæ clament, inserti inter συσσίτους & θιασώτας. Non alii sunt ὁμόταφοι, quam qui iã in eodẽ monumẽto sepulti sunt, & cõditi. Nec Corpus aut collegiũ efficere possunt uno in loco sepeliendorum. Non etiã putem tale unquam collegium extitisse, qui cum in vita nullã inter se κοινωνίαν habuerint, in morte tumuli habere societatem saltem voluerint.

luerint. Præterea de illis *ὁμοτάφοις* altum apud ſcriptores rerum Atticarum ſilentium. Nec audio virum doctiſſimum, qui non melior eſt pravorum corrector quam aliorum cenſor, dum legendū cenſet, *ἢ ὁμόκαποι*, vel *ὁμόκαπνοι*. Verbum iſtud Creticum non Atticum. Nam Epimenides Cretenſium legiſlator *ὁμοκάπους* vocaverat, quos Charondas *ὁμοσιπύους* id eſt, *συσσίτους*. Et rididulum eſt, quod addit idem, Epimenide adminiſtro ad leges condendas uſum eſſe Solonem. *Quid ni ergo*, inquit, *Epimenidis dictionem in legem ſuam attulerit?* Non Attice ergo Solon loqui debuit in legibus ſuis, ſed Cretice, quia Epimenide Cretenſi uſus eſt adminiſtro in legibus ſuis condendis. Hæc inepta ſunt, nec merentur refutationem. Præterea cum *ὁμόκαποι* Cretum lingua iidem ſint qui *σύσσιτοι* Atticorum, an veriſimile eſt rē eamdē voluiſſe exprimere duobus vocabulis Solonem, uno Attico, altero Cretico? Ego vero corrigendum plane autumo, *ἢ ὁμόγαλοι*. Iidem ſunt qui & *ὁμογάλακτοι*. In maiuſcula Græca littera, Τ & Γ non multum differunt. Cum igitur ſcriptum foret, ΟΜΟΓΑΛΟΙ, inde fecerunt ignari librarii Ο'ΜΟ'ΤΑΦΟΙ. Collegium & corpus Athenis fuit

ὁμογ

ὁμογαλάκτων, ut & ὀργεώνων. Pollux quidem eosdem facit, sed ex Philochoro liquet, esse diversos, verbis quæ ex Suida supra citavimus, τοὺς δὲ φράτορας ἐπάναγκες δέχεσθαι, καὶ τοὺς ὀργεῶνας, καὶ τοὺς ὁμογάλακτας, οὓς γεννήτας καλοῦμεν. Ergo ὁμογάλακτοι Athenis iidem erant, qui & γεννῆται vocabantur. Hi corpus vel ἑταιρείαν faciebant, ut & φράτορες, & unumquodque γένος triginta habuit γεννήτας, sive ὁμογάλακτας. Sic dicebantur οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους κοινωνοῦντες. Ergo hæc κοινωνία ὁμογαλάκτων ex triginta viris constitit, qui etiam γεννῆται dicti. Vnaquæque φρατρία triginta γένη habuit, & unumquodque γένος homines triginta sive triginta γεννήτας. Non omnium tamen γενῶν viri appellati sunt γεννῆται, sed proprie, & κατ' ἐξοχὴν, qui ex primo genere fuerunt. Iidem ὁμογάλακτοι vocabantur. Suidas, πάλιν δὲ τῶν φρατριῶν ἑκάστη εἰς γένη διῄρηντο τριάκοντα, ἐξ ὧν αἱ ἱερωσύναι ἑκάστοις προσήκουσαι ἐκληροῦντο, καὶ γεννῆται οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ πρώτου γένους τῶν τριάκοντα γενῶν, οὓς καὶ πρότερόν φησι Φιλόχορος ὁμογάλακτας καλεῖσθαι. Antea appellabantur teste Philochoro ὁμογάλακτες. Ec sic in lege Solonis vocatos apparet. Postea nominati sunt γεννῆται. Et notandum quod ait Suidas, sacerdotia

dotia γεννήταις sortito fuisse attributa, prout cuique familiæ sive γένει hæc vel illa assignata sunt. Ex alio nimirum γένει sumebantur ὀργεῶνες, ex alio ἱεροποιοὶ, ex alio γεραροὶ, & ita de cæteris. Et sic constabit ratio Polluci, qui scripsit, γεννήτας, ὀργεῶνας & ὁμογαλάκτας fuisse appellatos. Triginta γένη cum essent in unaquaque φρατρίᾳ, & omnes triginta γενῶν viri dicerentur etiam γεννῆται, omnibus passim omnia sacerdotia attribuebantur, sed aliis alia, cum tamen omnes sacerdotes ex γεννήταις sumerentur. Vt certus numerus ὀργεώνων sorte ex suo γένει capi solebat, ita ἐπιμελείαν & σύνοδον constituebant separatam. Ergo ὁμογάλακτοι proprie appellati sunt primi γένους γεννῆται ex triginta. Certe eos qui γεννῆται dicebantur, κοινωνικὸν σύστημα composuisse traditur apud Eustathium veteris Lexici Rhetorici auctor, ad Iliad. ε. Ὅθεν καὶ ἦν τὸ σύστημα κοινωνικὸν οἱ γεννῆται, ἅ ἐστιν ἐκ τῶν γενῶν τῶν συννενεμημένων εἰς τὰς φρατρίας. Ergo & ὁμόγαλοι, vel ὁμογάλακτες, qui iidem cum γεννήταις, fecere κοινωνικὸν σύστημα. Vt hæc paucis clare absolvantur, sciendum est, ex istis collegiis, & corporibus sive συστήμασιν Atticis, alia fuisse πολιτικὰ, alia ἐπιμελικὰ sive παραμερικά. Prima & summa

ma κοινωνία civium fuit universorum, iisdem moribus, institutis, & sacris utentium. Vnde nomina Κοινὸν, & Κοινωνία, de his etiam usurpantur, nempe pro universi civitatis unius populo. Vnde Κοινὸν Λατίνων, Κοινὸν Βυζαντίων, item Κοινὸν Γαλατῶν in veteri inscriptione, Κοινωνία Κορινθίων. *Commune Siciliæ* Cicenoni, id est, Κοινὸν Σικελίας, ut Κοινὸν Λυκίας, in veteri inscriptione. Πολίται & συμπολίται dicebantur omnes eiusdem συστήματος κοινωνοῦντες. Verum hæc universalis κοινωνία nihil ad has particulares συστημάτων & collegiorum κοινωνίας, nisi quod omnes sub se comprehendit & continet. Proxime sequitur, ut maxima omnium post universalem, τῶν φυλῶν sive tribuum Athenis divisio. Antiquitus quattuor tantum fuere. Postea decem factæ, postremo duodecim. Hæc maxima post universalem totius civitatis κοινωνίαν, extitere συστήματα κοινωνικά. Vnde φυλίων θεῶν ἱερά. Omnia quippe eiusmodi συστήματα, parva magnaque, peculiaria sacra habuerunt, & Deos proprios. Φυλέται dicebantur huius κοινωνίας consortes. Singulæ porro φυλαὶ plures δήμους sive pagos habuere. Ex quo rursus alia συστημάτων divisio extitit. Singuli quip-

quippe δῆμοι totidem πολιτικὰ & κοινωνικὰ fuere συστήματα, quorum consortes δημόται appellati. Hæc duo igitur maxima συστήματα Athenis, φυλέται, & δημόται. Stephanus: φυλὴ δὲ καὶ φυλέται πρότερον ὠνομάσθησαν ἐκ τοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ καλούμενα ἔθνη συνόδου γινομένης. ἕκαστον γὰρ τῶν συνελθόντων φῦλον ἐλέγετο εἶναι. Ergo & hoc σύστημα fuit πολιτικὸν, quod & συγγενικὸν fuisse credas, si fides Grammaticis, qui φυλέτας passim interpretantur συγγενεῖς. Φυλέται maiora συστήματα. Deinde Δημόται. Mox & φράτορες. Pollux hæc tria simul hoc ordine iunctim posuit lib. III. cap. IV. φυλέτης, δημότης, & φράτωρ. In singulis φυλαῖς plures erant δῆμοι, & plures φρατρίαι. Mirum in hac Solonis lege, δημοτῶν sive δημῶν, & φρατόρων fieri mentionem nullam φυλετῶν. Sed hæc ratio videtur afferri posse quod φυλαὶ ampliora essent συστήματα, quam ut in ἑταιρείας nomen cadere possent. Comprehendebant quippe tam δημότας quam φράτορας. Lex Solonis à *Demotis* tanquā cæterorum omnium corporū maioribus post φυλέτας, cœpit. Sua autem sacra habuere peculiaria, ut aliæ κοινωνίαι, ac epula sollemnia φυλετικὰ appellata, non solum φυλέται, sed δημόται δημοτικὰ, & φρά-

φϱάτοϱες φϱατϱικά. Nam & φϱάτοϱας ἐστῶν legimus, & δημότας ἐστῶν, in veterum ſcriptis, item & φυλέτας. Et in omnibus eiuſmodi κοινωνίαις & ζυςήμασιν alii ſponte ſua toti collegio convivia exhibebant, oſtentandæ munificentiæ ſuæ, alii neceſſitate legis vel ſortis adducti tribules ſuos, vel populares, vel φϱάτοϱας convivio excipiebant. Athenæus lib. v. oſtendit omnium huiuſmodi συςημάτων, tã πολιτικῶν ſive νομικῶν, quã ἑταιϱικῶν ſive πϱοαιϱετικῶν, ſollẽnia fuiſſe cõvivia quę ab eiuſdẽ cœtus viris agitarentur, vel uno præbente & cæteros corporatos paſcente, vel in commune ex ære ab omnibus collato. Τῶν ᾗ νῦν, inquit, δείπνων πϱονοοῦντες οἱ νομοθέται τά τε φυλετικὰ δεῖπνα, καὶ τὰ δημοτικὰ πϱοσέταξαν, ἔτι ᾗ τοὺς θιάσους, ἢ φϱατϱικὰ, ϗ πάλιν ὀϱγεωνικὰ λεγόμενα. Vides ex his, & ὀϱγεῶνας ἑταιϱείαν conſtituiſſe, unde ὀϱγεωνικὰ δεῖπνα appellata quæ Orgeones congregati factitarent. In hac ipſa lege Solonis, & ὀϱγεώνων fit mentio ex noſtra emendatione, & δημοτῶν, & θιασωτῶν, & φϱατόϱων. Cur non & φυλετῶν, cum non minus ab his φυλετικὰ δεῖπνα nominata ſint, quam à φϱάτοϱσιν φϱατϱικὰ, ἀπὸ τῶν δημοτῶν δημοτικά? Rationẽ iam ſupra reddidimus.

mus. Pars autem φυλῆς φρατρία, & quidem tertia. An ergo tres φρατρίαι in unaquaque φυλῇ? Nam φρατρίαν Grammatici τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς esse notant: φρατρία ἐστὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. Sed Harpocration in voce τριττὺς, similiter scribit, τριττὺν esse τὸ τρίτον μέρος τῆς φυλῆς. An igitur τριττὺς & φρατρία idem? Non videtur. Statim quippe subiicit, αὕτη γὰρ διῄρηται εἰς τρία μέρη, τριττῦν, καὶ ἔθνη, καὶ φρατρίας, ὥς φησιν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων πολιτείᾳ. Ex his liquet, & plures in unaquaque φυλῇ fuisse φρατρίας, & plura ἔθνη. Cum enim hæc nominibus distincta sint, non videntur eadem esse. Quod tamen aliis placuit. Suidas: φασὶ δὲ, τὸ αὐτὸ ἔθνος εἶναι ἢ τριττὺν, ἤτοι φρατρίαν. Aliud significant verba Aristotelis, quę innuunt in φυλῇ esse plures φρατρίας; & plura ἔθνη, plures etiam τριττύας. Idque etiam ex Polluce certo colligitur: qui olim τρία ἔθνη in singulis nempe φυλαῖς fuisse testatur, lib. VIII. cap. IX. τρία δὲ ἦν τὰ ἔθνη, εὐπατρίδαι, γεώμοροι, δημιουργοί. Similiter & tres τριττύες fuere, ut ex eodem probatur, capite eodem, τριττὺς δὲ ἑκάστης γένη τρία. Idem de φρατρίᾳ puto sentiendum. Sic verum erit quod dixit Aristoteles in libro de

πολι-

πολιτείᾳ Athenienſium, φυλὴν, nempe
εἰς τρία μέρη διῃρῆσθαι, εἰς τριττῦς, καὶ ἔθνη,
& φρατρίας. Certe conſtat antiqua illa
diviſione φυλῆς, aliam fuiſſe τριττὺν, aliam
φρατρίαν, aliud ἔθνος. Nam τριττύαρχοι
dicebantur qui τριττύων erant præfecti, ut
φρατρίαρχοι qui φρατριῶν, & ἐθνάρχοι qui
ἐθνέων. Ipſe etiam Pollux loco quem citavimus, ſcribit, diviſionem illã φυλῆς in
τριττὺν, ἔθνος & φρατρίαν, tum obtinuiſſe
cum quattuor tantum φυλαὶ numerabantur, Ὅτε μὲν τοι τέσσαρες ἦσαν αἱ φυλαὶ, εἰς
τρία μέρη ἑκάστη διῄρητο, καὶ τὰ μέρη ταῦτα ἐκαλεῖτο τριττῦς, & φρατρίαι. Quæ non
ſunt ita accipienda, ut ſingulas partes
tribus his nominibus appellatas credamus, idemque fuerit ἔθνος, & τριττὺς,
& φρατρία. Non enim res eadem tribus
appellationibus in ea diviſione ſignabatur, ſed alia erat τριττὺς, alia φρατρία, aliud ἔθνος, cum tamen hæ tres φυλῆς partes eſſent, nominibus differentes, quia re
dividebantur. Aliud quippe genus civium in τριττὺι videtur cenſitum, aliud
in ἔθνει, aliud in φρατρίᾳ. Quod facile
colligo ex iis quæ notant Grammatici
de ſignificatione ἔθνους. Nam Harpocration ſic de hac voce ſcribit, ἔθνος οὐ μόνον
τὸ μέγα, & πολυάνθρωπον γένος, ἀλλὰ καὶ ἰδίως

μέρος τι τὸ πονηρόλατον νομίζεται τῶν ἐν τῇ πόλει. Et Suidas: ἔθνος τὸ πλῆθος, ἤγουν οἱ μοιχοὶ, πόρνοι, τοιχωρύχοι βαλαντιοτόμοι. Non puto tamen ἔθνος ex hoc solo improborum nomine conflatum fuisse, cum scribat Pollux tria ἔθνη fuisse: unum εὐπατριδῶν, alterum γεωμόρων sive aratorum, tertium δημιουργῶν, opificum. Probabile certe est, viliorem populi partem, ut δημιουργοὺς, & omnem fæcem opificum, in classe τῶν ἐθνῶν censam esse. Φρατρίαν olim diversam utique fuisse à cæteris duabus φυλῆς partibus, vel ex eo perspicuum est, quod ex Philochoro refert Suidas, περὶ δὲ τῶν ὀργεώνων γέγραφε Φιλόχορος, τοὺς δὲ φράτορας ἐπαναγκὲς δέχεσθαι τοὺς ὀργεῶνας, καὶ τοὺς ὁμογάλακτας, οὓς γεννήτας καλοῦμεν. Si eo tempore tres partes φυλῆς dictæ essent φρατρίαι, cum in aliqua φρατρίᾳ utique numerari oportuerit ὀργεῶνας, & ὁμογάλακτας, non illud φράτορσιν necessario iniunctum fuisset, ut in suum numerum & corpus hoc est, in φρατρίαν, reciperent ὀργεῶνας, & ὁμογαλάκτους. Nemo enim potuisset extra φρατρίαν esse, cum φυλὴ omnis divideretur in tres φρατρίας. Sic quia in φυλῇ tripertita aliud ἔθνος fuerit, alia φρατρία, alia τριττὺς, voluit lex τοὺς ὀργεῶνας & ὁμογάλακτας adscribi φράτορσι,

τορσι, & inter φράτορας locum habere, non inter ἔθνη vel inter τριττύας reponi. Ergo tunc φρατρία nobilior, & potior pars φυλῆς in qua censebantur εὐπατρίδαι. Quod autem dicit Philochorus de Collactaneis, ὃς γεννήτας καλοῦμεν, ostendit γεννητῶν appellationem quæ sua ætate frequentabatur, nõ fuisse antiquitus usurpatam apud Athenienses. Ergo recentior illa fuit divisio φυλῶν, quæ in tres φρατρίας distinguebatru, ut singulæ φρατρίαι in γένη triginta, quorum unumquodque genus triginta γεννήτας habuit. Antiquam igitur hanc φυλῶν divisionẽ fuisse cõstat qua quattuor erãt φυλαὶ, & unaquæq; φυλὴ in tres partes dividebatur, εἰς τριττὺν, ἔθνος ac φρατρίαν. Tres enim erant τριττύες, tria ἔθνη, & tres φρατρίαι. Tres fuisse τριττύας, nomen ipsũ indicio est. Nã τρισσὸς vel τριττὸς, & inde τριττὺς, non tertius est, sed ternus. Sic quod tres essent τριττύες, id est, τρισσαὶ vel τριτταὶ, id nominis nactæ sunt. Eam viguisse φυλῶν divisionem cum quaternæ tantum forent, manifeste tradit Pollux. Grammatici qui hæc tria confuderunt ad ætatẽ posteriorem Athenarum respexisse videntur, quæ duodecim φυλὰς numerabat, in tres φρατρίας singulas divisas, & unãquamq; φρατρίαν

τρίαν εἰς τριάκοντα γένη. Quam γενῶν distributionem & γεννητῶν appellationem non novit antiqua Respublica Atheniensium, ut Philochorus nos docet, verbis quæ supra adduximus. Ὁμογάλακτας autem proprium σύστημα constituisse & σύνοδον, etiam Pollux notavit lib. VIII. cap. IX. ἑκάστου δὲ ἔθνους (ἔθνος confundit cum φρατρίᾳ ut cæteri) γένη τριάκοντα, ἐξ ἀνδρῶν τοσούτων ἃ ἐκαλεῖτο τριακάδες, καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους γεννῆται, καὶ ὁμογάλακτες, γένει μὲν οὐ προσήκοντες, ἐκ δὲ τῆς συνόδου οὕτω προσαγορευόμενοι. Ubi σύνοδος est ἑταιρεία, vel κοινωνία πολιτική, & συνοδική. Vetus auctor apud Eustathium de his γεννήταις, κοινωνίαν eos lege inter se habuisse scribit, ut πολίτας, λοχίτας, φυλέτας, ἐθνίτας, δαιταλεῖς, δημότας, & φράτορας. Hæc eius verba sunt: ἤτοι τοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους· καὶ ἦσαν οὕτοι καθάπερ οἱ δημόται, καὶ οἱ φράτορες· ἤδη δὲ καὶ οἱ πολῖται, καὶ οἱ θιασῶται, καὶ οἱ φυλέται, καὶ οἱ λοχῖται, καὶ οἱ ἐθνῖται, καὶ οἱ δαιταλεῖς, νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν. Solon in hac lege de ἑταιρείαις vel συλλόγοις κοινωνικαῖς omisit πολίτας, & φυλέτας, quia nimis magna & numerosa essent corpora quā ut in hāc appellationē collegiorū cadere possent. Maximum πολιτικὸν σύστημα quod lege sua comprehenderit, fuere δημόται. Tres gene-

generales fuere κοινωνίαι συγγενικαὶ, ut ex Dicæarcho observavit Stephanus, πάτρια, φρατρία, & φυλή. Quæ πάτρα dicitur, ea est patris cum natis, & natorum cum patre cõmunio, quã δευτέραν μετάβασιν vocabat Dicæarchus. ἐκλήθη δὲ πάτρα μὲν εἰς τὴν δευτέραν μετάβασιν ἐλθόντων, ἡ κατὰ μόνας ἑκάστῳ πρότερον οὖσα συγγένεια, ἀπὸ τοῦ πρεσβυτάτου τε καὶ μάλιστα ἰσχύσαντος ἐν τῷ γένει τὴν ἐπωνυμίαν ἔχουσα, ὃν ἂν τρόπον Αἰακίδας ἢ Πελοπίδας εἴποι τις ἄν. Hæc rectam lineam sive σειρὰν constituit descendentium. Et paulo post intra patrem & liberos eam maxime includit. ὥστε πάτρα, inquit, ὅνπερ εἴπομεν τῆς συγγενείας τρόπον ἐγένετο, μάλιστα τῶν γονέων σὺν τέκνοις, καὶ τέκνων σὺν γονεῦσιν. Lata tamen significatione comprehendit omnes descendentes κατὰ βάθος, non κατὰ πλάτος, ex recta linea, non ex transversa. Hæc enim dicebatur φρατρία, ab antiquo Græco φράτηρ, quod fratrem significat. Idem Dicæarchus, φρατρία δὲ ἐκ τοῦ τῶν ἀδελφῶν. Hæc est σειρὰ κατὰ πλάτος, linea transversa. Nam *linea*, ut etiam veteres Latini dixere, est σειρὰ γένους. Hanc φρατρίαν quidam scripsere φατριάν. Et Iones, qui non adspirabãt, πατριάν, ut ἀπικέσθαι dicebant pro ἀφικέσθαι, & ἀπηγέεσθαι pro ἀφηγεῖσθαι. Idem Dicæarchus: πα-

τριὰν δὲ συνέβη λέγεσθαι, καὶ φρατρίαν, ἐπειδὴ τινες εἰς ἑτέραν πάτραν ἐδίδοσαν θυγατέρας αὐτῶν. οὐ γὰρ ἔτι τῶν πατριωτικῶν ἱερῶν εἶχε κοινωνίαν ἡ δοθεῖσα, ἀλλὰ εἰς τὴν τοῦ λαβόντος αὐτὴν συνετέλει πάτραν, ὥστε πρότερον πόθῳ τῆς συνόδου γινομένης ἀδελφαῖς σὺν ἀδελφῷ, ἑτέρα τις ἱερῶν ἐτέθη κοινωνικὴ σύνοδος, ἣν δὴ πατριὰν ὠνόμαζον. Contigit autem, ut πατριὰ diceretur, & φρατρία quoniam quum quidam in aliam familiam ſive πάτραν dediſſent filias ſuas, non amplius ſacrorum patriorum communitatem habebant in alienam familiam ſive πάτραν datæ nuptum, ſed in eius πάτρᾳ cenſebantur cui nupſerant. Vnde cum deſiderio tenerentur eius communitatis quę ſororibus cum fratribus intercedit, alia coitio excogitata eſt, ſive ſacrorum communis participatio, *quam πατριὰν nominarunt*, Id eſt, φατριὰν Ionice, pro πρατριὰν. Dixiſſe autem φατριὰν, pro πατριὰν, Stephanus oſtendit qui φατριὰν ita ſerie litterarum poſtulante appellat. Et diſputarunt olim quidam Grammaticorum, utrum φράτρη ex φατρία deductum eſſet inſerta littera canina, an vero φατρία pro φρατρία uſus admiſiſſet, ea abiecta. Vide Euſtathium in B. Iliados. Aelius Dionyſius in Lexico Rhetorico apud eumdem, φατριὰ τὴν Ἰω-

Ἴωνες πατριὰν, φράτορες οἱ τῆς αὐτῆς φατρίας. Hesychius quoque φατρίαν recenset pro φρατρίαν in Lexico suo, φατρία, σύνταγμα, σύστημα. Sine dubio id pro φρατρία, ab antiquo φράτηρ. Vnde & φράτορες dicti qui eiusdem φρατρίας erant. Eadem & πατριὰ Ionice, quæ diversa à πάτρα. A voce πατριὰ πατριώτης. Quod idem significat ac πολίτης. Sed πατριώτης pro πολίτῃ Barbarorum fuit, ut notat Pollux lib. III. cap. IV. οἱ δὲ βάρβαροι ἀλλήλους πατριώτας, οὐ πολίτας, ἀλλὰ πατριώτας λέγοιεν. Platonem tamen in legibus πατριώτην de Græcis dixisse, & Archippum συμπατριώτην. Inde est quod Barbari, ut Arabes, per πατριὰς sive φυλὰς habitabant. Unde φύλαρχοι Arabum, qui uni πατριᾷ sive φυλῇ imperabant. Hinc πατριώτης, qui est eiusdem πατριᾶς, quod respondet Græcorum πολίτῃ. Hesychius: Πατριώτης παρὰ Ἀθηναίοις ὁ βάρβαρος, καὶ οὐ πολίτης. Idem: πατριαὶ, φυλαί. Sed & πάτρην eodem modo interpretatur. Et sane non video quomodo πατριὰ à πατὴρ ita dici non queat, ut φρατρία à φράτηρ. Ineptum quippe, est quod aiunt, Ionicum esse πατριὰν pro φρατρίαν. Magis videretur φατρίαν dici pro πατριὰν, nisi accentus diversus ostenderet originem esse di-

diversam. Et sane ita πατριὰ à πατὴρ derivatur accentu in ultima servato, ut φρατρία, à φράτηρ descendit cum eodem accentus in secunda quem habet in prima verbum primitivum. Interdum πατριὰ omne genus ab uno auctore qui primus pater fuit, & stirpem universam designat tam à latere quam recto limite descendentium. Latinis *gens* dicitur, & est eorum proprie qui eodem nomine appellantur, quæ ex multis familiis conficitur, ut apud Græcos *Pelopidæ*, & *Aeacidæ*, apud Latinos *Cornelii*, & *Iulii*, & *Aelii*. Interdum familiam ipsam significat, *cuius dux & princeps generis vocabatur pater & paterfamilias*, ut est apud Festum in voce familia. Hoc sensu πάτρη Dicæarcho appellatur, quam dixit esse συγγένειαν γονέων σὺν τέκνοις, καὶ τέκνων σὺν γονεῦσιν. In Bibliis septuaginta interpretes πατριὰς vocant huiusmodi familias pro eo quod est in Hebræo, משפחה πατριὰ. Interpres Latinus vertit *familias*, Græci interpretes γένεσιν interdum reddunt, & γενεὰν, & συγγένειαν. Interdum & φυλὴν. Sed φυλὴ aliud est. Hoc enim proprie est, quod שבט Hebræis vocatur. Duodecim fuere φυλαὶ Israëlis. Exempli gratia, Levis princeps fuit tribus

suæ

suæ sive שבט, id est Leviticæ. Ea multas familias sive πατρίας complexa est, totidem nempe quot filii Levi fuere. Nati natorum Levi suarum quoq; πατριῶν sive familiarum principes fuere ac duces. Omnes hæ familiæ sive πατριαὶ Leviticæ unum summũ primumq; auctorẽ habuerunt Levin, qui totius gentis sive tribus auctor & pater fuit. Quam etiam liceat πατριὰν dixisse generali significatione, quæ etiã φρατρία simul fuit, quatenus una ex familia exibant filiæ in alteram familiam nuptum datæ: non tamen à gente ipsa alienabantur, nec ex tribu exibãt, sed semper alicui nubebant ex eadem gente sive tribu, quamvis non ex eadem familia. Et sic πατριὰν & φρατρίαν simul idem esse contigit, ut scribit Dicæarchus apud Stephanum. Πατριὰν ὃ συνέβη λέγεσθαι καὶ φρατρίαν. οὐ γὰρ ἔτι τῶν πατριωτικῶν ἱερῶν εἶχε κοινωνίαν ἡ δοθεῖσα, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ λαβόντος αὐτὴν συνετέλει πάτραν. Ubi cum πατριωτικὰ ἱερὰ appellat, non distinguit πατριὰν ἀπὸ τῆς πάτρας. Nam πατριωτικὰ ἱερὰ, sunt familiæ sacra sive πάτρας, quæ filia data nuptum in alteram gentem communia non amplius habebat cũ fratribus & patre suo, sed ut in eius familiam transibat cui nupserat, ita & sacrorum eius parti-

ceps & consors fiebat. Πατριαὶ igitur in hac significatione familiæ sunt Latinorum, משפחה Hebræorum. Quas iidem septuaginta γένη etiam appellant, ut in Genesi cap. VIII. κατὰ γένος αὐτῶν ἐξήλθοσαν. Attici quoque γένη nuncuparunt. Unde & φρατρίαι in plura γένη dividebantur. Quæ φρατρίαι sunt cognationes, eędemque cum πατριαῖς generaliori notione sumptis, & φρατρίας etiam continentibus. Optimæ Glossæ, *familia*, γένος. Δήμους etiam reddiderunt iidem septuaginta, quia plures δῆμοι apud Græcos in una φυλῇ. Græce vero ἔθνος idem quod Latinorum *gens*, quod plures nempe φρατρίας complectitur, sive πατριαὶ specialiter acceptas. Vnaquæque φρατρία apud Græcos in tria ἔθνη dividebatur, & singula ἔθνη in plura γένη. Ergo ἔθνος gens est, γένος familia. Aeoles pro ἔθνος dicebant ἔννος, & cum Aeolico digaminate, Γέννος. Vnde *gentes* Romani gentilitales & cognationes appellant, quæ Græcis πατριαὶ & φρατρίαι generaliter sumptæ. Varro lib. VII. de L. L. *Vt in hominibus quædam sunt cognationes, & gentilitates, sic etiam in verbis. Vt enim ab Aimylio homines orti Aemylii ac gentiles, sic ab Aimylii nomine declinatæ voces in cognatio-*

ne nominali. Ab eo enim quòd est impositum recto casu Aemylius, orta Aemylii Aemylium Aemylios Aemyliorum, & sic reliqua eiusdem quæ sunt stirpis. Perperam docti viri emendarunt *agnationem.* Vitiose etiam editur in verbis Varronis, *declinatæ voces in gentilitate nominali.* Pro *in cognatione nominali.* Dicit doctissimus Romanorum in verbis, ut in hominibus, esse gentilitates ac cognationes. Gentilitas πατριὰ est, quæ ex recta linea descendit à patre ad filios. Et hæc secunda est Dicæarchi μετάβασις. Cognatio vero est συγγένεια inter fratres & sorores, quæ φρατρία dicitur. Illa κατὰ βάθος σειρὰ dicitur, hæc κατὰ πλάτος. Aemylii ab Aemylio per rectam lineam & κατὰ βάθος, sunt gentiles. A recto casu *Aemylius* declinatæ voces *Aemylii, Aemylios, Aemyliorum* cognationis instar habent è transverso latere ductæ. Nam hi casus πλάγιοι dicuntur, excepto nominativo, qui est rectus. *Cognatio* tamen Latinis generali significatione usurpatur tam de iis qui per virilis sexus personas, quam qui per mulieres coniunguntur, de omnibus nimirum qui una & cōmuniter nati, id est, qui cōmune nascendi initium habuerunt, ut Græcis φρατρία. Et sic accipiendum est

quod

quod dixit Dicæarchus, πατριὰν ἣ συνέβη λέγεσθαι, καὶ φρατρίαν. Nimirum φρατρίαν quoq; dictam esse πατριὰν, cũ instituta est σύνοδος κοινωνικὴ ἱερῶν, quæ sorores cũ fratribus quamvis in aliã familiã translatas coniungeret. Omnes igitur agnati etiam cognati, sed non omnes cognati etiam agnati. Omnes agnatos etiã φρατρία contingit, sed πατριὰ solos agnatos respicit. Vnde πατριωτικὰ ἱερά. Inde est quod Grammatici notarunt, Ionibus dictam πατριὰν, quę communiter Gręcis φρατρία, quia nempe qui ex πατριᾶ erant, nempe agnati, uno eodemq; consortio, & communitate tenerentur cum iis qui per fœminas coniuncti erant, quæ φρατρία proprie Græcis nuncupatur. Tanta autem est differentia inter *gentiles* ; & *agnatos*, quanta est inter πατριὰν generaliter sumptam, & πατριὰν stricta notione appellatam , quanta inter *gentem* apud Romanos, & *familiam*. Agnati qui ex eadem familia masculi , *gentiles* qui ex eadem gente. Vnde in duodecim tabulis scriptum erat, *si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque esto*. Ubi *agnati* sunt ex eadem *familia* mares, quibus deficientibus gentiles succedebant ex eadem *gente*. Πατριὰ igi-

igitur proprie est agnatorum, φρατρία cognatorum. Agnatio πατριὰ est, cognatio φρατρία, illa patrum cum filiis, hæc sororum cum fratribus. Hæ duæ sunt τῶν τριῶν τῶν παρ' Ἕλλησι συγγενικῶν κοινωνίας εἰδῶν, ut dicit Dicæarchus apud Stephanum. Tertia est quæ φυλὴ vocabatur. Ita eandem idem explicavit: φυλαὶ δὲ καὶ φυλέται πρότερον ὠνομάσθησαν ἐκ τοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ καλούμενα ἔθνη συνόδου γινομένης. Ἕκαστον γὰρ τῶν συνελθόντων φῦλον ἐλέγετο εἶναι. Cum ex diversis regionibus ad unam urbem condendam & incolendam confluerent & convenirent populi, unusquisque φύλου, & φυλῆς nomine designabatur. Omnes scilicet conterranei appellatione φύλου vel φυλῆς noscitabantur. Exempli gratia: conveniant in unum Galli, Hispani, & Batavi, singulæ hæ nationes suum φῦλον vel suam φυλὴν constituent, & dicetur φῦλον Gallorum eo confluxisse, & φῦλον Batavorum, & φῦλον Hispanorum. Hac significatione φῦλον, vel φυλὴ nullam habet συγγενείας vel συγγενικῆς κοινωνίας notionem. Olim ergo dicit hanc sisignificatione notam fuisse, φύλου, & φυλῆς appellationem, & φυλέτας vocatos esse populos ab eadem regione profectos, & conterraneos. Frustra autem

dispu-

disputant Grammatici utrum φυλὴ à φῦλον deducta sit, an contra φῦλον, inquiunt, τὸ ἔθνος, ἀπὸ τῆς φυλῆς δηλόνοτι, ἢ ἀφ' οὗ ἡ φυλή. Antiquum est φῦλον, quo & Homerus semper usus est, etiam pro συγγενικῇ societate, pro quo posteriores enallage generis maluerunt dicere φυλὴν. Sic ὦνος prius, pro quo posterius ὠνὴ, & τῖμος olim, deinde τιμὴ, & similia. Dionysius φυλὰς posuit pro gẽtibus, quæ cõmuniter dicta φῦλα lib. VI. Vt hæc antiquissima fuerit nominis φῦλον vel φυλὴ notio, quam tradit Dicæarchus, constat tamen, non alio significatu φῦλον ab Homero poni, quam quo posteriores Græci φυλὴν usurparunt, nempe pro συγγενικῇ κοινωνίᾳ, quemadmodum ex his eius verbis liquet in Iliad. β.

Κρῖν' ἄνδρας κατὰ φῦλα, κατὰ φρήτρας, Ἀγάμεμνον,
Ὡς φρήτρη φρήτρηφιν ἀρήγῃ, φῦλα δὲ φύλοις.

Quis non videt, hic φρήτρας & φῦλα ita iungi, ut apud posteriores Atticos φυλὰς, & φρατρίας? Nam φρήτρη, & φρατρία, eadem, ut φῦλον & φυλή. Dionysius Halicarnasseus εἰς φυλὰς καὶ φράτρας vocat, divisionem populi Romani à Romulo institutam *in tribus & curias*. Nam *tribum* Græ-

Græce esse dicit φυλὴν, & τριττὺν, eamdem faciens τριττὺν, & φυλὴν cum apud Atticos τριττὺς sit pars tertia *tribus*. Quod ad *tribus* vocē attinet constat factā esse ex Grȩca τριττὺς, pro quo Aeoles τριπτὺς. Sic ex ϖυλθὸς πυπφὸς *pappus*. Apud Homerum φῦλον maior est multitudo κοινωνικὴ & συγγενικὴ quam φρήτρη. Videndum ergo quid sit. Φῦλον alibi appellat totam stirpem quæ ab uno primo auctore omnes descendentes per rectam lineam complectitur, quam κατὰ βάθος σειρὰν vocant Græci. In Odysseæ Ξ proci insidiantur vitæ Telemachi, ut totum genus perderent Acrisii, qui pater fuit Laërtæ, avus Ulyssis, proavus Telemachi:

> οἴκαδ' ἰόντα λοχῶσιν ὅπως ἀπὸ φῦλον ὄληται,
>
> Νώνυμον ἐξ Ἰθάκης Ἀρκεισίου ἀντιθέοιο.

Ubi Grammatici: τὸ φῦλον, τὴν σειρὰν καὶ κατὰ βάθος διαδοχήν, οὐ τὴν κατὰ πλάτος συγγένειαν, καὶ φῦλον Ἀρκεισίου λέγει τὸν Λαέρτην, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ Ὀδυσέα, καὶ τὸν ἀπ' αὐτοῦ Τηλέμαχον. Totam igitur gentilitatem per ὅλον φῦλον intelligi voluit Homerus. Eadem est ergo φυλή, ἀπὸ τοῦ φύειν. omnes ab uno progeniti, & in longissimam usque seriem per rectam lineam deducti. Certe φυλὴ quæ Hebræis שבט, plures non solum

lum cognationes, sed etiā gentilitates cōplectebatur. Ab uno quippe capite plures principes πατριῶν exeunt sive patres familiarū, quæ ab uno principio divisæ in multas scinduntur, non solum familias, sed etiam gentilitates. Vt illæ ipsæ duodecim tribus Israëliticæ, quæ totidem πατριάρχας, sive πατριῶν ἄρχοντας habuerunt, ab uno ortæ sunt Israële, qui omnium tribuum progenitor primus extitit. Φυλὰς Græci τὰ μέγιστα μέρη civitatis interpretantur. καὶ τὰ μὲν μέγιστα μέρη φυλαὶ ὠνόμαζοντο. In quattuor eiusmodi φυλὰς sub primis regibus à Cecrope usque ad Alcmæonem totus Atheniensis populus distributus est. Non solum igitur plures familias singulæ φυλαὶ continebant, sed etiam plures gentilitates, & cognationes, πατριὰς καὶ φρατρίας. Ab illis maximis partibus minores aliæ factæ, quæ φρατρίαι dicebantur. Quid illæ proprie? Dicæarchus dicit hoc nomine appellari κοινωνίαν, vel κοινωνικὴν σύνοδον fratrum & sororum. ὥστε πρότερον πόθῳ τῆς συνόδου γινομένης ἀδελφαῖς σὺν ἀδελφοῖς ἑτέρα τις ἐτέθη κοινωνικὴ σύνοδος ἣν δὴ φατρίαν ὠνόμαζον. Certe cum Homerus φῦλον, quę φυλή est, appellet τὴν κατὰ βάθος συγγένειαν, id est, gentilitatem: φρήτρης nomine
co-

cognationem nuncupasse censendum, hoc est τὴν κατὰ πλάτος συγγένειαν. Nam Græcos disponi vult κατὰ φῦλα, & κατὰ φρήτρας, id est, per gentilitates, & cognationes, ut φῦλα φύλοις opem ferant, id est, gentiles gentilibus, & φρήτρα φρήτραις, cognati cognatis. Sed non tam anguste hæc vocabula sumuntur in divisione civium Atheniensium. Φυλὴν diximus plures gentilitates & cognationes complexam fuisse. Quod utique fuit necesse cum universi urbis cives in quattuor φυλὰς distributi essent. At singulæ φυλαὶ in tres φρατρίας rursus divisæ erant, hoc est, in tres gentilitates simul, & cognationes. Hoc sensu φρατρία eadem cum πατριᾶ, ut Dionysius in Lexico scripsit, atque etiam Dicæarchus, πατριὰν συνέβη λέγεσθαι ἢ φρατρίαν. Idem πατριὰν sive πάτραν de omnibus enuntiari scripsit qui eodem nomine censentur, ut Aeacidæ, Pelopidæ. Ergo & φρατρία gentilitatem simul cognationemque complectitur. Tres eiusmodi φρατρίαι fuere in singulis φυλαῖς. Idem autem ἔθνος cum φρατρία, ut plerique veterum Grammatici eoram scripsere. Nam etsi de diverso genere hominum usurparetur ἔθνος & φρατρία, respondent ta-

I men

men vox ἔθνος τῇ φρατρίᾳ, de hac gente quæ plures familias complectitur. Hinc Latinis *gens* quod Græcis ἔθνος, de ea συγγενικῇ κοινωνίας quæ conficitur ex pluribus familiis. Singula vero ἔθνη sive φρατρίαι plura γένη complectuntur, id est, familias. Nam γένος Græcis, ut supra diximus, idem quod *familia* Latine. Hinc φρατρία apud Athenienses dividebatur in triginta γένη, id est in triginta familias, quas πατριὰς etiam Græci appellarunt stricta significatione, quod unum patrem τοῦ γένους & auctorem haberent. Φατρίαν & πατριὰν eamdem esse scribit etiam Scholiastes Aristophanis in Equites, καὶ γὰρ τοὺς συγγενεῖς φράτορας καλοῦσιν. εἰσὶ δὲ οἱ τῆς αὐτῆς φατρίας μετέχοντες, οἷον πατριᾶς τινος. Ὁ γοῦν Ὅμηρος αὐτὴν πάτραν λέγει. Ἦ μὴν ἀμφοτέροισιν ὁμὸν γένος, ἠδ' ἴα πάτρη, καὶ κατὰ ἀναφορὰν πάτρη καλεῖται. μεταπέπτωκε δὲ τὰ στοιχεῖα καθάπερ ἐπὶ τοῦδε, ὁ φάτριος Ζεύς, καὶ ὁ πάτριος. Sed misere hallucinantur illi Grammatici. Nam vocis φατρία alia est origo, cum à φράτηρ Græco antiquo deflexa sit, πατριὰ autem à πατήρ. In Homero γένος & πάτρη synonymως ponuntur pro familia. Nam qui ὁμὸν γένος & μίαν πάτρην habet cum aliquo, eiusdem cum illo est familiæ. Ad-

eo porro verum est, γένος Græcis, & *familiam* Latinis idem significare, ut γεννῆται, qui eiusdem sunt γένους, vel γέννης, etiam ὁμογάλακτοι dicti sint, id est, in eadem domo educati, & ab eadem matre, quasi collactanei. Pollux: καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ γένους γεννῆται, καὶ ὁμογάλακτοι. Sed quod addit, γένει μὲν οὐ προσήκοντες, ἐκ δὲ τῆς συνόδου οὕτω προσαγορευόμενοι, per σύνοδον intelligit κοινωνίαν πολιτικὴν, sive σύνοδον κοινωνικήν. Hæc igitur nomina φυλή, φρατρία, γένος, quæ τῆς συγγενείας olim fuere appellationes, ad civium particulares cõmunitates & collegia designanda traducta sunt, quorum consortes inter se nulla cognatione aut propinquitate iuncti tenebãtur. Vetus auctor apud Suidam, γεννῆται οὐχ οἱ ἐκ γένους, καὶ ἀφ' αἵματος προσήκοντες, ἀλλ' οἱ ἐκ τῶν γεννῶν τῶν συνειλημμένων εἰς φρατρίας. Οὗτοι δέ εἰσι καθάπερ οἱ δημόται, ἢ φράτορες νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν. *Γεννῆται non sunt qui genere ac consanguinitate proximi habentur, sed ex corporibus sunt ita appellati in quæ φρατρίαι distributæ sunt. Ad instar autem* δημοτῶν *&* φρατόρων *lege institutam inter se habent communitatem.* Aristoteles in Νικομαχείοις, discernit φυλέτας & συγγενεῖς, quos etiam appellat ὁμογενεῖς, quibus nimirum κοινὸν τὸ

τὸ γένος, vel ut ait Iurisconsultus, qui ab eodẽ orti progenitive, & commune nascendi initium habuerunt. Sic enim scribit lib. x. cap. 11. Καὶ συγγενέσι δὲ, καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀεὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν. Ibidem tradit, ad nuptias invitari συγγενεῖς; ad funera vero non itẽ φυλέτας solebant vocari, sed soli cognati. Non φυλέται igitur inter συγγενεῖς. Idem in iisdem Νικομαχείοις, lib. ix. cap. ix, ubi varia amicitiarum genera recenset, συγγενικὴν, ἑταιρικὴν, πολιτικὴν, φυλετικὴν, & συμπλοϊκὴν, quas omnes in communitione versari docet, sed συγγενικὴν, atque ἑταιρικὴν, qua cognati ac sodales inter se amici sunt, separat à πολιτικῇ, φυλετικῇ, & συμπλοϊκῇ, & similibus, quas potius ad amicitias κοινωνικὰς pertinere scribit. Immo amicitiam omnem ibi vult in communitate quadam censeri, nisi cui placeat, ex eo numero amicitiarum, quæ in communitate cernuntur, συγγενικὴν, & ἑταιρικὴν, cognatorum vel consanguineorum, & sodalium amicitiam eximi. Istæ enim amicitiæ maiore vinculo conglutinantur, quam quæ ratione communitatis contrahuntur, quales sunt πολιτική, qua cives inter se coniunguntur: φυλετική, qua tribules:

bules: & συμπλοϊκὴ, quæ una in navi vectos consociat. Quæ omnes φιλίαι sunt κοινωνικαὶ, & ἐν κοινωνίᾳ versantur, à qua & initium atque originem duxerunt. Φράτορες quoque & γεννῆται, eodem loco sunt quo φυλέται, & δημόται. Minores quidem sunt partes civium, & minus numerosæ quam φυλαὶ, & δῆμοι, nulla tamen inter se cognatione attinebantur ista corpora civitatis, haud sane magis quam φυλαὶ, aut δῆμοι. *Tribus* quidem, sive φυλαὶ, continebant φρατρίας, φρατρίαι vero γένη. Vt maior numerus comprehendit minorem, & minor minimum. Nam inter minima corpora, sive συστήματα πολιτικὰ, numerabantur γεννῆται, paulo maiora φράτορες, omnium maxima φυλαὶ, sive tribules. Idē Aristoteles in Moralibus ad Eudemum lib. VII. cap. IX, ubi docet, iustum esse quippiam æquale, amicitiam autem in æqualitate consistere, alioquin frustra diceretur vulgari proverbio, ἰσότης, φιλότης. Universas autē politias iusti quasdam species esse. Nam πολιτεία κοινωνία est. Inde κοινωνία passim, & κοινὸν, de singulis rebuspublicis. Κοινωνία Κορινθίων, κοινὸν Γαλατῶν, κοινὸν Βυζαντίων. Omne autem quod commune est, ex iusto constari. Ab illa universali κοινωνίᾳ re-

νία rerumpublicarum transit ad particulares, quæ sunt partes illius maximæ κοινωνίας, qua universa civitas censetur. Αἱ δ' ἄλλαι κοινωνίαι εἰσὶν, ἢ μόριον τῆς πόλεως κοινωνιῶν, οἷον ἡ τῶν φρατόρων ἢ τῶν ὀργέων. *Aliæ vero communitates sunt, aut particula communitatum civitatis, ut illa est, φρατόρων, vel Orgeonum.* Scribitur hodie apud Aristotelem φρατόρων, ἢ ὀργίων. Quod Latine reddunt doctissimi interpretes, *velut contribulium, & quæ vocatur Orgeonum.* Sed non viderunt mendum hærere in voce ὀργίων. Non enim ὄργια recte ponuntur cum φράτορσιν. Dixisset potius, οἷον ἡ τῶν φρατόρων ἢ ὀργιαστῶν. Vel ἡ τῶν φρατριῶν ἢ τῶν ὀργίων. Sed ne sic quidem similitudo procederet. Nam φρατρίαι corpora sunt, ὄργια non sunt corpora. Vnica littera mutata scribendum, ἢ τῶν ὀργέων, id est, ὀργεώνων. Nam ὀργέως dixerunt pro ὀργέωνας, & ὀργέων pro ὀργεώνων. Quod Harpocration notavit usurpasse Lysiam in Oratione de Theopompi hæreditate. Ὀργέων, inquit, ἀντὶ τοῦ ὀργεώνων, Λυσίας τῷ περὶ Θεοπόμπου κλήρῳ. Quæ unice confirmant nostram correctionem in hac lege Solonis, φράτορες, ἢ ὀργεῶνες. Vnde apud Athenæum lib. VI. coniunctim recensentur, τὰ φρατρικὰ, καὶ ὀργεωνικὰ δεῖπνα. Aristo-

ristoteles capite sequenti Eudemiorum, κοινωνικὴν amicitiam eamdem facit cum πολιτικῇ, qualis reperitur in omnibus κοινωνίαις sive συςήμασι κοινωνικοῖς, quorũ maximum est ipsa πόλις, deinde partes civitatis, sive particularia corpora, ut φυλαὶ, φρατρίαι, γένη, ἔθνη, λόχοι, ac similia. Quæ corpora sive collegia vetus auctor apud Eustathium συςήματα κοινωνικὰ appellat, & lege institutam κοινωνίαν habere scribit. ὅθεν καὶ ἦν τι σύςημα κοινωνικὸν, οἱ γεννῆται, ὅ ἐςιν ἡ ἐκ τῶν γεννῶν τῶν συννενεμημένων εἰς τὰς φρατρίας, ἤτοι τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους κοινωνία. Καὶ ἦσαν οὗτοι καθάπερ οἱ δημόται, καὶ οἱ φράτορες, ἤδη δὲ καὶ οἱ πολῖται, καὶ οἱ θιασῶται, καὶ οἱ φυλέται, καὶ οἱ λοχῖται, καὶ οἱ ἐθνῖται, καὶ οἱ δαιταλεῖς, νόμῳ τινὶ ἔχοντες κοινωνίαν. In his ἐθνῖται iidem sunt cum φράτορσιν, quatenus ἔθνος idem cum φρατρίᾳ, sed hominum, ut dixi, conditione ac genere differentium. Λοχῖται sunt etiam civitatis corpora, ne quis ad militiam; & ταγματικοὺς λόχους eos revocet. Nam Aristoteles in Politicis lib. V. cap. VIII. λόχους cum φρατρίαις & φυλαῖς recenset inter corpora civitatis. καὶ ἀντιγέγραφα καὶ τὰς φρατρίας, καὶ λόχους, καὶ φυλὰς τιθέασθωσαν. Vt ex ordine quem sequitur apparet, maiores fuerunt λόχοι phratriis, & minores φυλαῖς. Alibi in

iiſdem libris de Republica lib. IV. cap. XVI, pro λόχοις nominat δήμους. οἷον κατὰ φυλὰς, καὶ δήμους, καὶ φρατρίας. Ubi rurſus δήμους interiicit inter φυλὰς, & φρατρίας, tanquam minores φυλαῖς, & maiores φρατρίαις. Quod verum eſt. Ergo λόχοι Ariſtoteli iidem cum δήμοις. Dionyſius Halicarnaſſeue lib. II. Antiquitatum λόχον eumdem facit cum φρατρίᾳ, & λοχαγοὺς eoſdem eſſe dicit qui φρατρίαρχοι dicebantur. Φράτρα δὲ, inquit, καὶ λόχος, ἡ κουρία. Non tamen λόχοι iidem videntur cum δήμοις apud Ariſtotelem. Sed ut *decuriæ*, partes curiarum apud Tacitum, & Tertullianum, ita & λόχοι φρατριῶν, quia per λόχους diſponebantur, id eſt, decurias. Nam & φρατρίαν quoque *decuriam* interpretantur optimæ Gloſſæ, cum ſint tantum partes curiarum, ſive φρατριῶν. Vt plurimum λόχος decem erat hominum; quæ eſt decuria. Sed & λόχοι, in phalange aliquando fuerunt ſedecim militum, immo & triginta duorum, cum altiſſimi eius fuere ordines ex duplicatis λόχοις. Puto igitur, Ariſtoteli λόχους appellari quæ aliis γένη. Nam triginta hominum erant qui γεννῆται vocabantur. Et ſingulæ phratriæ in triginta eiuſmodi γένη, quos λόχους appellat Ari-

Aristoteles, dividebantur. Hoc verissimum statuo. Quod ad δαιταλεῖς attinet, haud scio quare nominatim eos commemoret auctor ille inter corpora civitatis κοινωνικὰ, cum nomen δήμου fuerit ita vocati Athenis, ut discimus ex Galeno in præfatione Lenici Hippocratici. Non magis autem συγγενικὰ corpora Athenis fuere φρατρίαι, & φυλαὶ, quam Romæ *tribus*, & *Curiæ*; quæ respondent Græcis vocabulis φυλῶν, & φρατριῶν, ut res ipsa ac divisio paria facit. Et Græci scriptores Romana illa nomina sic solent reddere. Apud Athenienses qui peregrinitatis accusabantur, debebant probare suum proavum in aliqua φρατρίᾳ adscriptum fuisse. Aristophanes in Avibus:

> Εἰ δ' ἐστὶ δοῦλος ἐστὶ Κὰρ, ὥσπερ Ἐξηκεστίδας,
> Φυσάτω πάππους παρ' ἡμῖν, καὶ φανοῦνται
> φράτορες.

Ubi interpres, οἱ εὐθυνόμενοι ὡς ξένοι ὀφείλουσι τοὺς ἰδίους πάππους ἀποδεικνύναι, ἐκ τε. φρατρίας ἄνωθεν ὄντας. Καλλίμαχος, οὐκ ἀναγράφω τὸν πάππον. Hoc est, ἐκ τριγονίας se civem fuisse ostendere debuit. Κοινὸν γραμματεῖον vocabantur communes tabulæ quibus nomina inscribebantur eorum quos inter φράτορας recipiebant, aut in-

ter γεννήτας. Ληξιαρχικὸν autem, cui ſolebant inſcribi in numerum δημοτῶν recipiendi. Vide Harpocrationem. In hæc tria autem γραμματεῖα referenda curabant nomina liberorum cives Athenienſes, ut apparet ex Oratione Iſæi de hæreditate. Idem Scholiaſtes vetus Ariſtophanis, cum φράτορας interpretatur συγγενεῖς, & Heſychius aliique Gloſſographi, qui φυλέτας etiam ſic exponunt, toto cœlo errant. Nec φυλὴ, nec φρατρία συγγενικὸν in civitate corpus fuit, ſed πολιτικὸν tantum & κοινωνικόν. Auctore quippe Ariſtotele φιλία κοινωνικὴ, eadem cum πολιτικῇ. Λέγονται δὲ φιλίαι, συγγενικὴ, ἑταιρικὴ, κοινωνικὴ ἡ λεγομένη πολιτική. Tales omnes hæ κοινωνίαι fuere, nempe πολιτικαὶ, quibus nomina ſunt indita συγγενικά. Iſtæ quidem à principio fuerunt συγγενικαὶ κοινωνίαι, & inde orta eſt hæc diviſio partium & ſocietatum civitatis, quæ procedente tempore, civium multitudine exuberante, cum initio fuiſſent συγγενικὰ corpora, omnem, ut in mare proiecta dulcis aquæ quantitas ſtatim diluitur, exuerunt cognationem. Hæ tres autem συγγενικαὶ κοινωνίαι, ut iam ante notavimus ex Dicæarcho, fuere, πάτρη, ſive πατριὰ, φράτρη ſive φρατρία, & φυ-

φυλή. A prima nomen datum fuit γεννήταις. Nam γένος & πάτρη idem Latinis, nempe *familia*, cuius dux & princeps pater familias. Et inde πάτρη, nempe κοινωνία patris cum liberis, & liberorum cum patre. Φρατρία proprie est fratrum sororumque κοινωνία. Φυλὴ utrumque comprehendit. Sed in distributione partium civitatis in certa corpora divisę, cum nomina primitus illæ ab his tribus συγγενικαῖς κοινωνίαις nactæ fuerint, non tamen erant συγγενικὰ συστήματα, sed πολιτικὰ, & κοινωνικά. Unde φρατρία, vel φατρία, pro quolibet cœtu & conventu, & φατριάζειν pro conventus agere vel conventicula. Auctor incertus apud Suidam: Ἀναστάσιος Σιλεντιάριος ὁ μετέπειτα βασιλεύσας, ἐπὶ Εὐφημίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καθέδραν κατασκευάσας μετά τινων ἐφρατρίαζεν, id est, conventicula agebat. Vnde & Grammatici φατρίαν, σύνταγμα, & σύστημα interpretantur. Nulla ergo συγγένεια sive cognatio inter se fuit φυλετῶν invicem, neque φρατόρων, immo ne quidem γεννητῶν. Nam quamvis & hi συγγενεῖς appellentur, non intelligendum id est de naturali συγγενείᾳ, & sanguinis propinquitate, sed de κοινωνίᾳ illa civili, qua inter se coniungebantur

tur qui eiuſdem corporis πολιτικοῦ ſive collegii conſortes erant. Nam συγγενεῖς non ſolum οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους, quantum ad cognationem, μετέχοντες, ſed etiam οἱ τοῦ αὐτοῦ γένους, id eſt, corporis ſive collegii, iure civili conſtituti, quod γένος appellabatur, participes ac ſocii. Iſæus in Oratione de Apollodori hæreditate γεννήτας, ſive γεννήτας eoſdem ac συγγενεῖς appellat. Vt initio ſtatim, de eo qui adoptaverat ſororis filium, εἴτις αὐτὸς ζῶν καὶ εὖ φρονῶν ἐποιήσατο. καὶ ἐπὶ τὰ ἱερὰ ἀγαγὼν εἰς τοὺς συγγενεῖς ἀπέδειξε, καὶ εἰς τὰ κοινὰ γραμματεῖα ἐνέγραψε. Vbi συγγενεῖς ſunt non conſanguinitate propinqui, ſed γεννῆται, qui partem φρατρίας conſtituebant. Idem paulo poſt ita συγγενεῖς & φράτορας coniunxit, ut paulo ante γεννήτας, & φράτορας, his verbis, ὅτι πεποιημένος εἴη με υἱὸν, καὶ ἐγγεγραφὼς εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φράτορας, id eſt, εἰς τοὺς γεννήτας, καὶ φράτορας, quemadmodum paulo ſuperius iunctim eos nominavit: οὕτω μὲν οὐχ οἱ γεννῆται μόνον καὶ φράτορες γεγόνασι μάρτυρες τῆς ἐμῆς ποιήσεως. Teſtes illi fuere eius adoptionis, cum in eorum γραμματεῖα, quæ κοινὰ vocabantur, referendum eius nomen curavit pater adoptivus. Atque ita recte Harpocration τοὺς συγγενεῖς apud Iſæum exdo-

exposuit, non de consanguineis, vel cognatis, sed de his qui eiusdē essent collegii civilis, & corporis, quod Athenis γένος appellabatur, quæ pars erat trigesima φρατρίας. Ἰσαῖος, inquit, ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου κλήρῳ, τοὺς συγγενεῖς γεννήτας ὠνόμασεν. Οὐχ οἱ συγγενεῖς μέντοι ἁπλῶς, οὐδὲ οἱ ἐξ αἵματος, γεννῆται δὲ καὶ οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἐκαλοῦντο, ἀλλ' οἱ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ καλούμενα γένη καταννεμηθέντες. Cum autem γένη vocarentur illa Reipublicæ Atheniensis corpora quæ partes constituebant φρατριῶν, non γενῖται tamen qui corporis eiusdem erant quod γένος appellabatur, scribūtur apud auctores, ut ἐθνῖται, sed γεννῆται. Nam ex serie litterarum ita eorum nomen scripsisse Hesychium apparet. Ab antiquo igitur γέννα & γέννη deductos liquet, quæ vox idem quod γένος significat. Vnde γενναῖος, & γεννάδας, generosus, ex familia ac genere nobili ortus. Unde & γεννάδας Hesychio non solum εὐγενὴς exponitur, sed etiam συγγενὴς eiusdem γέννης, & eiusdem γένους. Et γενναῖον τὸ εὐγενὲς, καὶ τὸ τοῦ γενέσεως ἀρχηγὸν, καὶ συγγενικόν. Ergo idem γέννη, & γένος. Unde γενάρχης pro patre qui dux est ac princeps familiæ sive γένους. Idem Hesychius γεννήτας exponit τοῦ αὐτοῦ γένους μετέχοντας,

χόντας, corporis nempe politici, καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἔχοντας κοινὰ ἱερά. Non inter se igitur συγγενεῖς, nec γένει προσήκοντες, qui συγγενεῖς & γεννῆται vocabantur in Republica Atheniensium, sed corporati erant in partibus curiarum sive φρατριῶν, quæ collegium sive σύστημα πολιτικὸν faciebant, ut δημόται, & φυλέται. Sed clarissime Mœris Atticista in Lexico negat, hos γεννήτας cõsanguitatis aut cognationis nomen aut ius habuisse Athenis, sed πολιτικοῦ συστήματος fuisse appellationem. Sic enim scribit: Γεννῆται, καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ ὄνομα. εἰσὶ δὲ γεννῆται τοιόν δέ τι. ἡ πόλις ἡ τῶν Ἀθηνῶν τὸ παλαιὸν διεκόσμητο δίχα, εἴς τε τοὺς γεωργοὺς, καὶ τοὺς δημιουργούς. οὗτοι πάλιν διήρηντο εἰς φυλὰς τέσσαρας. αἱ δὲ φυλαὶ ἑκάστη εἰς τριττύας, εἰς δὲ ἑκάστην τριττὺν εἰσήχθη γένη τριάκοντα, οὐδὲν ἀφ' αἵματος ἀλλήλοις προσήκοντες, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος ὄντως ὠνομασμένοι. Nulla autẽ in lege Solonis quam prę manibus habemus mentio extat συστημάτων vel κοινωνιῶν συγγενικῶν. Sed aut sunt πολιτικαὶ, ut φράτορες, δημόται: aut ἱερατικαὶ, ut ἱεροποιοὶ, & ὀργεῶνες: aut ἑταιρικαὶ, ut σύσσιτοι, & θιασῶται. De his Thiasotis hic notat vir doctissimus, *vix differre ab iis quos dixit antea* ἱερῶν ὀργίων μύστας. Primum nulli in hac

lege

lege ἱερῶν ὀργίων μύσται, nisi ex coniectura correctoris; quæ est falsissima. Deinde etiam si vera esset, multũ differunt Thiasotæ à Mystis, quantũ sane distant Thiasi à mysteriis. Sed adiicit statim celebris Advocatus, qui hæc mysteria parum intelligere videtur, *sed non omnes θιασῶται erant mystæ, sed mystas imitabantur.* Cur magis quam Mystę Thiasotas? Hæc ridicula sunt. Citatis ex Hesychio & Harpocratione locis, quibus variæ afferuntur θιάσου & θιασωτῶν expositiones, addit, *in his autem Thiasis sæpius crapula. Quare θίασον Hesychius εὐωχίαν interpretatur. Quare θίασοι & ἑταιρεῖαι eiusmodi compotationibus & comessationibus peragebantur.* Et mirari se ait quorundam Christianorum κακοζηλίαν, qui hanc dictionem ad religionis nostræ sacra transtulerunt, dum τοῦ χριστοῦ θιασώτας, & θιασώτας ἀληθείας appellat Theodoretus eos qui Christianam pietatem profitentur. Si Thiasotæ Mystas imitabantur, ut dicit vir argutus, æque usurpare istud vocabulum de nostra religione potuerunt Ecclesiasticæ historiæ scriptores ac μυστήρια vocata sunt sanctissimæ professionis sacramenta. Quod θίασον Hesychius εὐωχίαν interpretatur, non ex eo sequitur, crapulam in Thiasis fuisse.

Nulla

Nulla unquam corpora, collegia, ſodalitia, ſive civilia ſive ſacra, extitere olim ſine ἐυωχίαις & epulis. Omnia eiuſmodi συςήματα κοινωνικὰ, vel ἑταιρικὰ, duabus rebus præcipue conſtabant, in quibus magna pars κοινωνίας & ſocietatis conſiſtebat, θυσίᾳ & δείπνῳ, ſacrificio & epulo communi. Nunquam θυσία ſive ſacrificium fiebat quin epulum ſequeretur. Cum autem omnibus huiuſmodi κοινωνικοῖς cœtibus Deorum peculiarium cultus obſervaretur, quotieſcumque iis ſacra facerēt, ſacrificio epulum adiungebatur, vel communibus impenſis ſodaliū, vel unius ſumptu ex collegiatis, qui ἑςιάτωρ erat. Tribus his κοινωνίαις συγγενικαῖς, à quibus denominatæ ſunt & ſocietates civiles præcipuorum corporum cuiuſque civitatis, ſua peculiaria fuere Numina. Πάτρη habuit θεὺς πατρώυς, quorum mentio apud auctores, & in antiquis inſcriptionibus. Φρήτρη, vel Φράτρη, Deos Φρητρίυς, phratriæ proprios, quorum meminit inſcriptio vetus, & Pollux, & alii. Φυλὴ quoque θεὺς Φυλίυς. Pollux lib. III. cap. IV. καὶ θεοὶ Φράτριοι, καὶ Φύλιοι. Sic legendum, non ut vulgo eſt, Φίλιοι. Singulæ quoque civitates, quæ maxima fuit πολιτικὴ κοινωνία, & omnes minores

nores comprehendens, suos habuit ac proprios Deos qui πολιοῦχοι dicti sunt. Vt erant cuique corpori vel societati sui Dii, ita ἱερὰ, & θυσίαι, & δεῖπνα. Vnde & φυλετικὰ ἱερὰ, φρατρικὰ, & πατριωτικά. Itē φυλετικὰ δεῖπνα, φρατρικὰ, & δημοτικά. Certe nunquā sacrificium ut dixi fiebat quin adiunctum haberet epulum quo accipiebantur omnes collegii vel corporis consortes. In veteri Inscriptione, μὴ ἐξουσίαν δὲ ἐχέτωσαν ὁ φρητρίαρχος, ἢ οἱ χαλκολόγοι, ἢ ὁ φροντιστὴς, ἢ οἱ διοικηταὶ, ἢ ἄλλος τις τῆς φρήτρας τῶν Ἀρισταίων, τὴν θυσίαν ἢ τὸ δεῖπνον ὑπερτίθεσθαι παρὰ τὰς τεταγμένας ἡμέρας. Ex quibus perspicitur, omnia eiusmodi collegia habuisse χαλκολόγους, qui æra colligerent à singulis, aut usuras exigerent pecuniæ communis in fœnus datæ, ut ex eius reditu sufficerent impensis quas societas in sacrificiis faciendis & epulis sustinebat. Non autem de suo supplebant isti φρατριῶν χαλκολόγοι, si quid minus à sodalibus corrasissent, aut si qui debitorū societatis solvendo non essent, ut hariolatus est coniector. Curiæ quoque Romanæ plebis quæ erant φρατρίαι Græcorum, sacrificia quædā peculiaria Curiis faciebant, ac una omnes curiales, idest, φράτορες epulabantur

bantur. Domosque ad eam rem communes τῆς φρατρίας habebant in quibus illæ epulæ factitabantur, quæ eodem nomine cū ipsis φρατρίαις vocabantur, idest, *Curiæ*. Dionysius ἑστιατόρια Græce reddit. In collegiis igitur ac corporibus cuiuscunque generis, ac ad rem quamcunque consociatis & collectis, nullum sacrificium sine epulo, ut nullum collegium sine sacris peculiaribus, aut deorum proprium cultu præcipuo. Nunc de θιασώταις in lege Solonis quærendum quinam illi fuerint, cum multa θίασος significet. Nam & convivium sollemne significat, ut ἔρανος. Et Pollux in synonymis περὶ συμποσίου, θίασον recenset, ἢ εἰλαπίνην, ἢ ἔρανον, ἢ ἑστίασιν. Inde Eustathius θιασίτας sive θιασώτας eosdē cum ἐρανισταῖς statuit, Quod tamen falsum est. Sed ex auctoribus Atticis exquirenda vera θιασωτῶν Solonis interpretatio quam sine dubio talem suppeditabunt qui λεξικὰ Rhetorum ediderunt, vocesque collegerunt Rhetoribus Atheniensium usurpatas. Acquiescendum igitur expositioni quam attulit Harpocration, θίασος ἐστί τι ἀθροιζόμενον πλῆθος ἐπὶ τελετῇ ἢ τιμῇ θεῶν. Collecta igitur multitudo, & in collegii vel societatis corpus redacta

dacta ad honorem cuicunque Deo exhibendum & sacra eius celebranda, θίασος vocabatur, & θιασῶται eius societatis consortes. Tales sunt quas hodie vocamus *Confratrias*, in honorem alicuius Divi congregari solitas ex artificum vel opificum plebe, cum singula opificia Sanctũ suum, cui se consecrarunt, & quẽ proprio cultu venerantur, habeant. Quæ confratriæ θιάσοις veterũ Græcorũ plane similes deprehenduntur. Queadmodum enim Græci θιάσους Baccho, Herculi, Apollini inducebant, ita hodie confratriæ huic aut illi divo ex plebe Sanctorũ sese addicunt, & natales eius celebrant festis, conviviis, choreis, & aliis eiusmodi lasciviis, ab antiquorũ θιάσων ritu non abhorrentibus. Isæus de Astyphili hæreditate, εἰς τοίνυν τὰ ἱερὰ ὁ πατὴρ ὁ ἐμὸς τὸν Ἀστύφιλον παῖδα ἦγε μεθ' ἑαυτοῦ, ὥσπερ καὶ ἐμὲ πανταχῆ. καὶ εἰς τοὺς θιάσους τοῦ Ἡρακλέους ἐκεῖνον εἰσήγαγεν ἵνα μετέχοι τῆς κοινωνίας. αὐτοὶ ὑμῖν οἱ θιασῶται μαρτυρήσουσιν. Vbi vides huiusmodi θιάσους, nomine κοινωνίας insignitos. Et sane omne collegium sive ἑταιρεία, κοινωνία. Differebant θιασῶται à συσσίτοις, quia σύσσιτοι semper una vescebantur, θιασῶται certis tantum diebus cum sacra facerent. Συσσίτια apud veteres fre-

quentia non ſolum Lacedęmone, & apud Cretenſes, ſed etiam apud Athenienſes, ut ex hac lege Solonis planum eſt. Horum ϛυσσιτίων, non ſolum Spartanorum, & Creticorum, ſed aliorum etiam meminit multis locis Ariſtoteles in libris de Republica. Et quid aliud fuerunt primorum Chriſtianorum ἀγάπαι, quam ϛυσσίτια? Iudæi ipſi in iis urbibus ubi pauci erant numero, ſæpe ϛυσσίτια habebant, aut coibant ad epulas communes, ut conſtat ex Ioſepho, ubi ſcribit, cum Cæſar cætera collegia ſuſtuliſſet, id eſt, θιάσους, ſolis Iudæis permiſiſſe pecunias in communem arcam conferre, & convivia facere. Καὶ γὰρ Γάϊος Καῖσαρ κωλύων θιάσους συνάγεσθαι κατὰ πόλιν, μόνους Ἰουδαίους οὐκ ἐκώλυσιν οὔτε χρήματα συνεισφέρειν οὔτε σύνδειπνα ποιεῖν. Vbi notandum eſt, θιάσους eum vocare, omnis generis collegia, quia nullum ferme fuit quin religionem pro fine haberet, & alicuius Deorum cultum quem ſibi proprium & peculiarem adſciſcebant. Inde ſacra, ſacrificia, convivia communia, & pecunia ad horum ſumptum in commune collata. Lex Solonis inter ϛυσσίτους & θιασώτας collocat ὁμοτάφους, ut vulgo legitur. Sed iam docuimus, nullum hoc nomine & hac conditio-

ditione coiisse olim collegium, ut nulla inter collegiatos & corporatos esset κοινωνία nisi ταφῆς. In una ἑταιρείᾳ sive κοινωνίᾳ viventibus sæpe placuit etiam commune habere sepulcrum, sed ut vita divisi in morte cõiungerentur non auditum est. Patroclus in somniis Achilli cuius ἑταῖρος fuerat, mortem suam significat, & rogat ut ossa sua in eadem urna conderentur qua propria ipsius condi vellet.

> Μὴ ἐμὰ σῶν ἀπάνευθε τιθήμεναι ὀστέ᾽ Ἀχιλλεῦ,
> Ἀλλ᾽ ἵνα περ σὲ καὶ αὐτὸν ὁμοίη γαῖα κεκεύθῃ,
> Χρυσέῳ ἐν ἀμφιφορεῖ, τόν τοι πόρε πότνια μήτηρ,
> Ὡς ὁμοῦ ἐτράφεμεν περ ἐν ὑμετέροισι δόμοισι.

Non mirum qui simul in eadem domo educati fuerant, velle etiam ὁμοτάφους esse. Ita hoc ipso nomine utitur Aeschines contra Timarchum, de hac ipsa re loquens, Ἀναγίνωσκω δή, inquit, ἃ περὶ τῆς ὁμοτάφους αὐτοὺς γίνεσθαι λέγει ἐν τῷ ὕπνῳ Πάτροκλος, καὶ περὶ τῶν διατριβῶν ἃς συνδιέτριβον ἀλλήλοις. Nos igitur pro ὁμόταφοι legendũ supra putavimus ὁμόγαλοι, cum in litteris capitalibus Græcorum gamma

 eodem

eodem ferme modo scribatur. Inde cum scriptum esset ΟΜΟΓΑΛΟΙ, imperiti librarii fecerunt ΟΜΟΤΑΦΟΙ. Quinam essent ὁμογάλακτες, apud Athenienses explicavimus, iidem nimirum qui & γεννῆται, qui eiusdã πάτρας erant & familiæ sic proprie vocabantur. Sed in distributione κοινωνιῶν πολιτικῶν Athenis non sic appellati sunt qui genere se contingerẽt, sed qui κοινωνίᾳ hoc nomine appellata cõiungerentur. Aristoteles in Politicis sic vocatos ostendit qui eamdem κώμην incolerent, ubi docet κώμην, ἀποικίαν οἰκίας esse, *pagum, domus esse coloniam.* Virum autem doctum, qui scriptum fuisse existimat ὁμοκάπνους pro ὁμοτάφους, prorsus hariolari iam diximus. Nam Epimenidæ Cretensi ὁμόκαπνοι dicti sunt Aristotele teste omnes qui in eadem domo patrisfamilias viverent, liberi nempe ipsius cum uxore, & omni familia. Eosdem Charondas ὁμοσιπύους appellaverat. Hos cum συσσίτους interpretatur vir ille doctissimus, etiam validius hariolatur. Nam σύσσιτοι dicebantur, qui ex diversis familiis ac generibus hominum ξυσσίτιον unum sive collegium ξυσσιτίας componebant, ut Cretensium & Lacedæmoniorum fuere ξυσσίτια, atque etiam Atheniensium.
Vnde

Vnde ζυσσίτιον Platonis viginti & octo hominibus constat apud Athenæum. Πρυτάνεις quoq; Atheniensium fuere σύσσιτοι. nam quotidie una epulabantur. Idem Athenæus lib. v. Συνεδείπνουν δ' ὁσημέραι οἱ περὶ πεύζωνιν ζώφρονα καὶ ζωτήρια τῆς πόλεως ζυνδειπνα. An non σύσσιτοι fuere, qui quotidie una cibum sumebant? Si in hac lege Solonis ὁμοκάπνους legeremus pro ὁμοτάφους; singulæ domus & familiæ, totidem composuisse collegia & ἑταιρείας viderentur Athenis quibus lege datum esset ratum esse quodcunque inter se de suis rebus statuerent & ordinarent. Nam ὁμόκαπνοι voce Cretica Epimenides Cres appellavit omnes eiusdem familiæ personas, hoc est, liberos cum patre, & matre, famulisque, & libertis, ut ex Aristotele perspicuum est, quem non videtur consuluisse cum hæc legeret vir eruditissimus. Ibi οἶκον definit, id est, familiam, naturalem esse κοινωνίαν, contractam & congregatam εἰς πᾶσαν ἡμέραν. Hoc ad differentiam cæterarum κοινωνιῶν dixit, quæ non coibant omnibus diebus sed singulis tantum mensibus semel stato die, vel sæpius certis temporibus. Hanc familiæ unius sive domus κοινωνίαν φυσικὴν, ὁμοσιπύων, esse Charon-

das scripserat, Epimendes Cretensis ὁμοκάπνων. Ipsi sic dicti quod eamdem κάπνην habitarent, hoc est, voce Cretica, eamdem domũ. Κάπνη quoque Atticis τὸ καπνοδοχεῖον, qua fumus exhalat ex foco apud Aristophanem in Vespis. Inde & pro domo Cretibus usurpatum. Sub imperatoribus Constantinopolitanis καπνικὸν τέλος, institutum quod singulæ κάπναι sive καπνοδοχεῖα præstare cogebantur. At ὁμοσίπυοι appellati qui ex eadem σιπύη ederent. Σιπύη autem σιτηρὸν ἀγγεῖον exponitur in Lexicis Rhetoricis. Si singulæ domus ac familiæ totidẽ collegia sunt, nõ vero ὁμοκάπνους emẽdari in lege Solonis pro ὁμοτάφοις. Ex pluribus familiis coacta & composita κοινωνία prima, non quotidiani usus gratia instituta, Aristoteli κώμη, id est, pagus. Unde & καλοικία appellata, id est, ex pluribus constans οἰκίαις. Tales erant δῆμοι Atheniensium. Nam δῆμος, κώμη. Κώμην igitur quasi ἀποικίαν οἰκίας esse dicit Aristoteles, coloniam familiæ, ὃυς καλοῦσί τινες ὁμογαλακτας, παῖδας τε, καὶ παίδων παῖδας. Recte dicit à quibusdam sic appellari. Nam Athenis ipsi γεννῆται appellabantur ὁμογάλακτες, id est, eiusdem familiæ contubernales. Nam γένος, familia
idem

idem quod οἶκ☉, vel οἰκία. Sed ὁμογάλακτες proprie fratres, & sorores, quia eodem lacte educati, ut una matre geniti. Hi cum grandes existunt, & ipsi etiam suæ quisque familiæ duces ac principes esse incipiunt, uxoribus ductis, & editis liberis. Sic quæ una familia fuerat & οἰκία sub uno patrefamilias, in plures propagatur, & κώμην componit, quæ est ἀποικία οἰκίας. Omnes autem patresfamilias, qui eam κοινωνίαν κώμης conflant, sunt plane ὁμογάλακτες quia fratres. Si & sorores cum suis maritis in eadem κώμη degunt, tum φρατρία fit. Si ab uno & principali totius generis auctore regitur, eadem quoque πατριὰ est. At πάτρη, & πατριὰ proprie de una οἰκία, cuius pater dux est ac princeps, solis imperans liberis, & uxori, totique familiæ. Aristoteles ibidem, Πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου, ὥστε καὶ αἱ ἀποικίαι διὰ τὴν συγγένειαν. Pater est qui regit οἰκίαν, quæ πάτρη est, vel πατριὰ, quia πρεσβύτατ☉. Si sub se quoque habeat παῖδας παίδων, tum πατριὰ simul est, & φρατρία, ut dixit Dicæarchus. Si ex solis fratribus constat ἡ ἀποικία, ibi πρεσβύτατ☉ fratrum imperat. Inde & φυλὴ originem sumpsit, quæ πατριὰς plures

& φρατρίας comprehendit. Inde illa nomina partium civitatis, & κοινωνιῶν de quibus iam supra diximus. Alia etiam divisio κοινωνιῶν hinc potest deduci, ut aliæ sint φυσικαὶ, aliæ νομικαὶ, aliæ προαιρετικαί. Φυσικαὶ eædem cum συγγενικαῖς, quarū prima οἰκία, sive πάτρη, deinde κώμη sive δῆμος, & olim φρατρία, atque etiam φυλή. Νομικαὶ eædem cum πολιτικαῖς, quia νόμῳ institutæ quales ævo posteriore συμμορίαι, φυλαὶ, φρατρίαι, δῆμοι, & cæteræ quæ νόμῳ constitutam habent κοινωνίαν. In quibus etiam sunt ἱερατικαὶ, ut ἱεροποιῶν, & ὀργεώνων. Nam & eas lege institutas liquet. Aliæ προαιρετικαὶ, quæ ex voluntate coënntium susceptæ sunt, ut omnes ἐπιμελικαὶ κοινωνίαι, & sodalicia collegia, quæ non unius generis. Græci variis nominibus hæc solent indigetare. Κοινωνίαν vocant τὸ & σύστημα κοινωνικὸν, item σύνοδον κοινωνικὴν, σύνταγμα, τάξιν, ut in veteri inscriptione, τάξις τῶν Παιανιστῶν, σύλλογον, ἐπιμέλειαν, σύστημα ἐπιμελικὸν, & alia quæ non occurrunt. Cum igitur quæ præcesserunt in lege Solonis, omnes sint huiusmodi κοινωνιῶν sive κοινωνικῶν συστημάτων appellationes Athenis notæ, debent & quæ sequuntur in fine eiusdem generis esse, in his verbis quæ

Salmasio visa sunt non carere vitio in editionibus, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι ἢ εἰς ἐμπορείαν. Si aliquod Athenis tunc fuit cognitum ullum collegium, vel lege, vel voluntate ad hoc institutum, ut prædæ agendæ ex hostibus societas contraheretur, permitto bonis ingeniis, quale est nostri Advocati vulgatam lectionem tueri. Quæ & ipsa tamen nihil κοινωνικὸν inducit, ut necesse est, prout alia quæ præcesserunt flagitant, utpote quibus aliqua κοινωνία, vel κοινωνικὸν corpus designatur. Recta igitur ac vera nostra emendatio, ἢ καπηλειῶν κοινωνοὶ, ἢ ἐμπορειῶν. Nisi, quis malit κοινώμενοι, quod Atticũ est pro κοινωνοί. Vulgo Athenis vocabantur κοινωνικοὶ mercatores & negotiatores ἔμποροι & κάπηλοι, qui cõtraxerant societatẽ omniũ bonorum ad mercaturam exercendam, vel cocionaturam quæ est καπηλεία. Ita Harpocration interpretatus est κοινωνικοὺς in Oratione Demosthenis, quæ est περὶ συμμοριῶν. τάχα δὲ, inquit, καὶ περὶ τῶν ἑκούσιον κοινωνίαν συνθεμένων ἐμπορείας ἢ τινος ἄλλου, ὧν ἕκαστος οὐκ εἶχε τὸ ὅλον τίμημα τῆς ὅλης οὐσίας. Recte igitur à nobis hic emendatũ, εἰς καπηλείας κοινώμενοι ἢ ἐμπορίας. Per me licet glandibus vescantur qui fruges non recipiunt.

CAP.

CAP. V.

Confirmata Salmasii coniectura in leg. LXIX. *D. pro socio. Nundinas ibi esse quas Græci* ἐμπολὰς *appellant, id est,* φορτία, *ac merces. Mos Vlpiani obscuriora Latina Græcis notioribus explicantis. Quot modis accipiatur vox nundinarum apud Romanos.* Ἀγορὰν *Græcis utrumque significare, tam nundinas ipsas, & forum nundinarium, quam res quæ in eo venales prostant.* Ἀγορὰ *commeatus.* Ἀγορὰν παρέχειν, *stapam facere. Stapa idem quod forum, &* Ἀγορὰ, *veteri voce Saxonica. Lex prædicta Vlpiani pluribus explicata. Quatriduarias epulas in ea locum non habere.*

COLLEGIA sive corpora πολιτικὰ, de quibus superiore capite egimus, & quorum mentio fit in lege Solonis, quam explicavimus & emendavimus, multũ distant ab illis societatibus quæ tractatu habito contrahuntur inter plures de alicuius rei vel negotiationis communione ineunda sic institutæ, ut lucrum & damnum commune sit inter socios. Hic contractus bonæ fidei est, & iungitur à Cicerone cum tutelæ & fiduciæ iudiciis, de quibus nos alibi. Κοινω-

νίαι tamen ἐμποgίας, & καπηλείας, quarum ex nostra correctione eadem lex Solonis meminit, non multũ ab eo genere societatis quæ inter mercatores ad negotiationis communionem initur diversæ videntur. Inde κοινωνικοὶ dicebantur Socii eiusmodi qui omnia sua bona inter se habebant communia. Non enim solum partis bonorum institui poterat κοινωνία, sed etiam omnium. Illi autem Attici ἐμπορίας & καπηλείας κοίνωνοὶ pro indiviso & in commune τὴν ἀνέμητον ὀσίαν habebant. Alia fuit Collegiorum, sive πολιτικῶν, sive ἑταιρικῶν, quæ etiam Societates dicebantur, κοινωνία. Non enim bonorũ communio fuit inter collegiatos, & quibus corpus habere licuit, sed sacrorum, & sacrificiorum, etiam conviviorum ex pecunia communi & in commune à singulis collata instruendorum. Aliæ aliis conditionibus contractæ fuere societates tam corporum quam certorum hominum, & ad rem certam, de quibus hic non agimus. Lex est LXIX. D. pro socio quæ ad hoc genus societatum pertinet ex contractu initarum, quam liceat dicere scopulum hactenus fuisse omnium iuris interpretum & doctorum, qui in ea explicanda naufragium fece-

fecerunt. Novissime ad hunc scopulum naufragatus est doctissimus auctor rerum iudicatarum, cap. 111. Observationum. Salmasius olim ad Historiæ Augustæ scriptores magnā facem tenebris huius legis adluxerat ex correctione certa, mutatione facillima, *empularum* pro *epularum*. Sed non tantus est iuridico visus auctor philologus, ut eius emendationem recipere dignaretur. Verba legis sunt, ex Vlpiano: *Cum societas ad emendum coiret, & conveniret, ut unus reliquis nundinas, id est, epulas præstaret, eosque à negotio dimitteret, si eas eis non solvit, & pro socio, & ex vendito cum eo agendum est.* Non multum difficultatis in legis eruenda vera sententia restare videretur, si constaret quo sensu ibi *nundinas* posuerit Iurisconsultus, & de quibus epulis intellexerit quibus vocem *nundinas* interpretari voluit. Cum videret Salmsius, *nundinas* ibi non esse, nec posse videri epulas, nec rationem ullam suadere, ut pro epulis non præstitis actio danda fuerit pro socio, aut ex vendito; pro *epulas* reposuit *empulas*, vel *empolas*, id est, ἐμπολάς. De significatione ipsa constat, utriusque vocabuli, Græci & Latini, eam optime quadrare. Nam ἐμπολᾷν idem est quod *nundinari*.

Ergo

Ergo nundinæ eædem cum ἐμπολαῖς. Hoc non placuit acutiſſimo viro, ſed ut in omnibus ſuis emendationibus non coniectorem ſimpliciter præſtitit, ſed hariolum, in hac quoq; non minus quam in cæteris ſibi hariolandum & vaticinandum eſſe duxit. Verba illa, *id eſt, epulas*, delendas cenſet. *Quod enim*, inquit, *in nundinis paulo hilarius agerent, tanquam feriatis diebus, ideo ſemidoctus aliquis nundinas interpretatus eſt epulas*. Sed quis ex turba ſemidoctorum tam indoctus fuit, ut potuerit in hac lege *nundinas* accipere pro feriatis diebus, ubi ſocietas ita contracta eſt, ut unus ex ſociis *nundinas præſtaret* reliquis? An *præſtare nundinas* idem eſt, quod præſtare ferias? Cui non dico ſemidocto, ſed ſenſus alicuius communis cōpoti, hoc in mentē venire potuit, ut has quæ præſtari debentur ex lege ſocietatis, nundinas interpretaretur epulas, quia in nundinis, id eſt, feriis nundinarum, hilarius ſe excipere ſoliti eſſent homines? Nunc videamus de Salmaſii coniectura, an non ſcopum melius aſſequuta ſit. Doctiſſimus Advocatus id negat, qui nullam eius carpendi vel tenuiſſimam occaſionem amittere voluit. *Nam quod vir doctiſſimus*, inquit, *& acutiſſi-*

cutissimus empulas pro epulis excogitavit, tam alienum puto quam quod alienissimum, nisi volumus glossam texta ipso esse obscuriorem, & ad quam interpretandam omnia Grammaticorum scrinia excutere oporteat, ut nullus tamen postea sensus idoneus inde elici queat. Ita pronuntiavit ille de re parum sibi cognita, ac comperta. Sed nec vir bonus, & aliis occupatus, videtur satis otio abundasse, ad Grammaticorum scrinia excutienda, quibus tamen excussis non opus fuit. Vel mediocriter in Greca litteratura versatus potuit scire ἐμπολὰς, easdem esse Græcis quæ Latinis *nundinæ*, eamque habere significationem, quæ adprime huic loco explicando conveniat. Primum hoc moris habet Ulpianus, ut Latina obscuriora Græcis apertioribus exponat. Sic *ratiunculam* interpretatus est λογάριον, leg. III. π. VIII. D. de penu legata. *Sed & chartas ad ratiunculam vel ad logarium paratas contineri.* Græcum λογάριον, non aliter interpretari licet quam pro ratione quæ in computando subducitur, τὸ λογοθέσιον. At *ratiuncula* pro exigua ratione sumi posset, ut *specula* pro parva spe ponitur. Cum igitur Græcum apertum est & clarum, per vocem Græcam interpretatur semper Latinam. Sic cum Ratio tria signifi-

ſignificat, λόγον, ἀναλογίαν, & ψῆφον, & in totidem ſignificatis accipi poſſit diminutivum eius *ratiuncula*, ut certum eſſet de quo intelligendum ſit, ἐπεξηγητικῶς addit, *vel ad logarium*, quia λογάριον nunquam aliter Græcis ſumitur quam pro ψήφῳ, vel λογοθεσίῳ. Vnde liber vetus nondum editus, περὶ παλαιᾶς καὶ νέας λογαριϰῆς. Optimæ Gloſſæ: λογάριον, *ratiuncula*. Hinc λογαριάζειν, ψηφίζειν. Et λογαριαστὴς, idem qui λογοθέτης, rationum præfectus. Ita etiam *reticulum* varia notione & non una accipi ſolet à Latinis. Nam & pro parvo reti ponitur, & *reticuli* pro cancellis è nervo factis quibus beſtiæ ab alicuius loci aditu prohibebantur. Aliud etiam ſignificat in lege. v. π. ult. D. de his qui deiecerunt, *ubi reticulo ſuſpenſæ amphoræ mentio ſit*. Accipitur etiam pro ornamento capitis muliebri. Ideo idem Ulpianus leg. xxv. π. x. D. de auro argento mundo legato, cum de reticulis muliebris mundi vellet intelligi, Græcam vocem appoſuit, *reticula crocuphantia*. Non enim, ut ea diſcerneret ſimul poſuit, ſed Græcum ἐξηγήσεως gratia adiunxit, ut oſtenderet de qualibus reticulis intelligeret, de his nempe quæ Græci κροκυφάντια appellant. Gloſſæ

veteres: *Reticulum*, γύργαθος, καὶ κροκύφαντος. Duæ notantur significationes hic *reticuli* diversæ, una qua γύργαθον, altera qua κροκύφαντον significat. Γύργαθος est reticulum quo aliquid geritur, ut panes poma, alia. Grammatici interpretantur, σκεῦος πλεκτὸν ἐν ᾧ βάλλουσι τὸν ἄρτον οἱ ἀρτοκόποι. Ex alia materia nexile textilive fuit istud vasis genus quam reticulum comarum muliebre, quod auratum erat, & ex serico textum.

Reticulumque comis auratum ingentibus implet.

Iam de *Nundinis* videamus, quas idem Iurisconsultus similiter Græca voce interpretari maluit, utrum vox Græca notior sit in hoc significatu quo ponere eam voluit, quam Latina. *Nundinæ* vox πολύσημος Latinis. Sunt feriæ, sunt πανηγύρεις & mercatus: ipsa etiam fora hoc nomine vocantur, ut Græcis ἀγοραί. Glossæ optimæ: Ἀγορὰ τῶν ὠνίων, *nundinæ*. Aliæ ἑορτὰς, & πανηγύρεις exponunt. *Nundinarum*, ἑορτῶν, πανηγύρεων. Item, *Nundinæ*, ἀγοραὶ, αἱ τέλειοι πανηγύρεις. Vocat τελείας πανηγύρεις sollemnes mercatus qui in multis urbibus instituebantur. Vnde & πανηγύρεις, quæ cum ludis quinquennalibus aut triennalibus celebrari solebant

Lati-

Latini auctores nuncuparunt *Mercatus*, ut Cicero & alii. Glossæ: *Mercatus*, αἱ τέλειαι πανηγύρεις. Appellant τελείας πανηγύρεις, ad differentiam earum *nundinarum* quæ nono quoque die recurrebant apud Romanos, de quibus dubitatū est, utrum feriæ essent, an sollemnes dies. De qua re videndus Macrobius. *Feriatum eum esse diem voluerunt antiqui*, inquit Festus, *ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores.* Dio in Claudio eas *Nundinas* Romæ agi solitas nono quoque die, interpretatur ἀγορὰν τὴν διὰ τῶν ἐννέα ἡμερῶν ἀγομένην. Et inde *nundinis* nomen à nono die. Virgilius in Moreto:

--- nonisque diebus
Venales olerum fasces portabat in urbem.

Inde & *Nundina* dea nomen nacta est, à nono die nascentium nuncupata, qui *lustricus dies* dicebatur. Quo die infantes lustrabantur, & nomē accipiebant. Is maribus nonus; octavus erat fœminis. Ab his nundinis Romanis celebres in quibuslibet urbibus mercatus, sive annui essent, sive maioris tēporis intervallo agerentur *nundinæ* vocabantur. De his titulus est in Pandectis. *Nundinas* etiam vocarunt pro nun-

dinatione, vel nundinandi actu quæstuve. Plinius lib. XXIX. cap. I. de medicis, qui vitas nundinantur ægrotantium: *Nec avaritiam arguam rapacesque nundinas pendentibus fatis, dolorum indicaturam ac mortis arram.* Ubi *rapaces nundinas* pro rapacibus nundinationibus eum posuisse, manifestum est. Nulla harum significationum convenit legi cuius explicationem aggressi sumus, in qua sub ea conditione contracta est societas, ut unus reliquis *nundinas* præstaret. Ideo Vlpianus, ut explicaret quid *nundinarum* nomine ibi intelligi vellet, Græca voce id exposuit, id est, ἐμπολάς. Quid sunt ἐμπολαί? Merces ipsæ. Nihil notius hac notione à Græcis voci ἐμπολὴ attributa. Mœris Atticista in Lexico nondum edito quod servatur in Bibliotheca Regia, si quis velit consulere: Ἐμπολὴ τὰ φορτία Ἀττικοί. ὡς Ἀριστοφάνης, τὴν ἐμπολὴν ὅπως μὴ φέρων κατάξει. Nemo nescit Græce sciens, φορτία esse merces. Hesychius: ἐμπολὴ, κέρδος. οἱ δὲ, τὰ φορτία. Suidas: ἐμπολὴ, φορτίον. Merx nimirum. Inde Αἰγυπτία ἐμπολὴ Euripidi, merces Aegyptiacæ. Hesychius: Αἰγυπτία ἐμπολὴ, ὁ ῥῶπος, καὶ τὰ ἐκεῖθεν φορτία, ὡς Εὐριπίδης. Norunt Græcæ linguæ periti, ῥῶπον esse
minutas

minutas ac varias merces. Vnde ῥωποπῶλαι, qui eas venderent. Idem Hesychius: Ῥωποπώλης, ὁ ῥῶπον πωλῶν. ῥῶπον δὲ ἔλεγον τὸ λεπτὸν καὶ ποικίλον φόρτον. Et paulo post id explicat de coloribus, pigmentis, aromatibus, & aliis eiusmodi rebus quæ à pictoribus, tinctoribus & unguentariis expetebantur. Tales erant merces quæ ab Aegypto in Græciam importabantur. Quas Euripides Αἰγυπτίας ἐμπολῆς nomine vocavit. Ergo ἐμπολὴ & ἐμβολὴ idem à verbo ἐμβάλλεσθαι, quo merces in navem imponi significatur. Idem Hesychius, ἐμπολῶντο, ἐνεβάλλοντο. Et alibi ἐμβολὴν, ἐνθήκην interpretatur. Ἐνθήκη quoque merces sunt, ab imponendo. Glossæ veteres, *Merces*, ἐνθήκη. Eamdem & ἀφορμὴν appellabant. Eæ merces erant quibus negotiabantur, & nundinabantur, hoc est, quæ occasionem nundinandi præbebant. Vnde εἰς ἀφορμὴν πέμπειν apud Aristophanem ad negotiandum mittere, vel ad merces, sive ad mercatum: Μέλλει δὲ πέμπειν αὐτοὺς εἰς ἀφορμὴν. Quod Grammaticis exponitur, εἰς ἐνθήκην. Nam inquiunt, ἀφορμὴ, ἡ νῦν ἐνθήκη. Anastasius in vita Iohannis Eleemosynarii, *Præcepitque nauclero acciperet quinque libras. cumque accepisset has, abiens emit Enthecam,*

thecam, & misit in navim. *Nundinæ* igitur apud Vlpianum sunt merces quibus nundinæ aguntur, & nundinatio exercetur, quæ Græcis ἐμπολαί. Hæc cum ita sint, quis non miretur iniquitatē reprehensoris cum malignitate pari iunctam, qui *nundinas*, in hac lege pro mercibus accipit, nec recipit tamen Salmasii emendationem, & Vlpiani interpretationem, id est, ἐμπολάς? Atqui quis Latinorum *nundinas* posuit pro mercibus? Nemo contra est Græcorum quin ἐμπολὴν pro mercibus ponat & exponat. Falsissimum est igitur quod attulit ad refutandam Salmasianam coniecturam, quæ *empulas* pro *epulis* reponit, tanquam Glossa Vlpiani obscurior esset textu. Immo textus obscurissimus, Glossa vero clarissima, ut ex his quæ diximus ostenditur. Quæ omnia magnam partem iam Salmasius docuerat. Sed quamvis Advocatus recte de mercibus accipiendas has Ulpiani *nundinas* probet, male tamen speciem legis ponit quam hanc esse vult videri: *Convenerat*, inquit, *ut unus reliquis nundinas præstaret, id est, merces de quibus comparandis convenerat, in nundinis emeret, ita ut societati quæsitæ essent sine aliorum opera.* Nunquam visa est, societas quæ melioribus conditioni-

tionibus ab una parte, iniquioribus ab altera contracta sit. Hinc totum, inde nihil. Hinc lucrum & compendium, inde damnum & dispendium sine communione. Vnus *nundinas* præstat, id est, merces de quibus comparandis convenit. Eas præstat reliquis, & quidem sine eorum opera emendas. Ita nec operam suam reliqui nec pecuniam in societatẽ conferunt, sed unus hæc præstat omnia. Vellem scire, an consultus ab amico aliquo de societate cõtrahenda, talẽ illi suaderet in qua ipse omnia præstaret, operã, laborem, pecuniam ad merces emendas, quorum socii omnium essent immunes, fucique aliena ad pabula sederent, adlecti tantum in societatem, ut certissimum lucrum facerent, nullum damnum paterentur? Sed quomodo hic socius qui omnia debet præstare sociis & merces, & operam suam qua comparabantur in nundinis, ex vendito & pro socio actionibus tenebitur? Pulcre sane id explicat egregius Advocatus. *Qui hoc, inquit, in se recepit, nempe ut merces præstet societati, si non solvit, id est, si emptis mercibus venditori non numeravit pecuniam, aut aliter satisfecit, tunc duplex actio in eum dari potest, nempe sociis pro socio, quia con-*

conventionem non implevit, & venditori etiam ex vendito ad solvendum mercium comparatarum pretium. Duplex actio hic datur adversus socium qui non præstitit sociis ex conventione merces , non solis sociis pro socio, sed etiam venditori mercium ex vendito. Atqui sententia legis postulat, ut iisdem sociis hæc duplex actio competat adversus socium merces non solventem ex conventione. Quid enim clarius verbis his legis? Cum societas ad emendum coiretur, & conveniret, ut unus reliquis *nundinas*, id est, *empulas* præstaret, eosque à negotio dimitteret, *si eas eis non solvit, & pro socio, & ex vendito cum eo agendum est.* Id est, si eas merces eis sociis non solvit, vel non præstitit, socii illi cum eo & pro socio & ex vento agere possunt. Nullum hic de venditore verbum. Nec id agitur, ut pretiū sit solvendum venditori, & nisi solvatur, actio eidem competat adversus emptorem. Hæ sollemnes sunt hariolationes nostri Advocati. Agitur de societate sic contracta inter plures, ut unus nundinas præstare debeat. Quocumque modo istæ nundinæ intelligantur, sensus est legis, ut si eas sociis ex conventione non præstet, cum eo agendum sit & ex vendito

dito & pro socio. Nihil interest sociorum quomodo merces illas emat socius qui præstare eas debet, & an earum nomine teneatur venditori ex vendito. Suũ tantum agunt negotium, & actionem habent adversus sociũ duplicem, si merces ex pacto eis non solverit, tam ex vendito quam pro socio. Hæc legis illius est sententia : à qua tantum abest species ab Advocato posita ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. Certe illa nec cœlum nec terram tangit, sed in medio νεφελοβατεῖ. Præterea nugatorium est , quod *nundinas præstare* interpretatur , *merces in nundinis emere*. An si alibi quam in nundinis eas emisset, non satisfaceret conventioni qua nundinas, id est, merces præstare tenetur? Nundinæ sunt merces, non quæ in nundinis emptæ sunt, sed quibus nundinatio , id est, mercatura exercetur. Vnde *nundinatores* pro mercatoribus apud Festũ: *Nundinas feriatum esse diem voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores.* Sic ἐμπολαὶ Græcis sunt merces, quibus ἐμπολῶσι mercatores, id est, negotiantur ac nundinantur. Sophocles:

Κερδαίνετ', ἐμπολᾶτε τὸν πρὸ Σάρδεων
Χρυσόν.

Hesychius, ἐμπολᾷ, περιέρχεται, πραγματεύεται, *negotiatur*, *nundinatur*. Nundinæ denique sunt merces, ἀφορμὴ, ἐνθήκη, quibus nundinæ aguntur, id est, nundinatio. Sic enim *nundinas* Plinius usurpavit pro nundinationibus, loco quem iam adduximus de medicis qui ægros habent in reditu & quæstu, iisque negotiantur, *rapacesque nundinas*. Optatus Milevitanus lib. IV. adversus Parmenianum, *Comparasti merces, peregrinatus es, egisti nundinas lucri causa, quod emeras vendidisti*. Id est, egisti nundinationes. At *nundinæ* apud Sidonium Apollinarem sunt plane merces, eo sensu quo Vlpianus in hac lege eam vocem usurpavit, Epist. VII. lib. V. *At sunt plane qui invident tunicatis otia, stipendia paludatis, viatica veredariis, mercatoribus nundinas, munuscula legatis, portoria quadruplatoribus, salaria tabulariis, prætorianis sportulas, vectigalia publicanis*, &c. In his verbis *nundinæ*, pro mercatibus non possunt intelligi. Ergo pro mercibus accipiendæ. Non enim alia significatio est vocis *nundinarum* quæ huic loco conveniat. Et nulli sunt mercatores sine mercibus. Nulla enim sine

ſine iſtis mercatura aut negotiatio procedit, ſed nec ullæ nundinæ eſſent aut mercatus ſi merces nullæ eo portarentur. Ergo & mercatores ipſos & mercaturam, & mercatum, faciunt ipſæ merces. Sic nulli tabularii ſine ſalariis, nulli publicani ſine vectigalibus, nulli milites ſive paludati ſine ſtipendiis. Recte ergo voce Græca clariore Latinam obſcuriorem interpretatus eſt Ulpianus, *Vt unus præſtaret nundinas, id eſt,* ἐμπολάς. Videatur fortaſſe alicui, potuiſſe æque exponere, *id eſt*, ἀγοράς. Nam & ἀγοραὶ nundinæ ſunt. Et præterea etiam pro mercibus ipſis ſimiliter ſumitur hoc vocabulum. Vnde apud Ariſtotelem in Oeconomico lib. II. Ἡρακλεῶται οὐκ εὐπορούμενοι χρημάτων παρὰ τῶν ἐμπόρων συνηγόρασαν τόν τε σῖτον πάντα, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Et paulo poſt, οὐ μισθὸν παρεῖχον, ἀλλὰ τὴν ἀγορὰν ἐν ὁλκάσι. Ergo ἀγορὰ tam nundinas ipſas, id eſt, locum vel diem in quo celebrantur quam ipſas merces deſignat. Sed multa alia præterea ſignificat, ut concionem, orationem, & alia, diffuſioriſque omnino eſt magiſque multiplicis notionis quam ἐμπολή, quæ Atticis nihil aliud denotat quam ipſas merces. Alii Græci pro quæſtu

ſtu qui ex mercibus capitur etiam frequentant. Deinde ἀγορὰ cum merces ſignificat, non omnigenas ea voce accipi certum eſt, ſed ſolas quæ ad victum neceſſariæ ſunt, ut diſerte ex verbis Ariſtotelis ſupra citatis liquet, συνηγόρασαν τόν τε σῖτον πάντα, καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Vnde & ἀγορὰν παρέχειν dicuntur qui omnia quorum vita indiget ad victum ſuppeditant. *Stapam* vulgo dicimus, ex antiquo Saxonico *Stapen*. Quod *forum* Latine expoſitum in vetuſtiſſimo Lexico LatinoSaxonico, olim videre memini apud Marquardum Freherum Heidelbergæ. Inde *facere ſtapam* vulgo dicimus, quod Græcis erat, ἀγορὰν παρέχειν, Latine *commeatum præbere*. Hinc ἀγορᾶς δεόμενοι, qui commeatu indigent. Hæc igitur differentia inter ἀγορὰς & ἐμπολὰς, quod ἐμπολαὶ omne genus mercium deſignant, ἀγοραὶ eas tantū quæ ad victum pertinent. Inde ἀγοράζειν, ea emere quæ ad victum ſunt neceſſaria. Et ἀγοράσματα, τὰ ὤνια. Scribit Herodotus lib. II, apud Aegyptios fœminas omnia agere quæ virilis ſunt muneris, inter alia ἀγοράζειν, καὶ καπηλεύειν. Mela vertit, *forum & negotia fœminas curare*. Non plene expreſſit quod Græcus au-

ctor

ctor voluit. Ἀγοράζειν ad eos pertinet qui quæ ad victum sunt necessaria è foro petunt, & coëmunt. Vt privati homines faciunt, qui sibi procurant quorum indigent ad vivendum. At καπηλεύειν de his dicitur qui in eodem foro negotiantur, id est, empta prius lucri gratia vendunt. In foro igitur ἀγοράζουσι, qui non negotiantur, sed emunt ea quibus opus habent, καπηλεύουσιν illi qui negotia curant, id est, negotiationi student, qui ἀγοραῖοι inde dicuntur. Hi sunt proprie nundinatores, & *cocionatores*. Vt autem à voce ἀγορὰ verbum ἀγοράζειν est emere, ita à nundinis *nundinari* quoque pro emere Latini posuerunt. Apud Ciceronem *nundinari nomen senatorium*, id est, emere, lib. II. in Verrem. Item *nundinari ab aliquo eius ad suam utilitatem*, lib. I. in eumdem Verrem. Apud alios auctores etiam pro vendere usurpatur. Vt apud Apuleium, lib. x. Metamorphoseon, iudices sententias suas nundinari pretio dicuntur, id est, vendere: *Quid ergo miramini, si toti nunc iudices sententias suas pretio nundinantur?* Vnde apud Firmicum, *mulier nundinati pudoris*, ἀπεμπολῶσα τὴν ὥραν τοῦ σώματος, ut loquitur Euagrius in Historia Ecclesiastica lib. VII. cap. XXXIX.

Certe

Certe *nundinari* est καπηλεύειν, emere quæ vendas, vendere quæ emeris. Inde *nundinæ* pro mercibus, id est, ἐμπολαί, quæ emuntur & venduntur, & quibus nundinatio constat. Alia etiam emendatione indiget hæc lex in his verbis, *ut unus reliquis nundinas præstaret, id est, empulas, eosque à negotio dimitteret.* Mira hæc esset societas quæ ad emendum coita dicitur, ut in ea contrahenda à negotio dimitterentur socii, qui nondum ad negotium societatem iniverant. Sic prius dissoluta quam contracta videretur negotiandi causa instituta κοινωνία. Quo magis miror virum doctissimũ ne mentionem quidẽ fecisse correctionis Salmasianæ, quæ tamen est indubitanter vera, *Vt unus reliquis nundinas, id est, ἐμπολὰς præstaret, eosque ad negotium dimitteret.* Id est, ad negotiandum. Scriptæ sunt eo tempore Pandectæ quo lingua Latina iam in Italicam, quæ nunc in usu est, desciverat. Cuius rei fidem facere potest instrumentum securitatis plenariæ conscriptũ quintodecimo anno Iustinianei imperii Ravennæ, in quo pro recto casu & quarto passim sextum positum reperire est. In itinerario Antonini omnes urbium appellationes sexto casu enuntiatæ leguntur. Et ita quoque in

in Historia Augusta notavit Salmasius, scriptum extare etiam in antiquissimis libris: *Copto & Ptolemaide urbes*. Ex Frontone etiam citant Grammatici veteres *Durocortoro Athenæ vestræ*, in Epistola ad Adrianum. Ita leg. XXIX. D. pro Socio, *periculo subeat solus* scriptum est, pro *periculum subeat solus*. Ita apud Labeonem leg. penult. D. de iure dotium Pandectæ Florentinæ exaratum exhibent, *Si socer specie futuræ dotis induxerit genero*. Nec opus rescribere, ut emendavit auctor rerum iudicatarum, lib. II. cap. XXIV, *Inluserit genero*, cum in promptu sit ab auctore scriptum fuisse, *induxerit generum*. Pro quo imperiti librarii ex sæculi sui loquendi usu fecerant, *Induxerit genero*. *Inducere generum specie dotis*, est allicere, & illecebræ vice magnæ dotis ei spem facere. Tale illud apud Horatium: *emptorem inducit hiantem*. Tibullus:

Semper ut inducas, blandos offers mihi vultus,
Post tamen es misero tristis & asper amor.

Glossæ: *inductus*, δελεασθεὶς, εἰσαχθείς. Festus: *Lacit, decipiendo inducit. Lax enim fraus est; Lacit in fraudem inducit. Inde est allicere, lactare, illectare.* Idem: *pellexit, in frau-*

fraudem induxit. Quod & *inducere* absolute dicebatur pro pellicere & allicere. Species & spes dotis futuræ sæpe inducit ac pellicit procos qui μεσάλον illud κάρυον, quo inducti sunt, postea κενὸν esse deprehendunt. Nihil autẽ frequentius in Pandectis illa casuũ enallage, vitio & imperitia librariorum in morẽ tunc loquendi vulgatũ & iam Italicum deflexa. Sed nec ullam pervulgatiorẽ corruptelam in manu exaratis libris occurrere, satis sciunt qui eos aliquando versarunt. Sic in Manilii versu, de quo infra dicã, *non ullo curat digito* scribitur, pro *non ullũ curat digitum*. Verissima ergo lectio apud Vlpianum hac lege, *eosq; ad negotiũ dimitteret*, εἰς πραγματείαν. Sic *negotia* Mela pro negotiationibus. Sic in leg. 1. D. de Exercitoria Actione, *qui institorẽ tabernæ vel negotio præposuit*, id est, negotiationi. Nunc ponẽda huius legis species: quæ nõ alia est ab ea quã dicã. Coitur hæc societas ad emendũ scilicet, ea cõditione, ut unus nundinas, id est, ἐμπολὰς sive merces præstaret reliquis sociis eosq; ad negotium dimitteret in externas scilicet regiones mitteret ad illas merces vẽdundas, & lucrũ ex his faciendũ, quod commune inter omnes foret. Vnus ergo merces subministrare debuit reliquis, illi vero operã

suam

suam in negotiando præstare, laborem in vendundis mercibus sumere,& viarum periculo se obiectare. Ita posse coiri societatem,nullum est dubium. Nam plerumq; unius opera solertis in vendendo, & in emendo sagacis atq; exercitati plus prodest,& magis cōducit societati ad negotiandum initæ,quàm pecunia aliorum, vel mercimonia ea comparata. Quod & lex v. D. eodem diserte testatur, his verbis: *Societas autem coiri potest, & valet etiam inter eos qui non sunt æqualibus facultatibus,cùm plerumque pauperioris opera suppleat quantum ei per comparationem patrimonii deest.* Quod in mercatura præcipue valet; ubi industria negotiantis in captanda lucri occasione, & nundinis aucupandis, ut loquitur Ambrosius, aliaque arte institoribus & cocionibus familiari exercendas immane quantū plus polleat ad rem faciendam quam ab aliis collatio facta pecuniæ vel mercium. Inde etiam ita posse coiri societatem, scribit idem Vlpianus leg. XXIX. D. eodem, *ut quis duas partes vel tres habeat, alius unam.* Et valet, inquit, societas sic contracta, *si modo aliquid plus contulit societati, vel pecuniæ vel operæ.* Ergo opera hic etiam consideranda: & qui eam maiorem quam socius

contulerit, potest ex conventione ex quattuor partibus tres habere, alter unam qui minus operæ contulit. Quòd si aliquis sociorum navigabit, peregrinabitur, laborabit, periclitabitur, omnem denique solus operam navabit quę negotiationi est impendenda, dum alter domi desidebit, securus & tutus, nullam operam societati præstans, nonne talis conventio in contrahenda huiusmodi societate valebit, ut qui nihil acturus est, merces præstet, alter qui ad negotium & ad mercatus longinquos est iturus, nihil aliud conferat nisi operam & industriam? Thema huius conventionis in hac lege habemus. Quid si ille qui merces ex pactione præstare debuit, eas sociis non solverit? *Agent cum eo*, inquit Vlpianus, *ex vendito & pro socio.* Nihil pote planius nec verius. Vbicunque aliquis merces non solvit quas præstare ex conventione tenetur, actio est ex vendito. Socios hac actione utentes non repellet exceptione doli, quasi pretio non soluto. Exceptionem eam elident replicatione iustissima. Socius quippe qui merces præstare socio tenetur, venditoris loco est. Nec refert quod pretium solutum non sit. Nam quacunque ratione venditori

de

de pretio satisfactum est; perinde est *ac si pretium solutum esset*, ut habetur in Leg. LIII. D. de contrahenda emptione. Conventione huic satisfactum est, ac lege quæ dicta est societati contrahendæ. Opera quippe quam ex sua parte societati conferre tenentur in mercedibus illis exportandis & distrahendis, pretii loco est. Agent igitur socii cum illo & ex vendito & pro socio, si merces, id est, *nundinas*, eis non solverit ex pacto. Hęc difficillima lex quæ toties vexata tot viros doctissimos Iurisque peritissimos vexavit, facillima facta est beneficio correctionis Salmasianæ. Aliam excogitavit vir Magnus in sparsione florum ad hunc titulum; quam Salmasianæ præferendam esse nemo sanus dixerit. Coniicit scriptum fuisse pro *nundinas, id est, epulas*; IIII *duanas epulas*, id est, quatriduanas epulas. Cui bono istæ per quatriduum continuatæ epulæ in societate contrahenda ab uno reliquis præstandæ? Ex conventione? Quis talis societatis aut talis conventionis ad negotiandum factæ uspiā meminit apud veteres, aut etiam hodie talem fieri vidit? Ne quadriduanas quidem epulas sollēnes esse apud Batavos, qui harum rerum valde liberi sunt, audio. Triduanas

illi etiam nuptiis sufficere putant. Et numero Bacchus, qui plurimis ibi est Deus, impare gaudet. Deinde quo iure dabitur actio sociis ex vendito adversus socium, propter quadriduanas illas epulas non solutas? An mirũ porro aut absonũ videtur, *nundinas* Latine etiã merces appellari, cum Grece ἀγοραὶ vocentur tã ipsę nundinæ, quã res vænales quæ in nundinis rusticorum in foro civitatis prostant ad victum necessariæ? Dionysius Halicarnasseus Lib. VII. ἀγορὰς appellavit nundinas Romanas quæ nono quoque die recurrebant, αἳ δ' ἀγοραὶ Ῥωμαίοις ἐγίνοντο, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, δι' ἡμέρας ἐννάτης. Græci quoque ἀγορὰς vocant omnia ὤνια quæ in illis ἀγοραῖς, sive nundinis vænibant. Quaslibet etiam merces *nundinarum* nomine appellatas quibus nundinatio exercebatur & nundinæ agebantur, nulla ratio prohibet. Quales Græcis ἐμπολὰς passim vocari certum est. Nam Attici non aliter usurpabant vocem ἐμπολὰς quam pro mercibus & φορτίοις. Ita *Nundinas* etiam Latinis vocatas, ex hac lege Vlpiani cõstat, & ex loco Sidonii Apollinaris quem supra produximus. Quæ ἐμπολὴ dicitur pro mercibus, aliis ἐμπόλημα pro eodẽ usurpatur, id est, mercimoniũ.

Proco-

Procopius in Ἀνεκδότοις, μόνος ἢ ἐς τόδε τοῦ χρόνου ἔμπορός τε ἀπαρακαλύπτως καὶ κάπηλος τοῦ ἐμπολήματος τοῦδε καθίσταται. *Cum solus ad hoc usque temporis non solum mercator sed etiam cocionator huius mercimonii extiterit.* De Petro Barsyme sermo est & holovera veste.

CAP. VI.

Correctio Salmasii in leg. 11. D. de rebus creditis firmatur. Quid sit suffectio, quid functio. Fungi per se non significare aliud pro alio solvere. In creditum ire etiam de vero mutuo dici. Quæcunque in formam crediti transeunt, id est, inquibus tantumdem redditur, eorum datione in creditum ire dicimur, & ipsa quoque in creditum ire. Credere; creditum ire, in creditum ire, creditum facere, & in creditum dare, esse synonyma.

ITa ingenium est Criticorum. Nihil amant nisi quod ipsi pepererunt. Nihil probant nisi quod repererunt ipsi. Si talis natio vixisset quo tempore fruges inventæ sunt, glandes semper prætulissent frugibus à se non inventis. Non potest ulla verior nec insignior emendatio dari quam illa est in Arati versu à Salmasio olim prodita,

Ἐννεακαιδεκα κύκλα Φαεινοῦ Ἠλείοιο.

Enneadecateris Metonis à Phaïno Eliensi reperta est, de quo Aratus intellexit. Vulgo legitur inscite,

Ἐννεακαιδεκα κύκλα φαεινοῦ ἠελίοιο.

Enneadecateris solis lucidi. Non fuit ad gustum hæc correctio malesani & impuri Cercoetii, quem vulgo *Petavium* nuncupant, & vulgarem lectionem tuetur. Talia omnia fere sunt in Uranologio eius quæ in Salmasio reprehendere conatus est cùm pari virulentia & inscitia, ut est omnium hominum qui hodie vivunt impudentissimus & imperitissimus, iudicii autem adeo nullius, ut puer magis sapiat. Optima & certissima ea etiam fuit, meo quidem iudicio, Salmasii emēdatio & expositio, qua vestes *holoveras* in Codice asseruit de eo genere vestiū dici quæ totæ essent *veri coloris*, id est, totæ purpureæ. Quem Græci colorem ἀληθινὸν καθ' ἐξοχὴν appellarunt, Latini *verum*. Vnde cōposita vox illo sæcudo à baphiorum artificibus, ex Græca & Latina, ut multæ aliæ eo Latinitatis ævo, ut *pseudofores*. & *pentiremis* apud Hirtium. Nuper exstitit Italus, qui in libro de re vestiaria probā esse negavit illā *holoverarum* vestiū notationē & expositionem, sed puram vocem Græcam contendit,

dit, contractam mox & corruptam ex Græco ὁλοπόρφυρα. Idque se credere ait inductum auctoritate Isidori Lib. XIX. cap. XXII. qui *holoporphyras* vocat *quæ tota ex purpura*. Quasi *holoveræ* non possint esse quia *holoporphyras* Isidorus nominavit! Quid si ea vox corrupta est in libris Isidori ab illis iisdē sciolis qui *holoporphyra* noverant, *holovera* quid essent nesciebant? Certe vetustissima Isidori exemplaria *Olofera* vocant pro *Oloveris*. Estque certissimum, sic apud eum esse reponendum. Sexcentis in locis apud Anastasium fit mentio *Oloverorum*, quæ non sunt refingenda in *holoporphyra*. Procopius in Ἀνεκδότοις eam vocem plane confirmat & explicat, non ὁλοπόρφυρον nominans, sed vocabulo quod in officinis & baphiis frequentabatur tunc temporis, ὁλόβηρον, id est, *holoverum*. Sic enim scribit, βαφῆς μὲν τῆς προσυχούσης τὴν οὐγκίαν ὑχ ἧσσον ἢ κατὰ ἐξ χρυσῶν, βάμματος δὲ τοῦ βασιλικοῦ ὅπερ καλεῖν ὁλόβηρον γενομίκασιν πλέον ἢ τεσσάρων καὶ εἴκοσι χρυσῶν. Vulgo vocatam illam tincturam in officinis *holoveram*, hæc eius verba adstruunt. Talia multa habet Italus ille, quibus fidē facit καὶ δίκαια καὶ ἄδικα, quæsitam à se occasionē carpendi Salmasii. Nostro Advocato simile proposi-

tum fuisse, libri eius Rerum Iudicatarum & Observationum passim indicant. Nec ab ingenio recessit suo, & criticis omnibus ingenito, ut non audeant optimis correctionibus suffragari quas ipsi non commenti sint. Non deterioris notæ mihi videtur suprememoratis illa correctio quam idem Salmasius excogitavit in leg. 11. ✝. 1. D. de rebus creditis, ubi scribit Paulus, Mutui datione consistere in his rebus quæ pondere, numero, & mensura constant, *quoniam eorum datione possumus in creditum ire, quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem*. Cum videret, hæc nullum posse rectum sensum efficere, quia *functio* non alia sit quam solutio, cogitavit, legi debere ac corrigi, *quia in genere suffectionem recipiunt per solutionem*. Quam verissimam esse lectionis suffectionem pro vulgata, mihi persuadeo. Ineptum quippe est quod ex scriptura edita elicitur, res in quibus mutuum consistit, recipere solutionẽ in suo genere per solutionem. Quid enim functio nisi solutio? Quibus placet vulgatã defendere, eo colore id faciunt, quod functionis nomen *latius pateat quam solutionis, & ad omnia referatur quæ vice mutua tantundem præstant, aut quorum alterum alterius vicem explet:* leg.

VI.

VI. D. de rebus creditis. Hæc doctissimus professor Leydensis Arnoldus Vinnius ita posuit in commentario ad Instituta, cum causas allegaret cur minus probanda esset Salmasiana illius legis correctio, *quæ in genere suffectionem recipiunt*, pro, *in genere suo functionem*. Eodem argumento usus est libro Observationum & Emendationum Parisiensis Advocatus, Cap. XV. ubi *functionem recipere* similiter explicat *mutua vice fungi*. quomodo loquitur idem Paulus leg. VI. D. eodē. Sed multum refert, utrū verbū *fungi* per se hanc significationem habeat, an cum illis adiunctis enuntietur quæ talem ei addant notionem. Ostendant verbum *fungi* sive nomen *functionis*, per se posita, idem valere quod vice alterius fungi, tum recipiam pro vera legitimaque illam scripturam quæ in vulgatis codicibus habetur. In eadem lege scribit Paulus, *id certum esse, cuius species vel quantitas quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione quæ nominis vice fungitur, qualis quantaque sit, ostenditur.* Deinde addit ex Pedio, *nihil referre, proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur, quatenus mutua vice funguntur quæ tantundem præstent.* Primum verbum

fungi ut in hac lege accipitur nihil habet in significatu commune cum *functionis* notione sicut ponitur in lege 11. D. eodem. Ibi *functionem* recipiunt res in quibus mutuum consistit, dū per solutionem aliud pro alio in genere substituitur. At hic *demonstratio fungitur vice nominis*, id est, vices nominis implet, nominis functione utitur, & officio. Et *mutua vice funguntur* quæ tantundem valent ac præstant in exprimenda specie vel quantitate de qua agitur, qualis & quanta sit. Nam nominis proprii appellatio, & digito ostensio, & vocabulis quibusdam demonstratio, funguntur vice mutua, id est, altera alterius officium & vicem supplent. Præterea in his loquutionibus verbum *fungi* non per se nec absolute ad eam significationem exprimendam ponitur, sed cum iis adiunctis quæ hanc ei notionem addunt, quam per sepositum non habet. Sic dixero, *aliud pro alio solvi*, idem plane est ac si dicerem, *aliquam rem alterius vice fungi*. Solvere non est aliud pro alio dare, ita nec fungi. Sed cum res altera fungitur vice alterius, aut res alia solvitur pro alia, tunc substitutionis & subrogationis sive suffectionis significationem illa verba ostendunt, non vero

 tum

tum cũ sola usurpantur. Ita etiam nomen *functio* idẽ valet quod simplicissima solutio, nõ autẽ est alterius rei pro altera præstatio. *Functionẽ* igitur recipere in prędicta lege 11. nihil aliud significat quam solutionẽ recipere. Sic enim *functio* pro præstatione vel pensione tributi vel vectigalis vel cuiuscumque rei quæ quacunque ex causa debetur. Glossæ veteres: *Functionum*, Χειτυργιῶν, εἰσφορῶν. *Functio*, λειτουργία, τέλεσμα. Item, *fungi*, συντελεῖν. Quod est, conferre, contribuere, tributũ solvere, ac præstare. *Publicæ functiones* in Codice sunt publicæ præstationes. Qui tales infert functiones, non aliud pro alio præstat, sed simpliciter id quod debet solvit, & munere sibi imposito fungitur. Vnde *muneris functio* pro pensione ac solutione muneris. Quodcunque aliquis dat quia id obligatus est dare, *fungi* dicitur. Etiam ubi nulla intervenit solutio, ei loquutioni locus est, ut cum *pignoribus fungitur* qui dat pignora. Ita leg. VII. D. de prætoris stipulationibus. Leges illæ quas citavit ad hunc Titulum vir summus, ut defenderet vulgarẽ lectionem, nihil eorũ probant quę voluit. Non enim ostendunt, functionem simpliciter sumptam subrogationem esse speciei pro specie, in re

quæ

quæ mutuo data est, solvenda vel reddenda. Apud Ulpianum in Regulis, Tit. de dotibus: *Dos quæ semel functa est, fungi amplius non potest, nisi aliud sit matrimonium.* Qui solutione fungitur, solvit: qui præstatione, præstat: qui pensione, pendit: qui collatione denique fungi dicitur, ut apud Ulpianum leg. 11 I. D. de collatione dotis, is confert. Inde & *fungi* pro solvere, præstare pendere, conferre. Et *functio* pro collatione, pensione, solutione, præstatione. Sed pro suffectione vel subrogatione nunquā eam vocem sic nude positam leges. Qui dicit igitur, rem in quibus mutuum consistit, *functionem recipere per solutionem*, non aliud dicit, quam *recipere solutionem per solutionem*. Quod an huic loco possit convenire, illum ipsum iudicem facio qui maxime damnavit Salmasii emendationem. Iudicet idem etiam, an *in genere suo* Latinum sit, pro *in genere eodem*. Redditur res mutuo data in genere eodem, non in *genere suo*. Id Salmasius multis probavit, quem miror non auditū, cum sciam visum ab his, qui tam absurdam & falsam lectionem adeo pertinaciter tueri audent. *Cætera animalia*, inquit Plinius lib. VII, *in suo genere probe degunt. Cōgregari videmus, & stare contra diffi-*

dissimiles. Leonum feritas inter se non dimicat. Non idem esset, si dixisset, *in eodem genere.* Idem genus & *suum genus*, τὸ ἀυτὸν γένος & τὸ ἴδιον, differunt, ut *suus color* & *idem color*. An *suffectionem*, quod reposuit Salmasius, nimis recedere videtur à *suo functionem*? An non putant cõvenire nomẽ *suffectionis* sententiæ Iurisconsulti? Nihil est, quod melius quadret. Sufficitur alia species in solutione mutui pro ea quæ data est. Ita suffectionẽ recipiunt res in quibus consistit mutuum, per solutionem in eodem genere. Sufficitur alia species in eodem genere loco eius quæ data est. Virgilius:

Tuque aliam ex alia generando suffice prolem.

Asinus magnus, qui ad equos paucis abhinc annis transcendit, quærebat sibi ostendi hoc nomen *suffectionis* in aliquo auctore. Nos illi dabimus, quod Salmasio tunc forte non succurrit. Arnobius lib. VII. *Nũquid forte Dii cælestes aluntur his sacris, & ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus est suffectione materiæ?* Aliquidne deest adstruendæ illi correctioni? Non puto, nisi apud veritati contumaces. Eodem capite tractat Parisiensis causidicus de differentiis vocum *credere*, & *creditum*. Et aliud esse dicit *credere*, aliud *in credi-*

creditum ire, aliud *creditum*, aliud quod *abiit in creditum*. Sed quæsiverim ab eo, an aliæ sint *lacrimæ* cum ita simpliciter proferuntur, aliæ cum quis dicitur *ire in lacrimas*? An aliud sit *senium*, sic nude enuntiatum, aliud vero cum quem *ire in senium* dicimus? *Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando.* Suntne istæ lacrimæ in quas ire iterum Didoni placet, alterius generis quam cum simpliciter *lacrimas fundere* parat? Hæc sane ridicula sunt. *Verbum*, inquit, *credendi*, *sæpe ad mutui causam restringitur, ac tunc propria ac peculiari significatione credere dicimus. At in creditum iri tum dicimus, vel rem in creditum ire vel abire, quum id non est principaliter actum ut mutuum contraheretur, sed ex alia causa, & quasi per accidens, id est, pretii actum.* Ergo iuxta hanc notationem, qui in lacrimas ibit, non vere lacrimabit, sed pæne. Nam lacrimæ in quas itur, non sunt veræ lacrimæ. Perperam autem *in creditum iri* vel *rem in creditum ire* dixit, cum ipse qui rem dat ea re in creditum ire potius dicatur. Sic enim Paulus loquitur Leg. 11. D. de rebus creditis. *Mutui datio*, inquit, *consistit in his rebus, quæ pondere, numero, mensem consistunt, quoniam eorum datione possumus in creditum ire.* Ergo mutui datione

etiam

etiam in creditum ire possumus, auctore Paulo, cum scribat, datione rerum in quibus mutuum & consistit, posse nos in creditum ire. Quæcumque res igitur suffectionem recipiunt per solutionem in eodem genere, iis rebus possumus ire in creditũ: *cæteris rebus ideo in creditum ire non possumus*, addit Paulus, *quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest*. Ergo etiam mutui datione in creditum itur. Et merito sane. Nam *creditum* etiam pro mutuo stricta & propria notione usurpatur. Vnde & rei datione quæ mutua datur, itur in creditum, quia *creditum* idem cum mutuo. Sed *mutuum* nunquam aliter sumitur. Ne *creditum* quidem, cum absolute ponitur. Alias, quia *credendi* vocabulum generale est, & *creditum* relativum est ad *debitum*, quodcumque ex causa qualibet nobis debetur, id *creditum* etiam censetur. Non homo tantum qui mutuum dat, eius datione in creditum ire dicitur, sed etiam res ipsa quæ datur. Mutua pecunia quæ etiam *credita* appellatur, quidni & *in creditum ire* possit dici, cum *creditum* stricte sumptum idem sit cũ mutuo? *In credito esse* quod nobis ex causa mutui debetur Iurisconsulti dixere, ut leg. XXVII. D. de auro argento, ubi, *argento omni*

mni legato quod suum est, sine dubio non deberi dicitur *quod est in credito*. Si quid debetur in mutui causa, *in credeto est*, quod quis dat mutuo, *in creditum* id *ire* dici posse, certum est. Nec is tantum qui dat mutuo, ea datione *in creditum ire* censetur, sed etiam res ipsa quæ datur it atque abit in creditum, id est, in mutuum, quatenus *creditum* in hac loquutione idem est omnino quod mutuum. Et *credita pecunia* eadem cum mutua. *Ex crediti causa* apud Senecam, pro *ex mutui causa*. Quod ex pecuniæ creditæ causa alius diceret. Unde *pecuniæ creditæ actio* in Leg. pẽult. D. de Institoria actione. Innumeris locis apud Senecam *creditum* pro mutuo sumitur, & nunquam aliter hæc vox ponitur cum absolute usurpatur quam pro mutuo. Lib. VI. de beneficiis cap. VI. *Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, ubi plus ex alia causa abstulit quam ex crediti potest*. Id est, *ex causa crediti*. Idem eodem capite & libro, paulo supra: *Tanquam pecuniam aliquis mibi credidit, sed domum meam incendit; pensatum est creditum damno*. Et lib. IV. cap. XXXVIII. *Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio*, id est, in mutuo. Aliis multis locis *creditum* ita sumptum apud eum occurrit. Vt lib. I. cap. III. *Nemo beneficia*

ficia in Kalendario scribit, nec avarus exactor ad horam & diem appellat. Nunquam ille vir bonum cogitat, nisi admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti transeunt. Quæcunque autem in formam crediti transeunt, & *in creditum ire* dicuntur, ac qui ea dat, eorum datione *ire in creditum*, vel quod idem prorsus est, *creditum ex iis facere.* Quintilianus in declamatione CCCLX. *Tu amisso viro dotem non petisti, fecisti creditum ex dote.* Ita dos in crediti formam transit, in creditum abit: mulier dote it in creditum. Sic ex pretio creditum facit emptor vel pretio it in creditum, cum pretium rei venditæ emptori credit. Ita omnino, *credere*, *creditum ire*, vel *ire in creditum*, & *reditum facere*, & *in creditum dare*, idem omnino significant, pro id dare quod sis recepturus in alia specie vel in eodem genere. Nec porro refert utrum id principaliter actū sit ut mutuum contrahatur, dum res data formam mutui induat & in creditum transeat, in quo ius est tantundem reddi, non idem. Tametsi autem generale sit verbum *credendi*, & Prætor sub eo titulo etiam de commodato & de pignore, aliisque contractibus edixerit: in quibus fidem alienam sequimur aliquid inde recepturi, nunquam

tamen verbum *credere* absolute positum legitur, quin de *mutui datione* intelligatur. Non usquam *creditum* reperitur apud auctores classicos alio significatu quam de pecunia mutuo data. Quod in superioribus clare probavimus. *In creditum dari, in creditum accipi* dicuntur sic data & accepta ut tantumdē reddatur. Falsa igitur observatio Advocati, notantis cap. XV. Emendationum, aliud esse *credere*, aliud *in creditum ire*, aliud *creditum*, aliud quod *abiit in creditum*. Nam si latissima significatione accipiatur verbum *credendi*, ut sumitur in Edicto Prætoris, *credere* & *creditum* idem est de re omni ex qualibet causa debita. Sin vero strictiori notione sumi placeat, ut fere semper apud auctores accipitur, cum absolute positum reperitur, tum non differunt *credere* & *creditum facere* & *in creditum ire*. Vt enim *in lacrimas ire* dicitur qui lacrimat, ita & *in creditum ire* qui credit vel qui creditum facit. Nusquam autem neque in Iure neque apud classicos auctores *credere* simpliciter positum invenitur pro deponere aut commodare, aut pignori dare, sed ubique pro mutuum dare. Nec *creditæ pecuniæ* alibi usquam mentio occurrit, nisi pro mutuo data. Quodcunque

cunq; autẽ sit quo in creditũ itur, cũ minime alienetur, nec ipsum mutuum quod est *creditum*, alienatio est. In creditum autem itur genere depositi, locati, commodati, pretio ex re vendita, dote, & aliis, quorum in diem solutio protelatur.

CAP. VII.

Salmasii expositio Leg. 1. D. de bonorum possessione secundum tabulas defensa. Duo codices, duo esse exemplaria. Quid sit πρωτότυπον, quid ἰσότυπον & ἀντίγραφον, & quatenus differant. Dictio Periculum in loco Aemylii Probi stabilita & vindicata ab inscitis correctionibus. Item in codice Theodosiano & Iustinianeo & apud Cicerluem eadem vox asserta. Pariculum idem quod par, infimo saeculo Latinitatis usurpatum. Quid sit à pari, vel à paribus scribere Epistolam. Emendatus Gregorius primus. Pariculae Epistolae & constitutiones ἰσότυποι. Exemplaris & exempli differentia explicata.

MUlta Salmasius in libro de Modo Vsurarum notaverat de Exempli & exemplaris differentia, deq; testamentis pluribus eodem exemplo scriptis, aut *exemplarii causa*. Quae Parisiensis Advo-

catus egregius interpolata amplificavit nonnullis de suo additis, quæ partim falsa sunt, partim aliena, partim etiam in reprehensione Salmasii, quod præcipue captavit, posita. Si quid habet veri rectiq; id à Salmasio hausisse non potest negare. Sed primum videamus quæ censuræ suæ voluerit obnoxia videri. Nam eius rei gratia totum illud caput L. Observationum compositum fuisse videtur. Lex est Vlpiani 1. π. VI. D. de bonorum possessione secundum tabulas, quæ sic habet: *Sed etsi quis in duobus codicibus simul signatis alios atque alios hæredes scripserit, & utrumque extet, quasi ex uno competit bonorum possessio, quia pro unis tabulis utrumque habendum est, & supremũ utrunq; accipiemus.* Duos hic codices Salmasius pro duobus exemplaribus interpretatus est, & *simul signatos* pro simul ligatis & obsignatis sive iunctis. Advocatus Parisiensis hæc omnia reiicienda esse pronuntiat, & cavendum à tali expositione. Pro magistro loqui eum censeas, non pro advocato. Fatetur tamen protinus, quandoque tabulas pluribus codicibus scriptas, esse plura exemplaria, ut in Leg. 11. D. de Tabulis exhibendis, quæ habet Vlpianum auctorem: & apud Suetonium, testamentum

tum ab Augusto factum duobus codicibus, id est, duobus exemplaribus. Sed mitto Suetonium. Quæro quæ ratio sit ut idem Vlpianus alio loco *duos codices* pro duobus exemplaribus posuerit, alibi alio significatu *duorum codicum* meminerit? Quem colorem adferet Advocatus huius diversitatis? Audiamus ipsum. *Duo isti codices*, inquit, *non erant duo exemplaria, sed videbantur esse duo testamenta, quippe quibus alii atque alii hæredes scripti erant*. Si illi duo codices non erant duo exemplaria, quid igitur erant? An unum exemplar? An tria? An duo non sunt duo? An codices non sunt exemplaria? Quo sensu igitur hic accipiemus Codices? Quacunque notione accipientur, duo erunt. Si duo fuere testamenta, cur non & duo fuisse codices sive duo exemplaria intelligemus? Singula testamenta in singulis codicibus ac proinde in singulis exemplaribus, ut verisimile est, fuere scripta. Atqui non erant si videbantur tantum. Nec erant etiam duo codices, sed esse videbantur. Qui hæc mihi explicabit, magnam à me gratiam iniverit. Duo mox tamen agnoscit revera fuisse testamenta, cum addit, *ergo alterum videbatur non valere, cum nemo paganus duobus testamentis de-*

cedat. *Si plures sunt tabulæ testamenti diversis exemplis, supremæ valent, cæteræ nullius sunt momenti.* Si alterum ex his duobus testamentis non valebat, ergo duo revera fuere testamenta, & proinde duo codices sive duo exemplaria. Deinde addit idem Advocatus, *Atqui hi duo codices simul fuerant signati. Ergo neutrum erat prius, neutrum posterius.* Ego vero dico, ergo vel fatente doctissimo viro duo fuere testamenta in duobus codicibus sive duobus exemplaribus scripta. Quærit postremo, *Quid igitur heic fiet? An neutrum valebit, cum simul utrumq; signatũ sit? Immo utrumq; valebit. Ex utroque competet bonorum possessio, quasi utrumque unum sit testamentum, & utrumque supremum. Ergo omnes hæredes scripti petent bonorum possessionem secundum tabulas, nec alter alterum submovebit.* Nihil omnino hic adfertur cur duo codices non sint duo exemplaria. Non alia proponitur *duorum codicum* expositio præter illam quæ Salmasio placuit de duobus exemplaribus. In principio quidem visus est nescio quid argutari, quod viderentur tantum esse duo testamenta, quorũ alterum non valeret, cùm duo codices non essent duo exemplaria. Quæ nullo modo constabant. Tandem eo delapsus est, ut ex

ut ex verbis Iuriſconſulti duo fateretur eſſe teſtamenta ac duo codices ſimul ſignatos. Poſtremo in ipſiſſimam Salmaſii ſententiam decidit, quia ſimul eſſent ſignati iſti duo codices duorum teſtamenrum, ideo utrunque valiturum, & quaſi utrunque unum foret, ex eo petituros bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas in utroque teſtamento hæredes ſcriptos. Quid aliud voluit Salmaſius? Quid aliud ipſe Iuriſconſultus, cuius lex eſt? Quis denique aliter poſſit interpretari? Cur igitur ſubiicit ſtatim poſt illam expoſitionem quam à Salmaſio mutuatus eſt, *Cave igitur heic duos codices accipias pro duobus exemplaribus, cave etiam ſimul ſignatos accipias pro ſimul ligatos & obſignatos ſive iunctos, quod volunt doctiſſimi homines.* Salmaſium intelligit. Sed ſi duo codices ibi non poſſunt accipi pro duobus exemplaribus, ut ſenſit doctiſſimus Advocatus, quid igitur ſignificabunt? Cur hoc ſecretum interpretationis ſuæ non aperuit nobis? Si ſimul ſignatos concedit fuiſſe duos illos teſtamentorum duorum codices, qua ratione fieri potuit ut codices eſſent, & non eſſent exemplaria? Vt duo eſſent teſtamenta quæ non forent duobus exemplaribus ſcripta? Explicet denique nobis

 alium

alium modum quo illi duo codices simul fuerunt signati præter eum qui à Salmasio expositus est? Non dicit Iurisconsultus simul fuisse scripta illa duo testamenta, sed tamen simul signata. Si unum prius signatum, deinde alterum fuisset, posterius signatum prævaluisset, priore irrito. Nostro autem more signandi non potuerunt simul signari, ab iisdem præsertim testibus. Sed duo hic proponuntur testamenta in duobus codicibus, hoc est, in duobus exemplaribus exarata, quæ alios atque alios hæredes scriptos præferebant. Si, ut duo fuere diversa testamenta cum diversis hæredibus, ita etiam separatim signata fuissent, an cuiquam dubium foret quin unum prius, alterum posterius esset dicendum? Quo casu sane supremum valuisset, prius scriptum nullius momenti haberetur. Nunc duo testamenta diversa diversos hæredes scriptos ostendentia, & in duobus diversis exemplaribus conscripta, pro unis tabulis haberi dixit Ulpianus, quia simul signata sunt. Quomodo simul signata? Eo prorsus modo quem Salmasius explicavit, nec enim alio potuit. Lino circumligati & simul comprehensi duo codices utriusque testamenti, impositis

& im-

& impressis super linum testium signis. Hac re effectum est ut duo testamēta pro uno censerentur, duo codices sive duo exemplaria pro uno. Vlpianus in illa leg. 1. D. de bonorum possessione secundum tabulas, duobus continentibus paragraphis duas species sive duo themata multum diversa proposuit. Priore aliquis duobus exemplaribus, vel quod idem est duobus codicibus, unum facit testamentum, separatis & separatim signatis. *Si aliud, inquit, extat, aliud non extet, extare tabulæ videntur testamenti.* Sequenti paragrapho ex diverso opposita & contraria testamenti scriptio ab eodem proposita est. Non unum testamentum ibi traditur factum in duobus exemplaribus, sed duo testamenta diversa alios atque alios hæredes scriptos exhibentia, in duobus codicibus, id est, duobus exemplaribus simul signatis. Quæ pro uno testamento haberi scribit Vlpianus, & ex utroque quasi ex uno possessionem à duorū testamentorum hæredibus peti, quia utrunque pro uno & pro supremo accipitur. Non eodem tempore signatos illos duos codices dixit Iurisconsultus, sed simul, id est, eodem lino comprehensos & involutos, & obsignatos. Si doctissimus

Advocatus poterit nobis ostendere, codicem testamenti aliud quid esse ab exemplari, tum illi concessero, duos codices non esse duo exemplaria. Si rursus nos docere potis erit, duos codices separatos & duo testamenta diversa continentes, aliter simul signari posse quam quomodo accepit Salmasius, tum etiam fatebor, multũ in his eum literis videre in quibus plane cæcus est. Initio Observationis quæri ait quid appellet Proculus binas tabulas testamenti eodem tempore *exemplarii causa* scriptas, leg. XLVII. D. de Legatis II. *Et alii*, inquit, *volunt, exemplarium seu exemplar esse originalẽ seu primariam scripturam, alii id quod ex alio transscriptum est.* Vtrunque sane ea voce *exemplar* intelligi certum est. Auctoresque fuere qui in utroque significatu eam vocem leguntur usurpasse, & pro authentico codice, & pro exemplo inde transcripto. Sed quomodo Advocatus ea verba censet accipienda? *Appellat*, inquit, *Proculus binas tabulas testamenti eodem tempore scriptas, binas tabulas testamenti authenticas, sed quæ binæ scriptæ essent ut plures essent illius testamenti tabulæ authenticæ, plures tabulæ eodem exemplo.* Vt sonat hæc Interpretatio, binas tabulas scriptas exemplarii causa intelligi

intelligi par eſt, ut binæ eſſent tabulæ authenticæ eodem exemplo exaratæ. Cum igitur dicit binas ita eſſe ſcriptas ut plures eſſent authenticæ? An plures quam binæ? Ergo exempla ex his poſſe transſcribi intellexerit. Et ſic non omnes fuerint authenticæ iſtæ plures tabulæ, niſi plures intelligamus de binis exemplarii cauſa ſcriptis, id eſt, authenticis. Brevior itaque veriorque Salmaſii interpretatio quam iſte incruſtare pluribus verbis voluit, ut videretur aliud dicere. In leg. Proculi, *Exemplarii cauſa*, ait Salmaſius, *id eſt, ut loco eſſent exemplaris, & exempla inde transferri poſſent.* An potuit ſuccinctius & concinnius explicare binas illas tabulas teſtamenti *exemplari cauſa* ſcriptas, ut binæ pro authenticis haberentur, eademque eſſet auctoritas utrarunque tabularum ita ſcriptarum? Et notandum quod addit Proculus, *ut vulgo fieri ſolet.* Ergo eodem tempore binæ tabulæ teſtamenti confici ſolebant à teſtatoribus exemplarii cauſa, id eſt, ut pro duobus valerent exemplaribus, ac unius par eſſet auctoritas & fides atque alterius. Plerunque, quamvis non eadem manu ſcriberetur, dummodo eodem exemplo ſcriptæ eſſent, utræque pro originalibus valebant & authenticis.

Vt

Vt in Tiberii teſtamento, quod duplex ab eo ſcriptũ fuiſſe tradit Suetonius. Teſtamentum, inquit, duplex ante biennium fecerat, alterum ſua, alterum liberti manu, *& eodẽ exemplo, obſignaveſatq; etiam humillimorum ſignis.* Nihil in his difficultatis oſtenditur, ut mirer, occupato viro tantũ otii ſuperfuiſſe à rebus forenſibus, ut his latius & inflatius exponendis vellet immorari. Quis enim dubitat, cum plura exemplaria eiuſdẽ teſtamenti eodem tempore ſcribebantur & obſignabantur, omnia pro authenticis valuiſſe? Plura autẽ exemplaria eiuſdem teſtamenti fiebant, ut apud plures amicos deponerẽtur. Sed quæſtionis eſt, cum plures eiuſmodi teſtamẽti tabulę eodem tempore ſcriberentur *exemplarii cauſa*, id eſt, ut in totidem exemplaribus haberentur ſcriptæ, & omnes originales & authenticæ, utrum omnes ſimul uno dictãte à pluribus ſcribis exciperentur, an vero cum una ſcriptæ forent manu, ut puta, teſtatoris, eodem tempore alias inde exſcribendas curaret, quæ ab iiſdem teſtibus ſignarentur. Enimvero ita feciſſe Tiberius deprehenditur, cum duplex condidit teſtamentum, teſte Suetonio. Scripſit unũ ſua, alterum liberti manu. Prius enim videtur factum

quod

quód ſua ipſemet manu conſcripſit, deinde liberto ſuo tranſcribendum dedit alterum ex ſuo chirographo. Binæ ſicſcriptæ eiuſdem teſtamenti tabulæ. Nam duplex teſtamentum dixiſſe Suetonius videtur pro binis eiuſdem teſtamenti tabulis, quia eodem exemplo ſcriptum ait, in duobus autem diverſis exemplaribus, & manu diverſa, alterum Tiberii, alterum liberti. Et hoc eſt plane quod tradit Proculus dicta leg. XLVII. D. de legatis II, vulgo à patribusfamilias teſtantibus binas ſolere fieri ac ſcribi eodem tempore teſtamenti tabulas, exemplarii cauſa. Aut igitur ipſe teſtator propria manu utraſque ſcribebat, ſed unam poſt alteram, non enim poterat ſimul ambas exarare, aut vero cum ipſe unas ſcripſiſſet manu ſua, alteras dabat liberto aut alii librario ſcribendas. Vtroque caſu unum fuit tanquam originale & prototypum exemplar, alterum ex priore formatum & tranſcriptum, ἰσότυπον & ἀντίγραφον. Non enim aliter licet ſtatuere. Quippe cum lectum mihi non ſit, in condendo teſtamento pluribus excipientibus & exſcribentibus ab uno fuiſſe illa dictata, ut moris fuit in conſcribendis librorum exemplaribus. Falſum igitur, quod notavit

tavit facundissimus Advocatus, ubi de testamento Theophrasti loquitur, exemplaria illa omnia quorum meminit Diogenes in eius vita, omnia fuisse originalia, & πρωτότυπα, inter se autem ἰσότυπα. Nec ea fuisse proprie exempla. Exempla enim proprie non esse ἰσότυπα, sed ἀντίγραφα. Cur igitur Diogenes Laertius, cum mentionē facit plurium exemplarium testamēti Theophrasti, ἀντίγραφα ea appellavit? Sic enim scriptū reliquit totidem verbis: αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφοι, τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι, μία μὲν παρὰ Ἡγησίᾳ Ἱππάρχου, τὴν δ' ἑτέραν ἔχει Ὀλυμπιόδωρος, τὴν δ' ἑτέραν ἔλαβεν Ἀδείμαντος, ἀπήνεγκε δὲ Ἀνδροσθένης ὁ υἱός. Tria hæc fuere exemplaria Theophrasti testamenti, amicis servanda data, quæ ἀντίγραφα appellavit quasi ex uno originali & πρωτοτύπῳ descripta. Sed quod hic legitur vox ἀντίγραφα in loco Laertii, non dubitat vir doctus esse è glossemate, atque ut claudus ad baculum, ad sollemnes sibi ariolationes confugit. *Quia dixerat*, inquit, *Theophrastus, extare plura testamenta à se facta, existimavit aliquis, unum esse testamentum, cætera exempla, quare addidit ad marginem ἀντίγραφα. sed falsus est, siquidem addidit ea Theophrastus esse sigillo suo firmata, & omnia*

& omnia deposita diversis locis, præsentibus testibus. Sed ipse potius falsus est ariolationis. Si quid mutandũ in verbis Diogenis, satis fuerit rescribere αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφοι τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι. Vocavit ἀντιγράφους διαθήκας, testamenta ab uno originali exemplata & transcripta. Quæ ἀντίγραφα nihil etiam prohibet authentica fuisse, utpote ipsius testatoris annulo signata, qui ideo plura fieri exemplaria curavit sive ἀντίγραφα, ut pluribus locis possent deponi apud varios amicos. Ἀντιγράφους διαθήκας dixit Laertius, ut εἰκόνας ἀντιγράφους ab uno prototypo expressas & similes factas imagines. Potest tamen retineri vulgata lectio apud Diogenem, ut ἀντίγραφα per appositionem dixerit quomodo & loquutus est ipse Laertius in eadem Theophrasti vita: φέρονται δ᾽ αὐτοῦ συγγράμματα, τόμοι δέκα, pro συγγραμμάτων τόμοι, vel συγγράμματα ἐν τόμοις δέκα. Ita hoc loco, αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφα, pro, τῶν διαθηκῶν κεῖνται ἀντίγραφα, vel, καὶ διαθῆκαι ἐν ἀντιγράφοις. Sic plane Demosthenes in altera contra Stephanũ διαθήκας ἀντίγραφα ποιεῖσθαι dixit, pro διαθηκῶν ἀντίγραφα, his verbis: ἄξιον τοίνυν, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, καὶ τόδε ἐνθυμηθῆναι, ὅτι διαθήκας οὐδεὶς πώποτε ἀντίγραφα ἐποιήσατο. Correctio est imperi-

imperiorum, quod legitur, διαθηκῶν. Nam Atticismus est, διαθήκας ποιεῖσθαι ἀντίγραφα, pro ἐκ διαθηκῶν ἀντίγραφα ποιεῖσθαι. Ita ergo hoc loco in Testamento Theophrasti, αἱ διαθῆκαι ἀντίγραφα κεῖνται. Appellavit sane διαθήκας, id est, testamenta, pro ipsis testamentorum exemplis. Ita Suetonius *duplex testamentum* à Tiberio factum dixit, cum unum esset testamentũ duobus codicibus scriptum. Valde autem hallucinatur doctissimus Advocatus, qui hæc verba putavit esse Theophrasti ex ipsius testamento. Non enim ut puto dixisset Theophrastus, αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφα τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι, sed τῷ ἐμῷ δακτυλίῳ, ut passim loquitur in toto testamento. Aliquis familiarium ista collegerat, & commemorabat, apud quos amicorum Theophrasti testamenti eius ἀντίγραφα deposita servarentur. Sic de Stratonis testamenti tabulis scribit idem Laertius, ab Aristone familiari eius collectas fuisse, ut cætera fortassean ad vitæ memoriam pertinentia, καὶ αἵδε μὲν εἰσιν αἱ φερόμεναι αὐτοῦ διαθῆκαι, καθάπου συνήγαγεν καὶ Ἀρίστων ὁ οἰκεῖος. Cum igitur ἀντίγραφα testamenti Theophrastci dicantur apud varios amicorum deposita, quæ tria memorantur, hæc diversa omnia fuisse

oportet

oportet ab ipſo originali. Nam ἀντίγραφον non poteſt idem eſſe cum πρωτοτύπῳ. Hoc enim nomen eſt τῶν πρός τι. Non eſt ἀντίγραφον, niſi cogitetur γραφὴ cuius ἀντίγραφον eſſe ponatur. Nullum eſt exemplum ſine exemplari ſuo. Ergo ἀντίγραφον ipſum & πρωτότυπον in loco publico repoſitum fuiſſe neceſſe eſt, aut certe in domo Theophraſti relictum quæ adiuncta horto fuerat cum fano & monumento. Quæ omnia familiaribus quibus in animo eſſet συσχολάζειν & συμφιλοσοφεῖν, in commune reliquit. In fano ipſo fortaſſean etiam cuſtodiendum poſitum eſt. Tametſi autem in altera contra Stephanum ſcripſerit Orator, non ſolere fieri ἀντίγραφα tabularum teſtamenti apud Atticos, alio tamen loco contrarium oſtendit, & producti in iudicium tabularum ἀντιγράφου meminit in ea pro Phormione, λάβε τῆς διαθήκης τὸ ἀντίγραφον. Vbi erat ipſa διαθήκη, cuius ἀντίγραφον in iure proferebatur? Pollux lib. VIII. cap. VI. διαθῆκαι, ἀντίγραφα κατασεσημασμένα. Errat etiam vir doctus, cum ἀντίγραφα ſic diſtinguit ab originalibus, quaſi hæc ſẽper ἰδιόχειρα, vel αὐτόχειρα fuerint, ἀντίγραφα autẽ aliena manu ſcripta. *Sic inſtrumẽta,* inquit, *alia erant* ἰδιόχειρα, *&* αὐτόχειρα

O &

& veluti originalia, ut nos loquimur, alia imitamenta, & ἀντίγραφα. In testamentis sæpe ἀντίγραφα, manu etiam ipsius testatoris scripta ferebantur. Sed ex duobus testamenti exemplaribus, quæ vulgo relinqui solita à patribusfamilias notat Proculus lege superius allata, nihil vetabat utrumque esse ἰδιόχειρον, &. chirographo testatoris scriptum, cum tamen unum ex his necessario esset πρωτότυπον, alterum ἀντίγραφον. Prius scriptum omnino erat πρωτότυπον, posterius ἀντίγραφον, quamvis eadem manu testatoris utrumque foret scriptum. In pictura hoc idem usu venit, ut ex duobus tabulis pictis altera sit ἀρχέτυπος, altera ἀπόγραφος, *Originale & copiam* vulgo dicimus, tametsi eadem manu utraque sit delineata. Fallitur etiam doctissimus Advocatus, cum ἰσότυπα confundit cum πρωτοτύποις, & negat exempla fuisse ἰσότυπα quæ erant ἀντίγραφα. Quæcumque ἰσότυπα nominantur in veterum scriptis, scias esse ἀντίγραφα, & exempla. Nam ἰσότυπον, idem quod ἀντίτυπον, vel ἀντίγραφον, omne nimirum instrumentum quod eodẽ exemplo scriptum est, quo πρωτότυπον. In Novellis Iustiniani Cõstitutionibus passim ἰσότυπα constitutionum appellantur, ἀντίγραφα ca-

earumdem eodem exemplo ſcripta, & pluribus mittenda. Cum igitur ἰσότυπα mitterentur ad plures, unum omnino extitiſſe neceſſe eſt πρωτότυπον, principale & primitivum ſcriptum, ad cuius inſtar reliqua formata eſſent, & eodem tenore atque exemplo exarata. Nullum eſt ἴσον ſive ἰσότυπον, quin fingatur animo typus aliquis primitivus & principalis ad quẽ exactum ſit. Ἴσον eſt exemplum. Heſychius: ἔξομπλον, ἴσον. Recentiores Græci ἔξομπλον pro Latino *exemplum* dixere. Ergo ἰσότυπα ſunt eodem ἴσῳ ſive exemplo formata, & ſcripta. Sed eorũ aliquod præceſſiſſe oportet ut πρωτότυπον, vel ἀρχέτυπον, ad cuius exemplar ſint expreſſa. Ergo ἀντίγραφα & ἰσότυπα eadem, & diverſa utique à πρωτοτύποις. *Eiuſmodi ἀντίγραφα*, inquit Pariſienſis Advocatus, *Latini paricula quandoque appellarunt*. Et addit, probari ſibi doctiſſimi Sirmondi coniecturam qui hanc dictionem Aemylio Probo reſtituit in Epaminonda, loco à multis obſervato, à paucis intellecto. Fruatur iudicio ſuo doctiſſimus vir, & probet quod volet, dum & nobis noſtrum relinquat liberũ non probantibus quod eſt maxime à veritate ac ratione alienum. Nemo ſane minus intellexit lo-

cum illum Aemylii Probi quam qui *pariculum* in eo pro *periculo* restituerunt, aut qui sic restitutum locum adprobarunt. Primum vox *pariculum* infimæ est Latinitatis, quod est diminutivum à primitivo *par*, & eiusdem cum illo significationis, omnibus antiquis auctoribus inauditum. Inde Galli suum fecerunt *pareil*, pro pari, ex *pariclo*, ut *vermeil* ex *vermiculo*, vel *vermiclo*, pro rubro vel coccino. Quod antiquioribus Græcis ἀντίγραφον dicebatur recentiores ἴσον dixerunt, & ἰσότυπον, id nimirum quod *exemplum* vocavit prisca & pura Latinitas. Ab eo Græco recentiore ἴσον, pro exemplo, Latini eiusdem ævi, qui Græculos plurimum imitabantur, *par* reddiderunt, & *pariculum* eodem significatu. Quæ prisci igitur dixissent litteras, constitutiones, instrumenta *eodem exemplo scripta*, isti dixerunt *à pari*, vel *à paribus*, id est, ἀπὸ τοῦ ἴσου, vel ἀπὸ τῶν ἰσοτύπων. Sic enim scribendum apud Gregorium lib. VII. *Gregorius Adeodato, & Maurentio episcopis Africæ, à paribus.* Has litteras eodem exemplo scriptas apparet Adeodato & Maurentio, quod ille *à paribus* sermone sui sæculi dixit, id est, ἀπὸ τῶν ἴσων. Vnam ex his tamen prius scriptam fuisse oportet, nempe eam quæ data est

Adeo-

Adeodato. Deinde altera ad Maurentium exarata, nulla mutatione nisi nominis eius cui inscripta est. Itẽ eodẽ libro, *Gregorius Antonio Subdiacono, & Domitio Abbati, à paribus*. Significat, ἴσον vel ἰσότυπον scriptum hoc illis esse epistolium, vel ad verbum ἀπὸ τῶν ἴσων, *à paribus*, inquam, duabus vocibus non una, *apparibus*. Sic etiam corrigendum & in alia epistola eiusdem libri quæ ita inscripta est, *Romano defensori, Faustino defensori, Sabino subdiacono, Adriano notario, Eugenio notario, Felici subdiacono, Sergio defensori, Bonifacio defensori, à paribus*. Omnibus istis hæc epistola missa est separatim, sed *à paribus* scripta, id est, ἰσοτύπως. Item in eodem libro, *Gregorius Theoderico, & Theodiperto regibus Francorum, à paribus*. Multis aliis locis idem apud illum occurrit ubi sic semper legendum est, non ut vulgo habetur, *apparibus*. Pro eodem etiam dixerunt *à pari*, ἀπὸ τοῦ ἴσου, vel ἰσοτύπου, ut apud Hincmarum. Pares istæ epistolæ, litteræ, vel chartæ, vel à paribus scriptæ, etiam dictæ *periculæ*, id est, ἰσότυποι, vel ἴσοι. Vnde & *periculæ epistolæ*, & *periculæ chartæ* apud Marculfum, eodem exemplo scriptæ, vel pares, id est, ἰσότυποι. Nunc videndum an ista *paricula*, quæ ἀντίγραφα sunt ac

ἰσότυπα, conveniant loco Aemylii Probi ubi Epaminondas, ut invidiam faceret criminatoribus suis, itemque iudicibus si se condemnavissent ob illud crimen cuius accusabatur ab adversariis, ita hæc verba habentur: *At ille in iudicium venit, nihil eorum negavit quæ adversarii crimini dabant: omnia, quæ dixerant, confessus est, neque recusavit quo minus legis pœnam subiret : sed unum ab his petivit, ut in periculo suo conscriberent, Epaminondas à Thebanis morte multatus est , quod eos coëgit apud Leuctra superare Lacedæmonios.* Age corrigamus, ut voluit professor quondam Claromontani collegii cum suo plausore Advocato, *sed ab his petivit, ut in pariculo suo conscriberent;* quid hic significabit, *in pariculo suo*? Esto, *pariculum* sit, *ἀντίγραφον*, ut revera est. Quid si scriberetur Græce pro illis Latinis ita ad verbū ex Latino expressis, *ἐν τῷ ἀντιγράφῳ αὐτοῦ* an nō idē omnino sensus esset qui verbis Aemylii Probi exprimitur? Sed quid illa sibi vellent, in exemplo suo, vel in exemplari suo, vel in *ἀντιγράφῳ* suo? An *ἀντίγραφον* condemnationis suæ intelligeretur? Hoc vero non est *ἀντίγραφον* suum , vel *pariculum suum*. Idem omnino significat infimæ Latinitatis scriptoribus *pariculum* quod *par*. Unde

de *paricula chartæ* ſunt pares, id eſt, pari tenore ſcriptæ. Ergo ſcribi etiam poſſet in loco Aemylii Probi, *in pari ſuo*. Sed *pariculum* non dicitur abſolute, ſed *pariculum inſtrumentum*, eodem exemplo ſcriptum, ut *paricula chartæ*, *paricula epiſtolæ*. Quale igitur illud erit *pariculum* quod ſuum vocat Epaminondas, in quo conſcribi petit elogium condemnationis ſuæ? Pro eo dixit Græce Plutarchus in vita Epaminondæ, ἐπιγράψαι τῇ ςήλῃ. An ςήλη eſt *pariculum*? Quæ mortuis elogia conſcribebantur in titulo ſepulcri, vel monumenti, quæ ςήλη Græcis vocabatur, an *pariculorum* nomine veniebant, id eſt, ἀντιγράφων? Cuius illæ ſcripturæ fuere ἀντίγραφα? Nonne ea ipſamet extitiſſe ἀντίγραφα cenſendum eſt? Ridiculum eſt, quod hic ait Advocatus, petiiſſe Epaminondam à iudicibus, ut condemnationis ſuæ pariculum ſive ἀντίγραφον columnæ ſepulcri ſui inſcriberent. Si hoc petiiſſet non dixiſſet velle ſe condemnationis ſuæ elogium in pariculo ſuo conſcribi, ſed condemnationis ſuæ pariculum in ſepulcro ſuo, vel titulo ſepulcri quæ columna erat, inſcribi. Aliud eſt, *pariculum condemnationis* conſcribi, aliud *in pariculo* conſcribi. Paricula

non dicuntur chartæ, vel pugillares, vel membranæ, vel cippus ſepulcri, priuſquam parem ſive pariculam originali ſcripturam vel inſcriptionem acceperit. Tunc *particula charta eſt*, cum à paribus conſcripta eſt. Tunc etiam *pariculus* cippus vel titulus ſepulcri, ubi inſcriptionem acceperit ſententiæ condemnationis parem. Petiit ergo, ſi coniecturæ clariſſimorum virorum locus eſt, petiit, inquam Epaminondas, pariculum condemnationis ſuæ in pariculo ſuo ſcribi. Quod quid ſit vellē aliquādo, ubi maioris erunt olii, mihi explicaſſent. Non petiit Epaminondas, ut conſcriberent Thebani elogium ſuæ condemnationis in pariculo ſuo, id eſt, in ἀντιγράφῳ, ſed ut in ſcriptionis vicem, vel tituli, in ſepulcri ſui columna ſive in cippo ſuo conſcriberent ſententiam qua erant eum condemnaturi. Hoc nunquam fiebat, ut condemnationis elogium pro titulo ſepulcri poneretur, ſed ut in invidiam eos vocaret, Agite, inquiebat, condemnate me, confitentem habetis reum, dum hoc ipſum in periculo meo, hoc eſt, in cippo, in columnia monumenti mei, in titulo meo, conſcribatis, *Epaminondam morte à Thebanis multatum eſſe, quod eos coëgerit apud*

Leuctra

Leuctra superare Lacedæmonios. Si στήλη est pariculum vel ἀντίγραφον, accedam hanc vocem in Aemylio reponentibus. Inscriptiones & elogia, vel tituli, quibus memoriæ defunctorum ornabantur, non erant alicuius scripturæ paricula, vel ἀντίγραφα; sed ipsissima αὐτόγραφα. Extremæ igitur inscitiæ est, *pariculum* pro *periculo* rescribere in illis Aemylii Probi verbis, cum *periculum* idem sit, quod στήλη, titulus, cippus, & ἐπιγραφὴ monumenti. Ἔλεγχος Græcis est *periculum*. Vnde ἔλεγχον ποιεῖσθαι, *periculum facere*. Ponitur etiam ἔλεγχος pro titulo, vel indice, quo res aliqua probatur ac demonstratur. Eiusdem significationis & *periculum* est apud Latinos, ab antiquo verbo *perior*, cuius composita *experior* & *comperior* proprietates simplicis exoleti ostendunt. Et cum *tituli* nomine appellatum sit genus inaurium simile titulis sive cippis vel columellis sepulcrorum, *Elenchum* eumdem etiam appellarunt. Vnde apud Iuvenalem:

Auribus extentis grandes commisit elenchos.

Quos interpretatur *titulos* vetus scholiastes. Atqui ἔλεγχος etiam periculum est, idemque titulus. Hinc, ut dixi, *periculum*

culum Probo, quæ στήλη est Plutarcho, quem *titulum sepulcri* vocarunt veteres Romani. Si *pariculi* dictio, & notio, sententiæ Aemylii Probi prorsus repugnat, non minus à titulo Codicis aliena est, *de sententiis ex periculo recitandis*. Quale enim quæso illud pariculum fuisse oportet ex quo iudices sententiam, quam pronuntiaturi erant, debebant recitare? An earum sententiarum πρώτοτυπα & ἀντίτυπα pariter vel ἰσότυπα, αὐτόγραφα vel ἰδιόχειρα, & simul etiam ἀντίγραφα, necesse fuit confici ut in testamentorum tabulis, & aliis publicis instrumentis? Quis huius moris meminit, aut quæ eius ratio, ut duplices tabellæ debuerint fieri iudiciariæ, una authentica & originalis, altera paricula? Nam hoc vocabulum ut dixi, est τῶν πρός τι. Non est pariculum aliquod instrumentum, nisi detur cui fuerit pariculum. Pericula ista iudicum, ex quibus sententiam pronuntiabant, tabellas fuisse constat, quas ipsi conscribebant. Duum fuere generum, aliæ quæ in cistam coniiciebantur sicut erant scriptę, ex quibus nihil iudex pronuntiabat. Harum usus fuit in divinationibus, & aliis maioribus causis. *In divinationibus*, inquit Asconius Pædianus, *& aliis causis maioribus*

bus iudices in ciſtam tabulas ſimul coniiciebant ſuas eaſque inſculptas litteras habentes, A. abſolutionis : C. Condemnationis : cum de alicuius capite agebatur, N L. His enim litteris ſignificabant non liquere. Hæ tabellæ iudiciariæ, quibus utebantur in maioribus & capitalibus cauſis, ceratæ erant ſive cera inductæ, quæ ſingulis tantum litteris, vel ad ſummũ binis, inſculptæ habebantur. Notis nempe ſive prioribus litteris verborum abſolvendi & condemnandi, vel duarum vocum notis ſingularibus, quibus ſignificabant ampliandum eſſe, quia ſibi non liqueret. An iſtarum tabellarum paricula vel antigrapha fiebant? Cui bono, aut quam ad rem? Aliæ fuerunt tabellæ de quibus iudices pronuntiabant in levioribus cauſis. *Singuli autem,* inquit idem Aſconius, *ſententiam de tabula pronuntiabant in levioribus cauſis.* An in iſtis tabellis iudiciariis de quibus ſententiam pronuntiare ſolebant iudices, mos fuit *αὐτόγραφα*, & *ἀντίγραφα* confici? Exemplaria nimirum harum, & exempla, ſimul exarabantur? Hæc paricula, illa vero authentica, & originalia? An poſſunt dicere utrũ ex his an ex illis ſententiam iudices pronuntiarint? Sed aliter paullo interpretatur hanc vocem acu-

tus

tus Advocatus. Plura fuisse vult sententiarum exemplaria, & *ἰσότυπα. Atque ea dicebantur,* inquit, *paricula. Neque erant ἀντίγραφα, sed πρωτότυπα, & inter se ἰσότυπα, unde pericula dicta.* Ne vivã si scio quid velit, cum ratio ipsi non constet, & pugnantia scribat. Paulo ante scripsit quæ Græcis *ἀντίγραφα*, ea Latinis dici *paricula*, cum de *pariculo* Epimanondæ agebatur. Nunc ubi quæstio est de sententiis iudicum ex pariculo recitandis, negat paricula esse *ἀντίγραφα*, sed vult esse *πρωτότυπα*, & inter se *ἰσότυπα*, id est, paricula. Vir bonus plane delirabat cum hæc scriberet. *Iubebant*, inquit, *imperatores ultimas definitiones sive sententias scriptis comprehendi, & ex scripto & libello coram partibus litigantibus pronuntiari.* Hæc sane verba sunt leg. 11. Cod. Theod. de *sententiis ex periculo recitandis: in omnibus negotiis ex periculo promi deliberationis plenam sententiam.* Quid igitur inde consequi vult? *Pariculum non esse exemplum, nec ἀντίγραφον, sed ἰσότυπον, & exemplar.* Si *πρωτότυπον* est & exemplar, cur dicetur pariculum? Aut cuius scripturæ pariculum erit? Plura subnectit fuisse sententiarũ exemplaria, & *ἰσότυπα*. An singuli ergo iudices plures habuere tabellas ex quibus senten-

tiæ

tiæ pronuntiarentur ? Si diversæ fuere iudicum sententiæ, unusquisque tamen iudex non plures sententias dixit, sed unam & suam. Ergo & unam habuerunt tabellam, unumque periculum de quo eam pronuntiarent. Si *pariculum* istud fuit, indicent nobis & explicent, cuius *αὐτογράφου* vel *πρωτοτύπου* fuerit pariculum. *Sententiarum exemplaria fuere*, inquit, *inter se ἰσότυπα*. Quid hoc sit, dignetur nobis interpretari. Magnam ei gratiam habebimus. Nollem porro, virum Magnum in sparsione florum ad ius Iustinianeum tam facile concessisse in sententiam Sirmondi, *periculum* tot locis apud auctores reformantis in *pariculum*, quæ absurdissima est, ac falsissima. Si libri veteres in Codice Theodosiano aliquo *ex pariculo* præferunt pro *ex periculo*, non est mirum. Eo tẽpore librariis imperitis notiora fuere *paricula*, quam *pericula* illo sensu. Quod autem breves admodum fuere sententiæ iudicum quæ in tabellis scribebantur, ideo nomine *periculi*, quasi tituli aut indicis, ipsæ tabellæ dictæ sunt, quæ plerumque vel singulas litteras, ut supra ex Asconio vidimus, vel paucula aliquot verba compelectebantur, ut illa fuit in Cyprianum lata capitis sententia ex tabella

sive

sive ex periculo recitata, *Thasium Cyprianum gladio animadverti placet*. Acta enim vetustissima, & eo ipso tempore scripta, *hoc decretum ex tabella recitatum*, diserte asserunt. Quæ tabella est iudiciaria, ut Asconius vocat, sive *periculum*. Quod ad differentiam attinet Latinarum vocum *exemplum*, & *exemplar* auctores idonei adfirmant, invicē ea significatione variare, & permutari inter se. Si ipsam nominum proprietatem attendamus, *exemplar* illud videtur dictū, ex quo plura exempla possunt propagari, & quod quasi plura exempla in se continet. Sic *extar* olla est, quæ *exta* coquenda plura capit. Glossæ: *Extar, olla ubi exta coquebātur*. Sic tabella simplex, qualis fuit illa ex qua iudices sententiā pronuntiabāt, *pugillus* dicebatur quia manu tenebatur. Glossæ: *pugillum:* δρὰξ χειρός. Inde *pugillar*, ἡ πινακὶς, quæ multos *pugillos*, id est, multas tabellas huiusmodi in seriē sitas continebat, qualia erant δίπτυχα, τρίπτυχα & πολύπτυχα, duorum aut trium aut plurium pugillorum pugillaria. Rursus *exemplum* idem quod τύπος Græce. Est primitivum quidam τύπος, à quo cætera dimanant. Hinc πρωτότυπον, quasi πρῶτος τύπος, & ἀρχέτυπον. Hoc proprie exemplar, sed & exemplum.

emplum. Est & δεύτερος τύπος, ut ἀπόγραφος, qui ex primo desumptus est, & expressus. *Exemplum* multi hoc ipsum nuncuparunt. Inde utriusque vocabuli promiscuus usus & communis notio, qua multi exemplũ cum exemplari confuderunt. Hoc est quod notavit doctissimus Grammaticus Caper de verbis dubiis. *Exemplar,* inquit, *quod transfertur; exemplum quod non transfertur. quamquam alii contra.* Dicit exemplar esse quod transfertur, ex quo nempe exempla transferuntur. Nam ab exemplo nihil transfertur, cum ipsum sit quod translatum est. Quamquam alii contra, qui nimirum exemplum pro exemplari usurparunt, & exemplar pro exemplo.

CAP. VII.

Recte videri emendatum Pauli locum à Salmasio in collatione Mosaicarum legum cum Romanis, & pessimam in eodem restituendo coniecturã esse Advocati Parisiensis. Αἰκίαν differre ab ea iniuria quæ ὕβρις Græce dicitur. Ita invicẽ hæc nomina distare, ut genus distat à specie. Contumeliam proprie esse iniuriam quæ fit verbis, αἰκίαν quæ verberibus. Alia eiusdem loci correctio tentata. Αἰκίαν fuisse privatam actionem, ὕβριν publicam. Non posse conciliari Harpocrationem cum Plutarcho, cum de diversis agant criminibus & actionibus αἰκίας & ὕβρεως.

NULLAM sibi oblatam carpendi Salmasii occasionem omittere voluit Advocatus Parisiensis. Si quæ non sese offerrent, eas etiam arcessitas longe quæsivit. Sic natus illi est Observationum & Emendationum liber, ubique mendosissimarum. Verba Pauli apud auctorem collationis legum Mosaicarum emendare conatus est ille quem dico Salmasius Tit. 11. qui est, de Atroci iniuria. Non probavit Advocatus, αἰκίας nomen pro ἀδικίας in his verbis Pauli reponi, *Specialiter alia est contumelia quam Græci* AI-

KIAN

KIAN *vocant*. Pro quo vulgo eſt , *quam Græci* AΔIKIAN *vocant*. Non potuit negare vocem Ἀδικίαν ibi mendoſam eſſe. Sed ne cogeretur Salmaſianæ correctioni adſtipulari, aliter ea verba diſpoſuit, & totum locum ſit tranſpoſuit: *Generaliter dicitur iniuria omne quod non iure fit, quam Græci* Ἀδικίαν *vocant. Specialiter alia eſt cōtumelia*. Hoc plane Ἀλεξανδρῶδες, vel magiſtrale potius, omnia invertere pro ſuo libitu contra librorū auctoritatē ac rei ipſius veritatem. In Salmaſii emendatione, unius tantum litterulæ differentia eſt. Et præterea de eà iniuria quæ Græce dicitur αἰκία hic intellexiſſe Paulū, verba eius quæ paulo poſt ſequuntur clare indicant. *Hoc edictum*, inquit, *ad eam iniuriam pertinet quæ contumeliæ cauſa fit. Fit autem iniuria, vel in corpore, dū cædimur: vel verbis cū convitium patimur: vel cum dignitas læditur, ut cum matronæ vel prætextato comites abducuntur*. Ergo iniuria fit per contumeliam dum in corpore cædimur. Ideo dixit, *ſpecialiter* aliam eſſe *contumeliam quam Græci* Αἰκίαν *vocant*. Eam autem eſſe cum quis pulſatur, & corpore cæditur, id eſt, verberatur, Græce ſcientibus notum eſt, & iam id pluribus oſtendit Salmaſius. Heſychius: Αἰκία, πληγὴ, ὕβρις, βάσανος, μά-

 στιξ.

σιξ. Αἰκίζεται, ὑβρίζεται, μαστίζεται. Αἰκίσμασι πληγαῖς, μάστιξι. Αἰκισμῶν, μαστίγων, πληγῶν. Αἰκιῶν, βασάνων, πληγῶν. Glossæ veteres: αἰκίζω σε, *verbero, adfligo te, mulco te*. Item: Αἰκίζομαι ὑπό σου, *affligor à te, mulcor à te*. Optimæ aliæ Glossæ Philoxeni, *mulcavit, αἰκίσατο*. Terentius *iniuriam* hanc vocavit quæ Græce est αἰκία. Nam Leno apud eum in Adelphis, male mulcatus ab adolescente Aeschine, semetipsum consolans, & adhortans ad tolerantiam, dicit,

Accipienda & mussitanda adolescentum iniuria est.

At Paulus *generaliter iniuriam dici* ait, *omne quod non iure fit*, nec nomen Græcum huic generali iniuriæ notioni adposuit, quia non reperit quod congrueret Latinæ appellationi. Vnde & paulo post ibidem reprehendit Labeonē, qui putabat, apud Prætorem iniuriam ὕβριν duntaxat significare, & adiicit, *Commune enim nomen esse iniuriæ, omni, quodcunque adversus bonos mores fit, idque non fieri alicuius interest*. Eadem est finitio quam supra adduxit, *generaliter dici iniuriam omne quod non iure fit*. Cui Gręcum ἀδικία aptari non potest. Nam ad alia pertinet, & ad πλεονεξίαν etiam extenditur. Et videndum hac de re,

quot

quot modis ſumatur ἀδικίας nomen, quæ nihil facit ad Edictum prætoris de iniuriis, vel iniuriarum actione. Ea ὕβρις eſt potius, & παρανομία, ut recte expoſuit optimus Gloſſarum veterum collector. *iniuria*, ὕβρις καὶ παρανομία. Iudex dicitur etiam iniuriam facere cum iniquam ſententiam pronuntiat, ſed ea iniuria non eſt ὕβρις, nec contumeliæ cauſa fit, ſed iniuſtitiæ, quæ nihil ad Edictum prætoris pertinet de iniuriis. Paulus hoc loco: *Nam cum prætor adverſum nos pronuntiavit, iniuriam nos accepiſſe dicimur*, ea iniuria ἀδικία eſt. Recte etiam Salmaſius emendavit, *Specialiter alias eſt contumelia, quam Græci αἰκίαν vocant.* Nec audiẽdus eſt Advocatus, qui *contumeliam* latius multo patere contendit quã αἰκίαν. Nam αἰκία iniuria eſt cum contumelia coniuncta, & quæ contumeliæ cauſa fit verberatio. Græci eam definiunt, ὕβριν ἔμπληγον, id eſt, contumeliam cum verberibus. Nullum genus iniuriæ ſive contumeliæ frequentius eſt, quam qua in corpore quis cæditur. Idem Paulus in legum Moſaicarum Collatione eodem libro ſingulari quem de iniuriis ediderat, ſub titulo quemadmodum iniuriarum agatur; *Qui iniuriarum aget, certum debere diceere*

quod iniuriæ factum sit. Certum autem, inquit, *an incertum dicat cognitio ipsius prætoris est. Demonstrat autem hoc loco prætor non modum agendi, sed qualem formulam edat. Certum non dicit qui dicit se pulsatum, si sit verberatus, sed & partem corporis demonstret, & quem in modum, pugno puta, an fuste, an lapide, sicut formula posita est, Quod Auli Agerii pugno mala percussa sit.* Hæc formula actionis, & quidquid hic dicitur à Paulo, ad eam iniuriã sive contumeliã pertinet, quæ Grecis proprie *αἰκία* vocatur, & *contumelia* Latine etiam appellari potest quia nunquam sine contumelia fit, & causam habet in faciente contumeliam. Vnde & *ὕβρις* etiam à Græcis exponitur, & *αἰκίζειν, καθυβρίζειν. Contumelia* etiam est *ὕβρις*, ut Græce interpretatur veteris Glossarii auctor. Non latius patet *contumelia* Latinorum quam *αἰκία* Græcorum, sed in alio genere versatur. Nam proprie verbis fit. Maledictorum est contumelia, *αἰκία* verberum. Posset igitur commode legi in verbis Pauli: *Specialiter alias est & contumelia, & quam Græci αἰκίαν vocant.* Specialiter nomen iniuriæ accipi dicit de ea iniuria quam Latini *contumeliam* vocant, quæ in maledictis, conviciis, & carminibus libellisque famosis posi-

posita est. Item de iniuriæ specie quam Græci αἰκίαν nominant quæ in verberibus potius quam in verbis cernitur. De utraque speciatim in eodèm libro de iniuriis formulas prætoris posuerat, quæ & habentur in sequentibus. Ad αἰκίαν spectat illa quæ sic concepta est: QUOD AULI AGERII MALA PUGNO PERCUSSA SIT. *Ad contumeliam*, quæ subiecta est: *Ita si dicat infamatum se esse, debet dicere quemadmodum infamatus sit. Sic enim & formula concepta est*: QUOD NUMERIUS NIGIDIUS CARMEN EMISIT AULI AGERII INFAMANDI CAUSA. Ita hæc legenda. Harum duarum formularum altera, ut dixi, proprie pertinet ad αἰκίαν, altera ad contumeliã. Iniuriæ igitur appellatio in Edicto prætoris, has duas iniuriarum species comprehendebat, *αἰκίαν & contumeliam*. Non habent Latini nomen quo exprimant Græcorum αἰκίαν. Quod autem doctus Advocatus scribit in hac observatione, nullam fuisse differentiam apud Græcos inter ὕβριν & αἰκίαν nisi agendi ratione, non potuit magis errare quam errat. Nec ei patrocinatur cæterorum patrono, quod Græci Grammatici passim αἰκίαν etiam ὕβριν interpretantur. Αἰκία non fit sine ὕβρει, sed ea non est ὕβρις,

 cuius

cuius iudicium fuit publicum, cum αἰκίας esset privatum. Homo etiam animal dicitur, sed illud animal non est quod caret ratione. Αἰκία etiam ὕβρις est, sed non ea ὕβρις, propter quam actio datur publica. Ita inter se differunt ὕβρις, & αἰκία, ut genus & species. Et cum ὕβρις generis nomen sit, etiam certę speciei dabatur, cuius persecutio publico iudicio erat. Falsum igitur, hæc duo iniuriarum genera ac nomina non aliam habuisse differentiam quam in agendi modo positam. Immo quia hæc crimina toto genere differebant, idcirco & diversæ actiones institutæ sunt ad ea persequenda. Privati altera iudicii fuit, altera publici. Magnopere etiam fallitur, cũ putat, Plutarcho & Harpocrationi optime convenire: quorum alter tradit, αἰκίας δίκην ἰδιωτικὴν esse: alter scripsit, lege Solonis cuilibet licuisse qui vellet, eum qui alteri iniuriam fecerit accusare, ac reum peragere. Non video, quomodo inter hos duos auctores concordiã possit quis conciliare nisi quis velit eadem opera iudicium privatum cum publico confundere. Hæc quippe nota est publici iudicii, cum volenti cuilibet licet reum facere illum à quo non læsus est,

est, si alterum quempiam læserit. At in privatis iudiciis non competit accusatio, nisi illi cuius interest, & qui se violatum aut infamatum queritur. Pollux lib. VIII. cap. VI. inter crimina publica, & quæ publico iudicio vindicabantur, recenset, γραφὴν ὕβρεως, cum sacrilegio, incendio, adulterio, & veneficio, & cæde, aliisque eiusmodi. Γραφαὶ δὲ, inquit, φόνε καὶ τραύματος ἐκ προνοίας, καὶ πυρκαϊᾶς, καὶ φαρμάκων, καὶ μοιχείας, ὕβρεως, ἱεροσυλίας. Subiicit post alia enumerata eiusdem abollæ crimina: ταύτας τὰς δίκας, καὶ ὅσαι τοιαῦται, (ἐκαλοῦντο γὰρ γραφαὶ, καὶ δίκαι· οὐ μέντοι καὶ αἱ δίκαι γραφαί) ἐξῆν τῷ βουλομένῳ γράψασθαι. Quod argumentum est unicum iudicii publici. Nam in privatis nemini licuit alteri reum quempiam arcessere, & in ius vocare, eique actionem intentare, nisi cui interesset. Cum igitur dixit Plutarchus ea lege Solonis, πληγέντος ἑτέρου τῷ βουλομένῳ ἐξεῖναι γράψασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ διώκειν, non de iniuria αἰκίας quæ privata actione vindicabatur, id intellexit. Præterea verbum γράφεσθαι, & γραφαὶ de solis publicis iudiciis usurpabatur, ut δίκη de privatis. Quæ vocabantur γραφαὶ, etiam δίκαι dicebantur, non è converso. In iniuria αἰκίας quæ i-

διωτικὴ fuit, vel ἰδία δίκη non δημοσία, locum non habet verbum γράφεσθαι, neque γραφή. Posttemo πληγῆναι apud Plutarchũ non de verberatione, ſed de vulneraratione accipi debet. Quod enim Advocatus autumat, non id eſſe neceſſario vulnerari, ſed etiã pulſari ſimpliciter, & verberari, debuit exemplũ eiuſmodi ſignificationis in verbo πληγῆναι proferre ex aliquo idoneo auctore. Tametſi autem πληγῆναι etiam de ſola verberatione ſine vulnere diceretur, quod vix conceſſerim, hic tamẽ de vulneratione eſſet accipiendum, cum publicum de eo iudicium fuiſſe Plutarchus oſtẽdat, qui verbo γράφεσθαι uſus eſt, quod non niſi de publicis criminibus ac δημοσίαις γραφαῖς apud Græcos uſurpatur. In Oratione Lyſiæ περὶ τραύματος ἐκ προνοίας, verbum πληγῆναι accipi pro vulnerari, hic locus oſtendit: ἀλλ' ὀστράκῳ φησὶ πληγῆναι. καίτοι φανερὸν ἤδη ἐξ ὧν εἴρηκεν, ὅτι οὐ προνοίᾳ γεγένηται. οὐ γὰρ οὕτως ἤλθομεν, ἀδήλου ὄντος, εἰ παρὰ τούτῳ εὑρήσομεν ὄστρακον, ἢ οὕτως αὐτὸν ἀποκτενοῦμεν. Etiam πληγὴ in numero ſingularitatis pro vulnere tantum accipitur, non pro pulſatione aut verberatione. In numero multitudinis πληγαὶ ſunt verbera, non vulnera. Verba denique Plutarchi

tarchi non ad ὕβρεως δίκην referenda sunt, sed ad eiusmodi γραφὰς, sive iudicia publica, quæ φόνου ac τραύματος ἐκ προνοίας dicebantur. De quibus Pollux loco iam supra citato, γραφαὶ ἢ φόνου, καὶ τραύματος ἐκ προνοίας. Nam πληγὴ est τραῦμα, & πληγῆναι τρωθῆναι, vulnerari. Optimæ Glossæ: πληγὴ ἀπὸ σιδήρου, *ictus, vulnus.* Ita libri. At πληγαὶ, apud eumdem verbera sunt, & apud Demosthenem contra Cononem, & apud Harpocrationem. Plutarchus de Solone, παντὶ λαβεῖν, inquit, δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε. Quibus in verbis auctoris Græci præstantissimi non animadverterunt vitium doctissimi viri, qui sæpius ea citarunt. Nam λαβεῖν δίκην est, supplicium sumere. Quod hic non convenit, cum de accusatione instituenda in criminibus publicis agatur. Scribendum igitur, una littera mutata, παντὶ λαχεῖν δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε. Quid sit λαχεῖν δίκην, & λῆξις δίκης in foro Attico, norunt Græce periti. Quod omnino de publicis criminibus intelligi oportet, in quibus ἐξῆν τῷ βουλομένῳ γράφεσθαι τὸν ἀδικοῦντα. Ulpianus in Midiana: εἰ γὰρ πᾶσιν ἔξεστι κατηγορεῖν τοῦ ἀδικοῦντος, πρόδηλον ὅτι κοινὸν ἁπάντων ἔγκλημα, καὶ δη-

μόσιον ἀδίκημα. Quorum criminum publica fuit accusatio IureRomano, licebat τῷ βουλομένῳ reum facere publico iudicio, nisi si quos lex non admitteret ad accusandum. Non est igitur dubium, quin intellexerit Plutarchus eo loco de vulneris accusatione quæ publica fuit, & τραύματος ἐκ προνοίας δίκη vocabatur. Quod clare testatur Demosthenes in ea cõtra Cononem. Primo dicit, constitutas esse dicas Athenis τῆς κακηγορίας, ne quis quempiam convitio lacesseret, ne à convitiis & à verbis ad verbera devehiretur. Deinde & αἰκίας quoque δίκας fuisse lege constitutas, ne quis alium pulsaret aut verberaret ac ne à verberibus ad vulnera ac cædes prorúperetur. Postremo, inquit, τραύματος εἰσι δίκαι, propter vulnera instituta iudicia, ne à vulneratis cædes fierent. In prioribus duobus criminibusq; privatorum fuere iudiciorum, δίκας nominavit. Κατηγορία *contumeliæ* Latinorum respondet, αἰκία vero *iniuriæ*. At τραύματος γραφὰς nominavit, quia ob vulnera intentatæ accusationes publicorum erant iudiciorum. Αἰκίας vero iudicium, & accusatio privata, cum hac etiam differentia, ut liceret accusatori, qui se pulsatum arguebat, quanti sua interesse diceret,
mul-

multam æſtimare, ut ſcribit Harpocration. At in iudicio ὕβρεως, quod dependiſſet is qui multæ nomine condemnatus erat, in publicū id redigebatur. Pollux: καὶ τῆς μὲν ὕβρεως τὸ τίμημα οὐκ ἦν τοῦ παθόντος, ἀλλὰ δημόσιον. Ulpianus in Midiana diſtinguere videtur, ut ſi ille cuius intereſſet, & qui læſus eſſet, accuſaret, multa quæ irrogabatur condemnato, ipſius compendio cederet: ſin alius accuſationẽ ſuſcepiſſet, publici. Ῥητέον οὖν ὅτι, εἰ μὲν αὐτὸς ὁ παθὼν κατηγόρει, αὐτὸς ἐλάμβανε τὸ τίμημα τὸ ἐκ τῶν νόμων· εἰ δὲ ἕτερος ἦν ὁ κατηγορήσας, δημοσίου ἐγίγνετο ἡ καταδίκη. Ubi etiam hoc animadvertendum in actione ὕβρεως, & reliquis publicorum iudiciorum criminibus, τὸ τίμημα ſive pœnam à lege ipſa fuiſſe taxatam. In actione αἰκίας, ipſe accuſator cuius intererat, & qui læſus fuerat, multam taxabat. Inter privata iudicia primo loco recenſet τῆς αἰκίας δίκην. Idem Pollux eodem capite, καὶ ἰδιωτικῶν μὲν δικῶν ὀνόματα αἰκίας, κακηγορίας, βλάβης, παρακαταθήκης, ἀποπομπῆς, κλοπῆς, χρέους, συμβολαίου, συνθηκῶν παραβάσεως, & ſimilia. Falſiſſima igitur ſententia quæ ſtatuit, inter δίκην αἰκίας, & δίκην ὕβρεως, non aliud diſcrimen interceſſiſſe niſi agendi modum. Si ſic omnia

dant

dant in Iure Attico quod nobis promittunt, haud magnum fecerit operæ pretium, & expectatio de eo scripto nostra prorsum eludetur, quæ pro thesauro ἄνθρακας recipiet.

CAP. VIII.

Locum Pauli apud auctorem Collationis legum Mosaicarum recte à Salmasio emendatum, pessime ab Advocato Parisiensi acceptum. Reum tam de actore quam de defensore dictum etiam in criminalibus. Τίμημα locum habuisse in privatis æque iudiciis atque in publicis apud Athenienses. Iudicium αἰκίας differre à iudicio ὕβρεως, non sola agendi ratione, sed ipso genere iniuriæ. Quid sit προστιμᾶν, ἀντιτιμᾶν. & alia ad ius Atticum pertinentia explicata.

NON oblitus amorum persequitur Advocatus Parisiens quod sibi in deliciis esse ostendit, ut omni occasione Salmasianas exagitet observationes, & emendationes. Non succenserem si recte aut bono iure id faceret. Cum ubique maximam in iis culpandis iniquitatem & malignitatem profiteatur, non potui id ferre, præsertim in eo qui cum Salmasio amicitiam coluisse dicatur.

Nam

Nam amicus si reprehendat, ipsa vi veritatis cogente ad id descendisse creditur. Si adversarius quod scripseris damnet, hoc ipso id refutatur quod est adversarius. Statim initio cap. XLVII. producitur Vlpiani locus ex Collatione legum Mosaicarum, sub titulo II. de atroci iniuria, quem arguitur Salmasius pessime cum emendasse tum explicasse. Sic ergo legitur in editione Pithœi: *Iniuria siquidem atrox, id est, gravis, rerum, non sine iudicis arbitrio æstimatur. Atrocem autem solere æstimare Prætorem: idque colligi ex facto, utputa si verberatus aut vulneratus fuerit.* Ait his verbis allatis doctissimus fori Advocatus dictionem illam *siquidem* ostendere, verba ista Vlpiani ab aliis pendere, nec perfectam esse orationem. Ego vero falli puto celeberrimum patronum. Iniuria alia est atrox, sive gravis, ut exponit Vlpianus, alia non atrox sed simplex vel levis. Dicere ergo voluit Vlpianus, iniuriam, si quidem atrox sit & gravis, non sine iudicis arbitrio æstimari. Aliud erat nimirum, si non esset atrox iniuria. Sola dictio *rerum* in verbis Vlpiani turbat sententiam, & sensui loci officit. Quare pro *rerum* corrector non tam bonus quam Advocatus, scriptum fuisse existimat, *iniu-*

iniuria siquidem atrox, id est, gravis, verum non sine iudicis arbitrio æstimatur. Quæ mera est striboligo, & balbuties, non Latina oratio. Nihil enim cohæret. Quid enim ista sibi volunt? *Iniuria siquidem atrox, sed non sine arbitrio iudicis æstimatur.* Qui sensus horum verborum? Quæ ratio? Nam primo absurdum est, quod putat Advocatus, non perfectam esse orationem, sed ab aliis pendere. Cum distinctione quæ adhibenda est, plane integram esse constat, hoc modo: *Iniuria, siquidem atrox, id est, gravis, non sine iudicis arbitrio æstimatur.* Quod si recipiatur emendatio critici, quem sensum ista efficient? *Iniuria, siquidem atrox, & gravis, verum non sive iudicis arbitrio, æstimatur.* Deinde qualis ista loquutio, *non sine iudicis arbitrio æstimatur?* Nam debuit rotunde dicere, *Iniuria, siquidem atrox, id est, gravis, arbitrio iudicis æstimatur.* Iam videamus quo modo hæc se habere queant, cum emendatione Salmasii ac distinctione: *Iniuria, siquidem atrox, id est, gravis, per reum non sine iudicis arbitrio æstimatur.* Hanc lectionem ferri nullo modo posse pronuntiat Advocatus. Si rationem quæras dicet, *non agi de æstimatione litis, sed de ea, qua iudex ex circumstantiis iudicat an iniuria sit atrox nec ne.* Immo cer-

certissimũ est, verbis istis, *non sine iudicis arbitrio æstimatur*, intelligi debere æstimationem multæ sive pœnæ, arbitrio iudicis faciendam. Nam Vlpianus de ea iniuria loqui se testatur quam constiterit esse atrocem. Iniuria, siquidem atrox, id est, gravis. Deinde ubi subiecit, *arbitrio iudicis eam æstimari*, quod de æstimatione pœnæ atrocis iniuriæ intelligendum est, statim addit de alia æstimatione qua prætor solet iudicare an atrox sit iniuria, idque colligi ait ex facto, utputa si verberatus aliquis aut vulneratus fuerit. Duplicis igitur æstimationis in atrocis iniuriæ actione mentio fit ab Vlpiano, nisi velimus bis eamdem rem eũ expressisse, *arbitrio iudicis æstimari atrocẽ iniuriam, atrocem autem æstimare solere Prætorem, & ex facto id colligere*. Non mihi certe fit verisimile, δὶς ταὐτὸν dixisse Iurisconsultum. Nam iudex & prætor idem est. Aestimare & æstimare quoque idem. Priore igitur loco de æstimatione pœnæ quæ fit arbitrio iudicis intelligenda sunt Vlpiani verba, siquidem atrox sit iniuria, id est, siquidem constet esse atrocem. Aestimare igitur iniuriam, non est, litem æstimare, ut hic censet Advocatus Parisiensis, qui ea notavit de verbis τιμᾶσθαι,
ἀντι-

ἀντιτιμᾶσθαι, & ὑποτιμᾶσθαι, quæ non intellexit, sed pœnam iniuriæ taxare. Sic apud Agellium lib. xx. cap. 1. postquam recessum est à pœna iniuriarum legitima, quam Duodecim Tabulæ viginti & quinque assibus æstimaverant, prætores ea abolita, *iniuriis æstimandis recuperatores se daturos edixerunt.* Hoc sensu apud Vlpianum accipi debet, *iniuriam, si quidem atrox sit, non nisi arbitrio iudicis æstimari.* Deinde subiungit quomodo æstimare possit prætor an iniuria sit atrox. Id ex facto colligi dicit, si verberatus aliquis, vel vulneratus fuerit. Hæc optime itaq; cum illa distinctione & emendatione constat Vlpiani sententia. Sed aliam adfert rationem Advocatus cur non possit recta videri. *Nam certum est,* inquit, *litem nunquam à reo æstimatam, sed ab accusatore. Accusator litem æstimabat,* ἐτιμᾶτο. Reus ἀντετιμᾶτο, sive ὑπετιμᾶτο. Non hic quæstio est de litis æstimatione, sed de multæ traxatione ob iniuriam acceptam. Idem paulo post iterum inculcat, *Cave igitur, ne eo loco, per reum, legas, neve litis æstimationē à reo factam existimes. Nam & locus ipse Harpocrationis quem adfert vir doctissimus,* (Salmasius) *opinionem illam veteri iuri prorsus contrariam omnino destruit.* Valde igitur fa-

fatuus & hebes ille fuerit Salmasius, qui cum probare intenderet litis æstimationē à reo fieri solitam, produxerit ex Harpocratione testimonium quo plane contrarium evincitur, nempe æstimationem multæ ab accusatore fuisse taxatam, *ἀλλ' ὁ μὲν κατήγορος τίμημα ἐπιγράφεται, ὁπόσου δοκεῖ ἄξιον εἶναι τὸ τίμημα.* Nec cōtentus Advocatus bis contra Salmasium hoc telum intorsisse, etiam tertio repetitum iaculatur: *Lis igitur æstimatur non à reo, sed ab actore sive accusatore.* Cur tot verba perdere libuit patrono causarum quibus malignitatem suam ostenderet? Ab ingenio & more Advocatorum recedere sic noluit, qui nihil pensi habent falsa multa allegare dū in odium adducant adversarium, & causam cui non favent destruant. Sed quæso dicat bona fide optimus Advocatus, an uspiam Salmasius scripserit litem à reo sive defensore æstimatam & non ab accusatore? Cum *per reum* reposuit in illo Ulpiani loco, statim subdidit, *reum apud Ulpianum esse κατήγορον, actorem veteris Iuris notione qua reus non solum is cum quo agitur, sed & qui agit appellatur.* Paulo ante locū Pauli attulerat ex eodē titulo Collationis legum Mosaicarū, quo constaret, eum qui iniuriarum agit, *certum debere dicere quid in-*

iuriæ sibi factum sit, & taxationem ponere non minorem quam quanti vadimonium fuerit. Hæc eadẽ Vlpiani sententia est sub eodem Titulo à collatore legũ illarum producta, qui iniuriam dixit, *si quidem sit atrox, per reum æstimari, non sine iudicis arbitrio.* Id est, per actorem sive per eum cuius interest, & qui iniuriam passus est. Quem sensum plane expressit & Harpocration in actione αἰκίας, quæ atrox est iniuria qua quis verberatur. ἀλλ' ὁ μὲν κατήγορος, inquit, τίμημα ἐπιγράφεται ὁπόσου δοκεῖ ἄξιον εἶναι, οἱ δὲ δικασταὶ ἐπικρίνουσι. Quæ si latine essent reddenda, non aliter ad verbum deberent verti quam hoc modo, *Sed accusator æstimationem pœnæ taxat quanti sua interesse putat, non sine arbitrio iudicis.* Nam arbitrium iudicis post taxationem ab actore factam intervenit, qui ἐπικρίνει & iudicat an recte ab actore æstimata sit pœna iniuriarum quas passus est. Certum est autem, prætorem, ubi placuit abolescere & relinqui pœnam iniuriis statutam à duodecim Tabulis, non solum recuperatores dedisse ei æstimandæ, sed etiam permisisse iis qui iniuriã passi essent eam æstimare, ut iudex quem dedisset tanti reum condemnaret quanti iniuriam passus æstimaverat, vel minoris, prout ei visum fuisset, ut diserte

scriptum

ſcriptum eſt in Inſtitutis lib. IV. Tit. de iniuriis ♃. VII. Et hoc plane eſt quod hic dixit Vlpianus, Iniuriam, ſi atrox ſit, *per reum, id eſt, per actorem, æſtimari, non ſine arbitrio iudicis.* Sed negat cauſarum Advocatus, *reum* ibi ſumi poſſe pro actore. Hanc enim *rei* ſignificationem dudum exoleviſſe ævo Vlpiani, & in cauſis tantum civilibus id fuiſſe receptum, ut *reus* nimirum tam actorem quam defenſorem deſignaret. Vnde vero hæc hauſit, Vlpiani ævo eam notionem pridem ab uſu receſſiſſe, nec obtinuiſſe unquam niſi in cauſis civilibus? Quid rationis porro eſt ut in civilibus tantum ea ſignificatio *Rei* pro actore vigeret? Ipſe Aelius Gallus qui non adeo antiquus, apud Feſtum de omni actore id interpretatur. *Reus eſt,* inquit, *qui cum altero litem conteſtatam habet, ſive is egit ſive cum eo actū eſt.* Niſi putet Advocatus, litis conteſtationem in ſolis civilibus celebratam. Feſtus: *Conteſtari eſt cum uterque reus dicit, Teſtes eſtote. Conteſtari litem dicuntur duo aut plures adverſarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere ſolet, teſtes eſtote.* Vide *utrumque reum* dici tam de actore quam de defenſore. Item, *Vtrumque reum* & *utramque partem* pro eodem poni. *Vterque reus, ὁ φεύγων καὶ ὁ διώκων.*

At hic apud Vlpianũ per *reum* qui ęstimat iniuriam ſibi factam non alius poteſt accipi niſi actor. In civilibus quoque eadem obtinuit ſignificationis in hac voce communio. Nam tam reus ſtipulandi quam promittendi dicebatur. In Iure Iuſtinianeo hodie non reperitur eo ſenſu. Sane nec *fiducia* pro hypotheca, quam vocem non ſolum veteres Iuriſconſulti in eo ſignificatu paſſim uſurparunt, & Trebatii, aliique, ſed etiam Papiniani, Pauli & Vlpiani. Addit Advocatus, *quod ait Harpocration in αἰκίας iudicio τὸ τίμημα ἐπιγράφεσθαι, id ſingulare eſſe. nam τὸ τίμημα fuiſſe publicorum iudiciorum tantum.* An hic eſt qui ſingulis paginis tam ambitioſe nobis promittit iuris Attici cum Romano collationẽ? Si non plus in Romano ſaperet, non adeo bene rem expediret ἐν τοῖς ἀλφίτοις quam nunc facit. Vt τίμημα non dicatur privatorum iudiciorum ſed publicornm tantum, hoccine eſt ſcire ius Atticum? In omnibus iudiciis privatis quorum delictorum pœna fuit pecunia, ea non ſolum πρόστιμον dicebatur, ſed etiam τίμημα, quod Grammatici exponunt ζημίαν, id eſt, multam. Ariſtophanes in Pluto:

Τί δῆτά σοι τίμημ' ἐπιγράψω τῇ δίκῃ
Ἐὰν ἁλῷς.

Reſpon-

Respondet alter, ὅτι σοι δοκεῖ. Ex quibus colligas, non solùm in αἰκίας δίκῃ actorem æstimasse iniuriam sive pœnam taxasse sive multã, sed in aliis etiam pecuniariis iudiciis id factum, & privatis causis. Scholiastes ad eum locũ, ἔθος ἦν πάλαι τοῖς δικαζομένοις γράφειν περὶ τῆς κρίσεως, ἣν τιμωρίαν ἡ πληθεὶς δοίη. Sed in publicis τίμημα pro pœna vel supplicio capitis etiam accipiebatur. Vt, τίμημα, θάνατος. In aliis multa est sive pecuniaria pœna; τίμημα, τάλαντον, ut in falsi testimonii dictione. Suidas: τίμημα, ζημία καὶ καταδίκη. Ergo æque in privatis ac publicis iudiciis τίμημα locum habuit, sed in illis pro multa, in istis pro supplicio. Vnde & θανάτου τιμήσασθαι, *morte punire*, mortis pœnam imponere. Et χρημάτων τιμῆσαι, *pecunia multare*, pecuniæ pœnam ponere. E diverso vox ζημίας, quæ multam ut plurimum significat, ad supplicium capitis designandum plerunque usurpatur, ut apud Lysiam, καίτοι τίς οὐκ οἶδεν ὑμῶν ὅτι τὴν μὲν αἰκίαν χρημάτων δεῖ μόνον τιμῆσαι, τοὺς δ' ὑβρίζειν δόξαντας, ἔξεστιν ὑμῖν θανάτῳ ζημιοῦν, *morte multare*. Vlpianus ad Midianam scribit, ἐπὶ τοῖς ἰδιωτικοῖς ἐκ τῶν νόμων ὥριστο τὸ τίμημα, ἐπὶ δὲ τοῖς δημοσίοις ὁ κατήγορος ἐτιμᾶτο. Vides, τίμημα in privatis æque causis atq; in publicis crimini-

minibus usurpatum. Sed in privatis leges τίμημα statuebant, in publicis, inquit, ipse accusator æstimabat. Quod & Suidas his verbis testatur : Δίκη, ἡ ὑπὲρ ἰδιωτικῶν ἀδικημάτων συνισταμένη κατηγορία, καὶ ἧς τὸ τίμημα ὥρισται τοῖς νόμοις. Ergo τίμημα etiam privatorũ iudicorum. Sed hoc non fuit perpetuum, nec sollemne in omnibus privatis actionibus, ut æstimatio pœnæ legibus definiretur. In iudicio αἰκίας diserte tradit Harpocration, eius τίμημα non fuisse legibus constitutum. Αἰκία, εἶδος ἐστὶ δίκης ἰδιωτικῆς ἧς τὸ τίμημα ἐν τοῖς νόμοις οὐκ ἔστι ὡρισμένον. De pluribus aliis actionibus causarum privatarum haud secus fuit, in quibus accusatori licuit ἐπιγράφειν τὸ τίμημα, ut est apud Aristophanem & eundem Harpocrationem in iudicio τῆς αἰκίας. Sed nec omni ex parte verum quod notavit Vlpianus, in publicis iudiciis accusatorem τιμᾶσθαι solitum, id est, τίμημα γραφῆς, æstimationem pœnæ edidisse. In plerisque publicæ accusationis criminibus pœnam, id est, τὸ τίμημα, legibus statutam fuisse, certum est. Si quibus non esset definita, iudices ipsi statuebant. Quod προστιμᾶν dicebatur. Harpocration, Προστιμήματα, ὅτι μὲν τινὰ ἐν τοῖς νόμοις ὡρισμένα κατὰ τῶν ἀδικούντων· ὅτι δὲ καὶ

ἄλλα

ἀλλὰ ἃ προστιμᾶται τὸ δικαστήριον. Quod male προτιμᾶν ſcribitur in commentario legum Atticarum, τοὺς δικαστὰς προτιμᾶν τὴν τιμωρίαν, τὸν φεύγοντα ἀντιμῆσαι αὐτῷ, ὅτι τοῦδέ εἰμι ἄξιος. Nec melius Latine redditur, *iudicem vero pœnas proponunto.* Immo debuit, *Iudices vero pœnam æſtimanto.* Ita recte apud Vlpianũ in Demoſthenea contra Timocratem, προστίμα ὁ δικαστὴς, εἶτα ἔξεστι τῷ φεύγοντι ἀντιτιμῆσαι αὐτῷ, ὅτι τοῦδέ εἰμι ἄξιος. Pœnæ æſtimationem ex ſententia legibus datam fuiſſe Iudicibus Athenis ubi fraus capitalis non eſſet, ſcribit Cicero lib. 1. de Oratore, ubi de Socrate agit. Vbi æſtimationẽ pœnæ iudices fecerant, & modum multę taxaverant, quod προστιμᾶν dicebatur, tum interrogabant reum, quam quaſi æſtimationẽ, id eſt, τίμημα, ſive pœnã ſive multã ſe commeruiſſe confeſſione propria exiſtimaret. Ille vero fatebatur ſe hoc vel hoc eſſe promeritum. Quod erat ἀντιτιμᾶσθαι τοῖς δικασταῖς. Poſtremo Iudices hac ęſtimatione eius audita ſtatuebãt quali æſtimationi eſſet ſibi ſtãdũ, propriæ προστιμήσει, an rei ἀντιτιμήσει, vel alteri novæ æſtimationi. Hoc ἐπικρίνειν vocavit Harpocration in iudicio αἰκίας, ubi actor ęſtimationẽ pœnæ inſcribebat. Vbi autem ipſe reus contra æſtimabat, eadem ἐπίκρι-

σις Iudicum locum habebat. Vlpianus de hac eadem re, λοιπὸν περὶ τῇ δικαστῇ ἦν ἡ κρίσις τοῦ ἀναχέσθαι ἢ οὔ. Poſt iudicis nimirum προστίμησιν & rei ἀντιτίμησιν. De cætero in arbitrio iudicum erat ſtatuere, utrũ ab æſtimatione à ſe facta recederẽt, an æſtimationi à reo contra factæ adhærerẽt, id eſt, utrum ſententiam mutarent an non. Nam ſcribendum, ἦν ἡ κρίσις τοῦ ἀναθέσθαι ἢ οὔ. Sed & ipſe iudex cum dicebatur προστιμᾶν, id omnino referendũ eſſe intelligitur ad priorem τίμησιν quæ fiebat ab actore. Si enim non præceſſiſſet illa actoris τίμησις, non dicta eſſet προστίμησις quam faciebant iudices. Προστιμᾶν igitur intelliguntur. cum ſecundum æſtimationem ab actore iam factam; ipſi pœnam iniuriæ æſtimabant, vel litem de qua agebatur. Vt προσκινεῖσθαι ſignificat ſecundum motum ab alio prius factum moveri:

Κακῶς παρέξω κἀγὼ προσκινήσομαι.

Ita προστιμᾶν vel προστιμᾶσθαι reſpectu alterius τιμήματος quod præceſſit, dicitur. Actoris igitur fuit τιμᾶν, id eſt, litẽ æſtimare, vel iniuriam taxare ſibi factam, Iudicis deinde προστιμᾶν, poſtea rei ἀντιτιμᾶν. Poſtremo iudicis ἐπικρίνειν, & iudicare quænam ex omnibus æſtimatio tenere

nere deberet. Sẽper autẽ actor τίμημα suum proponebat, in edendo actionis libello, sive legibus definitum esset, sive non esset. Fuere & quædam causæ in quibus ęstimationẽ cõdemnationis non ius esset aliam fieri præter eam quam fecisset actor. Ea ἀνατίμητος δίκη dicebatur, teste Polluce lib. VIII. cap. VI. ἀνατίμητος δίκη ἦν ἐκ ἔστιν ὑποτιμήσασθαι, ἀλλὰ τοσούτου ἐπιτετίμηται ὅσον ἐπιγέγραπται. In istis litibus nec iudici licuit nec reo aliã æstimationẽ facere, sed tanti æstimabatur multa quanti eam in libello causæ proposito taxasset Actor. Ὑποτιμᾶσθαι est secundo loco æstimare, quod facere solebat Iudex post æstimationem actoris: aut minoris æstimare, quod omnino semper faciebat reus cũ ei deferebatur à Iudice æstimandi facultas. Ὑποτιμᾶσθαι ita accipitur in Oeconomico Aristotelis. Quod autem ait Pollux, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐπιτετίμηται, ὅσου ἐπιγέγραπται, de æstimatione id intelligendum ab actore fieri solita, qui, ut dixi, in libello sive γραμματείῳ causæ inscribebat crimen & condemnationis pœnam, quanti ipse eam æstimaret, hoc modo, Ψευδῆ μου καταμαρτύρησε Στέφανος, τίμημα τάλαντον. Non solũ igitur criminales causæ sed etiã civiles & pecuniarię suũ habuere τίμημα,

quod ab actore primo loco proponebatur. Aliud ipsi iudices faciebant, deinde & reus. Sed quædam erant δίκαι ἀνατίμητοι, quas non licebat æstimari præter æstimationem ab actore factam? Non dicit Pollux quales illa fuerint δίκαι in quibus id observaretur. Sed melius fortasse vulgata lectio in eo retineretur, quæ habet ἀτίμητοι. Sic vocarunt causas quæ statutũ legibus haberent τίμημα, quia in his neque iudici æstimare eas proprio arbitrio liceret, neque deferre æstimandas reo, sed æstimationem sequi debebat quam in libello suo actor vel accusator edidisset, qui nec ipse suo eã arbitratn proponebat, sed ex lege sumptam. Contra τιμητὸς δίκη dicebatur cui pœna pecuniaria lege constituta non fuit. In his obtinuere & quæ supra diximus de actore æstimante, Iudice item pariter æstimationem deferente, ac reo, qua pœna se æstimaret dignum, dicere permittente. Vide Harpocrationem in voce Ἀτίμητος ἀγών, qui idem cum ἀτιμήτῳ δίκῃ. Hoc ita ergo semper obtinebat in iis iudiciis quæ erant pecuniaria & privata. Si lege τίμημα esset constitutum, ex lege æstimationẽ actor proponebat, sin minus, arbitratu suo. Multa autẽ etiam privata iudi-

cia lege definitam æstimationem, τὸ τίμημα, habebant, ut in actione βλάβης, si quis damnum dedisset imprudens, dupli pœna erat: si imprudens, simpli. In actione quoque furti, quæ ἰδιωτικὴ fuit, pœna legibus erat definita. In iudicio contumeliæ sive κακηγορίας, & contra λέγοντάς τι τῶν ἀπορρήτων, id est, qui maledicta lege prohibita alicui ingessissent, si non probassent, pœna quingentarum drachmarum multabantur. Ita enim legendum quod vulgo apud Isocratem scribitur, τοὺς λέγοντάς τι τῶν ἀπορρήτων, nihilque mutandum. Eremodicii pœna sive τίμημα mille drachmarum fuit. At de iudiciorum publicorum criminibus falsum est quod notavit Ulpianus, τὸ τίμημα ab actore fuisse æstimatum. Solebat quidem in iis accusator, cum subscriptionem criminis à se intentati contra reum in iudicio ederet, inscribere pœnam ipsam quæ à lege determinata fuerat. Non enim delicti ipsius nomen tantum edito libello, quem iudicibus dabant, inscribebant, sed etiam ipsius pœnæ, si quæ legibus constituta fuerat certa ei crimini, cuius subscriptionem edebant. Si vero nulla foret legibus constituta, ipsi propria æstimatione eam ponebant. Quod

ἐπι-

ἐπιγράφειν τίμημα dicebatur. Ad pecuniarias causas id etiam transtulerunt, ut Harpocration, in quibus actor taxabat multam sive pœnam. Quod non solum in iudicio *αἰκίας* licuit, sed in aliis multis similiter privatis, ut in iudiciis contractuum, & aliis, in quibus pariter actor litem æstimare solebat, & ἐπιγράφειν τὸ τίμημα dicebatur. Lysias: *ἐπεσάμlω οὖν ἐμαυτῷ τὸ τρίτον μέρος τῆς ἐκείνων οὐσίας, ἐ τίω ἀκρίβειαν ἐπισκεψάμενος, ἀλλὰ πολλῷ πλεῖον ἢ τὰ δύο μέρη τῷ δημοσίῳ ὑπολιπών.* Hæc non erant huius loci; nec pluribus ea persequemur. Notanda tantum obiter fuere, ut constaret, quantum ratio fugerit doctissimum Advocatũ, qui voluit, τὸ τίμημα fuisse iudiciorum publicorum proprium, non privatorum. Nec minus hallucinatur, cum ista subiungit, *αἰκίας iudicium natura sua publicum esse debuisse, siquidem ὕβρεως δίκη publica erat, αἰκίαν enim nihil aliud revera fuisse quam ὕβριν.* Hæc sunt ineptissima & insulsissima, atque etiam addiderim, falsissima. Potest ne dicere rationem cur *αἰκίας* iudicium apud Atticos debuerit esse publicum? Aliter placuit legislatori Atheniensi, qui voluit esse ἰδιωτικόν. An natura *αἰκίας* postulabat, ut esset publicum? Debuit igitur nobis declarare

rare

rare naturam τῆς *αἰκίας*, ut nobis ex ea probaret, inter iudicia publica potius referri oportuisse quam inter privata. Quid de legibus Romanis dicet, quæ crimen quoque iniuriarum non publicum esse sanxerunt, sed privatum? Nec illi quidem, ut apparet, naturam iniuriarum satis cognitam habuerunt, alioquin publica accusatione earum persequutionem fieri constituissent. At quod *iniuriarum* nomine comprehenderunt Romani, longe atrocius fuit crimen quam id quod *αἰκίας* adpellatione definierunt Græci. Potius dicere debuit Advocatus, *ὕβρεως* iudicium apud Athenienses natura sua privatis adnumerari debuisse, quandoquidem & *αἰκία* privata esset, quæ nihil aliud revera fuit quam *ὕβρις*. Falsissimum porro quod hic repetiit, iam supra temere & falso pronuntiatum, *αἰκίαν* non differre ab *ὕβρει* nisi agendi ratione. Longe quippe atrocius crimen *ὕβρεως* fuit quam *αἰκίας*. Huic pœna fuit addita pecuniaria, ac proinde privata tantum actione eius vindicandæ ius fuit. At *ὕβρει* pœna capitalis imposita. Lysias apud Suidam in oratione περὶ *αἰκίας* contra Isocratem: *καίτοι τίς οὐκ οἶδεν ὑμῶν, ὅτι τῆς μὲν αἰκίας χρημάτων δεῖ μόνον τιμῆσαι, τοὺς δὲ ὑβρίζειν δόξαντας*

ξαντας ἔξεστιν ὑμῖν θανάτῳ ζημιοῦν; *Et quis non vestrum novit, quod αἰκίας pœnam pecunia tantum licet æstimare, qui vero ὕβριν fecisse arguuntur, eos licere vobis morte multare?* In sequenti, quid sit ὕβρις, & quatenus ἀπὸ τῆς αἰκίας differat, exponemus.

CAP. IX.

Nunquam à quoquam fuisse dubitatum in Iure Romano, an iniuriarum actio esset privata. Apud Græcos ut alia fuit αἰκίας δίκη & ὕβρεως γραφὴ, ita αἰκίαν & ὕβριν re ipsa fuisse diversas. Cur ὕβρεως γραφὴ publica fuerit apud Atticos, non rectam allatam esse rationem ab Advocato Parisiensi. Variæ iniuriarũ species apud Græcos explicatæ & cum Romanis generibus collatæ. Κακηγορία, *maledictio vel convitium.* Αἰκία, *pulsatio.* Ὕβρις, *iniuria contra bonos mores. Eadem & προπηλακισμοῦ nomine appellata. Quid sit ἐπήρεια & ἐπηρεάζειν apud Græcos veteres & posteriores. Alia multa.*

DIcitur in cap. XLVIII. Observationum à Parisiensi Advocato, dubitatum esse olim, an crimen iniuriarum esset publicum. Quis ea de re dubitaverit, aut quando dubitatum sit, ego quæro. Leges quas adduxit non significant, de eo dubi-

tatum

tatum fuisse, sed simpliciter testantur, *iniuriarum causam nno publici iudicii, sed privati continere querelam*. Itē, *iniuriarum actionem inter privata delicta veteres iuris auctores connumerasse.* Vel hæc verba Zenonis ex leg. ult. Cod. de iniuriis satis clare ostendunt, nullam hac de re unquam inter iuris peritos extitisse controversiam. Quis enim super eo litem movere potuisset in actione adeo frequenti ut est iniuriarū, & quæ quotidie in iudicium veniebat? Ne novicii quidem pragmatici tum ambigere potuerunt utrum iniuriarum crimen ad privata iudicia pertineret an ad publica. *At iure Attico*, inquit Advocatus, *actio ὕβρεως publica erat lege Solonis, nempe quia democratiæ leges is dabat, in qua, cum homini libero vis fit, aut iniuria, libertas publica, quæ est democratiæ γνώρισμα, lædi creditur, & ideo actio iniuriarum cuilibet dabatur, veluti imminutæ libertatis.* Hæc optima dictu sunt, sed loci quos allegat nō de illa actione ὕβρεως intelligi debent quæ cuilibet è populo adversus ὑβριστὴν dabatur, sed de αἰκίας δίκῃ, quæ solis competebat qui passi erant iniuriam sive αἰκίαν. Hæc enim non publicæ sed privatæ accusationis causa fuit. Quid illi qui exclamāt apud Lucianum in Timone, ὦ δημοκρατία

καὶ νόμοι, παιόμεϑα ὑπὸ τοῦ καταπτύστου ἐν ἐλευϑέρᾳ τῇ πόλει; Pulſatos ſe tantum & verberatos quiritantur iſti de quibus ſermo eſt, quod αἰκίαν ſpectat, non ὕβριν. In eodẽ dialogo, τί τοῦτο; τυραννίδι, Τίμων, ἐπιχειρεῖς, τύπτεις τοὺς ἐλευθέρους, οὐ καθαρῶς ἐλεύθερος, οὐκ ἀστὸς ὤν. Vides, ſimplicẽ pulſationẽ ſive αἰκίαν, cuius actio erat privata, non publica, ad libertatis etiam imminitionẽ facere. Verba ex Comico in Palliata eodẽ referenda ſunt. Non enim de ὕβρει quæ ſic proprie dicta eſt, ſed de αἰκίᾳ accipienda eſſe cõſtat. In his enim quiritatio fit ab homine verberato tantũ.

Quid hoc rei eſt? Regnumq;, Aeſchine, hic tu poſſides?

Eadem omnia ſunt quæ illi apud Lucianum vociferantur, τί τοῦτο; ἐπιχειρεῖς τυραννίδι. Non igitur ideo ὕβρεως accuſatio facta eſt publica à legiſlatore, quod democratia ea lædi crederetur, cum ſimplex αἰκία cuius perſecutio fuit privata, eidem libertati & æqualitati civium videretur obſtare. Non ſane hanc rationem attulit Demoſthenes in Oratione contra Cononem, cur leges variis iniuriarum generibus pœnas poſuerint. Sed primo, inquit, vetuerunt quemquam ab altero convitiis laceſſi, ne à verbis ad pugnos & verbera ex ea occaſione procedere.

cederetur. Rursum voluerunt esse *αἰκίας* iudicium, ne quis pulsatus ab alio, cum se inferiorem viribus in hac concertatione videret, ad lapides & telorum aliud genus decurreret quibus se vindicaret. Iisdem legibus constitutum est iudicium publicum de vulneribus à sciente ac prudente inflictis, ne à vulnere ad cædem hominis ex ea causa veniretur. Ne ex minimis igitur iniuriarū causis, ut ex conviciis, & maledictis, ad homicidium cuiusvis per gradus quasi via muniretur, vel levissimis offensis & iniuriis occurri, vimq; ac violentiā iuris ac iudiciorū facultate reprimi, leges sanxerunt. Hęc verba sunt summi oratoris, quibus id ornate & rotunde explicavit: *Οἱ μὲν γὰρ νόμοι πολὺ τοὐναντία καὶ τὰς ἀναγκαίας προφάσεις, ὅπως μὴ μείζους γίνωνται, προείδοντο. Οἷον, ἀνάγκη γάρ μοι καὶ ζητεῖν ταῦτα, καὶ πυνθάνεσθαι, δι' ἃ τοῦτο γέγονεν. Εἰσὶ κακηγορίας δίκαι. Φασὶ τοίνυν, ταῦτα διὰ τοῦτο γίγνεσθαι, ἵνα μὴ λοιδορούμενοι τύπτειν ἀλλήλους προάγωνται. Πάλιν αἰκίας εἰσί, καὶ ταύτας ἀκούω διὰ τοῦτο εἶναι τὰς δίκας, ἵνα μηδείς, ὅταν ἥττων ᾖ, λίθῳ ἢ τῶν τοιούτων ἀμύνηται μηδενί, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ νόμου δίκην ἀναμείνῃ. τραύμαλος πάλιν εἰσὶ γραφαί, τοῦ μὴ τιτρωσκομένων τινῶν φόνον γίγνεσθαι, τὸ φαυλότατον, οἶμαι, τὸ τῆς λοιδορίας πρὸ τοῦ τε-*

 λευ-

λοιδορίας, καὶ δεινοτάτου περιεώραται, ὥστε μὴ φόνον γίγνεσθαι, μηδὲ κατὰ μικρὸν ὑπάγεσθαι ἐκ τοῦ λοιδορίας εἰς πληγὰς, ἐκ δὲ πληγῶν εἰς τραύματα, ἐκ δὲ τραυμάτων εἰς θάνατον. Hoc igitur leges illæ tantum ſpectarunt, ne à minimis ad maxima gradus ſterneretur; & à maledictis ad homicidia. Civium numerum diminui noluerunt inteſtinis cædibus, & ſic vires civitatis debilitari. In regno bene conſtituto eaſdem leges eſſe neceſſarias puto cuivis patere manifeſtum haud minus quam in democratia. Quod verberati quiritantur, & legum auxilium ipſamque δημοκρατίαν implorant, & tyrannidis incuſant verberatores ſuos, hoc non facit, ut irrideantur eiuſmodi leges, propter δημοκρατίαν & libertatem inſtitutæ. In tyrannide, vel regno hæc eadem omnia ab illis qui contra leges ac ius læderentur aut violarentur, dici poſſent ac inclamari, τί τοῦτο; τυραννίδ' ἐπιχειρεῖς; παιόμεθα Καίσαρος βασιλεύοντος. οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. *Quid hoc? Regnũne hic poſſides? Nemo rex nobis ſit præter Cæſarem.* Notandum eſt autem in illis tribus cauſis iniuriarum, quæ à Demoſthene memorantur, ut vocem *iniuriæ* Latinis accipi ſolere certum eſt, nullam eſſe quæ proprie pertineat ad illam ὕβρεως δίκην ſive

νε γραφὴν, quam publicis iudiciis fuisse accensitam constat apud Athenienses, & quam Advocatus Parisiensis lege Solonis publicam factam autumat, ad conservandam singulorum in statu democratico libertatem. Explicatum nunc igitur videtur qualis hæc ὕβρις, quæ sic proprie dicta est, fuerit, & in qua specie iniuriæ constiterit. Magnopere quippe errat vir doctissimus, qui αἰκίαν cuius actio erat privata putat eandem fuisse cum ὕβρει cuius quæstio fuit publica. Generalis & specialis fuit apud Græcos ὕβρεως appellatio. Quæ generalis est, quattuor species iniuriarum complectebatur, quarum singularum separatæ actiones introductæ fuere apud Athenienses, & diversa iudicia constituta, partim privata, partim publica. Κακηγορία, hoc est *convitium*, ὕβρις est, & ὑβρίζειν dicitur, vel iniuriam facere, qui alteri convitiatur. Hæc δίκη privata. Αἰκία quoque ὕβρις censetur, & iniuria est. Nam qui aliquem verberat, iniuria verberatum afficit. Hæc etiam privatæ querimoniæ est. Τραῦμα sive vulnus, vel vulneratio, etiam inter genera ὕβρεως reponitur, & qui vulneratur, iniuriam patitur. Hæc iniuriarum actio publicorum iudiciorū numerū auxit. Quarta

ſpecies ὕβρεως extitit, cui nomen generis ſpeciatim ac proprie datum eſt. Ad quod genus iniuriarum, quæ Latinis notæ hoc nomine fuerunt referenda ſit, paulo poſt dixero. Prius docendum eſt, has quattuor iniuriarũ ſpecies à Romano prętore una iniuriarum actione fuiſſe cõprehenſas, & omnes nõ publicę quęſtionis fuiſſe ſed privatã querelam continuiſſe. Apud Græcos ex illis quattuor generibus ſupra commemoratis duo inter privata delicta numerarunt, τὴν κακηγορίαν, & τὴν αἰκίαν: duo inter publica, τὴν τραύματος ἐκ προνοίας γραφὴν, & τὴν ὕβρεως. Singula genera ſingillatim exponamus, & Attica nomina criminaque cum Romanis componamus. Κακηγορία *maledicentia* eſt, ſive *maledictum* potius, vel *maledictio*, quæ & λοιδορία, teſte Demoſthene in Oratione contra Cononem. Gloſſæ: Κακήγορος, *maledicus*, *vituperator*, *maleloquus*. Κακηγορία, *vituperatio*. Eædem Gloſſæ: λοίδορος, *maledicus*. Λοιδορία, *maledictio*. Hinc licet intelligere, λοιδορίαν & κακηγορίαν eamdem eſſe, ut Demoſthenes etiam teſtatur loco ſupra citato ex ea contra Cononem. In genere, κακηγορία Græcorum definiri poteſt, *iniuria quæ verbis fit*. Omnis enim iniuria aut re fit

aut

aut verbis, ut scribit Labeo leg. I. D. de iniuriis. Quæ verbis fit, dividi potest etiam in plures species. Nam aut simplici maledicto fit, id est, appellatione contumeliosa, aut convitio, id est, vociferatione, & inclamatione publica cum petulantia, Græci καταβόησιν appellant. Vnde *convitiari* in optimis Glossis exponitur καταβοᾶν. *Conviciatur illi, & convicium facit*, καταβοᾷ, καθυβρίζει. Alii convicium cum maledicto idem faciunt. Et simpliciter Labeo iniuriam quæ in verbis consistit, convicio fieri dicit. *Verbis autem quotiens non manus inferuntur, convicium fit.* Paulus quoq; Receptarum sententiarum lib. V. Tit. IV. de iniuriis, *convitiorum* nomine verba omne genus quibus iniuria fieri potest complectitur. *Iniuriam*, inquit, *patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus, verberibus & illatione stupri. Extra corpus convitiis, & famosis libellis.* Sed in sequentibus tamen *convicium* à *maledicto* separat. *Maledictum*, inquit, *itemque convicium publice factum, ad iniuriæ vindictam revocatur.* Item: *Non tantum is qui maledictum aut convitium ingesserit, famosus efficitur, sed & is cuius ope consiliove factum esse dicetur.* Utrumq; genus Græci nomine κατηγορίας vel λοιδορίας designãt. Minus tamẽ

fuit in eo genere id vitium quod κακολογίαν dixere, cui & sua pœna constituta, ac δίκη eo nomine instituta. Hæc *obtrectatio* potius est, quam maledictio, vel maledicentia. Atque ita malim reddi Latine apud Theophrastum in Charactere περὶ κακολογίας. Qui alicui detrectat, qui de eo male loquitur, ad κακολογίαν pertinet. Levissime punita fuit, & ex circumstantia tantum loci in quo detrectatum fuerat. Plutarchus in Solone: ζῶντα ἢ κακῶς λέγειν ἐκώλυσε πρὸς ἱεροῖς, ἢ δικαστηρίοις, καὶ ἀρχείοις, καὶ θεωρίας οὔσης ἀγώνων, ἢ τρεῖς δραχμὰς τῷ ἰδιώτῃ, δύο δ᾽ ἄλλας εἰς τὸ δημόσιον ἀποτίνειν ἔταξε. In aliis igitur locis quam hac lege comprehensis impune licuit κακολογεῖν. Quæ κακολογία longe alia à κακηγορίᾳ, quæ maledicit & convitiatur, non male de quoquam loquitur. Eam Theophrastus χαρακτηρίζει, eo capite περὶ κακολογίας. Non pertinet ad κακολογίαν, sed ad κακηγορίαν, ad maledictum ac convitium quod est apud Lysiam in altera contra Theopompum: ὅτι ὁ νομοθέτης οὐδεμιᾷ ὀργῇ συγγνώμην δίδωσι, ἀλλὰ ζημιοῖ τὸν λέγοντα, ἐὰν μὴ ἀποφαίνῃ ὡς ἔστιν ἀληθῆ τὰ εἰρημένα. Qui in calore iracundiæ convitium alicui fecerit aut maledictum ingesserit, nisi probet verum

rum esse crimen quod dicit, multatur. Et recte Dio Chrysostomus in Oratione xv. id ad κακηγορίαν refert. Οὐκ οἶδα, ἔφη, ὅτι κακηγορίας δίδωσιν ὁ νόμος γράψασθαι τοῦτον ὃς ἂν βλασφημῇ τινα, οὐκ ἔχων ἀποδεῖξαι περὶ ὧν λέγει σαφὲς οὐδέν. In verbis Dionis βλασφημεῖν est *maledicere*, & βλασφημία *maledictum*, & plane idem est, quod κακηγορεῖν. Putant viri docti in Commentario legum Atticarum, multam illam quæ irrogabatur iudicio κακηγορίας, fuisse duarum drachmarum. Hæc κακολογίας fuit multa, non κακηγορίας. Maledictionis vero iniuria quæ κακηγορία est, quingentis drachmis æstimata fuit, sed ea præcipue quæ maledicta ἀπόρρητα ingerebat, id est, lege nominatim vetita. Ἀπόρρητα dicebantur quæcumque leges fieri vetarent, & proprie τὰ ἀπειρημένα ἐξάγεσθαι, quæ exportari è terra Attica non licebat, τὰ μὴ ἐξαγώγιμα. Quædam tamen etiam maledicta hoc nomine censebantur, quæ lex cuiquam obiectari & exprobrabri non permisit. Vt ἀνδροφόνον quempiam appellari, aut ῥιψάσπιδα convitii loco, noluere leges. Qui contraveniret pœna erat statuta qningentarum drachmarum. Isocrates in Oratione κατὰ Λοχίτου. περὶ τῆς κακηγορίας νόμον ἔθεσαν. ὃς κε-

λάδει τὸν λέγοντάς τι τῶν ἀπορρήτων πεντακοσίας δραχμὰς ὀφείλειν. Videndus & Lysias in priore contra Theomnestum. Fortasse an huiusmodi ἀπορρήτων convitiorum κατηγορίαν solam quingentarum drachmarum multa plectebant. Alia maledicta quæ non erant prohibita legibus, leviore pœna constabant ea obiectantibus. Qualis ea fuerit, non legi apud veteres. Ad iniuriam, quæ verbis & extra corpus infertur, referenda & quæ scripto fit, ut famosis libellis. Erat igitur ἄγραφον & ἔγγραφον maledictum. Paulus utrumque sic expressit. *Extra corpus, conuitiis & famosis libellis.* Lex duodecim tabularum duobus verbis ea ipsa intellexit. *Si quis occentassit, sive carmen condissit quo infamiam faxit flagitiumve alteri.* Cascis illis *occentare*, idem quod convitium facere. Non probo qui hanc legem ita enuntiarunt inserta voce, *si quis pipulo occentassit.* Nam quod *pipulo differre* apud comicum, id una voce dixerunt Duodecim tabulæ, *occentare.* Sed alia nunc agimus quam ut ista exactius persequamur. Et alii iam id videntur fortasse præstitisse. Omnem iniuriam quæ verbis fit, & in maledictis versatur, *contumeliæ* nomine Latini maxime videntur appellasse. Ci-

cero in Oratione pro Cœlio: *Maledictio nihil habet propositi præter contumeliam, quæ si petulantius iactatur, convitium: sin facetius, urbanitas nominatur.* Unde *contumeliosa verba*, apud Senecam in libro de Constantia Sapientis, *est qui mortem ac verbera tolerabiliora credat quam contumeliosa verba.* Et apud Ciceronem, *contumelia maledicti*, pro Sylla: *Quin tu id potius profers, quam verbi invidiam contumeliamque maledicti.* Idem in Philippica octava: *Itaque sine verborũ contũelia à te dissentire possum, sine animi summo dolore irasci non possum.* Vnde & *contumeliam dicere*, apud Plautum, & Agelliũ idem quod Græcis κακηγορεῖν, lib. x. cap. XIV. *Audio illi iniuriam factum iri, audio contumeliam dictum iri, vulgo quoque ita dici, vulgo & istam esse verborum figuram iam in medio loquendi usu, idcircoque exemplis supersedeo.* Cæterum contumelia ista in verbis sita est, eaque dicitur duorum esse generum, levior & gravior, prout sunt etiam verba quæ contumeliæ causa in aliquem proferuntur, adeo ut quæ levior est, respondeat Græcorum κακολογίᾳ: quæ gravior, eadem sit cum κακηγορίᾳ. Non propter simplex maledictum in ius quisquam vocatus est apud Romanos, nec actio eo

R 5 nomi-

nomine data à prætore. Solum *petulans convitium* iudicio exequi fas fuit. Hoc epitheto proprie dictum est, quod legibus vindicabatur. Vnde apud Ciceronem, pro Cœlio: *Maledictio nihil habet propositi præter contumeliam: quæ si petulantius iactatur, convicium: sin facetius, urbanitas nominatur.* Velleius Paterculus lib. II. de Sylla. *Primus ille, & utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit, ut in qua civitate petulantis convitii iudicium histrioni exoleto redditur, in ea iugulati civis Romani constitueretur auctoramentum.* Vt levioris maledicti, & non petulantis, sed urbanitati propioris levior est contumelia, ita nulla dabatur ad eam in iudicio persequendam actio, ut nec ex κακολογίᾳ apud Græcos ulla δίκη instituta erat, & nullum iudicium reddebatur, nisi locus eam graviorem reddidisset, ut supra diximus. De hac leviori contumelia intelligit Seneca de Constantia Sapientis cap. x. *Contumelia est minor iniuria, quam queri magis quam exequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Nec verbo tantum, sed etiã facto iniuria fit contumeliæ causa. Estq; in utroq; genere tã minor quã maior. Et minor quidẽ ob factũ dictumve aliquod *inhonorificum*, ut ibidẽ ait Seneca,

quam

quàm leges Romanæ vindicta indignam iudicarunt. Sequitur altera species ὕβρεως ex iis quæ vindicantur legibus apud Græcos, cui nomen est αἰκία, qua aliquis ab altero contumeliæ causa tantum verberatur ac pulsatur. Græci ἔμπληγον ὕβριν eam definiunt, id est, iniuriam quæ per verbera infertur. Suidas, αἰκία, ὕβρις ἔμπληγος. Idem alio loco, αἰκία ἡ, πληγαὶ μόνον. Demosthenes loco supra citato ex oratione contra Cononem: Πάλιν αἰκίας εἰσὶ, καὶ ταύτας ἀκούω διὰ τοῦτο εἶναι τὰς δίκας, ἵνα μηδεὶς, ὅταν ἥττων ᾖ, λίθῳ ἢ τῶν τοιούτων ἀμύνηται μηδενί. Ita legendum in illis verbis, non ut vulgo est, Πάλιν αἰκίαι εἰσί. Dixerat paulo ante, εἰσὶ κακηγορίας δίκαι, deinde subiicit, πάλιν αἰκίας εἰσὶ, subaudiendum δίκαι. Ideo has dicas scribi dicit, ne verberatus, si non possit reverberare, & inferiorem se viribus sentiat, ad lapides confugiat, & alia eiusmodi tela quæ ex longinquo petunt ac vulnerant. Αἰκία igitur in nuda ac simplici verberatione consistit. Ovidius:

Quod si pulsassem media de plebe Quiritem,
Plecterer.

Αἰκίαν plane expressit. Duodecim tabulæ hanc αἰκίαν Græcorum, nomine *iniu-*

riæ proprie donasse videntur, his verbis: *Si qui iniuriam alteri faxit*, XXV. *æris pœnæ sunto.* De sola quippe αἰκίᾳ, sive verberatione, intellexere. Idque ita esse, fidem faciunt quæ apud Agellium leguntur de hac lege lib. XX. cap. I. *Quod vero dixi, videri quædam esse impendio molliora, nonne tibi quoque videtur minus esse dilutum quod ita de iniuria pœnienda scriptum est? Si iniuriam faxit, viginti quinque æris pœnæ sunto. Quis enim æris tam inops, quem ab iniuria facienda viginti quinque asses deterreant?* Sic etiam hæc corrigenda, cum vulgo legatur, *quis erit tam inops.* Pergit in hæc verba, quæ ostendunt perspicue, *iniuriam* in Duodecim tabulis proprie dictam esse ἐμπληγον ὕβριν, quæ unica voce αἰκία appellatur Græce: *Itaque cum eam legem Q. Labeo quoque vester, in libris quos ad duodecim tabulas conscripsit, non probaret, quidam, inquit, Lucius Veratius fuit homo improbus egregie atque immani vecordia: is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare. Eum servus sequebatur crumenam plenam assium portitans, & quemcumque depalmaverat, numerari statim secundum duodecim tabulas viginti & quinque asses iubebat.* Solam hanc igitur quæ in verberando consistit iniuriam hoc nomine nuncuparunt,

runt, non occentationem sive conviciũ, vel carminis famosi compositionem: sed nec vulnerationem membri rupti, vel ossis fracti, sic appellarunt. Membrum ruptum, vel os fractum duodecim tabularum, τῷ τραύματι ἐκ προνοίας Græcorum respondet. Occentatio & carminis compositio, τῇ κακηγορίᾳ. Eam contumeliæ nomine potius indigetarunt veteres, quam iniuriæ. Nam infamiam ea fieri & flagitium alteri, eo modo interpretabantur, non iniuriam. *Si occentassit carmenque condissit, quo infamiam faxit flagitiumve alteri.* In ossis quoq, fracti vel mẽbri rupti pœna statuenda nullam mentionem fecisse videntur iniuriæ, ut nec Græci, cum τραύματος δίκην describunt. Membri rupti talio erat. *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto.* At propter os fractum pœna fuit in eum qui fregerat si liber esset trecenta æris, si servus, CL. Apud Græcos τραύματος ἐκ προνοίας accusatio publica data est volenti, & pœna, bonorũ publicatio cum relegatione, ita ut ab exilio in patriam redux morte lueret. Talio tamen in certis tantum causis ac vulneribus lege Solonis obtinebat. Ut si oculum qui unus supererat exculpsisset alicui, utrumq; sibi effodiendum

dum pati debebat qui hoc perpetraverat. Græci, etsi inter ὕϐρεως genera hæc omnia recenseant, κακηγορίαν, αἰκίαν, τραῦμα, non tamen specialiter ὕϐρεως appellatione ullam ex istis causis sive δίκαις impertiverunt. Αἰκίαν solam duodecim tabulæ *iniuriam* proprie nuncuparunt. Non erat autem αἰκία, nisi ille qui verberaverat, prior in verberando fuisset, & manum inferre occupasset. Quod Græci χειρῶν ἀδίκων ἄρξαι dixerunt, & hac formula conceptum fuit, ἄν τις τύπῃ τινὰ ἄρχων χειρῶν ἀδίκων. Quod & in vulneratione etiam obtinuit, & in homicidio. Nam nisi quis convictus esset in homine verberãdo, vulnerando, occidendo, ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, id est, prior violentas manus intulisse, non erat in eum δίκη αἰκίας, neque τραύματος, aut φόνου. Advocatus, qui totam Iuris Attici explicationem, & cum Romano cõparationem nobis pollicetur, alteram hanc fuisse αἰκίας δίκην scribit, cum quis iniuriarum postulatus excipiebat, actorem ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, & falli viros doctos ait qui aliter accipiunt. Immo vero ipse hac in re turpissime lapsus. Non duæ fuere αἰκίας δίκαι, nec in iudicio apud Atticos ista exceptio locum habebat tum cum causa recepta esset, iam

iam disceptanda. Priusquam reciperetur, hoc est, ut loquebantur ipsi, εἰσαγώγιμος esset, qui arguebat se verberatum ab altero esse, non aliter ad hanc dicam ei intentandam admittebatur, nisi ostenderet, eum quem αἰκίας postulabat ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων, id est, auctorem fuisse huius iniuriæ ac priorem cœpisse verberare. Si hoc probasset, & alia nonnulla servasset sine quibus causa non poterat esse εἰσαγώγιμος, tum εἰσήγετο δίκη, introducebatur & recipiebatur iudicanda. Qua de re multa adhuc essent fusius exponenda, si hoc ageremus. Nunquam igitur αἰκίας δίκη recipiebatur, nec erat εἰσαγώγιμος, nisi de veritate constaret intentionis ex parte illius qui querelam hanc instituebat αἰκίας. Scribit & in sequenti capite XLVII. Vir ornatissimus, *αἰκίας & ὕβρεως δίκας re ipsa non fuisse diversas, sed postquam privato etiam iudicio de iniuria agi placuit, αἰκίας δίκην separatam esse ἀπὸ τῆς ὕβρεως δίκης, & τίμημα tamē servatū*. Et hæc ibidē adiicit, se omnia pluribus enarraturum in commentario suo iuris Attici cum Romano collato. Nescio certe quid sit enarraturus, sed si hæc quæ promittit præstabit, scio nihil veri narraturum. Quando hoc factum fuerit an potest narrare,

rare, ut cũ αἰκίας δίκη publica primitus esset postea cœperit ad privata iudicia referri? Quādiu ergo fuit publica, eadem quoque tum fuit cum γραφῇ ὕβρεως. Vbi vero facta est diversa, ex eo discrimen inter δίκην αἰκίας & γραφὴν ὕβρεως exortū est. Hoc voluit iuris Attici compilator, & eiusdē cū Romano collator: quarū rerum certum est nullas ab eo dari posse probationes. Αἰκίας δίκη semper privatę fuit querimonię, at ὕβρεως γραφὴ sēper publici iudicii, & proinde cuilibet permissa. Toto genere, & iniuriæ inferendæ modo, nō tantū & accusandi, distabant. Ridiculū & illud haud minus quā falsum, τὸ τίμημα in αἰκίας δίκῃ servatū quod antea nimirum habuerit, cū publicorum iudiciorū partē faceret, quia τίμημα propriū esset iudiciorum publicorū tantum. Id quam falsum sit, iam supra declaratum. In cap. XLVI. rationem conatur adferre, cur utraque δίκη, αἰκίας, & ὕβρεως, eadem videri debeat. *Vtraque, inquit, appellatione iniuriam re factam significabant, veluti si manus illatæ erant: sed actio ὕβρεως erat publica, αἰκίας erat privata.* Videtur omnino sentire, quod etiam alio loco plenius asserit, non aliud inter has duas actiones extitisse discrimen, quam ex ratione agendi, quod una, αἰκίας nimirum,

tum privata esset actio, ὕβρεως publica. Vtraque quippe appellatione iniuriam re factam, & manu illatam, significari. Potuit etiam addere, & in corpus acceptam. Sed hac eadem argumentatione, τραύματος ἐκ προνοίας γραφὴ, eadẽ videri posset esse cum αἰκίας δίκη, & ὕβρεως γραφῇ. Nam iniuria etiam est, id est, ὕβρις quæ re fit, manu infertur, & in corpus accipitur. Latini quoque definitione *atrocis iniuriæ* comprehenderunt non solum eam qua quis vulneratur, sed etiã qua verberatur. Vlpianus apud auctorem Collationis legum Mosaicarum cum Romanis, titulo 11. de atroci iniuria: *Atrocem autem æstimare solet prætor, idque colligitur ex facto, ut puta si verberatus vel vulneratus fuerit.* Apud Romanos igitur unũ genus idemq; iniuriæ est, & quidem atrocis, vulnerari, & verberari, ut à prætoribus in genere æstimata est atrox iniuria. Duæ tamen sunt species iniuriæ, & diversa pœna utrisque constituta lege duodecim tabularum. Quinimmo verberationem quæ est αἰκία Græcorum, *iniuriæ* appellatione proprie promulgarunt. Pretium verberationis viginti æris esse voluerunt: quæ ossa fregisset in homine libero trecentis æris: in servo centum quinqua-

ginta aſſibus librariis pœnam taxarunt. Si membrum ruptum foret, talionem eſſe ſanxerunt. Sic enim legenda ſunt verba Pauli apud eundem collatorem legum Moſaicarum cum Romanis, eodem titulo quæ prodigioſe vulgo corrupta ſunt. *Iniuriarum*, inquit, *actio aut legitima eſt, aut honoraria. Legitima in lege duodecim Tabularum*: *Qui iniuriam alteri faxit, quinque & viginti æris pœnæ ſunto. Qui mēbrū rupſit, talio eſto. Qui oſſa fraxit, libero trecenti æris, ſervo centum & quinquaginta pœnæ ſunto.* Tam diverſa iniuriarum genera, quibus & diverſæ pœnæ conſtitutæ, ſi quis uteretur argumento & ratione Advocati Pariſienſis, poſſet eadem eſſe evincere. Et tanto quidem proclivius, quod apud Romanos iniuriarum omnis generis vindicta privata fuerit, quarum nec executio cuiquã dabatur niſi ei qui paſſus eſſet iniuriam. Apud Græcos autem τραύματος ἐκ προνοίας dica ad perſecutionem publico iudicio faciendam pertinuit, αἰκίας autem privato. Quam tamen utramque iniuriam eandem eſſe poſſet aliquis argumentari, quia utraque appellatione iniuriam re factam ſignificabant, veluti ſi manus illatæ erant. Supraſcriptas autē cauſas αἰκίας & ὕβρεως eaſdem re ipſa fuiſſe, quamvis differrent

ferent persequendi modo, alia ratione, probare contendit Advocatus ex Oratione Demosthenis contra Cononem: In ea dicit Aristo, potuisse se agere & iniuriam sibi factam persequi, καὶ τῇ τῶν λωποδυτῶν ἀπαγωγῇ καὶ ταῖς τῆς ὕβρεως γραφαῖς. *Nempe quia à Conone & eius filio spoliatus erat, in terram deiectus, conculcatus, labia sibi descissa, oculi sagillati,* ait tamen, *actionem αἰκίας prætulisse, quia erat moderatior, siquidem actione αἰκίας non petebatur caput, actione ὕβρεως petebatur, eratque actio publica, αἰκίας privata.* Vt ista sunt, videtur existimasse, eiusdem criminis duas fuisse Athenis actiones sive accusationes proditas. Propter eandem nimirum iniuriam potuisse aliquem vel privatam persequutionem eligere, vel publico iudicio eam rem exequi. Ita ergo cum αἰκία & ὕβρις de eodem genere iniuriæ Græcis diceretur, duplicem quoque fuisse viam eius persequendæ, privato nempe iudicio vel publico. Verum si hæc indiscreta essent utriusque iniuriæ vocabula, quæ dicitur αἰκίας δίκη, posset etiam esse αἰκίας γραφὴ, & similiter non tantum ὕβρεως γραφὴ nominaretur, sed etiam γραφὴ αἰκίας. Eadem iniuria quæ αἰκία & ὕβρις appellabatur, modo privato, modo pu-

blico iudicio vindicaretur, & prout ista vel illa actio intenderetur, ita interdũ δίκη ὕβρεως interdũ γραφὴ ὕβρεως nuncupari posset: item δίκη αἰκίας & γραφὴ αἰκίας. Sic iure Romano non solum potuit qui vim se passum diceret, publica quæstione de vi experiri, sed etiã prætor ei dabat actionem, si privatam persecutionẽ eligeret. Itaque eiusdem βίας & γραφὴ & δίκη esse poterat publica exsecutio & privata. At nunquam αἰκίας γραφὴν apud auctores legere est, nunquam ὕβρεως δίκην, ita ut δίκη ibi accipiatur pro causa privatæ persecutionis. Non igitur solo agendi discrimine differunt αἰκία & ὕβρις, sed reapse & genere toto inferendæ iniuriæ. Et falsum est quod aiunt, ὕβριν, ut proprie à Græcis accipitur cũ ὕβρεως γραφὴ vocatur, semper significare iniuriam quę manu infertur. Tametsi hoc esset verum ut dixi, non unum tamen genus est iniuriarũ quæ manu inferuntur. Alia est qua quis tantum verberatur, alia qua etiam vulneratur, osse fracto, membro rupto, vel corpore scisso. Et τραύματος γραφὴ cum sit etiã ὕβρις generaliter hoc nomine sumpto, longe alia est ab αἰκίας δίκῃ & ab ὕβρεως γραφῇ, cum ὕβρις speciali appellatione sumitur. Quod autem Aristo apud

Demo-

Demosthenem dicat, actioneur αἰκίας se prætulisse γραφῇ ὕβρεως, cum & hanc intẽtare posset Cononi, non ex eo sequitur, eiusdem iniuriæ quæ ὕβρις & αἰκία diceretur, diversos fuisse persequendæ modos iudicio publico & privato: sed cum in eiusmodi inferendis iniuriis paulo excessu facilis fiat transitus de leviore in graviorẽ & atrocem, tot indignis modis tractatũ & male mulcatum à Conone se prędicat ut pro αἰκίας δίκῃ, quæ pugnos solos persequitur, potuerit intendere γραφὴν ὕβρεως. Satis multa quippe cõtumeliosa & iniuriosa dicta factaque passum esse à Conone, ut locus esset τῇ ὕβρεως γραφῇ, Cum hæc essent se tamen maluisse, quasi pugnis tantum cõtusus foret, actione privata super his experiri. Cui autem credibile fiat, eiusdem criminis apud Athenienses duas diversas δίκας institutas & diversas pœnas constitutas, unam quæ capitalis esset qualis fuit ὕβρεως γραφὴ, alteram quæ pecuniaria, ut αἰκίας δίκη? Ita enim in eadem oratione præ se fert Aristo, cũ ipse inclinaret ad vindicandam iniuriam criminali & publica persęcutione; persuasum se esse ab amicis civiliter potius agerę & eligerę actionẽ αἰκίας privatam. Οὕτως ἐπείσθην, inquit, ut amici consilium dabant, καὶ δι' ἐ-

κείνοις ἰδίαν ἔλαχον δίκην, ἥδιστα ἄν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, θανάτῳ κρίναιν τουτονί. Ex quibus constat, ὕβρεως pœnam fuisse capitalem, cum αἰκία pecunia tantum multaretur. Ita non solum agendi ratione & pœna, sed etiam nomine criminis & genere differunt αἰκία & ὕβρις speciatim ac propriè sumpta. Iure quidem Romano certum est, *de omni iniuria eum qui passus est, posse vel criminaliter agere vel civiliter,* ut est in Inst. IV. Tit. eodem. Apud Atticos aliud moris & iuris fuit. Præterea sive criminaliter ageret, sive civiliter is qui iniuriam erat passus, idem genus iniuriæ utramque actionem admittebat, non mutato nomine nec genere delicti. At cum actio αἰκίας privata sit & civilis, nunquã ὕβρεως δίκη etiã vocitatur. E contrario cum capitalis sit & publica accusatio sive γραφὴ ὕβρεως, nunquã αἰκίας γραφὴ pro ea dicitur. Addit disertus causidicus, *pulsari simpliciter & verberari tam ad αἰκίας quam ad ὕβρεως δίκην pertinere.* Nõ inde sequitur, ὕβριν speciali notione sumptam eandẽ esse cum αἰκίᾳ. Multa alia habet ὕβρις specialiter sumpta quæ non cadunt in αἰκίαν sive simplicem verberationem, ut paulo post dicturi sumus. *Aliud erat*, inquit, *si quis non contumeliæ faciendæ causa, sed alio animo, occidendi*

dendi puta, vulnus alicui inflixerat. Id enim ad φονικοὺς νόμους pertinebat. Hoc quidem verum, & tale vulnus vel vulneratio proprie appellebatur τραῦμα ἐκ προνοίας. Quod non ad ὕβρεως genus est referendum. Qui enim vulnerat ut occidat, nihil nisi cædem cogitat. Qui vero contumeliæ causa aliquem cædit, dum sæpe repetit ictus, non raro evenit ut plagis deficiat is qui verberatur. Hoc τραῦμα simpliciter appellatur, non τραῦμα ἐκ προνοίας. De quo intellexit Demosthenes in oratione contra Cononẽ, ubi tres species ὕβρεως enumerat, λωποδυσίαν, αἰκίαν, & τραῦμα. Quæ delicta ita inter se affinia fuere & cognata, ut facilis ab uno ad alterum parvo excessu detur transitio. Hinc pro atroci iniuria apud Ulpianũ habetur loco iam supra citato, si quis verberetur aut vulneretur. Non possum autem assentiri viro doctissimo, qui inter iniurias leviores reponit verberationem, inter atroces vulnerationem. Vel simpliciter verberatus atrocẽ patitur iniuriam, quæ tamen vel plus vel minus atrox intelligitur pro conditione personæ, vel modo quo quis verberatus est. Etiã locus in quo facta est iniuria, & locus vulneris, augent atrocitatem iniuriæ, si oculus percus-

ſus ſit, ſi in foro, in theatro, in conſpectu prætoris iniuriam aliquis paſſus ſit. Sed hæc non agimus hoc loco. Atrox iniuria æſtimatur vel ex facto, veluti ſi quis ab alio vulneratus ſit, vel fuſtibus cæſus, Inſtitut. IV. Tit. eodem. Idem eſt quod Ulpianus dixit apud collatorem legum Moſaicarum, prætorem æſtimare ſolere an atrox ſit iniuria, & id colligi ex facto, ſi verberatus vel vulneratus ſit. Utrumque complexus eſt Paulus in eadem collatione, cum dixit, fieri iniuriam in corpore dum cædimur. Nam & qui verberatur *cædi* dicitur, & qui vulneratur. *Cædes* pro ſimplici verberatione ſæpe etiam latine accipitur, ut notamus alibi. Eſt igitur & vulnus quod contumeliæ cauſa infligitur, dum aliquis ita excedit in verberando, ut vulneret, ſæpe etiam occidat plagis contuſum, vel in loco καιρίῳ percuſſum. Hæc vulneratio contumeliæ cauſa facta, non occidēdi animo, etiam publicæ fuit apud Græcos accuſationis, & quæ ſubſcriptionem criminis haberet, id eſt, γραφὴν, ut ex Demoſthene loco ſupra citato conſtat: τραύματος πάλιν εἰσὶ γραφαί. Non dicit, τραύματος ἐκ προνοίας, cum intellexerit de eo vulnere quod infertur ab eo qui aliquē verberandi tan-
tum

tum in contumeliam animum habet. Oratio est apud Lysiam περὶ τραύματος ἐκ προνοίας. Nec illud unquam omitti solet, ἐκ προνοίας, cũ quæstio est de vulnere occidendi causa illato. Apud Pollucem scribendum est lib. VIII. cap. VI: Γραφαὶ εἰσὶ φόνου καὶ τραύματος, καὶ τραύματος ἐκ προνοίας. Nunc igitur tandem aperiendum, quid sit ὕβρις apud Atticos, ex qua ὕβρεως γραφὴ competit talem iniuriam passo. Id facile intelligemus, si ponamus, quod non sit ex variis iniuriarũ formis quæ ad unum genus referuntur, tam apud Græcos quam apud Latinos. Videamus primũ de Græcis. In causa contra Cononem Aristo male mulcatus, & indignis modis tractatus, dubitavit, utrum simpliciter αἰκίας cum eo ageret, an vero ὕβρεως. Tres ibi enumerat ὕβρεων species quarum nulla coincidit in illam speciem cuius γραφὴ instituta erat Athenis. Eæ sunt κακηγορία, αἰκία & τραῦμα. Maledictio, verberatio & vulneris inflictio. Quarum trium iniuriæ generum suę fuere δίκαι & γραφαὶ propriæ ac peculiares: duarum priorum, δίκαι, quia pecuniariæ ac privatæ: τραύματος vero γραφὴ, quia publica fuit huius criminis subscriptio. Qualis igitur illa ὕβρις fuit, cuius peculiaris γραφὴ in Attico foro re-

ro recepta est, & quæ re ipsa præter agendi modum ἀπὸ τῆς αἰκίας differebat? Αἰκία, ut iam dictum est, simplex fuit verberatio, & propter huiusmodi verberationem αἰκίας δίκη introducta. Cum igitur non simpliciter verberatus esset Aristo à Conone; sed indignis acceptus & variis contumeliæ modis, utpote vestibus exutus primo, deinde nudus prostratus & per lutum tractus, pedibus conculcatus, conviciis proscissus, labio discisso, & oculis præ suggillatione occlusis relictus, ideo ὕβρεως γραφῇ contra Cononem experiri destinaverat, nisi amici suasissent potius αἰκίας δίκην eligere, quæ intenditur verberationis simplicis causa. Hæc igitur maxima fuit αἰκίας & ὕβρεως differentia sic proprie dictæ. Quam & Grammatici & interpretes Rhetorum Atticorum ita clare explicant, ut mirer, non eos inspectos nec consultos fuisse ab egregio Advocato. Suidas, ὕβρις, ἡ μετὰ προπηλακισμοῦ καὶ ἐπηρείας, αἰκία δὲ πληγαὶ μόνον. Ammonius de vocum differentiis, Αἰκία καὶ ὕβρις διαφέρουσιν. Αἰκία μὲν γάρ εἰσι αἱ ἄνευ προπηλακισμοῦ πληγαί. Cum igitur solæ inferuntur plagæ, & verbera nuda procedunt, non est ὕβρις, sed αἰκία: si accedat προπηλακισμὸς, id ὕβρις vocatur, unde ὕβρεως

ὕβρεως γραφή. Quid est προπηλακισμός? Ea omnia quæ narrat se passum esse à Conone Aristo in Oratione Demosthenis, quęque supra iam exposita sunt. Unde & προπηλακίζειν dictum esse volunt, ut etiam sonus indicat, ἀπὸ τοῦ πηλοῦ ἐπιχρίεσθαι τὰ πρόσωπα τῶν ἀτιμίαν καὶ ὕβριν καταψηφιζομένων, ὡς ἀρτίως ἀσβόλῳ χρίουσι. *Quod cœno oblinerentur ora & facies illorum qui ignominiæ condemnati essent, ut nunc fuligine solent denigrari.* Cum igitur contumeliæ causa aliquis ita alterum tractat & accipit, ut in lutum propellat, & cœno inquinet, aut fuligine oblinat, aut aliis modis contumeliosis & ὑβριστικοῖς afficiat, προπηλακίζειν dicitur, & προπηλακισμὸς eiusmodi ὕβρις vocatur, cuius γραφὴ apud Atticos dabatur publica. Hanc *iniuriam contra bonos mores*, Romani nuncuparunt. De qua ita Paulus lib. v. Receptarum sententiarum, hoc titulo, *Fit iniuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto, aut qualibet sorde aliquem perfuderit, cœno, luto obliniverit.* additque, *graviter in eos animadverti solere.* Ideo apud Atticos huius generis iniuriæ quam ὕβριν proprie vocarunt, γραφὴ data est & publicis iudiciis accensita. Et merito sane. Iracundiæ cuius primos impetus in potestate nostra non habemus, ignos-

cen-

cendum putarunt, ſi quis eo animi motu impulſus, aliquem iratus verberaverit, nec ultra progreſſus ſit. Ideo αἰκίας δίκην privatam eſſe tantum voluerunt, & condemnationẽ eius pecuniariam. Cum vero ad verbera quis adiicit varios contumeliæ modos, ut illi ſunt, quos ex Demoſthene expoſuimus, & de quibus agit Paulus, graviore id facinus pœna caſtigãdum eſſe cenſuerũt; quatenus non ex iracũdiæ ſolius impulſu ad iniuriam faciendam & contumeliam adducitur qui talia committit; ſed ex inſita quadam petulantia & improbitate vel impuritate morũ, quam Græci βδελυρίαν vocant, id facit. Quodcunque igitur factum contumelioſum, præter verbera quo alicuius dignitas læditur, προπηλακισμοῦ nomine poteſt venire. Grammatici, προπηλακισμὸς, ὕβρις. Iam ad Latinos veniamus, ut ex eorum definitione iniuriæ, & modorũ eius enumeratione, colligamus, quænã ex his ſpecies Græcorum ὕβρει reſpondeat. Auctor librorum ad Herennium, *Iniuria eſt*, inquit, *quod aut pulſatione corpus, aut convitio aures, aut turpitudine vitam alienum violat.* Convicium eſt κακηγορία Græcorum, pulſatio αἰκία, ergo turpitudo quo vita alicuius violatur ad ὕβριν Græcorum, qui &

προπη-

προπηλακισμὸς dicitur, pertinet. Paulus similiter definit iniuriam fieri vel *in corpore dum cædimur, vel verbis dum convitium patimur, vel cum dignitas læditur.* Idem est quod dixit auctor ad Herennium, *aut turpitudine vita alicuius violatur.* Deinde pro exemplo subiungit Paulus, *veluti, cum matronæ vel prætaxtato comites abducuntur.* In hac abductione comitū quæ matronæ fit, vel prætextato, προπηλακισμὸν esse & ἐπήρειαν cōstat. Nam & ἐπηρείας meminit Suidas, in definitione ὕβρεως proprie appellatæ. In corpore etiam fit προπηλακισμὸς sive ὕβρις Græcorum, sed alio modo quam pulsatio, quæ non progreditur ultra simplicem verberum ictum. Cum raptatur, vexatur, trahitur per lutum, προπηλακισμὸς est. Apud Dionysium προπηλακισθέντες εἰς τὸ σῶμα. Alio loco lib. IV. virginum licentiosam contrectationem προπηλακισμὸν appellat, & ὕβριν stuprum illatum matronis. ὕβρεις δέ μοι τίνας συνοίδασιν εἰς γυναῖκας γαμέτας, ἢ προπηλακισμοὺς εἰς θυγατέρας παρθένους, ἢ ἄλλω τινὰ περὶ σῶμα ἐλεύθερον ἀκολασίαν; Hæc omnia ὕβριν Græcorum declarant, & quantum distat ἀπὸ τῆς αἰκίας ostendunt. Certe Philosophus προπηλακισμὸν vocavit quæ ὕβρις est μετὰ προπηλακισμοῦ vel ὕβρις specialiter accepta, in IV. Ethic.

Eude-

Eudemiorum cap. 11. ubi quæ per violentiam committuntur enumerans, αἰκίαν & προπηλακισμὸν & κακηγορίαν recenset. & προπηλακισμὸν posuit pro ea quæ specialiter Atticis ὕβρις appellabatur, & cuius erat γραφή. Τὰ δὲ βιαία, οἷον αἰκία, δεσμοὶ, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός. *Contumeliam* vulgo reddunt, sed minus generale est hoc nomen, & ad eam iniuriã quæ verbis fit magis proprie restringitur apud Latinos, cum προπηλακισμὸς in corpore fiat, & contumeliæ quidẽ causa. Auctor Rhetoricę ad Alexandrum, qui non est Aristoteles, ὕβριν nominavit in ea speciali significatione, qua ὕβρεως γραφὴ nota fuit Atticis, & προπηλακισμὸς Aristoteli usurpatur. Sic enim ὕβριν definit lib. 11. cap. 11. Ἔστι γὰρ ἡ ὕβρις τὸ βλάπτειν, καὶ λυπεῖν ἐφ᾽ οἷς αἰσχύνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο ἢ ὅτι ἐγένετο, ἀλλ᾽ ὅπως ἡσθῇ. *Iniuria est lædere, vel dolore afficere aliquẽ iis rebus quæ contumeliam sic ei qui ea patitur inferant, non ut aliquid ipsi sit præter id quod habet, sed ut ipse voluptatem capiat.* Hęc ὕβρις quæ fit sola animi gratia & ut voluptatem ex ea re capiat qui eam facit, alia est ab αἰκίᾳ. Nam sæpe iratus verberat, id est, αἰκίζει quem postea pœnitet verberasse. Sæpe etiam αἰκία ab eo perpetratur qui aliquid aufer-

auferre vult ab invito: ut sibi habeat, quod abest longe à definitione ὕβρεως, ab auctore Rhetoricæ posita, οὐχ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο ἢ ὅτι ἐγένετο. Ita Aeschines apud Comicum lenonem verberat, αἰκίζει, nt ei eripiat virginem quã habebat. At ὑβρίζων libidini tantũ indulget ac vitio suo. Unde addit idem auctor, ὑβριστὰς maxime esse iuvenes ac divites, qui præ contẽptu aliorum quos infra se esse putant, & dum se superiores haberi volunt, animi gratia ad contumeliam faciendã incitantur. Α'ικία apud eundem auctorem aliud est quam ὕβρις, quamvis ὑβρίζειν etiam dicatur qui αἰκίζει, ut lib. I. cap. XII. ὅταν τι τοιοῦτον ἀδικηθῇ τις, οἷον εἰώθει καὶ αὐτὸς ἀδικεῖν, οἷον εἴ τις εἰωθότα ὑβρίζειν αἰκίσαιτο. Sed lib. II. inter ὀδυνηρὰ & φθαρτικὰ reponit θανάτους καὶ αἰκίας. At ὕβρις sive προπηλακισμὸς non est semper corporis φθαρτική, sed dignitatẽ potius lędit & existimationi nocet. Unde & προπηλακίζειν mulieres ab Euripide solitas dicit Aristophanes, quia omni occasione de iis male loqui consueverat. Cœno aliquẽ per lasciviam & petulantiam perfundere, fuligine oblinere, titionibus sopitis frontẽ eius scribere, ad ὕβριν de qua nunc agimus, seu προπηλακισμὸν referẽda sunt, non ad αἰκίαν. Si quando & corpori iniuria inferatur

feratur per προπηλακισμὸν, non φθαρτικὴ est corporis. Nã illa quæ dixi contumeliosa, in corpore patimur, non tamẽ corpus perdunt. Illatione etiã stupri ὕβρις fit & προπηλακισμός. Nã & ὕβριν etiam de stupro dixerũt. Sed hæc alterius loci sunt, & otii maioris. Hoc tãtũ hic voluimus docere cõtra Iurisconsultum Parisiensem, aliud fuisse in foro Attico ὕβριν, aliud αἰκίαν, & ista duo non tantum agendi modo differre, sed etiam re ipsa, & toto genere. Quod ὕβριν proprie appellatã cũ προπηλακισμῷ & ἐπηρείᾳ fieri scribit Suidas, plura significat istud verbum ἐπηρεία, inter alia & βίαν. Vnde & ἐπηρεάζειν Hesychio, βιάζειν. Et sane hæc ὕβρις plerunque violat corpora, & vim infert, cũ adiunctis multis aliis contumeliosis factis dictisve, quæ non habet αἰκία, quæ intra solam verberationẽ consistit. Atticis ἐπηρεασμός est, cum ita alicui adversamur, ut nolimus ab eo fieri quod facere cupit, & omni modo ne faciat impedire satagimus, cui cõtraria est χάρις & gratificatio. Vnde illa apud Aristotẽ lib. de Republica, III. cap. XVI. οἱ δ' ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς πολλὰ πρὸς ἐπήρειαν καὶ χάριν εἰώθασι ποιεῖν. *per odiũ & gratiam.* Nã propter odiũ adversamur aliorũ voluntatibus & refragamur, per gratiam favemus iisdem

& suf-

& ſuffragamur. Hoc ſenſu ἐπήρεια apud Atticos antiquos ponitur. Aliud eſt ἐπήρεια, quæ cum προπηλακισμῷ iungitur in definitione ὕβρεως. Recẽtiores Attici ἐπήρειαν pro calumnia uſurpãt, & criminatione, & obtrectatione. Vt ex his Pollucis apparet lib. VIII. cap. VI. καὶ τὸ ὄνομα συκοφάντης, καὶ ἐργολαβῶν, καὶ ἐπηρεάζων, καὶ ὁ τὰ ψεύδη μαρτυρῶν. Ita plane accipitur apud Matthæum cap. v. verſ. XLIV. καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, καὶ διωκόντων ὑμᾶς. Vbi recte vetus interpres, *& orate pro perſequẽtibus & calumniantibus vos.* Τὸ διώκειν proprium eſt eorum qui alios litibus & accuſationibus perſequuntur. Et recte hæc duo coniunguntur, ἐπηρεάζειν, & διώκειν. Quocumq; modo aliquẽ inſectari, & rebus alicujus adverſari, hæc vox ἐπηρεάζειν ſignificat, ut ex Ariſtotele docuimus. Diversã habuiſſe olim notionem à calumnia vel criminatione oſtendit auctor Rhetoricæ ad Alexandrũ, qui tria enumerat quæ odium pariunt, ὀργὴν, ἐπηρεασμὸν, καὶ διαβολήν. *Iram, adverſationem, & calumniam.* Sed calumnia cum προπηλακισμῷ, in iniuria determinanda quæ ὕβρις Græcis dicitur, parum convenit. Pro qualibet inſectatione ἐπήρεια ibi intelligenda eſt. At

T προ-

προπηλακισμὸς, ex vi nominis, eam ὕβριν denotat quæ *iniuria contra bonos mores* à Paulo vocatur, leg. 1. D. de extraordinariis criminibus, quæ habetur lib. v. Receptarum ſententiarum eiuſdem Pauli, Tit. de iniuriis. Πηλὸς, eſt cœnum vel lutum, unde πήλαξ luto oblitus, ut à πλοῦτος, πλούταξ, & ſimilia. Inde πηλακίζειν, & προπηλακίζειν luto inquinare vel cœno aliquem perfundere. Hæc fuit proprie ὕβρις Græcorum, cuius accuſatio erat publica. Vnde & προπηλακισμὸς ὕβρις à Grammaticis exponitur, & vice versa, ὕβρις προπηλακισμός. At αἰκία nullum habet προπηλακισμὸν, ſed ſimplicem verberationem. Atque hæc hactenus, & de his iam nimis longas duximus Iliadas.

CAP.

CAP. X.

Confirmata Salmasii sententia de stellionatu, similem fuisse Græcorum εἰσαγγελίᾳ. Accusatio nulla sine crimine. Crimen & accusationem interdum esse idem. Καταλύειν τὸ δῆμον, *recte à Salmasio Latine reddi concutere imperium populi. Ita Ciceronem dixisse, concutere rempublicam. Quatere quassare, percutere, decutere, & excutere, quo sensu poni consueverint apud Latinos. Quid sit proprie* δίκη, ἀγὼν, ἀμφισβήτημα, τύπος. Δίκην *non esse actionem, nec iudicium, nec accusationem sed causam.*

SI Salmasius scripsisset, *εἰσαγγελίαν* Attici fori fuisse dissimillimã stellionatui fori Romani, in contrariam concessisset sententiam Parisiensis Advocatus, & hodie eam propugnaret opinionem quã impugnandam heïc suscepit. *Quæ esset,* inquit, *εἰσαγγελία in foro Attico, video doctissimos viros non satis certo tradere. Qua de re multa dicimus in commentario nostri Iuris Attici.* Sed quando veniet avis illa? Vere suo, tempore suo. Ἐλθὲ ἐλθὲ χελιδὸν, καλὰς ὥρας ἄγουσα, καὶ καλοὺς ἐνιαυτοὺς, ἐπὶ γαστέρα λευκὴ, ἐπὶ νῶτα μέλαινα. Hæc erit comparatio Iuris Attici & Romani,

 quam

quam iubemur expectare. Interim dūilla venit, iubet nos cavere ne existimemus *εἰσαγγελίαν* pro stellionatu acceptam. Cur hoc? *Quia*, inquit, *εἰσαγγελία non est criminis nomen, sed accusationis.* O delicatum acumen! Facetum hoc sane, ut nihil supra. An ulla accusatio est, ubi crimen non est? Quinimmo vel *criminis* appellatione intelligitur apud Romanos accusatio. Vnde in optimis Glossis *crimen* exponitur *ἔγκλημα*, & *διαβολή*. *Criminalia*, *ἐγκληματικά*. *Criminator*, *διάβολος*. Aliæ Glossæ: *ἔγκλησις*, *criminatio, accusatio.* Stellionatus *accusationem habere*, dicitur in leg. 111. D. de stellionatu: *Stellionatus, vel expilatæ hæreditatis iudicia accusationem quidem habent, sed non sunt publica.* Ergo & *εἰσαγγελία*, hac in re convenit cum stellionatu, quam vir Iuris Attici peritissimus *accusationis* nomen vult fuisse, non *criminis*. Si Salmasio aliud agenti vel dormitanti hoc dicere in mentem venisset, quam acerbe somnium istud ei decuteretur ab Advocato quondam amico? *Εἰσαγγελία* accusatio est, non certi criminis, sed cuiuscunq; delicti nomine carentis, atq; eorū *ἀδικημάτων*, quæ Latini Rhetores *inscripta maleficia* appellarunt. An *stellionatus* appellatio crimen aliquod
sive

ſive delictum certum denotat, de quo poſſit dicere, hoc & hoc delictum iſto nomine proprie eſſe nuncupatum? Definiunt Iuriſconſulti *ſtellionatum*, *eſſe fraudem omnem atque impoſturam quæ propriam ſignificationem non habet, & in proprium delicti nomen non cadit, ut ſcribitur* leg. VII. π. I. D. ad Turpillianum. Si quis nunc huic definitioni ſtellionatus contra comparet quod de εἰσαγγελία Græci ſcribunt, eſſe accuſationem τῶν ἀγράφων ἀδικημάτων, καὶ περὶ ὧν οὐκ εἰσι νόμοι, ἀδικῶν δέ τις ἁλίσκεται ἢ ἄρχων ἢ ῥήτωρ, εἰς τὴν βουλὴν εἰσαγγελία δίδοται κατ' αὐτοῦ, an poterit aliter opinari, quam εἰσαγγελίαν Græcorum, ſimilem eſſe *ſtellionatui* Latinorum? In eo quod præcipuum eſt ad affinitatem accuſationis hæc duo conveniunt, quod ſtellionatus accuſatio competit in illis delictis ac fraudibus quibus lex proprium nomen non impoſuit, & ſimiliter εἰσαγγελία δίδοται, id eſt, hæc accuſatio quæ εἰσαγγελία Græce dicitur, adverſus illos qui ea admiſerunt delicta de quibus nullę leges ſcriptę ſunt, quæ ἄγραφα ἀδικήματα Græci appellant, Latini *inſcripta maleficia*. At ſtellionatus, inquit, publicum non erat crimen, εἰσαγγελία autem, teſte Harpocratione,

δημοσίας δίκης ὄνομα fuit. Numquid hoc prohibere potest similitudinem, & affinitatem, quæ inter has duas accusationes intercedit? Iniuriarum actio non esset eadem quæ ὕβρεως γραφὴ Græcis appellatur, cum hæc publicorum iudiciorum fuerit apud Græcos, iniuriæ persecutio privata apud Latinos. De stellionatu iudicium non fuit publicum, sane nec privatū, sed extraordinarium, & tanto propius ad publica accedebat iudicia. Doctissimus Advocatus hic scribit se dixisse quid esset stellionatus tā in foro Romano quam in foro Attico, lib. I. de rerum iudicatarum auctoritate. Ibi notat, omnes κακοτεχνίας & κακουργίας cedere in crimē stellionatus. Fuit sane & specialis κακοτεχνίυ δίκη, in foro Attico ita legibus instituta, sed ad stellionatum ea non pertinet, cum nomen habeat proprium lege impositum. Pollux lib. VIII. cap. VI. Λυσίας ἢ κακοτεχνίυ δίκην φησὶν εἶναι. Nec dicit qualis illa δίκη fuerit, aut de qua re constituta, vel de quo genere maleficii. Perperam doctus Advocatus κακοτεχνιῶν δίκην appellat, quasi de pluribus maleficiis, vel malis artibus ea competierit accusatio. Certū genus κακοτεχνίυ spectabat, quod non dixit Pollux quale esset,

ſet, ſed Harpocration id explicavit qui *κακοτεχνίου δίκην*, contra falſum teſtimonium dicentes datam ſcribit. Et apud eum legendum eſt, *κακοτεχνίου δίκη*, non *κακοτεχνιῶν*, ἣν οἱ ἑλόντος τὸ ψευδομαρτυριῶν αὐτὴν ἐδίδοσαν. Et ſane ipſe Pollux meminit *κακοτεχνίου δίκης*, ſtatim poſt mentionem factam ψευδομαρτυριῶν, & λιπομαρτυρίου. At ſtellionatus *κακοτεχνιῶν* omne genus ſive *κακουργιῶν* comprehendebat, de quibus nominatim lex nulla fuiſſet ſcripta. *Si quis impoſturam*, inquit Ulpianus, *fecerit, vel colluſionem in necem alterius, ſtellionatus poterat poſtulari.* Et addit ſtatim, *generaliter deficiente criminis titulo, hoc crimen locum habere, nec opus eſſe ſpecies enumerare.* De εἰσαγγελίᾳ quoque Græci notant, περὶ ὧν οὐκ εἰσὶ νόμοι, ἐάν τις ἀδικῶν ἁλίσκηται, εἰσαγγελία δίδοται κατ' αὐτοῦ. De omni ἀγράφῳ ἀδικήματι eam inſtitutam actionem iidem affirmant. Et ſic haud minus generalis eſt εἰσαγγελίας accuſatio quam ſtellionatus. Omnis κακουργία, omnis κακοτεχνία, per eam in iudicium venire poteſt, de qua lex nulla nominatim lata fuerit. Nam præter illam publicam εἰσαγγελίαν, quæ ſola crimina publica vindicarunt, alia etiam fuit privata eorum criminum quorum nullus foret

titulus, & omnes omnino κακώσεις, id est, κακεργίας, sive κακοτεχνίας complectebatur. Harpocration, ἑτέρα ἡ εἰσαγγελία λέγεται ἐπὶ κακώσει. Id est, ἐπὶ κακεργίαις, sive κακοτεχνίαις. Nam κάκωσις etiam maleficium significat. Hesychius: Κακοῖ, κακεργεῖ. Malim tamen legere, ἐπὶ κακεργίαις. Nam alias κακώσεως δίκη peculiaris fuit, & ob maletractatione̅ uxoribus dabatur contra maritos, & natis contra parentes, quæ nihil pertinent ad εἰσαγγελίαν, quia nomen habent. Κακεργίαν autem esse stellionatum, è glossis veteribus sumpsit vir doctissimus, qua voce non solum κακοτεχνίαν Græci vocarunt, sed omne maleficium, quod non solum mala arte fit, sed etiam vi. Vt κακοῦργοι etiam pro latronibus, & sicariis poni solent Græcis. Sed iam descendamus ad illud ipsum quod ansam videtur præbuisse doctissimo Advocato huius capitis conscribendi. Nimirum ut carperet interpretatione̅ Salmasii horum verboru̅ Latina̅, καταλύειν τὸν δῆμον. Inter alia crimina ἄγραφα, propter quæ in delinquentes hoc iudicium reddi solebat τῆς εἰσαγγελίας, adversus Rhetores καταλύοντας τὸν δῆμον etia̅ reddebatur. Salmasius vertit, *concutere imperium populi*. Quod vir doctus rectu̅

negat,

negat, cũ ſit, inquit, *democratiæ ſtatum diſſolvere atque everſum ire.* Primum per δῆμον melius reddi vult *democratiæ ſtatum*, quàm *populi impe iũ*, ut Salmaſius Latine vertit. Hæc nimia eſt, vitilitigatio: ſed quia Advocatis familiaris eſt, feramus: nihil præter ſolitũ fecit. Valerius tamen lib. III. c. VII. *imperium populi Romani prodere* dixit. Quid autẽ δημοκρατία, *niſi populi imperiũ?* Immo Salmaſius, eodem loco qui carpitur, δῆμον quoque δημοκρατίαν interpretatus eſt. Sic enim ibi ſcripſit totidem verbis p. DXC. τῶν τὸν καταλυόντων τὸν δῆμον, *vel, ut in aliis legitur*, τὴν δημοκρατίαν. interrogare liceat Advocatum an putaverit, Salmaſiũ non intellexiſſe verba illa Græca καταλύειν τὸν δῆμον, nec ſciviſſe quo ſenſu Græci καταλύειν uſurparent, cum populi *imperium concutere* reddidit? An aliquis eſt tam Græcæ linguæ ignarus, qui non teneat vim iſtius verbi quid ſignificet? Et Salmaſius hoc ignoraverit? Duas tamen ferme paginas impendit Advocatus, ut hanc eius interpretationem ſugillaret. Salmaſium non neſciſſe quid ſignificarent illa Græca, vel ipſo teſte Advocato convincam. Nam paulo infra fatetur, quandoq; non male interpretari qui vertat, *populi maieſtatem imminuere.*

Atque ita etiam ipso fatente Salmasius Græca illa expressit : *Vt contra eos dabatur, qui populi imperium concuterent, & maiestatem eius imminuerent.* Eo igitur res redit, ut quid esset καταλύειν τ̀ δῆμον, Salmasius calluerit, sed *concutere* Latinum quam significationem haberet, non intellexerit, utpote qui idem esse voluerit Latine *concutere* quod Græcum καταλύειν. Ad hanc igitur lineam pugnemus, & ostendamus Advocato, non tam harum rerum eum esse peritum quam fori sui. A priori *concutere* idẽ omnino est, quod convellere & evertere, quia quæ prosternuntur, prius concutiuntur, ut illa quæ solo fixa hærent, everti non possunt nisi concussa. *Decutere* est deiicere. *Excutere*, eiicere. *Quatere foras*, pro eiicere, apud Comicum in Eunucho.

--- quatietur certe cum dono foras.

Ad quem locum notat Donatus, *vide quam contumeliosum dictum sit, quatietur foras, vel verberibus impelletur, non expulsione, sed detrusione.* Inde poëtis, *quatere oppida bello*, id est, evertere, quia prius quatiuntur ariete, & aliis machinis, ut evertantur. Virgilius 11. Aeneid.

--- magnoque emota tridenti,
Fundamenta quatit, totamque à sedibus urbẽ
Eruit.

Qua-

Quatit emota, id est, subvertit. Alioquin movere & vibrare tantū significat, ut *quatere alas, quatere hastā*, & similia multa apud eumdē poëtā. *Quassa olla* Plauto est fracta. Frequentativū ab eo factū *quassare*, duplicē quoque habet apud auctores significationem, movendi, & evertendi, sive dissolvendo, rumpendique. Vt *quassare ferulas, quassare caput, quassare lilia*. At *quassata vasa* Lucretio sunt dissoluta, & fracta, lib. III.

Nunc igitur quondam quassatis undique vasis
Diffluere humorem.

Quassatum calicem, & rupto poscentem sulfura vitro, dixit Satyricus. Inde nostrum *quassare*, vel *cassare*, de vitreo calice cum frangitur. Et apud Virgilium aliquot locis *quassatæ* naves, ut & apud Liviū solutis cōpagibus rimosę, & inutiles ad navigandū:

Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.

Compositum *percutere* duo etiam designat, & simpliciter ferire, ut *malam alicui percutere*, & feriendo aliquem prosternere, id est, occidere. Sic apud Suetonium in Caligula, *hostem cominus sæpe percussit*. Et alibi passim apud auctores. Vnde & *percussores*, de homicidis, & sica-

riis.

riis. Optimæ Glossæ: *percussor*, κρoτα-φιστής, σφάκτης. *Concutere* idem fere, quod simplex *quatere*. In his rebus quæ possunt moveri sine dissolutione aut eversione, idem est quod simpliciter vibrare vel agitare, ut *quatere* & *concutere hastam*, *concutere undantia lora*, *concutere arbores* ut fructus maturi decidant, & in similibus. Vbi vero per rei naturam quę quatitur vel concutitur, vix fieri potest quin concussa & quassata dissolvatur aut evertatur, tum dissolvendi ferme & evertendi habet significationem. *Concussæ cautes*, *& acuto in murice remi Obnixi crepuere*, partem cautium avulsam significat, & in reliqua instar muricis acuti remos obnixos crepuisse. Idem Virgilius de Hercule qui speluncam Caci prostravit.

--- Concussit & imis
Avulsam solvit radicibus.

Unde & *concuti funditus urbem* alio loco dixit.

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.

Hæc & similia cum legisset apud auctores Latinos Salmasius, putavit non inscite Græca illa Rhetorum Atticorum

καυτα-

καταλύειν τ̃ δῆμον, reddidit *concutere imperiũ* populi vel *concutere statum* Democratiæ. Nã & Cicero eodẽ ferme sensu, *concutere rempublicã*, in Philippica III. *Qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui gratia, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut remp. concutere posset, evertit.* Valerius lib. VI. cap. I. *Concussum & labentẽ civitatis statũ* dixit. Tametsi peccasset Salmasius ita vertendo, cũ perpusillum sit peccatum, non tot verbis nec tã ambitiose debuisse videtur exagitari, ab eo præsertim qui amicus esset. Quod autẽ negat, εἰσαγγελίαν Grecis esse nomẽ criminis, profecto non est criminis certi appellatio, ut neque etiam stellionatus in foro Romano. Nam illa vox accusationẽ continet omniũ omnino criminũ quæ titulo carent, ut Græcis etiã εἰσαγγελία est accusatio ἀγράφων omniũ ἀδικημάτων, καὶ περὶ ὧν οὐκ ἔστι νόμος. Nec dubitãt Græci εἰσαγγελίαν ὄνομα δίκης interpretari, haud minus quã de aliis quibuslibet criminibus, tam privatis quam publicis. Αἰκία illis dicitur εἶδος δίκης, τεχνύμα ἐκ προνοίας, ὕβρις, & ἰδιωτικὰ δικῶν ὀνόματα vocant quæ iudiciis privatis disceptantur, δημοσίας δίκας quæ ad publica iudicia pertinent. Idem ergo & de εἰσαγγελίᾳ dixerunt, esse δημοσίας δίκης ὄνομα. Quid est δίκη in talibus lo-

loquutionibus, aut quomodo Latine reddi debet? Non est *iudicium*, ut quibusdam placet. Nam εἰσάγεσθαι dicitur δίκη, id est, induci coram iudicibus, ut iudicetur, vel iudicium de ea feratur. Vnde δικάσαι δίκην. Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. *Ne iudices dicam altera parte tantum audita*. Non est *actio*, ut hanc vocem accepere Prætores Romani. Eiusmodi quippe actionum formulæ quales dabat prætor, non fuere Græcis cognitę. Nec *actio* etiã est, ut definitur ius persequẽdi in iudicio quod sibi debetur. Nam δίκη res ipsa est in controversiam deducta, & in iudicium delata. Actio interdum in iure pro accusatione sumitur. At δίκη aliud quid ab accusatione. Nam apud Aristophanem in Vespis, εἰσάγειν δίκην, vel γραφὴν, & καλεῖν δίκην, tanquam diversa ponuntur à κατηγορεῖν, quod est accusare.

--- ἀλλ' ἅπερ ὁ φησὶ κύων,
Κατηγορήσειν, ἣν τις εἰσάγῃ δίκην.

Quod καλεῖν δίκην, & εἰσάγειν dicitur, pro causam citare, & introducere coram iudicibus disceptandam, id etiam vulgo in foro dicunt, *causam appellare*. Causa sive δίκη vel γραφῇ introducta, actor accusabat, ut ex illo loco Aristophanis constat.

ſtat. Δίκη igitur ſive γραφὴ, non actio, non accuſatio eſt proprie; ſed cauſa. Ariſtophanes ibidem:

--- πρὸς ἢ τούτοις τὴν δίκην
Μακρὰν λέγῃ τις.

Si quis longam cauſam peroret. Græci ἡττᾶσθαι δίκην dicunt, pro *cauſa cadere, cauſam perdere.* Quo ſenſu δίκη nec actio eſt, nec accuſatio. Non etiam iudicium eſt. Omnino eſt quæ Latinis *cauſa*, vel *lis*, appellatur. Donatus in Phormionem. *Δίκη cauſa eſt, quæ fit Latine dica, ut acte acta, calliope calliopa.* Unde quæ Græce δίκαι ἰδιωτικαὶ, & δημόσιαι vocantur, Ciceroni ſunt *cauſæ privatæ & publicæ.* Aſconius in divinationem: *cauſæ autem etiam privatæ ſunt, ſed repetundarum, ambitus, maieſtatis, & ceteræ Reipublicæ cauſa conſtitutæ ſunt*, id eſt, δημόσιαι ſunt. In lege Diocletiani VII. Cod. de iniuriis, *cauſa iniuriarum* vocatur quæ Terentio eſt *iniuriarum dica. Iniuriarum cauſa, non publici iudicii, ſed privati continet querelam.* Pollux lib. VIII. cap. VI. λῆξιν δίκης apud Atticos eſſe notat qui vulgo ſuo tempore in foro Græco τύπος dicebatur, & vulgariter ἀμφισβήτημα. Ubi τύπος eſt forma cauſæ vel ſtatus controverſiæ. Quod vulgo etiam dici ἀμφισβήτημα obſervat, id eſt,

quæ-

quæſtionem, ſive controverſiam, vel litem. Attici ἀγῶνα etiam vocabant. Nam ἀγὼν, & δίκη, ſynonyma ſunt. Vnde ἀγὼν ἔρημος pro eremodicio, vel ἐρήμη δίκη. Heſychius: ἀγὼν ἔρημος, οὐκ ἔχων ἀντίδικον. Apud Harpocrationē ἀγὼν ἀτίμητος eſt, cauſa cuius τίμημα ſive æſtimatio legibus non eſt definita. Polluci pro eodem, δίκη ἀτίμητος. Lyſias in Apologia pro Mantitheo, περὶ μὲν οὖν ταύτης τῆς αἰτίας οὐκ οἶδα ὅτι δεῖ πλείω λέξειν, δοκεῖ δέ μοι, ὦ βουλὴ, ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις ἀγῶσι περὶ αὐτῶν μόνων τῶν κατηγορημένων προσήκειν ἀπολογεῖσθαι. *In aliis cauſis, in aliis certaminibus.* Αἰτία Græcorum ad verbum *cauſa* eſt Latinorum, ſed αἰτίαν Græci Rhetores magis pro accuſatione uſurpant. Idem Pollux, κατηγορία δ᾽ ἂν εἴη ταὐτὸ τοῦτο, καὶ αἰτία, καὶ ὡς Πλάτων, αἰτίασις καὶ δίωξις. Verum de his alibi pluribus, in noſtro etiam commentario de legibus Atticis. Quem ſtatim dabimus ubi prodierit ille tamdiu expectatus & promiſſus ab Advocato Pariſienſi. In quo ſi nos docere potuerit aliud crimen apud Græcos proprium reſpondere τῇ εἰσαγγελίᾳ Atticorum quam ſtellionatum, tum ego fatebor, neminem hodie in terris vivere qui ius Atticum melius calleat. Sed certus ſum, nunquam

quam id effecturum quod est pollicitus, & nullam posse dari in Iure Attico accusationem quæ stellionatui Romanorum similior sit quam εἰσαγγελία, cum utraque accusatio de criminibus quæ titulo & nomine carent, hæc apud Græcos, illa apud Latinos, constituta sit. Nã κακοτεχνίας δίκη, specialis fuit, ut supra docuimus. Nulla κακουργίας δίκη nota apud Græcos, sed omne crimen cui leges nominatim pœnam non imposuerant, intendebatur per εἰσαγγελίαν, ut apud Latinos per *Stellionatum*. Aliud doceat, & vicerit. Ridiculus est, & ineptus, cum Pollucem dicit parum accurate de εἰσαγγελία tractasse. Ergo ipsius tractatum accuratiorem de ea re expectabimus. Atticista, & Rhetor, qui vixit florentibus adhuc Athenis, & studio eloquentiæ in illa urbe vigente, quiq; tot Oratorũ volumina Atticorũ quibus hodie caremus legerat, non tam bene quid esset εἰσαγγελία intellexerit, quam febriculosus Advocatus Parisiensis, qui nescio quas minutas Oratorum reliquias obiter percurrit, nec assequutus est. Abi, abi non est verisimile quod dicis.

CAP. XI.

Salmasii in loco Varronis emendatio defensa à calumniis Advocati Parisiensis. Quid sit rogare legem, & rogatio. Quid sit auctorem fieri. Addicere idem esse quod vendere. Differentia inter addictum, id est, sententia iudicis ob æs alienum condemnatum, & eum qui se sponte in servitutem dat. Lege duodecim tabularum addictos venundari & occidi licuisse, & in partes secari. Hanc legem à Solone mutuatos Romanos. Quæ sit vis ac notio ἀγωγίμου. Α᾽γώγιμον ex quacunque causa necari potuisse. Servitium à servitute non differre. Quid sit πρόθετος, quid προσήλυτος. Salmasius in multis aliis defensus. Manilius explicatus, & emendatus. Alia multa. Quis sector, quis cognitor. Lex VIII. D. de bonorum cessione explicata, & vindicata.

SALMASIUS de addictis satis longã dissertationẽ habuit in tractatu de Modo Vsurarũ. Voluit Advocatus & de hoc mustaceo laureolã petere, ac de eadẽ re tractare, simul etiã ut haberet causã Salmasii carpendi, ut in aliis. Quod eodem modo & hic præstitit, ut in aliis fecit, id est, summa cum iniquitate, & inscitia, & indomi-

domita vitilitigandi libidine. Nulla enim bona ratione aut causa iusta ad id impulsum fuisse res ipsa ostendet. Non poterat negare, verissimam esse ac rectissimã Salmasii in Varronis verbis emendationem, quæ sic vulgo leguntur lib. VI. D. L. L. *Liber qui suas operas in servitute pro pecunia quam debeat dat, dum solveret nexus vocatur, ut ab ære obæratus. Hoc C. Popilio rogante Sylla dictatore, sublatum ne fieret, & omnes qui bonam copiam eiurarent, ne essent nexi dissoluti.* Pro illis verbis *C. Popilio,* recte iudicavit Salmasius esse rescribendum *C. Pœtilio.* An verum hoc negare potest Advocatus? Illa autem *rogante Sylla dictatore*, mendosa sunt, nec in libris manu exaratis comparent. Quod enim notat Advocatus, scriptũ esse in veteribus libris *C. Pœtilio Visolo,* ratio eum fugit. Ad marginem quidem Varronis ita legitur adnotatum, sed ex coniectura Augustini aut Itali alicuius viri docti. Turnebus in Notis legit, *C. Popilio auctore.* Sed nullus Popilius legis illius auctor fuit quam constat rogatam esse à C. Pœtilio Visolo. Quid igitur in Salmasii coniectura reprehendit Advocatus Parisiensis? *Quod*, inquit, *C. Pœtilio auctore, legi volunt, iis assentiri non*

possum: rogante probum est, ac verum. Certe neque illud *rogante* sollicitasset aut loco suo movisset Salmasius, si id in veteribus libris lectum esset. Ipse etiam Turnebus totius Romanæ antiquitatis peritissimus vir, non dubitavit emendare, *C. Popilio auctore*, pro *Sylla dictatore*. Hoc tamen falsum est, quod *Popilio* scripserit pro *Pœtilio*. Sed cur naso Advocati non placet illud *auctore*, pro vulgato *dictatore*, & mallet *rogante*? *Consul*, inquit, *rogabat; non auctor erat, senatus auctor erat*. Quæ verba magnam imperitiam produnt morum rerumque Romanarum. Consules omnium legum quæ per rogationem populi ferebantur, summam potestatem habebant. Vnde & *rogationes* illæ leges vocabantur quas rogante consule plebs sciscebat. Polybius lib. VI. de consulum potestate, primo dicit, πασῶν eos esse κυρίους δημοσίων πράξεων, *Omnium quæ publice geruntur summum imperium ac potestatem habere*. Deinde addit, πρὸς δὲ τοῖς προειρημένοις οὗτοι τὰ κατεπείγοντα τῶν διαβουλίων ἀναδιδόασιν· οὗτοι τὸν ὅλον χειρισμὸν τῶν δογμάτων ἐπιτελοῦσι, καὶ μὴν ὅσα δεῖ διὰ τοῦ δήμου συντελεῖσθαι τῶν πρὸς τὰς κοινὰς πράξεις συντελούντων, τούτοις καθήκει φροντίζειν, καὶ συνάγειν ἀεὶ τὰς ἐκκλησίας, τούτοις εἰσφέ-

εἰσφέρειν τὰ δόγματα, καὶ τούτοις βεβαιοῦν τὰ δοκοῦντα τοῖς πλείοσιν. *Præter illa quæ diximus, quoties deliberationes de rebus magnis & urgentibus expetunt, referendi iidem ius habent. De his etiam quæ fuerint decreta, Senatusconsulta conficiendi potestas penes ipsos est. Deinde & omnes publicæ actiones quæ per populum fieri debent ad eorum curam pertinent. Item conciones populi advocare, rogationes ferre, & suffragiis maioris partis populi legem aut plebiscitum condere.* Ergo consul qui legem rogabat, eius etiam auctor habebatur, eaq; *rogatio* dicebatur. Populi rogandi hæc formula fuit, *velitis iubeatis, Quirites.* In ipsa rogatione condenda hæc verba ponebantur, *consules populum iure rogaverunt, populusque iure scivit.* Senatus autem auctor fiebat in his magistratibus quos populus creaverat. Non enim magistratum gerebat is qui ceperat, si patres auctores non erant facti. Auctor igitur legis habebatur consul qui eam rogabat, nec senatus in his rogationibus auctor fiebat, quia non eas confirmare necesse habebat. Auctor autem in eiusmodi rebus is proprie esse ac dici solebat qui eam adprobabat. Vnde *auctor* βεβαιωτής in Glossis exponitur. Vt apparet, non moris Romani peritior est Advocatus

quam Iuris Attici. Scripsit Salmasius ante legem à Pœtilio rogatam, & à populo sancitam in favorem addictorum, ne amplius nexum inirent, eos qui conditoribus addicebantur in eam servitutem redigi solitos, ut non solum cives esse desinerent, sed etiam à creditoribus suis impune trucidari possent. Non posse his assentiri se dicit Advocatus. Non mirum sane. Nam qui rerum harum nullum sensum habet, nec assensum commodare potest illis quæ recte vereque adfirmantur. *Sane*, inquit, *serviebant, sed servi non erant*. Et Varronis locum citat, qui à Salmasio emendatus est, ut probet quod dicit. *Liber qui suas operas in servitute pro pecunia quam debet, dat, dum solveret.* Sed miror, Advocatum non animadvertisse, latum differentiæ limitem extitisse inter hominem liberum qui sponte sua operas suas in servitute dabat creditori donec solvisset, & inter debitorem addictum creditori sententia iudicis, & ex condemnatione deditum illi vel dediticium factum, & servituti mancipatum. Liber ille qui sponte sua operas suas dabat pro pecunia, vel pro usura pecuniæ quam debebat, ubi pecuniam quasi sui pretium ex operis solvisset, liberaba-

tur, & servitutem exuebat. *In servitute* proprie esse dicebatur, non *servitutem servire*. Addictus autem, id est, damnatus creditori suo, libertate in totum excidebat, & vitæ necisque potestatem in eum creditor adipiscebatur. Non ius igitur civitatis poterat retinere huiusmodi addictus, cum libertatem penitus amitteret. Nemo autem civis nisi liber. Quod quis emerat iure, id vendere poterat prisco Iure Romano, sed & occidere æque servum, ut equum vel bovem. Addictus autem is erat, qui sententia iudicis venditus creditori ab eo ita deinceps possidebatur, ac si ęre emptus esset. Nam & *addicere* vendere est. Vnde & *fundus addictus*. An non lege XII. Tabularum tertiis nundinis venundari poterant huiusmodi ob æs alienū addicti, atq; etiā interfici? *De venditione*, inquit, *verba audio, rem non video*. Ridicule. An aliter rē videre vellet, quam quomodo videndam exhibent verba ipsius legis quæ rem permisit? Licuit lege duodecim tabularum creditoribus addictum sibi debitorem venundare, licuit occidere, licuit in partes secare si pluribus esset addictus creditoribus. Stulte rem quærit qui legem tenet à qua res manavit. An cadavera occiso-

rum debitorum à creditoribus subiici oculis suis cuperet, ut occisos aliquando aliquos credere posset? De venditione addictorum primo dubitat, an unquam fuerit usu recepta. Quam inscita hæc dubitatio? Si maius permissum fuit, cur de eo quod minus est ambigamus? Si licuit occidere, multo magis & venundare. Lege Solonis vendi poterant, & quidem peregre exportari ob æs alienum addicti. Plutarchus, in Solone. Χρέα λαμβάνοντες ἐπὶ τοῖς σώμασι ἀγώγιμοι τοῖς δανείζουσιν ἦσαν, οἱ δ' ἐπὶ τῇ ξένῃ πιπρασκόμενοι. Qui ἀγώγιμοι fiebant, in potestate eorum quibus addicebantur sic erant, ut vitæ ius & necis in eos haberet. Hæc enim pœna fuit ἀγωγίμων, quacunque ex causa facti essent ἀγώγιμοι. Legem Solonis de obæratis addictis in duodecim tabulas à Romanis legislatoribus translatam fuisse, nemo est qui ignoret præter Advocatum fortasse Parisiensem. Hinc & lege duodecim tabularum licuit creditori addictū sibi debitorem venundare, occidere, & in partes secare cum pluribus creditoribus ex æquo esset addictus. Agellius cap. 1. lib. XX. *Tertiis autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.* Rerum Romanarum, & anti-

tiqui-

tiquitatis Iuris Quiritium maiorem habet peritiã ſcilicet Advocatus Pariſienſis, quã Favorinus aut Cæcilius Iuriſconſultus habuere quos ibi introducit Agellius de his differentes? Non credet fortaſſean Advocatus & legẽ aliquã in duodecim relatã tabulis fuiſſe quæ talionẽ pro mẽbro rupto exigeret. *Omnes*, inquit, *ſcriptorũ loci à nobis allati, & cæteri omnes eiuſmodi, ſatis ſignificant, ſervitio eos tantum mancipatos, non ſervituti: & quod de necis poteſtate dicunt id à vero plane alienum puto.* Tu putas? Certe, inepte putas, & hoc ſimile eſt cæteris tuis hariolationibus. Si loci auctorum aliquot fidẽ faciunt, addictos debitores in ſervitium à creditoribus fuiſſe abductos; non propterea negandum eſt, necis in eos poteſtatẽ habuiſſe creditores, vel vẽdendorum eorumdẽ facultatẽ qui ſic ſibi addicti forent. Tanto magis id dicendũ. Nõ ſemper occidebãt ſervos aut addictos domini vel creditores. Qui ſibi utiles eſſe poterant, eos ſervabant, & eorum opera utebantur. Addictos prorſus inutiles, præ ſenio vel cõtumacia in ſerviendo, ne alere cogerentur nulli uſui ſibi futuros, aut trans Tiberim venundabant peregre, aut necabant. Non reperiuntur exempla necis apud auctores. An ideo non uſurpa-

tam fuisse dicendum, cum stent contra verba legis quæ disertissime id permisit? Superat vero omnem inscitiam quod hic *servitium* à *servitute* distinguit. Quod & alibi fecit in illo tractatu. Qua alia maior imperitia non potest fingi. Hodie *servitium* vocamus in idiomate vulgari Gallico locaticiam operam, quam mercede conducti famuli præstant. Officium etiam quod amicus amico confert, *servitii* nomine nuncupamus. Apud Romanos autẽ veteres nunquam aliter *servitii* vox sumitur quam pro servitute, aut servorum multitudine. Sosipater Charisius, lib. 1. de Analogia: *Servitium multitudo est servorum, servitus conditio serviendi, sed veteres indifferenter servitium & pro servitute posuerunt. Servitio enixæ tulimus*, Virgilius tertio. Alibi etiam apud eumdem Virgilium in eodem significatu occurrit:

Cum domus Assaraci Phthiam clarasq; Mycenas
Servitio premet.

Apud Terentium servus ita herilem filium alloquitur:

Ego, Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo, capitis
Periculum adire. &c.

Id

Id est, servitutem. Apud poëtam elegiacum:

Iam mihi servitium video, dominamque paratam,
Hei mihi libertas illa paterna, vale.

Nam amantes servi amasiarum. Vnde illud comici:

Præsertim cum se servum fateatur tuum.

Et sane cum *servitium* à servo derivetur, non potest aliud esse quam serviendi actus, vel conditio, atque etiam ut quidam scripsere, *servi patientia.* Pro ipsa servitute sæpius apud veteres accipitur. Non aliter accipienda hæc vox in loco Livii quem citat Advocatus, de nexo ita exclamante, *Ductum se à creditore non in servitium, sed in ergastulum, & carnificinam esse. Inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum.* Quid hîc est *servitium*, si servitus non est? Queritur nexus ille, se non in simplicem servitutem ductum, sed in ergastulum. Hæc pessimorum servorum pœna fuit, ut in ergastulum darentur vincti & inscripti, opusque ibi facerent. Qui merebantur occidi, ita puniebantur, vitam trahentes omni morte duriorem ac miseriorem. Verbis illis adductis subiungit Advocatus: *Sane ille nihil omittebat quo posset plebis indignationem excitare, & fa-*

nera-

neratoribus invidiam creare. Ad eam rem ergastulum & carnificinam crepabat: tergum vestigiis verberum fœdum ostentabat. Quid hoc rei erat, si occidere eum licuisset ? Immo cui tam crudeles pœnas de nexo sumere impune licuit, nec longe fuit quin & occidere liceret. *Invenies* , inquit Seneca, *servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat quam contumeliosa verba.* Sed nimis delicati erant isti servi. At ingenuo, & civi Romano nato, quanto tolerabiliorem mortem fuisse putamus, verberibus, & vinculis, & ergastulo ? Servi à fuga retracti , & cruce digni non semper hoc supplicio afficiebantur à dominis, sed in ergastulum compingebantur, ubi vincti opus faciebant, & stigmate frontem inusti, ubi etiam interdum fame & miseria enecabantur. Alia præterea conditio fuit eorum qui in nexum se dabant sponte sua , & in servitutem semet ipsos tradebant creditoribus suis donec pecuniam solvissent. Non idem iuris in istos creditoribus fuit atque in iudicatos & addictos. Ex horum genere homo liber Varronis, *qui operas dabat in servitute pro pecunia quam debebat.* Item Publius ille apud Liviú lib. VIII. qui ob æs aliená paternum

in

in nexum se Papyrio dederat. Is etiam Publius quod libidini creditoris flore eius abuti volentis parum se morigerum præbuisset, verberibus ab eo laceratus in publicum se proripuit, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris. Ex qua unius impotente iniuria creditoris, factum est, ut consules ad populum tulerint, ut propter pecuniam creditam bona debitoris non corpus, obnoxia fierent. Nam antea etiam ii debitores, qui sponte sua nexum iniverant, apud creditorem in nervo & compedibus tenebantur. Quæ omnia Salmasius in libro de modo usurarum luculenter prosequutus est, & frustra ea incrustare voluit nugator Advocatus. Patiatur æquo animo sibi dici quod meruit audire. Nonne meræ nugæ sunt quæ statim subnectit de sectione? *Quid igitur*, inquit, *sibi volebat illa debitorum sectio lege duodecim tabularum sancita? Si enim communem debitorem plures in partes secare poterant quidam, poterant suum quisque debitorem trucidare.* Optime sane nunc sic ratiocinatur, & eodem argumento usus Salmasius scripsit, lege duodecim licuisse creditoribus sibi addictos, si vellent, interficere. Quid igitur tantopere fringutit Advocatus, ut hoc infi-

inficietur? Sed ad nugas & hariolationes sibi sollemnes statim revolvitur, cum subiicit: *Sane sectionem illā, nisi gravissimorum scriptorum, Quintiliani, & Tertuliani obstaret auctoritas civilius multo interpretarer quā verba videntur postulare.* Ain tu? Tu civilius eam sectionem interpretareris, nisi obstaret Quintiliani, & Tertulliani auctoritas? Non potes igitur ista tua civilitate interpretationis uti, quandoquidem te tanti auctores ab ea deterrent. Fatendum igitur tibi est, cum sectio debitoris unius inter plures creditores permissa lege duodecim tabularum fuerit, licitam etiam fuisse eadem lege trucidationem. Hoc enim necessario consequitur. Ego vero, ut ita fuisse credam, quod & credidit Salmasius, non moveor auctoritate Quintiliani, nec Tertulliani, sed ipsius legis potius verbis expressissimis, & disertissimis, quibus hoc sancitum est, & quæ Quintilianum & Tertullianum moverunt ut id traderent quod in ipsa lege continetur. Non igitur Quintilianus, nec Tertullianus civilem illam tuam interpretationem auctoritate sua cohibēt ac reprimunt, sed verba ipsa legis, quę nullo modo liceat aliter interpretari. Sed civilem illam tuam expositionem videamus

mus an ferre eam lex possit, sicut apud Agellium concepta est, quem tu vir tantus in cognitione Romanæ antiquitatis tam contemptim conteris, ut nihil illum morari te dicas. Promptius fuerat, te, dicere, nec legem ipsam morari. Nam Agellius non alio testimonio utitur, ut id probet quod asserit, quam ipsius legis. Ego vero certo scio amanuensem Agellii maiorem antiquitatis Romanæ peritiam habuisse, quam te, qui patronus cluis celeberrimus fori Parisiensis. Iam examinemus civilitatem interpretationis de sectione debitoris permissa duodecim tabulis. *Servus*, inquit, *communis secatur, & dividitur in partes, & unusquisque eorum quorum servus est, partem suam habet.* leg. v. π. 1. De legatis 1. Et leg. 11. π. 1. D. de verborum obligationibus. Vide ineptiam hominis. Leges illæ quas citavit non meminerunt servi secti in partes. Lex illa v. D. de legatis 1. *communis servi* meminit. Eum, si legatus esset, totum deberi putavit Labeo. Trebatius contra partem tantum deberi respondit. Quod pars servi deberetur, non ex eo sequitur, servi sectionem in partes dari. Non recipiunt sectionem nisi quæ in partes dividi possunt natura sua. In lege autem 11. D.
de

de verborum obligationibus, ſcribitur. *Stipulationum quaſdam partium præſtationem recipere, veluti cum decem dari ſtipulamur: quaſdam non recipere, ut in his quæ natura diviſionem non admittunt, veluti cum viam, iter, actum ſtipulamur. Quaſdam autem partis quidē dationem recipere ſed niſi tota dātur, ſtipulationi ſatis nō fit, veluti cū hominē generaliter ſtipulor.* Ubi illa ſervi communis in partes ſectio, quā mirificus Iuriſcōſultus Pariſienſis ex legibus ſupraſcriptis nobis obtrudebat? Pars ſervi legari poteſt, ſed ſervus in partes ſecari nō poteſt, niſi necatus. Cui bono aut cui uſui partes ſervi ita ſecti? Hic locum habet veteris Iuriſconſulti apud Quintilianū reſponſum quærenti mercatori quomodo navim cū ſocio divideret, *Navē*, inquit, *ſi dividis, perdes.* Luſit in vera ſignificatione verbi *dividendi*. Nā navis ex illis rebus eſt, quæ natura diviſionem non admittunt, ut loquitur Paulus. Partis tamē dationē recipit, ut ſervus. Sed nec ſervus nec navis in partes ſecari debent, ac dividi, ut partium datio in his recipiatur. Subiicit porro Advocatus poſt illud exemplum ſervi in partes ſecti. *Ergo*, inquit, *& debitor pluribus nexus, & addictus, in partes ſecari poterat, ut pro debiti portione unicuique ſerviret, & operas ſuas pro pecunia daret.*

Quæ

Quæ miram ſtoliditatem præ ſe ferunt. Quis unquam audivit fando, *hominem ſecari in partes*, cuius partes aut æſtimantur, ut in ſervo communi cuius pars legata eſt: aut cuius operæ in plures dominos ſive creditores dividuæ fiunt, dum per vices aliis & aliis ſervit? Sed age, demus illi, ne iratum habeamus, quod ſæpe ei audio contingere, ſervum ſecari in partes à debitore eo ſenſu quo voluit, videndum an verba legis hanc interpretationem civiliorem poſſint admittere. Sic illa habent de hac ſectione debitorum: *Tertiis nundinis partes ſecanto. Si plus minuſve ſecuerunt, ſive fraude eſto.* Iudicet nunc, lector, an talis ſectio, quæ lege ſancita eſt, conveniat cum illa ſectione quam hariolatus eſt Advocatus. Tandem tamen poſt varias tergiverſationes, ambages, & peregrinationes mentis, & hallucinationes, quaſi *ἀπ' ὄνου καταπεσών*, delabitur invitus an imprudẽs neſcio in eam ſententiam quam Salmaſius propugnavit. *Sed rem ipſam*, inquit, *amplius ſerutari nihil eſt neceſſe, ſufficit quod iidem ſcriptores teſtantur, iure illo, ſi verborum faciem ſpectes, truculento & ſanguinario, neminem unquam eſſe uſum.* Tantæ molis erat ingenio contumaci, ſemel bona fide veritatis

confessionem sibi pati excidisse. Satis iam habemus, hunc fateri, sectionem & trucidationem addicti debitoris creditori lege duodecim Tabularum fuisse licitam. Vti ea potuit quicunque voluit, & qui adeo truculentus fuit ac crudelis, ut sanguine sui debitoris pasci ac delectari potuerit. Non est quæstio nunc an aliqui fuerint usi, cum satis certum sit, uti potuisse. Ne talionem quidem membri rupti, eadē lege duodecim permissum, usurpatum passim fuisse suspicor, vel ea maxime ratione, quod difficillime parissimus talio fieri posset, ut loquitur Agellius. Et postea tandē in desuetudinē abiit cum sectione & partitione corporis debitorum, & ad æstimationē iudici permissam redactus est. Cum duas autem has leges Romanas, & in duodecim tabulas relatas, è Solonianis expressas fuisse liqueat, iam hinc etiam potest constare, *ἀγωγίμους* debitores in lege Solonis eidē trucidationi factos obnoxios, ut æris confessi condemnatos & addictos in lege duodecim Tabularum. Nam *addicti* apud Latinos iidem qui *ἀγώγιμοι* apud Græcos. Et cum recte docuerit Salmasius, eodem iure fuisse usos Athenienses ex lege Solonis in occidendis vel venundandis

dandis debitoribus factis *ἀγωγίμοις* suo creditori, non id sibi persuaderi patitur Advocatus, qui nullo alio inductus proposito hoc facit quam mira contradicendi libidine. Demosthenes in Aristocratea, quæ vis sit & proprietas τοῦ *ἀγωγίμου*, & quid iuris vulgo potestatisque daretur in eos qui *ἀγώγιμοι* essent facti, his verbis declaravit: *Καὶ μὴν ἔν γε τῷ ποιεῖν ἀγώγιμον πάνθ᾽ ὅσα ἀπείρηκεν ὁ νόμος δέδωκας, χρήματα πράξασθαι, ζῶντα λυμαίνεσθαι, κακοῦν, ἔχοντα αὐτὸν ἀποκτιννύναι.* Non agi eo loco de addictis & iudicatis ob æs alienum, certum est, nec Salmasius id dixit. Sed generaliter ostendit Demosthenes, quisquis quacunque ex causa fiat *ἀγώγιμος*, in illum ea omnia competere & fieri licere quæ ibidem narrat, pecuniarum exactionē, maletractationem, mulcationem, atq; etiam occisionem. Ergo & in eum qui *ἀγώγιμος* fieret ex condemnatione ob æs confessum, ea omnia admittere illi licuit cui fiebat *ἀγώγιμος* vel addictus. Hæc vis & notio fuit *ἀγωγίμου* ex quacunque causa. Et ridiculus est atque inscitus Advocatus qui censet, dictionis huius significationem *variare pro rerum quibus accommodatur varietate.* Quod nunquā probaturus est in illis

imaginariis & frustra exspectandis cōmētariis de Iure Attico. Idem est ac si vellet dicere *capitale supplicium* nō semper significare mortis aut capitis pœnā, sed variare pro rerum quibus aptaretur varietate. Ἀγώγιμον Hesychius simpliciter καταδεδικασμένον interpretatur, ut Latinæ Glossæ *addictum* condemnatum. Non tamen ἀγώγιμος absolute eum significat qui condemnatus est, nam varia sunt genera condemnationum, sed illum qui ducendus condemnatus est, & ducendus quidem ad arbitrium eius cui est condemnatus & addictus. Quacunque igitur ex causa aliquis abducendus condemnatur, fit ἀγώγιμος, & in potestatem traditur eius à quo ducitur, ut de eo possit facere quod ipsi libitum fuerit. Ergo ἀγώγιμον ob æs alienum confessum licuit & venundare, ac supplicio capitis afficere, tam apud Atticos ex lege Solonis, quam apud Romanos ex lege duodecim Tabularum. Et cum satis certum sit, hanc legem Tabularum ex Soloniana esse mutuatam, cum hæc permiserit debitoris necem & sectionem ut illa, inde planum est ἀγώγιμον debitorē ex lege Solonis potuisse impune occidi à suo creditore. Malignitatem Advocati vel licet cognoscere maxi-
me

me ex iis quæ iam notabimus. Toto hoc capite XXV. lib. II. de rerum iudicatarum auctoritate cum variis locis Salmasium reprehendat, & nunquam nominatim, sed *doctissimorum virorũ* appellatione, hoc loco postquam de sectione creditorum sententiam eius damnavit, quasi scilicet lege statuta fuerit, statim subiunxit Num. VIII: *Quod autem bonorum sectionem inde appellatam viri doctissimi suspicati sunt, id ab aliis merito improbatum existimo.* Quis per viros istos doctissimos Salmasium hic intelligi non suspicaretur? Nam & paulo infra & supra cum eum reprehendit, sic solet nominare. Atqui Salmasius est, qui eam opinionem damnavit Iurisconsulti magni cuiusdam his verbis, pag. DCCCXXVII. *Ab illa sectione corporum pecuniæ debitæ obnoxiorum, quæ nunquam Romæ fuit usurpata, perperam magni Iurisconsulti derivatam putant sectionis bonorum appellationem.* Hæc Salmasius. Sed cum varia varii commenti sint de sectionis in hoc sensu appellatione, somnia etiam sua narrare ut sibi liceat, petit Advocatus. Mera certe somnia sunt, & nihil de istoc mentitus est. Eum audiamus. *Sane*, inquit, *qui hastam publicam, cui hostium aut damnatorum & proscriptorum bona subiiciebantur, sequi solebant,*

lebant, lucro diis hominibusque exoso inhiantes, ab eo ipso sectores fortasse appellati, & ex eo res ipsa sectio. Nusquam vidi aliquid aptius somnianti excidisse. Qui hastam sequuntur, *sectores* sunt. Ergo & qui castra sequuntur milites, etiam *sectores.* Qui quodlibet aliud compendium vel lucrum sequuntur, *sectores.* Omnes etiam mercatores *sectores.* Hæc insulsa sunt. An *sector*, idem qui *sequutor*? An *sectio* eadem cum *sequutione*? An *sector* formari potest à sequor? Is est sequutor. *Pauci*, inquit, *reperiebantur honesti, aut qui viri boni haberi vellent, qui negotiationem illam facerent.* Quid tum? an propterea sectio dicta fuit hæc negotiatio, quod nulli viri boni aut honesti eam sequerentur? Hæc inepta sunt. Citat deinde locum Ciceronis ex Philippica secunda, quibus hoc ipsum adstruitur, ingenuos & bono loco natos non debere esse sectores. Post Ciceronis verba statim adiicitur ab Advocato, *nec inde alienos esse Manilii versus lib. v. Astronomicon.* Versus illi Maniliani nihil ad eam rem pertinent, sed de industria eos infercire loco alieno voluit Advocatus, ad hoc tantum, ut Salmasianam in his conjecturam suggillaret ac carperet, per fas ac nefas. Vt Scaligeri emendatio-

dationem meliorem esseSalmasiana probaret, dicit, eos versus à Iosepho Scaligero, divini ingenii viro, & stupendæ omnibus sæculis eruditionis, emendatos & optime explicatos sibi videri. Mihi aliter videtur: quamvis non negem, divini ingenii virum fuisse Scaligerum, & stupendæ omnibus sæculis eruditionis. Non tamen inde consequens est, út omnes Scaligeri emendationes & coniecturas pro veris ac certis amplecti debeamus. Ipse nunc Advocatus in istis versibus Manilianis vel invitus coactus est Salmasii emendationem recipere in ultimo, ubi Scaliger correxerat, *Cogniter est urbis*, cum omnes libri haberent, *cognitor est verbis.* Recte iudicavitSalmasius, illud *verbis* non esse mutandum in *urbis*, sed interpunctione sola mutata ita locum totum esse legendum.

Cognitor est. Verbis nec non lascivit amores
In varios, ponitque forum.

In his Manilii verbis citandis admisit coniecturam Salmasii, dissimulato ipsius nomine, quasi si esset Scaligeri. Quæ fraus est non ferenda. Improbat Salmasii emendationem, ut præferat Scaligeranam, & tamen ita versum illum adduxit à Salmasio emendatum, tanquam si exScalige-

ri emendatione sic correctus foret. Si perspiciamus autem attentius eam Scaligeri emendationem & explicationem Manilianorum versuum quam tantopere probat Advocatus, nihil inveniemus utraque falsius. Sic igitur legit vir ille summus:

Non ullo careat digito, quaque iverit hasta,
Defueritque bonis sector.

Veteres omnes Editiones habent, *non ullo curant digito.* Palatini codices, ut notat Iunius, *curat.* Quod Advocatus ait iuvare coniecturam Scaligeri. Nulla huius verbi mutatione, sed legendo *ullos digitos* vel *ullum digitum*, verissima huius loci interpretatio elicitur, quæ sane non potest consistere cum lectione Scaligeri. Quid enim hæc sibi volunt, *non ullo careat digito, quacunque hasta iverit, ac defuerit bonis sector?* Si bonis sector defuerit, carebit omnino digito ille de quo loquitur. Falsum proinde erit quod dixit Manilius correctus, non ullo cariturum digito cum defuerit bonis sector. Vbicunque sector est, ibi digitus. Nam digito sublato sectores sive mancipes significabant se auctores esse emptionis, ut notat Festus. Ubicunque igitur sector, ibi digitus sublatus. Vbi deerat sector, nullus ibi digitus. Non potest

test igitur subsistere illa lectio, quæ ponit, non ullo carere digito, quacunque iverit hasta, defueritve bonis sector. Præterea certum est, ista omnia referenda esse ad illum de quo in fine dicitur, *cognitor est.* Dicit ibi Manilius sub illo signo produci sollertes animos, agitataque pectora in usu, nullis curis deficientia, quæ domo contineri nesciant, sed ministri sint populi, & per magistratus ferantur & per publica iura. Tales sunt cognitores. Ideo subiici t, cognitorem hunc nasci, qui non ullum curet digitum, quacunque hasta iverit, & auctio, adfueritque bonis sector, sive reus pœnam lucretur, id est, absolvatur, sive patriam fraudarit ęris debitor. Nō proscriptos, non addictos, nec publicæ pecuniæ condemnatos, sub Hœdo dicit oriente nasci turos, sed cognitores, qui adsunt reis, & causam eorum defendunt. Posset etiam retineri *non ulli curat digito.* Nam illius temporis scriptores verbum *curandi* iunxerunt cum tertio casu. Falsum igitur quod ait hic Advocatus, sectorem futurum vel cognitorem qui ita nascitur. Quæ sententia nullo modo potest elici ex illis verbis Manilianis. Quomodo enim illa connectentur quæ sequuntur?

Defueritque bonis sector, pœnamque lucretur

Noxius, & patriam fraudarit debitor æris.

An etiam cum sectoribus & cognitoribus nascuntur fraudatores & interversores pecuniæ publicæ, de quibus hic intelligit Manilius? Nugæ. Per eum qui patriam fraudavit debitor æris, omnino intelligit poeta reum de residuis, vel de peculatu. Sed illud magis. Lege Iulia de residuis tenebatur, *qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuerit, neque in eum consumpserit*, ut est in leg. 11. D. ad legem Iuliam peculatus. Theophilus eum esse dicit, qui pecuniam publicam administraverat, & reliquator factus, non intulerat reliqua quæ debebat. Hic plane est *debitor æris* Manilianus, qui patriam pecunia publica fraudavit. Sub illo igitur signo natus inter alia ministeria publica quæ producit Hœdus, etiam cognitor erit, qui causam defendat rei lege Iulia de residuis, sive condemnabitur, & bona eius hastæ subiicientur, & sectionem eorum manceps redimet, sive pœnam lucrabitur & absolvetur, & sic re vera debitor æris publici patriam ea pecunia fraudaverit. Nam qui condẽnatur, ex bonis suis satisfacit, & quod rapuit vel

vel intervertit, eo modo resarcitur. Qui vero absolvitur, ut multi per gratiam evadebant, is pœnam lucratur, & debitor pecuniæ publicæ fraudatorque nihilominus manet. Hæc omnino mens eorum Manilii versuum. Quid voluerit Advocatus, ego certe nescio, qui sectorem hic cum cognitore coniungit. *Duo, inquit, ista optime coibant, sectio & cognitura. Sector & cognitor socii vulgo erant eiusdem emptionis.* Possetne nos docere, ecquid illud genus cognitorum fuerit qui socii erant emptionum cum sectoribus? An quia legitur apud Suetonium in Vitellio? *Filius sectionibus & cognitoris uberius compendium nactus.* Scaliger, qui in Manilio legebat, *cognitor est urbis*, cognitorem ibi interpretabatur de eo *qui sectionibus præest, cuius munus cognitura dicitur.* Sed nullus fuit urbis cognitor, nec cognitor unquam hoc sensu Romanis cognitus, qui præesset sectionibus. Illa duo iunxit Suetonius, *cognituram* & *sectionem*, quia ille de quo loquitur, modo cognitoris munere functus fuerat in sectionibus & subhastationibus reorum, modo etiam sectorem egerat. Et plerunque etiam eveniebat, ut cognitor sive defensor rei, sectionem bonorum eius redimeret, ut

amico

amico gratificaretur, & aliquid ei servaret quasi ex incendio, cum quam minimo eam redimere satageret. Addit hic Advocatus, *cave autem heic cognitorem accipias pro procuratore, qui eos quorum bona publicata erant, aut hastæ subiiciebantur, defenderet. Nulli erant ibi procuratores, minus etiam cognitoris partes.* Nihil aliud novit nisi *Cave* dicere. Caveat ipse ab eiusmodi nugis & ineptiis hariolationibusque quas ubique in hoc opere larga manu funditat. Si cognitor hic de procuratore sive defensore iuris reorum non accipitur, ostendat quam aliam hæc vox in foro soloque Latino notionem habuerit. *Cognitores* erant defensores præsentium, *procuratores* absentium. Sed poeta *cognitorem* pro quolibet defensore posuit. Reis aderant eiusmodi defensores: *& patroni quidem dicebantur si causam orarent: advocati si ius suggererent, & præsentiam suam commodarent: aut procuratores si negotium susciperent: aut cognitores si præsentis causam novissent, & tuerentur ut suam.* Hæc Asconius; qui cognitorem quemvis familiarissimi defensorem dictum fuisse ait. *Cognitorem iuris sui* appellat Cicero. Cum publico iudicio damnati & proscripti bona hastæ subii-

subiiciebantur, etiam locus fuit cognitori, qui videret, an omnia bona condemnati in ea causa essent, & eius naturæ ut publicari deberent. Qui cognitor iuris personæ fuerat, etiam bonorum poterat esse, & in ipsa sectione ac publicatione amico suo adesse, ne liberi eius fraudarentur portione quam accipere debebant ex bonis patris. Ex bonis etiam damnatorum portiones dabantur adoptivis liberis, si fraudis causa facta non esset adoptio, ut habetur in leg. VII. D. de bonis damnatorum. Et hic etiam cognitoris opera opus fuit, qui defenderet pro damnato & eius liberis, adoptivis non factam fuisse adoptionem fraudis causa. Contra fiscum isti cognitores causam suorum amicorũ protegebant. Ex libertotum etiam bonis patrono dabatur portio, quam habiturus fuisset, si libertus morte sua decessisset, ut est in eadem leg. VII. π. I. Multi alii casus dari possunt quibus cognitor bonis damnati defendendis utilem ac necessariam operam debuit præstare. Glossæ *sectorem* Græce interpretantur βιώνην. Salmasius vocem Græcam exposuit de eo qui βίον alienum redemisset, id est, universam substantiam, omnes facultates. Notum quippe est, βίον id

id Græcis significare. Satis causæ fuit Advocato, cur hanc explicationem damnaret, quod auctor eius extiterit Salmasius. Maluit itaque ineptire, & sollemnia hariolari, quam veris concedere quæ reperta essent ab amico quondam suo. Quomodo igitur ipse interpretatur eam Græcam dictionem? Βιώνης, inquit, non est βίου emptor sive ὅλης τῆς οὐσίας, sed redemptor eorum quæ βίᾳ, vi, & sub hasta distrahuntur. Ergo iuxta hanc interpretationem doctissimi in Græcis Advocati, βιώνης erit βίας, id est, vis ac violentiæ redemptor. Sic enim omnia vocabula composita ad hunc modum & in eam sententiam formata sunt. Σιτώνης est σίτου, sive frumenti coemptor, & ὀπωρώνης pomorum emptor. Ἐργώνης operum publicorum manceps, vel redemptor. Vnde ἐργωνία. Δημοσιώνης publici redemptor, & publicanus. Et similia ὅσα κόνις. Ita ergo βιώνης, qui βίαν redimit. Quæ est illa βία sive violentia cuius redemptor est sector? An ulla βία est in illis qui iusto iudicio damnantur, & quorum bona publicantur, & fisco vindicantur, hastęq; subiiciuntur? Quæ vis aut quæ violentia in istis notari potest, quæ ordine iudiciorum peraguntur, ac iure fiunt? An au-

ctiones

ctiones publicæ, quæ hasta posita significabantur, cum vi & violentia fiebant, ut qui bona in his publicata redimeret, βιώνης, id est, violentiæ emptor dicendus fuerit? Vi capiebantur oppida hostiũ. Sed ubi capta erant, eorum sectio vendebatur sine vi, & mancipes qui eam redimebant, nulla vi utebantur, nulla violentia nitebantur. Nec ipsis etiam vis adhibebatur, ut digitum in eius sectionibus redimendis tollerent. Quo mentis statu fuerit bonus Advocatus, cum tam aliena hariolatus est, vel deliravit potius, nescio. Contradicendi libido eum excæcavit, vel dementavit Salmasii reprehendendi insana cupiditas. Adeo iniquum se Salmasio ostendit, ut vel ad minurias usque descenderit in eo carpendo. In veteribus Glossis exponitur; *Decoquit*, κατειφυρᾶ, ἀποτριπτεῖ. Corruptum illud κατζφυρᾶ, Salmasius emendavit, καταφυρᾷ, idẽ est enim καταφυρᾷν quod simplex φυρᾷν, de eo qui rationes conturbat & decoquit. Vulcanius correxit in editione sua, κάπτει, φυρᾷ. Pessimis adhærere solitus Advocatus hãc emendationem magis probat quam Salmasianam, cum hæc sit verissima. Nam κάπτειν Græcum est verbum obsoletum & antiquum pro *comedere*. Sed absolute pro

pro decoquere non ponitur, ut nec *comedere*. Suam quidem ſubſtantiam comedit, qui decoquit, ſed abſolute non dicitur *comedere*, & nec Græce κάπτειν, ſed κάπτειν τὴν οὐσίαν. Et verbum eſt ut dixi antiquum & exoletum. Salmaſius apud Ammonium προσηλύτους vocari notaverat qui ſe in nexum ſponte dederant creditoribus ac ſemetipſos addixerant. Et clara adeo verba ſunt Ammonii, ut interpretatione non egeant, cum ſcribit, Græce ἐξελεύθερον dici τὸν γενόμενον διὰ χρέα προσήλυτον ἢ κατ' ἄλλην τινὰ αἰτίαν δουλεύσαντα, εἶτ' ἐλευθερωθέντα. Qui in ſervitutem ſe dedit ob æs alienum, ubi æs illud exſolvit, & libertatē recuperavit, non dicitur ἀπελεύθερος, ut illi qui manumiſſi fuere ex ſervitute quam ſervierant, ſed ἐξελεύθεροι. Ad neſcio quas nugas confugit Advocatus more ſuo, quæ fidem faciunt, nihil aliud voluiſſe quam contradicere, καὶ δίκαια κἄδικα. Ita magnas opes in foro acquiſivit, æque contra ius ſtando quam pro iure. Non igitur artis oblitus eſt, cum ad hunc tractatum commentandum acceſſit. Simile eſt quod in loco Plutarchi προσθέτους negavit eſſe addictos, ſed, quod neſciebamus, ex novo Teſtamento teſtimonium adduxit, ut nos doceret, προσίθεσθαι idem eſſe

esse quod adiicere. Sciat Advocatus, πρόσθετον additiitium significare, atque etiam addicticium, vel addictum. Nec aliter sumi posse in illis verbis Plutarchi ex vita Luculli à Salmasio allatis. Scribit ibi gravissimus auctor, totam Asiæ minoris provinciam à publicanis & fœneratoribus plane populatam ac divexatam fuisse. Coactos esse provinciales, vendere proprios liberos, ephebos & filias virgines formosas, publica ornamenta, tabulas, sacras statuas, & post omnia semetipsos in servitutem dare & addicere, αὐτοῖς δὲ τέλος μὲν τῶ προσθέτοις γενομένοις δουλεύειν. Postquam liberos vendiderant, semetipsos προσθέτους faciebant, id est, addictos ac deditos servituti. Quomodo id interpretatur Advocatus? *Postquam liberos vendiderant aut inservitutem dederant*, (de servitute liberorum nihil dixit Plutarchus, sed simpliciter venditos scripsit,) *ipsi deinde sæpius eamdem fortunam subibant, & suos in servitute adiiciebant*. Ubi dixit hoc Plutarchus in illis verbis quæ Salmasius citavit, & post eum adduxit Advocatus, ipsos parentes sæpius eamdem fortunam subiisse cum liberis? Cogebantur, inquit, ἰδίᾳ πιπράσκειν υἱεῖς μὲν εὐπρεπεῖς, θυγατέρας

ἢ παῖς ϑένες, vendere filios formosos, & puellas virgines, & pretiosissimā quamque supellectilem, postremo & semetipsos in servitutem tradere, & addictos facere. An probabile est, parentes accessionis vice liberis fuisse adiectos? Liberos ipsi vendebant suos, & semetipsos ultimo addicebant. Hęc extrema omnino fuit miseria, ut venditis liberis ipsi parentes se in servitutem darent creditoribus, & addicerent. Non vero ut velut προσϑήκη & accessio liberorum parentes fierent. Docuit Salmasius, προστίϑεσϑαι etiam idem esse quod *addicere*, & propriū attribuere. Sed & *additus* idem fere quod addictus interdum significat. Vt apud veterem poëtam: *Argus Ioni custos additus*, id est, addictus. Hinc etiam *dedere*, pro addicere, & ἔκδοτος, idem, qui addictus: quamvis id neget Advocatus. Non possum autem contineri, quin eiusdē emendationem & observationem ex eodem capite, in leg. VIII. D. de cessione bonorum, pro merito suo castigem, ita falsa est, ac ridicula. Ait Ulpianus in ea lege: *Qui cedit bonis antequam debitum agnoscat, condemnetur, vel in ius confiteatur audiri non debere*. Advocatus dicit, particulam negativam in Codice Florentino notis inclusam

ſam eſſe, & inde ſignificari dubiam lectionem, & quibuſdam codicibus illam particulam abeſſe. De hoc neſcio an ſit verum. Sed non dubito, falſam eſſe coniecturam Advocati, qui eam expungendam exiſtimat, ut contraria ſententia efficiatur. Quæritur, an qui neque condemnatus eſt, neque eſt in iure confeſſus, bonis cedere poſſit. Ratio, inquit, dubitandi, quia qui neque condemnatus eſt, neque eſt in iure confeſſus, in carcerem ob æs alienum coniici non poteſt. *Sed quid obſtat*, addit Advocatus, *quo minus ante condemnationem aut confeſſionem in iure cedere quis bonis poſſit, etſi non poſſit prius in carcerem detrudi?* Egregria vero ratio, & digna quæ à Iuriſconſulto & Advocato magni nominis adferatur. Quid obſtat? Immo omnia obſtant, ne ad ceſſionem bonorum admitti poſſit, qui nullum debitum agnovit, propter nullum condemnatus eſt, & nullum in iure confeſſus eſt. Qui nihil habet, & nihil debet, cum nulla ei ſint bona quibus cedat, & cauſam non habeat cur cedat, non debet audiri ſi bonis velit cedere. Cur enim cederet, cui nec bona ſunt quibus cedat, nec cauſa ulla cedendi? Qui vero aliquid habet, ſed nihil debet, non huic etiam

causa est cur cedat bonis, nec cedere volens audiendus est. Ille autem qui debitum non agnovit, neque propter debitum condemnatus est, neque debitum in iure est confessus, eodem prorsus loco habetur atque ille qui omnino nihil debet. Quod autem idem celeberrimus Advocatus verba illa, *debitum agnoscat*, esse è glossemate pronuntiat, quibus aliquis interpretari voluit ista, *aut in ius confiteatur*, sollemnia nugatur, & hariolatur. Rationem addit, quæ contra ipsius observationem facit. *Nam quomodo*, inquit, *fingi potest bonis aliquem cedere, nisi debitum propter quod cedit bonis, agnoscat*. Sane nec fingi potest, quemquam bonis cedere qui debitum in iure confessus non est, nec æris confessi condemnatus est. Tria hæc sunt diversa propter quæ aliquis quasi ex ære confesso debeat bonis cedere : Si extra iudicium sponte sua debitum agnoscat, si in iure confiteatur, si probationibus convictus æris confessi condemnetur.

CAP.

CAP. XII.

Tres leges pessime emendatæ ab Advocato Parisiensi, in capite primo Observationū. Aliter eæ correctæ. Facta & eventum differre. Specialiter ac nominatim diversa esse. Integra nomina quæ dicantur in leg. XVI. *D. de Administratione tutorum.*

HACTENUS haud male mihi videor refellisse quæcumque ad ius Atticum aut Romanum pertinentia in Salmasii scriptis reprehenderat Advocatus Parisiensis. Quorum refutationem tam feliciter ausim dicere mihi successisse, quā ipsi infeliciter obtrectatio provenit. Nam ne semel quidem eum veritati in reprehendendo litasse, neq; æquitatis ullam micam ostendisse, quæ diximus, fidem facient. Ubique iniquum & inimicum animum, & contradicendi potius quam aliquid dicendi quod ad rem faceret, cupidum prodit. Si quæ alia sunt alterius argumenti ab ipso culpata, quæque humaniores litteras spectant, ea non maiore iudicio neque æquiore trutina pensitavit, hoc solum proposuisse sibi contentus, ut carperet Salmasium, quam bene aut recte, omnino securus. Ne sub-

 urbi-

urbicarias quidem ei Ecclesias relinquere voluit, sed eas eripere quoque tentavit in libros de rerum iudicatarum auctoritate translatas, qui sic dictas vult omnes civitates ex quibus constaret patriarchalis diœcesis. Cum verissima sit Salmasii sententia, non alias appellatas fuisse Ecclesias suburbicarias quam quæ in suburbicariis regionibus essent constitutæ. Suburbicarias autem, vel urbicarias regiones, adeo omnes intra Italiam fuisse conclusas, ut etiam ab Italia sic proprie appellata distinguerentur, ut ex aliquot locis Theodisiani Codicis apparet. Quæ de expositione Nicæni sexti Canonis scripsit, de exarchis, de diœcesi, ea omnia tam falsa sunt quam quæ falsissima. Sed de iis Salmasius suo loco & tempore: cuius hæc lis cum sit, meam facere non institui. Quemadmodum autem armorum periti, ubi se texerunt, & petitiones adversarii declinarunt, solent & ipsi qua patere eũ vident petere, & inter arma ictũ inferre, idem quoque hic factitabimus. Certe experiemur, an eadem facilitate & fœlicitate sua defendere possit Advocatus, quam ipsi Salmasiana ab eius calumniis vindicavimus. Aliquot hic emendationes & observationes

eius

eius examinare decrevimus, ut iudicet lector, an, qui tam paratus fuit aliena sine ratione impetere, æqualem impetum suis propugnandis adferre sit idoneus. Monobiblon edidit Observationũ & Emendationũ, quas selectiores, ut videtur, in musæo servatas usq; adhuc detinuerat, suo tempore promendas ad decus suũ publicandũ, & doctrinæ cuiusdaminusitatæ ostentandũ exemplũ. Vt in frõispicio collocaret selectissimas, quo illustrius & cõspicuum magis fieret, auspicatus est à duabus falsissimis emendationibus, quas ne ipse quidem tales esse inficiari poterit ubi hæc legerit. Capite igitur primo Observationum emendare conatur leg. XVI. π. VIII. D. de pœnis. Cuius legis hæc verba sic vulgo edita habentur: *Eventus spectatur, ut à clementissimo quoque facta, quamquam non minus eum qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat.* Verum quidem est, à viris doctis multa esse dicta quibus hanc legem explicarent, quæ omnia longissime ab eius vera sententia abstiterunt. Quidam libri legunt, *ut à dementissimo quoque facta.* Sed doctissimi Iurisconsulti, vocem *clementissimo* non esse improbandam statuunt: posse enim fieri, ut clementissi-

mus homo alium interficiat. Hoc ipso satis ostendunt, mentem Iurisconsulti à se perceptam non fuisse. Nec magis eam assequuti sunt, qui scripsere, verba ista, *quamquam non minus*, male cohærere superioribus. Parisiensis Advocatus aliam iniit viam legis illius illustrandæ ac exponendæ. Vt claudus ad baculum, ipse ad sollemnes sibi hariolationes confugit. *Scripserat*, inquit, *aut ego valde fallor Saturninus, Eventus spectantur à clementissimo quoque*. Certe valde fallitur. Hoc enim potius. Rationem deinde reddit huius emendationis, quæ ab hariolatione sumpta est: *Aliquis interpretatus erat, eventus facta. Optime, sed interpretamentum postea in textum irrepsit.* Immo pessime. Non enim *facta* eadē cum eventibus, ut ex hoc versu constat:

Careat successibus opto,
Quisquis ab eventu facta probanda putat.

Facta, sunt rapinæ, furta, cædes, verberationes. Verberatio itaque factum. Sed ex huiusmodi facto plerumque alius eventus consequitur, quam sibi proposuerat is qui verberavit. Noluerat occidere, sed verberare tantum. Mors tamen inde sequuta est. Hic eventus est, à facto diversus. *Facta causarum*, in iure non sunt

sunt eventus causarum. Vnde, *Advocati qui dirimunt ambigua facta causarum.* Factum etiam τὸ συγκείμενον exponunt Glossæ: At *eventus est* σύμβαμα. Idem & *exitus*, ut in istis Servii ad illud Aeneidos:

Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Illic sunt, & qui fecerunt, & qui conati sunt.
Dicit autem secundum Romanum ritum, in quo non tantum exitus punitur, sed & voluntas. Ita accipitur apud Ovidium in isto vulgato. *Exitus acta probat.* Clementissimi quiq; non factum quod ex voluntate spectatur, sed exitũ & eventum spectarunt. Miror autem doctissimos viros in lege illa qua emendãda qua explicanda hallucinatos, cũ nullo negotio facillima coniectura erui possit verissima scriptura Iuriscõsulti, quæ est, *Eventus spectatur, ut à clementissimo quoq; factũ.* Id est, ut clemẽtissimus quisq; fecit, qui eventũ solitus spectare. Vt nos quoq; hariolemur, scriptũ fuerat more idiomatis Italici, quod tunc vigebat cum Pandectæ exaratæ sunt, *facto* pro *factum*. Quod postea mutatum est in *facta*. Nihil verius hac nostra emendatione, cui suam, certo scio, non præferet doctissimus Advocatus, ita mihi eius cãdor ingenuns notus est scilicet.

Eodem capite, quod tanquam πλανώγες πρόσωπον, in ædificio magnifico conspici voluit, emendat & legem LXXII. D. de evictionibus, quæ sic habet, *cum plures fundi specialiter nominatim uno instrumento emptionis venierint*. Tollendum enim ait, vel *specialiter*, vel *nominatim*, alterutrum, quippe glossema esse, & interpretamentum. Mirum est, potuisse Advocatum credere cum illa sua tanta doctrina, *specialiter* idem esse quod *nominatim*. Si vendidero aut legavero omnes fundos quos habeo ac possideo, generaliter sic legati censentur aut venditi. Si expressero, me fundum vendere quem possideo in regione Tiburtina; item alium in regione Transpadana; item alium in agro Picentino, hæc specialis est denominatio. Si nomina etiam fundorum declaravero, ac dixero prædium Tusculanum me vendere, & Sempronianum, & Mævianum; regionesq; simul adposuero in quibus sita sunt, aut Italiam aut provincias, si Italica fuerint aut provincialia: nō solū specialiter, sed & nominatim ea expressa à me fuisse putandū. Do lego alicui Seio omnes meos equos. Generaliter legatum conceptum est. Do lego equum meum spadicem Titio, item gilvū, item maurum,

& album, & glaucum. Specialiter sic eos denominatos legavero. Si nomina etiam addidero eorum, ut mos fuit olim, hodieque nunc est equis nomina indi, dixeroque, me equum Incitatum, Volucrem, Tigrim, Passerinum legare, tum specialiter & nominatim factum legatum procedet. De auro & argento facto legato idem etiam dici potest. Aurum omne meum factum si legavero, generale est legatum, & omnia vasa aurea quæ mea fuerint, legata censentur. Si singulas species & formas vasorũ enumerare libeat, *specialiter* id erit legatũ: *nominatim* autem, si, ut ea appellabantur à nominibus præstantissimorum ac celeberrimorum artificum, ita fuerint nuncupata. Vnde alia *Clodiana*, alia *Firmana*, alia *Glaniana*, in argento apud Martialem:

Nec desunt tibi vera Glaniana.

In fictilibus etiam nomina illustrium figulorum inscribebantur, & ab his denominabantur, ut passim videre est in antiquariorum cimeliis. Paulus lib. III. sententiarum, Tit. VII. *Argento legato, massæ tantummodo debebuntur. Vasa enim quæ proprio nomine separantur legato non cedunt.* Quæ tamen etiam liceat aliter interpretari,

tari, ut infra dicam. Vt ut sit, certe *specialiter* & *nominatim* diversa sunt, εἰδικῶς καὶ ὀνομαστί. Et legendum in suprascripta lege, *cum plures fundi specialiter & nominatim uno instrumento emptionis interposito venierint.* Ne parum essent duæ falsæ emendationes ad frontem operis insigniendam, tertiam addidit. De cuius veritate haud minus dubito. Ea est legis XVI. D. de Administratione Tutorum. Quæ sic vulgo legitur: *Cum quæritur iudicio tutelæ, quæ nomina à tutore facta agnoscere pupillus debeat, Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, & suo nomine stipulatus esset, posse dici, nomina integra pupillo salva esse, deperdita & male contracta ad tutorem pertinere.* Hariolator Advocatus more suo delendum ibi censet *salva*, quomodo quis, ait, interpretatus erat, quod scriptũ à Paulo fuerat *integra*, & legendũ, *nomina integra pupilli esse.* Falsum est, *salva* interpretamentum posse videri vocis *integra.* Pars nominum quę contraxi, potest mihi esse salva, & integra ea nomina deperdita esse, ex quibus nihil servari potest. Alii debitores pro parte solvendo sunt, qui integrum reddere non possunt: alii nihil omnino habent unde solvant. Hæc sunt nomina quæ *deperdita* vocavit Iuris-con-

consultus, ex quibus nihil salvum esse potest creditori. *Male contracta*, quæ dubia sunt, ex quibus pars aliqua fortasse poterit servari. At *integra* eidem appellantur nomina bona & idonea, & quorum nihil deperdi potest, sed totum recuperari. Cum igitur tutor suo nomine pecuniam pupilli credidisset, quæstio fuit quęnam ex nominibus à tutore contractis iudicio tutelæ pupillus agnoscere deberet. Et Marcellus quidem existimavit, posse dici, *nomina integra*, id est, ex quibus integrum debitum recipi posset, pupillo salva esse, id est, servanda esse, deperdita autem, & male contracta, id est, partim omnino mala, & ex quibus nihil omnino reciperari posset, partim dubia & male credita, ad tutorem pertinere. Hic est sensus illius legis. Si quid esset mutandum, corrigere liberet, *nomina integra pupillo sua esse*. Sed idem sensus ex vulgata oritur. Potest mihi salvum esse integrum quod credidi, possum & integrum deperdere, id est, ὁλόκληρον. Non igitur *salvum* potest esse interpretamentum τοῦ *integri*, ut perperam putavit Advocatus.

CAP.

CAP. XIII.

Quid sit πωλεῖσθαι πεφασμένως, in lege Attica de meretricibus. Non esse, quæstum palam facere. Exposita ea lex. Quid sit αἱμασιὰ, in alia lege Solonis. Eadem explicata, & emendata. Αἱμασιὰν *esse maceriam.*

CUm tanto hiatu tot locis minetur commentarios suos de Iure Attico Parisiensis Advocatus, an aliquid grandibus promissis dignum efficere possit, ex parvis signis placet nunc ostendere. Ex his quidem quæ iã supra notavimus cum Salmasium adversus eius calumnias defenderemus, abunde planum perspicuumque fecimus, nihil ab eo debere expectari aut sperari, quod pretium operæ ferat. Nunc etiã ex trama, qualis futura sit telæ textura quę nondum est confecta, fortasse nec inchoata, colligamus, ἐκ τῆς κρόκης ἀτελὲς τὸ ὕφασμα πρόδηλον. Cap. XXXIII. Observationum, ubi definitionem meretricis attulit, eam nempe esse quæ palam quæstum facit, *palam quæstum facere*, esse ait, quod lex Attica πεφασμένως πωλεῖσθαι dicit. Si legem illam Atticam ita interpretabitur in Commentario de Iure Attico,

tico*, ut ſit *palam quæſtum facere*, magnum ibi peccatum commiſerit, & in meretrice quidem explicanda. Putavit, πωλεῖσθαι in illa lege idem eſſe quod proſtitui ad quęſtum,& venundari.Sed aliud longe ſignificat,nimirum idem quod ire, ambulare, ventitare. Quæ palam igitur ad omnes ventitabant noctiū vendundarum gratia, & quæſtus corpore faciendi, eæ verbis Atticæ legis πεφασμένως πωλεῖσθαι dicebantur. Id eſt, ut interpretatur in Lyſias Oratione prima cõtra Theomneſtum, φανερῶς βαδίζειν; in his verbis, ὅσαι δὲ πεφασμένως πωλοῦνται, ἢ οἰκῆος, ἢ βλάβης τὴν διπλῆν εἶναι ὀφείλειν. Quibus verbis interpretationem hanc ſubiungit Orator, προσέχετε τὸν νοῦν, τὸ μὲν πεφασμένως ἐστὶ φανερῶς, πωλεῖσθαι δὲ βαδίζειν. Atticis πωλεῖν eſt vendere, vel venundare, ſed πωλεῖσθαι apud eoſdem non accipitur pro venundari, ſed pro ventitare eodem ſæpius, & convenire. Heſychius: πωλεῖται, συνεχῶς ἐπὶ τὸν αὐτὸν τόπον παραγίνεται. οἱ δὲ καθ' ἡμᾶς περνᾶσθαι λέγουσι. Manifeſte Atticis πωλεῖσθαι ſignificare ait, ſæpius in eumdem locum convenire & congredi: apud alios Græcos pro *venundari* ſolere accipi, quaſi paſſivum ex activo πωλεῖν. Idem,* πωλεύμενοι, συνιόντες. Et πωλήσεται,

φοι-

φοιτήσεις. Item, πωλεύμενος, συνερχόμενος. Et mox, πωλεῖσθαι, ἐπιμελῶς καὶ πολλάκις φοιτᾶν. Sed & πωλεῖσθαι apud Homerum passim pro versari, & in eumdem locum frequenter commeare, ἀναστρέφεσθαι. Unde apud eumdem: πωλεύμενος ἔνθα καὶ ἔνθα. Odyss. χ:

Ὡς ἐγὼ οὔτε ἑκὼν ἐς σὸν δόμον, οὐδὲ χατίζων
Πωλεύμην.

Non sponte nec ullius rei indigens domum tuam ventitabam. Πωλεῖσθαι ergo πεφασμένως, proprium est meretricum, quæ aperte ad quosvis se conferunt, & ad ædes ventitant, ut noctes paciscantur unam vel plures, & sic concubitus suos vendunt. Diobolaria prostibula in lupanaribus ipsis, quæ πορνεῖα Græcis, copiam sui faciebant, parvo ære mercabilia. Honestiores domum ventitabant, quales fuere Laides, Thaides, Phrynæ, & aliæ eiusmodi publicarum libidinum victimæ, de quibus Comici Græci, & Latini in comœdiis palliatis. Huiusmodi meretrices, quæ ab alio ad alium transibant, interdum militi per annum operam dabent, mox philosopho, deinde & mercatori, equæ vere desultoriæ. περιπόλους & δρομάδας eas Græci vocabant, ut apud Comicum:

cum, ὦ κάπραινα καὶ σείπολε καὶ δρομάς. Pro meretricibus etiam habebantur lege Attica quæ in foro aliqua promercalia palam & aperte habebant, & quæ in taberna sedebant mercium vendendarum gratia. Sic enim exponenda sunt ista verba, μὴ ἐπὶ ταύταις μοιχὸν λαβεῖν ὁπόσαι ἂν ἐπ' ἐργαστηρίου κάθηνται, ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλῶσί τι ἀποπεφασμένως. Quæ perperam vir doctissimus Latine reddidit, in Commentario legum Atticarum, *ne quis pro mœcho præbenditor in meretrice vel in lupanari vel publice prostante.* Imo vertendum fuit, Mœchum cum illis comprehendi non licere quæ tabernam exerceant, aut quæ in foro aliquid vænale habent aperte ac publice. Atque ita recte verba Demosthenis interpretatur Harpocration ex ea contra Neæram, ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ πωλῶσιν ἀποπεφασμένως. Quæ Didymus accipiebat de his quæ in propatulo meretricantur, πορνεύουσα φανερῶς. Sed certum est, Demosthenem eo loco πωλεῖν in propria significatione accepisse, & legẽ esse ita exponendam, quæ voluit, si quis deprehendatur cum eiusmodi muliere quæ in foro aliquid vendit ἀποπεφασμένως, pro mœcho eum comprehendi non posse. Aliud est πωλεῖν δὲ πεφασμένως vel ἀποπεφασμένως, quod

dicitur de ea muliere quæ ad viros ventitat lucri gratia palam & aperte, noctem pacisci solita, & corpus cuilibet prostituere. Aliud indicium inscitiæ Advocati in Attico iure & lingua Attica, ex alia lege Solonis, quæ extat apud Gaiũ leg. ult. D. finium regundarum, hic prodã. In qua lege qui αἱμοσιὰν interpretati sunt maceriã, nescisse quid esset macceria, haud veretur pronuntiare disertus Advocatus. Non memini nunc quinam sic interpretati sunt, & fortasse potuit esse Salmasius. Quod tamẽ non succurrit, an in aliqua parte scriptorum eius id adnotatũ sit. Sed certe scio, ipsum Advocatum, qui negat αἱμασιὰν esse maceriam in lege Solonis, nescire quid sit αἱμασιά. Verba legis ita se habent. Ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν. Si de sæpe eam αἱμασιὰν accipiamus, non video rationem cur iuxta alterius agrum inseri eam permiserit Solon, dummodo terminum non transiliat, id est, in ipso termino eam inserat. Nam de sæpe viva hæc intellexisse videtur Advocatus, & verbum ὀρύγῃ fortasse etiam innuit ita esse accipiendum. Sæpes autem viva iuxta alterius agrum insita multum ei nocere potest. Nam radicibus sub terram emissis

emissis sensim propagatur. Nec causa fuit Soloni, ut talis sæpis plantandæ licẽtiam dederit in ipso termino, cũ certũ sit, nihil esse quod in vicinũ locũ sese facilius extendat & citius propagetur & vires terræ exsurgat, quã sæpes eiusmodi vivas, quas vulgo *concides* vocamus, & veteres *concades*. Sed Advocatus urbano otio marcidus, vel forensibus negotiis distractus, naturã arborum & spinorum ex quibus sępes fiunt, resq; rusticas parũ intelligit, ut in iis haud multum versatus. Cum oleam & ficum novem pedes distare voluerit à vicini fundo, & alias arbores quinque, non verisimile videtur, ut arbusta & spineta ex quibus sæpes concinnantur, in ipso termino iuxta vicini agrum inseri voluerit. Αἱμασιὰ igitur in hac Solonis lege maceria est sive murus ex sicco lapide & temere collecto compositus, ut vulgo etiam nunc in finibus agrorum ad eos tuendos fieri solent. Non mirum igitur, si eiusmodi maceriam in ipso confinio non ultra terminum poni permiserit. Non enim vicini fundo potest nocere. Si quis vero τειχίον, id est, murum ex lapide structili cum cemento ad tutandum agrum suum ædificare vellet, pedem longe à vicini fundo

abesse eum sanxit. Hæc igitur differentia est apud Atticos αἱμασιᾶς ac τειχίν. Αἱμασιά ex fortuito lapide collectus murus, τειχίον ex lapide structili ædificatus. Hesychius: Αἱμασιά, τὸ ἐκ πολλῶν λίθων λογάδων ἄθροισμα. *Congeries ex multis lapidibus collectis.* Suidas: αἱμασιά, τὸ ἐκ χαλίκων ᾠκοδομημένον τειχίον ἄνδ πηλοῦ, παρ' Ἡροδότῳ. *Ex multis silicibus murus constructus absque luto.* Id est, ex asso vel sicco lapide, ut Latini loquuntur. Eustathio αἱμασιὰ ἐκ λεπτῶν λίθων τεῖχος. Qui ex spinis sæpem esse voluerunt inepti Grammatici, sonum vocis respexerunt quasi ab αἷμα dicta esset αἱμασιὰ, quia digitos pungat, & sanguine perfundat tractata, ut pote ex aculeatis fruticibus contexta. Sed aliud est huius dictionis etymon. Dicta enim αἱμασιὰ, quod ad viam positis vineis vel agris sępimentum pręstet, easque à viantibus defendat. Nam αἶμος veteri lingua Græca, via est vel cursus. Secundum vias itaque posita in finibus agrorum sæpimenta ac munimenta, αἱμασιαί. Maceriam autem Latinorum aut Græcorum αἱμασιάν eamdem esse, vel illud indicio est, quod maceria etiam ex lateribus fiebat crudis coctisve ut & αἱμασιά. Hesychius: Αἱμασιαὶ, εἰς φραγμοὶ πλατεῖς ἀπὸ πλίνθων θριγκώδεις.

Varro

Varro lib. I. cap. XIV. de R.R. cum quatuor genera maceriarum faciat, primũ, ex lapide quod fieret, ponit: secundum è coctilibus lateribus, ut in agro Gallico; tertium è lateribus crudis, ut in agro Sabino: quartum quod ex terra & lapillis compositis ea forma, ut in Hispania & agro Tarentino. Apud Agrimensores congeries lapidum in fine agri ad eum tutandũ, maceria est. Si lapidosus esset ager, repurgabatur, & ex cõgestione lapidũ, qui dempti ex agro fuerant, maceriæ fiebant. Auctor incertus: *Congeries maceriæ, id est, ubi saxa collecta ab utrisque limites dederunt.* Hæc pervulgata fuit & maxime communis maceriæ species Latinis, ut etiam Græcis *αἱμασιὰ*, quam *ἐκ λίθων λογάδων ἄθροισμα* Grammatici interpretantur, id est, *ex collectis lapedibus congeriem.* Mirum porro, tantum virum in Græca litteratura, ut etiam promittere ausit de iure Attico commentationes, non animadvertisse, minime Græcari verba legis Atticæ sicut ea citavit, *ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ.* Vnde enim illud *ὀρύγῃ* factũ, aut qua forma? Saltem *ὀρύττῃ* legi deberet, ut infra, *ἐὰν δὲ τάφρον ὀρύττῃ.* Sed ne sic quidem hic aptum sit hoc verbum. Fossa vel fovea foditur ac deprimitur.

quod est ὀρύττειν, non autem maceria, vel murus, vel casa. Nec audio qui interpretantur, *si quis sæpem ad alienum agrum fodiens ducat*. Ab hoc verbo ὀρύγῃ pendent & quę sequuntur, ἐὰν δὲ τειχίον, πόδα ἀπολειπέτω. ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο πόδας. Nemo unquam dixit, murũ fodi aut ædificium, quod erigitur potius & è terra elevatur. Nec iuvat quod fundamenta, ut muro vel ædificio ponantur, ea fodi necesse sit. Quod non semper verum, sed pro ratione loci in quo ædificium statuitur. Nam in petra solida locatum fundamentis effossis opus non habet. Maceria vero quæsit ex congerie lapidum, in solo ipso ex collectis lapidibus componitur sine ullis fundamentis aut fossis. Falsum igitur & ineptum quod in hac lege legitur, ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ vel ὀρύττῃ. Corrigebam aliquando συλλέγῃ, id est, ex συλλεκτοῖς lapidibus struat. Sed cum idem verbum sequentibus etiam accommodetur, τειχίῳ & οἰκήματι, non videtur istis convenire. Aliquod igitur divinandum vocabulum quod his tribus conveniat, maceriæ, muro, & ædificio, & quod non longe abeat à vestigiis scripturæ depravatæ. Omnino id puto me repperisse. Scribendum ergo, ἐάν τις αἱμασιὰν παρ'

ἀλλο-

ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρθώσῃ, ἐὰν τειχίον, ἐὰν οἴκημα. *Si quis erigat maceriam secuudum alterius vgrum, aut murum, aut casam.* ὀρθῶσαι τεῖχον & οἴκημα Græcis pro struere & ædificare & è solo tollere protritum est. Græca omnia corruptissima inveniri in Latinis exemplaribus, satis norũt qui eaver sarũt. Græci quoq; recentiores qui de iure Romano scripserunt, eam legem Solonis mire interpolarunt. Sic enim concipitur apud Harmenopulum, ut habent vetustissima exemplaria, lib. II. Tit. IV. ἐάν τις δημοσίαν ὁδὸν ἤτοι γῆν παρ' ἀλλοτρίᾳ χώρῳ ὀρύττῃ. Et quæ sequuntur. In quibus etiam multa mutata sunt, ut τεῖχος pro τειχίον, & τάφον ἢ βόθρον pro τάφρον ἢ βόθρον. Quia nimirum eo tempore sepulcra fodiebantur in finibus agrorum. Recte apud Plutarchum scribitur τάφρον, nec de eo dubitandum est. Differunt enim βόθρος & τάφρος Græcis. Male etiam hic notat Advocatus, Harmenopulum incidisse in exemplaria depravata. Nihil habet sui Harmenopulus, sed omnia ex alieno. Et locũ etiam ex quadragesimo Titulo sumptũ fuisse, veteres libri indicant, & eum titulũ περὶ φυτῶν acceptum esse ex ἐπαρχικῶν. Sed de his alibi. Tam Harmenopolus quam Scholiastes Græcus in Synopsi

Basilicorum, ὀρύγῃ scriptum habent pro ὀρύγῃ. Quod debuit animadvertisse Advocatus, qui se tantum facit virum in lingua Greca & iure Attico. Nam ὀρύγῃ nec Græcum est, nec Atticum.

CAP. XIV.

Lex Barbarius Philippus D. de officio prætorum explicata & emendata. Miris modis eam excarnificatam esse ab Advocato Parisiensi, & minime intellectam.

INsigniter memorabilis est lex III. D. de officio prætorum, propter historiam Barbarii Philippi, qui Romæ servus fugitivus cum esset, præturam adeptus est, eaque functus. Et propter quæstionem ex eo motam inter Iurisconsultos, utrum servitus præturæ obstitisset, an prætura servituti, id est, utrum servitus effecisset ne prætor fuisse videretur, an prætura præstitisset ne pro servo haberi posset, alii in alia sententia fuere. Nempe non fuisse prætorem qui servus fuisset, aut non desisse esse servum qui prætor factus esset. Hoc Thema illius legis: quod dissimulatum est plane vitio vulgatæ scriptionis, ut corrupta fuit ab antiquis correctoribus. Sic male olim habi-

habitā non melius eam accepit ac tracta vit nuper Advocatus Parisiensis, qui eam in libro Observationū & emendationum qua explicare qua emendare conatus est, utrumque infelici successu. Nam sollemni sua hariolatione miris eam modis excarnificavit, nec ullo modo mentem eius assequutus est. Singula legis verba perpendamus, & hariolationes Advocati confutemus. *Barbarius Philippus*, inquit Ulpianus, *cum servus fugitivus esset, Romæ præturam petiit, & prætor designatus est*. Ad hæc verba notat Advocatus, *Immo non solum prætor est designatus, sed & præturam gessit*. De ea re nulla in lege proposita est dubitatio, & cum designatum fuisse prętorem dixit Ulpianus, etiam præturam eum gessisse intellexit. Nemo enim magistratu fungi poterat quin designatus prius foret. Et per *designatum* certum est hic Iurisconsultum intellexisse prætorem creatum & renuntiatum. Et falsa sunt igitur quæ subiicit Advocatus, quasi Vlpianus voluerit, Barbarium istum non revera fuisse prætorem, sed tantum designatum. *Quamvis*, inquit, *prætura functus sit*. Quæ ego me non assequi fateor. *Verū ita loquebatur Vlpianus, quasi is non fuerit revera prætor, sed tantum designatus,*

quamvis prætura functus sit. Quæ hæc est balbuties vel stribligo? Non fuit revera prætor, sed tantum designatus, quamvis prætura functus sit. Si prætura functus est, revera prætor fuit, ac præturam gessit, non tantum designatus est. Subiungit deinde, *Ex eo autem quod prætura functus erat, colligebat Pomponius nihil ei servitutem obfuisse, siquidem etsi servus, prætura nihilominus functus erat.* Non hæc mens Vlpiani in ea lege, nec ea fuit sententia Pomponii, nihil isti servitutem obstitisse quo minus prætura fungeretur. Certe servus erat cum prætor factus est. Non ergo ei servitus obstitit ne prætor fieret, & ne prætura fungeretur. Neq; de isto quæ res erat facti tum disputatum est à Iurisconsultis. Sed hoc quærebatur utrũ pro prætore habendus esset, qui servus præturã adeptus foret, an vero quod prętor esset factus, ex eo desiisset esse servus, ac servitutem exuisset. De re ergo ipsa minime controversum fuit quin servus & quidem fugitivus Romæ præturam petierit, designatus sit prætor, & præturã gesserit, id est, omnem, quæ prætoribus attributa est, iurisdictionem exercuerit. Hoc enim tanquam constans proposuit Ulpianus. Deinde quæ sententiæ essent

Iuris-

Iurisconsultorum super ea prætura servi hominis, in continenti subiungit: *Sed nihil ei servitutem obstitisse ait Pomponius quasi prætor non fuerit.* Hæc corruptissima esse liquet, quæ nec ullum sanum sensum efficere possunt. Ratio postulabat scribi: *Nihil ei servitutem obstitisse quo minus fieret prætor:* vel, *nihil ei servitutem obstitisse, quasi servus non fuerit.* Quod sic intelligendum foret, ita accipi debere, & prætorē eum æque videri posse ac si servus non fuerit, ac proinde nihil ei servitutem obstitisse ad præturam gerendam. Sed hæc sententia non fuit Pomponii, verum ipsius Vlpiani, qui in hac re plane diversus abiit ab opinione quam habuit Pomponius super hoc servo prætore. Parva mutatione scribendum, *sed non id ei à servitute obstitisse ait Pomponius, quasi prætor non fuerit.* Non intellecta hæc loquendi ratio imperitis antiquæ ac veræ Latinitatis, causam loci corrumpendi dedit. Quod prætor fuerit Philippus, non ei à servitute obstitisse putavit Pomponius, id est, non obstitisse præturam quam adeptus est, ne in servitute maneret ac servus esse perseveraret. Nihilo quippe deterius ius esse domini sui, quod prætor esset factus. Ita enim id interpretandū esse, quasi omni-

omnino prætor non fuerit. *A servitute obstare* elegans ac Latina loquendi ratio, pro servituti obstare, servitutem impedire. Sic *à sole obstare*, cum Diogenes rogavit Alexandrum *ne sibi à sole obstaret*, ne impediret quo minus soli expositus esset, & insolaretur. Nam Alexander ante ipsum constiterat adversus solem iacenti, & ipsi solem impediebat. Hæc igitur opinio fuit Pomponii, non obstitisse à servitute Philippo præturam quã gesserat, haud magis quam si omnino prætor factus non esset. Ulpianus huic Pomponii sententiæ opponit istam obiectionem: *Atquin verum est prætura eum functum.* Quomodo, inquit, accipiemus, ita servum eum mansisse quasi non fuerit prætor, cum constet revera functum esse prætura? Quod factum est, pro infecto reputari non potest. Deinde subiicit: *Vt tamen videam, usi servus, quandiu latuit in dignitate prætoria, ea functus sit, quid dicemus? quæ edixit, quæ decrevit, nullius fore momenti?* Sic legendum, interposito pronomine *ea*. Qua sola additione post vocem *prætoria* lux loco redditur, & sententiæ integritas constat ac ratio. Pomponius interrogatus quid iuris esset in servo illo fugitivo qui prætor erat factus, respõdit, nihil-

nihilominus eum in servitutis statu permansisse, nec servituti obstitisse præturam, quasi omnino prætor non fuerit. Atqui, inquit Ulpianus, verum est præetura eum functum. Sed tamen adiicit, si servus prætoria dignitate functus sit, quamdiu in ea latuit, quid dicemus de iis quæ edixit, quæ decrevit? an dicemus ea, nullius fuisse momenti? Hoc sic voluit Pomponius: cui placebat, nihilominus servum eum mansisse, ac si prætor non fuisset. Ergo & edicta eius omnia ac decreta nullius fore momenti existimavit, tanquam ea servus edixisset ac decrevisset, non prætor. Aliud sensit Vlpianus, & rationibus confirmat sententiam suam, quam in ipsa lege videre est. Advocatus Parisiensis infeliciter in ea interpretanda & corrigenda versatus est, quam misere mutilavit & laceravit. Si omnes leges mendosæ aut difficiles ad hoc exemplum corrigerentur aut explicarentur, actum propediem esset de iuris scientia.

CAP.

CAP. XV.

Lex III. D. Si pars hæreditatis petatur, explicata & emendata. Trigeminos Horatios ibi locum non habere senatores, sed senatores trigeminos Quintilios. Hariolationes Advocati Parisiensis deflatæ.

CORruptissima est lex III. D. Si pars hæreditatis petatur. quæ meminit *Horatiorum trigeminorum Senatorum*. Huius vitiosissime fœdati loci, impurissima est emendatio Parisiensis Advocati. Sic verba legis habent: *Sed & trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios. Sed & Lætus scribit, se vidisse in Palatio mulierem liberam quæ ab Alexandria producta est, ut Hadriano ostenderetur cum quinque libris, ex quibus quattuor enixa dicebatur, quintum post diem quadragesimum.* Nugæ sunt isti trigemini senatores cincti Horatii, quos ætas Pauli vidit. Nec enim aliter hæc possunt accipi: *Trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios.* Vidimus, id est, tēpora nostra viderunt, vel etiam ipse eos se vidisse significat. Vt hoc monstrum profligaret Samium acumen Advocati, de Horatiis trigeminis ætate Pauli Iurisconsulti visis, multa molitus est, & tandem ab hariolationibus

bus solitis præsidium petiit. De illis ipsis Horatiis locum esse accipiendum, plane adfirmat, sed emendatum & reformatum. Contemplemur igitur quomodo eum reformare aggrediatur. Primum pro *senatores* scribendum esse autumat *servatores*. Horatii enim virtute sua rempublicam Romanam servarunt, Albanam fregerunt. Optime. Iam habemus *servatores* Horatios pro *senatoribus*. Et eorum plane *servator* etiam audire debet Advocatus, qui senatu eos movit, ut servatores faceret reipublicæ. Tota difficultas nondum expugnata est. Sed quare, inquit, *cincti*? Quare *cinctos vidimus* apud Paulum? Hic aqua hæret Lucumoni. Tamen existimasse se ait quandoque, illud *cinctos* esse à glossemate depravato, ut aliquis, qui videbat, Paulum non potuisse vidisse Horatios tot retro sæculis sublatos, ad illud *vidimus* scripserit, *pictos*, unde factum est *cinctos*. Ergo secundum hanc coniecturam vel hariolationem scripserit Paulus, *sed & trigeminos servatores pictos vidimus Horatios*. Cur pictos eos videre maluit Paulus quam in libris auctorum scriptos? An plus fidei putavit esse tribuendum picturæ, quam historiæ Romanæ

manæ qua Horatii illi celebrati ſunt Trigemini. Sed mirum, ſi Horatios in teſtimonium trigemini partus adducere voluit Paulus, eum etiam Curiatios & ipſos æque trigeminos non recenſuiſſe. Multum ad rem de qua tractat in illa lege pertinuit, eo tẽpore in duabus vicinis civitatibus trigeminos extitiſſe, qui inter ſe depugnarint pro ſalute & gloria ſuæ quiq; reipublicæ. Sed ſtatim vidit Advocatus, in pictis illis ſuis Horatiis quos viderat Paulus haud multũ eſſe firmamẽti nec fiducię reponendũ. Quid enim inanius pictura? Alia igitur occœpit hariolari. *Sed ſcriptum fortaſſe*, inquit, *à Paulo, cũctt vidimus*, id eſt, omnes vidimus, omnes ſcimus, omnes novimus, ut res ea certa ſit & omnibus nota, & ideo non fabuloſa, aut incerta. Mirabilis ratio Advocati. Si legeretur *vidimus*, ageret de viſu Paulus, & trigeminos eos ſibi viſos ipſi, teſtari videretur. Sin vero addatur vox, *cuncti vidimus*, tum id erit poſitum pro omnes novimus & ſcimus. Atqui ſi cuncti viderũt, Pauli tempore illos Trigeminos Horatios, oculis ſuis uſurparunt id quod viderunt. Quis enim aliter videt quam ſuis oculis? Si Paulus ita vidit, omnes certe vel cuncti qui eius tempore vixerunt,

runt, eodem pariter modo viderunt. Quã ridiculum illud etiã quod Paulo affingit, quasi si omnes sciret, aliquos olim extitisse Romæ Horatios trigeminos? Etiam ne bubulci eo tempore scilicet, & foricarii, & carnifices norant Historiã Trigeminorum Horatiorum? Ponamus nemini tunc fuisse ignoratam. Cur libuit Paulo dicere id cunctos scire? An credidit parum sibi fidei habitũ iri si simpliciter dixisset notos illos esse trigeminos ex historia Romana? De trigeminis sui temporis eũ loqui, certo certius est. Quod & sequentia ostendunt, de quinquegeminis Hadriano ostensis, qui matrem habuerunt Alexandrinam, ex Aegypto propterea adductam cum liberis. Primo scribit Paulus de miraculosis vel prodigiosis eiusmodi partibus, quos auctorum fides firmabat, non αὐτοψία. *Nam traditum est*, inquit, *& quattuor puellas à matre familias natas esse. Aliqui tradidere non leves auctores, quinquies quaternos enixã Peloponnesi fœminã, multas Aegypti uno utero septenos.* Ubi hęc ex auctorũ fide ab eo relata sunt, statim subiicit, *sed & trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios.* Debuit, si de Horatiis Romanis intellexisset, similiter & ab historiæ Romanæ scriptoribus repetere hoc

exemplum. Atqui dicit, *vidimus*. Ergo ad αὐτοψίαν provocat, & ad rem suo tempore visam, & cognitam. Quod subiicit de Lælio id etiam confirmat, *sed & Lælius scribit se vidisse in Palatio Mulierem.* Temporibus ille Hadriani scripsit, quem vidisse potuit Paulus. Si ætas Pauli vidit illos trigeminos de quibus ibi loquitur, non possunt esse Horatii illi veteres. Et certe in mendo hic eos cubare manifestum est. Idque satis arguit quod *senatores* appellantur, & quod *cincti*. Nec mihi fraudi puto fuerit meam proponere hariolationem. Cum scriptum esset *Cintilios*, aut *Cuintilios*, ex eo fecerunt *cinctos*, & quia meminerant, Horatios fuisse trigeminos, nomen hic eorũ infulsere scioli librarii. Non dubito igitur quin Paulus scripserit, *Sed & trigeminos senatores Quintilios vidimus. Sed & Lælius scribit se vidisse in palatio mulierem.* Nomen ea in ætate celebre fuit Quintiliorum senatorum fratrum, qui sub Commodo extincti sunt. Ditissimi fuere, doctissimi, & in summis dignitatibus positi. Scripsere etiam libros γεωπονικῶν, & citantur ab Athenæo sub nomine ἀδελφῶν συγγεγραφάντων τὰ γεωπονικά. Multa etiam ex his adducit compilator Geoponicῶn Cassianus scholasticus.

Fra-

Fratres eos fuisseRomani auctores dicũt, & duos præcipue laudãt, qui simul & cõsulatum adepti sunt ambo, & provincias rexerunt. Ex quo geminos fuisse duntaxat augurari liceat. Cardianus & Maximus vocabantur Quintilii, quos & ambos simul interfecit Commodus. Nihil tamen etiã vetat credere trigeminos fuisse, ut tres simul nati sint uno partu, sed duo tantum vivaces fuerint, & ad honores pervenerint, uno in medio cursu extincto, qui tamen & senator fuerit. Tergeminos sane eos extitisse Paulo iam credamus. Si eorum nomina hic non videntur reponenda, quærant alios ex historia illius tẽporis qui magis conveniant. Nam de Horatiis certum est, nihil hic habere illos quod agant, nec locum suum quem habent posse tutari. Non audiendus etiam clarissimus Advocatus, qui quod de Lælio scribitur, transponendum censet, & anteponendum relationi de trigeminis senatoribus.

CAP. XVI.

Duo Taciti loci vindicati ab improba emendatione Advocati Parisiensis. Quid sit fructus rerũ, & vindicaturus rempublicã. Correcta lex I. D. de donationibus inter virum & uxorem. Fragalitatis nomen in Iustiniani Constitutione videri retinendum, nec mutandum in facilitatis.

ADEO pulvisculum omnem de Museo derasit & abstersit Advocatus Parisiensis in componendo libro Observationum & Emendationum, ut etiam binas frigidas & misellas correctiones è Taciti Annalibus petierit, & inter iuridicas reposuerit, ut posset numerus capitum constare. Nam quinquaginta rotundo numero esse voluit. Observarat capite præcedenti XV, *functionem* significatione nova aut novata à Paulo usurpatam. Capite quod sequitur, animadvertit, *Functum* quoque pæne finxisse Tacitum, lib. XIV. Analiũ. Immo non finxit istud verbi Tacitus, sed tu à temetipso confictum & fabricatũ Tacito donasti: qui per me nunc illud à se spernit ac reiicit, & res tuas tibi habere iubet. Cum Seneca invidiam à se amoliri cupiens ingen-

gentium & modum privati excedentium divitiarum, propter quas ab æmulis & inimicis in crimē omni occasione vocabatur apud principem, adiit Neronē, & rogavit, ut bona sibi adempta per procuratores administrari iuberet in fortunam suam recepta. Se enim opes suas ultra sustinere non posse, ut pote præ senio iam curis etiam levissimis imparem. Ad ea respondit Nero, negando se facturum quod ille rogaret, addiditque, *verum & tibi valida ætas, rebusque, & fructui rerum, sufficiens.* Quod diceret Seneca, se imparem esse sustinendis & administrandis præ senectæ infirmitate rebus suis, hoc Nero nō admittit, sed superesse adhuc illi validā ætatem asserit rebus & rerum fructui sufficientem. Si *functui* legamus, ut placet Advocato, & pro functione & administratione id dictum à Tacito interpretemur, quid erit illud quod dixit, *rebus sufficientem esse*? Rebus suis superesse dicitur, & sufficere qui iis administrandis & fungendis par est. Aliud igitur esse oportet quod ibidē adiicitur, *rerumque fructui.* Nempe pro rerum fruitione id posuit. Nā & *usumfructum* cū dicimus, usum & fruitionē, hoc est, utendi & fruendi facultatem intelligimus.

Ergo validam Senecæ ætatem ſuppetere dixit Nero, non ſolum ad res ſuas admi-niſtrandas, ſed etiam ad fruendas. Iuvenes enim magis frui poſſunt opibus ſuis quam ſenes, iidemque iis ſuſtinendis magis ſufficiunt quã qui ſenio infirmiores ſunt. Apud Terentium in Heautontimorumeno, ſenex qui filium duricia ſua fugarat, domoq; in militiam eiecerat ita loquitur:

Vbi video hæc, cæpi cogitare, Hem tot mea
Solius ſolliciti ſunt cauſa, ut me unum ex-pleant?
Ancillæ tot me veſtiant? Sumptus domi
Tantos ego ſolus faciam? Sed gnatum uni-cum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam am-plius,
Quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea eſt,
Eum ego eieci hinc miſerum iniuſticia mea.

Vides ætatem iuvenum magis ad res u-tendas idoneã dici quam ſenũ? Cicero de ſenectute. *Quod ſi ipſis voluptatibus bona ætas fruitur lubentius, primum parvulis fruitur rebus.* Hoc eſt igitur quod dixit Nero apud Tacitum, Senecam alloquens; *Et tibi valida ætas, rebuſque & fructui rerum ſuffi-*

sufficiens. Id est, rebus sustinendis & fruendis par. Alter locus est ex XIII. Annali, ubi Agrippina insidias Neroni struxisse accusata à Silana, ut imperium Rubellio Plauto daret, cum se purgaret, hæc inter alia iactabat: *Vivere ego Britannico potiente rerum poteram. At si Plautus aut quis alius rempublicam iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientia caritatis interdum incauta, sed ea omnia obiiciant, quibus nisi à filio mater absolvi non possim.* Nullam in his verbis sententiam inesse dicit Advocatus, *rempublicam iudicaturus obtinuerit*: ideo legendum putat, *rempublicam obtinuerit, iudicata res est.* Quod est ineptissimum. Ille tamen nobis persuadere vult, sic planam futuram sententiã. Parva mutatione scribi melius est, *At si Plautus aut quis alius Remp. vindicaturus obtinuerit.* Pessima fœmina cum se de crimine obiecto purgaret, non potuit odium dissimulare in filium, & satis aperte confessa est, vindicaturum eum rempublicam qui Neronem imperio deturbaret. Ne minus exile, & aridũ hoc caput videretur, sumpsi ex sequenti apud Advocatum capite quo suffarcinatius fieret. Voluit emendare legem I. D. de donationibus inter virum

& uxorem, ſed non potuit. Sic enim debuit emendari: *Moribus apud nos receptum eſt, ne inter virum & uxorum donationes valerent. Hoc autem receptum eſt, ne mutuato amore invicem ſpoliarentur donationibus, non temperantes à profuſa erga ſe facilitate.* Ut facilitas hic bene ac decenter quaſi in ſuo loco moratur, non item convenire videtur in leg. ult. Cod. de revocandis donationibus, quæ Iuſtiniani eſt. Ibi enim *frugalitas* non eſt ſollicitanda nec loco movenda, quam omnes libri ſcripti retinent. Donationes in gratiam ingratorum factas reſcindit & revocat Iuſtinianus, ex variis cauſis, quæ ibidẽ recenſentur, *ne ſit cuiquam*, inquit, *licentia, & alienas res capere, & frugalitatem irridere donatoris.* Nihil, inquit Advocatus, magis alienum à frugalitate quam donantis facilitas. Nõ percepit quomodo *frugalitatẽ* illius temporis Latinitas uſurpare ſoleret. *Frugalem* tunc vocabant beneficum & utilem, non ſobriũ, nec modeſtum aut frugi. Optimæ Gloſſæ: *Frugalitas*, χρησιμότης, εὐταξία, αὐτάρκεια. Duo poſtrema Græca exponũt *frugalitatẽ*, quomodo accipiebatur apud vetuſtiores. Quæ virtus erat hominis frugi ac modeſti. At prima vox notionem huius nominis exprimit quomodo accipitur

tur

tur in lege Iustiniani loco iam citato. Nam χρήσιμον Græci, & χρηστὸν, appellant qui munificus est, ac beneficus liberalisque in alios. Glossæ: χρηστὸς, *frugalis, suavis, utilis, iucundus.* Unde *Chrestologus*, qui verbis benignus est, ac frugalis beneficusque, cum re ipsa nihil minus sit. Sic *Chrestologum* Pertinacem appellabant sui temporis homines, quod magis blandus esset quā benignus, ac liberalis. *Frugalitas* igitur apud Iustinianum est beneficentia benignitasque in donando.

CAP. XVII.

Dicis causa, explicatum. Idem esse quod Græcum ὁσίας χάριν, & Latinum desfunctorie. Dictum esse hoc verbum à dicando, quod est ἀφοσιῶσαι. Diversa esse δείγματος χάριν, & ὁσίας χάριν. Non posse derivari à Græco δεικνύειν, quod est δεικνῦναι.

DUo capita dedit observationum Advocatus integra, XIII. & XIV. explicationi loquutionis vulgaris antiquæ, ab eruditis Criticis neotericis pridem expositæ. Nec alio fini id videtur fecisse quam ut errorum suorum aliqua hic etiam impressa relinqueret vestigia. Nam & *dicis causa* idem vult esse apud

Caium quod δείγματος χάριν, cum aliud omnino sit, & in huius vocis exploranda & eruenda originatione etiam more suo harioletur. *Dicis causa*, vel *gratia*, id agi dicitur quod obiter fit, & simulate, atque in imagine, ad hoc tantum, ut levi delibatione eius quod agendum plenius esset, religioni quadamtenus satisfactum putetur, aut legi aut mori. Cum religioni hoc modo satisfieri quæritur, id Græci dicunt ὁσίας χάριν, cum legi aut mori, νόμου χάριν. Latini per *dicis gratia* utrumque exprimunt, quamvis & *legis causa*, & *moris causa*, etiam pro eo interdum auctores usurpent, ut viris doctissimis iam observatum est. Sed & ὁσίας χάριν, & νόμου Græcis omnino idem est. Nam ὁσίη est θέμις, δίκη, ius, fas, lex, ut interpretantur Græci. Nec improprie ὁσίας χάριν Modestinus dixit, ut putavit Advocatus, in leg. 11. D. Qui petant tutores vel curatores, καὶ οὐ μόνον ἐὰν μὴ αἰτήσῃ, ἀλλ' ἐὰν αἰτήσῃ ὁσίας χάριν. Nec rectius & convenientius dixisset, si νόμου χάριν posuisset, ut placet Advocato. Quod defunctorie fit, id est, in eum tantum finem ut leviter quis officio suo defungatur, id ὁσίας χάριν fieri Græci dicunt. Sed & verbum ἀφοσιοῦσθαι eodem sen-

sensu usurpant, pro ὁσίας χάριν τι ποιεῖν, quod Latine licet vertere *defungi*. Hesychius *satisfacere* interpretatur, & ποιῆσαι τὴν ὁσίαν, id est, officium suum facere. Ἀφοσιούμενος, πληροφορῶν, ποιήσας τὴν ὁσίαν. Sic legendum, non θυσίαν. Idem, ἀφοσιούμενοι, ἐν ἀποκρίσει θωπεύοντες, τιμῶντες. Mox: ἀφοσιώσεται, ἀπάρξεται ὁσίας χάριν. Ita enim corrigendum. Qui dicis gratia libat, ἀφοσιοῦν dicitur. Idem ergo, & ὁσίας χάριν, & ἀφοσιώσεως χάριν. *Defungendi gratia*, & *satisfaciendi*. Quod & *defunctorie* Latini Iurisconsulti dixere. Ulpianus quippe in eadem re prorsus Latine hoc verbum usurpavit, ut Modestinus ὁσίας χάριν, de matre nimirum quæ liberis tutores petiit *defunctorie*, & *dicis gratia*, leg. II. π. XXXII. ad S. C. Tertullianum. *Non solum autem quæ non petiit coërcetur, sed & quæ defunctorie petiit ut in scripto declaratur.* De matre loquitur quæ filiis tutores non petiit. Græca Modestini sic habent, οὐ μόνον ἐὰν μὴ αἰτήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἂν αἰτήσῃ ὁσίας χάριν. Ita accipitur & in leg. unica Cod. Qui numero tutelarum. *Perfusorie* pro eodem ponitur in leg. V. D. Quod vi aut clam, *perfusorie aut obscure dicere*, quod Græci ἐπισεσυρμένως. Sed & *fusionem* pro functio-

ctione dixere, ut alibi annotatum. In leg. LXIX. π. v. de evictionibus. *Sed & si quis in venditione statu liberũ perfusorie dixerit.* Νόμου χάριν igitur idem quod ὁσίας χάριν, cum ὁσία sit δίκη, vel θέμις, vel νόμος, & ὅσιος idem qui & δίκαιος. Quid si idem Latinum, *dicis gratia*? Quod Latini veteres *dices gratia* dixerunt, id est, δίκης, postea corrupte *dicis*, ut *e* & *i* invicẽ permutantur dictũ. Sed omnino à *dicando* derivatum est istud *dicis*, quod est ἀφοσιοῦν. Glossæ: *Dicat*, ἀφοσιοῖ. *Dicare*, ἀφοσιῶσαι. *Dicatus*, ἀφοσιωμένος. *Dicatio*, ἀφοσίωσις, καθοσίωσις. A *dico* dicare, *dix dicis*. Ut à plico plicare, *plix*, *plicis*. Optimæ Glossæ: *Plix*, πλοχή. Vetus poëta apud Apuleium in Apologia: *Auri plices bitortiles*, χρυσοῦ πλοχαί. Sic à struo *strix*; unde *strices*. A *tumeo tumex*, & alia infinita eiusmodi. *Dicis causa* igitur idem plane quod *dicationis*, id est, ὁσίας, & ἀφοσιώσεως χάριν. Ac nugatur Advocatus qui *dicis* derivat παρὰ τὸ δείκειν, quod est δεικνύειν & δεικνυῶσαι, ut sit *dicis causa*, δείξεως ἕνεκα. Sed quomodo, quæso te, *dicis* à δείκω veniet, & idem erit quod δεῖξις? Et ratio formationis, & significatio, plane repugnant. Nam *dicis causa* non idem significat quod δείγματος χάριν, vel δεί-

ξεως

ξεως χάριν. Quod apud Dionē legitur in Vespasiano, ὧν ὀλίγα δείγματος ἕνεκα διηγήσομαι, illud δείγματος ἕνεκα nō potest Latine reddi per *dicis gratia*, quamvis unum idēque esse etiam velit vir summus in Sparsione Florum ad leg. IV. D. Commodati. Non enim in illa Gaii lege *dicis causa* valet idem quod ostensionis vel δείξεως, ut vir magnus cum Advocato Parisiensi censet. Sed recte vetus Glossarium *dicis causa*, in illa lege Gaii interpretatur, νόμου χάριν, non δείγματος χάριν. *Dicis causa*, νόμου χάριν, ὡς παρὰ Γαΐῳ τῷ νομικῷ. Verba legis Gaii: *Sæpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, ut dicis causa numerationis loco intercedant.* Quod imperite interpretantur, id est, *ut ostententur tantum, sive ad pompam tantum, & ostentationem.* Quia præcessit leg. III. π. ult. D. eodem apud Vlpianum: *Non potest commodari id quod usu consumitur, nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.* Thema utriusque legis non est simile. Pecunia quæ commodatur, ut numerationis loco dicis gratia intercedat, non ad pompam nec ad ostentationem dicitur à Gaio commodata, sed ut numerationis loco intercedat, id est, ut numerationis vicem impleat ἐν ὑποκρίσει, & ὁσίας χάριν sive *defunctorie*.

&

& imaginarie, non re ipsa. Ad pompam & ostentationem commodari potest magna vis argenti & auri infecti, & alia eiusmodi. Ostensionis etiam gratia, sive ut ostendatur pro numeratione quæ fieri debet, pecunia commodatur, sed non ad eam ostensionem referenda est significatio loquutionis illius *dicis gratia*, verũ ad simulationem & fictionem numerationis quæ non re ipsa impletur, sed defunctorie, & ὁσίας χάριν, vel *dicis gratia*. Quod vulgo in nostro idiomate Gallico, *par maniere d'acquit*, id est, per modum defungendi, sive defunctorie. Barbari dicunt, *pro forma*. Qui vero gustum & specimen præbere vult eius quod est plene acturus vel dicturus, & qui ex particula ostensa vel data totum quale futurum sit significare, is δείγματος ἕνεκα id facere dicitur. Et δεῖγμα idem quod gustus vel specimẽ. Qua in significatione nullò modo locum haberet illud antiquum *dicis gratia*. Glossæ: δεῖγμα, *exemplum*, *specimen*. Græcis, γεύματος χάριν, & δείγματος χάριν idem. Inde & δεῖγμα locus in Piræo ubi mercatores mercium suarum specimen & δεῖγμα proponebant. Vt qui frumentum vendunt, pugillũ plenum vel scutellã ex eo monstrantã.

Qui

Qui vinú nunc apud nos vendere volunt, prius in calice vitreo curant per plateas circumferendum, ut de colore spectetur, & de gustu cognoscatur ab obviis qualé sit. Qui frustulum ex panno vendibili exhibent quo texturæ subtilitas indicetur, δείγματος χάριν id ostendunt, non dicis gratia. At illa quæ apud poëtam *spargit latices simulatos fontis Averni*, non δείγματος ἕνεκα eos spargit, sed ὁσίως, & νόμου χάριν. Et sic de aliis, ex quibus perspicitur differentia harum loquutionum δείγματος χάριν, & ὁσίας χάριν, vel *dicis gratia*. Apud Varronem lib. v. de L. L. ubi antiquæ huius loquutionis *dicis causa* meminit, vulgo ita legitur: *Hinc antiqua illa dicitur in imo dicis causa*. Pro his *in imo*, coniicit Advocatus scriptum fuisse in *mimo*, ut fuerit glossema & interpretamentum adiectum ab aliquo τοῦ *dicis causa*. Sed sollemnis hæc illius hariolandi ratio. Ridiculum est, quod vult *in mimo* interpretamentum esse illius loquutionis *dicis causa*. Præterea falsum est, quod ait, *dicitur in imo* scripturam esse veterum exemplarium, cum, teste Turnebo, veteres libri ibi habeant *dicuntino*. Non posse autem hæc verba glossema esse ab aliquo adiectum τοῦ *dicis*

cis causa, ostendit ipse Varro, cum dicit, *Hinc antiqua illa, dicuntino, & dicis causa.* De duobus igitur loquutus est, non de uno.

CAP. XVIII.

Aliquot leges explicatæ, & à corruptela Parisiensis Advocati vindicatæ. Archigubernus. Fiduciarium munus iudicandi. Quid sit fiducia, fiduciaria hæreditas, venditio, opera. Semel vel in semel solvere idem quod in assem. Sequi bona, sequi personam, sequi nuptias. Idem in his sequi quod eligere.

NOSTER Advocatus nihil aliud habet artis præter hariolatoriam, ut glossemata comminiscatur quæ non sunt, & sic textum legum mutilet ac deformet. Simili truncatione verorum nec ægrorum membrorum, tanquam si partes essent adscitæ ex glossemate, dehonestavit leg. XLVI. D. ad S. C. Trebellianum. Thema legis hoc est. Seius Saturninus fiduciariam hæreditatē reliquit Valerio Maximo, à quo petiit, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim pervenisset, hæreditatem restitueret. Seius ille Oceanus, priusquam eam ætatem attigisset, mortuus est. Man-

Manlius Seneca qui Seii Oceani avunculũ se dicebat, petiit hæc bona, quasi iure proximitatis ad se pertinentia. Cõtra Valerius Maximus hæres fiduciarius ea sibi ideo vindicabat, quia is, cui iussus erat restituere hæreditatẽ intra tempus quod à testatore constitutum fuerat reddendæ, decesserat. Quæstio igitur fuit, ad quem ea hæreditas pertineret, utrum ad hæredem fiduciarium, quia non impleta esset conditio, defuncto eo cui debebat ex testamento restitui intra diem restituendæ præfinitam, an ad illum ad quẽ cætera defuncti bona iure proximitatis essent devoluta. Respondit Iavolenus, *fiduciariam hæreditatem ad eum pertinere ad quem cætera bona Oceani pertinuerint.* Reddenda ipsi ratio fuit talis responsi. Nam ut thema propositum est, potius videbantur bona ei tribui debere cui hæreditas fiduciaria relicta esset, tunc demum restituenda filio testatoris si ad annos sedecim pervenisset. Cum autem non impleverit istius ætatis spatia, quæ conditio erat adposita restituendæ hæreditati, hæredi fiduciario eam tradendam, ius & ratio suadebant. Contrarium censuit Iavolenus. Qua igitur ratione motus? Eam subiungit in hæc verba:

 Quo-

Quoniam dies fideicommissi vivo Oceano cessit. Quæ tamen expungenda censet Advocatus, tanquam adiecta à glossatore. Cum omnino necessaria sint ad sententiam responsi à Iavoleno dati cōstituendā: rationē utpote continentia, cur ita responderit. Et fallitur Advocatus, cum putat, sequentibus verbis apud Iavolenum aliam ab eodem adferri & quidem subtiliorem, nempe quia etsi dies restitutioni adposita esset, non idcirco tamen erat adposita, ut ad eum demum diem fiduciarius hæres bonis frueretur, sed ut tutela videretur ei permissa potius quam fideicommissum relictum. Hæc enim ratio pendet à superiore. Deberi hæreditatem fiduciariam ei dicit Iavolenus ad quem cætera bona defuncti pertinerent, utpote proximum, non hæredi fiduciario tametsi decessisset Oceanus intra præfinitum ætatis tempus, diemque restituendæ hæreditati constitutam. Cur hoc? *Quoniam vivo Oceano dies fideicommissi cessit.* Mirum hoc videretur. Nam quomodo cessisse putaretur fideicommissi dies vivente Oceano, qui obiit priusquam attigisset annum sedecimum, quod tempus fuit præfinitum à testatore restituendæ hæreditati fiduciariæ? Id explicat Iavolenus

lenus in continenti ſubiectis his verbis: *Scilicet ſi prorogando tempus ſolutionis, tutelam magis hæredi fiduciario permiſiſſe quam incertum diem fideicommiſſi conſtituiſſe videatur.* Hanc demum igitur valere rationem ſignificat, quod dies fideicommiſſi vivo Oceano ceſſerit, ſi hoc animo tempus præfinierit teſtator ſedecim annorum, ut permitteret tutelam hæredi fiduciario, non ut diem fideicommiſſo prorogaret. Quocunque igitur tempore obiiſſet poſt mortem teſtatoris Oceanus eius filius, tempus fideicommiſſi ceſſiſſe cenſeretur, quia hæc mens fuit teſtatoris, non ut ſub conditione temporis fideicommiſſo conſtituti hæreditas filio reſtitueret ur, ſed ut uſque ad illud tempus quod præfinierat eius reſtitutioni, fiduciarius hæres tutelam filii gereret. Prior igitur hæc ratio fuit cur hæreditas deberetur proximo hæredi reliquorum bonorum Oceani potius quam fiduciario, quoniam Oceanus deceſſiſſet intra conſtitutum fideicommiſſo diem, quia dies eius ceſſiſſet vivo Oceano. Ita autem demum ceſſiſſe diem fideicommiſſo putandum eſſe ſcribit Iavolenus, ſi tempus reſtitutionis ideo prorogavit teſtator, ut *fiduciario hæredi tutelam potius permitteret,*

 quam

quam ut in certum diem fideicommissum constitueret. Sic enim legenda sunt ultima hæc verba in responso Iavoleni: *Scilicet si prorogando tempus solutionis, tutelam magis hæredi fiduciariam permisisse quam in certum diem constituisse videatur.* Non enim incertus dies constitutus à testatore, sed certus, nempe sedecim annorum terminus. In hac porro lege Seius Saturninus vocatur *Archigubernus*, voce ex Græco & Latino composita, ut illa ætate mos erat, multas ita componi. Nam Latini *gubernum* pro gubernaculo dixere, & apud Lucretiũ aliquot locis *guberna* sunt gubernacula. Inde *archigubernus* qui Græcis ἀρχικυβερνήτης. Ita *holoveras vestes* fecerunt, quæ totæ ex vero colore, id est, purpureo. Ita *pseudofores* dixere pro Græco ψευδόθυρον. Sed de his alibi. Voluit Advocatus & aliam legem sequenti capite corrigere. Ea est XXI. D. Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat. Sed non feliciorem habuit successum quam in aliis. Scribit ibi Paulus, si dies adposita legato non sit, præsens deberi, aut confestim ad eum pertinere cui datum est. Adiecta die, quamvis longa sit, si certa est, veluti, calendis Ianuariis centesimis, diem

quidem

quidē legati ſtatim cedere, ſed ante diem peti non poſſe. *At ſi*, inquit, *incerta*, (nempe adpoſita ſit) *quaſi, cum pubes erit, cum in familiam nupſerit, cum magiſtratum inierit, cum aliquid demum, quod ſcribendo comprehendere ſit commodum, fecerit, niſi tempus conditiove obtigit, neque res pertinere, neque dies legato cedere poteſt.* In his verbis nihil video difficultatis, *quod ſcribendo cōprehendere ſit commodum.* Correctiones aliorum non moror, *ſcribenti* emendantium, aut *commodum* interpretantium ei cui legatur ſcilicet. Nihil iſti viderunt. Et cæcus omnino fuit Advocatus, cui placet corrigi, quod *ſcribendo comprehendere ſit incommodum.* Si ita hodie legeretur in Digeſtis, ego putarem, emendandum ſicut in vulgatis ſcribitur. Nihil enim verius aut ſincerius illa lectione. Aliquot conditiones recenſet nominatim Paulus in diem incertam collatas, cum pubes erit, cum in familiam nupſerit, cum magiſtratum inierit, deinde addit, tædio plurium, & quaſcunque alias ſimiles ſcribendo comprehendere libitum fuerit, aut comdum ei qui rem legaverit. *Commodum ſit*, id eſt, viſum ſit, placuerit, libuerit, ſibi commodum duxerit. Ex commodo ſuo & voluntate conditiones adſcribunt

 qui

qui aliquid ſub conditione legant, & in diem incertam vel certam, prout id ſibi commodum eſſe arbitrantur. Vide vero quam minuta omnia vel uſque ad pulviſculum collegerit Advocatus, cum iſtum librum Emendationũ & Obſervationum concinnandi impetum cepit. In leg. VIII. D. de collatione, verba Papiniani ſic leguntur, *Nonnunquam prætor variantem non repellit, & conſilium mutantis non aſpernatur.* RecteCuiacius ex Baſilicis emendavit, & *conſilium mutantem non aſpernatur*, quia Græce verterunt τὸν μεταμελόμενον. Ut ſubtilitatem ſuam oſtendat Advocatus, ſcribendum putat, *conſilium mutantes*, quia ſcriptum, inquit, fuerat, *mutanteis*, unde factum *mutantes*. Sed hariolatur plane & hallucinatur. Nam vetus illa ſcriptura temporibus Iuriſconſultorum non amplius erat in uſu. Ennii & Pacuvii ætatem plane redolet. Multo minus uſurpata fuerit eo ſæculo quo compilatæ & conſcriptæ fuere Pandectæ, in quibus plura ex Italico idiomate, quod tunc obtinebat, admixta à librariis fuere. Adeo autem infelix eſt corrector noſter Advocatus, ut ſi quid illi forte fortuna & aliud cogitanti exciderit quod tolli poſſit, id conſtanter tueri non valeat,

valeat, sed ambiguus ad peiora revolvatur. Non dubium est quin leg. v. Cod. de Iudiciis, in verbis Gordiani scribendum sit, *cum ipse fiduciario munere fungatur.* Pro quo editur vulgo, *iudiciario munere.* Nos ita pridem ita emendandū iudicavimus & notavimus in Codice nostro. Forte in mentem etiam incidit hæc correctio Advocato, sed sub finem capitis dubitat an vulgata præferenda sit, *quia inter munera & λειτουργίας est etiam iudicandi munus.* Atqui de illo munere iudicandi quod est inter λειτουργίας hic non agitur, sed de eo munere quod sustinent iudices ab alio iudice delegati. Quibus incumbit iudicandi munus ex λειτουργίᾳ non delegantur ab alio iudice, sed ex λειτουργίᾳ, id onus ipsis iniungitur. Iudex autem qui delegat alium, sive princeps sit, sive aliquis maiorum iudicum, potest quem velit ad hoc munus eligere, eique iudicandi munus delegare. Dicit igitur Gordianus, à iudice iudicem delegatum iudicis dandi potestatem non habere, *cum ipse fiduciario munere fungatur.* Potest imperator in bello vel summus dux legatum eligere, cui munus imperandi in exercitu se absente deleget. Iste legatus fiduciario munere & opera fungitur, nec ipse potest

 alteri

alteri has vices mandare ducendi exercitus quæ ipsi mandatæ sunt à summo imperatore. Quare? Quia ipse *fiduciariam operam obtinet*, ut loquitur Cæsar, lib. II. de bello civili. *Fiducia* veteribus iurisconsultis atque etiam aliis auctoribus classicis hypothecæ nexus est, quæ inter contractus refertur in quibus fidem alterius sequimur aut idē aut tantundem recepturi. Inde *fiduciatus* vel *fiduciarius* servus pignori datus & obligatus. In rem fiduciæ obligatam plenum ius non habet creditor, sed ad tempus habet sibi obligatam, ubi pecunia sibi soluta fuerit, ei à quo accepit, restituendam. Quodcunque similiter alterius fidei committimus, postea recipiendum, aut ei restituendum cui mandaverimus, *fiduciæ* nomen habet. Nam *fiducia* à *fidus*, *πιστός*. Vnde & *fidunculus* in Glossis etiam *ὁ πιστός*. Inde & *fiduciaria* venditio, & *fiduciaria* hæreditas, & alia eiusmodi. Sic *fiduciarium imperium*, *fiduciarium munus*, quod ab altero à quo commissum est ac delegatum pendet. Ita Legatus Imperatoris fiduciarium imperium, non merum nec plenū, sed obnoxium, & propterea quale accepit non ipse potest alii dare. Eodem modo & iudex delegatus ab alio iudice

summo,

ſummo , fiduciario munere iudicandi fruitur, nec illud alteri poteſt mandare. Solus ille qui à principe datus eſt iudicis porro dandi poteſtatem habet. Nam quaſi ſacra vice iudicat, & poteſt vices ſuas alteri cõmittere qui fiduciariũ id ab ipſo munus habebit. Capite ſequenti IX non meliorem operam navavit corrigendæ leg. v. D. ſeparationibus. Seperationes decreto permittebat Prætor creditoribus ex his cauſis. Aliquis debitorem habuit Seium : hic deceſſit: hæres ei extitit Titius. Hic non eſt ſolvẽdo: bona eius venduntur. Creditores Seii, bona eius ſibi ſufficere dicunt : debere pariter creditores Titii cõtentos eius bonis eſſe. Et ſic quaſi duorum fieri bonorum venditionem. *Poſſe enim fieri ut Seius quidem ſolvendo fuerit, potueritque creditoribus ſuis vel ita ſemel, & ſi non in aſſem in aliquid tamen ſatisfacere: admiſſis autem commixtiſque creditoribus Titii minus ſint conſequuturi, quia ille non eſt ſolvendo, aut minus conſequantur, quia plures ſunt. Hoc eſt igitur æquiſſimũ, creditores Seii, deſiderantes ſeparationem, admitti, impetrareque à prætore ut ſeparatim quantum cuiuſque creditoribus præſtetur.* Hæ ſunt cauſæ ſeparationis quam prætor creditoribus dabat. In huius legis ver-

bis supraſcriptis, *potueritque creditoribus ſuis vel ita ſemel, & ſi non in aſſem, in aliquid tamen ſatisfacere*, repperit Advocatus quod non ad guſtum ſuum faceret, & putat ſcripſiſſe Ulpianum, *vel in aſſem, vel ſi non in aſſem*. Nihil opus iſta hariolatione. Quod ſemel ſolvitur, *ex aſſe* ſolvitur. Nam quod non ex aſſe ſolvitur, per partes & pluries ſolvi neceſſe eſt, non ſemel. Hinc *aſſem*, pro *ſemel* etiam poſuerunt. Atque ita optimæ Gloſſæ interpretantur: *As*, *αὐτὰς*, *ἀργύειον*, *ἅπαξ*. Sed & apud Hyginum *aſſe* pro ſemel ſæpe ponitur, *aſſe quattuor*, ſemel quattuor. Putaverim tantum ſcribendum, *potueritque creditoribus ſuis, vel inſemel, vel ſi non in aſſem, in aliquid tamen ſatisfacere*. Inſemel pro ſemel, ut *inſecus*, *inante*, *inſuper*, *inſimul*. *Inſemel ſatisfacere* idem eſt quod in aſſem, & ἐξ ὁλοκλήρου, quia, ut dixi, ſemel ſolvitur quod in aſſem ſolvitur. In fine legitur, *ut ſeparatim quantum cuiuſque creditoribus præſtatur*. Quæ non carent vitio. nec enim conſtat ex hac conſtructione ſenſus. Puto ſcribendum, *Hoc eſt igitur æquiſſimum, creditores Seii deſiderantes ſeparationem, audiri, impetrareque à prætore ut ſeparetur in quantum cuiuſque creditoribus præſtetur*. Vel, *ut ſeparetur id quantum cuiuſque*

credi-

creditoribus præstetur. Legem quintam D. eodem, quæ Pauli est, vitiosam & glossemate inquinatam arbitratur Advocatus in his verbis, *Cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona hæredis, & bona secuti sunt, & quasi defuncti bona vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere.* Quæstio vel thema huius legis, an, si ex alia causa Titius hęres Seii acquisierit, non admittantur hæreditarii creditores. Ait Paulus, quod si proprii hæredes creditoris ad solidum pervenerint, id quod superfuerit tribuendum esse hæreditariis, quosdam putasse. Et Papinianum notat qui in ea fuerit sententia. Sibi id non videri dicit, & rationem addit, cum separationem petierunt creditores defuncti, recessisse à persona hæredis, & bona ipsa sequutos esse quæ in hæreditate fuerant, *& quasi bona defuncti vendidisse, quæ augmenta non possunt capere.* Advocatus putat, hæc verba, *& quasi defuncti bona vendiderunt,* ab inepto interprete adiecta fuisse, qui interpretari voluerit, *sequuti sunt.* Quasi *vendiderunt* possit esse glossa & interpretamentum huius verbi *sequuti sunt.* Quis unquam audivit, *sequi bona* idem esse quod vendere bona? Sed prodigiose stultum est quod addit, illum glossatorem de sectionibus

inaudi-

inaudivisse aliquid, unde & monstrum illud interpretationis confinxerint. Monstrum hoc potius est hariolationis, sed sollemnis Advocato. Quod ille aliquis interpres aliquid de sectione bonorum inaudiverat, ideo *sequuti sunt*, exposuit *vendiderunt*. Scilicet *sequi bona* alicuius idem est quod sectionem eius bonorum facere, atque ea vendere. Sic igitur legit, *cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona hæredis, & quasi bona defuncti sequuti sunt*. Particulam autem *quasi* ideo additam esse à Paulo hariolatur, quia verbum *sequi* de personarum fide & *obligatione potius dicatur quam de corporibus inanimatis*. Quod est maxime ridiculum & ineptum. Qui castra sequuntur, qui lucrum sequuntur, qui prædam sequuntur, res inanimatas sequi certum est. Ergo & eos *quasi sequi* dicēdum est, non absolute sequi. *Nuptias sequi* pro contrahere legitur in leg. XXXIV. π. ult. D. de ritu nuptiarum. Quæ dicit apud poetam, *Video meliora proboque, deteriora sequor*, non de personis intelligit. Et sane si ratio ipsi afferenda esset cur *sequi* magis convenire videatur personis, quam rebus inanimatis, satis æstuaret bonus vir. Aeque igitur *sequi bona* dicitur, qui ea eligit, ut ex

ut ex iis ſuum cõſequatur, quam qui perſonam. Quomodo etiam corrigit, vix poteſt eius ratio conſtare. *Et quaſi defuncti bona ſequuti ſunt, quæ augmenta non poſſunt recipere.* Certe falſum eſt, bona defuncti non poſſe recipere augmentum, ſi ſimpliciter id intelligatur, & abſolute. Nam ſi ſint in fœnore poſita, ex uſuris poſſunt incrementum recipere. Si in agris collocata, ex reditu agrorum: ſi in familia, ex operis ſervorum. At ſi bona vendita ſint, non amplius poſſunt augmentum recipere. Et hic de bonis agitur à creditoribus venditis. Nam ſimul atque impetrarant ſeperationẽ creditores defuncti, bona eius vendenda curabant. Omnino igitur retinenda illa verba, & *defuncti bona vendiderunt*, ut ſit verum quod ſequitur, *quæ augmẽta non poſſunt recipere.* Sed illud *quaſi* in mendo cubat. Nec audio interpretes, qui additũ iſtud *quaſi* notãt, quia bona defuncti improprie dicũtur defuncti, cum defunctus habere bona nõ poſſit. Qui perſonã hęredis non elegerũt, ſed bona defuncti, nẽpe hæreditarii creditores, ſi hæredis creditoribus ſatisfactum ſit, & aliquid ſuperſit, id eis tribuendum eſſe non exiſtimavit Paulus, quia à perſona hæredis receſſerunt, ut bona defuncti ſequeren-

querentur, qui & ea vendiderunt, quæque vendita augmentum non possunt recipere. Non igitur ipsi amplius quid neque ex hæreditate defuncti neque ex hæredis bonis expectare possunt. Qui personam hæredis sequuti sunt, id est, elegerunt, si quæ illi personæ hæreditas obvenerit, inde satisfieri potest creditoribus qui eam elegere. Et persona quæ solvendo non est, potest fieri solvendo, & bona eius augmentum recipere. Etiam bona defuncti, nisi si vendita fuerint, ut dixi, possunt amplificari ex fœnore pecuniæ, ex operis servorum, ex reditibus agrorum. At vendita non possunt crescere. Sic igitur scribendus totus locus minima mutatione, *Cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona, & bona sequuti sunt; & quia bona defuncti vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere.*

CAP.

CAP. XIX.

Transpositionem nullam esse paragraphorum in leg. VIII. *D. de inofficioso testamento. Neque in leg.* LXIV. *D. ad Sc. Trebellianum. Explicata lex* XXXI. *D. eodem. De conditionibus impossibilibus, turpibus, & difficilibus. Ferendi nominis conditio an impossibilis vel difficilis.*

TRuncationes, mutilationes, transpositiones, & hariolationes, medicinæ sunt quas locis legum sanis tanquam affectis facit Parisiensis Advocatus. Si medicus esset, non aliter ægros suos curaret quam urendo, secando & luxando. Quippini? Cum etiam servum communem secari velit inter plures, & hanc sectionem civilem interpretetur, quæ recepta non est nisi in his quæ talem divisionem ac partitionẽ natura sua possunt recipere. Hic paragraphos legis VIII. D. de inofficioso Testamento quasi luxatos & parum cohærentes restituere conatus est, quibus non opus erat tali vexatione. Sic satis bene se habent ut vulgo sunt collocati. Iam hoc videamus. In ea lege paragraphus tertius cum sequentibus ita incipit;

III. *Pa-*

III. *Papinianus lib. 11. Responsorum ait, contra Veterani patrisfamilias testamentum esse inofficiosi querelam, etsi ea sola bona habuit quæ in castris quæsierat.*

IV. *Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decesserit, dubito. An, quia ad hoc usque temporis iure militari testamentum eius valet, querela inofficiosi cessat? Et potest dici querelam inofficiosi cessare.*

V. *Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicet, quia pater & hoc fecit, & ita Papinianus respondit. Nec patris frater, quia filii testamentum est. Ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. Sed si in patris obtentum est, nec hoc valebit, nisi si pro parte patris rescissum est. Tunc enim pupillare valet.*

VI. *Si quis mortis causa filio donaverit quartam partem eius quod ad eum esset perventurum, si intestatus paterfamilias decessisset, puto secure eum testari.*

VII. *Si quis impuberi filio substituit, secundas tabulas faciendo, non ob hoc admittemus ipsum impuberem ad inofficiosi querelam.*

Hoc ordine legũtur in Pãdectis isti paragraphi. Notat Advocatus, priores duos, tertium & quartũ, bene habere, & ordinẽ esse clarũ. Sed quæso, inquit, quomodo quintus cohęret quarto? Definitum est tertio

tertio contra veterani patrisfamilias testamentum admitti inofficiosi querelam, etsi contra militis testamentum non admittatur, quia veteranus non est amplius miles. Paragrapho quarto adiicitur exceptio testamẽti quod quis fecit dũ esset miles, ac deinde militia missus intra annũ missionis obiit. Hoc testamentum valet intra annum iure militari, post annum à militia non valet. Sequitur deinde quintus paragraphus: *Sed nec impuberis filii mater inofficiosam testamentum dicit*. Dictiones, inquit, istæ, *sed nec*, referuntur ad alia quæ pręcesserũt, & quibus necessario cohęrẽt. Ulpianus, qui istos paragraphos ex Papiniani responsis collegit, non alium ordinem in his digerendis servavit, quã ut de militis testamento prius diceret, deinde adderet de privatorum testamentis quæ querelam inofficiosi pariter admitterent, aut nõ admitterent. In quarto paragrapho scripsit, cessare inofficiosi querelam adversus eius testamentum quod militiæ tempore factum erat, cum testator militia missus intra annum obiisset. Cum igitur in hoc paragrapho dixerit, cessare inofficiosi querelã, satis, quod sequitur, cohęrere prioribus visũ est, de alio testamẽti genere, in quo similiter inofficiosi quere-

la cessaret: *Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit, quia pater ei hoc fecit.* Nihil mutandum est in scriptis auctorum nec transponendum sine magna causa, præcipue si veterum librorum auctoritas non suffragetur. Vidi multas Criticorum pares transpositiones in aliis auctoribus similiter hariolantiũ, quos omnes falsos esse mihi constat, in Horatio, in Manilio, in Propertio, & aliis. Sed hæc levia præ aliis peccatis quæ passim in mutilandis & truncandis legibus admittit Advocatus. Alia lex est, quam male transpositam cum putavit, ipse potius mente fuit transposita. Ea est LXIII. π. VII. D. Ad Sc. Trebellianum. Huius hoc thema est. Hæres sub conditione institutus, & restituere hæreditatem iussus, si conditio nec difficultatem, nec turpitudinem ullam haberet, nec impendiũ aliquod, parere conditioni cogitur, adire hæreditatẽ, & ita restituere. Si vero turpis sit aut difficilis cõditio, aperte iniquum esse dicit Iurisconsultus Gaius, eum cogi explere talem conditionem alterius gratia, sed & remitti eam ab initio visum esse. Rationem subdit, his verbis: *Plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petat, quam testator voluit, absurdum est.*

Vti-

Vtique autem testator, nisi expleta sit conditio, neque scriptum hæredem ad hæreditatem vocavit, neque per hunc illi voluit restitui hæreditatem. Iam non dico quam hæc bene cohæreant cum præcedentibus. Sed cum suo loco non posita esse credat Advocatus, videndum est an melius aptari possint, & subnecti illis quibus ea accommodat. Sic enim reiicit hanc periodum post sequentes paragraphos VIII. *Si dandæ pecuniæ conditio adscripta est hæredi, debet ei offerre pecuniam, is qui poscit fideicommissum, ut hæreditatem impleta conditione possit adire.* Pro ratione deinde subiicienda putat verba illa quæ paulo ante produximus: *plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petet quam testator voluit absurdum est.* Quomodo hæc convenient? Testator apposuit conditionem hæredi scripto pecuniæ dandæ, ut hæreditatem suam adire posset, non ei cui hæreditatem reddi voluit. Prætor autem conditionem illam ab ipso fideicommissario impleri statuit, nec cogi vult hæredem ei parere nisi pecuniam ipsi offerat fideicommissarius. Non igitur hac ratione plus tribuitur à prætore ei qui fideicommissum petit quam testator voluit. Immo minus. Nam testator hanc condi-

tionem adſcripſit hæredi, ut certam pecuniæ ſummam daret, ſi hæreditatem adire vellet, prætor autem eam pecuniam offerri ei à fideicommiſſario ſancit, ut impleat conditionem, & ſic adeat hæreditatem, reſtituatque ei qui fideicommiſſum petit. Videtur ſentire hic Caius, omnimodo explendam eſſe conditionem à teſtatore adſcriptam, ſive ab hærede, ſive à fideicommiſſario, ſive in dando poſita ſit, ſive in faciendo. Sic enim ſcribit: *Vtique autem teſtator niſi expleta ſit conditio, neque ſcriptum hæredem ad hæreditatem vocavit, neque per hunc illi voluit reſtitui hæreditatem.* Quod ad hæredem autem attinet ſub conditione inſtitutum, iubendum eum eſſe dicit conditioni parere, ſi neque difficultatem habeat, neque turpitudinem, neque impendium. Si habeat impendium, id eſt, ſi danda pecunia ſit, non eſt cogendus hæres eam dare, ſed qui fideicommiſſum petit, offerre illam hæredi debet, ut conditionem impleat. Si turpis aut difficilis ſit conditio, non eſt cogendus hæres eam explere alterius gratia, & remitti eam ſolere idem dicit. An fideicommiſſario quoque remittitur? Dubito. Et quæ ſubiicit, contrarium videntur ſignificare: *Plus*

Plus enim tribui à prætore ei qui fideicommissum petit quam testator voluit, absurdum est. Tribui ei hæreditatem nisi conditione expleta noluit testator, ut ea quæ protinus adiecit, ostendunt. Ergo eam ipse fideicommissarius explere debet, nisi hæres satisfacere velit. Hoc est plane quod dicit Marcianus, leg. XXXI. D. eodem, si hæres institutus sub conditione nolit ei parere & adire, si in dando sit, offerente pecuniam fideicommissario sic conditioni parere cogitur: Si in faciendo sit, recusante eodem factū adimplere, *licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere, & tunc necessitas imponetur hæredi hæreditatem adire.* Sed Advocatus post Fabrum putat, adiecta hæc esse verba, vel à Triboniano, vel ab antiquissimo aliquo glossatore. *Si facti autem est conditio, recusante hærede, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere, & tunc necessitas imponitur hæredi adire hæreditatem.* Ego vero illis assensum præbere vix queo. Et quod barbara hæc dicit esse Advocatus, *secundum imitationem dationis,* Latine & recte ea dici opinor. Quid enim in his barbari, *secundum imitationem dationis*, id est, ad exemplum dationis? Quod

ad rem ipſam attinet, non video cur magis conditionem quę in dando poſita eſt, implere debeat fideicommiſſarius quam eam quæ in faciendo conſiſtit. Nec moror ineptam argutiam, dicentium, Fideicommiſſarium non poſſe pro hærede pecuniam dare ſi ſub conditione dandæ pecuniæ inſtitutus eſt, ſed eam debere ſuppeditare ut conditioni ſatisfaciat. Vbi pecunia danda eſt, ad implendam conditionem à teſtatore adſcriptam, quis eam implet niſi qui dat? Hæres, ſi turpis, aut difficilis, aut impendioſa conditio adpoſita ſit, non cogitur eam implere in gratiam alterius, id eſt, eius qui fideicommiſſum petit. Si ad eam implendā quæ in pecunia danda conſiſtit, fideicommiſſarius pecuniā tenetur ſuppeditare, quidni debeat & difficilem explere ſi nolit ei parere hæres? Immo vel turpem. Nam fieri poteſt, ut turpis ſit conditio in perſona hæredis, quæ talis non habeatur in perſona fideicommiſſarii. Sed & difficilis aliqua cōditio videri poſſet ſi hæres eā cogeretur adimplere, quæ facilis ſit fideicommiſſario. Si enim, ut loquitur Gaius, neque ſcriptum hæredem ad hæreditatem vocavit teſtator, neque per hunc fideicommiſſario reſtitui voluit,

niſi

nisi expleta conditione, non interesse credidit prætor per quem expleretur, sive in faciendo, sive in dando exigatur. Recusante autem utramque hærede cum maxime intersit fideicommissarii, ei pareri, ut hæreditatem nanciscatur, ipse potius ei satisfacere tenetur, si hæres non cogatur. Nec obstat quod aiunt Doctores, conditiones quæ in faciendo consistunt impleri debere *in forma specifica*, nec alium pro alio eas implere posse. Quod colligunt ex leg. XLIV. D. de conditionibus, & demonstrationibus. Diversum quippe thema illius legis, nec quæ ibi de dando dicuntur, accommodari possunt conditioni dandæ pecuniæ sub qua hæres institutus est. Hic hæres dare iubetur, illic hæredi debet dari. Qui hæredi dare iussus est, non potest nisi ipsi hæredi dare. Ideo si servus alienus institutus est, hæres qui ei dare iussus est, non potest domino dare, sed ipsi servo debet. Et ratio ibi redditur, *quia quæ facti sunt, non transiunt ad dominum*. Datio facti esse censetur. At in hærede instituto sub conditione dandæ pecuniæ, ea conditio non in facto, id est, in faciendo, posita dicitur, sed in dando. Et utrumque diserte & expresse

distinxit Marcianus dicta leg. XXXI, conditionem facti, id est, in faciendo consistentem, & conditionem dandi, vel in dando positam. Qui dare iussus est hæredi, debet illi dare, nec potest alii. Qui institutus est hæres sub conditione dandi, non dare ipse cogitur, & si nolit parere conditioni, prætor eam illi remittit. Tunc fideicommissarius debet ei offerre pecuniam, ut impleta conditione possit adire & restituere. Nihil refert ad implendam conditionem dandi à testatore adpositam, utrum pecuniam det hæres, an fideicommissarius. Ergo nihil etiam refert, utrum fideicommissarius, an hæres facti conditionem impleat, si omnimodo implenda est, idque imitatione & exemplo pecuniæ dationis. In eo cui dandum est, non potest alii dari quam ei cui iussum est dari. Qui servo alieno instituto dare iussus est, non potest domino dare. Magna igitur in his differentia est. Conditionũ autẽ sub quibus aliquis institui potest hæres, qui hæreditatem ex Trebelliano restituere debeat, aliæ sunt turpes, aliæ difficiles, aliæ impendiosæ, aliæ impossibiles. Quod attinet ad impossibiles, earum rationem non habebat prætor, ut patet ex leg. dicta

ctaxxxi. D. eodem. *Ceteræ*, inquit, *conditiones, quæ non sunt in potestate hæredis, ad officium prætoris non pertinent.* Id est, pro nullis habebantur, ut constat ex leg. III. D. de conditionibus, & demonstrationibus: *Obtinuit, impossibiles conditiones testamento adscriptas pro nullis habendas.* Perperam Advocatus *impossibiles* interpretatur, ad quas implendas non debet hæres cogi, licet alioquin faciles sint, non turpes, & in potestate eius positæ, ut illa est *ferendi nominis*. Quæ etiam una erat earum conditionum quas prætor exigebat, cum aliæ essent quas remittere solitus erat. Gaius leg. qua supra, D. eodem, π. x. *Si vero nominis ferendi conditio est, quam prætor exigit, recte quidem facturus videtur, si eam expleverit: nihil enim mali est, honesti hominis nomen adsumere: nec enim in famosis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit prætor.* Putabat tamen Iulianus, si hæres recusaret nomen ferre, remittendam ei esse conditionem. Rationẽ cur remitti debeat, hanc adiicit de suo Advocatus, quæ nunquã alicui veteri Iurisconsulto venisset in mentem. *Nam*, inquit, *etsi non est turpis conditio, est tamen difficilis, immo impossibilis: siquidem non potest iure cogi, ut nomen suũ mutet, & aliud adsu-*

mat. Ne inter difficiles quidem conditiones reponi hæc debet, nedum inter impoſſibiles. Impoſſibiles ad prætoris officium nihil pertinebant, & pro nullis habebantur. Difficiles remittebat prætor. Hãc vero nominis ferẽdi conditionẽ prętor exigebat, ut diſerte ibi dicit Caius. Nec ergo difficilis ei viſa, nec impoſſibilis. Quod Iulianus cẽſuit, remittendã eſſe hanc conditionẽ hæredi, ſi recuſaret nomẽ ferre, hoc nõ facit, ut difficilis aut impoſſibilis videatur. Sed in idiomate noſtro, cũ aliquid recuſamus, ut potentiſſimam credamur habere rationem non faciendi quod poſcimur, dicere urbane ſolemus, impoſſibile nobis eſſe id facere, dare, aut ſuſcipere. Frontis ad urbanæ deſcendit præmia Advocatus, qui impoſſibilem conditionem ait eſſe nominis ferendi, quæ tota tamen poſita eſt in poteſtate eius qui recuſat. Cæterum hanc ferendi nominis conditionem ex illis eſſe, quæ, recuſante implere hærede, permitti debeat fideicommiſſario, non puto. Nam ex affectu proficiſcitur. Et, qui vellet hæredem nomen ſuum ferre, teſtator, non alium vellet.

CAP. XX.

Lex Vlpiani ex D. de donationibus inter virum & uxorem explicata. Imperite ea accepta ab Advocato Parisiensi. Quid sit contrahere societatẽ præstituto fine. Qualis societas fuerit donationis causa contracta. Quid sit finis pretii.

PESSIME, ut magis nequiter non potuerit, interpretatus est Advocatus legẽ XXXII. π. XXIV. D. de donationibus inter virum & uxorem, in his verbis: *quæ tamen in commune tenuerunt, sine præstituto revocanda non sunt.* Quæ quidem verba pessime ait accepisse ceteros interpretes, cum ipse itidẽ nihil in illis viderit, nec quid voluerit Vlpianus ullo modo assequutus sit. *Hoc autem,* inquit, *volebat Vlpianus: si contracta re vera erat societas, etsi alter pauca, alter magnas opes in societatem contulisset, quomodo donatio facta videbatur eius, quod ex inæquali collatione fiebat lucri, non ideo revocandam societatem, sed ad præstitutum finem deducendam, id est, ad æqualitatem, ut quod excedit, ab altero collatum sit extra societatem.* Tot verba nollem perdere quot iste in vanum effudit, ut ostenderet, se nihil prorsus intellexisse, neque in hac lege

lege Vlpiani, neque omnino in ſocietate quæ fiebat donationis gratia. Si percepiſſet, quæ conditio fuerit illius ſocietatis, quæ inſtituebatur donationis gratia, & quam leges vetuerunt, in tam abſurdam & ineptam verborum Vlpiani interpretationem non ſe præcipitaſſet. Ergo, ut hæc eius ſententia eſt, omnis ſocietas, quæ cauſa donationis interponitur, valere debet, ſi modo æquales partes conferant qui ſocietatem coierunt. Et inter virum quoque, & uxorem huiuſmodi valitura eſt ſocietas, ſi ad æqualitatem deducatur utrimque. Quod eo modo fieri poſſe putat, ſi, quod excedit ab altero collatum, ſit extra ſocietatem. Quæ eſt mera hariolatio, quæ nullum in iure habet ſundamentum, & nulla ratione aut auctoritate ſubnixa eſt. Neſciſſe qualis eſſet ſocietas quæ contraheretur donationis cauſa, verba eius initio cap. XXI, poſita abunde fidem faciunt. Sic enim ſcribit: *Donationis cauſa ſocietatem recte non contrahi*, definiebat Ulpianus, leg. V. π. ult. D. pro ſocio. Atque ius illud vulgatum eſſe, id eſt, commune, & inter quaſlibet perſonas receptú dicebat Lex cum hic ſtatus eſſet, XXXII. π. Si inter. D. de donationibus inter virum

virũ & uxorem. *Cuius definitionis*, inquit, *causa est manifesta. Cum enim societas constat ex sociorum collatione, sive alius operam, alius pecuniam conferat, sive uterque pecuniam, damni & lucri participes futuri: sane si quis nihil omnino confert, cum eo contrahi non videtur societas. Sed si non valet ut societas, nonne valebit saltem ut donatio?* Videtur sentire, talem societatem in qua alter nihil omnino confert, non pecuniam, non operam, nec industriam, eam esse quam Iurisconsultus dixit donationis causa contrahi. Et cum nullam esse huiusmodi societatem unamimiter leges Romanæ definiant, saltem valere tanquam donationem noster Advocatus opinatur, & hanc fuisse Accursii sententiam. De Accursio nescio quid senserit, sed illud scio, nullam societatẽ contrahi solitam donationis causa, quin hoc ipsum in contrahenda societate exprimeretur. Alioquin non est societas donationis causa, nisi, eam in hunc finem, & ex ea causa institui, in contrahenda societate expressim dicatur. Si coeatur autem talis societas, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiat, quamvis lucrum ab una parte sit, ab altera damnum, non tamen eam esse societatem donationis causa, patet ex leg.

XXIX.

XXIX. π. 11. D. pro socio, *ubi Aristo refert, Cassium respondisse, societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, & hanc societatem Leoninam solitam appellari.* Quæ societas alia videri possit ex sententia Advocati, donationis causa magis contracta, quam hæc? Non tamen est. Quia societatis, quæ donationis causa coitur, alia ratio est. Potest etiam ita coiri societas, ut alter nullam partē damni habeat, lucrũ vero commune sit, ut ait lex eadem, π. 1. D. eodem. Quam tamen ita demum valere Sabino placuit, si tanti sit opera, quanti damnum est: *Plerumque enim tantam esse industriam socii, ut plus societati conferat quam pecunia, item si solus naviget, si solus peregrinetur, periculum subeat solus.* Si igitur ea conditione fit societas, ut unus nihil conferat industriæ in societatem, nihil pecuniæ, nullum inde damnum sentiat, & lucri partem ferat, per se nulla est talis societas, nec vero sic contrahi potest. Ne donationis quidem causa valere potest, cum nulla donatio fieri possit per societatem huiusmodi. Nec inter donationum genera ullum numerant Iurisconsulti quod per societatem celebratur. Si valeret talis donatio, quæ finis esset societatis ex ea cau-

causa contractæ, cum finis valeat, etiam dicendum esset societatem valiturã quæ hoc propositum haberet donandi. Sed societas donationis causa contracta non fuit talis, ut eam imaginantur fuisse hariolatores Advocati. Ita contrahebatur donationis causa societas, ut in perpetuum, id est, ad vitæ tempus coiretur, & omnium bonorum, sic, ut superstes defuncto socio bona cõmunia solus haberet titulo donationis mortis causa. Quod diserte scribitur leg. xxxv. π. D. v. de mortis causa donationibus: *Si quis societatem per donationem mortis causa inierit, dicendum est nullam societatem esse.* Sed nec valet tanquam donatio huiusmodi societas, quia cum nulla sit societas propter donationem inita, nec donatio quæ pro fine est tali societati, valere potest. Non aliam fuisse societatem quæ causa donationis iniri dicebatur, iam planum faciam ex ea societate causa donationis quę inter virum & uxorem prohibetur, lege suprascripta, π. xxiv. D. de donationibus inter virum & uxorem. Ibi scribit Vlpianus, nullam dari pro socio actionem in huiusmodi societatibus causa donationis contractis, nec inter cæteros, quia nulla est societas quæ causa dona-

tio-

tionis interponatur. Idcirco nec inter virum & uxorem valere talem societatem, nec talem donationem, quia vulgatũ sit ius ac commune, tales societates nullas esse, nec inter virum & uxorem, nec inter cæteros. Ea igitur erat societas omnium bonorum, & ad vitæ tempus contracta, & sub conditione donationis causa mortis, ita ut qui ex duobus sociis superstes esset, communia bona solus possideret. Hanc fuisse illius societatis quæ donationis causa coibatur, rationem, & conditionem, statumque, constat ex iis quæ scripsit Vlpianus in eadem lege. Vbi enim dixit, si inter virum & uxorem societas donationis causa contracta sit, iure vulgato nullam esse, addit, *quæ tamen in commune tenuerunt sine præstituto, revocanda non sunt.* Ita enim distinguenda hæc sunt verba, non ut vulgo interpunguntur, *quæ in commune tenuerunt, sine præstituto revocanda non sunt.* Mens horum verborum hæc est. Quorum bonorum societatem inierant, & in commune tenuerant vir & uxor, sine præstituto, id est, præfinito tempore, ea revocanda non sunt: Id est, eorum societas non est nulla. Ergo si certorum bonorum societatem contraxerint vir &

mu-

mulier, & ad tempus, sive tempore præstituto, non potest ea societas videri contracta donationis causa, atque ideo valet. Quæ enim ad tempus coitur societas, nõ videtur donationis causa coiri. Nam finito tempore quod præstitutum est, finitur & societas, & uterque quod in societatem attulit, vel contulit, recipit, & partem bonorum quam habuit in communione, actione pro socio petit. Poterat quidem & in perpetuum coiri societas, id est, ut interpretatur lex prima, D. pro socio, *dum vivunt* : & morte dissolvebatur ea societas, citra donationem tamen. Quæ vero donationis causa contrahebatur, & omnium bonorum fuit, & ad vitæ tempus, ut post mortem socii, superstes socius bona communia haberet titulo donationis per societatem factæ, vel ex causa societatis. Cum nulla sit talis societas, nec inter virum & uxorem, nec inter cæteros homines, licita autem sit ac valeat inter virum & uxorem quæ in partem bonorum contrahitur, & præstituto fine, id est, præstituto tempore quo finiri debeat, ex horum comparatione liquet, donationis causa interpositam societatem, & universorum bonorum esse, & ad mortis us-

que tempus, cum post mortem alterius ex sociis locum haberet donatio per talem societatem facta. Prodigiose autem inscita est atque inepta expositio verborum Ulpiani, *præstituto fine*, quam commentus est Advocatus, de societate ad *præstitutum finem deducenda*, id est, æqualitatem, ut quod excedit ab altero collatum sit extra societatem. Quis illum præstituit finem? An hic mos fuit in societatibus, ut non aliter contraheretur, nisi exæquatione bonorum facta? Lectus titulus pro socio contrarium docebit. An ius fuit, ubi pars bonorum alterius excederet, ut in societatē id tantum conferretur quod æquale esset bonis alterius socii? In omniū bonorum societate, *& hæreditas, & legatum, & quod donatum erat, aut quaqua ratione acquisitum, communioni adquirebatur*, ut constat ex leg. XLIII. D. pro socio. An æqualitas inter socios hoc modo servari poterat aut debebat? Vt probet, *præstitutum finem* idem esse quod modum præstitutum intra quem valeat societas æqualitate servata, sic *finem pretii* dicit apud Papinianum idem esse quod quantitatem, leg. LXIII. π. ult. de evictionibus. Quid simile? Hic *finis* non est modus præstitutus,

tutus, ut dixi, sed tempus præfinitum societatis, vel finis præstitutus societati, quo nimirum finiri debet societas. Apud Papinianum lege ab Advocato citata, *finis pretii* non est quantitas, sed finitio, & determinatio. Ὁρίζειν τὴν τιμὴν Græci dicunt statuere pretium, ponere, determinare, & ὁρίζειν τίμημα. Vnde τίμημα ὡρισμένον apud Harpocrationem. Ergo *finis pretii* est, ὁρισμὸς τῆς τιμῆς, vel finitio. *Scilicet ut, melioris vel deterioris agri facti causa, finem pretii, quo fuerat tempore divisionis æstimatus, deminuat vel excedat.* Finis pretii est, taxatio pretii ac definitio. Hinc *finire* pro taxant apud Pompeium Festum. *Taxat*, inquit, *verbum ponitur in iis quæ finiuntur, quoad tangi liceat. In litibus quoque arbitriove, cum præscribitur quoad ei ius sit statuendi, taxatio dicitur quæ fit certæ summæ.* Ergo qui taxat pretium, finit pretium & finem pretii facit.

CAP. XXI.

Lex IV. D. de re militari, aliquot locis emendata & explicata. Gratiosum Latine dici qui gratia pollet ac favore. De militum privilegiis ac prærogativa. Quid sit in eadem lege ordo iudicationis. De exauctoratione militum, an semper cum ignominia processerit. A militia removeri dicti, qui ignominiæ causa cingulo militiæ exuebantur, & dimittebantur.

TOTUM ferme ius percucurrit Advocatus, ut hinc inde quæ ipsi aliquando somnianti vel hariolanti in mentem nescio quo afflatu inciderant emendationes, ex libri margine sumptas, ubi eas adnotaverat, in observationum & emendationum centonem translatas, in ἀσχολίας suæ specimen nobis proponeret. Iam sumus in titulo Pandectarum de re militari. Ex eo titulo unicam emendationem nobis suppeditavit, eamque retulit in cap. XXII. Observationum. Lex est IV. quam ibi emendare aggressus est. Quam felici exitu, spectandum. Ita scriptus habetur legis illius π. VIII. *Non omnis qui litem habuit, & ideo militaverit, exauctorari iubetur, sed quieo animo*

animo militiæ se dedit, *ut sub obtentu militiæ pretiosiorem se adversario faceret.* Voluit primo interpretari vulgarem istam lectionem *pretiosiorem*, qua voce fortassean expresserit Menander dictionem Græcam τιμιώτερον, & ex sequenti, φοβερώτερον. Nullam ego video in his consequentiam, ut quicunque fuerit τιμιώτερος, carior, pretiosior, honoratior, is etiam sit terribilior, & magis formidabilis. Quod alii reposuerunt *præcisiorem*, quasi duriorem & intractabiliorem, recte fateor hoc ab Advocato improbari. Quid ipsi demum placeat videamus. Persuasit sibi scriptum fuisse à Menandro *speciosiorem*. Qua quidem dictione affirmat nullam hoc loco potuisse adhiberi commodiorem. Quod sit probat ex leg. c. D. de verborum significatione, his verbis: *Speciosas personas accipere debemus clarissimas personas utriusque sexus.* Certe *species* pro dignitate & ἀξιώματι etiam accipitur Latinis, & *speciosus* idem qui ἀξιωματικός. Non propterea tamen huic loco ac commodã hanc dictionem esse arbitror. De eo sermo est, qui nomen militiæ dedit quod litem haberet, ut litis haberet exitum favorabiliorem, propter privilegia quæ militibus daban-
 tur

tur litigantibus. Ea multis memorat Iuvenalis Satyra ultima, quæ legenda est tota, scire aventi, quantus fuerit militum favor, gratia, privilegia quanta, & quanta deniq; prærogativa militis qui negotium haberet cum privato. Vel gregarius miles his omnibus fruebatur commodis quæ ibi narrantur à Satyrico. Qui igitur se militiæ dedit, de gregario milite is in ea lege debet accipi. At miles gregarius non admodum speciosus nec cum clarissimis personis comparandus, ut vocem *speciosus* interpretatur Iurisconsultus. Non dubito à Triboniano, suppositam fuisse hanc dictionem in lege Arriii Menandri pro eo quod scripserat auctor, *ut se gratiosiorem adversario faceret.* Tẽpore Iustiniani nõ amplius erat in usu vox Latina *gratiosus* eo sensu quo purior eam Latinitas usurpavit atque antiquior. Hoc enim ubique propositũ videtur habuisse in cõsarcinandis Pandectis, ut voces antiquiores ac Latiniores, & iam exoletas usitatis mutaret quãvis minus Latinis. Quod posset multis exemplis probari. *Gratiosus* igitur is dicebatur qui in maiore erat gratia ac favore. Hinc *missio gratiosa*, quæ per favorem obtenta est, nondum confecto legi-

timo

timo temporestipendiorum. Livius lib. XLIII. *Et quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset.* Et passim in iure; & apud alios auctores classicos, *gratiam* pro favore poni, neminem latet. Hinc *gratiosa* sententia *gratiosa* auctio, emptio, in iure, sicut iam ab aliis notatū. Hinc *gratiosus*, qui gratia pollet & favore apud aliquem. Vt apud Ciceronem, *gratiosum apud Publicanos*, secunda in Verrem: *Nisi forte quid gratiosum apud publicanos fuisse in ea re spes te aliqua consolatur.* Item apud eumdem in tertio: *Splendidi homines, & aliis prætoribus gratiosi.* Et in ea pro P. Quinctio statim initio: *P. Quinctius cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum adversario gratiosissimo contendat.* Ita prorsus milites *gratiosiores* cùm pagano litigantes. Quam gratiosi fuerint milites præ paganis una quam dixi Satyra Iuvenalis ostendet, vel in his versibus:

--- citius falsum producere testem
Contra paganum possit, quam vera loquentem,
Contra fortunam armati, contraque pudorem.

Non est dubium igitur, quin scripserit Arrius in prædicta lege; *Qui eo animo se*

militiæ dedit, ut se gratiosiorem adversario suo faceret. Pro quo reposuit Tribonianus, *pretiosiorē.* Nisi quis velit imperito librario id adscribere. Sequuntur apud Arriū verba quæ etiam provocarunt hariolationem Advocati, quia non potuit aliter ea intelligere: *Nec tamen facile indulgendum est extra ordinem iudicationis, qui negotium ante habuerunt, sed si in transactione recidit.* In his quærit quid sit *facile* Advocatus. *Quid est facile? Interpretabatur,* inquit, *ipse, vel glossator potius aliquis, aut ipse etiam Tribonianus, extra ordinem iudicationis, id est, non nisi causa cognita.* Hæc sunt indigna Advocato, qui se iurisperitum facit, & unum quidem de celeberrimis. Primū quis glossator adeo ineptus, quālibet fingere ineptū liceat, qui potuerit hic *facile* interpretari *extra ordinē iudicationis?* Deinde quis hæc verba queat accipere ut sonant, pro *non nisi causa cognita*? Præterea neque glossa hæc neque textus ita expositus, quidquam faciunt ad sententiam Arrii quā locus ille postulat. Dixerat Arrius, non omnes qui litem habent, & militam sequuti sunt, exauctorandos esse, sed eum qui eo animo militiæ se dedit ut sub obtentu militiæ se faceret gratiosiorem adversario. Addit, non tamen

men facile indulgendum esse iis qui negotium ante habuerunt, quamvis id extra ordinem iudicationis sit. Sic enim distinguenda eius verba sunt: *Nec tamen facile indulgendum est, extra ordinem iudicationis qui negotium ante habuerunt.* Hoc vult, non facile tamen exauctorationis gratiam illis esse faciendam qui ante negotium habuerunt extra iudicationis ordinem. Certus ordo fuit quo causæ aliæ post alias iudicandæ in seriem disponebantur, & recipiebantur. Quod etiam hodieque fit. De quo ordine iudicationis notavit nonnulla Salmasius in libro de modo usurarum. Iuvenalis in Satyra de privilegiis militum: *Expectandus erit qui lites incboat annus.* Extra ordinem iudicationis, causa vel lis esse dicitur quæ non est in ordine ac serie causarum iudicandarum. Quamvis autem negotium habuerit ante miles quod in ordine iudicationis non sit, si tamen propter illud negotium militiæ nomen dedit, exauctorari iubere ait Arrium, nec illi gratiam esse faciendam exauctorationis. Hoc est quod dicit, non facile illi indulgendum esse, non facile præstandam indulgentiam ac veniam exauctorationis. Hic plane sensus est illius loci. Quæ sequuntur,

tur, etiam corrupta sunt apud eumdem Atrium, quæ frustra corrigere tentavit Causidicus. Sic vulgo leguntur, *Sed si in transactione recidit, indulgendum.* Omnino rescribendum: *Sed si id transactione decidit, indulgendum.* Indulgendum illi de exauctoratione, si id negotium quod ante habuit extra ordinem iudicationis, transactione deciderit. *D* & *R* sæpe in veteribus libris invicem permutantur. Horatius:

--- & post decisa negotia campo.

Certe hæc emendatio, longe minus à vestigiis vulgaræ scripturæ recedit, quam quæ ab Advocato excogitata est: *Sed si in transactionem rei cecidit.* Sic errat ille longiter, cum scribit: *vix exauctorationem usurpari quotidiano usu sine aliqua nota.* Hic exauctorantur qui se militiæ dederant propter litem, sed sine infamiæ nota. *Exauctorare* simpliciter est, auctorationis sacramento solvere. Milites auctorati ad militiam erant sacramento quod dicebant. Quocumque modo liberarentur illo sacramento, sive honesta missione, sive ignominiosa, sive etiam causaria, vel gratiosa, *exauctorari* dicebantur. Quod contrarium est *auctorari*. Hinc solent auctores, cum de exauctoratione ignominio-

miniosa agitur, id explicare ut plûrimum verbo aliquo adiecto quo signatur ignominia. Ut idem Arrius Menander leg. XXIX. D. de liberali causa. Qui de libertate sua litigans, *necdum sententia data, militiæ se dedit, in pari causa cæteris servis habendus est, nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibusdam, & licet liber apparuerit, exauctoratur, id est, militia remotus castris eiicitur.* Tolli vult ista verba Advocatus, *id est, militia remotus*, quæ non sunt, inquit, Menandri sed glossatoris. Immo Menandri esse præsto. Sed Advocatus antiquum hic suum obtinet, ut pro glossamentis habeat quæ nihil minus sunt. Quia exauctoratio non semper ignominiam infert, sed tum demum cum fit ignominiæ causa, ideo Arrius, *exauctoratur*, hic interpretatus est, militia removetur ac castris eiicitur. Hoc enim proprie verbum in his militibus solitum usurpari, qui, cum ignominia exauctorabātur, à castris vel à militia vel ab exercitu *removeri* dicebātur, ut *senatu moveri* quos censor notans senatu eiiciebat. Cæsar cũ Avienum ignominiose exauctoraret, ita in eum de suggestu convocatis legionum tribunis centurionibusque pronuntiavit. *C. Aviene, quod in Italia milites populi*

Ra-

Romani contra remp. instigasti, rapinasque per municipia fecisti, ob eas res ignominiæ causa ab exercitu meo te removeo. Apud Hirtium de bello Africano. Sine ignominia exauctorari solitos qui sacramento militari solverentur Tacitus satis diserte testatur in Annali I. his verbis: *Missionem dari vicena stipendia meritis: Exauctorari qui sena dena fecissent, ac retineri sub vexillo cæterorum immunes, nisi propulsandi hostis.* Verum de his alibi.

CAP. XXII.

Lex XIV. *D. de contrahenda emptione exposita. Materiam à qualitate in ea videri diversam. Non erratur in qualitate ubi error est in parte materiæ separata ab altera. Inauratum ab aureo qualitate discerni. Lex* XXI: *D. de actionibus empti explicata.*

LEx est XIV. D. de cõtrahenda emptione. Vlpianus in ea proponit quid dicendum sit, aut quid iuris sit, si in emptione contrahenda in materia & qualitate contrahentes erraverint, tã venditor quam emptor. *Quid tamen dicemus,* inquit, *si in materia & qualitate ambo erraverunt? Vt puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere cum æs esset.* In his verbis legis

legis explicandis, *materia & qualitate*, hærent interpretes. Vulgo *materiam* & *qualitatem* pro eodem hic accipi notant. Quod displicet Advocato Parisiensi, & merito. Ipse vero ita legendum censet, ut verba quæ sequuntur, *ut puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere, cum æs esset*, pertinere putet ad eos qui erraverant in materia. Quæ vero iis subiecta sunt. *Vt puta cohæredes viriolam quæ aurea dicebatur, pretio exquisito uni hæredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ærea*, ad eos referri debere qui errabant in qualitate. Non errabant omnino, inquit, in materia, quia auri aliquid inerat, sed errabant in qualitate, quia auream putabant totam, quæ ex parte tantum aurea erat forma exteriore decepti. Qui ita scribit, eum, qualitas quid sit, ignorasse contenderim. Etsi enim in parte tantum errarunt ambo contrahētes, qui putarunt, viriolam esse auream totam, cum ex magna parte ærea, in materia tamen errasse dicendi, non in tota quidem, sed in eius parte. Nam partem eam quam credebant esse auream cum reliqua, ea fuit ærea. Hæc pars ærea non facit qualitatem corporis, ut nec illa aurea. Si ita mixtæ essent, ut unum corpus confusum ex u-
tra-

traque existeret, tum sane in qualitate errarent, qui hoc corpus pro aureo acciperent. Ex auro quidem esset, sed adulterato, & multo ære mixto. Hoc qualitatatem auri efficit, non puri sed κεκραμένου, & ære temperati. Sic qui aurum vendit quod non perfecte excoctum est ac repurgatũ, pro purissimo auro & obryzo, qui id emit in qualitate errat. Tale quippe non est quale à se emi existimat. Hic casus est de qualitate in leg. x. D. eodem, ubi Paulus dicit, si aurum quidem fuerit, *deterius autem quam emptor existimaret, emptionem valere.* Quare? Quia in nec materia nec in substantia sit erratum, sed in qualitate. Sic argentum Parisiense factum pro Alamannico argento, quod est deterioris notæ, si quis emeret, in qualitate erraret non in materia. In parte vero materiæ errat, non in qualitate, qui viriolam emit pro aurea tota, quæ partim aurea erat, partim ærea. Quomodo igitur ea expedienda in suprascripta lege, *si in materia & qualitate ambo errarunt?* Ulpianus sine dubio hæc discrevit, nec materiam cum qualitate confudit. Quod enim sequitur, *ut puta si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere cum æs esset,* in his verbis in genere proposuit specimen sive exem-

exemplum eorum contrahentium qui in materia errarunt. Speciale protinus subiicit exemplum eiusdem erroris in viriola vendenda commissi ab utroque contrahentium. *Vt puta*, inquit, *cum cohæredes vinolam quæ aurea dicebatur pretio exquisito uni hæredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ærea.* Idem hoc thema in specie propositum, quod ante generatim posuit in anro vendito pro ære. Idque constat manifestissime ex responso eiusdem. Si enim simpliciter & absolute de errore qui fit circa materiam intellexisset, non de eo casu qui subiectus est in viriola vendita pro aurea tota quæ esset ex parte ærea, non quasi dubitans proposuisset, *quid dicemus si in materia ambo errarunt?* Quis enim ambigat quin dicendum sit, in tali errore quo aurum pro ære venditur, nullam esse venditionem? Quod autem respondet venditionem esse constare cum ambo in materia errarunt, ut puta cum & venditor aurum se vendere, & emptor emere putaret, de ea specie quæ statim ab eo subiecta est, id accipiendum. Viriola, quæ aurea dicebatur, uni cohæredum impenso pretio vendita est: iste cohæres alii externo porro vendidit eam pro aurea tota, qui
&

& talem credidit quæ postea ærea magna ex parte inventa est. *Venditionem*, inquit Vlpianus, *esse constat.* Quid ita? Quia etsi in materia ambo erraruntୖ non tamen error ille fuit in tota substantia eius, sed in parte tantum. Nam auri aliquid habuit. Aliter respondisset, si tota ærea esset inventa. Cæterum ita in materia errarunt, ut non in tota error extiterit sed in parte. Præterea ambo errarunt. Nam si venditor scisset, æream esse ex parte quam pro aurea tota venderet, fraudi eius ac dolo non esset impune qui alterum fallere voluit. Non minus erravit venditor quam emptor. Ipse pro aurea emerat à cohæredibus, & exquisito quidem pretio, ut emerat, vendidit. Nec erratum est in toto, sed in parte materiæ. Subiungit statim Vlpianus: *Nam si inauratum aliquid sit quod aureum putem, valet venditio.* Hæc verba ad qualitatem plane referenda, de qua legis initio, cum quærendum proposuit, quid iuris esset, si in materia & qualitate ambo errassent. Prius de materia explicavit, posito themate de viriola pro aurea vendita quæ ex parte erat ærea. Ad posterius quod attinet de qualitate, nunc exponit, his verbis: *nam si inauratum aliquid sit, quod ego au-*

aureum putem, valet venditio. Qualitate discernitur inauratum ab aureo : χρυσοῦ & χρυσωθὲν : Aes purum & æs inauratum. Ideo & venditionem talẽ valere respondet Vlpianus, quia erratum tantum sit in qualitate. Addti, *si autem æs pro auro venierit, non valet.* Id est, si in materia tota errarunt, adeo ut quod totũ esset ęreum pro toto aureo venditum foret & emptum. Perperam Advocatus errorem vendentis & ementis viriolam pro aurea tota quæ esset ex parte ærea, eundem facit cum errore ementis vinum acidum pro non acido, & aurum deterius pro obryzo. Quæ enim similitudo est corporis ex duabus diversis substantiis & separatis compositi, & corporis quod totum eadem qualitate præditum est? In vino acido non sunt duæ partes separatæ, vini puri & vini acescentis, quæ separari queant. Nec in auro aut argento deterioris notæ duæ insunt partes auri aut argenti, una boni, altera pessimi. In his duobus error est circa qualitatem, non circa materiam. Non est tale vinum quale se emere emptor putavit, tale argẽtum quale ipsi venditor venditavit, In eo vero quod est partim aureum partim æreum, si pro aureo toto vendatur, error est in parte

materiæ, non in qualitate. Cum in parte igitur tantum materiæ dissensus est, vel error, non in tota, æque valet venditio atque quum in qualitate errarunt contrahentes emptionem. *Qualitatem* in leg. x i v. suprascripta Cuiacius interpretatur pro differentia substantiæ, ut-puta materiæ vel formæ, atque ita, inquit; Scyphus æreus & scyphus aureus, differunt substantia, materia, qualitate. Immo si eiusdem formæ sunt, differunt tantum substantia & materia, non qualitate. Alia quidem est æris quoque qualitas, alia auri, si natura utriusque metalli ac proprietas spectetur, sed quomodo Iurisconsulti accipiunt vocem *qualitatis*, eadem corpora eiusdem materiæ & formæ, qualitate nihilominus invicẽ distãt, ut scyphus aureus ab aureo. Etsi enim per omnia pares sint & eiusdẽ materię, si alter ex auro purissimo factus sit, alter ex auro minus puro, qualitate censentur differre. Duo sint vini dolia per vindemiam ex eodẽ musto impleta: si unum ex his acuerit, qualitate divertit ab altero, quod sincerum mansit. In utroque vino eadẽ *οὐσία* est sive substãtia, non eadẽ qualitas. Illud quod acidum continebat si quis pro altero vendidisset, quia error in qua-

in qualitate, non in substantia fuit, valebat venditio, ut habetur in leg. IX. D. de contrahenda emptione. Verum ut valida sit talis venditio, debet consensus in corpore ipso intervenire. Ut in dolio vini quod vænale est, si acidum sit vinum quod in eo continetur, & ego in corpus consensi, quamvis putarim vinum esse sincerum, venditio valet. Si vero alterum pro altero supposuerit venditor, acidū pro non acido, quia in corpus non consensi, venditio nulla est. Dicit Vlpianus leg. II. D. eodem, *alioquin quid dicemus, si cæcus emptor fuit? vel si in materia erratur? vel in minus perito discernendarum materiarum? In corpus eos consensisse dicemus? Et quemadmodum consensit, qui non vidit?* Sic enim legendum. Non consentit qui non videt & cæcus est. Cæcus est autem minus peritus discernendarum materiarum. Sed ista cæcitas mentis vel sensuum in discernenda materia vitiat venditionem, non ea nocet quæ in dignoscenda qualitate nihil videt. An ad errorem in qualitate discernenda pertinet cum quis, verbi gratia, acernā mensam vel nucinam nigro infectam pro ebenina emit? Ita videtur sentire Paulus leg. XXI. π. II. D. de actionibus empti, *veluti si mensas*

 quasi

quasi citreas emat quæ non sunt. In materia non erratur, nam lignum est, sed in qualitate, cum citreum putatur quod alterius est generis. Sed numquid dici potest, ebenum vel citrum videri alterius esse materiæ quam lignum aliud vilius? Nam in pretio immane discrimen est. Tale autem lignum, ut est citrum vel ebenum, magis distat à viliore aliquo ligno, ut est acer vel robur, quam plumbum à stagno, vel stagnum ab argento, vel æs ab auro. Hæc metalla sunt, ut illa ligna. Marmor à molari lapide non magis differt, quam citrum à ligno querneo. Qui ex molari lapide factam columnam pro marmorea emeret, non erraret in materia scilicet. nam utrunque lapis est. Quantum tamen discrimen inter vulgarem lapidem & marmor? Tantum sane est inter lignum citreum & vulgare. Ad pretium quod attinet, non maior est aurei scyphi & ęrei quam citreę mensæ & nucinæ, quam columnę ex pretiosissimo marmore aut ex vulgari lapide, differentia. Qualitatis ligni differētia videretur potius posita in eodē genere ligni quod tempestive cæsum esset & non tempestive, quod cariosum & sincerum, denique quod viride & siccum. Ad opera enim maximo discrimine

mine constat utrum adhibeatur viride & recens cæsum an longa vetustate duratum, utrum putrefactum an integrum. Sed hæc viderint quorum interest ista melius scire. Peculiaris autem opinio est Pauli ab Vlpiano hac in re dissidentis, ut in aliis, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem esse, & tamen venditorem teneri omnino quanti interest non esse deceptũ. Simpliciter quippe promuntiavit Vlpianus, ubi in qualitate cõtrahentes errarũt, nihilominus valere venditionem. Si valet venditio, vix videtur teneri venditor debere quanti interest non esse deceptũ. Rursus si valet emptio, ut lectio Florentinarum Pandectarum suadet, quæ caret negatione, ubi de qualitate dissenserunt cum in corpore consentirent, in valida emptione non est causa cur teneatur venditor ob damnumquod sensit emptor ex errore quo deceptus est in qualitate rei emptæ. Cuiacius ad Titulnm de verborum obligationibus leg. XXII. notavit, in Florentino negationẽ deesse, librarii mendo potius quam mendacio auctoris. Nam si tollatur, inquit, hoc paragrapho dicit, licet emptio valeat, cum erratum est in qualitate rei, ta-

men ex empto est actio, æque prudenter, ac si quis diceret, licet utile sit mutuum quod dedi, tamen mihi competit ex mutuo. Licet homo ratione sit præditus, rationem tamen habet. Ego vero non usquequaque hæc similia esse puto quæ in comparatione ab illo afferuntur. Emptionem esse cum in corpore consensus sit, licet de qualitate dissensus ab utroque contrahentium intervenerit, liquet ex leg. XIV. D. de contrahenda emptione, quæ Vlpiani est. Nec alia fuit hac de re sententia Pauli, ut patet ex leg. X. D. eodem, ubi dicit, emptionem valere, si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimarit. Circa qualitatem hic error existit. Nec mirum porro, iurisconsultos illos sensisse, errorem qualitatis & dissensum super ea non vitiare emptionem, cum Marcello placuerit, emptionem & venditionem esse si in corpus consensum foret quamvis in materia erratum esset, ut diserte habetur in leg. IX. D. eodem. Quod merito quidem ibi improbat Vlpianus, sed tamen de qualitate non dubitat, ut nec Paulus, quin dissensio circa eam atque error vel utriusque contrahentis non vitiet emptionem. Recta igitur est scri-

ptura

ptura Florentini Corporis, quæ negationem non habet in leg. Si sterilis, XXI. D. de actionibus empti, quam perperam Advocatus citavit ex Titulo Locati. Emptio igitur est, cum in corpore consenserunt emptor & venditor, tametsi in qualitate dissenserint & in eo ambo errarint, ut vult Paulus prædicta lege. Hæc eadem Vlpiani est sententia, sed nullam actionem dat emptori adversus venditorem. Paulus è contrario actionem vult esse ex empto quanti interfuit emptoris non esse deceptum, id est, non aliud pro alio emisse. Quod si leve damnum ex ea re sensisset emptor, negligendum foret, & actionem nullam haberet. Sed cum ex dissensu qualitatis plerumque tam certam & immanem iacturam patiatur, ut error in materia non maiorem possit parere, æquum visum est Iureconsulto Paulo, actionẽ dari emptori quanti intersit non fuisse deceptum, quālibet emptio teneat. Valet illa quidẽ, quia non vitiatur errore ac dissensu circa qualitatẽ, sed quia tantum sæpe importat damnum emptori hic error, ut non maius sentiret si in materia errasset, ideo actio cõpetit. Exemplũ quod adducit Paulus de citreis mẽsis, id ostẽdit, *veluti si*

 mensas

mensas quasi citreas emit quæ non essent. Qui ęs pro auro emeret, qui error est in materia, non magis deciperetur, nec maius damnũ faceret. Quingẽtis millibus nummum aliqua citrea mensa emebatur, ut illa quam Tullius hoc pretio comparavit. Ex alio ligno vel pretiosissimo vix mille nummis constaret. Cum purpuræ color in usu erat, & quidem adeo carus, ut contra argentum libra eius emeretur, si quis pallium emisset colore quidem tinctum purpureo, sed non ex murice, cum putaret esse Tyrio fucatum, in qualitate quidem tantum errasset, non in materia, nec in corpore, plus tamen detrimenti inde sentiret quam si vas stanneum pro argenteo emisset. De mutuo utili quod adduxit Cuiacius simile non est. Vbi utile est mutuum, nulla ex mutuo danda actio ei qui nihil ex eo damni sentit. Ex errore vero qualitatis patet ex iis quæ diximus, quanta fraus intercedere possit & quam damnosa emptori. Hæc ratio movit Paulum, ut putarit dandam esse actionem emptori quanti interest non esse deceptum, quamvis emptioni non officiat quominus valeat, error in qualitate.

CAP.

CAP. XXIII.

De supellectile fuse tractatur. Eius definitio. Quomodo ab argento sic proprie dicto distinguatur. Argentum supellectilis. Argentum factum, argentum, & argentea vasa, Synonyma esse. De abaco, delphica & ministerio, & argentario. Leges de supellectile explicatæ.

QVantus sit in critica noster Advocatus, iam ostendimus, & adhuc ostendam. Nunquam nisi ferro armatus ad illius divæ sacraria accedit, nec illi sacra facit nisi hostiis mutilatis. Lex est XVII. ℔. IV. D. de auro argento legato, ubi Vlpianus ita scribit, quemadmodum habent libri vulgati; *Sed si infectū legatum, quod eius ita factū est, ut eo quod ad rem comparatum est, non possis uti sine refectione, quodque ab eo patrefamllias infecti numero fuerat, id videturle gatume essɔ*. Ad hæc verba, uti ea citavit, scribit Advocatus, tolle ista, *quod ad rem comparatum est*. Nihil aliud scit dicere nisi *tolle*, & tota eius critica in secando & tollendo posita est. Ego vero ea non tollo sed retineo. Sequitur ratio eius ex hariolatione sollēnis. Verba ista, inquit, *quod enim ita factum*

est, minus clare interpretatus aliquis fuerat, *quod ita comparatum est*, unde conflata illa, *quod ad rem comparum est*. Quasi vero verba ista, *quod ita comparatum est*, possint esse pro interpretamento horum, *quod eius ita factum est*. Hariolatio est. Vnico pronomine paululum immutato reddideris lucem huic loco & integritatem. Scribe igitur, & crede ita auctorem scripsisse, *Quod eius ita factum est, ut eo quam ad rem comparatum est non possis uti sine refectione*. Quod aurum, inquit, ita factum est, ut eo non possis uti quam ad rem comparatum est sine refectione, in censum infecti cedet, si etiam paterfamilias infecti numero habeat. Latinam hanc esse loquutionem nemo in auctoribus Latinis, versatus negaverit nec exempla proferre opus est. *Vt eo quam ad rem comparatum est, non possis uti*, positum est pro, *ut eo ad quod comparatum est*, aut *quem ad usum comparatum est, non possit uti*. Si ita scripsisset auctor, nemo mendosum putaret. Nec ergo mendosum, *ut eo buam ud rem comparatum est non possis uti*. Auri infecti nomine contineri ait, etiam illud quod ita factum est, ut eo quem ad usum vel quam ad rem comparatum fuit, uti nemo possit sine refectione. Nam

facti

facti argenti nulla ratio est, nec ullus respectus, si nullus sit usus. Haud scio cur in illo capite Observationum, idem Advocatus citans verba ex Paule sententiarum lib. III. Tit. VI. ita ea produxerit, *Auro legato, massas tantum deberi. vasa enim quæ proprio nomine separantur, legato non cedunt.* In omnibus enim libris atque editionibus ita legitur, *Argento legato, massæ tantummodo debebuntur, Vasa enim quæ proprio nomine separantur legato non cedunt, quia nec lana legata vestimenta debentur.* Hæc sane Paulina videntur pugnare cum lege XIX. D. eodem, quæ ita habet, *Cum aurum vel argentum legatum est, quidquid auri argentive relictum sit, legato continetur, sive factum sive infectum: pecuniam autem signatam eo legato non contineri.* Ut hæc conciliet, putat Cuiacius ad illum Pauli locũ, ex Receptis sententiis, *quæstionem esse voluntatis.* Immo non est voluntatis tantum, sed usus. Quærendum enim, quid argenti nomine absolute posito communis loquendi ratio intelligere solita sit. Usus auctorum evincit, *argenti* nomine simpliciter sumpto *factum* designari, id est, quod in vasis est. Certe ætatis illius scriptores quibus vixere Iurisconsulti, non aliter loquuti sunt, tam poetæ quam alii,

alii. Vt apud Martialem passim.

Argentum atque aurum non simplex delphica portat.

Id est, argentum atque aurum factum. Idem lib. v.

Quod non argentum, quod non tibi misimus aurum,

Fictilibus nostris exoneratus eram.

De argento & auro facto intelligere palam est. Tædet plura congerere quæ ubique apud eum occurrunt. Paulus ut ubique est Vlpiano contrarius, & in hoc ab eo dissensit. Rationem quippe magis sequendam putavit, quam usum. Vt enim lana, quæ est materia vestium, legata, vestimenta non debentur quæ ex lana confecta sunt, ita argento & auro legato, quod est materia vasorum argenteorum, ipsa vasa non intelliguntur legata. Vsum respexit Vlpianus, quia eo tempore *argenti* nomine plerumque *factum argentum* significatur. Non tamen idem obtinuit apud vetustius seculum. Auctores enim Latini antiquiores semper *argentum factum* & *aurum factum* nominant; ut Græci ἄργυρον κοῖλον. E contrario, cum *argentum* absolute dicebant, de signato intelligere solebant. Vnde apud Plautum, *ratio apparet, argentum οἴχεται*. Et passim

passim apud eundem, *argento præsenti vendere, argento numerando præstituta dies, quid eo argento factum est, credo argento opus est,* & similia. Cum argentum legatum est, inquit Ulpianus in ea lege, signata pecunia non continetur. Atqui tempore Plauti magis videretur signata pecunia *argenti* nomine legata, quam argentum factum. Hinc apud Ciceronem in Topicis, *cum argentum quod suum est legavit uxori paterfamilias, quod in arca positum est deberi dixit, non quod est in nominibus.* Eo sæculo argentum magis usurpabatur de pecunia signata quam de vasis argenteis, ut & Græci cum ἀργύριον dicunt sæpius de pecunia intelligunt quam de argento facto. Et certe pro Paulo facit quod ab ipso Vlpiano in ea lege subiungitur, *proinde si certum pondus auri sit legatum vel argenti, magis quantitas legata videtur, nec ex vasis tanget.* Mirum est, argento legato, deberi argentum factum & infectum, auri vel argenti certo pondere legato, vasa non deberi, id est, argentum & aurum factum. Quid interest si legavero omne argentum quod habeo, aut centum pondo argenti quæ habeo? Illo legato tamen, si valet Vlpiani sententia, debebitur argentum factum & infectum,

isto

isto, tantum infectum. Quod diximus supra, *argenti* nomine eam ætatem factum argentum proprie designasse, id etiam liquet ex Celso leg. VII. D. de supellectile, ubi ex Tuberone definitionē supellectibus adfert eiusmodi, *Tubero hoc modo demonstrare supellectilem tentat, instrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad cottidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet, verbi gratia, penus, argentum, vestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus.* Quo loco vox *argenti* non est accipienda in genere, ut putavit Advocatus, tam de argento in massa, aut in lamina, quam de facto & signato. Ineptum quippe est censere, à Iurisconsulto intelligi argentum infectum vel signatum, cum dixit, supellectilem esse instrumentum patrisfamilias rerũ ad cottidianum usum paratarum, quod in aliã speciem caderet; veluti penum, argentum, vestem, & cætera. Ergo argentũ hac in specie intelligendum de facto, quod *argenti* nomine proprie & κατ' ἐξοχὴν tunc appellabatur. Cum nullius enim sit usus argentũ infectum vel in massam conflatum, frustra distinguitur à supellectile quæ paratur ad usum cottidianum patrisfamilias. Argentum etiam signatum vel pecunia numerata

merata ad alterius etiam generis usum pertinet quam ut itidem queat supellectilis nomine centinet. Ergo *argentum* ea lege apud Celsum de solo argento facto debet explicari. Quod argentum factum cum etiam usum quotidianum præbeat patrisfamilias, non tamen in suppellectile est, ut nec penus, nec vestimenta, nec instrumenta agri aut domus, nec ornamenta. Hæc omnia enim in usu sunt quotidiano patrisfamilias, haud minus quam supellex, non tamen eius nomine censentur, quia sui generis separatum nomen habent, à quibus discernitur supellex, ut diserte dicitur apud Alfenum leg. VI. D. eodem. *Supellectilis eas res esse puto, quæ ad usum communem patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non haberent.* Id est, quæ *argenti* nomine speciatim non dicerentur, non penus, non vestis, non ornamentorum, non instrumentorum agri aut domus. Quod Celsus *argentum* absolute dixit. *argentum factum* appellavit leg. I. D. eodem: *supellex domesticum patrisfamilias instrumentum, quod neque argento aurove facto vel vesti adnumeratur.* De argento igitur solo facto ea argenti appellatio, quod à supellectile separatur, intelligenda est. Advocatus autem nugatur

gatur, cum scribit, de argento in massa dubium non esse, nec de argento signato: neutram enim argenti speciem esse in supellectile, de argento facto dubitari. Immo nullo modo dubitatur. Hæc enim definitio est supellectilis, à Iurisconsultis signanter omnium consensu firmata, supellectilem esse instrumentum domesticarum rerum ad usum communem patrisfamilias paratarum, quæ nec in argenti facti speciem & appellationem cadant, nec penus, nec vestis, nec ornamentorum, nec instrumentorum agri aut domus. Non dubitarunt ergo de argento facto an sit in supellectile, cum tam expresse & definite à supellectilis censu segregarunt, *argentum factum* vel etiam *argentum* proprie dictum, ut in lege XXVI. ※. II. D. de auro & argento legato. *Argento legato non puto ventris causa habita scaphia contineri, quia argenti numero non habentur.* Idem Vlpianus leg. XIX. D. eodem. *Lectus plane argenteus, vel si qua alia supellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, si numero argenti habita non est.* Hoc est plane quod scripsit Celsus ex Tuberone in definitione supellectilis, supellectilem esse quod argen-

argentum non ſit, nec penus, & cætera. Quærit Advocatus quid ſit, *habere in argenti numero.* Id explicat ex eodem Vlpiano, *quod non eſt in ſupellectili, ſed in argentario.* Sic enim ſcribit Iuriſconſultus in eodem π. lectum. *Vt in iunctura argentea ſcio me dixiſſe, quod non in argentario paterfamilias reponebat.* Obſcurum per obſcurius interpretatus eſt, immo rem minime obſcurã explicavit per non intellectũ ipſi ſibi vocabulũ. Nam quid eſt *Argentarium*? Quid proprie hoc nomine nuncuparunt Latini? Aut quid intellexit Ulpianus? Melius fortaſſe ſcribatur, *quod non in Argentaria paterfamilias reponebat.* Ita vocavit Palladius Hiſtoriæ Lauſiacæ auctor, in Pambo, Latinam vocem in Græca oratione uſurpans, ὅτι προσήνεγκεν αὐτῷ ἀργενταρίαν τριακοσίων λιτρῶν ἀργύρου. *Obtulit ipſi Argentariam ex trecentis argenti libris.* Ita enim loquebantur, Argentariã ſe habere tot librarum argenti. Lampridius in Alexandro Severo: *Et quum argentum in miniſterio plus ducentis libris non haberet, nec plures miniſtros, argentum & miniſtros ante quando paſcebat, accipiebat ab amicis.* At *argentaria* ſive *argentum* miniſterii Melanæ matronæ Romanæ ditiſſimæ trecentarum erat librarum. Argenti li-

ti libras XXXII. Africanus senior hæredi reliquit. Frater eius Allobrogicus pondo millies habuit. Livius Drusus Tribunus plebis XI. millia pondo. Cum *Argentaria* igitur vocatur, intelligitur mensa quæ argentum sustinet. An *Delphica*, quæ eadem cum abaco? *Ministerium* etiam appellabatur, ut alii iam docuerunt. Et fortassean *Argentarium* similiter cum dicitur, subaudiendum *ministerium*. Hinc & argentum in *ministerio* habere se dicebant, ut in *argentario*. Vt in loco Lampridii supra citato. Idem auctor ibidem: *Ducentarum librarum argenti pondus ministerium eius nunquam transiit.* Optimæ Glossæ: *Delphica*, Μινιστέριον. Eædem, *Abacus Delphica*, Μινιστέριον. ὡς Ἰουβενάλιος. Respicit locum Iuvenalis ex Sat. III. ut iam notatum est eruditissimis Criticis:

--- urceoli sex,
Ornamentum abaci.

In Delphica autem mensa, vel abaco qui erat ex marmore, argentum factum cuius usus erat in convivio exponebatur. Inde & ministrabatur ad mensam. Ex quo & *ministerium* illi mensæ, sive Delphicæ, sive abaco, si forte, nomen hæsit. Viri docti, qui putant *Repositorium* apud Plinium

niũ idem eſſe cum Abaco, vel Delphica, valde falſi ſunt. *Repoſitorium* Plinii idem eſt cum eo cuius mentio fit in cœna Trimalcionis apud Petronium, de quo conſulendi interpretes. Nec hilum adiuvat hanc opinionem quod Vlpianus ait in lege XIX. quam nunc exponimus, non repoſitam eſſe iuncturam argenteam in argentario à patrefamilias. Id enim ſignificat, non in argentario habitam, nec numeratam in argento, vel argenti numero repoſitam. At *Repoſitorium* inſtrumentum fuit ligneum in quo in ipſa menſa vaſa argentea reponebantur. Græci ἐγγυθήκην appellarunt, & ἀγγοθήκην, Latini *incitegam*. Huius generis *Repoſitorii* mentio fit leg. XIX. π. X. D. de auro argento legato, & inter vaſa reponitur quæ aliquid ſuſtinent. Plinius alio loco *Repoſitoriorum* meminit quæ lignea dicit fuiſſe, & rotunda, cum *Delphicæ* marmoreæ fuerint. Repoſitoriis argentum addi ſolitum ætate Feneſtellæ ex eodem refert, noviſſimo Tiberii principatu. Sua ætate porro, & teſtudinata in uſum veniſſe. *Argentarium* tamen in lege Vlpiani Baſilicorum interpretes pro loco, in quo recondebatur *argentum miniſterii*, acceperunt. Sic enim reddide-

runt: Τῷ ληγάτῳ τοῦ ἀργύρου, οὔτε ἡ ἀργυρο-κλίνη, οὔτε ἄλλος τῆς οἰκοσκευῆς ἄργυρος περι-έχεται, εἰ μὴ καὶ ταῦτα ὁ διαθέμενος εἶχεν ἐν ἀριθμῷ ἀργύρου. Οὐδὲ ὁ τῶν μουλῶν κόσμος, ὅτι μὴ ἐν τῷ ἀργενταρίῳ ἀπόκειται. *Legato argenti non continetur lectus argenteus, neque aliud argentum supellectilis, nisi hoc testator in numero argenti habuerit. Sed nec iunctura mularum argentea, quoniam in argentario non reponitur.* Certe illud *argentum*, quod hoc nomine sic proprie vocabatur, in Abaco sive Delphica exponebatur, non reponebatur. Nec usum eius noverant patresfamilias nisi cum aliquod epulum sollemne celebrarent. Alio tempore repositum ac reconditum servabatur, vel in arca quæ inde dicta est absolute *Argentaria* Palladio, vel in armario, quod *Argẽtarium* Vlpiano dicitur. Vt ut sit, habere in argentario, vel argentaria, vel in argẽti numero, vel in ministerio, sive Delphica, sive Abaco idẽ esse aliquis suspicetur. Sed animadvertendum est in primis, *argentum* proprie & stricta significatione appellari vasa omnia argentea quæ ad Delphicam vel Abacum pertinebant, quæque in *Argentario* reponebãtur. Quod satis probatũ est illis auctorũ testimoniisque attulimus, & pluribus adhuc probari posset, si opus foret.

foret. Nihil enim magis obvium. Lampridius in Alexandro Severo: *Iudices cum promoveret, exemplo veterum, ut & Cicero docet, & argento & necessariis instruebat:* Per *argentum* intelligit vasa mensæ an Delphicæ? argentea: per *necessaria* vestem, mancipia, & equos mulosque. Sequitur: *ita ut & præsides provinciarum acciperent argenti pondo vicena.* An de eodem argento accipi debet, quod in ministerio habebatur, & in argentario, & quod ad convivia in Abaco sive Delphica exponi solebat? De quo apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium lib. IV. cap. VI. De Notatione: *Perspicit argentum quod erat expositum, visit triclinium stratum.* Expositum nempe in Abaco, vel Delphica. Cicero ipse *argentum* appellat quod dabatur ex publico magistratibus cum potestate in provinciam aut legationẽ proficiscentibus, & de argenteis Delphicæ vasis intelligenda ex lib. IV. in Verrẽ: *Videte maiorum diligentiam. Neminem qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum, dabatur enim de publico: aut vestem, præbebatur enim legibus.* Addit & de mancipiis quæ etiam de publico præbebantur. Nihil dicit de supellectile. Non

ergo ea præbebatur ex publico. Et Alexander Severus qui voluit morem priſcum revocare, iudicibus in provinciam proficiſcentibus, dabat argentum, id eſt, vaſa menſæ, veſtem, equos, mulos, coquos, non ſupellectilem. Et leg. VII. D. de ſupellectile: *Labeo ait originem fuiſſe ſupellectilis quod olim his qui in legationem proficiſcerentur locari ſolerent quæ ſub pellibus uſui forent.* Notandum, *locari* dicere. At argentum & veſtis, & mancipia, non ſolebant locari, ſed dari de publico, & propria aſſignari, ut veſtem, & argentum depoſita administratione non redderent, mulas vero equos, mulos, & muliones cocoſque cæteraq; mancipia reſtituerent publico. Sic argentum illud quod in legationem vel ad regendam provinciam euntibus dabatur, à veſte ſeparabatur, & ſupellectile, ut etiam Iuriſconſulti docent diſtingui. Publice alia locari ſolebant quæ ituris in provinciam legationis vel poteſtatis cauſa præbebantur, erantque mancipes qui ea redimebant. Et ita accipienda quæ Labeo dixit de origine vocis *ſupellectilis*. Quod ait, *quæ ſub pellibus uſui forent*, hoc ideo, quia præſides iter in provinciam facientes olim ſub pellibus agebant,

bant, id eſt, ſub tabernaculis è pellibus factis. Vnde & *pellium* nomine pecuniam de publico accipiebant etiam poſtquam deſierunt nimirum ſub pellibus agitare. Eæ *tentoriæ pelles* dicebantur, quas olim in ſpecie accipiebant. Inde ergo *ſupellectilis* origo eidem Labeoni, quod eius uſus foret ſub pellibus, ad legationem vel adminiſtrationem provinciæ ituris. *Vaſarium* apud Ciceronem contra Piſonẽ appellatur, quod accipiebant iidẽ præſides provinciarum. Utrum pro argento, ſive vaſis argenteis menſæ, an pro tota ſupellectile, an vero pro utroque? Atqui Cicero ipſe in Verrem ſcribit, datum ipſum illi de publico *argentum*, non pecuniam, *vaſarii* nomine. Sed forte illud antiquum fuerit: poſtea etiam pro vaſis argenteis, ſive pro argento, pecuniã ex ærario attributam acceperint. Sic enim ſcribit, Oratione in Piſonem: *Nonne ſeſtertium centies & octagies, quod quaſi vaſarii nomine in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributũ Romæ in quæſtu reliquiſti?* Non tanta tamẽ ſumma pro argento vel vaſis argenteis dabatur provinciarum rectoribus. Ideo dixit *quaſi vaſarii nomine*. Non enim vere pro vaſario data eſt illa pecunia Piſoni in provinciam

ituro, ſed quod ſub profectionem ipſam eam ſummam ex ærario in venditione capitis Ciceronis adſcriptam & attributam Romæ in quæſtu reliquit, invidioſe dicit, *quaſi vaſarii* nomine accepiſſe. Nō dubium tamen, quin *vaſarium* illud dictum ſit à vaſis & utenſilibus ſuppellectilis, nō ab argento, ſive argenteis vaſis, quæ de publico præſidibus provinciarū dabantur in ipſa ſpecie. Nam & *vaſa* pro ſupellectile. Unde *vaſa conclamare*, in militia, ubi *vaſa* pro ἀποσκευῇ, ſive ſupellectile & inſtrumento militari. Inde *vaſarium* de omnibus rebus neceſſariis, & ſupellectile quæ locabatur publice præbenda ituris in provinciam præſidibus, qui vaſarii nomine interdum pecuniam ipſam accipere ſolebant. Vaſa igitur abſolute σκεύη, vel ἔπιπλα, vel οἰκοσκευή. Unde *vaſarium* quod pro vaſis dabatur præſidibus. *Argentum* ab hoc diverſum quod illis in ſpecie dari ſolebat. *Vaſa* autem differunt, & *vaſa argentea*. Hæc *argenti* nomine ſic proprie dicti veniebant. *Vaſa* autem abſolute appellata de ſupellectile. Sic *vaſa argentea* & *vaſa* diſtinguuntur in leg. XIX. π. IX. & X. D. de auro argento legato. *Vaſorum* quippe *argenteorum* nomine argentum factum,

ctum, quod & *argentum* dicebatur, & à supellectile separabatur, ex Quinto Mucio Vlpianus contineri scribit. Sequente paragrapho dicit idem, cui vasa legata sunt, non solum ea contineri quæ aliquid in se recipiant, sed ea quæ aliquid sustineant, & ideo scutellas, promulsidaria & repositoria contineri. Interdũ tamẽ & κατ' ἐξοχὴν, vasa de argenteis accipiuntur, cum id nimirũ intelligitur. Auctor Rhetoricæ ad Herennium, loco ante citato, *Sannioni puero negotium dederat ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret*. Paulo post, *argentum* appellat. *Nuntiat interea puer argentum repeti: pertimuerat enim qui cõmodarat.* Valerius lib. II. cap. IV. refert senatu motum Cornelium Rufinum in censura Fabricii Lucini, *quod decem pondo vasa argentea cõparasset*. De huiusmodi vasis accipiendũ ad sunt quæ ad ministeriũ vel delphicã comparata erant. Non enim licuit cuiquã priscis & severis Reipublicæ tẽporibus ultra decẽ pondo in *argento* vel *argenti numero* habere, ut loquuntur Iurisconsulti. Valerius ideo motum fuisse Cornelium ait, quod decẽ pondo emisset. Licuit vero decem pondo argenti in ministerio habere, non ultra decem. Et sic corrigendum puto in Vale-

 rio:

rio : *quod ultra decem pondo.* Nam Plutarchus dixit ὑπὲρ δέκα λίτρας cum eamdem hiſtoriam narraret in vita Syllę, ut iam notavit hic doctiſſimus Advocatus. Et vocavit ἄργυρον κοῖλον. Quomodo Græci ſolent appellare *argentum factum* Latinorum. Vetuſtiſſimæ Gloſſæ manu ſcriptæ quæ ſeparatis capitibus de ſupellectile, de penu, de veſte, & de argento tractant, ſive de vaſis argenteis delphicæ ſervientibus, *argentum* etiam ſimiliter appellant, & *vaſcella*. Sic enim habent, περὶ ἀργυρῶν, de *argenteis*. Hic titulus eſt. Deinde ſequuntur omnium vaſorum quę ex argento fieri ſolèrent, & quæ in miniſterio abaci habebantur, appellationes. Sed prius poſuit earum auctor nomen generale *argenti*, quo illa omnia vaſa nuncupabantur. *Argentum*, ἄργυρος. *Vaſcella*, σκεύη. Ab opere deinde ſubiicit & cælaturæ genere. τορευτὰ, *tornata*. ξυστωτὰ, *ſtriglata*. γεγλυμμένα, *cælata*. Idem igitur, *argentum*, *argentum factum*, & *argentea vaſa*. Sed quamdiu nulla ſupellex cognita fuit argentea, tunc *argentum* ſic abſolute poſitum idem fuit cum *argento facto*. Quia nullum eo tempore *argentum factum*, vel ἐν σκεύεσι πεποιημένον, ut Græci expreſſere Latinam loquutionem, in uſu fuit

quin

quin mensæ usibus & ministerio accommodaretur. Nulla tunc difficultas aut ambiguitas hæsit definientibus supellectilē esse quod nec argentum esset, nec penus, nec vestis, nec ornamentum, nec instrumentum agri aut domus. Nullum quippe tum cognitum fuit *argentum factum*, vel *argentum in opere*, ut posterior ætas dixit, quod non mensæ vel abaco attribueretur, quia supellex illa tempestate nulla erat argentea. Vbi vero & plura utensilia supellectilis ex argēto fieri cœpta, tum *argenti facti* Latinis extensa est significatio. Nam *factum* omnino dicitur quod in quodcumque vasis genus & omnia utensilia arte & opere convertitur. Et cum olim *argenti*, & *argenti facti*, eadem esset notio, de argento, quod comparatum erat ad usum ac ministerium abaci, ubi etiam suppellex ex argento fieri cœpit, *argenti facti* latior extitit acceptio, & ab eo tempore *argentum* absolute positum de ministerii argento dici obtinuit, & *argenti facti* nomine appellatum est quidquid omnino ex argento confectum esset, sive ad supellectilem, sive ad aliarum rerum usum. Hinc apud Iurisconsultos, *supellex* ab *argento* distinguitur, quamvis & in supellectile mul-

multa ſint utenſilia argentea, quæ *argenti facti* appellatione licet comprehendere. Hinc in *argenti numero* haberi dicūt quę nō ad alios uſus eſſent argētea vaſa quā abaci, vel miniſterii. Hinc expreſſim ſcripſit Vlpianus leg. cū aurū XIX. de auro argento legato, *Lectum argentū, vel ſi qua alia ſupellex argentea fuit, argenti appellatione non contineri.* At lectus argenteus, & alia argentea ſupellex, ut & iunctura argentea mularum, *argenti facti* nomine continebantur. Niſi cui placeat reſtringere ſignificationem argenti facti ad vaſa ipſa quæ Græci κοῖλα ἀργύρα notione indigetant. Atque ita videtur Mucius intellexiſſe leg. XXV. D. eodem. *Q. Mucius libro ſecundo iuris civilis ita definit, argentum factum vas argenteum videri eſſe.* Plane κοῖλον ἄργυρον Græcorum, per *vas argenteum* deſignavit. At lectus argenteus, non eſt κοῖλος ἄργυρος Græcorum, nec *vas argenteum* Latinorum. Nec iunctura quoque argentea mularum in idem nomen poteſt cadere. At ne ſic quidem *argentum factum* idem fuerit cum *argento* abſolute & κατ' ἐξοχὴν dicto, ut iſtud vocabulum Iuriſconſulti accepere. Nam in ſupellectile multa etiam vaſa & utenſilia argentea, quibus κοῖλα ἀργύρα appellatio aptari po-

potest, ut pelves argenteæ, aquiminalia argentea, & alia quæ luxus in supellectilem invexit, ex argento postmodum fieri solita. Olim sæculo severiore, nec crater nec ullum omnino vas argenteum in supellectili fuit, ut scribit Paulus leg. 111. π. ult. D. de supellectile legata, *sed craterem argenteum non esse in supellectili, nec ullum vas argenteum, secundum sæculi severitatem nondum admittentis supellectilem argenteam.* Ergo tum nullus ἄργυρος κοῖλος erat in supellectile, quia nullum vas argenteum inerat. Nec argentum proinde factum ullum eo sęculo austeriore notum extitit, nisi quod ad ministerium abaci pertineret. Sed cum tria tantum genera argenti ab auctoribus recenseantur, *infecti*, *facti* & *signati*, si facti nomine vasa tantum argentea & κοῖλος ἄργυρος Græcorum comprehenditur, in quod genus horum casuri sunt lecti argentei, iuncturæ mularum argenteæ, & similia quæ nec *vasa* dici possunt, nec κοίλα ἄργυρα nomine censeri? Non *infecti* appellatione tenebuntur. nam factum est. non *signati*, quæ pecunia est. Certe ad facti genus, velit nolit Mucius, erunt referendi. Sic latissima *argenti facti* significatio esse cœpit postquam supellectilem

ctilem ex argento luxus invexit. *Argenti* vero propria & specialis appellatio mansit in argenteis vasis abaco vel delphicæ destinatis. Nunc videndum qua in re sit obscuritas π. ult. leg. 111. D. de supellectile legata, quam Advocatus ibi imaginatus est reperiri. *Quod ibi*, inquit, *de sæculi severitate dicitur*, nondum admittentis supellectilem argenteam, ad aliud sæculum pertinet. Nec postrema ista præcedentibus satis cohærent: *Hodie propter usum imperitorum, si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur. Et error facit ius.* Ex his concludit, aliquid deesse in verbis Pauli. Quod autem, inquit, postremis verbis id videtur significare, etsi candelabrum argenteum sit in supellectile, imperitos tamen sæpius non distinguere inter legatum argenti, & legatum supellectilis, atque id cum ita sit, si in argenti legato candelabrum argenteum comprehensum sit, etsi sit in supellectili, eo tamen legato contineri, mentem Pauli ne in somniis quidem vidit, nec vigilans eam assequutus est. Nihil desit in illo paragrapho ad integritatem sententiæ. *Non interesse*, dicit Paulus, *cuius materiæ sint res quæ sunt in supellectili.* Hoc de sæculo suo ait. Olim cum nul-

nulla esset supellex aurea, nec argentea, nec ex ebeno, ut certa utensilia supellectilis fuere, id est, quæ supellectili proprie attribuerentur, ita etiam materia certa fuit ex qua supellex fieret. Fictilis tantum tunc erat, aut vitrea, aut lignea aut ærea, ut dicitur in leg. VII. D. eodem. Non ex ebore neque ex testudine, nec argento, nec auro, nec ex gemmis, ut postea luxus invenit, fiebat. Nunc cum illas materias in supellectile facienda & comparanda admiserit, non est quærendum ex qua materia fiat supellex, nec interest cuius sint materiæ res quæ sunt in supellectile, utrum aureæ sint an argentreæ an eboreæ, ebeninæ vel citreæ, vel ex testudine. Hoc tantum respiciendum, an eæ res eiusmodi sint quæ proprie supellectili attribui debeant. Quamvis etiam argenteam supellectilem luxuriosum sæculum receperit, non tamen omnia quæ ex argento fiunt, supellectilis videri possunt. Multa quippe ad aliud genus pertinent, quamvis earum materia communis sit cum rebus supellectilis. Ut crater argenteus, & vasa argentea, non sunt in supellectili quamvis ex ea materia fiant, quam in supellectilem luxuria invexit. Forma ipsa abnuit esse illa in supel-

ſupellectile quæ ad argenti ſic proprie dicti cenſum & numerum referenda ſunt, ut craterem, & vaſa argentea. Supra autem oſtendimus, *vaſa argentea*, & *argentum*, de eodem uſurpari, de vaſis nempe quæ propria eſſent abaci, & à ſupellectile diſcernerentur. Superiore paragrapho ſcripſerat idem Paulus, lectos inauratos, & inargentatos atque gemmatos, in ſupellectile numerari, non eſſe dubitandum. *Vſque adeo*, inquit, *ut idem iuris ſit, & ſi tota argentea vel aurea ſint.* Subiicit deinde, *nec intereſt cuius materiæ ſint res quæ ſunt in ſupellectili.* Sed intereſt cuius ſint formæ & uſus, ut ſupellectili poſſint attribui. Ideo nec crater nec ullum vas argenteum in ſupellectili. Quia ſæculum ſeverius nullum vas admiſit argenteum in ſupellectilem, id eſt, in inſtrumentum uſus quotidiani. Pro *ſecundum* malim etiam legere *dicundum*. Sic enim ſenſus ratio poſtulat: *Sed craterem argenteum non eſſe in ſupellectili, nec ullum vas argenteum dicendum, ſæculi ſeveritate nondum admittentis ſupellectilem argenteam.* Manifeſto etiam mendo laborant ſicut edita ſunt, *ſed craterem argenteum, non eſſe in ſupellectili, neque ullum vas argenteum, ſecundum ſæculi ſeveritatem.* Cum ſæculum eſſet

esset severius, nullum admittebat vas argenteum in supellectile, nec utensile. Si quod vas argenteum tunc fuerat, id à supellectilis rebus separabatur; ut crateres, scyphi, & alia eiusmodi. Ab ea severitate prisca exemplo prodito ne nunc quidem crateres & vasa argentea, supellectilis sunt, quamvis iam supellex argentea passim habeatur, sed in lectis, mensis, pelvibus, & aliis, quæ olim ex argento non fiebant, quia ad supellectilem pertinebant. Quæ vero apud sæculum prius ex argento fiebant, quia supellectilis non erant, ne nunc quidem in supellectile censentur, quamlibet supellex argentea usu recepta sit. Eadem Celsi mens est leg. VII. D. eodem, cum dixit, *species potius rerum quam materiam intueri oportere, supellectilis potius, an argenti, an vestis sint.* Formam potius igitur & speciem rerum inspiciendam esse dicit quam materiam, ut sciatur an ad supellectilẽ pertineant, postquam supellex ex argento quoque fieri & haberi cœpta est. Exempli gratia: Lectus olim supellectilis fuit, nec argenteus erat, ut postea lectos argenteos luxus excogitavit. Ergo lectus quamvis argenteus in supellectile mansit, nec in *argenti* numero habitus est. Candelabra olim

non fiebant argentea. Quare? Quia in supellectile erant. Postea facta sunt ex argento. In supellectile ergo manserunt. Idem de scaphiis dicendum, quibus onus ventris excipiebatur. Ita de aliis. E contrario crateres & scyphi & alia vasa argentea antiquitus habebantur, sed in supellectile non erant, quia severitas sæculi nullum vas argenteum recipiebat. Ne nunc quidem post admissam supellectilem argenteam, ea in supellectile numerabuntur, sed subsistent in numero *argenti*, cui & olim adscripta fuere. Hæc cum ita sint, & tam Celsus quam Paulus non materiam in supellectile sed speciem rerum considerandam esse consensiant, non promiscue & communiter omnis materia in supellectile recepta est, Paulus contra hanc regulam imperitorum usum facere subiungit. Candelabrum argenteum quod ex regula superius proposita debet esse supellectilis, quia nulla olim candelabra ex argento fiebant, nonnulli imperiti in *argenti* numero reponebant, cum aliis vasis argenteis quæ in *Argentaria*, non in supellectile censebantur. Quid igitur dicendum de tali candelabro quod imperitus paterfamilias non in supellectile propter usum quoti-

quotidianum, ſed in argento propter materiam repoſuerit? Reſpondet Iuriſconſultus: Si in argento relatú ſit candelabrum argenteum à patrefamilias, quamvis ſupellectilis potius ſit ob ſpeciē quæ attribuenda eſt ſupellectili, argenti tamen eſſe videtur, & error facit ius. In argenti numero habuit ob materiam. Ergo argenti ſit, ut voluit paterfamilias, non ſupellectilis, ut eſſe oportuit. His explicatis facile intelligitur, quid voluerit Celſus in leg. VII. eodem, ubi Tubero ſupellectilem id eſſe definit, *quod in aliam ſpeciem non cadit, ut verbi gratia, penum, argentum, veſtem, inſtrumenta agri, aut domus.* Quibus verbis ſtatim hæc ſubnectit, *Nec mirum eſt, cum moribus civitatis, & uſu rerum appellationem eius mutatam eſſe. Nam fictili, aut lignea, aut ætrea, denique ſupellectile utebantur. Nunc ex ebore atque teſtudine & argento: iam ex auro etiam atq; gemmis.* Quæ verba non cohærere præcedentibus putat Advocatus, & deeſſe aliquid ſibi perſuadet. Quia enim argentum exemerat Tubero à ſupellectile verbis præcedentibus, videtur, inquit, correctū id verbis quæ deſunt, correctum autē, non quod Tubero falſus eſſet, ſed quod mutatis moribus eſſet ſupellex iā argentea, at-

que etiam aurea & gēmea, quod ait Celſus. Immo mutatio illa morum & uſus in ſupellectile argentea uſurpanda nullam impoſuit neceſſitatem corrigendi quod in definitione ſupellectilis dixerat, eſſe inſtrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum uſum paratarum, *quod in aliam ſpeciem non caderet, ut puta penum, argentum, veſtum,* & cætera. Nec omnino quidquam deeſt in verbis Celſi quo ſuam definitionem ſupellectilis emendare debuerit Tubero. Reliqui omnes Iuriſconſulti eadem demonſtratione uſi ſunt in ſupellectile definienda. Ut Pomponius leg. 1. D. eodem, *ſupellectilem eſſe inſtrumentum, quod neque argento facto, neque veſti adnumeretur.* Nam ſupra oſtendimus, *argentum* abſolute poſitum, & *argentum factum*, idem eſſe Iuriſconſultis ſtrictiori notione appellatum, de argento quod in abaco vel delphica ad oſtenſionem & ornamentum exponebatur. Si quod argenteum utenſile in ſupellectile tum fuit, mutatis moribus & remiſſa ſeveritate priſci ſæculi, id argento ſic proprie dicto non adnumerabatur, nec in eam ſpeciem cadebat. Olim non ſpecie ſolum, ſed & materia ſupellex ab *argento* abaci diſtinguebatur.

Nulla

Nulla enim tum supellex argentea fuit. Nihilominus & specie tum quoque differebant vasa quæ supellectilem constituebant ab his quæ in *augentaria* vel *argentario* reponebantur. Alterius usus & formæ quippe fuere vasa abaci vel *ministerii*, quam utensilia supellectilis. Vtcunque ex eadem materia utraque facta haberentur, diversum tamen usum præbebant, & alia forma aliaque appellatione censebantur. Non omnes argentum sive argentea vasa habuere quibus abacum ornarent, sed fictilibus eum onerabant. Ea tamen fictilia diversi generis atque usus erant à fictibilibus quibus supellex constabat. Ausonius:

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea regem

Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.

Samia illa vasa quibus abacum onerabat Agathocles, fictilia erant è Samia terra, & aliam formam usumque habebant ab his quibus cœnabant. Hæc enim escaria & potoria fictilia, quæ in supellectili numerabantur non ad ornandum abacum destinabantur. Paulus leg. III. D. de supellectile legata, *Vitrea escaria & potoria in supellectili sunt, sicut fictilia.* Lāces, parapsides, patinę, disci, alia escaria vasa,

 supel-

supellectilis fictilia, quæ in mensa cui accumbebatur poni solebant, non in abaco. Potoria etiam vasa & calices, & alia eiusmodi, sive fictilia essent, sive vitrea, in mensa ipsa constituebantur cui edendi gratia adsidebant vel accumbebant, non in abaco. Supellex autē postquā facta est quoque argentea pro vitrea & fictili, vasa escaria & potoria ex argento supellectili accesserunt, non argēto abaci, quod *argētum* proprie dicebatur. Unde & Paulus suprascripta leg. III. non solum fictilia & vulgaria supellectilis legato contineri dixit, sed etiam quæ in pretio magno sunt, *ut pelves argenteas, & aquiminalia argentea*. De aquiminali autem vel aquiminario argenteo dubitatum est utrum in argento potorio an escario esset. Et quid mirum? Escaria cedere *argento*, Cassius se respondisse dicit apud Pomponium leg. XXI. π. II. de auro argento legato. Eadem Vlpiani sententia leg. XIX. π. XII. D. de auro argento, ubi etiam dubitatum ait de aquiminario an escarii argenti legato contineretur, & addit, putare se, contineri. *Nam & hoc propter escam paratur*. Ergo vasa potoria & escaria in supellectile, non minus ac fictilia. Speciem enim, non materiam, in supelle-

ctile

ctile spectandam esse, Iurisconsultis placuit. Et diserte Celsus in hac lege, quam nunc explicamus, *Speciem potius rerum quam materiam intueri oportere, supellectilis, an argenti, an vestis sint.* Paulus eodem Titulo leg. III. aperte posuit, non interesse cuius materiæ sint res quæ sunt in supellectile, sed interesse nimirum cuius sint speciei. Ideo craterem argenteum non esse in supellectile, quia species sit, quæ supellectili non tribuitur. Cum igitur escaria vasa & potoria fictilia supellectili cedant, cur eadem argentea non cedent? Ita enim scribitur in leg. VIII, quæ Modestini est, D. eodem. Quidam uxori legaverat domum cum iure suo omni, & instrumento & supellectili. Quæsitum est an videretur & argentum escale & potorium legato contineri. Respondisse se ait Modestinus, si quod in supellectili esset argentum, deberi. *Escale autem vel potorium argentum non deberi, nisi hoc quoque testatorem sensisse legatarius doceret.* Hoc responsum mihi valde videtur mirum. Cum enim constet ex Paulo leg. III, escaria & potoria fictilia & vitrea in supellectili esse, eadem argentea supellectili quoque cedere debent, quandoquidem ex regula iuris non mate-

ria, sed species, consideranda sit, utrum res sit supellectilis, an argenti, an vestis. Praeterea idem Paulus etiam escaria vasa vel potoria argentea, ut sunt aquiminalia, supellectili adscribēda ibidem docet. Illud item vero verius est, *escaria vasa* non peritnere ad abacum, nec eadem quamlibet argentea sint, in argentario reponi solita, nec in numero *argenti* habita, ut *argentum* proprie sumitur de ministerii vel Delphicae argento. Vix possit etiam conciliari Vlpianus cum Paulo, cú ille pelves argenteas ex Quinto Mucio *argenti facti* legato contineri velit, & à supellectile separari, hic vero pelves argenteas supellectili accenseat leg. III. D. de supellectile legata. Verba Vlpiani ex leg. XIX. ℸ. IX. D. de auro argento legato: *Argento facto legato Quintus Mucius ait vasa argentea contineri, veluti parapsidas, acetabula, trullas, pelves, & his similia, non tamen quae supellectilis sunt.* Hoc sensit Mucius, omnia vasa argentea, cuiuscumque generis essent, exceptis quae supellectili adnumerantur, *argenti facti* nomine contineri. Ergo vasa & utensilia argenteae supellectilis *argenti facti* nomine non continebantur. Et hoc est quod dicebat Pomponius leg. I. D. de supel-

ſupellectile legata, Supellectilem eſſe domeſticum inſtrumentum patrisfamiliæ *quod neque argento aurove facto vel veſti adnumeretur*. Omne itaque *argentum factum* appellabitur quod aliquam formam in opere ab artifice acceperit, modo non ſit ſupellectilis. Vaſa nimirum omnia argentea, præter illa quæ ſupellectili cedunt. Sed in illis vaſis argenteis quæ Mucius voluit *argenti facti* nomine contineri & proinde extra numerum ſupellectilis eſſe, aliquot recenſet quæ in ſupellectile ab aliis Iuriſconſultis numerantur, ut pelves & trullas. Hæc nominatim in ſupellectile reponit Paulus leg. III. D. de ſupellectile, *vaſa aquaria, pelves, aquiminalia, candelabra, lucernæ, trullæ*. Hæc ex alia materia quam ex argento ſupellectilis erant. Immo etiam argentea, quoniam non materies, ſed ſpecies tantum conſideratur in ſupellectili. Auctor antiquus capite de ſupellectile, quam ἐνδομενίαν appellat, etiam *trullam*, id eſt ζωμήρυσιν, ſub illo titulo recenſet. Vaſa eſcaria & potoriæ ſupellectilis eſſe cuiuſcumq; materiæ ſint, tradit Paulus leg. III. de ſupellectile. Diſerte id negat Modeſtinus leg. VIII. D. eodem. Mucius etiam apud Vlpianum in eadem

 ſenten-

ſententia, qui paraſides & acetabula aliaque his ſimilia accenſet *argento facto* legato, & à ſupellectile ſeiungit. Paraſides autem inter vaſa eſcaria. Ex his conſtat, argentum eſcarium & potorium alios *ſupellectili* attribuiſſe, alios *argento facto*. Certe ſi eſcaria & potoria vaſa ex alia materia ſupellectilis ſunt, etiam argentea ſupellectili adnumerari oportet. Idem Paulus tamen qui leg. III. ſcripſerat, vaſa potoria & eſcaria in ſupellectile eſſe, non ſolum fictilia & vulgaria, ſed etiam quæ in pretio magno ſunt, ut pelves argenteas & aquiminalia argentea, quæ inter omnes convenit eſcario argento cedere, alio loco, ut leg. XXXII. D. de auro argento legato, dicit, *argento potorio vel eſcario legato, in his quæ dubium eſt cuius generis ſint conſuetudinem patrisfamilias ſpectandam eſſe, non etiam in his quæ certum eſt eius generis non eſſe.* Ergo non certum eſſe hic videtur ſentire, ita *argento* adnumerari debere argentum potorium & eſcarium, ut non potius ſpectanda ſit conſuetudo patrisfamilias, utrum in argento an in ſupellectile vaſa argentea & eſcaria habuerit. Non ita tamen intellexiſſe Paulum, ſed contrarium, infra docebimus. Sed hoc ipſum
eſt

est tamen quod scripsit Modestinus leg. VIII. D. de supellectili, legato supellectilis non contineri argentum escale & potorium, nisi hoc quoque testatorem sensisse, hoc est, nisi testatorem hæc in supellectile habuisse, legatarius doceret. Dubium igitur ei visum est, utrũ escaria vasa argentea supellectili cederent, an argento facto, vel *argento* absolute dicto: & rem hanc variasse pro opinione & usu hominũ, quorum cõsuetudinem spectari oporteret. At quædam sunt in quibus patrisfamilies spectanda non est cõsuetudo, nimirũ in his quæ certum est, inquit Paulus, eius generis non esse. Quæ liquido constat non esse in Argento. Talia sunt, lecti argentei, iuncturæ mularum argenteæ. *Sed nec candelabra*, inquit Vlpianus, *nec lucernæ argenteæ vel sigilla quæ in domo reposita sunt, vel imagines argenteæ, argenti appellatione continebuntur.* leg. XIX. D. de auro argẽto legato. Paulus tamẽ ubiq; & in omnibus quę potest ab Ulpiano dissentiens, etiam concedendum putat usui & consuetudini imperitorum si candelabra argẽtea in *argento* retulerint, ut *argenti* potius sint quam supellectilis, leg. III. D. de supellectile. Idem eadem lege scripsit, nullum vas argenteum supelle-

lectilis esse. Cur igitur pelves argenteas & aquiminalia in supellectile reposuit, quæ omnia constat inter vasa argentea numerari? Diximus supra, *vasa argentea*, & *argentum* absolute dictum, & *argentum factum*, esse synonyma. Et Quintus Mucius apud Vlpianum leg. XIX. *argento facto* legato ait, vasa argentea contineri, exceptis quæ supellectilis sunt. *Argenti* igitur *facti* nomine omnia vasa argentea continentur, quæ non sunt in supellectile. Quæstio est quę sint vasa supellectilis, & quæ non sint. De quibusdã dubitatur: & in his sequenda est consuetudo vel usus vel existimatio patrisfamilias. De aliis certum est, cuius generis sint, aut cuius non sint. *Argentum factum* ita definiri posse ait Vlpianus leg. XXVII. π. penult. D. de auro argento legato, *quod neque in massa, neque in lamina, neque in signato, neque in supellectili, neque in mundo, neque in ornamentis insit*. Ergo alii *argentum* κατ' ἐξοχὴν & proprie nominant cum supellectilem id esse quod in *argenti* numero non sit, definiunt, alii *argentum factum* appellant, Græci κοῖλον ἄργυρον, vel εἰς σκεύη πεποιημένον, alii *argentum ministerii*, vel *Delphicæ*. Ulpianus vocem *ministerium* ita usurpavit ut Glossæ *ministerium*

sterium vel μυστεῖον, quod *Delphicam* & *abacum* interpretantur. Leg. xix. *Si cui escarium argentum legatum sit, id solum debebitur quod ad epulandum in ministerio habuit, id est, ad esum & potum.* Si in *ministerio*, ergo non in supellectili. Nam *ministerium* Glossis idem est quod *Delphica* vel *abacus*. Falsum igitur quod scripsere Iuris-cōsulti, speciē tantū non materiē, intueri oportere ut sciatur utrum res sit supellectilis an argenti. Ecce enim vasa escaria & potoria fictilia in supellectili reponuntur, ut diserte tradit Paulus leg. iii. Eadem vero argentea argento tribuuntur, ut ex Vlpiano & Modestino constat. Ergo sola materia in his discrimen constituit non species. Alioquin si species, tantum esset spectata, æque vasa escaria argentea supellectili accenseri oportuit quam fictilia. Hæc fictilia escaria quæ sunt quotidiani usus non possunt ad aliud genus referri quam ad supellectilem. Quid enim est supellex? *Instrumentū domesticum rerum patrisfamilias ad usum quotidianum paratarū, quod in aliam speciem non cadat, ut verbi gratia, penum, argentum, vestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus.* Ex definione, vel demonstratione potius Tuberonis apud Celsum. Escaria vasa, vel potoria

toria fictilia, non cadunt in ullam talem speciem. Certe non in argenfum, nam fictilia sunt non argentea, non in vestem, non in penum, non in alia quæ enumeratione sua comprehendit Tubero. An, ut ante dicebam, alia vasa fictilia abaci fuere quæ in ministerio ponerentur, alia supellectilis? Absolute veteres Iurisconsulti supellectilis nomen de his usurpari proprie voluerunt, quæ in *argenti* significationem non caderent, nec in penum, nec in vestem, nec in ornamenta, nec in instrumenta agri aut domus. Ergo omnia fictilia vasa, & vitrea, & ærea, & lignea, quorum usus erat quotidianus, supellectilis nomine veniebant olim. Ergo etiam illa fictilia quibus ornabatur abacus in usu quotidiano, supellectili cedebant. Nam, ut dicit Celsus, fictili aut vitrea, aut lignea, aut ærea supellectili utebantur veteres priusquam luxus argenteam supellectilem introduxisset. Cum autem vitrea escaria vasa & potoria fierent teste Paulo, ea vasa vitrea escaria supellectilis erant, haud minus quam fictilia. Mutatis moribus ubi ea facta sunt argentea quæ ante erant fictilia & vitrea, appellatio etiam supellectilis mutata est. Et ea quæ supellectili cede-

cedebant, in aliud nomen transierunt, in *argenti* nimirum vel *argenti facti* appellationem. Et hoc est quod dicit Celsus in lege VII. *Nec mirum est, moribus civitatis & usu rerum appellationem supellectilis mutatam esse.* Nam quæ fictilia aut vitrea supellectilis fuerunt, cœperunt in aliud genus referri, & *argento* proprie & specialiter appellato attribui, postquā argētea facta sunt. Mansit tamē prisca definitio supellectilis, id esse quod in aliam speciem non cadit, ut verbi gratia, in argentum, penum & vestem. Quia semper si quod argentum erat in supellectile, separatum est nomine ab *argento* sic proprie sumpto, nec in eamdem appellationem *argenti* recidit. Idcirco Iurisconsulti dixere, speciem potius rerum quam materiam inspici oportere. Cæterum quoniam ex illa morū mutatione, supellectilem introducentiū argenteam, magna etiam incessit in supellectilis rationem mutatio, subtractis ex ea plurimis vasis propter materiam, & argento transcriptis, ut escariis, & potoriis, aliisque, errore præcipue imperitorum patrum familiarū, qui ea quod essent argentea in numero potius *argenti* reponebant, eumque errorem etiam ius facere placuit

Iuris-

Iurisconsultis, idcirco Celsus hic scripsit, *non mirum esse, moribus civitatis & usu rerum appellationem supellectilis mutatam esse*. Multa quippe, quamdiu fictilia aut vitrea fuere, supellectili donata sunt, quæ ubi ex argento fabricari cœperunt, in argentariam ac ministerium videntur esse translata; ut exempli gratia potoria & escaria vitrea. Vnde apud Propertium:

--- vitrique æstiva supellex.

Quod *æstivum vitrũ* appellat auctor Copę, *æstivo te prolue vitro*. Quæ sunt grandia pocula vitrea quibus per ęstatẽ se proluebãt. Adeo autem vitrea vasa in supellectile tã potoria quam escaria, ut myrrhina & crystallina, quia vitri affinia, in supellectile quoque numerarentur, vitro tamen immane quantum pretiosiora. Paulus leg. 111. dubitari de his posse ait an supellectili adnumerari debeant, propter eximium usum & pretium, concludit tamen, sed & idem de his esse dicendum. Idem quoque lib. 111. Receptarum sententiarum, *Myrrina & crystallina, & argentea ac vitrea vasa, tam escaria quam pocularia, legatæ supellectili cedere* ait. Ita enim reponi apud eum illo loci debet, *myrrina & crystallina*, pro *byssina & crystallina*. De argenteis

teis escariis, & potoriis, non etiam dubitat quin supellectile legata debeantur, secundum eam regulam qua statuerunt, non interesse cuius sint materiæ res quæ sunt in supellectile, quia materiam tantum intueri oporteat. Quod in his tam ipse Paulus quam etiam Servius obtinere voluit de quibus non ambigeretur quin in alieno genere essent, ut habetur leg. VII. D. eodem. *Alioquin sententiam eius qui legaverit adspici oportere, in quam rationem ea solitus sit referre.* In eo hactenus conveniunt Servius & Paulus, sed parum concordant in ratione eorum de quibus non sit ambigendum quin in alieno genere sint. Non dubitat Paulus, & inter receptas sententias id refert, supellectili adscribēda esse vasa escaria & potoria argentea. At Servius, quem & sequitur Vlpianus, escarium argentū inter ea refert, quæ non sunt supellectilis, & in quorū legato habenda sit ratio opinionis eius & consuetudinis qui legaverit. *Verum,* inquit, *si ea de quibus non ambigeretur quin in alieno genere essent, ut puta escarium argentum, aut pænulas & togas, supellectili quis adscribere solitus sit, non idcirco existimari oportet, supellectile legata ea quoque contineri. Non enim ex opinionibus singulorum,*

sed ex communi usu nomina exaudiri debere. Sic de argento escario & potorio tres sententiæ Iurisconsultorum diversæ extitere. Quidã omnino illud adscribendũ censuerunt supellectili; ut Paulus. Atque huius verba leg. XXXII. π. II. D. de auro argento legato, non ita accipienda sunt, quasi dixerit, argento potorio legato obsequendum esse patrisfamilias consuetudini & opinioni, quasique dubium foret cuius generis sit argentum potorium, supellectilis an argenti, ut in tali casu spectari debeat testatoris cõsuetudo. Immo significat, eius generis esse potorium argentum, ut eo legato non oporteat intueri opinionem & usum patrisfamilias, quoniam certum sit, non esse *argenti* argentum potorium, sed supellectilis. Alii *argento* adnumerandum citra hæsitationem statuerunt, ut Servius, & Ulpianus, quamlibet paterfamilias in supellectile id haberè solitus sit, non in *argenti* numero. Alii vero inter illa id reposuerunt de quibus ambigitur cuius generis sint, & quamvis magis *argenti* esse videantur, indulgendum tamen esse existimationi & consuetudini patrisfamilias, si solitus sit in supellectile reponere. In his Modestinus leg. VIII, D. eodem.

dem. Ut meum iudicium interponam, puto veriorem esse Pauli sententiam, statuentis, in supellectile esse vasa argentea potoria & escaria. Nam si de eo inter omnes Iurisconsultos convenit, non materiam, sed speciem considerari oportere, ut liqueat cuius sint generis, supellectilis, an *argenti*, an vestis, non dubium est, quin escarium argentum supellectili debeat accenseri, quia vasa escaria & potoria ex alia materia fictili, ut puta, aut vitrea, in supellectile esse nemo unquam dubitaverit. Sic parum in supellectile definienda ac demonstranda sibi constiterunt Iurisconsulti. Quatenus indulgendum foret opinioni & usui imperitorum, alteri generi adscribentiũ quod alterius esset generis, non satis perspexisse videntur. Paulus de candelabro argenteo, si in *argenti* ratione relatum sit, propter usum imperitorum *argenti* esse videri pronuntiat, quia error facit ius. Atqui candelabrum supellectilis esse extra dubiũ erat, quod ex alia materia esset, quam ex argento. Servium hic non haberet adstipulatorem Paulus, cui Servio sedit sententia, non ex opinionibus singulorum, *sed ex communi usu nomina exaudiri debere*. Ex commu-

ni autem usu constabat omne candelabrũ esse supellectilis. Ergo argenteũ etiã supellectilis. Nam materia non facit generis discrimen, sed species. Tubero vero non assentiebatur Servio, & dicebat, parum sibi liquere de eo quod hic affirmavit. Sequendum ergo ille putabat existimationem & rationem patrisfamilias, ut in quo genere ille referre solitus esset rem quamcunque, & quo nomine eam appellaret, ita exaudiendam esse. *Nam quorsum,* inquiebat,*nomina,nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis? Equidem non arbitror quemquam dicere quod non sentiat, ut maxime non nomine usus sit quo id appellari solet.* Ita legendum inserta negatione,quæ ex affinitate sequentis syllabæ exterminata fuerat. Vulgo enim perperam scribitur, *ut maxime nomine usus sit quo id appellari solet.* Quod contra Tuberonis mentem est. *Supellectilis* nomine aliquis legavit quod non erat supellex. Quamvis nõ nomine suo rem appellaverit, quo ea res solet appellari, credendum tamen est ita eum sensisse, ut loquutus est, & pro supellectile habuisse & esse voluisse,quod tanquam supellectilem legavit. Hæc sententia Tuberonis: quam etsi ratione niti fateatur Celsus, & aucto-

ctori-

ctoritate eius se moveri dicat, non tamen probat. Antequam per luxuriam sæculi supellex argentea admitteretur, paucissima vasa argentea in *argento* numerabantur, eaque potoria ferme tantum. Supra decem libras argenti non licuit cuiquam habere priscę frugalitatis more. Non quotidiani etiam usus illud argentum fuit, sed tum adhiberi solitum, cum amicos aut hospites splendido exciperent convivio. Tunc ad ornamentum abaci sive mensæ marmoreæ tripedis, quæ *delphica* dicebatur, exponebantur in ea pocula argentea aliquot, scyphi, urceoli, cyathi, & alia id genus ad bibendum comparata vasa. Qui argentum non habebant, fictilibus ornabant poculis aut vitreis abacum, aut ab amicis commodato accipiebant, ut ille apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium, excepturus hospites, vasa, vestimenta & pueros corrogat. *Vasa* intelligit argentea. Nam sequitur, *nuntiat interea puer argentum repeti: pertimuerat enim qui commodarat*. Tum ille vanus ostentator rerum quæ suæ non erant, *Apagete*, inquit, *ædes commodavi, familiam dedi, argentum quoque vult. Tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur*. Samia illa fictilia erant

quotidiani usus, argentea conviviorum tantum sollemnium, & dierum festorum. Ergo ad ornamentum & ostentationem exponebantur in abaco. Quod etiam liquet ex eodem auctore ibidem: *Perspicit argentum quod erat expositum. Visit triclinium stratum, probat.* Cicero in Verrem: *Abaci vasa omnia, sicut erant exposita, abstulit.* Ideo mutuabantur ab amicis qui non habebant. Tradit Plinius lib. XXXIII. cap. XI, legatos Carthaginensium dixisse, *nullos homines inter se benignius vivere quam Romanos. Eodem enim argento apud omnes cœnitavisse ipsos.* Currebat argentum per omnes idem, ab uno commodatum. Adeo pauci tunc Romæ fuerant, qui argentum haberent. Lampridius scribit in Alexandro Severo, de ipso: *Et cum argentum in ministerio plus ducentis libris non haberet, nec plures ministros, argentum & ministros ante quando pascebat, accipiebat ab amicis.* Id est, quando convivium sollemne agitabat: quando multos epulo excipiebat. Ad ornamentum igitur potius, & ostentationē, quā ad usum quotidianū ille argenti expositi in abacis apparatus. Inde & urceolos *ornamentum abaci* appellat apud tenuis fortunę homines Iuvenalis Sat. III.

--- *Vrceoli sex, Ornamentum abaci.*

In abaco ergo exponi ſolebat fere tantũ potorium argentum, aut vaſa ad bibendi præparationem comparata, ut loquitur lex XXI. D. de auro & argento legato, *ubi quærit, utrum in argento potorio id duntaxat ſit in quo bibi poſſit, an etiam id quod ad præparationem bibendi comparatum eſt, veluti colum nivarium, & urceoli*, ſed propius eſſe reſpondet, & hæc quoque ineſſe. In abaco ſive delphica *urceoli* etiam ſtatuebantur, ut diſerte ſcribit Iuvenalis. Eos Paulus in *miniſterio* recenſet leg. III. Receptarum ſententiarum. Horatius de abaco:

--- Et lapis albus
Pocula cum cyatho duo ſuſtinet.

Vbi vetus interpres *menſam marmoream* interpretatur, *quam vocant delphicam*. Hic *Lacedæmonius* orbis Iuvenali ex Lacedæmonio marmore, menſa nimirum delphica, quæ poculis & præparatis ad miniſtrandũ vinum vaſis onuſta cum eſſet, ad eam pytiſſabant, & vinum experiebantur ac deguſtabant, quod more deguſtantium cum ore reiicerent, menſam ipſam lubricabant. Vnde illa,

Et Lacedæmonium pytiſmate lubricat orbem.

Vbi *pytisma* idem quod *pytissatio*, ut olim Salmasius docuit, tametsi multis imperitorum id nondum probare potuerit. Nam πυτίζειν, & διαπυλίζειν est liquorem in ore sumptum, vi expressum reiicere, ut solent qui vinum probant, & degustant. Recte idem vidit in Vitruvio eamdem esse vocem reponendam lib. VII. cap. IV. *Ita conviviis eorum, & quod poculis & pytismatis effunditur, simul atque cadit, siccescit.* Πυτίζειν, & διαπυλίζειν τὸ οἶνον id Græci dicunt, quod comicus Latinus *pytissare*. Ideo & *abacum* optimæ aliæ Glossæ vetustissimæque *caliclare* interpretantur à calicibus, & aliis potoriis vasis sustinendis, capite de supellectile. Ἄβαξ, *caliclare*. Ubi ἄβαξ est abacus, ut δελφιξ, *delpibca*. Aliæ Glossæ, κυλικεῖον exposuerunt *caliclarem*. Lucianus in Lexiphane δελφίδα τράπεζαν, & κυλικεῖον, idem facit, his verbis: ποτήρια δ' ἔκειτο παντοῖα ἐπὶ τῆς δελφίδος τραπέζης. Ita scribendum, non δελφίνιδος, ut vulgo legitur. Δελφὶς τράπεζα, est δελφικὴ, Latinorum *delphica*, vel *abacus*. Subiicit statim, κυμβία δ' ἦν, καὶ φιαλίδες, καὶ ποτήρια γραμματικὰ, ὥστε μεστὸν ἦν τὸ κυλικεῖον. *Poculorum mensam* vocat Servius. Et notabis solis poculis, vel potoriis vasis,

sis,abacum instrui. In abaco igitur potoria præcipue vasa collocari solita, & ad opum ostentationem tantum comparata. Pollux lib. xx. cap. xix. ἔξεστι δὲ τὴν τράπεζαν ἐφ' ἧ τὰ ἐκπώματα κατάκειται, τρίπουν τράπεζαν εἰπεῖν, ἢ μονόπουν. *Licet mensam in qua pocula collocata sunt, tripedem vocare, aut monopodium.* Τρίποδες τράπεζαι Latinis *abaci*, & *delphicæ*, μονόποδες autem, retenta Græca voce, *monopodia*. Plinius tam abacos quam monopodia, Manliū primum ex Asia devicta Romam intulisse scribit lib. xxxiv. cap. iii. *Triclinia ærata, abacosque, & monopodia, Cn. Manlium Asia devicta primū invenisse triumpho, L. Piso auctor est.* Alibi etiam *monopodia*, id est, μονόποδας τραπέζας, distinguit ab abacis qui τρίποδες. Hinc antiquiores Græci ἀργυρώματα, id est, pocula argentea, quæ monopodiis ornandis, & abacis sive delphicis, destinata erant, ἀργυρῶν κόσμον appellabant. Et qui elegantiori sermoni studebant, ita malebant appellare, quam ἀργυρώματα, ut testatur Athenæus. Cum enim in quadam comœdia ἀργυρώματα pro vasis argenteis dixisset Menander, quē non ita accurate loquutum esse Critici notabant, addit Athenæus, οἱ δ' ἑλληνίζοντες δεῖν φα-

σιν ἀργυροῦν κόσμον, & χρυσοῦν κόσμον, non χρυσώματα, & ἀργυρώματα, ut quidam dicebãt, & in his Menander. Postea passim *factum argentum* aliud habuere cõmunis usus & quotidiani causa paratum, *aliud quo non temere utebantur, sed commodare ad ludos & ad cæteras apparationes solebant*, ut est in leg. XXVIII. D. de auro argento. Sed cum priscæ frugalitati rarum esset, ut aliquis vel modicum argentum haberet ad abacum ornandum, non quotidiani usus id fuit, ut dixi, & in poculis paucis, aut ministratoriis ad bibendum vasis constabat. Fabricius bellicosos imperatores plus quam pateram & salinum habere ex argento vetabat, referente Plinio lib. XXXIII. cap. XII. Idem scribit, propter quinque pondo argenti notatum à censoribus triumphalem Romæ Senem. Catus Aelius, ut idem narrat, non aliud habuit argentum ad supremum usq; diem quam duo pocula, quæ L. Paulus socer ei ob virtutem devicto Perseo rege donasset. Illis duobus poculis suum ornabat abacum. Nec alia, ut dixi, vasa temere tunc in abaco exponebantur, præter potoria, quæ Græci ἐκπώματα vocant, ut supra ex Polluce vidimus. Quia ad ornamentum

potius

potius & ostentationem ponerentur, quam ad usum, ideo paria poni consueverant. Agrœcius: *Delphicæ vasa semper paria sunt. Vnde ipse Cicero dicebat Scyphorum paria complura.* Si fictilibus pro argenteis aut vitreis abacum quis instrueret, ea quoque ut videtur paria esse solebant. Vnde & *urceoli sex Ornamentum abaci*, apud Invenalem, tria nempe paria urceolorum. Hinc fictilia quibus cœnabat Agathocles separat Ausonius à fictilibus sive Samiis quibus onerabat abacum ornamenti gratia. Et ille apud auctorem Rhetoricæ ad Herennium de fictilibus delphicæ dicit, *Samiis delectabimur.* Hæc tamen fictilia etiam in supellectile reponebantur. Nec enim aliter potuit aut oportuit fieri. Argentea autem facta supellectile, mutatis moribus, mutatio quoque appellationis consequuta est. Tum pleraque ex supellectile ad abacum translata, & argentum ministerii. Cum enim antea solis fere poculis ornaretur, quia *argentum* in poculis tantum consistebat, & potoriis vasis, ideo abacus sola potoria accipiebat. Vbi tam potoria quam escaria suppellex facta est ex argento, ampliatũ est ministerium. Sed & inde illæ dividiæ Iurisconsul-

ſultorum, dubitantium, utrum eſca rium argentum cederet legato ſupellectilis an *argenti*. Olim nullum eſcarium argentũ, ſed omnia vaſa eſcaria fuere fictilia, & ideo ſupellectilis. Si quod vas ex argento fieret, ea præcipue pocula erant, & abaco inſtruendo & ornando deſtinabantur. Vbi & eſcaria ex argento fabricata ſunt, alii ea cum potoriis coniunxerunt, & abaco vel argento abaci dederunt, alii ſupellectili vindicarunt, quia eſcaria olim vaſa ſuppellectilis, non abaci. Quinetiam Paulus qui vaſa argentea eſcaria & potoria ſupellectili adnumerat, *miniſterii vaſa* ab illis ſe diſcernere ait, id eſt, delphicæ, ſi forte, ſive abaci vaſa. Sic enim ſcribit lib. III. Sententiarum, Tit. VII. *Vaſis argenteis legatis, ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata ſunt, & ideo tam potoria quam eſcaria. Item miniſterii omnia debebantur, veluti urceoli, pateræ, lances, piperatoria. Cochlearia quoque, itemque trullæ, calices, ſcyphi, & his ſimilia.* Ita omnino emendari debet ille locus, ubi depravate excuſum eſt, *miniſteria omnia*. Vocat *miniſterii omnia vaſa* quæ in miniſterio ſunt. Ergo vaſorum argenteorum latius patet penes Paulum appellatio quam *miniſterii* vel *abaci*. Et *miniſterium* diximus appellatum

quod

quod *argentarium* Vlpiano. At Paulo vaſa eſcaria & potoria argentea ſupellectilis ſunt, non *argenti* ſic proprie dicti quo abacus ornabatur, nec *argentarii*, ut ea vox Vlpiano uſurpatur. Profecto & Plinius *abaci vaſa* à vaſis eſcariis diſtinguit, lib. XXXVII. cap. II. *Eadem victoria primum in urbem murrina induxit, primuſque Pompeius duo pocula ex eo triumpho Capitolino Iovi dicavit. Quæ protinus ad hominum uſum tranſiere, abaci etiam, eſcariiſque vaſis inde expetitis.* Eſcaria vaſa in ſupellectili, ſed & murrina. Abaci vaſa diverſa. Ergo ex murrinis ipſis alia ad uſum deſtinabantur quæ in ſupellectili computabantur, alia ad ornamentum quæ in abaco exponebantur. Et perperam in verbis Plinii legitur, *Abacis etiam, eſcariiſque vaſis.* Non enim murrini fiebant abaci. Dicebamus autem paulo ante potoriis ferme vaſis ſolis argenteis etiam apud ſæculũ priſcum, & parcum, inſtrui ſolitum abacũ. Cur igitur potoria argentea adimit *miniſterio*, quod idẽ eſt pleriſq; cum abaco, Paulus & ſupellectili adſcribit? Quæ eſcaria & potoria vocat Paulus, ea apparet fuiſſe quotidiani uſus. Eaque ratione in ſupellectilis definitionem cadunt, quæ inſtrumentum eſt domeſticum

cum patrisfamilias rerũ ad quotidianum usum paratarum. Argentum igitur illud omne quod victus sui causa ad quotidianum usum paratũ habet paterfamilias supellectili cedit. At in argẽto abaci, vel ministerii, refertur; quod *argentum* absolute & proprie dicitur. *Argentum* autem *ministerii*, non quotidiani est usus sed ad ornatum apparatũ, & pompam ostentationemque convivii sollemnis in abaco exponitur. Alioquin perperam Paulus distinxisset calices, scyphos, & pateras ministerii, à potoriis vasis, cum & ipsa sint potoria. Sed & lances inter escaria vasa, quæ tamen separat ab escariis, & inter ministerii vasa reponit. Sed illæ quoque lances quarum meminit inter vasa ministerii, non in ipsa mensa apponebantur cum accumbebant convivæ, ut cibi in his ponerentur, sed inter vasa ministerii ad ornamentum in abaco prostabant. Cum *vasa argentea* definit Paulus, *quæ capacitati alicui parata sunt*, exprimere voluit τ̀ κοῖλον ἄργυρον Græcorum. Omne enim *argentum* capacitati alicui paratum κοῖλον est. Latior igitur notio *vasorum argenteorum*, Paulo; quam *ministerii*. Nam in supellectile multa eiusmodi vasa quæ κοίλου ἀργύρου nomine venire possunt.

Quin-

Quintus vero Mucius omnem *vasorum argentorum* appellationem restringebat ad *argenti facti* numerum, quia à supellectilis instrumento exclusum. Vlpianus quoque latius extendit appellationem *ministerii* quam Paulus. In ministerio quippe esse vult escarium, id est, illud omne argentum quod ad epulandum in ministerio habuit paterfamilias, id est, ad esum & potum. *Argentum mensale* vocare videtur Vopiscus in Tacitum, quod ad usum & ministerium mensæ paratum erit: *Argentũ mensale quod privatim habuerat, ministeriis conviviorum quæ in templis fierent, dedicavit*. Livius lib. x. *Triũ mensarũ argentea vasa* dixit Sic *argentũ mensale*, & *argentũ ministeriale*, idẽ fuerit, & diversum utiq; ab argento abaci vel delphicæ. Sic *argentũ factum, argentea vasa, ministeriũ, argentariũ*, & *argentum* proprie sumptum Vlpiano, item *argentum mensale*, eamdem rem denotant. Paulo vero, ut videtur, vasa argentea sive ἄργυρος κοῖλος, id est, *argentum factum*, latioris sunt significationis quam *argentum ministerii*, vel *ministerii vasa*, atque adeo quam *argentum* absolute positum. *Vasorum* quippe *argenteorum* nomine, non solum argentum ministerii comprehendi putavit, sed etiam argentum

tum ſupellectilis. Adeo autem ad uſum quotidianum parata non erant vaſa argentea delphicæ, ut copulata per paria ſingula & colligata plumbo tenerentur. Sic enim videtur exponendum quod ſcriptum eſt leg. XIX. D. de auro argento legato, ut etiam Cuiacius id explicavit: *Idem Celſus libro novodecimo quæſtionum quærit, ſi centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut ſic appendantur? Et Proculus & Celſus aiunt, exēpto plumbo appendi debere. Nam & emptoribus replumbata adſignantur, & in rationem argenti pondus ſic refertur.* Et paulo poſt: *Plane ſi cui vaſcula argentea, ut putes lancæ quadratæ, ſint legatæ, etiam plumbum quo continentur, eum ſequatur.* Vix poteſt de alia plūbatura accipi. Martialis in Apophoretorum libro meminit *urceolorum miniſtratoriorum*, qui videntur eſſe diverſi ab urceolis qui ornamento delphicæ deputabantur, & per paria colligabantur plumbo. De his enim dicit hoc diſticho.

Frigida non deerit, non deerit calda petenti,
Sed tu moroſa ludere parce ſiti.

Ergo *miniſtratorii* qui ad uſum prompti, & quod his aqua miniſtraretur eo nomine diſtincti ab his qui ornando abaco inſerviebant tantum, ut apud Iuvenalem, *urceo-*

ureoli sex Ornamentum abaci, per paria ut dixi, bini bini coniuncti, ut in abaco ornando moris fuit. *Ministerii* autem appellatio, ut ratio eius notioque postulat, de eo potius accipienda videri potest argento, quod usui quotidiano inserviebat, quam quod ornamento & ostentationi parabatur. Et sic Vlpianus dixit, *in ministerio haberi argentum ad epulandum*, id est, ad esum & potum, de argento escario, leg. eadem π. XII. Paulus quoque, cum vasorum argenteorum nomine vasa *ministerii* omnia contineri dixit lib. III Receptarum Sententiarum, in ministerio ea etiam enumerat quæ ministratoria plane erant potius quam ornatoria, ut *piperatoria*, & *cochlearia*, aliaque. Diversum ergo sic omnino fuerit *ministerium* ab abaco sive *delphica*, & erraverit Glossarum vetus auctor, qui *delphicam* & *abacum* exposuit μυἰσιειον, At *ministeria* pro vasis & utensilibus ad ministrandum comparatis etiam infima ætas usurpavit, quæ Græcis χρήσιμα. *Ministerium* quippe omne argentum comprehendebat quod mensæ ministeriis paratum erat, ut escarium & potorium, quod in *ministerio* etiam multi Iurisconsultorum reponebant, non in supellectili, ut Paulus.

At delphicæ argentum in ſolis vaſis ad bibendum aptis conſiſtebat, & ad ornamentum tantum abaci, non ad uſum menſæ expoſitis. Vnde Κυλικεῖον Græcis vocabatur, & *caliclare* Latinis, quod ſolæ κύλικες, id eſt, ποτήρια ſive potoria vaſa, in eo ſtarent loculamentis incluſa, ut infra dicemus. Athenæus lib. XI, ubi ποτήρια ſive ἐκπώματα, quorum uſus in Græcia, per ordinem litterarum exponit, ita de κυλικείῳ ſive de poculorum abaco, loquitur, ἄξιον δ' εἶναι νομίζω ζητῆσαι ὑμᾶς πρὸ τοῦ καταλόγου τῶν ποτηρίων, ὧν πλήρες ἐστι κυλικεῖον τόδε. *Cenſeo, vobis eſſe quærendum priuſquam catalogum exponamus poculorum, quorum hic abacus plenus eſt.* Gloſſæ veteres, ἄβαξ, *caliclare*. Sola igitur pocula, ποτήρια, κύλικας, ἐκπώματα recipiebat abacus, cui nomen inde κυλικεῖον apud Græcos, Latinum *caliclare* à calicibus. Nam duo erant ut ante docuimus genera menſarum. Vna in qua pocula ad ornatum exponebantur, altera ad epulas recipiendas, cum ipſis etiã vaſis *miniſterii* potoriis & eſcariis. Servius ad illud Aeneidis III, *menſæque remotæ*; *Sub extranea*, inquit, *perſona Romanorum tamen exequitur morem*, *apud quos duæ menſæ erant*, *una epularum*, *altera poculorum.* Quam hic vocat *menſam epularum*,

Pol-

Pollux lib. x. cap. XXIII. eam nominat, ὑποκειμένην τοῖς ὄψοις τράπεζαν. In ea quoque statuebantur pocula ad usum bibendi comparata. Virgilius eodem libro:

Qui dapibus mensas onerent & pocula ponant.

Ergo in eadem mensa quæ epulas accipiebat, poni etiam solebant pocula ad bibendum parata. Servius ad eum locum: *Similiter more antiquo dixit, quia veteribus non in manibus dabantur pocula, sed mensis imponebantur, ut hodie apud plures pocula in canistris argenteis apponuntur quæ canistra siccaria dicuntur.* Ne mappam qua instrata erat mensa pocula apposita vino inquinarent, ideo in canistris argenteis ea apponi solebant, quæ *siccaria* docet appellata, quod siccam mensam custodirent & à liquore vini decidentis immunem. Poni ea pocula in mensa & statui dicebantur, quæ ad usum bibendi cum epulis mensæ imponebantur. Unde apud Virgilium, *& pocula ponunt.* Et paulo post: *Crateres magnos statuunt.* Quæ vero in abaco sive Delphica ponebantur ad ornamentum, *exponi* dicebantur, ut supra docuimus. Cicero lib. IV. in Verrem: *Exornat ample magnificeque triclinium, exponit ea quibus abundabat plurima & pulcher-*

cherrima vasa argentea. Ministerii vero argentum non ad ornandum abacum institutum erat, sed ad usum, verumque mensæ quæ epulas sustinebat ministerium. à quo *ministeriani servi* appellati, qui ei ministerio præerant, qui dapibus mensam onerabant, ut loquitur poeta, & pocula ponebant, vasa nempe ministerii argentea. *De castrensibus ministerianis* Titulus est in Codice, quem male intelligunt docti. Hi ministri triclinii. Paulus quoque distinxisse videtur *ministerium* & *delphicam.* Nam & *delphicarum* meminit inter res supellectilis cum mensis, trapezophoris, subselliis & scamnis, lectisque argentatis, leg. III. D. de supellectile. At lib. III. Sententiarum *vasa ministerii* nominavit quæ in ministerio habebātur, id est, quibus ministrabatur, non quibus ornabatur abacus. Argentum igitur *ministratorium* & *argentum ministerii* idem. Omne argentum quod in supellectile non erat, *ministerii* appellatione censebatur, idemque *argentarium* Vlpiani, sive *argentaria* Palladii. At in abaco sive delphica non omne argentum exponebatur, sed illud tantum quod ad ostentationem erat destinatum, per paria plumbo colligatum, quomodo vix usui esse poterat.

Præ-

Præterea loculis distinctus erat abacus, in quibus quasi defossa singula paria vasorum reponebantur, ne facile deciderent & colliderentur. Id me docuit Sidonius Apollinaris carmine XVII:

Non tibi gemmatis ponentur prandia mensis,
Assyrius murex nec tibi sigma dabit.
Nec per multiplices abaco splendente cavernas
Argenti nigri pondera defodiam.

Cavernas appellat loculamenta in ipso abaco marmoreo cavata ad recipiēda vasa. Inde est quod Græcis κυλικεῖον sive *caliclare*, idemque cum delphica vel abaco, θήκη ποτηρίων exponitur, id est, poculorum rheca. Omnia autem instrumenta quibus id nomen θήκης aptatur, concava esse solent. Mensa quippe plana non diceretur θήκη. Suidas, κυλικεῖον, ἡ θήκη τῶν ποτηρίων. Athenæus lib. XI, τῶν ποτηρίων σκευοθήκην interpretatur. Alia est ἀργυροθήκη, quam Attici γραμματεῖον βοιωτίον nomine appellitabant, quod in eo argentum reconderetur, id est, ἀργύρειον vel ἀργυρίδιον, pecunia nempe numerata. De quo alibi. Sic ergo ponebantur vel exponebantur pocula in delphica, loculis quasi capsis inclusa. Pocula autem *ministerii* in ipsa mensa statuebantur in canistris argenteis,

ut supra docuimus. Certus autē numerus vasorū ab abaci receptus videbatur. Vnde apud Pliniū ex Actis Pōpeiani triumphi, *Vasa ex auro & gemmis abacorū novem*, id est, ad ornādos abacos sive Delphicas. *Trium mensarū vasa* Livio. In argento facto aliud victus quotidiani causa paratū fuisse, aliud ad ostentationē & apparatum sollemnē, liquet ex leg. XXVIII, D. de auro argēte legato, in qua dicit Alpheuus, argento legato, quod usus sui causa paratum esset, non videri legatum eius generis argentū quo paterfamilias ipse non temere uteretur, sed commodaret ad ludos & ad cæteras apparationes. Omnino igitur aliud ministerium argenti, aliud abacus vel Delphica. In supellectili ipsa delphica est, cum vasa delphicæ non sint in supellectili, si sint argentea. Etiam capsæ & armaria supellectilis, teste Paulo, sed addit, esse qui recte putent, & capsas & armaria, si librorum aut vestium aut armamentorum gratia parata sint, non esse in supellectili, quia ne hæ quidem ipsæ res quibus attributæ essent, supellectilis instrumento cederent. Secundum hanc rationem tamen ne delphica quidem ipsa esset adsignanda supellectili; quia nec res etiam illæ quæ ei sunt attributæ, supel-
lectilis

lectilis instrumento cedant, ut vasa argentea quibus ornatur. Sed responderi potest, sæpe in delphica exponi solita vasa fictilia & vitrea quæ sunt supellectilis. Sane capsæ & armaria aliis etiam rebus quæ supellectili adnumerantur, tenendis paratæ esse possunt. Inde concluderetur, capsas, quæ cotinebant inclusas res ad supellectilem pertinentes, supellectilis esse. Si serviant aliis rebus quæ non sint in supellectili, ut libris aut vestibus, non cedere supellectilis legato. Sed hoc eodem argumento, Delphica quę argento sustinendo comparata erit, non adscribenda fuerit supellectili, quia *argentum* non est supellectilis. Eas autem Delphicas quæ fictilia aut alia vasa portabant vulgaria, supellectili accenseri. Plinius inter pretiosam supellectilem recenset abacos & monopodia, lib. XXXIX. de militibus Manlii ex Asia & GalloGræcia redeuntibus ad triumphum: *Ii primum plagulas & alia textilia, & quæ tum magnificæ supellectilis habebantur monopodia & abacos Romam advexerunt.* Monopodia sunt μονόποδες τράπεζαι, Abaci τρίποδες, quales erant delphicæ mensæ. Vtrumque genus poculis sustinendis accommodatum, ut ex Polluce notabamus. Mendum est in de-

finitione supellectilis quã Celsus ex Tuberone attulit leg. VII. quod non animadversum miror viris doctis, *Instrumentum esse quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet, ut verbi gratia penum argenteum, vestem, ornamentum, instrumenta agri aut domus*. Hæc verba, *aut domus*, adsuta fuisse ab aliquo imperito apparet, quicum sciret instrumentum quoque aliquod domus esse, id addendum necessario putavit. Quæ mera est inscitia. Nam instrumentum domus & supellex idem. Recte quippe definitur supellex, *instrumentum domus*. Et sic plane definiit Pomponius leg. I. D. de supellectile legata, *supellex est domesticum patrisfamilias instrumentum*. An *domesticum instrumentum* aliud est quam *instrumentum domus*? Interpretes Basilicorum, *supellectilem* Græce transtulerunt οἰκοσκευὴν, id est, *instrumentum domus*. Et Græci etiam antiqui Atticique supellectilem sive vasa supellectili attributa, vocarunt τὰ κατ' οἰκίαν σκεύη. Sic enim appellanda potius censet, aut ἔπιπλα, Phrynichus, quam voce quæ tunc vulgo in usu vigebat, ἐνδομενίαν. Pollux lib. x. cap. I. τὴν κατ' οἶκον σκευὴν appellat, id est, instrumentum domus vel domesticum.

Etiam

Etiam οἰκιτήρια σκεύη dici posse Atticè autumat, id est, *domestica vasa*. Domo igitur cum instrumento legata, non plus debetur quam supellex cum ipsa domo, quia supellex domus instrumentum. At domo instructa legata, non supellex tantũ debetur, sed alia omnia quibus instructa & munita domus est, ut libri etiam, arma, regulæ, specularia, vela & alia. Si legetur domus cum omni iure suo sicut instructa est, urbana quoque familia legata intelligetur, artifices vestiarii, zætarii, & alii qui in domo serviunt. Cum supellex autem vitrea esse dicatur, ærea, lignea & fictilis, leg. VII. de supellectile, omnia vasa ærea, lignea, vitrea, fictilia, quæ in domo sunt, supellectili adiudicabuntur. Sane vasa ærea vulgaria, id est, quę non sint proprio loco attributa, supellectilis esse ait Paulus leg. III. Quæ proprio loco erant attributa, instructæ domus legato cedebant, non supellectili. *Aeramenta* ea vocat idem Paulus lib. XIII. Sententiarum, Græce χαλκώματα. Sed & omnia vasa ærea ita possunt appellari. Apud vetustum auctorem anonymum supellectilis census angustior describitur quam à Iurisconsultis definitur. Nulla enim vasa ærea aut lignea

Dositheum. Vid. Misc. Obs. X. I. p. 110

aut fictilia supellectili tribuit, sed separatis capitibus de illis tractat, de æreis ac ligneis vasis, ut & de æreis & argenteis. Sub titulo autem supellectiis Græcis & Latinis nominibus hæc recenset, quæ nobis ex vetustissimo libro deprompta hic subiicere visum est. Περὶ ἐνδομενίας, *de supellectile.* Κλίνη, *lectus.* Ἐνήλατον *sponda.* Προσέθεμα, *pluteum.* Φορεῖον, *lectica.* Δίφρος, *sella.* Ὑποπόδιον, *scabellum.* Βάθρον *scamnum.* Γλωσσόκομον, *loculum.* Κάμπτρα, *capsa.* Τράπεζα, *mensa.* Ἄβαξ, *caliclare.* Πυργίσκος, *armarium.* Κιβωτὸς, *arca.* Ἱστὸς, *tela.* Ἱστόποδες, *pedes telæ.* Σκάφη, *alveum.* Ἀλετρίβανον, *pistillum.* Τορύνη, *rudicula.* Ζωμαρυσὶς, *trulla.* Μύλη, *mola.* Ὅλμος, *pila.* Κόσκινον, *cribrum.* Φανὸς, *lanterna.* Σπυρὶς, *sporta.* Κάλαθος, *canistellum.* Ῥιπὶς, *flabellum.* Σάρος, *scopa.* Ψίαθος, *teges.* Ἄτρακτος, *fusum.* Σφόνδυλος, *verticillum.* Κερκὶς, *radius.* Κτένιον, *pecten.* Ἀκόνη, *coticula.* Ἑστία, *focus.* Ἠλακάτη, *colus.* Χώνη, *infundibulum, traiectorium.* Χαράδρα, *cancellum.* In hac supellectilis enumeratione nullum omnino vas reperitur, qualia supellectilis instrumento cedere Iurisconsulti scripserunt, ut vasa aquaria, pelves, aqniminalia, candelabra, lucernas, murrina, crystallina & ærea vasa vulgaria, quæ Paulus supel-

ſnpellectili tribuit. Itẽ vaſa eſcaria & potoria. Similis ſupellectilis ferme deſcriprio extat in excerptis editis, quæ plura quidẽ continet iſta quam iam dedimus, ſed non tam emẽdate ſcripta eſt. Poſtquã ſupellex argentea facta eſt, omnia ferme argentea vaſa quæ olim propter ſpeciem & uſum in ſupellectili cenſebantur, eius inſtrumẽto ſubtracta ſunt, opinione imperitorum. Idem videtur & de æreis, vitreis ligneis, fictilibus poſtea factũ, & ſic ſupellex in arctũ redacta. Hinc eſt quod ille vetus auctor nullum ferme vas quod κοῖλον liceat appellare, & capacitati alicui paratum ſit, ſub titulo ſupellectilis poſitũ habeat, nullum certe potorium aut eſcarium. Paulus ita ſcripſit tit. III. de ſupellectile legata: *Vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili ſunt, ſicut fictilia. Nec tantum vulgaria, ſed quæ in magno pretio ſunt.* Hæc transpoſita putavit Advocatus, ordinemque eis quem iudicat rectum ita reſtituit: *Vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili ſunt, nec ſolum vulgaria, ſicut fictilia, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt.* Sed nihil neceſſe. Et alia mens fuit Pauli, quam non vidit Advocatus. Vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili eſſe ait, ut fictilia. Quod ex opinione pervulgata refert.

Nemi-

Nemini enim Iurisconſultorum dubium fuit viſum, quin fictilia vaſa eſcaria & potoria in ſupellectili eſſent. Non enim in argenti appellationem cadunt, non in penus, non in veſtis, non in agri inſtrumentum. Ergo in ſupellectile ſunt, id eſt, in inſtrumento domus. Quod autẽ ſubiicit, ex propria opinione dixit, non ſecundum communem prudentium Iuris ſententiam: *Nec ſolum vulgaria, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt*. Intelligit aurea & argentea vaſa eſcaria, quæ alii Iuriſconſulti ut ſupra vidimus *Argento* adſcribebant: Paulus vero omnino ſupellectili ea cenſuit adnumeranda. Materia quippe non facit diſcrimen in ſupellectile, ſed ſpecies. Si vulgaria vaſa eſcaria, ut fictilia, & vitrea & lignea, ſupellectilis ſunt, eadẽ ex auro & argẽto ſi facta ſint, ſupellectili quoque videtur vindicãda. Ex vulgari igitur opinione primo dixit, vaſa eſcaria & potoria ſupellectilis eſſe, exempli gratia, *fictilia*. Deinde adiicit ex propria & peculiari ſententia; nec tantum vulgaria, ut fictilia ſunt, ſed etiam quæ in magno pretio ſunt, ut aurea & argentea, ſupellectili cedere.

CAP.

CAP. XXIV.

De casibus fortuitis & insolitis. Explicata & emendata lex LXXVIII. *D. de contrahenda emptione. An tempestates dividantur in solitas & insolitas. Quid sit litteralitas captiosa. Emendata lex* V. *de transactionibus. Lex* XXVIII. *D. de rebus auctoritate iudicis possidendis vindicata ab importunis correctionibus Advocati Parisiensis. Eadem emendata.*

INtricata est sententia legis LXXVIII. ℣. ult. D. de Contrahenda emptione. Vt enim concepta vulgo est, verba in ea sunt menti auctoris contraria, quæque nulla ratione possunt subsistere. Ex ea Doctores consequentias etiam duxerunt quæ cum veritate pugnant. Post aliam hæsitationem extricare inde se voluit alia via Advocatus, non insolita sibi, nempe per Criticam illam suam quamvis tam infeliciter tam sæpe tentatam. Nec hic prosperius illi ea successit. Verba legis sunt; *Frumenta quæ in herbis erant, cum vendidisses, dixisti, te, si quid vi aut tempestate factum esset, præstaturum. Ea frumenta nives corruperunt. Si immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.*

terit. De casibus fortuitis & insolitis hic quærunt Doctores; quos & male explicant. Ex Bartolo per casum fortuitum colligi notant, *opinatum, non ex consuetudine evenientem*. Immo casus fortuitus, nec ex consuetudine eveniens, inopinatus est, non opinatus. Præter opinionem quippe accidunt casus fortuiti & insoliti, iidemque sunt inopinati. Qui solito more veniunt, præter expectatum & opinionem non cadunt. Certis anni temporibus tempestates quædam sunt quæ crebrius ingruunt quam aliis. Non propterea tamē solitæ & ordinariæ dici queunt. Nam & inopinanter opprimunt. Vtpote grando quæ æstate potius quam hieme cadit, & vites contnndit, non ideo inter casus & tempestates sollemnes numerabitur, ut nec nivium magnitudo, quamlibet hibernum tempus earum sit. Non enim omnibus æstatibus grandinat, nec per omnes hiemes terras nive conspuit Iuppiter. Si cadunt aliquando modicæ, non semper immodeatę expetunt. Nec ex grandine semper calamitas anni spem intercipit. Male ergo faciunt qui colligunt ex hac lege, eum qui recipit casus fortuitos non teneri nisi de communiter cōtingentibus. Quod tamē non est contra
verba

verba decisionis, ut in lege hac verbis vulgatis concepta est. Nam in ea venditor vim & tempestatem se præstaturum dixit; qui sunt casus fortuiti. Deinde in ipsa lege dicitur, si nivibus corrupta frumenta fuerint quæ acciderint contra cõsuetudinem tempestatis, ex empto teneri. Atqui tempestas insolitus est casus. Qui contra consuetudinem tempestatis, id est rei insolitæ, evenit, is casus solitus dici debet. Ergo tenetur de communiter contingentibus qui casum fortuitum in se suscepit. Hanc absurditatem & ἀλογίαν peperit vulgata huius legis scriptura. Rursus alii colligunt ex hoc textu, promissorem casus fortuiti in genere vel indefinite non præstare casus insolitos. Atqui iam diximus, casus fortuitos & insolitos eosdem esse. Qui igitur casum fortuitum recipit, etiam insolitum præstat. Atque id etiam contra legis verba colligitur, quæ venditorem ex empto teneri dicit, si nives contra consuetudinem tempestatis sata corruperint. Insolitum quidem est absolute quod contra consuetudinem accidit. Sed quod contra consuetudinem tempestatis accidit, id vero solitum & ordinarium. Nam ipsa tempestas insolita. Quod contra

tra insolitum contingit, solitumest Accursius autem cum aliis nonnullis ex hac lege adstruit, *qui se obligat ad insolita, non ideo teneri ad solita, & è contra si obligat se ad solitum, non ideo teneri ad insolitum.* Quod certe verissimum est, sed non potest ex verbis huius legis adstrui, ut vulgata sunt. Et certum est eum qui recipit in se casus fortuitos, videri recipere inopinatos, non autem ex consuetudine contingentes. Casus quippe inopinati & fortuiti iidem. Omne enim fortuitum inopinatum est, & contra. Nugantur igitur, qui censent, renuntiationem casuum fortuitorum non complecti casum insolitum, cum fortuitum ut dixi & insolitum idem omnino sit. Fortuiti casus sunt qui prævideri ac caveri non possunt, quibus resisti non potest, quæ inopinanter opprimunt. *Fatum* vocant Iurisconsulti, *dãnum fatale, casus maiores, fortunam*, ut est latronis & hostium incursus, ruina, naufragium, incendium, chasma vel labes, vis aquarum, ventorum, ac nivium magnitudo insolita, grando, & similia. His positis nunc videndum quomodo lex suprascripta exponi possit, aut emendari. Non enim ullam sanam interpretationem recipere potest, quemadmodum in li-

in libris vulgata eſt. Frumenta quæ in herbis erant, aliquis vendidit. Promiſit ſi quid vi aut tempeſtate factum eſſet, ſe præſtaturum. Nives frumenta ea corruperunt. Quid Iuris ? Aut quid ille præſtabit? Diſtinguendum ait Iuriſconſultus, & videndum, an nives illæ immoderatæ fuerint. *Si immoderatæ*, inquit, *fuerunt, & contra conſuetudinem tempeſtatis, agi tecum ex empto poterit*, qui dixiſti te præſtaturum, ſi quid vi aut tempeſtate factum eſſet. Sed quomodo hoc reſponſum cum ſpecie ac themate pacti in venditione interpoſiti conſtare poteſt ac congruere? Promiſit ſe præſtaturum ſi quid tempeſtas nocuiſſet illis frumentis. Corrupta ea ſunt nivibus. Si contra tempeſtatis conſuetudinem fuere illæ nives, ut in lege dicitur, nihil debet præſtare venditor, qui ſi quid tempeſtate factum eſſet damni, præſtaturũ ſe promiſit. Hoc enim non eſt tempeſtas, quod contra tempeſtatis conſuetudinem contigit. At rurſus ſi immoderatę nives fuerunt, tempeſtatis oportet fuiſſe affines. De moderatis enim, non de immoderatis hoc dici convenit contra conſuetudinem tempeſtatis eas eſſe. An ergo legendum ? *ſi moderatæ fuerunt, & contra conſuetudinem tempeſtatis.*

Sed cum hac lectione addenda esset negatio in sequentibus, *agi tecum ex empto non poterit*. Et certe nullum est dubium quin optima sententia ac verissima ex hac scriptura oriatur. Qui recepit in se, quodcunque damnum ex tempestate factum esset, venditis in herba frumentis, si quid corruptum sit solitis accidentibus, & præter tempestatis morem, non debet ex empto teneri venditor. Sed huic emendationi obstat observatio naturalis, qua certum est nives moderatas non nocere frugibus, immo potius sata ab his per hiemem conservari, & fæcundissimum esse annum quo diutius nives in terra durarunt. Quod agricolæ pro certo adfirmant, & ratio etiam naturalis id confirmat. Contrarium est de immodicis. Cum subito regelantur, illuviem in agris & uliginem redundantem relinquunt, quæ sata corrumpit. Si gelu postea superveniat, ut sæpe fit, maxima inde noxa & pernicies frugibus importatur. Advocatus noster levicula emendatione putavit se restituisse germanam legis sententiam. Sed si non melior esset Advocatus quam criticus, væ clientibus qui suas causas ei committerent suscipiendas. Pro *si*, legit *etsi*, hoc mo-

modo : *Etsi immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.* Sed quod maxime disconvenit in legis verbis, hac correctione, sive corruptione potius, non sustulit. Quomodo enim fieri potest, ut immoderatæ nives sint contra consuetudinem tempestatis? Plurimũ de tempestate quippe retinet quod in ventis, quod in nivibus, quod in aquis immoderatum est. Deinde quale istud foret Labeonis responsum, & qua ratione subnixum? Promisit venditor se præstaturum quod vi tempestatis corruptum esset. Nives frumenta corruperunt. Respondet Labeo, *etsi immoderatæ fuerint & contra tempestatis consuetudinem, teneri ex empto.* Atqui debet teneri duntaxat ex conventione, si immoderatæ fuerint, & ex consuetudine tempestatis. Nihil enim se præstaturum promisit, nisi vim & tempestatem. Quod contra tempestatis morem accidit, non eum potest obligare. Postremo, ut dixi, non possunt in eodẽ subsistere hæc duo, quod immoderatum est, & quod à tempestatis consuetudine alienum. Nam omnis tempestas immoderata. Si nives immoderatæ contra consuetudinem tempestatis accidere videntur, quid dicetur de mode-

ratis? Sed videamus quomodo responsum Labeonis ita à se emendatum explicet Advocatus. Respondet, inquit, *Labeo, cautione illa generali omnes tempestatis species, quæcumque tandem accidere possint, sive solitas sive insolitas, comprehendi.* Ergo ex tempestatibus aliæ solitæ sunt, aliæ insolitæ. Debebat nobis singillatim exponere quænam tempestatum solitæ sint, & quæ insolitæ. Addit: *Et idcirco etsi immoderatæ fuerint, & contra consuetudinẽ tempestatis, damnum tamen à venditore præstandũ qui vim ac tempestatẽ in se recepit.* Nescio an his intelligat dividi genera nivium, quæ immoderatæ fuerunt, & quæ contra consuetudinem tempestatis, ut per has velit intelligi solitas tempestates, per *immoderatas* autem insolitas. Sed videtur potius velle hæc coniungi. Nam dicit, damnum tamen à venditore præstandum. Præterea si dividenda illa censeret, videretur potius eo sensu scribere debuisse Labeo, *sive illæ immoderatæ fuerunt, sive contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.* Sed maxime inscitum & ineptum, quod vult Advocatus, eum qui promiserit præstaturum se damnũ quod ex vi ac tempestate inciderit, teneri de ea noxa quam nives contra tempestatis consue-

suetudinem effusæ fecerint. Non istæ possunt esse nisi modicæ. Qui tempestatem in se recepit, nec quod tempestas nõ fecit, nec id quod contra morem tempestatis accidit; tenetur præstare. Nullum certe monstrosius monstrum ex corrupta & male intellecta lege potuerunt cæteri interpretes parere quã hoc ab isto novo correctore & expositore proditũ est. Qui vim, inquit, ac tempestatem præstaturum se dixit, vim omnem & tempestatẽ præstare debet, sive solitam, sive insolitam & immoderatam. Nihil in contractæ emptionis conventione dictum fuit de differentia solitæ & insolitæ tempestatis, immoderatæ & moderatæ, quod discrimen omnino ignoratum fuisse liquet antiquis Iurisconsultis, ut nunc etiam ignotum est. Omnis tẽpestas, quæ in hoc nomen cadit, & insolita est, atq; immodica, & fortuitis omnimodo casibus accensetur. Si quid in eo genere moderatũ & modicũ, & solitũ, & via vulgari ordinariaq; contingens, *tẽpestatis* nomine non appellatur. Modici venti, & soliti non sunt tempestuosi. Moderatæ nives nihil de tempestate habent. Atque ita de reliquis. Conventio igitur hæc fuit venditionis frumentorum quæ adhuc in herbis erant. Promisit venditor

se præstaturum si quid damni tempestate factum esset. Nives frumenta ea corruperunt. Quæstio est, utrum teneatur de damno actione empti venditor. Hoc pendet ex nivium qualitate, ut Labeo respondit. Si immoderatæ quippe fuerint, & cum tempestate coniunctæ, ex empto actio est contra venditorem. Ergo sequitur, ex moderatis & à natura tempestatis alienis nō dari. Hanc sententiam Labeonis responso reddimus, unius litterulæ mutatione. Scribendum enim: *Si nives immoderatæ fuerunt, & contra consuetudinem tempestates, agi tecum ex empto poterit.* Si nives immoderatæ fuerint, & tempestates contra consuetudinem, id est, præter solitum, & ultra modum, actione tenetur ex empto. Plerumque cum nivibus tempestas, & vehemens ventus ita eas difflat, ut ingentes cumulos locis quibusdam coacervet, alios everrat & nudos relinquat. Quibus autem locis, vi venti exaggeratæ illæ nivium moles insederint si segetes sint, per regelationem subitam humor inundans, & diu inhærens, sata rubigine inficit ac corrumpit. Immoderatæ itaque nives cum tempestate insolita coniunctæ si frumenta corruperint, actio datur adversus venditorē, qui

qui dixit, se præstaturum si quid vi ac tempestate damni factum esset. At nives moderatæ, non vitiant segetes, sed potius conservant. Præterea tametsi ex modicis ac solitis nivibus, atque non tempestatis affinibus, aliquid damni inlatum esset frumentis, non id præstaret venditor, qui de tempestate & vi extraordinaria tantum repromisit, si quid nocitum foret, se præstaturum. Tempestates quidem aliæ aliis sunt vehementiores, in eodem genere, ut ventorum, aquarum, & nivium. Sed cum hæc genera præter solitum sæviunt, tempestas est, sive minor alias fiat, sive maior. Eodem capite aliam legem obiter emendat, ut putat Advocatus, ut ego censeo alio modo corrumpit, quæ numero quinta est D. de transactionibus, & sic habet in editis: *Cum Aquiliana stipulatio interponitur quæ ex consensu redditur, lites de quibus non est cogitatum in suo statu retinentur. Liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit.* Quæ sit hæc *liberalitas captiosa*, quæsitum interpretibus ac glossatoribus Iuris. Aliis aliud afferentibus, nemine quod verum est assequuto, novissime Advocatus fœcundum εὐστοχίᾳ pectus concussit, ut hanc nobis lectionem ex-

 pro-

promeret quam veram esse non dubitat, *liberationem captiosam*: Et pro *fregit* quod non satis accommodatum arbitratur, *fugit*. Sic ergo locum constituit, *liberationem enim captiosam interpretatio prudentium fugit*. Quod quid sit, ego certe nescio, sed scio rectam rationem, & ἀἰσθησίαν eum fugisse qui hanc peperit lectionem. Quid est *liberationem fugere*? Deinde quod captiosum est, non liberat. Neminem quippe liberari debere captione, visum est Iurisconsultis, & hæc lex dicit. Vnius litterulæ mutatione veram, nisi ipse quoque fallor scripturam eruo: *Litteralitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit*. *Ad litteram* accipi & interpretari, optimi etiam Latinitatis auctores dixere, quod ex vi verborum potius emanat quam ex ipso sensu. Quod Græci πρὸς λέξιν. Inde & citari *ad litteram* ea dicuntur in quibus allegandis ipsissima auctoris verba afferuntur. *Littera* enim Latinis non solum pro στοιχείῳ & elemento ponitur, sed etiam pro scripto, atque etiam cautione chirographaria. Ovidius:

Quod tibi si non esse domi causabere nummos,
Littera mittetur: nec didicisse iuvat.

Lit-

Littera etiam apud eumdem pro epistola. *Litteræ* pro instrumentis, & syngraphis. Unde obligatio quæ litteris contrahitur. *Litteralis* igitur *captio*, quæ captatur ex ipsis verbis litterarum, dum nimis ea urget, & ad litteram omnia accipienda contendit. Inde & *litteralitas captiosa*, quam prudentium interpretatio aversatur, qui mentem potius ac voluntatem contrahentium spectandam censent, quam litteram ipsam, & λέξιν captiose sumptam. Si vera non est hæc coniectura, multo minus quam Advocatus prodidit. Adtexemus & huic capiti, quo pinguius fiat, aliam eius correctionem, sive hariolationem potius, ex cap. XXV. Observationum. Ea hariolatione grassatus est in legem XXVIII. D. de rebus auctoritate iudicis possidendis. Iavolenus in ea lege tractat hoc thema. Paterfamilias filio, si intra pubertatem decessisset, substituit heredem. Filius paterna hæreditate abstinuit. Bona patris venierunt. Postea filio hæreditas alia obvenit: ea adita decessit. Quamvis filio hæreditas obvenerit, prætor tamen creditoribus patris adversum eum actionem non dabat. Quærit ibi Iavolenus, *an in substitutum creditoribus*

patris danda sit actio, cum ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat. Advocatus hæc verba, *quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent,* non esse Iavoleni adfirmat, sed inepti cuiusdam glossatoris qui textum explicare voluerit. Nihil adquiri, inquit, substituto ex bonis paternis, dicebat Iavolenus: Notaverat aliquis, *quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent.* Atqui falsum hoc est. Neque enim creditores in bonorum possessionem missi erant, sed patris bona vænierant, quod expressis verbis dixerat Iavolenus. Magis igitur apposite notasset Glossator, *quæ scilicet vænierunt.* Hæc omnia ineptissima, & hariolatoria. Bona patris vænierunt. Quibus auctoribus vænisse ea dicemus? Aut quorum in gratiam vænisse, aut quibus? An non creditoribus? Ne bona quidem illa suffecere solvendo quod debebatur. Nam quæsitum est, an in substitutum creditoribus paternis danda esset actio quamvis nihil ex bonis patris acquisierit, quæ scilicet, inquit Iavolenus, ad creditores missos ad bona pertinent. Quis vero dubitet, quin creditores in possessionem bonorum defuncti missi fuerint à prætore rei servandæ gratia, cum

cum pupillus paterna hæreditate ſic abſtinuiſſet? Certe & vænierunt per creditores ad bona miſſos, ut ſuum ſinguli recuperarent. Ideo ad ſubſtitutū nihil ex illius bonis perveniſſe dicit Iavolenus, cuius hæreditatem nec ſolvendo fuiſſe, vel inde conſtat, quod quæſitum eſt, an in ſubſtitutum danda eſſet actio creditoribus paternis quibus ad aſſem res ſoluta non fuerat. Tametſi autem ante bonorum venditionem non miſſi eſſent in eorum poſſeſſionem creditores, venditione facta, & inter creditores diviſa quæ inde redacta eſſet pecunia, nónne dici poſſet, bona paterna ad creditores pertinere qui ea inter ſe diviſerunt? Atque ita plane hoc loco intelligenda hæc verba, *cum ex bonis paternis, quæ ſcilicet ad creditores ad bona miſſos pertinent, nihil adquirat.* Si bona vænierunt, ex eorum venditione ſatisfactum eſt creditoribus. Et ſic ea bona univerſa creditorum facta ſunt. In his quæ ſequuntur aliud etiam gloſſamentum ſe reperiſſe putavit, ſed falſa æque perſuaſione, & hariolatione ut in priore. *Reſpondit, quod prætor filio qui à paterna hæreditate ſe abſtinet præſtat, ne bonis patris eius venditis, in eum actio detur, tametſi ei poſtea hæreditas obvenit,*

venit, creditoribus paternis, idem in substituto filio servandum non est. Hæc verba, *tametsi postea hæreditas obvenit, creditoribus non reddat,* esse à mala & inepta interpretatione dicit. Sed qualis esset hæc interpretatio aut quorum legis verborum, non video. Mendum tamen illis inesse, certum est. quod sic tollendum: *ne bonis paternis venditis, in eum actio detur, quamvis ei postea hæreditas obvenit, creditoribus paternis, idem in substituto servandum non est.* Id est, ne bonis patris venditis actio in eum detur creditoribus paternis, tametsi hæreditas ei obvenerit. In eadem lege verba hæc sunt quæ Antonius Faber ab imperito interprete addita putavit: *At cum substitutus filio hæreditatem adiit postquam pupillus se paternæ miscuerit hæreditati.* Hæc falsa sunt, *postquam se paternæ miscuerit hæreditati.* nam ex legis themate liquet, pupillum se abstinuisse ab hæreditate paterna. Ideo Faber ea expungenda censebat. Sed addita negatione locum ita perpurgandum existimo, non exstirpandum, *postquam pupillus se paternæ non miscuerit hæreditati,* id est, paterna hæreditate se abstinuerit. Apparet, Advocatum propter illas duas hariolationes tractatum illius capitis xxv. satis longi instituisse, cum

in

in ipsa materia ac legis specie exponenda, non multum esset difficultatis. Sed inserendæ illæ fuere divinationes, & locus idoneus ipsis quæsitus in quo conspicuæ paterent.

CAP. XXV.

Ἐμπολὴν lucrum ex mercibus collectum significare, non vilium rerum vile pretium. Capturam Latinis eiusdem esse significationis. Turpem potius quæstum ea voce denotari quam exiguum, & vilem. Sic Græcos μισθὸν, & μίσθωμα distinguere. An meretrici quod datum est repeti, quod promissum ab ea in iudicio peti possit. Lex IV. D. de conductione ob turpem causam, explicata. Lex XIV. D. de religiosis, & sumptibus funerum, emendata. Quomodo humanitas à misericordia differat. Quid sit, humanitatis negotium gerere. Iustinianus emendatus leg. ult. Cod. de testamentaria manumissione. Cæsar correctus.

OPORTET imperitum in Græcis esse, aut certe non valde illius litteraturæ peritum qui dicat, ἐμπολὰς Græce vocari vilium rerum aut vilium operarum vilia pretia. Immo ἐμπολὴ est quodcunque lucrum, vel compendium, ex

ex mercium venditione qualiumcunque comparatum, vel quamlibet magnum. Cum enim ἐμπολαὶ, quælibet mercimonia appellentur Atticis & ἐμπολήματα, quod ex his lucrum colligitur, & capitur, aliis Græcis ἐμπολὴ vocatur. Mœris Atticiſta, ut iam ante notavimus, ἐμπολὴ τὸ φορτίον, Ἀττικοί· τὸ δὲ ἐκ τῶν φορτίων συνειλεγμένον, Ἕλληνες. Suidas, ἐμπολὴ, φορτίον, ἢ τὸ τῆς πραγματείας κέρδος. Vide quæ ſupra notamus. An quod etiam ἐμπολὰς captant meretrices ex merce quam venditant, ideo ἐμπολαὶ rerum tantum vilium vilia ſunt pretia? Ita ſane ſcribit Advocatus cap. XXIII. Obſervationum & emendationum. Vbi ſolens nugatur. Nec ab hariolatione ſollemni recedit; cum adiicit. *Atque hinc colligere potes, quare lex eorum quæ meretricibus data fuit, condictionem non det, quia ſcilicet quæ iis dantur, non ſint magni pretii.* Quaſi hanc rationem lex attulerit, cur quod meretrici datur, repeti non poſſit, quia nimirum non magni pretii ſit id quod meretricibus datur. Duplici ratione repeti & condici nõ poterat quod meretrici datum erat. Prima, quod utriuſq; turpitudo verſaretur, dantis & accipientis. Vbi autem & dantis & accipientis turpitudo verſatur, non poterat

terat repeti quod datum esset,leg. III. D. de condictione ob turpem causam. Item leg. IV. π. I. D. eodem. Labeo autem & Marcellus etiam alia ratione repeti non posse scripserunt quod meretrici datur, *illam enim turpiter facere quod sit meretrix, non turpiter accipere cum sit meretrix.* De vilitate pretii, & capturæ, quam pro usu corporis meret, nihil dixerunt, nec hanc rationem fecerunt, cur condici non posset meretrici quod ei datum est mercedis loco ob usuram corporis. Et sane quamlibet magnum illud fuisset quod meretrici dedisses, non repeteres iuxta iurisprudentiam Romanorum, qui discrimen non posuerunt inter grande & vile pretiũ quod meretrici datur. Ergo Advocatus repeti potuisse censet quod amatores Laidi meretrici dabant, grandem pecuniam demerenti, monetæ nimirum Romanæ denarium circiter decem millia. Neminem etiam latet, ævo prisco plurimas fuisse tam in Græcia quam in Latio huiusmodi meretrices ἀδρομίδας, quæ immanes summas pro mercede concubitus pôscebant. Quarum certe repetitio cessabat, prout ius erat Romanum, sed & Græcum. Cum præterea certum sit ex Vlpiani definitione, leg. v.
D.

D. de donationibus affectionis gratia, neque honeſtas neque inhoneſtas donationes Iure Romano eſſe prohibitas, ubi inhoneſtas interpretatur circa meretrices, ſi talium donationum repetitio non erat, multo minus pretii dabatur condictio meretrici dati, quantumlibet illud fuiſſet. Non igitur ſtare poteſt quod adfirmat doctiſſimus Advocatus, & Iuriſconſultus, *legem ideo eorum quæ meretricibus data ſunt, condictionem non dare, quia ſcilicet quæ iis dantur, non ſunt magni pretii.* An, quia ſcribit Artemidorus loco quem citavit Advocatus, meretrices ἐπ' ἐργαστηρίων καθεζομένας, καὶ πιπρασκούσας τι, καὶ δεχομένας ἐμπολὰς, exiguam tantum mercedem omnes meretrices capiebant? Quaſi vero ἐμπολαὶ viles tantum mercedulas ſignificent, & non etiam nimium quantum ea voce pretium deſignetur! Ne apud Latinos quidem *capturá* pro exigua tantum mercedula capitur. Cum enim ſit idem quod Græcum ἐμπολὴ, ut & Gloſſarum auctor veterum interpretatur, etiam de uberiore compendio accipitur. Certe non ratione tenuitatis ſed turpitudinis, diſcernitur hæc vox ab impenſiore mercede ac pretio. Certum eſt autem ob turpes cauſas interdum uberiorẽ & amplio-

pliorem dari quæstum lucrumque quam ob honestas. Suetonius in vita Caligulæ, *ex gerulorum quæstibus pars octava, ex capturis prostitutarum quantum unaquaque uno concubitu mereret.* Cum hæc vectigalia instituit illud principis monstrũ, apparet, capturas meretricum credidisse paulo maiores quam quæstus diurnos gerulorum, dum octavam partem diurni quæstus ab illis exigit, ab istis quantum uno concubitu mererent. In diobolaribus quidem prostibulis hæc non adeo exuberabat captura, sed in deviis scortis, ut vocat poeta, impendio magna erat. Lais una nocte, & fortasse uno concubitu, talentum Corinthiacum merebat, id est, decem millia drachmarum Atticarum. Hæc etiam illi captura fuit atque ἐμπολή. Hæc enim à mercede, ut dixi, non distinguitur per τὸ ἧττον ac τὸ πλέον, sed ratione turpitudinis. Ita Græci μισθὸν & μίσθωμα differre dicunt, ut capturæ à quæstu vel mercede Latinis distant. Ammonius de differentiis vocum, μισθὸς μισθώματος διαφέρει. Μισθὸς μὲν ἐστιν ὁ δίκαιος, μίσθωμα δὲ τὸ ἐπονείδιστον. Μισθὸς est merces quæ pro re iusta & honesta accipitur, *μίσθωμα captura* sive pretium ob turpem rem & flagitiosam. Ad repetitionem igitur quod attinet, sive

LI condi-

condictionem ob turpem causam, constat ex iure Romano in his quæ meretricium facerent cessasse repetitionem eius quod iis datum fuerat. Sed quæsierunt doctores, quod promissum tantum esset, non solutum meretrici ob concubitum, an ea petere id posset. Non posse, Glossæ auctor sentit. Huic adstipulatur Advocatus. Ego in alia sum sententia, iisque potius assentior qui mercedem sibi promissam meretricem petere posse aiunt. Iure ac more Romanorum antiquo nihil est certius. Nam moribus nostris & ex disciplina Christiana aliud dicendum. Nisi si princeps Christianus non solum lupanaria permittat, sed etiam vectigal ex capturis meretricum ac lenonum instituat, ut factum non solum à Caligula, sed etiam à Christianis imperatoribus usque ad Anastasiũ, qui χρυσάργυρον sustulit. Illud chrysargyrum vectigal, etiam meretricibus impositum fuit, quæ publico tenebantur ob quæstum corporis quem faciebant publicum. De quo Euagrius lib. III. Hist. Ecclesiasticæ cap. XXXIX. Ἐπέκειτο δὲ ἑτέροις πολλοῖς ὑπὲρ ἑταίρας τὴν τροφὴν πορίζουσι καὶ ταῖς ἀπεμπολώσαις τὴν ὥραν τοῦ σώματος, καὶ χύδην πορνείᾳ ἐπὶ τοῖς κεκρυμμένοις καὶ λανθάνουσι

νουσι τῆς πόλεως τόποις ἐπὶ χαμαιτυπείοις ἐκδεδομέναις. Hodie quoque Romæ cum summus Pontifex meretrices toleret, & πορνικὸν τέλος ex eorum capturis percipiat; non aliud in hac quæstione pronuntiandum quam quod Iurisconsulti Romani olim respondissent consulti super hoc an meretrici promissam mercedem petere liceret. Cui enim dubium quin illis moribus actionem habuerit meretrix ad exigendum quod sibi pepigisset vulgati corporis pretium? Cui corpore merere licuit, an non licuisset mercedem ob hanc pactam & promissam reposcere? Qui minus quam exigere mercedem ob rem aliam quamlibet aut operam locatam? Lupanaria publica extabant, prostabant in his utriusque sexus meritoria scorta, per varias cellas distributa. Titulum unaquæque meretrix cellæ suæ inscribebat quæ nomen indicaret, fortasse & pretium concubitus. Luce palam cuilibet in fornicē descendere licuit ut libuit, & meritorias illas lupas agitare, pretio quod illę merci suæ posuissent, vel quod lenones ipsarum domini, si quæ in lenonium erant potestate, taxassent. Si quod ex eorum quæstibus vectigal caperet respublica, ut sæpe factum tam Ro-

mæ quam in Græcia, tanto magis exigendi & petendi ius iis fuit, quod pro concubitu pactæ essent. Unde enim vectigal publico solverent si ipsæ facultatem petendi non haberent, quod sibi foret promissum? *Meretrix*, inquit Advocatus, *non inhoneste accipit*, *petere tamen non potest*. Cur non potest, si hunc quæstum publice facere illi permissum, & pro eo etiam partem ex capturis publico pendere tenetur? *Sane quædam*, inquit, *etsi honeste accipiuntur, inhoneste tamen petuntur*. leg. 1. π. proinde. D. de extraordinariis cognitionibus. Sed nihil ea lex facit ad id quod hic in quæstione est, utrum meretrix mercedem honeste petere possit quam non inhoneste accipit. Ibi agitur de professoribus & iis personis quæ hoc privilegii habebant ut iis ius extra ordinem à præsidibus pronunciatum diceretur, mercedem ob operam petentibus. In eorum numero erant liberalium artium professores, Rhetores, Geometræ, Grammatici, & quicunque mercede docebant aut mercede qualemcunque operam locabant. In his continebantur & medici & obstetrices, ludi litterarii magistri, librarii, calculatores, notarii. Advocatis quoque honorarium peten-

petentibus similiter ius reddebat extra ordinem provinciæ præses. Comites quoque legati Cæsaris & salarium petentes apud præsides audiebantur. Item nutrices pro nutriciis, sive nutricationis salariis, ob alimoniam infantium, apud præsides quod sibi debebatur petebant. Sed quæritur in eadem leg. π.IV, an & philosophi professores in eo numero sint, Id est, an eodem privilegio fruantur quo professores, ut de mercede agentibus à præside reddi debeat? Respondet Iurisconsultus, se non putare. *Non quia non religiosa res sit, sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere.* De mercede igitur ius illis dicere extra ordinem non debet præses, quia nummos poscere ipsis turpe est, & mercenariam operam habere. Multo minus apud iudicem pro ea honestum illis est petere mercedem. Sequitur paragraphus *proinde*, quo de iuris civilis professoribus idem dicitur, *esse quidem sanctissimam iuris Civilis scientiam, sed quæ pretio nummario non sit æstimanda nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur qui in ingressu sacramenti offerri debuit.* Subiicit deinde Iurisconsultus, *quædam enim tametsi honeste accipiantur, inhoneste tamen pe-*

tuntur. Vt doceat Advocatus meretrices non posse petere in iudicio quod ipsis promissum est, legis huius rationem adfert quam Iurisconsultus allegat, ut ostendat, à iuris professoribus inhoneste peti quod tamen honeste possunt accipere. Videamus quæ similitudo in re ipsa sit, in personis, in professione, in ratione. Sanctissimam iuris professionem confert cum meretricio quæstu, meretrices cum professoribus iuris. Honeste petere honorarium non posse iuris professores ait Iurisconsultus, meretricem petere non posse nemo dixit Iurisconsultorum. Ratio cur inhoneste petere videantur iuris professores ea est, quod mercenaria non debet esse eorum professio. Meretricum quæstuariam esse professionem, & quidem turpem, quantumlibet licitam, nemo negaverit. Ratio igitur non eadem est cur professores Iuris petere in iudicio honeste mercedem non possint, & cur meretrices petentes repelli debeant. Immo nulla est ratio cur istæ non petant mercedem pactam & promissam, cum corpore mereant, quæstum corpore faciant, & mercenariam habeant professionem. At nulla est ratio cur petant iuris professores mercedem,

quo-

quorum professio non est mercenaria. Meretrix, cui licet mercedem pro usu corporis pacisci, potest eam petere quam pacta est, cum iuris professori honestum non sit pacisci mercedem pro opera. Nec honeste ergo eã petere potest quã pacisci non potest. Dehonestat professionẽ civilis sapiẽtiæ professor qui paciscitur mercedẽ & petit. Meretrix vero cõvenienter quæstui quẽ exercet facit dũ petit. Sãctissima est professio iuris, turpissima est professio meretricis. Illam nummario pretio non esse æstimãdam dicit Iurisconsultus, hanc vilissimo plerumque etiam quę venditat, æstimat. Cum dedecorare professionem existimetur mercedẽ petendo Iuris professor, accipere tamen honeste posse Iurisconsultus ait, quod illi datur citra pactionẽ à volentibus. De meretrice vero non honeste eam accipere Iurisconsulti dixerunt, sed tantum *non turpiter* accipere cum sit meretrix. Turpe nimirũ non est meretrici mercedem accipere, cum ratio quæstus quem profitetur id postulet. Ergo etiam postulat mercenaria earum professio, ut petere possit quod non est datũ, sed promissum. Quod de omnibus dici debet artium sordidarum opificibus, sed & honestarum

quicunque mercedem pro opera vel arte possunt pacisci & exigere. Nec minus de meretricibus, ubicunque licebit eis publice meretricium quæstũ profiteri, & vectigal etiam pendere coactę sunt publico, ut olim more receptum fuit, non solũ sub gentilibus, sed etiam sub Christianis imperatoribus. Ex his colligi potest, quam recte attulerit Advocatus verba legis quæ de iuris professoribus dicta sunt ut ea accommodaret meretricibus, ac probaret, quemadmodum iuris professores honeste mercedem petere in iure non possunt, ita nec meretrices posse. Iungentur iam gryphes equis. Deinde ita paratragœdiat ut fortassean solet interdum cum in perorando os calefactat: *Ius non ideo est conditum, leges non ideo latæ, fora non ideo constituta, ut istiusmodi locus sit.* Immo & lenonibus & histrionibus iudicium reddebatur, cum aliquid petebant, haud secus quam aliis honestioribus personis. Cur non ergo & meretricibus? Certe ius & pro illis conditum, leges & pro illis latæ, fora etiam pro illis constituta, agere etiam iure poterant, cum mercedem nimirum negatam ex pacto peterent in iudicio. Cur enim professionem publice facere illis licuit, titulum inscri-

inſcribere, mercedem exigere, ſi petere eam apud iudicem non poterant, cum & ex capturis ſuis partem publico deberent præſtare vectigalis nomine? Dixerat Covarruvias, in pactione quæ cum meretrice intercedit, materiam vendibilem eſſe. Quod quomodo dixerit, ſe neſcire ait Advocatus. Immo ſcire id facile eſt. Qui equos locant, mulos, mulas & aſinos, qui carnem laniones in macello vendunt, non aliter vendibilem nec locabilem mercem vel operam exhibent quam meretrix, quæ uſum ſui corporis vendit, locat, proſtituit. *Sed eiuſmodi,* inquit Advocatus, *emptiones & venditiones ius civile non agnoſcit.* Immo agnoſcit, cũ magiſtratum ipſis propriũ attribuit, qui de earum cauſis cognoſceret, apud quem profeſſionem ſuam deferrent. Is erat Ædilis. Apud eum etiam matronis quæ meretricium facere optabant, licuit id ipſum profiteri, ut conſtat ex Taciti 11. Annali his verbis, *Eodem anno gravibus ſenatus decretis libido fœminarum coercita, cautumque ne quæſtum corpore facerent, cui avus aut pater aut maritus eques Romanus fuiſſet. Nam Viſtilia prætoria familia genita, licẽtiam ſtupri apud Aediles vulgaverat more inter veteres recepto, qui ſatis pœnarum adverſus*
 impu-

impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Ergo ante illud senatus decretum cuilibet fœminæ licentia fuit, etiam natalibus conspicuæ, corpore quæstum facere, dum meretricii professionem apud ædilem deferret. Videnda quæ ad eum locum observarunt viri doctissimi. Non solum meretricibus ac lenonibus ius reddebant Ædiles, & histrionibus, scenicisque sed etiam laniis, tabernariis, aliisque sordidarum artium opificibus. Velleius Paterculus lib. 11. de Sylla; *Primus ille & utinam ultimus exemplum proscriptionis invenit, ut in qua civitate petulantis convicii iudicium histrioni exoleto redditur, in ea iugulati civis Romani constitueretur auctoramentum.* Vt histrionibus, ita & lenonibus, & meretricibus, iudicium reddebatur, non solum de iniuria sibi illata querentibus, sed etiam mercedem petentibus. Apud Ædilem igitur petebant, non apud prætorem nec præsidiem. Horum, ut & principis, aliorumque maiorum magistratuum, propria cognitio fuit, quæ ideo distinguitur à Iure ordinario apud Suetonium in Claudio ubi dicit, rem eam non esse *cognitionis*, sed *iuris ordinarii.* Apud minores igitur iudices & ordinarios, ut apud Ædiles, mercedē suam petere

petere poterant lenones & meretrices. Honestarum artium professores apud præsidem, cuius fuit extra ordinem cognitio, ut his mercedem petentibus ius diceret. Quæ tractantur eo Titulo de extraordinarii, cognitionibus, vir doctissimus in Sparsione florum ad ius Iustinianeum maxime ad illa beneficiorum genera pertinere dicit, de quibus agit Seneca lib. VI. cap. XIV. & XV. quæ sine conventione quidem præstantur, sed animo tamen vicis expectandæ, quæ cum sæpe non redderetur, *reperta*, inquit, *sunt hæ actiones, sicut ingrati apud Macedones & plerosque alios populos.* Ego vero de his beneficiis tractari non puto eo titulo Digestorum, nec id velle Senecam locis indicatis. Lex prima D. de extraordinariis cognitionibus, ostendit, de mercedibus toto eo titulo agi, non de ullis beneficiis qualia commemorat vir impense doctus. De mercedibus igitur ius extra ordinē dicebat præses certis personis quibus merces soluta non esset, vel ex pactione vel ex more. Mercede tum docebant artium liberalium professores. Si merces his decreto civitatis constituta erat, quod ut plurimum fiebat, petendæ ius habebant, si non redderetur, apud

apud præsidem. Non dubito & quibusdam eorum quibus ius extra ordinem dicebat præses, de pacto mercedem fuisse promissam, ab his qui operam eorum conduxerant. More etiam nonnullis constitutú pretium dabaturt, ut nunc fit medicis. Quod solent vulgo in aliqua civitate accipere pro una ægri ἐπισκοπῇ, hoc ab omnibus quasi ex compacto qui eos vocant solet etiam dari. Si negaretur, posset tantum petere in iudicio. Ubicunque mercedis nomen auditur, nullum est beneficii ibi intellectus, nec ea mens Senecæ locis allegatis. Mercenarius medicus, ut olim omnes fuere, & nunc sunt, non pro sanato ægro vel occiso vicem beneficii expectat, sed mercedem operæ & curæ expetit. Præceptor quoque qui non gratis docet, non par pari sibi reponi desiderat, aut pro beneficio gratiam referri, sed δίδακτρον & pretium operæ flagitat. Obstetrix quæ parienti adsistit, & quæ olim quoque medicinam mulieribus faciebat, non beneficii compensationem, sed pro ope atque opera mercedem postulat. Comites salarium, Advocati honorarium, in eo titulo Digestorum apud iudicem, non retributionem pro beneficio petunt, & peten-

petentibus ius reddit extra ordinem præses. Ibi etiam de librariis, calculatoribus, notariis & aliis tractatur, quibus mercedem petentibus extra ordinē ius dicitur, non beneficii pensationē requirentibus. Nihil omnino eorum, de quibus agitur, eo titulo, sine conventione præstatur, aut si non ex conventione, ex consuetudine certe datur, vel etiam lege definitum & taxatum, ut in honorariis Advocatorum. Inde & *συνήθεια* Grecis pro salario quod ex more præstari solet. Optimæ Glossæ, *Salarium, ὀψώνιον, παροχὴ, συνήθεια, ἀλλαπικόν.* *Consuetudinem* etiam pro eodem quidam ex Latinis scriptoribus ævi sequioris dixerunt, ut aliis iam notatum. Partim igitur pactione, partim more, partim lege, salaria & mercedes penduntur mercenariis professionibus & artibus. Et plerumque pro regionis conditione ac more ut mercium ita & mercedum varia est pensitatio. Quas & Seneca eo ipso loco eleganter dicit *ex consuetudine & annona* æstimari. Sic enim scribit ubi de huiusmodi mercedibus medico & præceptori dari solitis agit: *Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen illic ullum tuum munus est ut non ex usu effectuve, sed ex consuetudine & annona æstimetur.* Alibi quippe carius

carius vendunt suam operā medici, alibi vilius. Præceptorum quoque aliis in locis vilior est annona, in aliis gravior. Etiā in illis ipsis medicinę & libralium artium professionibus, conventiones de mercede interdum intervenire consuesse tradit Seneca ibidem, *In optimis verò*, inquit, *artibus, quæ vitam aut conservant aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est.* Medicinam intelligit & studiorum liberalium professionem. Philosophus ille eo libro VI. de Beneficiis cap. XIV. & XV. disputat de his quorum mercenarium beneficium est, id est, qui non commodant quod cuique utile esse potest aut necessarium, sed pretio vendunt, aut mercede locant. Exemplum primo ponit de mercatore qui frumentum vendit. Vivere non potest qui emit nisi emerit, sed non debet vitam mercatori unde emit. *Isto modo*, inquit, *ne medico quidem quidquam debere te, nisi mercedulam, dico, nec præceptori, quia aliquid numeraris. Atqui eorum omnium apud nos magna est caritas, magna est reverentia.* Ex quo videtur concludi posse, ultra mercedem aliquid deberi medico & præceptori, quasi præter operam pro qua mercedem accipiunt, beneficium etiam

etiam dederint quod non repensatur mercede. Adversus hoc responderi ait, quædam pluris esse quam emuntur. Emi à medico rem inæstimabilem, id est, vitam & bonam valetudinem: à præceptore bonarum artium doctrinam, & animi cultum, bonamque mentem. Non his igitur rei pretium, sed operæ solvi, quod deserviant ægris suis, quod pueris vacent. Sic mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferre. At iurisconsulti non hæc dividunt, aut si dividenda sunt, non spectant nisi mercedem, & beneficium illud maius, quod ex opera medici in ægrũ redundat, & ex præceptoris diligentia in puerum, non considerant. Iudex etiam de illa tantum mercede extra ordinem cognoscit, & eam petentibus ex conventione vel ex consuetudine ius reddit. Inde ille Titulus Digestorum de extraordinariis cognitionibus. Præterea non de solis medicis aut artium liberalium professoribus, qui rem inæstimabilem sub mercede tradunt, sed de aliis mercenariis artibus, à quibus ultra operam nullum beneficium acceptum potest dici, ut sunt librarii, notarii, tabularii. His quoque extra ordinem mercedem ex conventione petentibus iudicium

dicium reddebat præses. Non agitur itaque in hoc Titulo, ut viro doctissimo placuit, de his beneficiis, *quæ sine conventione quidem præstantur, sed animo tamen vicis expectandæ*. Omnia illa beneficia de quibus eo loco Seneca tractat mercenaria sunt, & non sine conventione mercedis solvendæ præstantur, ne illud quidem quod à medico datur, aut à præceptore studiorum liberalium. Quod autem in his quidam distinguebant operam pro qua mercedem accipiebant, & meritum artis vel rem ipsam quam ex arte sua conferebant, quæ pretio non erat æstimanda, ut pote inæstimabilis, id refellit ibidem Seneca. Cum enim illi dicerent, quædam pluris esse quam vænierunt, ut sanitatem quam à medico emimus pretio, aut animi cultum quem similiter nobis præceptor mercede vendit, ideoque aliquid extra pro illis qui ea accipit, quamvis empta sint debere, philosophus hoc ita refutat. Nihil interesse quanti illa sint cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit. De eo quod vendit medicus & præceptor loquitur. Non igitur sine conventione ea ab illis præstantur, ut voluit vir doctissimus. *Deinde*, inquit Seneca, *non vaniit illud*

illud suo pretio sed tuo. Tu medice statuisti hoc pretium arti atque operæ tuæ. Tuque præceptor vel litterarii ludi magister, mercedem ipse taxasti quam tibi solvi velles. Quid ergo refert pluris esse, quod das, quam à te est venditum? Pluris id vendere non potuisti. Pretium cuiusque rei pro tempore est. Quamvis magni æstimetur sanitas quam præstat medicus, & eruditio quam confert præceptor, tanti sunt tamen quanto pluris vænire non possunt. Præterea, inquit, nihil venditori debet qui bene emit. Id est, qui rem infra suam æstimationem emit, & viliore pretio quam vere æstimari debuit, nihil tamen debet is emptor cui res addicta est vili, suo venditori, quasi beneficium ei dederit mercem suam proiiciendo. Multa alia in eam sententiam addit, horum rationibus refellendis. Postea veram rationem reddere conatur, quare medico & præceptori plus quiddam debeamus quam mercedis est æstimatio quæ illis pro opera penditur. *Quia*, inquit, *ex medico & præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt obligant, sed benigna & familiari voluntate.* Vnde consequitur, non omni medico, nec omni præceptori, deberi aliquid ultra

mercedem, quasi pro beneficio ac benevolentia, quia non omnis medicus, nec omnis præceptor, parem voluntatem, ille ei quem curat, iste ei cui præcipit, præstant. Ergo medico, qui me in quæstu habet cum æger sum, & cum aliis suis ægris ex quibus mercedem percipit computat, nihil ultra mercedem debeo. Si peculiarem sedulitatem in me curando adhibet, si plus impendit quam necesse est, si pro me non pro fama artis laborat, si officia denique amici exhibet dum medicinam facit, tum plus quiddam me illi debere certum est quam quod mercede pensari possit. Idem de præceptore, si præter illa quæ à præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillavit ac tradidit, & ea administravit quæ ibi narrantur à Seneca. Sed idem etiam dici potest de servo mercenario, si ministeriis cõmunibus non contentus, plus quam dominum vulgo servus solet, me diligit, pro affectu quo me prosequitur aliquid illi debeo quo merces illi promissa non defungitur. *Sed &*, addit etiam Seneca, *sordidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adiecimus, si nobis opera illorum enixior visa est. Et gubernatori & opifici vilissimæ mercis, & in diem se lo-*

locanti corollarium adspersimus. Cum hoc fiat etiam in vilissimis & sordidissimis artificiis, non minus & illa numerari oporteret *inter beneficia quæ sine conventione præstantur, sed animo tamen vicis expectandæ*, ut vult ea esse vir doctus, de quibus in hoc titulo de extraordinariis cognititionibus tractatur. Quæ tam falsa sunt quam quæ falsissima. Artium & professionum mercenariarium duo erant genera: honestiores, ut liberalium artium professio; & minus honestæ ut sellulariæ. Artium liberalium professoribus de mercede agentibus sibi promissa, ius extra ordinem præses dicebat aut prætor, in provinciis præses, in urbe prætor. Et quibuscunque aliis idem indulsere leges privilegium, qui nominatim recensentur leg. 1. D. de extraordinariis cognitionibus. Aliarum artium opificibus sellulariis aut quæstus minus honesti professoribus, non prætor, non præses extra ordinem iudicium reddebat mercedem in iure petentibus, sed ædiles plebis. De lenonibus id ostendit Iustinus lib. XXI, cap. V. ubi de Dionysio scribit, postquam privatus ex tyranno factus, & in exilium pulsus, *non contentum in eum publico vagari, sed potare: nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totos dies*

desidere, & apud ædiles adversus lenonem iurgari. Multis ex locis denique historiæ Romanæ liquet ædilem meretricibus, aleonibus, tabernariis, & aliis sellulariis sordidisque opificibus ius reddidisse, vel ut delinquentes multaret, vel aliquid petentes audiret, & renuentes solvere quod promisissent compelleret. Alię erant professiones adeo honoratæ, & sanctæ, ut quod mercenariæ non essent, mercedem ipsis petere in iudico indecorum esset, quamvis cum decoro à volentibus accipere possent, ut philosophiæ & iuris scientiæ professores. Quos inhoneste petentes mercedem quia mercenarii non essent, ex Iurisconsulti sententia, perperam Advocatus comparavit & coniunxit cum meretricibus, quas petere non posse mercedē quamvis mercenariam vitam colăt, temere & falso pronuntiavit. In eo quod meretrici datur mercedis pro usura corporis, Marcellus & Labeo scripserant, non utriusque turpitudinem versari, sed solius dantis, & hanc rationem attulerant quod illa turpiter quidem faceret quod esset meretrix, non turpiter autem acciperet cum esset meretrix. Hoc est quod supra posuimus, convenienter suæ professioni illam accipere, quia hunc

quæ-

quæstum profitetur. Ideo non turpiter facit accipiẽs, quia iuxta professionis suę & quæstus rationem id accipit, cum tamen ipse quæstus, & ipsa professio sit turpis. Quod autem dantis in ea re turpitudinem solam versari dicere Iurisconsulti illi visi sunt, id mirum videtur Advocato Iuris perito Romani & Attici. *Sed quare dantis,* inquit? *An is qui aliquid dat meretici, turpiter dat? Sane quemadmodum meretrix non turpiter accipit, etsi turpiter faciat quod sit meretrix, ita qui dat meretrici non turpiter dat, etsi turpiter faciat quod ductet meretricem.* Non simile est quod pro simili ponit. Meretrix quæ hanc professionem quæstus meretricii habet, quod accipit ratione professionis, non turpiter accipit, quamvis ipsa professio turpis sit. Sed qui dat meretrici, si turpiter facit quod meretricem ductet, turpiter etiam dat quod dat ut meretricem ductet. Nam datio ob rem turpem ipsa turpis est. Excusat professio meretricẽ, & efficit ne turpiter accipiat quod convenienter professioni accipit. Qui dat, nõ excusatur ulla tali professione, nec potest dicere se professionẽ hanc habere meretricis ductandæ, & dandæ mercedis ut eam ductare queat. Meretrix quę-

ſtus gratia accipit,& profeſſione ſua fungitur dum accipit, ideo nec turpiter accipit. At qui dat meretrici, libidini ſuæ obtẽperat,& indulget,& ſic intemperantiam & continentiam fatetur. Ideo turpiter dat. Addit Advocatus: *Nec ſane eius qui dedit in eo turpitudo verſatur, quod dedit, ſed quod rem à ſe meretrici datam condicit.* Hoc ineptum, & falſum, & contra Iuriſconſulti mentem. Non enim dicit, dantis turpitudinem in eo verſari quod condicat. Si ita eſſet, nulla eſſet eius qui dat meretrici in dando turpitudo, ergo nec in ea ductanda. Turpe itaque non eſſet cuiquam ſcortum ductare, & ſubigere. Repetendo quod dediſſet, turpiter tantum faceret, non dando. Id manifeſto contra ſententiam Iuriſconſultorum facit, quæ toto illo titulo conſignatur, *de condictione ob turpem cauſam*. Turpem eam eſſe cauſam tradunt, aut ut dantis ſit turpitudo non accipientis, aut ut accipientis duntaxat non etiam dantis, aut utriuſque, ut eſt in leg. 1. D eodem. Cum dantis eſt turpitudo, non illam verſari in eo dicunt, quod condicat datum ob turpem cauſam. Sed ex eo rationem petunt an condici poſſit datum, aut non condici, prout dantis tantum aut accipien-

cipientis fuerit turpitudo, aut utriusque, Ubi utriusque turpitudo versatur, dantis & accipientis, tum cessare repetitionem dicunt. Quod si turpitudo solius accipientis fuerit, repeti datum posse dicunt. Ut si quis dederit ne iniuria sibi fieret. Secundum hæc quæsitum est, an repeti possit quod meretrici datum est. Repeti non posse ex eo manifestum est, quod ubi dantis & accipientis versatur turpitudo, repeti non potest. Hæc communis fuit ratio iurisperitorum ex ea regula deprompta, qua non repetitur res in qua danda tam dantis quam accipientis turpitudo versatur. Dantis turpitudo, non ea intelligitur quam somniavit aut hariolatus est Advocatus, quæ in condicendo quod datum est cernitur. Immo an condictioni locus sit, ex eo quæritur, quod aut dantis aut accipientis sit turpitudo, aut utriusque. Si accipientis sit solum, repeti, id est, condici potest. Si sit utriusque, id est, dantis, & accipientis condici & repeti non potest. Si solius sit dantis, ne repeti quidem posse constat. Vt si quis in adulterio deprehẽsus, quo se redimeret dedit, solius dantis est turpitudo, quemadmodum dicitur in leg. IV. D. eodem. Duplici autem ratione quod

meretrici datum est repeti non potest, sive utriusque turpitudinem in eo versari dicamus, quæ vulgaris fuit opinio Iurisconsultorum, sive solius dantis, ut Labeoni & Marcello placuit. Meretricem enim turpiter facere quod sit meretrix, non turpiter accipere cum sit meretrix. Ea dantis turpitudo, quam solam versari Labeo & Marcellus scripsere in eo quod meretrici datum est, non in eo versatur quod rem à se meretrici datam condicat, ut Advocato inscite visum est, sed in eo quod dedit. Immo ideo condici pecuniam datam meretrici non posse, nec repeti, Iurisconsulti suprascripti pronuntiarunt, quod solius dantis turpitudo sit. Idem tamen omnino est, quantum ad condictionem quæ negatur attinet, sive solius dantis turpitudo versetur, sive utriusque, id est, dantis & accipientis. Vtroque enim casu repetitio cessat. Sed subtilius Labeo & Marcellus solius dantis turpitudinem in eo quod datur meretrici cerni censuerunt, quod tametsi turpiter faciat quod sit meretrix, non turpiter tamen accipiat cum sit meretrix. Quod iam explicavimus. Sed hic mos est Doctorum Iuris hodiernorum & Professorum, Advocatorumq;, ut si quidin

speciem vel verbo tenus in aliqua lege simile alteri legi apparuerit, id per vim obtorto collo trahant ad probationem rerum in totum dissimilium, ut hic fecit Advocatus cum iuris professores meretricibus adiunxit ex lege male intellecta. Quibus in locis meretrices non tolerantur, nec lupanaria publica sunt ac lege licita, quod datum est meretrici, repeti quidem non posse crediderim, sed petere eam posse quod ei ex ea causa promissum fuerit, non putem. Hoc idem servatur in alea legibus vetita. Si numeratam & præsentem pecuniã inter ludendũ depositam victor abstulit, repeti non potest. Si is qui perdidit, præsentem pecuniam non dedit, sed promisit collusori, nulla actione qui vicit eam petere potest. Vt crescat hoc caput, nec exile nimium exeat, mutuabimur emendationem Advocati ex cap. XXXIV. Observationum eius, quæ follem hunc inflabit. Ea est de genere cæterarum quas examinavimus, atque eiusdem plane κόμματος, id est, pessima & ineptissima. Vitium ait esse nemini animadversum in leg. XIV. π. VII. D. de religiosis, & sumptibus funerum. Ibi dicit Vlpianus, interdum eum, qui sumptum in funus
 fecit,

fecit, sumptum non recipere, si pietatis gratia fecit, non hoc animo, quasi recepturus. Atque ita rescripsisse Imperatorem. *Igitur*, inquit, *aestimandum erit arbitro & perpendendum, quo animo sumptus factus sit, utrũ negotium quis vel defuncti vel hæredis gerit, vel ipsius humanitatis, an vero misericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni.* Quod hæc mendosa esse animadverterit, laudo. Quod ita corrigere voluerit, & in peius mutaverit, non laudo. Scripsisse Vlpianum se putare dicit, nisi vehementissime fallatur, *vel ipsius hæreditatis*, pro, *vel ipsius humanitatis.* Certe vehementissime fallitur. Non enim ita scripsit Vlpianus. Video quidem, qua ratione dicatur defuncti negotium gerere videri, vel hæredis qui sumptum in funus fecit, sed non perspicere me fateor, quomodo videatur negotium gerere hæreditatis, qui defunctum sepelivit, aut sumptum in eius funus fecit. Quid est enim hæreditas? Res plane incorporalis, & inanimis. Negotium eius nemo potest gerere videri, præcipue in testatore sepeliendo, aut funere eius procurando. Quid interest hæreditatis, ut funus ducatur testatori, aut ut sepeliatur, aut humetur? Interest sane ipsius defuncti, inter-
est

est etiam hæredis. Defuncti honori hoc præstatur. Etiam hæredis honos in eo versatur, ut sepeliatur & funeretur testator. Hæreditas vero id curat scilicet. Si quis hoc præstitit in gratiam defuncti, non potest recipere sumptum quem fecit, si quidem pietatis gratia fecit, non hoc animo quasi recepturus. Non enim potest hóc à defuncto recipere. Si hæredis negotium gessit, ab hærede sumptum recuperabit. Sin vero hæreditati hoc dedit, quid dicemus? Vtrum sumptum recepturus est, an non recepturus? Non potest videri pietatis gratia fecisse qui tanquam hæreditatis negotium gessit. Ergo recipiet sumptum. Sed à quo recipiet? ab illa cuius negotium gessit? Ergo ab hæreditate. Hæres ipse non dabit. Non enim negocium eius gessit qui defunctum funeravit, sed hæreditatis. Non defunctus, non enim potest. A quo igitur recipiet? Ab hæreditate, cuius negotium gessit. Hæc sunt ineptissima. At si quis dicat, non esse recepturum, quia gratia pietatis fecerit, hæreditas pietatem non admittit. Nec quod ejus causa factum fuerit, pietatis gratia factum esse possit dici. Quod pro ea gestum fuerit, debebit repeti. Sed à

quo?

quo? Ab ipſa hæreditate. Iterum dico, hæc inepta ſunt, & eo, qui ſe Iuriſconſultum dicit ac profitetur, indigna. Præterea *hæreditatis* pro *humanitatis* correctio nimis audax, & nimis longe à veſtigiis ſcripturæ antiquæ recedit. Levi tantum tranſpoſitione locus laborat qui ſic reponendus eſt: *Vtrum negotium quis, vel defuncti, vel hæredis gerit, an vero ipſius humanitatis, vel miſericordiæ, vel pietati, vel affectioni tribuens.* Quærit Advocatus, quid ſit, *humanitatis negotium gerere?* Dicamus illi idem eſſe quod humanitatis vices implere, humanitati ſatisfacere, & id quod homo homini debet, præſtare. Hoc negotium nempe habet, hanc curam humanitas, ut homines qui ea præditi ſunt, hominibus præſto ſint, vivis opitulentur, mortuos ſepeliant, omnia officia ipſis exhibeant quæ poſtulat humanitas. Huius humanitatis negotium gerit, qui exequitur quod illa ab homine flagitat. Petronius dixit, *fortuna ſupra nos negotium ſuum gerit.* Quod quis agit naturæ ſuæ vel conſuetudini conſentaneum, hoc negotium ſibi conveniens cum videatur quaſi datum habere, quoties id implet, *negotium ſuum genere* dicitur. Ita ergo eleganter *negotium humanitatis gerere* hic

hic dixit Iuriſconſultus, qui humanitati quod deſiderat præſtat, & hominis officium erga hominem exequitur. Si hæc loquutio nimis ipſi dura videtur & inſolens, poteſt non diſſentiente me eam amovere, ſubſtituta hac lectione, *an vero ipſi humanitati, vel miſericordiæ, vel pietati tribuit, vel affectioni*. Nullum iam habebimus negotium humanitatis. Sed negotium non tantum ab hoc loco removet, verum & ipſam humanitatem furcillis expellit, & *hæreditatem* pro ea intrudit. Sane ſapit. Hæreditas, ſi opima eſt, dites homines facit, non humanitas. *Quare*, inquit, *ſeparat iſtic Vlpianus humanitatem à pietate, & miſericordia? Sed quare etiam is qui ſumptus in funus facit animo eos recipiendi, negotium humanitatis gerit? Quod ſi negotium humanitatis gerit, debet ab humanitate ſumptum repetere. quæ omnia dici nequeunt niſi abſurdiſſime*. Immo ſi fateri verum volumus, hæc ab eo dicta ſunt inſcitiſſime, & ineptiſſime. Quaſi Ulpianus intellexerit, eum qui humanitatis negotium gerens, ſumptum in funus fecerit, eos ſumptus recipere. Apparet, mentem legis non percepiſſe qui eam ſic interpretatur. Dixit Iuriſconſultus in eo paragrapho, interdum eum qui ſumptum

ptum in funus fecit, non ſumptum recipere, ſi pietatis gratia fecit, non hoc animo quaſi recepturus ſumptum. Ut ſciatur autem quo animo ſumptum fecerit in funus qui illud procuravit, perpendēdum ait arbitro eſſe, & æſtimandū, quo animo ſumptus factus ſit, utrum nimirum negotium quis defuncti aut hæredis geſſerit, an vero ipſius humanitatis, vel miſericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni. Nam ſi negotium gerere voluit defuncti vel hæredis, ſane recipiendi animo feciſſe ſumptum videbitur. Sin vero humanitatis ſolum curam gerens, vel miſericordiæ, vel pietati, vel affectioni tribuens, ſumptum illum fecit, apparet feciſſe non recepturum. Quod diſputat deinde pluribus in hoc ipſo capite Advocatus, quod humanitati aut pietati & miſericordiæ tribuitur, gratuitū eſſe, humanitatis & miſericordiæ officium mere eſſe gratuitum, fruſtra id prædicat de quo nemo dubitat. Nec Vlpianus aliter in ea lege intellexit. Alio quippe animo in ſumptu faciendo funeris, negotium hominis gerit, id eſt, defuncti vel hæredis, alio qui humanitatis ipſius curam gerit, vel etiam negotium. Hic gratuito vult eſſe humanus

nus & pius, ille recepturus quod impendit, ſumptum fecit. Cur igitur humanitatem ex hac lege exterminavit, hæreditate in eius locum ſubrogata, cum in tali negotio humanitas, miſericordia & pietas recte coniungantur, & Seneca verbis ab ipſo prolatis, ubi de eadem re agit, humanitatis ſimul cum miſericordia iunctim meminerit? Ibi de eo loquitur, qui corpus in ſolitudine inventum ſepelivit, & filio cuius patris corpus illud fuit, hoc beneficium imputabat: *Hoc tamen ita beneficium eſt, ſi non miſericordiæ & humanitatii dedi, ut quodlibet cadaver abſconderem, ſed ſi corpus agnovi, ſi filio tuo hoc præſtare me agnovi. At ſi terram ignoto mortuo iniecit, nullum habeo huius officii debitorem, in publicum humanus.* Cum Seneca his verbis in eadem re humanitatem & miſericordiam nominaverit, cur Ulpiano hæc duo quoque recte iuncta vocabula ferre non potuit, ſed humanitatem inde exterminavit? An quia miſericordiam & pietatem non differre putavit ab humanitate? Ita certe videtur. Nam quæſivit initio capitis, cur Vlpianus humanitatem à miſericordia & pietate ſepararit. Et ſub finem capitis, quo colorem haberet aliquem relegandæ humanitatis, ut hæ-

hæreditatem pro ea vendicaret, rationem hanc attulit, quod humanitas nimirum nihil ea in re distaret à misericordia, & pietate. *Vt qui humanitatis*, inquit, *causa fecit, sumptum repetere velle credatur, qui misericordiæ & pietati officium illud præstitit, de sumptibus recipiendis cogitasse non præsumatur.* Sane nec hoc voluit Vlpianus, ut qui sumptus humanitatis causa fecerit alicui funerando, eos repetat, non magis quam qui pietati & misericordæ tribuit vel affectioni. Sed nec separavit humanitatem à misericordia hoc sensu, ut humanitati eos sumptus tribuens recipiendi animo faciat, non recepturus illos si pietatis gratia & misericordiæ id impenderit. Sic enim separavit humanitatem & misericordiam, ut utriusque diversum esse animũ intellexerit atq; affectũ. Verũ ita discrevit tanquã differentes animi motus, & affectus, quibus tamen idem finis propositus, gratuitum officium mortuo sepeliendo ac funerando præstandi. Atque ita plane Seneca eas voces coniunxit, ut tamen eodem modo eas separarit quo ab Vlpiano sunt distinctæ: *Si non misericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadaver absconderem.* Ulpiano igitur negotiũ humanitatis agere, idẽ est quod

quod humanitatis curam & respectum habere, facere quod iubet & exigit humanitas. Non recepturus sumptum funeravit qui humanitatis negotiũ gerens eum fecit, haud sane magis quã qui misericordiæ & pietati vel affectioni id tribuit. Quid opus ergo fuit Critico humanitatem hinc exulare iubere, præsertim hoc loco tam belle convenientem ac pæne necessariam, cum liceret eam retinere vel alia emendatione longe faciliore & propiore quam quæ ab ipso excogitata est, legendo nimirum, ut supra posuimus: *An vero ipsi humanitati vel misericordiæ vel pietati tribuit, vel affectioni.* Sed nihil, ut dixi, necesse, cum eleganter dictum sit ab Vlpiano, humanitatis ipsius negotium gerere, qui hoc agit, quod humanitati agendum incumbit, & quod ipsius proprie negotium est. Humanitas autem, & misericordia differunt. Quod homo homini præstat officii beneficiive, quatenus homo id faciens, & in hominem id conferens, ut qui cogitet nihil à se humani alienum esse, & id se debere animali eiusdem spiritus & rationis consorti, hoc humanitati tribuit, & humanitatis gratia facit. Alius animi affectus est misericordia, quam inter vitiosos motus Stoici

 nume-

numerabant, & reiiciebant cum humanitatem admitterent. Dabant ſtipem mendico, ſublevabant egenum, nulla miſericordia permoti, ſed ſolum humanitatis ratione ducti. Humanitas, ut ab homine eſt, in hominem tantum confertur. Miſericordia latius patet, & ea ſic movemur, ut etiã aliorum animalium miſereamur. *Pietas* etiam aliud eſt quam humanitas ac miſericordia, ut & *affectio* ab his omnibus diverſa. Sed hæc accuratius explicare ac diſtinguere non eſt huius loci. Non omnis tamen qui miſericordia motus ac pietate aliquem funerat, ideo recipere ſumptus non poteſt quos in funus fecit. Reſpiciendum quippe eſſe & diſtinguendum *miſericordiæ modum* Iuriſconſultus ait. Aliquis enim ita miſericors eſt, ut laborem in funerando ſumere velit, ne inſepultum corpus defuncti iaceat, non ut ſuo ſumptu id faciat. *Poteſt tamen*, inquit, *diſtingui & miſericordiæ modus, ut in hoc fuerit miſericors vel pius qui funeravit, ut eum ſepeliret, ne inſepultus iaceret, non etiam ut ſuo ſumptu faceret*. Non tamen hic, ut cenſet Advocatus, negotium hæredis aut alterius ad quem id officium proprie pertinet, gerere putandus. Nec ea mens Iuriſconſulti.

Pic-

Pietate & misericordia ductus cadaver sepelivit, ne iaceret insepultũ, non tamẽ intellexit id se suo sumptu facere, sed animo recuperandi, unde unde hoc posset aut deberet recuperari, fecit. Tralaticia humanitate solebant veteres corpori exanimi quocunque in loco forte fortuna invento *terram iniicere*, ut loquutus est Seneca loco supra citato: *Aut si terram mortuo ignato inieci*. Virgilius de Palinuro, *aut tu mihi terram Iniice*. Horatius: *inhumato capiti arenæ particulam dare*. Quod Græci γλῶ ἐπιμοιρήσασθαι dixere in eadem re. Et paulo post idem Horatius: *Iniecto ter pulvere curras*. Adteximus & huic capiti emendationẽ Advocati alterã petitam ex cap. XI. observationũ. quæ non usquequaq; mihi proba videtur, sed ut omnes eius sunt, mendosa. Ea est in leg. ult. Cod. de Testamẽtaria manumissione, his verbis: *Sancimus, ut, si nõ unus veniat hæreditatis petitor, sed plures quidem uno momento, uterque vel ampliores, omnibus detur licentia communiter hæreditatem adire*. Pro his, *uterque, vel ampliores*, legendum putat celeberrimus Advocatus, *ut tres quattuor, vel ampliores*. Sed *ampliores* Latinum non est pro *plures*, ut nec *minores* pro *pauciores*. Scribi posset, *ut tres, vel amplius*.

Pro quo scioli reposuerunt, *ampliores*. Putem etiam rectius emendari posse, *ut tres, vel etiam plures, omnibus detur licentia communiter hæreditatem dare*. Nec longe à scriptura vulgata hæc abit correctio quæ habet, *uterque vel ampliores*. Adeo autem Advocato defuerunt ex iure emendationes, & observationes, quibus hanc paginam impleret, ut è Cæsare unam misellam mutuatus sit quo caput hoc integraret, minus alioquin plenum nec perfectum futurum. Sed ea etiam infeliciter ipsi cessit ἐπ' ἀριστερὰ ingenioso. Ita scribitur in vulgatis exemplaribus Cæsaris lib. III. de bello civili, cap. XXXII. *Præterea Ephesi è fano Dianæ depositas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, cæterasque eius deæ statuas. Cum in fanum ventum esset, adhibitis compluribus Senatorii ordinis quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompeio.* Ex corrupta scriptura non potuit nisi prava correctio exculpi. Si consulnisset codices manu exaratos, non potuisset in eam coniecturam incidere quam nobis pro verissima & Cæsari salutari proposuit. Sic enim rescribit: *depositasque antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, cæteraque eius deæ. Statim cum in fanum ventum esset.* Ego non video

video quid significare illa possint, *ceteraque eius deæ*. Ipse κειμήλια subintelligenda putat, & donaria. Cæterum à Cæsaris nitore & facilitate alienæ sunt eiusmodi subauditiones. Citius enim dixisset, *cæteraque eius deæ donaria*. At de solis pecuniis quæ depositæ erant auferendis cogitasse Scipionem, non de aliis cimeliis, vel donariis, ipse Cæsar diserte testatur, paulo post, his verbis: *Hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit*. Id etiam repetit infra eodem libro, his verbis: *Cæsar cum in Asiam venisset, reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianæ, sed interpellatum adventu Cæsaris profugisse: Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilia tulit*. Donariorum non meminit, sed solius pecuniæ, Præterea libri omnes antiqui ita locum illum legunt, *cæteraque eius diei constituta*, pro *cæterasque eius deæ statuas*. Unde certum est ex viri doctissimi coniectura, nostraque distinctione, ita legi debere: *Ephesi è fano Dianæ depositas antiquitus peccunias Scipio tolli iubebat, certaque ei rei die constituta, cum in fanum ventum esset, adhibitis compluribus senatorii ordinis quos advocaverat*. Nihil verius hac lectione, ut nihil falsius correctione Advocati. Sic alibi loqu-

tum Cæsarem iam viri docti adnotarunt, ut in illo ipso libro, *certumque ei rei tempus constituitur*. Item lib. VII. de bello Gallico, *tempore ei rei constituto*. Apparet, virum eruditissimum hanc suam emendationem in loco Cæsaris pro selecta, & recondita diu domi detinuisse, eamq; occasione oblata è libri margine sumptam, vel ex libris Adversariorum depromptā, ostentandæ ἀϋσυχίας de privato in publicum transtulisse.

CAP. XXVI.

De postliminio. De vocis huius origine ac significatione. Limen & limes quomodo differant. Cum quibus postliminium nobis sit, & non sit. Quinam exteri vocentur. An fœderatio inter exteros. An cum his nobis postliminium. Aliud fuisse ius preceptum Romanis antiquioribus quam posterioribus. Libertatis & civitatis postliminiū diversū. Cum fœderatis olim postliminii ius fuisse quantum ad civitatem attinet, non quantum ad servitutem. Civi Romano duarum civitatū civi se nō licuit. Quot genera fœderis fuerint. Non fœderatos nostros esse qui in ditione nostra sūt. Proculi lex emēdata & explicata. Ius hospitii inter privatos ac populos quale.

DE postliminio hic agere constitui, quoniam doctissimus Advocatus de

eo tractavit trinis Observationum capitibus, ut explicaret leg. XII. D. de captivis & postliminio reversis, in qua *quædam esse obscura* dicit, *quædam etiam depravata*. An obscuris lucem reddiderit, prava rectis commutarit, iam videbimus. Priusquam ad eam legem Tryphonini accedamus illustrandam, de *postliminii* voce aliquid dicendum. Quidam veterum Iurisconsultorum scripsere in nomine *postliminium* spectari tantum præpositionem *post*, reliquam partē *liminiū* esse productionem nominis, quasi προαγωγὴν nimirum. Sed falsi sunt. Verbum in usu fuit olim *eliminare*, pro extra limen domus eiicere. Vnde *gradu se eliminare* in tragœdia vetere apud Quintilianum lib. VIII. cap. III. *Memini iuvenis*, inquit, *inter Pomponium & Senecā etiā præfationibus esse tractatū, an gradu se eliminati apud Acciū in Tragœdia dici oportuisset. At veteres ne expectorat quidem timuerunt. Et sane eiusdem notæ est exanimat.* Ut *eliminare* expellere est, & tanquam è limine eiicere, ut *evallare* extra vallum exturbare, ita contrarium est *postliminare*, intra limen denuo recipere quod eliminatum inde fuerat. *Postliminare* autem ita factū & compositū ut *posthabere*, *postcipare*, & similia. A verbo

postlimino, nomen *postliminium*, ἡ ἐπάνοδος vel postliminatio. Vt ab æstimo *æstimium* pro æstimatione. A postulo *postulium*, vel *postulio*, à comburo *comburium:* ab impendo *impendium*, à cremo *cremium* φρύγανον, & combustioni aptum lignum, unde *cremiales arbores*. Sexcenta talia ad hunc modum formata reperiet, cui lubebit inquirere. *Postliminium* ergo est ἐπάνοδος, ut recte Glossæ veteres interpretantur, in quibus legendum *postliminium*, pro *postlimen*. Paulus Festi abbreviator: *Postliminio receptus dicitur is, qui extra limina, hoc est, extra terminos provinciæ captus, rursusque ad propria revertitur.* Id est, qui eliminatus fuerat, postliminatur. Non quod *limes* & *limen* idem sint, & quasi non differant hæ voces nisi exitu, & flexionis modo, ut placet viris eruditis, cum alioqui origine & primitiva notione idem videantur esse, sicut *materia* & *materies*, *pavo* & *parvus*, *contagio* & *contages*, *cucumis* & *cucumer*. Quæ sunt falsissima. Nam *limes* & *limen* diversæ plane notionis nunquã idem significarunt, quamvis videri queat utrumque deduci à *limo* quod est transversum. Sed *limen* putem magis à verbo *limare* derivatum, quod assiduo in-

introitu, & egreſſu limetur, & teratur. At *limes* eſt via tranſverſa inter duos agros confines, ab antiqua voce *limus*, quod eſt tranſverſus, & obliquus. Vnde paſſim veteribus *limites* exponuntur viæ tranſverſæ. Vnde & *limi*, ſulci in agro crebriores, Feſto in voce *Porcæ*. *Limes* autem quaſi maior ſulcus ſive via depreſſa inter duorum agrorum fines, à tranſverſo ſive limo ducta. *Limus* & *limes* eiuſdem ſignificationis, ut *circes*, & *circus*, ὁ κύκλος. At *limen* ut diverſæ notionis, ita etiam originis. Omnia eiuſmodi vocabula in *men* terminantia à verbis derivantur, ut *lumen*, *fulmen*, *nomen*, *flumen* & ſimilia. Ita ergo *limen* à verbo *lio*, quod eſt levigo, quia nulla pars domus limine tritior aut terendo levigatior. Græci quoque antiqui βηλὸν vocarunt, à verbo βῶ βήσω, quod frequenter calcetur. Recentiores βατῆρα appellarunt eadem ratione, quod ſæpius teratur pedibus. Quæ ſic teruntur, etiã *liari* ſolent, id eſt, lubricari, & levigari. A verbo lio *limen*, ut à fluo *flumen*: à *vio* vel vieo, quod eſt alligo vel texo, *vimen*. Horum verbalium alia paſſivæ ſunt ſignificationis, alia activæ. *Limen* paſſivæ eſt, quod liatur: *Sumen* à ſugendo, quod ſugitur: *Semen* à

ferendo, quod feritur *detrimen* five detrimentum à detero, quod deteritur. *Liare* autem Latinum idem quod Græcum λειῶσαι. Inde *liaculum* λειαντὴρ, instrumentum quo subiguntur & solidantur tectoria in parietibus. Id nomen duobus locis corruptum apud Vitruvium. lib. II. cap. IV. *Fluviatica porro arena, propter macritatem, ut signinum, liaculorum subactionibus recipit soliditatem*. Vulgo perperam legitur *bacillorum subactionibus.* Item lib. VII. cap. III. *Sed & liaculorum subactionibus fundatæ soliditates, marmorisque candore firmo lævigatæ, coloribus cum politionibus inductis, nitidos exprimunt splendores*. Vulgo est, *baculorum subactionibus.* Scripti Codices legunt, *iaculorum*. Ex quo nos fecimus *liaculorum*. Optimæ Glossæ, *liaculum*, λειαντὴρ. Verbum *liare* apud Tertullianum legitur, hoc sensu, *liare cisternas*. *Limen* igitur ut diversæ notionis ac *limes*, ita & originationis. Apud poëtam, *lato te limite ducam*. Non potuisset poëta pro eodem dicere, *lato te limine ducam*. Apud eumdem poëtam Georgicῶn II. de ordinibus vitium:

Nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret...

Si

Si legerertur, *secto via limine*, non quadraret, nec locum ibi habere posset. Sæpe *limen* pro ingressu, ut *limen Ausoniæ* Poëtæ. Idem:

Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami.

Non recte ibi posuisset, *limes erat*. Nec in ullis porro vocabulis id deprehendatur Latinis, ut terminatio sit promiscua cuiusquam in *es* & in *en*, ut *pavo* & *pavus* indifferenter usurpantur, *materia* & *materies*. Hoc igitur maxime ridiculum, *limitem* & *limen* tantum flexionis modo differre. Quemadmodum autem transversa via qua duo agri separantur invicem & disterminantur, *limitis* nomine proprie vocabatur apud agrimensores, ita via etiam quæ duorum populorum fines dividebat, *limes* dicebatur, & *limites* pro finibus. *Postliminium* non ab illis limitibus dictum, sed à domus limine quæ ultima pars ædium in publicum spectans. Inde de his qui domum rediissent, à qua exierant, in exteram sua sponte regionem profecti, aut ab hostibus capti, id verbum proprie usurpatum. Cicero pro Balbo, *ad populum latū, ut is Publicius, si domum revenisset,*

&

& inde Romam rediisset, ne minus civis esset. De postliminio ibi loquitur. Quia *limen* prima pars est domum intranti, postrema exeunti, ideo *postliminium* de reversione proprie dicitur, quæ ad *limen* domus, id est, domũ fit, ut *eliminatio*, vel *eliminium* de domo vel limine domus egressio fuerat. Quod autem posteriores Iurisconti *postliminio* tum quoque locum esse sanxerunt, cum quis intra limites receptus esset civitatis, vel provinciæ, vel reipublicæ, regnive à quo exierat, id non facit, ut *limes* & *limen* idem significet, & feriore usu, ut viri docti sentiunt, factum sit, ut *limen magis ad privata, limes ad publica referretur*. Immo non serior usus tantum, sed etiam antiquior, limen à limite discrevit. Nec *limes* ad publica tantum refertur cum sua propria significatione, sed etiam ad privata. Inde *limites agrorum*, quibus privatorum possessiones terminantur. Atque, ut scribunt Frontinus, & Aggenus, in libris de limitibus agrorum, *limes est quodcunque in agro opera manuum factum est, ad finium observationem*. Hæc significatio limitis longe abest à notione *liminis*. Est ergo *postliminium* secundum vim ac proprietatem nominis, ius ex quo nascitur reditus ad

ad limen, id est, domum. Si limen de finibus publicis interpretamur, ut fecit vir eruditissimus, nullum erit postliminium servorũ. Non enim aliter postliminio rediisse servus censebatur, nisi cum domum domini reversus foret, & in eius potestate esset, ut constat ex leg. ult. D. de captivis, & postliminio. *Cum servus*, inquit Paulus, *civis noster, ab hostibus captus inde aufugit, & vel in urbe Roma ita est, ut neque in domini sui potestate sit, neque ulli serviat, nondum postliminio rediisse existimandus est*. Qui postliminio redeunt, domum redire eos ac revenire, omnes auctores dicunt. Cicero lib. 1. de oratore: *Similique in genere, inferiore ordine si quis apud nos servisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset, quæsitum est, num is apud maiores nostros postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.* Nec aliter Iurisconsulti ipsi loquuntur. Florentinus leg. XXVI. D. eodem, de postliminio reversis. *Nec enim satis est, corpore domum quem rediisse, si mente alienus est.* Vim nominis ita explicat Cicero in Topicis ad Trebatium, ex Scævola, *ut, quæ à nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, & ex suo tanquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videan-*

videantur rediisse. Quod non de limite, sive de finibus imperii intelligendum est, sed de limine domus. Nam suum limen cuique est propriæ domus, non imperii limes. Boëthius ad illa Topicorum: *Quæcunque enim à nobis abalienata ad hostem pervenerint, cum è nostro limine exierint, si post ad idem limen revertantur, postliminio redeunt.* E limine nostro, id est, domo nostra, non è finibus imperii. Græci quoque βηλὸν, id est, limen pro domo accipiunt. Apud Homerum Vulcanus deiectus dicitur, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο, id est, *à limine domus* divinæ, *è cœnaculo cœli,* ut poëta Latinus loquitur. Sed hæc disputatio de verbo. De re ipsa videamus. Postliminium & in bello competebat, & in pace. leg. III. D. de postliminio. Quod ita explicandum, ut in bello captis bello adhuc manente postliminium tantum esset, id est, eodem bello recipi possent postliminio. Si pax ex illo bello fieret inter partes, non reditus daretur postliminio, iam pace facta iis qui belli tempore non rediissent, nisi in pactis de pace cautum esset, ut captivi redderentur. Parum igitur refert quomodo legantur verba Tryphonini leg. XII. D. eodem, dummodo sententia ea conficia-

tur;

tur, ut in pace negaretur postliminium illis qui bello capti fuerant, nisi in pactis id esset comprehensum. Aut igitur rescribendum in eius verbis, inserta negatione: *In bello postliminium est, in pace autem non his qui bello capti erant, de quibus in pactis nihil erat comprehensum.* Aut pro *nihil* legendum *id*, ut placuit viris doctissimis: *De quibus in pactis id erat comprehensum.* Id est, cum pactis comprehensum erat, ut captivi redderentur. Non dabatur alias bello captis in pace postliminium, quia ne induciarum quidem tempore postliminio locus fuit, id est, non licuit cuiquam captivo tempore induciarum ad suos redire, ut postliminio reciperetur. Multo minus ergo in pace postliminium his datum esset quod per inducias non concedebatur, ut est in leg. XIX. π. I. D. eodem. Postliminium autem in pace etiam competebat, sed his tantum qui pacatis reipublicæ temporibus nullo hoste existente ad exteros pervenissent, ibique quoquomodo sedem fixissent. Istis in patriam revertentibus postliminium in pace dabatur, ut in pace semet ipsos à patria alienaverant. Corrigendus in hac voce Tryphoninus lege suprascripta: *Verum in pace qui per-*
vene-

venerunt ad exteros. Ita enim ſcribi debet, non *ad alteros*. Quod ineptum eſt. Ea verba more ſuo, & ſollemni hariolatione, Advocatus è gloſſemate eſſe putat, idque adiectum ad illa, *ſervi efficiuntur*. Quinam illi exteri ſint cum quibus in pace poſtliminium erat, videndum. Nam cum nullus eſſet hoſtis populi Romani, plena pace, non potuit eſſe poſtliminium cum hoſte qui nullus erat. Id igitur competebat cum illis populis, cum quibus bellum non erat, ſed pax. Quales iſti fuerint, & quale illud poſtliminiũ, quod in pace dabatur, quærendum. Nam in utroque explicando hærent Doctores hodierni, nec veteres inter ſe videntur ſatis convenire, quin & aperte diſſentiunt invicem. In bello cum hoſtibus poſtliminium erat, in pace cum iis qui non erant hoſtes. Quinam illi proprie ſint intelligendi, cum non una ratio nec conditio eorum eſſet populorum, qui non habebantur hoſtes, diſpiciendum. In tria maxime genera dividebantur civitates quæ bello non diſſidebant: *Stipendiariæ* erant, aut *fœderatæ*, aut *liberæ*, ut notat Servius ad III. Aeneidos. Ex iſtis tribus civitatum aut populorum generibus, & conditionibus, in

in quas *exterorum* appellatio competat, videamus. Exteri dicũtur Tryphonino, cum quibus populo Romano postliminum erat extra bellum. *Extera gens* Pomponio leg. VI. D. eodem. Idem Pomponius leg. V. eo Titulo, ut explicet cum quibus in pace postliminium erat, ita scribit: *In pace quoque postliminium datum est Nam si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab eis captus, servus fit & eorum.* Cum *exteris* populis postliminium fuit Romanis qui hostes non essent. Sic enim *exteri* à *suis* distinguuntur. Ad suos redit qui postliminio revertitur: ad *exteros* pervenit qui abit ad illos populos cum quibus est postliminium in pace. Cum his est autem ex interpretatione Pomponii, quæ nulla societate, amicitia, hospitio, fœdere coniuncti erant cum populo Romano. Fœderatatarum ergo civitatum populi non habebantur exteri, nec stipendiarairiarum. Nam in ditione ac fide populi Romani cum essent, minus etiam hoc nomine *exterorum* censeri debent quam amici & fœderati. Soli ergo *liberi* populi qui nec fœderati

forent, nec stipendiarii, *exteri* Romanis dicebantur, & cum his solis in pace postliminium competebat. Paulus leg. XIX. *liberos* populos & reges eos esse dicit cum quibus in pace erat postliminium, & *extraneos* etiam appellat. *Postliminium*, inquit, *est ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo & in statum pristinum restituendæ, inter nos & liberos populos regesque moribus & legibus constitutum.* Liberos intelligit populos aut reges qui nec amici nec fœderati essent, & propterea *extranei* & *exteri* habebantur. Adeo autem cum sociis & amicis populis ac regibus postliminiũ non fuit, ut è contrario postliminio redisse videretur qui ab extraneis in pace, vel ab hostibus in bello redux in civitatem sociamamicamve, aut ad regem socium amicumve venisset, ut diserte scribitur in leg. XIX. III. D. eodem. Soli igitur *extranei* dicebantur & *exteri*, liberi populi regesque qui nec socii, nec amici, nec fœderati erant. Idem Paulus eadem lege: *Idque naturali æquitate introductum est, ut qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines suos rediisset, pristinum ius reciperet.* Nec solum si in fines suos rediisset, sed etiam si in fines socii alicuius amicique populi vel regis, ut paulo post dici-

dicitur. Ergo socii & fœderati populi regesque non extranei vel exteri habiti Romanis, nec cum his postliminium fuit Romano populo. Cum hæc ita sint, quomodo Proculi verba interpretabimur in leg. VII? qui expresse dicit, liberos & fœderatos populos externos Romanis esse, & cum his postliminium non esse? Sic enim scribit, *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint, non inter nos atque eos postliminium esse.* Quæ oratio intricata, videtur non satis planã & congruã habere constructionẽ: *Non dubito quin liberi populi & fœderati externi sint nobis, non inter nos atq; eos postliminiũ esse.* Præterea falsum & illud *externos* esse fœderatos populos. Cum externis postliminiũ erat, cũ fœderatis populis nõ erat. Ergo isti fœderati non externi cẽsiti, nec qui externi dicti, inter fœderatos. Vetustiorũ etiam Iurisconsultorum sententia plane pugnat cum hac Pauli & Pomponii, atque etiam, ut eius verba scripta extant, Proculi opinione, qua statuitur, postliminium non fuisse cum fœderatis. Ecce enim Gallus Aelius apud Festum; qui postliminium cum populis liberis, & cum fœderatis, & cum regibus, Romano populo ita esse scribit, ut cum hostibus: *Cum populis liberis & cum fœde-*

 ratis

ratis regibus nobis est, ita ut cum hostibus. Cum hostibus in bello postliminium fuit, cum liberis & fœderatis in pace. Sic enim quæ dicit accipienda sunt. Per *liberos* intelligit qui non sunt fœderati. *Liberos* autem & *fœderatos* ita iunctim ponit ut Proculus dicta leg. VII. *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint.* Enimvero si postliminium cum fœderatis quoque fuit, etiam fœderati externi habiti. Et verum est quod dixit Proculus, liberos & fœderatos externos esse. Sed repugnat quod subiungitur, *cum his non esse postlimininm.* Nam cum externis, & cum fœderatis etiam Gallo Aelio teste postliminium fuit. Cum his solis qui in ditione populi Romani erant non fuisse postliminium, idem significat his verbis, quæ sic legenda sunt, ut Ursinus olim emendavit, non Cuiacius, ut dictitant viri docti, *Quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est.* Hæ sunt *stipendiariæ*, de quibus ante diximus. Ergo his exceptis quæ in ditione populi erant, cum reliquis duobus generibus postliminium Romanis fuit, cum fœderatis nempe & liberis. Et utræq, externæ existimatæ. Idem Festus Pompeius loco iam citato: *Postliminio receptum Gal-*

lus

Ius Aelius in libro primo significationũ quæ ad ius pertinent, ait esse eum qui liber ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure quod constitutum est de postliminio. Hæc omnino accipi debere de postliminio quod in pace fit, palam est. Et cum liber aliquis ex sua civitate abit in aliam, ac deinde in suã redit, ac postliminio recipitur, utrum de fœderata civitate an de libera non fœderata, intelligi par esset, non dixit Aelius Gallus, quia ex utraque nimirum postliminium dabatur. Et certum porro est, veteri iure Romano postliminiũ Romanis fuisse cum civitatibus amicis, sociis & fœderatis, quod ad iura civitatis attinet, non quantum ad libertatem spectat. Atque ita verba illa Galli exponenda sunt: *Qui liber, ex qua civitate in aliam abierat.* Id est, qui ex Romana civitate in fœderatam aliquam civitatem abierat ut ibi civis esset, Romanam civitatem is perdebat, nec eam recuperabat nisi postliminio. Propterea scribit idem Gallus apud Festum loco quẽ indicavimus, cum fœderatis etiam populis & regibus ita esse postliminium ut cum hostibus. Quod de iure civitatis, non de libertate intelligendum est. Nam civis Romanus non amittebat libertatem

cum civis fœderatæ civitatis fiebat, sed ius civitatis Romanæ, id est, suæ. Eam nisi postliminio recuperare non poterat, cum scilicet in suam civitatẽ è qua exierat rediisset, postliminio in eam restituendus. Clare ostendit Cicero in oratione pro L. Cornelio Balbo, non idem iuris fuisse Romanis civibus quod cæteris populis. Civi Romano non licuit duarum simul civitatum esse, id est, Romanæ & cuiusvis præterea, cæteris omnibus id concessum erat. In Græcis civitatibus, ut Athenis aliisq; Rhodii, Lacedæmonii, cæterique undique cives adscribi solebant, & multarũ iidem homines erant cives civitatum. Liberum quidem Romano homini, in aliam se civitatem dicare, hoc est, ut loquitur Aelius Gallus, ex sua civitate in aliam abire, sed suam, hoc est, Romanam amittebat, non nisi postliminio recipiendam. Ciceronis hæc verba sunt maxime clara de hoc iure. *Quo errore*, inquit, *ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines nostros cives Athenis in numero iudicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero, cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri iuris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem*

tatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit. Et paulo ante scribit: *Duarum civitatum civis esse nostro iure civili nemo potest. Non esse huius civitatis civis qui se alii civitati dicarit, potest.* Magna potestas, ut ibidẽ ait, fuit semper Romano civi mutãdæ civitatis, nec fœdere impediebatur quin fœderati populi civitatẽ adipisci posset, sed desinebat esse civis Romanus. *Dicatione mutare* civitatẽ hoc appellabant, cũ aliquis spõte sua indẽnatus & incolumis sua civitate relicta in aliam quamcunque ex fœderatis se conferebat. Suam postea si vellet postliminio recuperare, in eandẽ poterat redire ex qua abierat. Cum id iuris & moris vigeret, tum fœderati populi etiam externi Romanis fuere, quia cum his postliminium fuit, id est, ius amissæ civitatis recipiendæ, non libertatis, nec alterius rei cuiuslibet. Sed hoc ius iam tum ætate Ciceronis adeo exolescebat, ut multis ignoraretur, qui putabant se posse simul esse Athenis cives & Romæ. Postea in totum plane abolitum est & postliminium, quod eo tempore fuit cum civitatibus etiam fœderatis & regibus, quando de civitatis mutatione & recuperatione agebatur; postea cum solis exteris & liberis populis, qui socii, amici, & fœde-

rati non essent, cœpit esse, cum de sola libertate amissa quæstio erat postliminio recuperanda. Pomponius de his *exteris*, hoc est, populis liberis, non societate, non amicitia, non hospitio, non fœdere iunctis: *Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noster ab eis captus, servus fit & eorum.* Quod neutiquam dici posset de civitate aut republica fœderata. *Etenim*, ut ait Proculus, *quid inter nos atque fœderatos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant?* Hoc quidem verum de libertate, ut & de dominio rerum, sed non de civitate. Nam apud fœderatos populos civitatem suam non retinebat civis Romanus si civem se apud eos adscribi vellet. Hæc igitur ratio non convenit cum his quæ apud eum præcedunt, *liberos & fœderatos Romanis externos haberi.* Contraria quippe sunt, *externos esse, & postliminium cum his qui externi sunt, non esse.* Tam fœderati quam liberi populi non fœderati, externi Romanis fuere, & cum utrisque iure quidem Romano antiquo ac more postliminium fuit, cum liberis quidem libertatis gratia, quæ apud eos amittebatur, &

& postliminio recuperabatur: cum fœderatis vero propter ius civitatis Romanæ, quod apud eos perdebatur, & recipiebatur reversis Romam postliminio. Neutiquam igitur illa Proculi, ut vulgo leguntur, cohærere sequentibus possunt: *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint.* Nam si externi tam hi quam illi, cum his postliminium Romanis fuerit necesse est. Quid igitur dicendum? An addenda negatio, & corrigendum? *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi non sint.* Ne sic quidem ratio constabit. Nam hæc lectio eiusdem conditionis faceret fœderatos & liberos, negando externos utrosque esse, & cum his dari postliminium, cum de liberis populis etiam novo iure certum sit, externos illos habitos, & ius propterea cum his interesse postliminii, ut liquet ex leg. XIX. D. eodem, ubi Paulus disertis ac planis verbis dicit, inter Romanos ac liberos populos regesq; postliminium fuisse moribus ac legibus constitutum, quos & *extraneos* propterea appellat. Nihil igitur certius est, quam illa Proculi interpolata & corrupta fuisse à Triboniano, cum locum iis daret inter illorum Iurisconsultorum excerpta, qui alio iure utebantur, & aliam

ſententiam fovebant de poſtliminio cum fœderatis. Corruptelam indicat verborum conſtructio male ambulans, & vix cohærens, nec ſatis omnino Latina. Sic igitur ſcripſiſſe Proculum opiner. *Non dubito, cum fœderati & liberi nobis externi ſint, inter nos atque eos poſtliminium eſſe.* Eadē plane ſententia eſt Aelii Galli apud Feſtum iiſdem pene verbis expreſſa, *cum populis liberis & cum fœderatis regibus, poſtliminium nobis eſt ita uti cum hoſtibus.* Aetate Proculi & Aelii Galli obtinebat adhuc ius illud Romanum vetus, quo cum fœderatis populis regibuſque poſtliminium fuit, ob civitatem Romanam, quæ apud eos amittebatur, poſtliminio recuperabatur, ut iam diximus. Ciceronis ævo Ius illud à multis ignorabatur, ut ipſe teſtatur. Poſtea in deſuetudinem ex ignoratione prorſus abiit. Et ceſſavit ius poſtliminii inter Romanos & fœderatos populos, poſtquam licuit civi Romano etiam civē fieri in civitate fœderata. Quod antea non licebat Romano cuiquam ut duarum eſſet civitatum civis. Ea igitur moris mutatio non contigit ubi civitas data eſt per Antoninum omnibus provincialibus Romano imperio ſubiectis, quaſi hoc iure poſtliminii non amplius opus eſſet, civi-

tate

tate data omnibus in orbe Romano agentibus. Provinciæ quippe illæ Romanæ fuerunt, & sub ditione Romana, quibus jus civitatis datum est vel ab Antoniuo Pio, vel à Caraculla, cum quibus nullum postliminium fuit. Ipse quippe Aelius Gallus dixit, cum his qui in ditione populi Romani sunt, id est, cum stipendiariis, nullum esse postliminium. Præterea jus illud civitatis Romanæ provinciis omnibus orbis Romani indultum non potuit mutare jus postliminii quod inter fœderatos populos regesque ac Romanos intercedebat. Hoc enim jus nihil vetabat integrum & inviolatum servari cum illis populis ac regibus fœderatis, qui extra Romani imperii terminos degebant, quiq; sui iuris ac liberi socii atq; amici populi Romani & fœderati essent. Nam cum provindicialibus imperio Romano subiectis, quibus civitas ab Antonino data est, nullum potuit esse postliminiũ. Aliquid igitur oportet fuisse causæ, cur, cum antea inter fœderatos populos & Romanos postlimininium esset, id postea exoleverit, ac mutatum sit, Non potest alia causa huius mutationis fingi præter eam quam diximus. Olim civis Romanus non poterat esse civis dua-

duarum civitatum. Si quis igitur in fœderata civitate vel populo civem adscribi se pateretur aut optaret, excidebat iure civitatis Romanæ, sed eam postliminio recipiebat, si Romam rediret. Exul apud Fœderatos, si civis eorum fieret, ab exilio reversus civitatem recuperabat. Tribus modis mutatio civitatis in cive Romano contingebat, aut exilio, aut postliminio, aut reiectione suæ civitatis, id est, Romanæ cũ scilicet in aliam se dicabat. Cicero pro Balbo: *Quid si civi Romano licet esse Gaditanum, sive exilio, sive postliminio, sive reiectione huius civitatis.* Ubi hoc moris habere desierunt Romani, ut duarum civitatum non possent esse cives, postliminium etiam cum fœderatis cessasse verisimile est, quod sola civitatis ratione constitutum fuerat. Iam Traiani ævo morem illum abolitum fuisse, ex rescripto eius ad Plinium perspicuum est. ubi Harpocrati iatraliptæ, qui iam Romanam civitatem impetraverat, Alexandrinam quoque concedit, rogatu Plinii. At veteri iure moreque civi Romano alia civitas dari non poterat, nisi dimitteret Romanam. Hanc retinere cupienti in aliam se dicare non licitum. Cum igitur Proculus ex antiquo iure

quod

quod ætate sua obtinebat, scripsisset, *fœderatos & liberos populos* Romanis externos esse, & proinde inter eos & Romanos postliminium esse, Tribonianus eius verba interpolavit, ut accommodaret ea novorum Iurisconsultorum sententiæ, quorum sæculo aliud ius invaluit, antiquato illo quod prius receptum erat. Non contentus ad eum modum verba ejus immutasse & in contrarium sensum invertisse, rationẽ etiam addidit de suo cur postlIminium non possit esse cum fœderatis populis, quia nimirum non opus esset postliminii iure inter Romanos & fœderatos, quia & illi apud Romanos libertatem suam retinerent. rerumque suarum dominium, & Romani vicissim apud illos eodem privilegio uterentur. Sed ut hæc constare possent, debuit etiam ex verbis Proculi delere mentionem *Liberorum*. Falsissimum quippe est; cum *liberis* populis etiam tempore novorum Iurisconsultorũ postliminium non fuisse Romanis. Falsum etiam illud, non *externos* habitos Romanis populos regesque liberos. Qui *liberi* autem absolute dicebantur populi, vel reges, non alii hoc nomine tunc temporis intelligebantur quam qui nullius populi

populi poteſtati erant ſubiecti, quique etiam à fœderatis diſcernebantur, ut ſupra docuimus. Unde illa veterum diſtinctio *inter civitates ſtipendiarias, liberas, & fœderatas.* Ergo *liberæ* eæ proprie quæ non fœderatæ. Quomodo & *liberos* accipi debere certum eſt apud Paulum leg. XIX, cum dixit, inter Romanos & populos regeſque *liberos* poſtliminium moribus & legibus eſſe conſtitutum. Idque Pomponii verbis interpretari licet de his populis ac regibus, cum quibus neque amiciciam, neque hoſpitium, neque fœdus amiciciæ cauſa factum Romani habebant. Hi proprie ergo *liberi* qui non fœderati. Cum Proculus *fœderatos* ac *liberos* ita diſtinxiſſet, & cum utriſque iure & more qui tunc in uſu fuit poſtliminium eſſe dixiſſet, Tribonianus coniunctim ea verba accepiſſe videtur de populis liberis fœderatis. Quod ut ipſi commodius procederet, etiam ſequentia verba Proculi interpolavit, quibus ille exponebat diſtincte, quinam eſſent populi liberi, & qui fœderati, inter quos & Romanos poſtliminium ceſſit. Fraus interpolationis Tribonianæ manifeſte apparet in his Proculi, ſicut ab eo immutata ſunt præter mentem & ſententiam

tiam veteris Iuriſconſulti : *Liber autem populus eſt is, qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubiectus, ſive is fœderatus eſt.* Item, *ſive æquo fœdere in amiciciam venit,* Hæc mira loquendi ſtribligo eſt à Triboniano fabricata, ut videretur Proculus in his quæ præcedunt coniunxiſſe liberos cum fœderatis, & intellexiſſe liberos populos qui fœderati eſſent. Quis autem non videt, Proculum *liberos* à *fœderatis* ſeparaſſe, ut omnes auctores eos invicem ſeiunxerunt? In expoſitione utrorunque etiam ſeparatim de his ſcripſerat in hunc modum: *Liber autem populus eſt is qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubiectus. Is fœderatus eſt, ſive æquo fœdere in amiciciam venit, ſive fœdere comprehenſum eſt, ut is populus alterius populi maieſtatem comiter conſervaret.* Separatim igitur Proculus explicaverat, quinam dicerentur populi *liberi*, quinam *fœderati*. Et cum eius ætate cum utriſque poſtliminium eſſet Romanis, etiam utrique *externi* habebantur, ut initio dixit: *Non dubito, quum fœderati & liberi nobis externi ſint, inter nos atque eos poſtliminium eſſe.* Hi ſunt plane *liberi*, quos etiam *extraneos* appellavit Paulus, & qui à fœderatis diſcernuntur. Fœderati quidem & ipſi liberi habe-

habebantur, quocunque genere fœderis in amiciciam venissent, ut ibi Proculus docet, sed proprie & κατ' ἐξοχὴν *liberi* vocabantur populi, qui nullo fœdere, neque æquo neque iniquo cum Romanis iuncti tenebantur. Eadem igitur Aelii Galli & Proculi sententia fuit, cum fœderatis postliminium intercessisse quantum ad civisatis mutationem attinet, cum liberis vero civitatibus quantum ad libertatis recuperationem. Quod idem Gallus, ut iam monui, clare significavit cum dixit, *eum qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redire eo iure quod constitutum est de postliminio*. Nam de civitatis mutatione eum loqui, quæ alterius reiectione fit, & alterius electione, hæc verba ostendunt. At prioris ius recuperari poterat postliminimo ab eo qui ex fœderata civitate in quam abierat in suam redibat. De his ita scripserat in libris significationum Verborum quæ ad ius pertinent. Ex quo colligitur, receptam eam illo in tempore fuisse sententiam de postliminio cum fœderatis. Idem Festus in voce *Reus*, citat Aelium Gallum in secundo libro significationum verborum quæ ad ius pertinent. De libero igitur homine minime

me controverſum fuit apud veteres, quin ex fœderato populo rediens, apud quem ius civitatis adeptus fuerat, ſua amiſſa, poſtliminio eam recuperet. De libertate an dubitatum ſit videamus. Ad hoc citantur illa Ciceronis lib. 1. de Oratore : *Similique genere inferiore ordine ſi quis apud nos ſerviſſet ex populo fœderato, ſique liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet, quæſitum eſt apud maiores noſtros num & ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc civitatem*. Idem iuris & in eo fuit qui ex Romanis ſerviſſet in fœderata civitate ſi liber ibidem factus poſtea domum reverſus eſſet, eademque quæſtio de eo fuiſſet, an poſtliminio in eo locus eſſet, deſineretque eſſe civis fœderatæ civitatis, & ſuam recuperaret. Eam controverſiam ipſe populus Romanus decidit in perſona Cn. Publicii Menandri, libertini hominis, quem legati Romani in Græciam proficiſcentes interpretem ſecum habere volebant. Ex Græca aliqua civitate, ut apparet, ille captus fuerat, per quam tranſeundum erat Legatis Romanis, aut in quam etiam mittebantur. Ius commune tum videtur fuiſſe ut ad ſuos reverſus ille libertinus civitatem ſuam recuperaret amiſſa Romana. Ad populum latum

est, *ut is Publicius, si domum revenisset, & inde Romam rediisset, ne minus civis esset.* Hoc ita à populo constitutum est in illo Publicio pręter ius cõmune & vulgatum. Nulla enim opus fuerat populi rogatione, si id tum foret receptum, ut postliminio locus non esset in illo libertino qui Romæ servierat, cum domum ad suos revenisset. Postliminium igitur illud fuit, sed populus Romanus ei iuri derogavit propter Publicium cuius opera uti voluerũt legati Romani ut interpres ipsis esset in Græcia apud suos. Præterea postliminium non cõpetebat nisi volentibus. Publicio illi volenti apud suos remanere postliminio civitas sua reddebatur, amittebatur Romana. Redire ad Romanos cupienti, civitas Romana conservabatur. Et superflua certe illa lex fuit quæ de eo tunc lata est, ut recte pronuntiavit Pomponius leg. III. π. III. ubi hoc thema ita tractavit ac definivit: *Captivus autem si à nobis manumissus fuerit & pervenerit ad suos, ita demum postliminio reversus intelligitur si malit eos sequi quam in nostra civitate manere.* Ideo de Regulo Attilio visum est non postliminio reversũ esse Romam, quia priusquam Carthagine discederet, iuraverat se ad eos reversurum.

Non

Non venerat igitur animo remanendi apud suos. Tum Pomponius exemplum de illo Publicio nominatim refert, atque ostendit, legem super eo latam ut civis Romanus maneret quamvis ad suos rediisset, supervacuam fuisse quia à voluntate eius totum hoc pendebat. *Et ideo,* inquit, *in quodam interprete Menandro, qui postquam apud nos manumissus fuerat missus est ad suos, non est visa necessaria lex, quæ lata est de illo ut maneret civis Romanus. Nam sive animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse civis, sive animus fuisset revertendi, maneret civis. Et ideo lex est supervacua.* Non expressum est, neque à Cicerone, neque à Pomponio, utrum ex civitate fœderata hic servisset Romæ, an libera. Ex hostibus captus belli tempore non videtur. Nam bello captis in pace postliminium non dabatur, nisi convenisset reddi captivos. Ex pacto autem redditus esset, si id esset fœdere comprehensum. Utrum autem ex fœderato an ex libero populo servierit Romę, nihil interest, quantum ad rem attinet de qua agitur. Non enim de servitute hic quæstio fuit, sed de civitate. Et male Hugo Grotius in libro de iure belli ac pacis III. cap. XIII. notat, iuris olim controversi fuisse, an, qui

apud nos serviunt ex populo fœderato, si domum revenerint, postliminio redeant, & ita hanc quæstionem proponere Ciceronem primo de Oratore. Immo non de servis, id est, de his qui apud nos serviunt ex populo fœderato, hanc posuit controversiam Cicero, an postliminio redirent, si domum revenissent, id est, an libertatem cum civitate recuperarent, sed de libertis, id est, servis qui libertatem adepti essent & cives facti Romani ex fœderata civitate. Sic enim scribit, *si quis apud nos servisset ex populo libero, seque liberasset; ac postea domum revenisset.* Non igitur hoc de servo facto ex fœderata civitate quæsitum est apud veteres Romanos, an posteaquã ad suos revenisset, libertatẽ postliminio reciperet apud suos, sed an civitatem reciperet suam amitteretque Romanam. Et verba Ciceronis hoc manifeste declarant: *Quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.* Nimirum recuperando suam iure postliminii. Sequitur statim apud eumdem: *Quid de libertate, quo iudicium gravius esse nullum potest?* Non itaque ea quæstio fuit de libertate, sed de civitate, ideo non de servo illud controversum fuit,

sed

ſed de eo qui iam libertatem erat conſequutus & Romæ civitatem adeptus. Sed dixerit aliquis, ſi fœderati apud nos libertatem ſuam conſervant ac retinent, cur ille ex fœderato populo Romæ ſervitutem ſerviit? De hoc non agebatur. Nec puto unquã dubiũ viſum fuiſſe Romanis Iuriſcõſultis an fœderati apud fœderatos libertatem ſuam retinerent rerũque ſuarum dominium. Nec Cicero dicit eum liberatum eſſe, qui Romæ ſervierat ex fœderato populo, ſed ſe liberaſſe. Quocunque caſu ſervierit, nam multi fingi poſſunt, illud tantum in quæſtione fuit apud priſcos Romanos, an hic qui Romæ ſervitutem ſervierat, ſeque liberaverat, & Romanæ ius civitatis adeptus fuerat, ubi ad ſuos reveniſſet, amitteret Romanam civitatem. In homine libero qui ex fœderata civitate Romam veniſſet civiſque Romanus factus eſſet, ſi ad ſuos reveniſſet denuo, non erat dubium quin poſtliminio rediiſſe intelligeretur, ſuamque civitatem recepiſſet, Romana amiſſa, ſi modo eo animo in patriam rediiſſet ut ibi remaneret, nec Romam reverteretur. Sed in eo qui ſervitutem ſerviſſet & libertatem ſimul conſequutus eſſet cum civitate, non ſine dubitatione

 id

id evasit an ad suos reversus postliminio rediisse videretur, & amisisse civitatem quam cum libertate nactus fuerat apud Romanos. Posteriores tamen Iutisconsulti ita hanc controversiam diremerunt, ut arbitrio eius id permiserint qui manumissus est apud nos, ut reversus ad suos animo remanendi civitatem suam recipiat, nostram amittat, & sic intelligatur postliminio rediisse. Sin contra revertendi ad nos animum habuerit, civitatem nostram non amittat, nec postliminio locus detur. Iam istud constare puto, quantum ad civitatem attinet, ius postliminii competisse etiam cum fœderatis populis antiquo iure Romano, sicut Aelius Gallus & Proculus tradiderunt. Idque ius postea abolitum est. Cui abolendo causam non dedit civitas concessa omnibus provinciis imperio Romano subditis. Fatendum tamen est, eam rem multum derogavisse pristino iuri morique quo nemo civis Romanus poterat esse duarum civitatum civis. Super hoc enim iure quasi fundatum fuit postliminium quod inter fœderatos populos & Romanos constitit, de civitate postliminio mutanda. Ubi enim omnibus provinciis datum est ius Romanæ civitatis, evanuit

evanuit quodammodo ille mos & illud ius, quo Romano civi non licuit alienam civitatem adoptare & suam retinere, cum eviluisset quadam tenus ius Romanæ civitatis, tot populis communicatum. Qui vetus ius quod ab Aelio Gallo traditur & à Proculo ex nostra interpretatione, cum posteriorum Iurisconsultorum sententia in totum diversa conciliare studuerunt, operam prorsus luserunt. Cuiacius genera fœderum distinguenda putavit, ut nempe cum certo modo fœderatis postliminium fuerit, cũ aliis non fuerit. Ut qui pares bello, æquo fœdere in pacem atque amicitiam venerunt. Et quibus bello victis dicta lex est, ut alterius populi maiestatem comiter conservarent. Quæ etiam duo genera fœderum notantur leg. VII. Cum his non sit postliminium. *Quod Aelius Gallus*, inquit idem Cuiacius, *etiam significavit, his quæ apud Festum reponimus his verbis, Quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est.* Ergo ex sententia Cuiacii postliminium non erat cum fœderatis eiusmodi qui pares æquo bello in amicitiam & pacem venerant, neque cum his quibus bello victis dicta lex erat, ut alterius populi maiestatem comi-

ter conſervarent. Et quod magis mirum eſt in tanto viro, utriuſq; generis fœderatos putat eoſdẽ eſſe cum his quos Aelius Gallus ſub ditione populi Romani fuiſſe dicit. *Nam & hi*, inquit, *fœderati ſunt, ut opinor, qui maieſtatem noſtram conſervare iuſſi ſunt.* Ego vero opinor, eos qui ſub ditione eſſent, multũ diverſos fuiſſe à fœderatis. Nã ſub ditione ſunt ſtipendiarii, utique à liberis fœderatis qui ſe proprie dicuntur, conditione multum diſpares. Sub ditione quippe ſunt, qui ſub imperio ſunt ac dominatu, & proinde minime pro liberis habentur, qui ea conditione alicui parent. Virgilius, lib. I. *Et victor ditione premebat.* Item lib. VII. *Et late iam tum ditione premebat.* Et de Romanis:

Qui mare qui terras omni ditione tenerent.

Vbi Servius exponit, *poteſtate. Omnis enim*, inquit, *poteſtas, dictis conſtat*, id eſt, *imperio.* Poeta fere ſemper cum hac voce utitur verbo *premendi.* ut lib. X.

--- magna ditione iubeto
Carthago premat Italiam.

Ἐπικράτειαν & ἐξουσίαν optimæ Gloſſæ interpretantur. *Ditiones*, ἐξουσίαι. *Ditio*, ἐξουσία. Qui ſub ditione itaque, ſub ἐξουσίᾳ eſſe & poteſtate & imperio cenſendi. Quod longe abeſt à fœdere, quo liberi

manent

manent qui per fœdus in amicitiam venerunt. Philippo in has leges pax data est à Romanis, ut refert Livius lib. XXXIII, *Ut omnes Græcorum civitates quæ in Europa quæque in Asia essent libertatem & suas leges haberent. Quæ eorum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus demeret.* Ergo præsidiis impositis teneri solitæ quæ sub ditione erant. Est quidem ac dicitur *æquum fœdus* quod coitur inter duos populos amicitiæ causa. Proculus: *sive æquo fœdere in amicitiam venit.* De eo intellexit & Pomponius leg. III. ϖ. II. de postliminio: *Nam si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Hoc est, *fœdus æquum* Proculi, quo in amicitiam utrimque venitur. *Minus æquum* apud eundem habetur, cum pactis comprehensum est ut is populus *alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Sic enim scribit, *sive æquo fœdere in amicitiam venit, sive fœdere comprehensum est ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret.* Hi etiā fœderati, sed non æquo fœdere, non enim amicitiæ causa facto. Amicitia autem æquat amicos, *φιλότης ἰσότης.* Nam fœdus sine amicitia non est æquum. Aequum vero fœdus quod æquis legibus

inter duos contrahentes iungitur, quod à deditione toto genere distat. Livius lib. XXVIII. *Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam omnia divina humanaque dedidisset, obsides accepti, arma adempta, præsidia urbibus, imposita essent.* Hinc talis disparitas oritur, ut est dominorum & servorum. Nam dediticii pro servis. Non tanta est inter eos qui pacem dant, & quibus datur iniquis legibus & non æquo fœdere. Non tamen ea est parilitas quæ in æquo fœdere intervenit. Qui enim alterius populi maiestatem comiter conservare iubentur, eum populum superiorem agnoscunt, non parem. Quod & Proculus in eadem lege tradit, *Hoc enim adiicitur, ut intelligatur, alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur, alterum non esse liberum.* Hoc ergo genus fœderatorum, quamvis alterum populum superiorem agnoscerent cuius maiestatem ex pacto comiter conservare tenebantur, nihilominus tamen liberum habebatur. *Quemadmodum*, addit idem Proculus, *clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque viribus nobis pares sint.* Hi fœderati quasi

clientes

clientes erant Romanorum, *liberi* tamen. Ideo non ſub ditione. Nam qui ſub ditione ſunt, neque fœderati proprie dicuntur, neque liberi habentur. Cum igitur dixit Aelius Gallius, *cum fœderatis poſtliminium eſſe*, tam de his fœderatis quam de illis intelligit qui æquo fœdere cum Romanis coniuncti. Iſti amici, illi quaſi clientes & in fide populi Romani erant, hoc eſt, *ſub protectione*, ut vulgo nunc loquimur. Et ſic hæc plane diſtinxit Livius lib. VIII. *Nec in fide populi Romani eſſent, nec in ditione.* Qui in fide ſunt, etiam fœderati. *Fœdera* enim à fide Cicero putavit dicta. Tertium genus fœderis nec fœderis, prorſus iniqui, quo in ditionem accipiuntur quibus leges pacis victor imponit. De eo Virgilius in imprecatione Didonis:

-- *Et cum ſe ſub leges pacis iniquæ*
Tradiderit.

Ad quæ Servius notat, *propter perditam linguam, nomen, habitum, quæ ſolet victor imponere.* Cum his, teſte Aelio Gallo, nullum poſtliminium, quia in ditione noſtra ſunt, nec *fœderatorum* appellatione nuncupantur, nec fœderati cenſentur, ut perperam Cuiacius ex illo Aelii Galli loco adſtruere tentavit, cum nihil minus ex eius verbis

verbis elicere liceat, quæ se reposuisse gloriatur. Ita enim Gallus Aelius: *Cum liberis populis & cum fœderatis postliminium nobis est, uti cum hostibus. Quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est.* Num potuit apertius distinguere *fœderatos* populos ab his nationibus quæ in dicione nostra sunt? Qua ratione igitur ductus tantus Iurisconsultus potuit fœderatos confundere cum illis qui sunt in ditione nostra, &, cum utrisque postliminium non fuisse, quasi ex sententia Aelii adfirmare? Et qui æquo fœdere iuncti sunt nobiscum, & qui nostram maiestatem ex fœdere iubentur conservare, cum his, ut & cum illis qui in ditione nostra sunt, postliminium nobis non esse vult. Cum quibus igitur fœderatis vult esse? *Tertium*, inquit, *genus est fœderum*, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam inter se sociali fœdere iungendam coierunt. *Et cum his*, inquit, *forsan Aelius existimavit postliminium esse, quasi minus firmo fœdere iuncti sint nobis.* Quæ inepta esse cogor dicere, & ab omni ratione ac veritate aliena. Quasi vero hi minus firmo fœdere iuncti videri possint qui nunquam inimici fuerunt quam qui ex bello & inimicitia pacificati in amicitiam redierunt!

Immo

Immo minus firmi & minus certi amici censendi sunt, qui reconciliati fuerunt, quam qui inimicitias inter se nunquam exercuerunt. Sed ponamus, videri firmiores amicos pace facta, qui aliquando hostes fuerunt. An hæc ratio satis valida est ad differentiam tantam statuendam inter hos & illos qui amicitiæ causa in fœdus venerunt cum hostes nunquam fuerint, ut cum his postliminium sit, cum illis non sit? Præterea cum *fœderatos* nomine generali nominavit Aelius Gallus, an existimandum est, discrevisse genera fœderatorum, & de illo genere tantum intelligi voluisse, qui nunquam hostes fuissent, & ita ad fœdus contrahendum amicitiæ caussa venissent? Postremo facile probari potest, Iurisconsultos qui scripserunt cum fœderatis postliminium non esse, de omnibus sensisse fœderatis, etiam de illis qui nunquam hostes cum fuissent, fœdus amicitiæ gratia iunxerant. Nam Pomponius, ut excipiat cum quibus non sit postliminium, inter nos & illos populos regesque liberos competisse illud tradit, *cum quibus neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Omnia genera fœderum videtur omnino comprehendisse, quibus

fœde-

fœderibus iunctos populos postliminii jus nobiscum legibus & moribus constitutum non habere opinatus est. Ergo & illi Iurisprudentium, qui tradiderunt, inter nos & fœderatos æque atque inter hostes postliminium intercedere, de omni genere fœderatorum intellexisse putandi sunt. Diversæ itaque hæ sententiæ, quæ nec ulla ratione possunt conciliari. Hugo Grotius, vir infinitæ lectionis, in libro de Iure pacis & belli, Cuiacii conciliationem sequutus est de distinctione fœderum, sed aliter inter fœdera ea distinguendum arbitratur, *Vt, si qua essent quæ belli duntaxat publici componendi aut cavendi caussa essent inita, ea nec captivitati in posterum nec postliminio obstarent. At si qua id continerent, ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent, ut tunc captivitate sublata cessaret & postliminium.* Quæ ego prorsus me non assequi fateor. Qui componendi publici belli causa fœdus inierunt, an non & tutos præstare debent qui ad se veniunt ab illis cum quibus fœdus fecerint? An ulla fiunt fœdera quibus id non contineatur, ea præcipue quibus ex bello amici fiunt qui pace illud componunt? Nec vero satis idonea differentiæ ratio, ut ex

hac,

hac, quæ nulla est, distinctione fœderum, postliminium in his detur, in illis non constet. Quod autem ait, & Pomponium id videri indicare, cum scribit, *si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus*, neutiquam id mihi videtur. *Cum dixit*, inquit, *fœdus amicitiæ causa, ostendit, & alia esse posse fœdera quibus nec hospitii nec amicitiæ ius insit*. Non hoc voluit Pomponius, sed intellexit, cum quibusdam populis aliquando hospitii tantum ius esse, & cum aliis fœdus amicitiæ causa fieri. Cum aliis alias conditiones esse fœderum, ut cum iis qui se in fidem nostram & clientelam dant, qui ex fœdere tenentur maiestatem eius populi quem sic ut superiorum agnoscunt, comiter conservare. *Proculum quoque*, inquit, *eos à se populos fœderatos intelligi qui amicitiam aut hospitium tutum promiserunt, satis significat, cum subiicit: etenim, quod inter nos atque eos postliminii opus est, & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant*. Proculus, cui hæc verba affinguntur, non distinxit inter fœderatos, apud quos & libertatem nostram retinemus, & dominum rerum nostrarum. Quinimmo paulo post, hos fœderatos duum generum

nerum esse exponit. Alios quippe esse qui æquo fœdere in amicitiam veniunt, ut par habeatur uterque populus qui fœdera iungit: alios qui superiorem eum agnoscunt cum quo fœdus inierant. Cæterum utrunque genus & fœderatum dici, & liberum haberi, & cum neutro postliminium esse. De *hospitio tuto* nullum verbum apud Proculum, neque apud veteres qui hanc *hospitii tuti* in fœderibus appellationem non noverunt nec rem ipsam. Nulla quippe nobis pax cum illis, nullum fœdus, nulla fides, apud quos tutum hospitium non habemus. At, quod dixit Pomponius de ea gente cum qua *neque amicitiam*, neque *hospitium haqemus*, non de *hospitio tuto* id intelligit, sed de iure hospitii vel hospitalitatis quod præcipuum fuit apud veteres amicitiæ signum tam inter privatos quam inter populos quibus hoc inter se ius esset hospitii. Maius quiddam etiam hospitium quam amicitia. Nam multi amici qui non hospites inter se. At omnes inter quos ius hospitii, iidem amici. Cicero in Oratione pro Deiotaro: *Laboro equidem regis Deiotari causa cujus mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo*

suetudo attulit. Coniunctioris ergo inter se voluntatis, quibuscum ius hospitii intercedebat, quam qui amici tantum essent. Ut amicitiam & hospitium in privatis distinxit Cicero, ita & in populis distinguebatur. Nam multi amicitia inter se coniuncti erant, inter quos hospitium non erat. Pomponius: *cum qua gente neque amicitiam neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Aliud igitur *fœdus* proprie, aliud *amicitia*, aliud *hospitium*. Multi populi inter se amici sine fœdere. Multi fœderati amicitiæ caussa. Cum amicis & fœderatis non semper ius hospitii fuit. Ergo hospitii ius diversum ab amicitia & fœdere proprie sumpto. Sæpe & populi cum aliquo privato hospitium faciebant, ut Gaditanos cum L. Cornelio Balbo fecisse Cicero tradit in oratione pro ipso: *Hospitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Balbo Gaditanos fecisse publicè dico.* Græci *προξένους* proprie appellant eos privatos, cum quibus civitates publice hospitium faciebant, ut Gaditani fecere cum Balbo. Aristophanes in tractatu, *περὶ λέξεων διαστολῆς.* Πρόξενοι δὲ inquit, *καλοῦνται οἱ κατὰ δόγμα πολιτικὸν προστάται πόλεων ὅλων γινόμενοι καὶ φροντισταὶ, οὓς καὶ οἱ ἀγνοοῦντες ταῖς ὄψε-*

σι διατωωθάνοντοι. Privati qui cum privatis hoſpitium habebant, ἰδιόξενοι proprie vocabantur. Nam ξένοι voce generali, qui peregrinantur,& in omni loco ac civitate quam adeunt, & quæ ipſis extranea eſt, hoſpites habentur, id eſt, peregrini. Etiam ξένοι vocabantur, id eſt, hoſpites, ut idem Ariſtophanes ſcribit, ἰδίους πρὸς ξένοι, οὓς ἐν τῇ ἰδίᾳ τις ὑπεδέξατο οἰκίᾳ, καὶ συγκατέθραξε τὰ χρήσιμα. Hi proprie dicti ἰδιόξενοι, qui ab antiquo ius inter ſe hoſpitii habebant, à patribus nempe traditum, qui per teſſeras, annulos, & alia ſigna ſeſe viſitabant & agnoſcebãt, quávis alter alteri antea non viſi. Idẽ Ariſtophanes: Ἰδιόξενοι δέ εἰσιν οἱ ἐκ πλείονος χρόνου τυχὸν καὶ ἀπὸ πατέρων παραδοχῆς τηροῦντες ἀλλήλοις ὁμόνοιαν, κἂν τῇ οἰκήσει καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλλήλων ἀπέχωσιν, καὶ διὰ σφραγίδων καὶ ἄλλων συμβόλων ἀλλήλοις δύνανται ὁμιλεῖν, καὶ οὓς βούλονται συνιστᾶν. Sic privatorum cum privatis hoſpitium fuit, populorum cum privatis, & populorum cum populis. Ideo Cicero amicitiam etiam & ſocietatem à fœdere ſeparat in oratione pro eodem Balbo: *Cumque noſtris civibus pateat iter ad cæteras civitates, tum vero ut quoque nobiſcũm maxime ſocietate, amicitia, ſponſione, pactione, fœdere coniuncta eſt, ita mibi maxime communionem beneficiorum, præmiorum,*

miorum, civitatis continere videtur. Alii igitur proprie amici nobis populi, alii socii, alii fœderati. Fœderatorum duo fuere genera, ut iam diximus. Vnum æquo fœdere iunctorum, ut illi qui fœdus fecerunt ob amicitiam quæ æqualitatem ut inter pares inducit; alterum superioris populi cum inferiore. Regis socii vel amici, civitatis item sociæ vel amicæ meminit Paulus leg. XIX. D. de postliminio: *Sed etsi in civitatem sociam amicamve, aut ad regem socium vel amicum venerit, statim postliminio rediisse videtur.* Ergo postliminium non erat eo tempore cũ civitatibus sociis & amicis, neque cum regibus sociis vel amicis, quandoquidem nostri qui ad eos ex hostibus elapsi pervenissent postliminio ad nos rediisse intelligerentur. Nec cum fœderatis sic proprie dictis fuit, ut iam supra ostensum est. Nullum ergo genus fœderatorum extitit, cum quo postliminium esset Romanis eo sæculo quo Pomponius & Paulus vixerunt. Nulli autem fœderati fuere, cum quibus non constiterit ius postliminii quo tempore Aelius Gallus & Proculus scripsere, sed eo sensu, quem supra significavimus, de civitatis nimirum mutatione. Sed adiicit vir doctis-

 simus

simus quæ satis mirari nequeo, ita mihi absurda & falsa videntur: *Quare quod apud Gallium Aelium sequitur, quæ nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est, ut recte legit Cuiacius, hoc additamento supplendum erit, nec cum his quibuscum fœdus amicitiæ causa habemus.* Scilicet hoc additamentum optime quadrabit cum Aelii Galli sententia, qui scripsit paulo ante, *cum fœderatis populis ac regibus postliminium ita nobis esse uti cum hostibus, & cum his non esse qui in ditione nostra sunt,* si addatur, ut iubet vir eruditissimus, *nec cum his quibuscum fœdus amicitiæ causa habemus.* An æquo fœdere coniunctorum amicitiæ causa inter se populorum eadem est conditio, atque illorum qui pacis iniquæ legibus se tradiderunt, & nostra premuntur ditione? An fœderatos cum nominavit Aelius Gallus, cũ quibus postliminium uti cum hostibus nobis esse dixit, non intellexit etiam eos qui æquo fœdere nobiscum iuncti sunt? An illi quibuscum fœdus amicitiæ causa habemus, non sunt fœderati nostri, nec hoc nomine appellandi sunt? Hæc viris magnis indigna sunt. Nihil moror distinctiones, & miror si qui eas adhibent in explicandis auctoribus præter eorum mentem. Adeone pu-

tamus

tamus exstitisse imprudentes illius ęvi iurisconsultos atq; parum peritos dicēdi id quod opus erat, ut si scissent cum aliis fœderatis postliminium fuisse, cum aliis non fuisse, id diserte ac distincte exprimere non potuerint? Quis vero credat Aelium Gallum ita scribere debuisse? *cum fœderatis populis postliminium fuit, sed non fuit cum his quibuscum fœdus amicitiæ causa factum habemus.* Ut paucis *liberorum, fœderatorum, & stipendiariorum* populorum differentiam à Servio notatam absolvamus, *liberi* hi proprie dicebantur, qui neque fœderati, neque amici, neque socii fuere Romanorum. Plenam hi libertatem habuerunt, quæ Græcis αὐτονομία dicitur. Hæc plena ac perfecta libertas in tribus rebus constat, in αὐτονομίᾳ, & αὐτοδικίᾳ & αὐτοτελείᾳ. In legibus, magistratibus, ac tributis. Qui suis legibus utuntur, nec ab aliis eas accipiunt, sed sibi ipsi statuunt, ii αὐτόνομοι dicti. Qui magistratus suos ipsi sibimet legunt ad iura reddenda, ii αὐτόδικοι. Qui tributa & vectigalia non ab aliis imposita pendunt, sed ipsi sibi imponunt, iidem αὐτοτελεῖς quantum ad se, ἀτελεῖς & immunes quantum ad exteros. Hæc duo posteriora ut plurimum à priore dependent, αὐτοτέλεια nimirum & αὐτοδικία

τοδικία ab αὐτονομίᾳ. Nam qui ſuis legibus utuntur, etiam ut plurimum ſuos habent magiſtratus. Magiſtratuum quippe eſt & leges aliquando ponere. Qui autem magiſtratus ab aliis accipiunt, neceſſario etiam & ſub legibus alienis, non ſuis, vivunt. Nam magiſtratus illi externi leges ipſis ponere conſueverūt, & iura dicere. Etiam præſtatio tributi ſæpius inde ſequitur. Non tamen hoc perpetuum. Quod ad populos attinet revera liberos & qui fœderati non erant aliorum, ii plane αὐτόνομοι, αὐτόδικοι & αὐτοτελεῖς habebantur. Tales etiam ii fœderati qui non ex bello, ſed ex mutua ſocietate, amicitiæ cauſa, ſociali fœdere coniungebantur. Hoc proprie *æquum fœdus*, quod æquis legibus utrimque fiebat, & in quo omnia paria ex utraque parte, & par in omnibus libertas conſtabat. Fœdera autem quæ ex bello ad pacificationem ineundam contrahebantur, raro æquis conditionibus ac legibus fieri ſolebant, utpote quæ fere ſemper inter victores & victos intercederent. Prout autem clementia & ęquitas victoris eſſet, ita duriores aut mitiores pacis leges inferiori à ſuperiore dicebantur. Raro in his æqualitas inter utrunque populum perfecta &

omni-

omnibus ſuis numeris abſoluta ſervabatur. Aliqui à ſuperiore populo ita liberi relinquebantur, ut & libertas in ſola αὐτονομίᾳ conſiſteret & αὐτοδικίᾳ, non αὐτοτέλεια etiam iis daretur. Plena demum his libertas dabatur, cum non ſolum liberi, ſed etiam immunes eſſe iubebantur. Quod beneficio victoris populi hanc immunitatem & αὐτονομίαν conſequerentur quaſi precariam, non etiam perfecta cenſebatur. Nam qui dederat, ex occaſione & cauſa aliqua eam poterat auferre, ut ſæpenumero à Romanis factum legimus. Tametſi autem & liberi, id eſt, αὐτόνομοι, ſuiſque legibus utentes & magiſtratibus, immuneſque, id eſt, αὐτοτελεῖς & ἀτελεῖς eſſent relicti, in argumentum tamen quaſi ſubiectionis, maieſtatem eius populi à quo hoc beneficium erant adepti, comiter conſervare iubebantur. Quod quid ſit, iam ab aliis eſt explicatum. Immunitas igitur, iura, & leges, plenam conciliant libertatem, hoc eſt, αὐτοτέλειαν, αὐτοδικίαν, & αὐτονομίαν, dummodo hæc ab aliis non acceperint, nec ab illis qui dederint depēdeant. Tales fuere *liberi* populi qui proprie ſic dicebantur, qui, ut interpretatur Pomponius, *nobiſcum neque amicitiam, neque hoſpitium, neque fœdus amicitiæ cauſa fa-*

ctum habent. Ea demum vera ac mera libertas. Talis etiam invenitur in illis populis aut regibus, qui ex nullo praecedente bello, affinitatem aut societatem inter se iniverunt amicitię tantum gratia. Et hoc proprie *aequum fœdus* dicebatur. Vt miror, doctissimum Advocatum in libro II. de auctoritate rerum iudicatarum Cap. XVI. numero XII. hæc verba posuisse: *Etsi autem populi liberi qui amicitiam cum potentiori populo iungunt, socii sint, tamen non modo inferiores sunt, & sub umbra fœderis aequi, si non servitutem, certe subiectionis speciem aliquam subeunt.* Ubi enim alius potentior est ac superior, alius inferior & subiectior, nulla fœderis æquitas deprehenditur. Perperam etiam idem libro & capite iisdem num. XVIII. notat, fœderatos socios & clientes, qui sunt in fide potentioris, exteros esse. Quod est falsissimum, ut ex his quæ supra docuimus potest constare. Verba Proculi ibidem corrigere conatus est, sed more suo fatoque infeliciter: *Non dubito, quanquam fœderati & liberi nobis externi sint, non inter nos atque eos postliminium esse.* Hæc repugnant externum esse, & postliminium cum externo non esse. Si fœderati externi, cum iis postliminium fuit. Praeterea

terea liberos populos, id est, qui non erant fœderati, neque amici, neque socii, & externos fuisse constat, & cum his postliminium fuisse.

CAP. XXVII.

De tertio genere postliminii, cui locus fuit tam in pace quam in bello. Tryphoninus emendatus leg. XII. *D. de postliminio. Advocati Parisiensis emendatio reiecta. Labeo emendatus & explicatus leg.* XXVIII. *D. eodem. Quid sit in præda esse. Pauli in eadem lege sententia explanata, & thema legis recte positum. Idem Paulus correctus. Postliminium non fuisse his qui armis victi semetipsos dedidissent. Aliud iuris fuisse in his qui ex pacto à civitate sua essent dediti. Quid sit æquum fœdus & non æquum. Δημόσιον apud Atticos carcerem dici, & ita hanc vocem apud Thucydidem esse accipiendam. Quæ sint præsidia, & quomodo præsidia idem significent cum finibus.*

DIctum est superiori capite, postliminium aut in bello, aut in pace constitisse. In bello quidem, cum ab hostibus capti eodem bello manente ad suos redeunt, quocunque modo evaserint, sive dimissi, sive vi, sive dolo, si-

bi viam fecerint, sive etiam victis hostibus recuperati sint, ut est apud Florentinum leg. XXVI. D. de captivis & postliminio. His autem qui capti erant bello, ideo in pace postliminium esse noluerũt, ne cives spem revertendi in pace potius ponerent quam in virtute bellica, ut Servius scripserat. In pace postliminium competebat cum pacis tempore quis ad exteros qui nec hostes erãt nec fœderati, pervenisset, & eorum esset factus. Is in pace similiter ad suos reversus postliminio statim suam recuperabat libertatem. Tertium à Tryphonino genus postliminii ponitur, cui locus fuit tam in bello quam in pace, cum quis nimirum in pace ad exteros profectus negotiandi causa aut κατά τι χρέος, si bellum subito inter illos exteros & suos motum fuisset, eorum servus efficiebatur, apud quos iam hostes *factos suis*, deprehensus esset. Huic tam in bello quam in pace ius postliminii erat, nisi fœdere cautum fuisset ne esset huic ius postliminii. In verbis Tryphonini vitium hæret, quod tollere certarunt viri aliquot docti, nec potuerunt. *Verum in pace qui pervenerunt ad exteros*, (sic legendum, *non ad alteros*, supra monui) *si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur, apud*

apud quos iam hostes suo facto deprehenduntur, quibus ius postliminii est tam in bello quam in pace. Quidam pro illis *facto suo* quod in manifesto mendo cubat, legi voluerunt, *fato suo.* Quod melius non est. Non fatum eorum peculiare hoc fuit, sed utriusque populi inter quos bellum exarsit. Nec fato suo deprehensos dicere est, qui communi potius fato & publico belli infortunio inter hostes ex inopinato & præter expectatū factos se conclusos viderunt, ad quos suis anteamicos aut fœderatos, certe non hostes, venerant. In poeta ferremus utranque hanc loquutionem, quæ in Iurisconsulto vix ferenda. *In pace,* inquit Grotius, *postliminium, nisi aliter convenerit, est his, qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt, & qui, cum bellum subito exarsit, apud hostes reperiuntur.* Hæc non satis explicant mentem Tryphonini. Nec in pace tantum, sed etiam in bello his postliminium fuit. Nec fato suo deprehensi sunt, sed cum ad amicos si forte venissent & socios, bello inter suos & illos subito coorto, ita deprehensi, servi eorum efficiuntur, iam hostium, quorum hospites forsitan antea fuerant. Cuius rei exemplum est apud Ciceronem in Philippica XII. *Cn.*

Pompeii Sexti filius consul, me præsente, cum essem tiro in eius exercitu, cum P. Vettio Catone Marsorum inter bina castra collocutus est. Quo quidem tempore memini Sextum Pompeium fratrem consulis ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum atque sapientem. Quem Cato quum salutasset, Quem te appellem? inquit. At ille, voluntate hospitem, necessitate hostem. Ita enim cadere potuit, ut inter populos quibuscum reciprocum ius hospitii fuit, bello moto, hospites deprehensi hostes evaserint, & hostium iam factorum servi extiterint. Advocatus legendum autumat, *apud quos iam hostes suos factos deprehenduntur.* Aut etiam, inquit, furcillandum *suos*, tanquam à glossemate. Quod glossema intelligit? Cuius alterius vocis illud *suos* putat fuisse glossema? Omnino scribendum: *Apud quos iam hostes suis factos deprehenduntur. Sui* opponuntur *exteris*, opponuntur hostibus. Hinc passim in exponendo iure postliminii Iurisconsulti & alii auctores utuntur his loquutionibus, ad *suos pervenire, ad suos redire.* Pomponius: *captivus si à nobis fuerit, & ad suos pervenerit.* Idem ibidem: *missus est ad suos.* Ipse Tryphoninus in hac lege ϖ. IX. *Non enim postliminio revertebatur, nisi qui hoc animo ad suos venisset,*

ſet, ut eorum iura ſequeretur. Cicero lib. I. de oratore: *Quæſitum eſt apud maiores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet.* Ita ergo hoc rectius eſt, *apud quos iam hoſtes ſuis factos deprehenduntur.* In bello captis pace facta poſtliminium, non fuiſſe oſtendere leg. XXVIII, ait Advocatus. Sed quod addit, male eam vulgo lectam eſſe, & explicatam, an ipſe melius legerit intellexeritque, rebus ipſis ſpectandum eſt. Conſtat ea lex, ut & ipſe dicit, ex verbis Labeonis, & Pauli ad ea notatione. Labeo ita ſcripſerat lib. IV. πιθανῶν, quos Paulus epitomaverat & ad notaverat: *Si quid in bello captū eſt, in præpa eſt, non poſtliminio redit.* Pro his legit Advocatus. *Si quod in bello captum eſt, in præda eſt, nō poſtliminio redit.* Nō video quid melius in hac lectione ſit, quā in vulgata. Planū fiet, ſi ſcripſeris, priore expuncto *eſt*: *Si quod in bello captū in præda eſt, nō redit poſtlimiuio.* Quod in bello captū in prȩda eſt, poſtliminio non redit. Hoc effatum Labeonis veriſſimū eſſe, res ipſa oſtendit. Quibus enim poſtliminii ius erat, etſi bello capti eſſent, prædȩ cedere non cenſebātur. Quodcūq; igitur captū bello in prȩda erat, poſtliminio non redibat. Certarū rerū hoc ius fuit, non omniū Cicero in Topicis ad Trebatiū res eas, quibus poſtlimi-
nii

nii ius esset, & quæ proinde bello captæ in præda esse non possent, sic enumerat. *Vt cum quæritur, postliminium quid sit, non dico quæ sint postliminii, nam id caderet in divisionem, quæ talis: postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa quæ fræna recipere solet*. Nihil igitur horum si bello captum esset prædæ cedebat. Cætera omnia quæ in præda erant cum caperētur bello, postliminii ius non habuerunt. Hæc igitur mens est Labeonis in illis verbis eius supra citatis, *Si quod in bello captum in præda est, non redit postliminio*. Nam de rebus loquitur quibus in bello captis postliminium non erat, quia prædę cedebant. E contrario quibus postliminii ius erat, ea in præda, tametsi bello caperentur, non esse videbantur, ut sunt res eæ quas supra ex Cicerone recensuimus. Omnes res igitur præter superius enumeratas in præda erant cum bello caperentur, nec postliminio ad suos dominos redire poterant. Certis rerum generibus id ius fuisse scribit Aelius Gallus apud Pompeium Festum, qui easdē ferme numerat, non plures, nec alias. Verba eius ita restituenda sunt, vulgo corruptiora, & male ab aliis tentata: *Item qui servus in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit*

in ejus potestatē cujus antea fuit, jure postliminii. Equi, & muli, & navis eadem ratio, & postliminio recipiuntur, æque ac servi. Quibuscũque ergo rebus postliminii ius erat, non in præda esse censebantur cum capiebantur bello, quia jurepostliminii poterant redire. Quibus vero id juris non dabatur, ut postliminio non redibant, ita prædæ cedebant statim atque captæ erant. Non puto aliud sensisse Labeonem, cum scripsit, *Si quod in bello captum in præda est, non redit postliminio.* Quid enim aliud vellet? De nulla re quippe id potuisset dicere cui jus esset postliminii. Servus captus ab hostibus, equus, equa fræni patiens, mulus clitellarius, & navis capta, postliminio recipiebantur. Ergo in præda non esse, quamvis caperentur bello, intelligebātur, quia postliminio redibant, cũ Labeo de his, quæ in præda sunt cũ bello capta sunt, scripserit, postliminio ea non redire. Quæ Paulus ad Labeonis verba notaverat, eiusmodi sunt ut mihi persuadeat, non cepisse eum mentem veteris illius Iurisconsulti, cuius libros in epitomen redegit. *Immo*, inquit, *si in bello captus pace facta domum refugit, deinde renovato bello capitur, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat, si modo non*

non convenerit in pace ut captivi redimerentur. Per illud, *immo* quod in singulis notationibus ad locos Labeonis adposuit, videtur id voluisse & hoc loco, non usquequaque nec generaliter verum esse quod ibi prodidisset Labeo, sed casum etiam dari posse in quo id quod bello captum in præda fuisset, postliminio posset redire. Vera esset ista observatio Pauli, si hæc fuisset Labeonis sententia, quidquid in præda ab hostibus capitur, postliminio non redire. At non potuit ita sentire Labeo, cum certum sit, multa capi ab hostibus quæ postliminio recipi ac redire possunt, ut servum, equum, mulum, navem. De his ergo perspicuum est intellexisse Labeonem, & hæc excepisse cum dixit, quod bello in prædam captum est, postliminio non redire, cum scilicet ea redeant sola quæ in præda non sunt, quãdo bello capiuntur. An Labeo distinxit inter illa quæ simpliciter ab hostibus bello capiuntur, & quæ prædæ nomine capiuntur? Non sane putem ita intellexisse. Nec notatio Pauli id significat. Certe eo iure, quod quibusdam rebus præcipuum datum est, legibus ac moribus Romanis, ut bello capta postliminio redirent, non id efficiebatur, ut semper &

omni

omni modo redirent. Multi casus obstabant ne etiam ea quæ id ius haberent, eo iure uti possent. Vt qui bello captus, in pace rediret, is nihilominus in præda manebat & hostium erat, quamvis hostibus elapsus ad suos pervenisset. Non potuit hæc ignorare Labeo. Ignorasse vero id videretur, si non vidisset, hoc posse opponi generali eius propositioni, qua dixit, quod in bello captum in præda est, iure postliminii non redire. Quasi tamẽ hæc mens eius fuisset, Paulus ei obiicit quod subiectũ Labeonis verbis, legitur: *Immo si bello captus pace facta domum refugit, deinde renovato bello capitur, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat, si modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur.* Ad hæc verba notat Advocatus. *Quæstionem fuisse an qui bello captus fuerat, si fugisset & ad suos redisset, & postea iterum captus esset, postliminio ad eum rediret, à quo prius erat captus.* Non hæc quæstio fuit. Et apparet Advocatum non percepisse mentẽ Pauli, ut ipse Paulus fortassean nõ assequutus est quod voluit Labeo. Non inquam hoc quærebatur, an postliminio ad eum rediret à quo captus priore bello fuerat, qui pace facta post illud prius bellum domum refugerat, & renovato

Rr bello

bello captus iterum fuerat. Sed hoc tanquam indubitatum, & minime controversum, opponit Paulus Labeonis propositioni, qua scriperat, si quid in bello captum in præda esset, postliminio non redire, ut ostenderet, non eã esse generalem, & posse pati exceptionem. Ea est igitur exceptio ab illa propositione quam pro regula iuris posuerat Labeo. Quod in bello captum in præda est, non redit postliminio, inquiebat Labeo. Immo redit aliquando, ait Paulus, eo casu, quem ibi fingit. Si in bello captus pace facta domum refugerit, eum bello captum esse, non dubium est. In præda etiam esse minime controversum. Postliminio non redire etiam inter omnes constat, quia domum pace facta refugit. Ergo in præda manet quamvis apud suos sit, quia postliminio non recipitur qui bello captus pace facta domum revenerit. Hæc omnia iam constant ex sententia Labeonis quam sibi finxit Paulus. Homo bello captus ab hostibus, & in præda positus, non redit postliminio. Atqui notat Paulus, etiam qui in tali causa est, posse aliquo casu postliminio redire, si nimirum renovato bello, iterum capiatur ab eodem hoste.

Tum

Tum enim, *postliminio redit ad eum è quo priore bello captus erat.* Sic enim legendum in verbis Pauli, non ut vulgo habetur, *ad eum à quo priore bello captus erat.* Quod nullum idoneum sensum potest efficere. Et quod ex illis verbis ita scriptis thema legis voluit formare Advocatus, prorsus alienum est, & quam longissime abit à Pauli sententia. *Finge*, inquit, *Romanus Volscum in bello cepit. Postea eodem bello Volscus aufugit, vel alio modo ad suos rediit. Volsci caduntur denuo à Romanis, & qui prius captus fuerat iterum capitur, & est in præda.* Certe hæc mera fictio est, nihil enim veri continet, & menti Pauli non congruit, ne verborum quidem eius sensum exprimit. Non enim dixit Paulus, Volscum illum qui bello captus à Romanis fuerat, eodem bello aufugisse. Nam qui bello capitur, & eodem bello domum aufugit, postliminio redit. At Paulus de gemino bello loquitur, pace interposita renovato, non de uno in quo gemina cædes facta fuerit. Sic enim diserte scribit: *Si in bello captus pace facta domum refugit.* Species posita ab Advocato, non respondet his verbis. *Romanus*, inquit, *Volscum in bello capit. Postea eodem bello Volscus aufugit.* Immo ut clare Paulus po-

 suit,

ſuit, pace facta aufugit, non eodem bello. Magna eſt in utroque caſu differentia. Nam qui eodem bello aufugiſſet quo captus fuerat, poſtliminio redibat. Qui pace facta domum reveniſſet, poſtliminii ius non habebat. Hic caſus eſt quem Paulus deſcripſit. Contrarium eſt quem Advocatus ex verbis eius propoſuit. Pergit Advocatus in ea ſpecie perſequenda quam verbis Pauli affinxit, menti eius contrariam, ſed & cum ipſis verbis pugnantem: *Volſci cæduntur denuo à Romanis.* Non hoc ex Paulo colligas qui dixit, *deinde renovato bello capitur.* Intellexit Paulus, bellū prius fuiſſe Volſcis cum Romanis, deinde pacem factam eſſe, poſt pacem illam bellum denuo exortum ac renovatum. Advocatus autem hæc ita capit, quaſi prælio facto Volſcorum cum Romanis, hic Volſcus captus eſſet bello à Romanis, & poſtea ad Volſcos refugiſſet, deinde prælio iterum commiſſo, cęſiſque Volſcis, denuo captus fuiſſet à Romanis, & in præda habitus. Vides quanta ſit differentia inter verba & mentem Pauli, & eum caſum quem inde hariolatus eſt Advocatus. His poſitis, *Quæritur*, inquit, *an poſtliminio ad eum redeat qui priore bello eum ceperat.* Negat id Labeo.

beo. Paulus vero ait. Nec Pauli nec Labeonis mentem bonus vir videtur assequutus, à quorum intellectu tam longe ab est, ὅσον οὐρανὸς ἐς' ἀπὸ γαίης. Nulla enim quæstio potuit nasci, nulla controversia oriri ex eo themate quod ab eo propositũ est. Volscus in bello capitur à Romanis. Eodem bello redit ad suos, id est ad Volscos. Quæ hic ratio dubitandi aut quærendi? Volscum postliminio ad suos rediisse nemini poterat dubium videri. Prælio iterum commisso, cæsisque Volscis, iterum capitur ille Volscus à Romanis. *Quæritur*, inquit, *an postliminio ad eum redeat qui priore bello eum ceperat.* Quis nisi stupidus hanc quæstionem movere potuisset? Postliminium non datur nisi ad suos reversis. Qui vero ad hostes redeunt, postliminii iure id non faciunt, nec postliminium omnino in istis locum habet. Quod stultum est vel cogitare, ne inscitiam, quæ certa est, exagitem. Ab hoste ad nos redeuntibus postliminium est. A nobis ad hostem revertentibus etiam postliminium, sed suis tantum & ad suos. Cum enim æquum sit illud ius, & inter nos & hostes commune sit, ad id tantum institutum est, ut ab hostibus ad nos qui nostri sunt postlimi-

nio redire possint, à nobis ad hostes qui sui sunt, id est, hostis. Ut vero captus ab hostibus, & domum reversus, si postliminio non redierit, postliminio ad hostem à quo captus fuerat, rediturus censeatur, non potest nisi ab huius iuris imperitissimo statui. Secundum hoc thema quod expositum est ab Advocato, Volscus prælio captus à Romanis, & eòdem bello ad suos reversus, postliminio certe rediisse putandus. Si iterum capiatur à Romanis altero prælio, eòdem bello durante, quis possit imaginari eum ad priorem dominū rediisse postliminio à quo prius captus fuerat? Iterum captus iterum postliminium, si ad suos bello adhuc manēte reversus fuerit, habebit. Prior captivitas & prius postliminium, non magis obstiterit secundo ac posteriori postliminio quam si nunquam accidisset. Si quis immo centies bello captus, cēties redierit postliminio ad suos, & adhuc semel capiatur post illas centenas vices, postliminio iterū locus erit, si modo ea observaverit quæ debēt in postliminio observari, id est, si bello captus, bello redeat, aut si de captivis reddendis cautum sit in fœdere, quo casu & bello captis in pace postliminium est. Mirum tamen

est superius propositum thema Labeoni ab Advocato tribui, cui & hanc sententiam adfingit quasi neget secundo captum illum Volscum ad eum à quo prius captus fuerat, id est, ad hostem postliminio redire, quia inquit, Volscus ille qui bello aufugerat, aut alio modo domum reversus fuerat Romanū dominum plane exuerat, & postliminio restitutus erat, quasi nunquam antea fuisset captus. Hoc quidem verum ex themate proposito, Volscum illum ad suos postliminio rediisse, quia bello captus bello aufugit. Iterum vero captus ab hoste, non potest dici postliminio ad hostem redire. Hoc enim in isto uno inauditum, ut aliquis postliminio ad hostē redeat. Nihil de eo cogitavit Labeo, nec illi propositum ab Advocato thema adfingi nisi stolide potest. Simpliciter dixit ille: *quod in bello captum in præda est, non redire postliminio.* Quod verum est, sed casum excogitavit Paulus quo in bello captus, & qui in præda est, postliminio redire queat. Duplici modo res bello capta in præda esse dicitur: aut natura sui, si talis sit, ut postliminii iure careat, ut res omnes, preter hominē liberū, servū, equum, mulum ac navem: aut vitio quod ei ex-

trinſecus accidit, ut ſi quis bello captus pace facta domum refugerit. Poſtliminii quidem ius habet exempli gratia civis Romanus, ſed ei iuri locus tantum eſt, ſi bello captus, bello domum reveneרit, aut pace facta, ſi fœdere comprehenſum fuerit, ut reddantur captivi. Si aliter redierit, poſtliminii ius amittit, & in præda eſt. Vtroque igitur modo res captæ in præda ſunt, nec poſtliminio redeunt, ſi per naturam ſui tales ſunt, ut poſtliminii ius non habeant, aut ſi vitio aliquo iure ſuo exciderunt. Hæc omnino mens fuit Labeonis. Quod ad res attinet quæ ſuapte natura & cauſa in præda ſunt, nihil potuit contra dicere Paulus, quin poſtliminio redire non poſſint. Quod ad res alias ſpectat quæ vitio aliquo id ius amiſerunt, cum poſtliminio eas redire neget Labeo, Paulus caſum dari poſſe adnotavit quo ius illud amiſſum poſſint recuperare, purgato nimirum vitio quo id perdiderant. Talem igitur illum caſum proponit, quem nos ſub fictis perſonis explicabimus Romani pariter & Volſci, ut veſtigiis quæ impreſſit Advocatus inſiſtamus. Bello Romanorum & Volſcorum, Romanus à Volſcis bello captus, pace facta domum refu-

refugit. In præda eſt, & poſtliminii iure rediſſe non poteſt dici, quia bello captis in pace poſtliminium non eſt, niſi in pactis pacis cautum ſit de reddendis captivis. Hoc non fuit comprehenſum fœdere quo pax inter Volſcos & Romanos facta eſt. Ergo poſtliminii ius non habet, quia perdidit quod habuit. Renovato deinde bello, & pace illa rupta, qui ad ſuos, id eſt, ad Romanos, à Volſcis, qui eum ceperant, pacis tempore refugerat, denuo capitur à Volſcis. *Poſtliminio*, inquit Paulus, *redit ad eum è quo priore bello captus fuerat*. Sic enim ſcribendum non *à quo*. Si hoc contigerit ut iterum à Volſcis capiatur, purgata cauſa quæ fecerat ut in prædam caderet, & poſtliminii ius amitteret, ius priſtinum recipit ut poſtliminio redire poſſit, & in eam cauſam recidit in qua fuerat priuſquam priore bello caperetur. Sequitur in verbis Pauli, *ſi modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur*. Hæc verba non reſpondent themati propoſito, nec ullo modo cum ſententia Pauli conveniunt: *Si modo non convenerit*. Immo tametſi convenerit, ut captivi redderentur, etiam poſtliminium locum habet, & quidem in pace. Alioquin in bello tantum redeuntibus

postliminium esset bello captis, si de captivis reddendis nihil comprehensum esset in pactis. Sed & illa manifesto laborant vitio: *Si modo non convenerit in pace ut captivi redderentur.* In pace non tractatur de bello finiendo, sed in ipso bello de conditionibus pacis agitatur. Quomodo igitur dixit, *si modo non convenerit in pace?* Hoc absurdum & falsum. Nam in pace de pace pacta non fiunt aut fœdera quibus bellum componatur. Scripserat sine dubio Paulus, *si modo non revenerit in pace*, vel, *si domum non revenerit in pace*. Ita enim Cicero loquitur, *si domum revenisset*. Atque ita etiam restitui debet apud Pomponium lege v. *Captivus autem si manumissus à nobis fuerit, & revenerit ad suos.* Revenire est redire. Quod cum non caperetur ab imperitis, pro *revenerit* in illo Pauli loco reposuerunt *convenerit*, idque intellexerunt de captivis conventione reddendis. Quod non potest esse verum. Id enim maxime obstat rationi Pauli & legis thematismo qui in ea proponitur. Prior captivi domum reditio cum vitii facta fuerit, utpote in pace, postliminii effectum impedierat, effeceratque, ut captus in potestate hostium maneret atque in præda esset, etiam post reditum

tum ad ſuos. Quod Labeo pro catholica regula poſuerat: *Si quid in bello captum, in præda eſt, non poſtliminio redit.* At Paulus fieri poſſe oſtendit, ut ille qui in præda eſſet poſtliminii ius ſua culpa amiſſum recuperaret. Si nempe bello renovato iterum caperetur ab iis à quibus priore bello captus fuerat. Tum enim poſtliminio locum fore ſi ad ſuos rediret, ſed in bello ſcilicet. Nam ſi iterum in pace reveniret, ſua culpa iterum ſibi præclüderet poſtliminii copiam, & ſecundus error peior eſſet priore. Hic eſt ſenſus illorum verborum, *ſi modo non reverterit in pace.* Quæ miſere contaminata fuerunt ab imperitis librariis, vel etiam ab ipſo Triboniano, qui Pauli mentem non percepit. Quam etiam ita videntur pervidiſſe viri docti, ut cęci ſolent videre. Vnica littera mutata veram ei loco lucem reddidit, *poſtliminio redit ad eum è quo priore bello captus erat.* Non ut vulgo legitur *à quo.* Quod meras Cimmerias tenebras offudit illi legi. Nec dici poteſt illud *à quo captus erat*, accipi debere pro *de qua captus erat*, ut Grotius interpretatur in lege IV. D. de poſtliminio: *Eos qui ab hoſtibus capiuntur, vel hoſtibus deduntur, iure poſtliminii reverti antiquitus placuit.* In Spar-

Sparsione florum ad eius Iustinianum, vir ille tam re quam nomine magnis, *qui ab hostibus capiuntur*, de hostibus capi vult, & mox legit in eadem lege, *vel ab hostibus deduntur*, pro eo quod vulgatum est, *vel hostibus deduntur*. Tam mala est correctio quam expositio. Animadvertere debuit, Romanos ius illud postliminii sibi constituisse, & in civium suorum gratiam potius quam in favorem hostium. Ideo Iurisconsulti omnes Romani cum de eo iure loquuntur aut tractant, exempla eius petunt non ab hostibus captivis, & domū postea redeuntibus, sed à Romanis ipsis civibus, qui capti sunt ab hostibus, & ad suos revertuntur. Passim in illo titulo de postliminio, quicunque capiuntur, Romani cives sunt, & qui redeunt. Tryphoninus leg. XII. *In bello postliminium est, in pace autem non his qui bello capti erant, de quibus nihil in pactis erat comprehensum.* Non de hostibus, sed de civibus id intelligit, ut ratio quam ex Servio attulit, testatur, *quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt.* Idem in eadem lege: *Si quis capiatur ab hostibus*, de Romano ab hostibus capto, non de hoste à Romanis, palam est intellexisse. Vide & legem XIX, & totum deni-

deniqueillum titulum perlege, non favebis interpretationi Grotii. Imperite proinde etiam Advocatus, qui cum speciem legis XXVIII. proponeret, finxit Volscum à Romano captum, cum Romanum à Volsco deberet. *Si in bello captus pace facta domus refugit.* Id est, si Romanus civis bello captus. Sic enim prorsus exponenda fuit lex Pauli, & species legis eo modo repræsentanda. Et ratio in promptu est. Postliminiū ius est, quod bello captos homines resq; bello amissas respicit. Cum autem illud ius pro suis civibus peculiariter constituerint Romani, exempla eius peti debent de Romanis qui capiuntur ab hostibus & postliminio redeunt, non de hostibus. In ea lege IV. Modestinus dicit, *eos qui deduntur hostibus iure postliminii reverti.* Non idem est de his qui armis victi ipsimet se dedunt, ut est in leg. XVII. eodem titulo. Sed quærit Advocatus, si pace facta de reddendis captivis convenit, an non & ii postliminio redituri sint? Tantū abest, ut putem redituros, ut vel quæri de eo non nisi inscite existimen. Nec iuvat quod, iis qui bello erant capti fuisse postliminium in pace si pactis id comprehensum esset, se ostendisse dicat. Non etiam illud,

illud, quod pacis fœderibus de captivis reddendis maxime paciſcebantur Romani. Diſerte dicit Paulus, *poſtliminio carere qui armis victi hoſtibus ſe dederent.* Non aliter his poſtliminium poterat eſſe niſi in pace. Nam qui ſe hoſtibus dedidiſſent, armis victi non recipiebantur à ſuis bello durante. Multo minus illi recepti in bello eſſent qui à ſuis ſponte dederentur. At iſtos poſtliminio redire dixit Modeſtinus leg. IV. Ergo cum qui hoſtibus ſe dedidiſſent non poſſent poſtliminio redire niſi pace, & Paulus adfirmet carere eos poſtliminio, ne in pace quidem ipſis competit poſtliminii ius, quod habere ſcilicet non poſſent niſi in pace. At in pace poſtliminio redibant bello capti ſi de captivis reddendis fœderis pactis cautum eſſet, non item dediticii qui armis victi ſe dedidiſſent. Nec ſane de illis ullum verbum in conditionibus pacis quas de reddendis captivis fœdere facto cum Antiocho complexi ſunt Romani: *Qui ex regno Antiochi apud Romanos ſocioſque ſunt, iis ius abeundi manendique iſto. Servus ſeu fugitivus ſeu bello captus, ſeu qui liber factus aut transfuga erit, redditor Romanis.* De dediticiis nominatim etiã caveri debuit. Quod trans-

transfugas reddi sibi petunt, alia ratio est, nimirum ut puniantur. Dediticii cum nullâ apud suos pœnâ legibus subire deberent, hoc illis suppliciũ indictũ fuit est, ut apud hostes inviti manerent, & nunquam ad suos postliminio redirent. Et sane cum his quæ in præda sunt, & quibus postliminium esse negabat Labeo, numerandi sunt qui se hostibus armis victi dediderunt. Nam dediticii servi efficiebantur hostium. Et cum Romani bello captis in bello tantum reducibus postliminium esse statuerint, ut in virtute bellica sola spem revertendi reponerent, non videntur de his qui se armis victi dediderant hostibus, tã favorabiliter statuisse, ut comprehenderint eos fœdere de captivis reddundis. Cum captivi autẽ utrimque ex pacto redduntur, æquum fœdus est. Cum ab una parte omnino reddi debent, ab altera potestas relinquitur captivis apud hostem manendi aut abeundi ad suos, id minus æquum fœdus censetur, quia utrimque mutua non fit captivorum redditio. Hinc & *æquum fœdus* amicitiæ causa fieri dicit Iurisconsultus, quia ex æquo fœdere amici exeunt, qui hostes prius fuerant. Non autem amicitia, quos inter colitur, æquales

les eos facit, sed ex ipsa æqualitate & æquo fœdere amicitia oritur. Vnde ἰσότης φιλότης communi proverbio. Apud Virgilium, *non æquo fœdere amantes* dicuntur quibus amor nō est mutuus, ubi qui amat non redamatur, & qui amatur amore non respondet nec par pari refert. Cum fœdere non æquo transigitur, superior alter est, alter inferior. At inferior superiorem nunquam diligit, & superior inferiorem semper despicit. Dura certe conditio fuit quæ imposita est Antiocho ab Romanis, non solum reddendi liberos qui capti bello erant, sed etiam servos. Siquidem qui capti fuerant poterant sæpius dominos mutasse, ut bene dicit Advocatus. Vnde fiebat, ut iis eripiendi essent, non modo qui eos bello ceperant, sed & qui ære suo eos compararant, qua in re non parum erat difficultatis. Quantumlibet duræ fuerint hæ conditiones, & in exequendo difficiles, non tamen iniquæ possunt dici si utrimque ex pari & ex æquo imponantur. Et nescio quid velit Advocatus, cum subiungit: *Quare qui non iniquis conditionibus transigebant, vel nihil promittebant de captivis reddendis, vel de iis tantum qui in reipublicæ potestate erant.* Quasi vero

vero iniqua foret lex, quæ belli fœdere dicta eſt Antiocho de reddendis fugitivis, bello captis, aut liberis in ſervitutem redactis & transfugis, ſi idem Romani de ſua parte Antiocho præſtare debuiſſent! æquis conditionibus, quāvis difficilibus, ita ſtetiſſet inter utramque partem illud fœdus. Ad evitandam difficultatem reddendorum omnium ſive ſervorum fugitivorum, ſive liberorum qui capti utrimque ſervi facti erant, præcipue ſi bellum fuiſſet diuturnum, de his tantum reddendis conventio fiebat quos reddere reſpublica poterat & qui in carceribus publicis utriuſque civitatis ſervabantur. Vt factum illo fœdere quod Athenienſes inter & Lacedæmonios ictum eſt, poſt bellum inter eos populos in decimum annum tractum. Cum bellum intra unius anni ſpatium confectum eſt ac fœdere tranſactum, facilius expediri poteſt ratio de omnibus reddendis qui belli tempore ab utriſque capti ſunt. In verbis Thucydidis quæ citavit Advocatus de illo fœdere Athenienſium & Lacedæmoniorum, perperam Græca illa Attici ſcriptoris, καὶ τοὺς ἄνδρας ὅσοι εἰσὶ Λακεδαιμονίων ἐν τῷ δημοσίῳ τῶν Ἀθηναίων, ἢ ἄλλοθί που ὅπου Ἀθηναῖοι ἄρχουσιν, ἐν δημοσίῳ, ita

Lati-

Latine reddidit, *aut quoscumque Lacedæmoniorum aut sociorum captivos qui populo Atheniensi publice serviunt Athenis vel alibi ubicunque imperant.* Nescio cur ei placuerit sic vertere quasi qui ἐν δημοσίῳ erant Atheniensium, de his accipiendi forent qui populo Atheniensi publice serviebant Athenis. Quod est ineptum, & contra Græci sermonis & Attici usum. Vbi enim legit ἐν τῷ δημοσίῳ εἶναι, *in publico esse*, qui publicam servirent servitutem? Δημόσιοι quidem δοῦλοι dicuntur publici ministri vel servi. Sed ἐν τῷ δημοσίῳ aliquis esse non dicitur qui publice servit. Δημόσιον vox est Attica quæ carcerem significat. Hoc non puto ignorasse Advocatū. Quo magis miror, studio novitatis atque ut aliquid doceret quod indictum adhuc esset, à vulgari orbita recessisse. Scholiastes vetus Thucydidis, ἐν τῷ δημοσίῳ recte interpretatur, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Hesychius, δημόσιον, δεσμωτήριον, His positis quærit Advocatus, cur de captivis igitur reddendis convenisset, *an excipiebantur ii qui armis victi se dediderant? Et an illi quidem redibant, sed sine postliminii iure?* Hoc ineptum. An hoc redire est? Nam qui sic redibant, in potestate hostium manebant & in præda. Et si servi facti

cti fuerant apud hostes, libertatem non recipiebant, nisi postliminio redirent. Non enim eam recipere poterant nisi postliminio. Quæ igitur sic redeundi utilitas, cum illi qui ita rediissent, servi manerent hostium, & repeti vindicarique ab his possent? Sed Paulus satis clare dixit, non esse ius postliminii illis qui armis victi se dediderunt. In bello his postliminium non competebat, quia recepti non fuissent à suis. Nec in pace, quia aliter postliminium habere non poterant quã si bello redissent. Qui affirmat igitur absolute plimiostnio eos carere, tã in pace quam in bello, postliminium eis denegat. Ergo nunquam eis ius postliminii datum est. Eadem ambitio & vanitas studiumque aliquid novi promendi Advocatum adegit vulgarem interpretationem doctorum reiicere, & novam sibi semitam facere, in exponenda voce *præsidia* apud Iurisconsultum, qui dixit leg. v. D. de postliminio, eos qui ab hostibus capti sunt, cives manere *priusquam intra præsidia hostium perducti sint*. Intra præsidia perductis, si revertantur, perinde omnia restitui iura ac si omnino ab hostibus capti non fuissent: *Tum autem reversum intelligi, si aut ad amicos nostros perveniat, aut*

intra præſidia noſtra eſſe cœpit. Quid appellat, inquit Advocatus, *præſidia*? An fines regionis hoſtilis? quod colligere tentant è leg. XIX. eodem. Minime. *Sedita*, inquit, *appellat caſtra aut ſtationes quæ ſunt pro caſtris*, φυλακὰς, φρούρια, *quomodo interpretatur Philoxenus.* Si præſidia hoſtium aut noſtra diverſa ſunt à finibus noſtris aut hoſtilibus, quomodo igitur conciliabit leges illas XIX. Pauli & V. Pomponii, quorum alter dixit, *naturali æquitate introductum eſſe, ut qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines ſuos rediiſſet priſtinum jus ſuum reciperet*, alter idem de eo reſpondit qui *intra noſtra præſidia eſſe* cœperit? Si *præſidia* caſtra ſunt aut ſtationes pro caſtris, ſæpe in medio ſuæ ditionis hoſtis habet caſtra, aut nos in medio noſtræ. Ita fiet ut qui in fines noſtros redierit non videatur poſtliminio reverſus quum ad caſtra noſtra non pervenerit. Sic Pōponius & Paulus inter ſe diſſiderent, quorum hic ſatis eſſe putat ſi captivus ad fines patriæ ſuæ redeat ut priſtinum jus ſuum recipiat & poſtliminio ſit locus, ille autem aduſque noſtra *præſidia* pervenire eum vult, ut reverſus videatur. Scire debuit Advocatus, *præſidia* non eſſe caſtra, nec Philoxenum ita intelligere cum

φυλα-

φυλακὰς & φρούρια exponit. Idem enim *præsidium* interpretatur προφυλακὴν, φρουρὰν, ὀχύρωμα. Quæ voces castrorum non habent significationem, utcunque etiam pro stationibus accipiantur quæ pro castris haberi consueverant, quas περιφυλακὰς Græci potius nominant. At προφυλακὰς sunt *prætenturæ* vel *stationes agrariæ* quibus in bello fines nostros tuemur adversus hostem. Cum enim duo populi vicini inter se belligerant, in limitibus suis ambo si oppida aut loca munita habeant, præsidia iis solent imponere ad fines custodiendos & arcendas hostium incursiones. Si nulla in finibus oppida habeant, prætenturas & stationes agrarias ibi collocant, quæ & ipsa *præsidia* sunt. Dido apud Virgilium;

Res dura & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Festus: *Præsidium est quod pro utilitate & salute alicuius præponitur, subsidium quod postpositum est ad subveniendum laborantibus.* Ergo præsidia sunt cohortes prætendentes sive prætenturæ ad fines tutandos. Et quoniam belli tempore fines non relinquuntur sine præsidiis, ideo *præsidia* & *fines* idem significant, quantum ad captivos attinet qui postliminio redeunt.

Bello quippe inter finitimos fervente, præsidiis ad limitem custodiendum positis, *præsidia* & *fines* eiusdem sunt notionis. In imperio quoque Romano limitum munitio & custodia adversus insultus Barbarorum quibus cingebatur orbis Romanus præcipuæ curæ fuit. Vetus auctor Anonymus de rebus bellicis, de limitum munitionibus ita scribit, *Est præterea inter commoda Reipublicæ utilis limitum cura, ambientium undique latus imperii, Quorum tutelæ assidua melius castella prospicient, ita ut millenis interiecta passibus stabili muro & firmissimis turribus erigantur. Quas quidem munitiones possessorum distributa sollicitudo sine publico sumptu constituat, vigiliis in illis & agrariis exercendis, ut provinciarum quies circumdata quodam præsidii cingulo illæsa requiescat.* Ex his patet, quæ sint *præsidia* in finibus, & quomodo fines præsidiis custodiantur, castellis nempe per certa intervalla positis & ædificatis, cum stationibus agrariis & prætenturis, ubi nulla erant in limite flumina. Ubi autem erant, cum castris in ripa positis, & cum lembis vel lusoriis in ipso flumine, ad excubias pro limitibus agendas. Unde *Castriciorũ militũ, Riparensiũ*, & *Lembariorum* appellationes. De *Lusoriis* Danubii & Rheni

ni sive lembis milite instructis ad limitem tuendum nos in sequenti capite.

CAP. XXVIII.

De rebus quibus postliminii ius competebat. Paucissimas numero eas fuisse, ut equum, mulum, equam fræni patientem, & navem. De navibus obiter tractatum. De longarum, & onerariarum & actuariarum differentia. His tribus generibus Ius postliminii fuisse, exceptis actuariarum quæ voluptatis causa parabantur. Quæ naves longæ appellatæ fuerint. De prima navi longa. Plurium ordinum apud veteres navigia fuisse. Quomodo illi remorum ordines accipiendi. Actuarias proprie esse dictas quæ remis agerentur, ab actu, id est, ἐλασία. Piscatoriis navibus non competisse ius Postliminii. Lusoriis navibus fuisse: quales ad custodiam limitis cum militibus in fluminibus limitaneis constituebantur.

PErsonis datum fuisse ius postliminii, iam vidimus, liberis servisque. An rebus datum fuerit, videndum. De his etiam quæsivit Advocatus, & ad res mobiles hoc ius *vix pertinuisse* scribit. Immo ad certas res omnino pertinuit, ad reliquas nullo modo. Quare illud *vix*

hic locum non habet. An servos reponet inter res immobiles? Vt probet autem, vix ad res mobiles pertinuisse ius postliminii, dicit, postliminium esse Iurisprudentiæ Romanæ commentum, quo is qui bello captus est, postquam est domum reversus, fingitur nec captus unquam fuisse, & omnia ei iura restituuntur. *Ergo*, inquit, *in gratiam personarum ius illud proprie introductum est.* Vim huius argumenti non perspicio, quod maxime dilutum esse & invalidum, sed & ineptum iudico. Si commentum est Iurisprudentiæ Romanæ, ut autumat, jus postliminii, cur pro personis potius quam pro rebus conditum id jus & introductũ dicetur? Statim resipuit, & agnovit *ἀλογίαν* suam. Ideo in cotinenti subdidit; *Sed & ad conservandum rerum immobilium dominium, item quarundam mobilium, veluti servorũ.* Ergo ad res etiam mobiles quasdam omnino pertinuit jus postliminii, non vix. Debuit & naves inter eas res mobiles recẽsere quibus jus postliminii erat, & equos equasve, quæ fræna recipiũt & mulos clitellarios. Nã ex Cicerone constat in Topicis, & ex Aelio Gallo apud Festum, equi & muli & navis eandem rationem fuisse quam servi, similiterque postliminio recipi solita. Ergo

go non proprium personarum fuit hoc jus, sed etiam rerum certarum mobilium, quibus æque competebat ac personis. Aelius Gallus: *Quæ genera rerum ab hostibus ad nos postliminio redeunt, eadem genera rerum à nobis ad hostes redire possunt.* Paulus ad leg. XIX. D. de postliminio, *Postliminium est ius rei amissæ recipiendæ ab extraneo & in pristinum statum restituendæ.* Ergo tam res quam personas spectabat hoc jus, nec solarũ personarũ erat proprium. Res autem immobiles omnes, & certas mobiles complectebatur. Sic non in gratiam tantum personarum introductum est, ut voluit Advocatus. Sed nec postliminium fuit Iurisprudentiæ Romanæ commentum, ut eidem placet, cum Iurisconsultus naturali æquitate introductum dicat, & inter Romanos populosque ac Reges liberos legibus ac moribus constitutum, ut scribit Paulus leg. XIX. D. eodem. Fictione quidem iuris bello captus postquam est reversus fingitur nec captus unquam fuisse, eaque fictio Romano iure locum habuit, ut in multis casibus succurri posset iis qui ab hoste capti fuerant, tam minoribus quam maioribus. Exempli gratia, codicilli quos quis captivitatis tempore scripsisset, juris subtilitate

ac rigore non videbantur confirmati eo testamento quod in civitate, nondum captivus, fecerat, nec fideicommissum ex iis peti poterat, quia non erant ab eo facti qui testamenti factionem haberet. *Sed quia*, inquit Iurisconsultus leg. XII. ff. v. de postliminio, *merum principium eorum in civitate constituto captivo factum est, id est, in testamento confirmatio codicillorum, & is postea reversus est, & postliminio jus suum recapit, humanitatis rationi congruum est, eos codicillos ita suum effectum habere quasi in medio nulla captivitas unquam intercessisset.* Vide & sequentem paragraphum, & leg. XV. D. Ex quibus caussis maiores vigintiquinque annis in integrum restituantur. Hæc igitur fictio Romanæ Iurisprudentiæ commentum est, qua is qui postliminio reversus est, pro eo habetur ac si nunquam hostium captivus esset, & fingitur nunquam captus fuisse, sed non ex eo sequitur, ut inde hic colligere videtur Advocatus, ipsum ius postliminii fuisse commentum Romanorum. Nam sine illa fictione postliminii ius stare potest, cum nihilominus postliminio reversus intelligatur captivus qui hostes evaserit, tametsi temporis eius duntaxat quo rediisset ratio haberetur. Inter res mobiles

biles quibus postliminii ius erat, *navem* numerat Cicero in Topicis, & Aelius Gallus. Sic enim Cicero: *postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa quæ frænum recipere solet.* Homines in genere postilminio redire intelligit, hoc est, tam servum quam liberum. Non omnis mulus redibat, sed tantùm clitellarius. Nam nominatim de clitellario expressit. Equus omnis etiam redibat, non omnis equa, sed ea tantum quæ fræna recipere solita. Ergo cum generatim *navem*, ut hominem, postliminio redire scripserit, de omni genere navis id intelligendum fuerit. Iurisconsultus tamē non omnes naves hoc ius habere dicit, sed solas naves *longas* atque *onerarias*, idque propter belli usum. *Piscatoriis autem aut si quas actuarias voluptatis causa paraverunt postliminium non esse.* Cum solas excipiat piscatorias & eas quæ voluptatis causa parantur quas vocat *actuarias*, hæ solæ quas excepit videntur postliminii iure caruisse, cæteris omnibus generibus navium postliminium fuisse. Summa sane navium divisio fuit in *longas* & *onerarias*. Ideo *longæ* ab *onerariis* hoc nomine separatæ, quia onerariæ rotundiores. Vnde & γαυλοὺς Græci dixere.

xere.

xere, à forma, quia vasa quædam rotunda in quibus lac reponebatur, & ollas quoque sic vocarunt. Ita Græci τριήρεις & γαυλοὺς separant, naves *longas* & *onerarias*. Nam τριήρεις sunt naves longæ, rotundæ onerariæ. Plutarchus de animi Tranquillitate, ἐὰν εἰς γαυλὸν ἐξ ἀκάτου, καὶ πάλιν ἐὰν εἰς τριήρη μεταβῶσι. Latini *corbitas* vocant onerarias, à forma corbis rotunda. Cicero lib. XVI. Epist. ad Atticum: *Corbitane Patras, an actuariolis ad Leucopetram Tarentinorum, ac inde Corcyram? Et si oneraria, statimne freto, an Syracusis?* Quam prius *corbitam* dixerat, postea *onerariam* vocavit. Unde apud Plautum, *corbitam cibi comesse possunt*, Quia illæ corbitæ naves erant frumentariæ. De edacibus igitur dixit quæ tantum poterāt comesse quantum navis oneraria ferre posset. Nomine generali *onerariæ* ab oneribus vehendis ac mercibus; nam *onera* sunt merces; speciali formæ appellatione dictæ *corbitæ*. Ita Græci φορτίδας appellant & φορτηγοὺς, ab oneribus, à forma γαυλούς. Vocant & ὁλκάδας, quod tractim eant, ut pote tardiores. Hæc etiam inter *onerarias* & *longas* naves differentia, quod longæ remis agerentur, onerariæ velis tantum instruerentur. Hæc illis

causa

causa tarditatis. Nã tranquillo non procedebant, atque adverso vento in portum regredi cogebantur. At longæ naves, ut triremes, semper & per malaciam & reflante vento cursum tenebant, remis incitatæ. Plautus in Pœnulo:

Tardiores quam corbitæ sunt in tranquillo mari.

Quia remis non utebantur, sed velis tantum. Quod ex Livio liquet his verbis, *Naves quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum, partim tormentis & saxis, omnique telorum missilium genere instruit, onerarias quoque, non solum quæ remis agerentur.* Ergo onerariæ non agebantur remis. Istæ sunt quas βαρείας appellant Græci, quia opponũtur levibus ac celeribus navigiis, quæ κοῦφα ab iisdem appellantur Græcis, & tamen non sunt eadem cum longis, licet & ipsæ sint velocissimæ. Unde & δρόμωνες recentioribus Græcis dictæ. Ut enim antiqui Græci τριήρεις & γαυλοὺς ex opposito iungunt, μακρὰ πλοῖα ac στρογγύλα, Latini *longas naves* & *onerarias*, vel *corbitas*, ita posteriores Græci δρόμωνας & σκάφη πλοῖα distinguunt, quæ & ἱππαγωγὰ vocarunt & ναῦς φορτηγοὺς, ut videre est apud Leonem in

in Tacticis capite περὶ ναυμαχίας. Dromones sunt triremes veterum, & τριήρεις Græcorum: ὁλκάδοφοροι πλοῖα onerariæ. Longæ naves, sive triremes, bellicæ naves, & Græci στρατιωτίδας eas appellant, à ferendis militibus, ut ἐπιβατίδες dicebantur à vectoribus, quæ & *vectoriæ* inde dictæ, & ἐπιβατηγοὶ leg. I. π. XII. D. de exercitoria actione, de quibus paulo post. Naves illæ longæ etiam *liburnæ* dicebantur. Sic enim Latinis numcupatæ, quę eædem sunt cum triremibus vel navibus longis, licet non tantum triremes ex eo genere fierent, sed etiam quadriremes & plurium ordinum. Quinimo & biremes construebantur, & cum singulis etiam remorum ordinibus, quales Græci æreres μονήρεις nominabant, posterior ætas Græciæ γαλαίας, non galeras nunc, nostri autem avi etiam *galeas*. Vegetius lib. IV. cap. VII. de modo liburnarum. *Quod ad magnitudinem attinet, minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines* (μονήρεις Græcorum intelligit:) *paulo maiores binos* (hæ sunt biremes ac διήρεις Græcorum:) *idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigio gradus*. Quæ ternos sortiuntur remorum ordines sunt τριήρεις Gręcorum, quæ quaternos τετρήρεις, quæ quinos,

nos, *πεντήρεις*. Idem de dromonibus posterior ætas Græciæ dixit, maiores, minores, & minimos dromones construi pro numero ordinum remigii, ut legimus apud Leonem in Tacticis loco iam citato. De biremibus dromonibus scribit, *δύο ἔχειν τὰς λεγομένας ἐλασίας, τήν τε κάτω καὶ τὴν ἄνω.* Dicit ibidem, & maiores fieri solitos, nempe triremes vel plurium ordinum, atque etiam minimæ formæ. quales fuere *μονήρεις* vel *γαλέαι*. *Καὶ ἔτι δὲ κατασκευάσεις ἐλάττους, δρομικωτάτους οἱονεὶ γαλαίας, ἢ μονήρεις λεγομένας.* Hæ sunt minimi modi liburnæ Vegetii, quæ remorum tantum singulos habebant ordines. Quales hodie omnes naves longæ quibus in mare mediterraneo navigatur, fabricari solent. Biremium quippe & triremium nullus nunc usus, quasi si nunquam cognitæ antea fuissent & usitatæ. Multo magis imperitis mirabile videtur, usu quondam celebratas fuisse & quę plurium ordinum fuerint, cum tamen satis compertum sit, ut auctores testantur fide digni, in Actiaco prælio navali inter Augustum & Antonium facto, longe maiora concucurrisse navigia, *adeo ut senorum etiam*, ut ait Vegetius, *vel ultra ordinum fuerint*. Immo usque ad decem ordinum navi-

navigia in ea pugna visa sunt in classe Antonii, ut refert Dio qui dicit, eum in exercitu suo paucas triremes habuisse, sed plurium ordinum multas, usque ad deceres, nempe quadriremes, quinqueremes, hexeres, octeres, enneres & deceres. Nam Latini hæc nomina usurparunt Græca de huiusmodi navibus ultra *quinqueremes*, quia Latina compositio non satis apta & conncinna in his enumerandis videretur. Plinius tamen lib. VIII cap. LVI. *Decemremem* dixit pro *decere*, ut *decempedam*. Et Cicero *decemscalme* navigium. Apud Isidorum lib. XI. cap. I. *Penteres* & *Sexeres* scribendæ sunt, ut testantur libri veteres, pro hodie legimus, *pentere-mes* & *hexeremes*. Et vereor etiam ne apud Hirtium ita sit restituendum, *penteres* pro *pentiremis*, ut vulgo legitur, quod puriori Latinitati illius sæculi vix convenit, ut vocem ex Græco & Latino compositam usurparint. Dionis verba ex lib. L. τὰ μὲν σκάφη τοῦ Ἀντωνίου πολὺ τῶν ἐναντίων ὑπερέχοντα ἦν, τριήρεις γὰρ ὀλίγαι, τετρήρεις δὲ, πεντήρεις τε καὶ δεκήρεις, καὶ τὰ λοιπὰ τὰ διὰ μέσου πάντα. Nempe, ἑξήρεις, ἑπτήρεις, ὀκτήρεις & ἐννήρεις. Idem libro LI. narrat victo Antonio Augustum capta navigia Apollini Actio dedicasse, ubi etiã τῶν δεκηρῶν

κηρῶν meminit: καὶ ἐπ' ἀκτῇ τῷ τε Ἀπόλλωνι τῷ Ἀκτίῳ τριήρη τε, καὶ τετρήρη, τά τε ἄλλα τὰ ἑξῆς μέχρι δεκήρους ἐκ τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀνέθηκε. *Et in ipso littore vel acta, Apollini Actio dedicavit ex captivis navigiis triremes, & quadriremes, & reliqua in medio usq; ad deceres.* Id est, denorum ordinum naves. Fabulæ hodie videntur istæ pluriũ ordinum naves, quia nullas novimus præter μονήρεις; quæ *Galeræ* sunt ut iã dictũ, nostræ, simplicis ordinis remorum naves. Nec potuit hactenus persuaderi doctis, alias fuisse cognitas veteribus quam quæ hoc tempore in usu habentur. Quamvis Scaliger in Animadversionibus ad Eusebiũ, id satis luculenter probasset. Nos in alio opere novis rationibus & argumentis id expugnabimus. Nunc obiter quædam adnotabimus, quantum sufficiet ad signandam *longarum* navium & *onerariarum* differentiam, quibus Iurisconsulti postliminii ius solis fuisse scripserunt, atque ad explicandam earumdem *longarum* navium significationem. In qua exponenda viri magni errasse mihi videntur, cum *longam* navim distinxerint ac diversam fecerint à plurium ordinum navibus, biremibus utputa, triremibusque & aliis maioribus. Antequam repertæ

 essent

essent *longæ* naves, solarum rotundarum usum fuisse inter auctores convenit. Nec repetam quæ ab auctoribus testimonia iam attulerunt viri in his litteris primarii. Tantum illud addam, plurimis navigiis ideo nomina imposita ex vasis quæ rotundæ erant formæ, ut Γαυλοὶ, κάνθαροι, κύμβαι, κοβαίαι, κελέβαι, σκάφαι, & alia. Nam σκάφη nomen commune est navis, & alvei, qui rotundus est. Prima navis longa, ut plures auctores consentiunt, ab Argonautis inventa. Quamvis aliis inventoribus tribuatur, quorum nomina habes apud Plinium, lib. VII. cap. LVI. *Longa nave Iasonem primum navigasse, Philostephanus auctor est.* Herodotus quoque libro I. Iasonem, & reliquos cum eo Argonautas, *nave longa* Colchos petiisse narrat. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἕλληνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γίνεσθαι. καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ τῇ νηῒ εἰς Αἶαν τε τὴν Κολχίδα, καὶ ἐπὶ Φάσιν ποταμὸν, ἐντεῦθεν διαπραξαμένους καὶ τἄλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκοντο, ἁρπάσαι τοῦ βασιλῆος τὴν θυγατέρα Μηδείαν. Alii perhibent, non Iasonem primum nave longa navigasse, sed Danaum, unde & Δαναῒς vocata est. Nullam certe Plinius Danai mentionem fecit cum de inventione navium longarum tradidit, à prima simplice

plice cuius auctor dicitur Argus quę Argonautas vexit, usque ad τεσσαρακοντήρης id est, quadraginta ordinum, quam fabricavit Ptolemæus Philopator. Sed eodem loco Plinius meminit navis primæ à Danao inventæ, *qua primus in Græciam ex Aegypto advenit, cum antea ratibus navigaretur, inventis in mari rubro inter insulas à rege Erythro.* Convenit inter omnes, ratibus primo navigatum, id est, ut Græci vocant, σχεδίαις. Rates erant ligna colligata, quæ per aquam agebantur, quas etiam *codicarias* dicebant, quia codices sunt tabulæ coniunctæ. Navium autem rotundarum prior inventio & usus fuit quam longarum. Ergo quæ à Danao primum inventa est navis, qua in Græciam venit, rotũda fuerit, cũ longa prima ea extiterit qua vecti in Colchidem Argonautæ, quæ & πεντηκόντορος appellata. Apollodorus quoque lib. 11. Bibliothecæ navem primam à Danao fabricatam scribit, in quam impositis filiabus in Aegyptum fratrem fugit, καὶ ὑποθεμένης Ἀθηνᾶς αὐτῷ ναῦν πρῶτος κατεσκεύασεν ἐν ᾗ τὰς κόρας ἐνθέμενος ἔφυγε. Inserta in medio verba libri non agnoscunt; nec puto esse genuina, τὴν κληθεῖσαν ὡς ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ πεντηκόντορον. Nemo Græce pe-

ritior paulo ignoravit, πεντηκόντορον, vel πεντηκόντερον à numero remorum appellatam. Præterea ipse sibi contradiceret Apollodorus, qui lib. 1. Bibliothecę Argonautarum navim ita dictam scripsit, à numero nimirum remigum: Κάκεῖνος Ἀθηνᾶς ὑποθεμένης πεντηκόντορον ναῦν κατεσκεύασε τὴν προσαγορευθεῖσαν ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος. Certe πεντηκόντορον ita dictam constat à numero remorum, ut τριακόντορον, & εἰκόσορον. Hyginus in libro de fabulis cap. ult. de inventionibus primis rerum, ait, *Minervam primam navem biproram Danao ædificavisse, in qua Aegyptum fratrem profugit*. Sed quæ est navis *biprora*? Certe in mendo navigat. Scribendum *dipleuram*, ut distingueretur à ratibus sive σχεδίαις antiquis, quæ latera & laterum costas non habebant, utpote ex tignis planis inter se colligatis & coniunctis compositæ. An *dicrotam*? Nam Latine *dicrotas* dixit Hirtius. Sed per *dicrotom* intellexerit Hyginus quæ utrimque remis agitatur, τὴν ἀμφήρη, cum rates sive σχεδίαι non agerentur remis. Atqui δικρότους ναῦς Græci vocant biremem cum gemino remorum ordine, quæ aliter διήρης, qualemm

veri-

verisimile non est à Danao excogitatam. Quid si Græce scripsit, navem μακρὰν? Multi sane auctores sunt, Danaum primum esse auctorem navis μακρᾶς, *navis longæ*. *Biprora* omnino mendosum est, quamvis sciā naves διπρύμνους & διπρώρους aliquando factas, sed non talis ea fuit Danai. Vt ut sit, si primus Danaus navem reperit, non ea longa fuit, sed rotunda, cum rotundæ priores fuerint longis. Lonroga autem prima extitit qua Iason navigavit in Colchos, eaque πεντηκόντορος, quod quinquaginta remis in totum ageretur, & quinquaginta remiges haberet, ipsos nimirum Argonautas, qui hoc numero fuerunt. Quod enim Scaliger putat, plures Argonautas numeratos esse, & proinde maiorem, id est, longiorem Argo navim fuisse, fidem non facit, nec id evincit Theocritus qui τριακοντάζυγον ἀργὼ nominavit, quasi triginta remis in singulis lateribus impulsam. Poëtico quippe more numerum pro numero posuit, cum versus non ferret nomen quo verus remigum eius numerus exprimeretur. Nam viginti quinque tantum remiges habuit in singulis partibus, & in totum quinquaginta, unde πεντηκόντορος, vel πεντηκόντερος appellata, ab

ab antiquo verbo ἔρω quod est impello, unde ἐρωὴ impetus ὁρμή, à quo productum ἐρέσσω de remis quibus navis impellitur & incitatur usurpatum, à quo ἐρέτης, ἐρεθμός. ἐρεσία, & similia. Πεντηκόντορος igitur longa prima navis à quinquaginta remis quibus agebatur, unico utrimque ordine dispositis, vicenis quinis ex una parte, totidem ex altera. Longitudo igitur eius tanta patuit à prora ad puppim quantum viginti quinque remiges suis sedilibus ad remigandum sedentes loci occupare potuerunt. Spatium autem inter duos remos, vel scalmos, fuit binorum cubitorum, ut infra dicetur. Hæc μονήρης plane fuit, & *uniremem* Lati[illegible] liceat dixisse, quod tamen Latinis *auctoribus* non est usitatum. Græci etiam μονόκροτα huiusmodi navigia appellarunt quales minimæ fuerunt *Liburnæ* Romanorum, & minimi *Dromones* infimorum Græcorum qui remorum singulos habuerunt ordines. Et tales etiam hodieque *Galeæ* nostræ quibus utuntur in mari mediterraneo. Post *uniremem*, vel μονήρη longam, inventa est *biremis*. Plinius: *Biremem Damastes Erythraeos fecisse.* Hæc δίκροτος Græcorum. Etiam διήρη dixerunt, ut μονήρη, & τριήρη. Sed quia

διή-

διῆρες magis usitatum ad tabulata ædium designanda quæ in secundo ordine fuere, & δίστεγα dicta sunt, ideo δίκροτον, potius de nave διήρει frequentatum, ut & μονόκροτον pro μονήρει. Hesychius, διῆρες, ὑπερῷον ἢ κλίμαξ. Etiam διῆρες pro duplici usurpaaunt, ut μονῆρεο pro simplici. Unde μονήρεις λέξεις. Idem Hesychius, διήρη, διπλᾶ. Et certe eadem in aliis numeris compositio idem prorsus significat. τριήρης, triplex: τετρήρης, quadruplex, eadem forma qua ποδήρης à πȣ̃ς ποδὸς, quod usque ad pedes defluit vestimentum. Sic à κώπη, κωπήρης, & similia. Cum igitur μονήρης sit simplex à μόνος, unde μονήρεις λέξεις, μονήρη ζῶα, & μονήρης βίος, ὁ μοναχικὸς, solitaria vita, ita & διήρης duplex, ut διῆρες δωμάτιον, διήρης πύργος, cum duplici tabulato. A reliquis numeris composita similiter, τριήρης pro triplici, τετρήρης pro quadruplici, & πεντήρης pro quinqueplici. An falsi ergo sunt viri docti, qui putarunt, cũ ista vocabula de navibus usurpãtur, à verbo ἐρέσσω, quod est remigo, deduci? Nã si inde facta hæc vocabula numerum tantum remorum vel remigantium indicarent, διήρης idem esset quod δίκωπος, duobus remis acta navis, τριήρης τρίκωπος, trium

remorum, vel remigum. Atque ita de cæteris. Et ſane Latini cum *biremes*, & *triremes*, & *quadriremes* eo modo formarunt, quaſi Græcum διήρης, & τριήρης id ſignificaret, æque hallucinati videntur ac cum Græcorũ ὑάδας *ſuculas* reddiderunt. *Biremis* certe nihil aliud ſignificare poteſt quam duorum remorum navim, & *triremis* trium. At διήρης ναῦς duplex eſt navis, id eſt, duplici remorum ordine inſtructa, quæ & δίκροτος, id eſt, utrimque duplici remorum ordine συγκεκροτημένη, ut μονόκροτον ſimplice. Heſychius, διήρης ναῦς, ἣν καὶ δίκροτον καλοῦσι. Ita & ἀμφήρες, ab ἀμφὶ deductum, ut περιήρες à περὶ, quod circuiri poteſt, quod in circuitu patet. Non enim ab ἐρέσσω compoſitum eſt. Inde ἀμφήρης ναῦς quę remos in utraq; parte habet, & remis undiq; inſtructa eſt. Heſychius interpretatur, ἀμφήρεις νῆας ἀμφοτέρωθεν ὁρμωμένας. Quod addit, ἢ ἐρεσσομένας, an rectum eſt? Eadem, ut videri alicui poſſet, ἀμφήρης ναῦς dicitur, quæ in omni parte remos habet, & διήρης quæ duplicem ordinem habet remorum, ac τριήρης quæ triplicem? Ea quippe quaſi duplex cenſetur navis quæ duplici remorum ordine navigat, ut ſimplex, id eſt, μονήρης, quæ uno agitur, quæ & ἀμφήρης appella-

pellatur. Sic πύργος μονήρης, qui etiam ἐπίπεδος dicitur, & nullum habet superius tabulatum, qui & μονόστεγος. Vt διήρης quæ duplex habet tabulatũ, est δίστεγος, & τριήρης τρίστεγος. Quæ ab ἐρέσσω composita non sunt, sed à numeris facta per productionem, ut μονήρης, de solitario, & similia. Certe διήρης πύργος, & τριήρης, duum aut trium tabulatorum, non videtur hanc appellationem sumpsisse à navi binorum aut trinorum ordinum, neque rursus navis διήρης, aut τριήρης, quæ binos aut ternos ordines habebant, ita appellatæ ab ædibus plurium tabulatorum. Quid igitur dicendum? Certe διήρης, & τριήρης, cum de ædibus usurpantur quibus bona aut terna tabulata, aliam habent originem, ut etiam significationem quam dictiones ὁμώνυμοι, cum de navibus plurium ordinum remorum sumuntur. Et certe ἀμφήρης ναῦς, omnino ab ἐρεσίᾳ sic dicta est, quod ab utroque latere remis sit instructa: Ita etiam ἐνήρεις νῆες dicuntur remis instructæ, & κατήρεις, apud Herodotũ. Euripidi, πλοῖον κατῆρες. Hesychius, κατῆρες, κατηρτισμένον ἐρεθμοῖς. Inde etiam ἀμφῆρες. Ac δωμάτιον ἀῆρες, aut τελῆρες, quod remos non habet, non potest videri deductum ab eadem origine.

ne. Εὐνήρης, & κωπήρης, & διήρης, & τριήρης, & reliqua de navibus hoc modo composita, ab antiquo verbo ἔρω veniunt, quod est remigo vel impello remis. Cum autem διῆρες, aut τριῆρες δωμάτιον dicitur, à verbo ἄρω derivatur, quod est coniungo, contabulo, ἁρμόζω. Vnde ἄρσαι compingere, ἀρτὺς compactio, quod & pro conventione sumitur. Inde etiam ἄρθρα pro iuncturis, & articulis. Ab illo igitur ἄρω, composita μονήρης, διήρης, & τριήρης, quæ simplicis sunt, duplicis aut triplicis ἁρμογῆς, vel duplici & triplici compagine contabulata. Apud Plutarchum in libro, πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτῦ προκόπτοντ@, vox διῆρες cænaculum significat, non navem biremem, in istis, ὀλίγυ δεῆσαι καταβαλεῖν ἑαυτὸν ἔκ τιν@ διήρυς, *parum abfuisse quin se deiiceret ex quodam cænaculo*, id est, secundo ædium tabulato quod δίστεγον etiam dicebatur, & ὑπερῷον. Nec mirum porro, voces diversæ significationis, & ab origine diversa venientes in hanc ὁμωνυμίαν cadere, cum ab utroque verbo ἄρω, & ἔρω, composita possint eamdem habere formationem, ut διήρης ab ἔρω, quod est duorum remorum, & διήρης ab ἄρω, quod est duplicis compagis, vel ἁρμογῆς. Hoc discrimen

fa-

facile intelligitur in voce εὐήρης, quæ duo significat, & navem bene remis instructam, aut bonis remis incitatam, aut rem bene compactam, & compositam. Hesychius, εὐῆρες, εὐέλατον, εὖ πεπονημένον πρὸς τὸ ἐρέσσειν. Ac εὐῆρες ab ἄρω est, εὖ ἡρμοσμένον. Prima ergo longa navis ab Argo fuit μονήρης, id est, simplici ordine remorum utrimque instructa. Διήρης post illam inventa, etiam ex numero longarũ, cum duplici remorum ordine, quam & *biremem* improprie Latini vertendo dixere. Qui biremem invenit, nihil ad longitudinem prioris longæ simplicis addidit, sed tantum ad altitudinem, ut alterum remorum ordinem accipere posset infra alterum dispositum. Exempli gratia, navis longa Argonautarum prima, quæ πεντηκόντορος à quinquaginta remis appellata est, cum in singulis lateribus vicenos quinos remiges haberet, quæ biremis postea facta est, non plures accepit remiges in singulis partibus, sed alterum ordinem remigum inferiorem, superiori parem. Et cum prima longa μονήρης, quinquaginta tantum remiges habuerit, & vicenos quinos in singulis partibus, hæc διήρης longa quę & biremis, nõ longior facta est, nec pluribus remigibus in-

instructa per singula latera, sed pro simplici ordine remorum, duplicem sortita est. Et sic totum eius remigium centum hominibus constitit, qui quinquageni in simplice longa fuerunt. Leo de Biremi, ἕκαστος δὲ τῶν δρομώνων ἐπιμήκης ἔστω, καὶ σύμμετρος ἔχων μὲν τὰς ἐλασίας δύο, τήν τε κάτω, καὶ τὴν ἄνω. Perperam interpres vertit *triremẽ* quæ biremis fuerit. Sic igitur vertendum erat: *Vnaquæque autem biremis prælonga sit, & magnitudinis congruæ, duos habens ordines remorum, alterum superiorem, alterum inferiorem.* In unoquoque ordine viginti quinque iuga debere esse dicit, ita ut totidem sint in superiore atq; in inferiore, ac ad singula latera quinquaginta remiges sedeant, viceni quini in superiore gradu remigii, & viceni quini in inferiore, ὡς εἶναι, inquit, τοὺς πάντας κωπηλάτας ὁμοῦ, καὶ τοὺς αὐτοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας τούς τε ἄνω, καὶ τοὺς κάτω ἑκατόν. Ex quo argumentum invincibile duci potest, falsissimam esse quæ hactenus in hominum doctorum sincipite regnavit opinio, illum ordinum multiplicem in navibus numerum, per longitudinem navis computari debere, non per altitudinem. Sic enim volunt, ordines illos, non in altitudinem, sed in longitudinem consideran-

derandos esse. Ab hisce ordinibus si bini erant in eodem latere navis, ipsas naves biremes, si terni, triremes, & sic deinceps nomen habuisse. In biremi, inquiunt, latus utrumque binis ordinibus, per lateris longitudinem dispositis, collocatis ibi sedilibus remigum, distinctum habebatur, in triremi tribus, atque ita in cæteris usque ad τεσσαρακοντήρεις, id est, eas naves quæ quadraginta ordines remorum habebant. Videamus igitur an hæc stare possit expositio per rei ipsius de qua agitur naturam, atq; ut σαφέστερον, sed σαφέστερον eloquar, possibilitatem. Simplex longa navis quæ Græcis πεντηκόντορος dicebatur, singularem habuit in singulis lateribus ordinem remorum ex viginti quinque remigibus constantem. Fiat biremis, & per utrumque latus adhuc alterum ordinem accipiat remigum. Et pro vicinis quinis per longitudinem lateris sedeant quinquageni remiges, erunt in totum centeni. Sic duplo longior evadet hæc navis quam est πεντηκόντορος. Illa enim vicenos quinos tantum habet remiges in unoquoque latere, ista vero biremis quinquagenos. Age faciamus triremem. Ternos ordines pro singulis habebit. Ita lon-

longitudini eius adiicietur quanta est unius longæ simplicis longitudo. Et sic triremis hæc æque longa erit quam tres fuerint πεντηκόντοροι, coniunctæ à prora vel à puppi. Exeat quadriremis pro triremi, quattuor longarum navium ipsi longitudo conciliabitur, eadem manente latitudine inter utrumque latus, & altitudine à sedilibus remigum usque ad carinam. Duplicetur numerus ordinum, & pro quadriremi compingamus octerero, tantam adipiscetur longitudinem quanta est octo navium *longarum*. Nam octoni ordines remorum in singulis eius lateribus eruat. Quid in parvo moramur, aut tricamur? Vno saltu, omissis in medio minoribus, recta ad eam quæ omnium maxima fabricata est, ascendamus, quæ τεσσαρακοντήρης Græce dicebatur, à quadraginta ordinibus remorum, qualem à Ptolemæo Philopatore institutam esse, scribit Plinius. Vltra non progressos esse, ex eodem Plinio constat, qui maiorem non nominavit. *Biremem*, inquit, *Damastes Erythræos fecisse. Triremem Thucydides Aminoclem Corinthium. Quadriremem Aristoteles Carthaginenses. Quinqueremẽ, Onesicbton, Salaminios. Sex ordinum Xenagoras, Syracusios. Ab ea ad Decemremem Mnesigiton*
Alexan-

Alexandrum Magnum. Ad XII. *ordines Philostephanus Ptolemaeus Solerem: Ad quindecim Demetrium Antigoni Ad triginta Ptolemaeum Philadelphum. Ad* XL. *Ptolemaeum Philopatorem qui Tryphon cognominatus est.* Ita totus ille Plinii locus constituendus est, qui valde inquinatus circumfertur in editionibus. Ex nostra correctione Syracusii teste Xenagora sex ordines navis primi fecerunt; quinqueremem Salaminii teste Onesichtone. Maxima autem navis quæ in hoc genere facta est, fuit τετταρακοντήρης, hoc est, quadraginta ordinum remorum navis. Et à Ptolemæo Philopatore talem constat ædificatam, ut Athenæus ipse testatur, à quo descripta est, lib. V. Vt hinc liqueat mendosam & falsam esse in Plinio vulgatam lectionem, quæ fert Philopatorem illum Ptolemæum usque ad quinquaginta ordines navem curasse construendam. Si vera est illorum sententia, qui volunt, in uno navis latere omnes illos ordines fuisse dispositos, consteque ex his quæ diximus singulos ordines simplicis longæ vicenos quinos habuisse remiges, navis quadraginta ordinum in unoquoque latere mille remiges habuerit necesse est, tamque longa fuerit quam erunt quadraginta

ginta naves *longæ*, eadem latitudine, & altitudine. Longiorem quidem fuisse probabile est nave *longa* simplici, immo & longissimam fuisse, constat, utpote quam perhibeat Athenæus ducentos & octoginta cubitos longitudinis habuisse. Sed proportione huic longitudini tam latitudo quam altitudo respondebant. Et quod mirum est, in tam vasto navis corpore non plures fuere remiges quam oportuit esse ratione habita ad navem simplicem longã, quę centeno remige utebatur in ordine remorum singulari. Nam simplices longæ, non tantum extitere πεντηκόντοροι, sed etiam ἑκατόντοροι. Pollux lib. I. cap. IX. ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος. Maxima igitur longarum navium species quæ uno ordine remorum agerentur, fuit ἑκατόντορος, quinquagenis remis per singula latera instructæ. Iuxta hanc proportionem si biremem fieri placeat, ista ἑκατόντορος ducentos remiges accipiet, centenos in singulis partibus. Si triremem, erat trecentorum remigum: si quadriremem fieri placeat, habebit quadringentos: si viginti ordinum ædificetur, hoc est, εἰκοσήρης, duo millia remigum ad eam impellendam opus erant.

Si

Si ordines duplicentur, & duplo maior fiat navis quã εἰκοσήρης, quadraginta ordinum existet, & τεσσαρακοντήρης evadet, qualis illa fuit Ptolemæi Philopatoris ab Athenæo descripta, quæ & eadem proportione quattuor millia remigum habere debuit, & tot habuit, eodẽ Athenæo teste, γενομένης δ' ἀναπείρας, ἐδέξατο ἐρέτας πλείους τῶν τετρακισχιλίων. Dicit, plures quaternis millibus, nec exprimit quanto plures habuerit. Sed certum, est ex ratione quam posuimus non plures habere debuisse. Præterea Plutarchus in vita Demetrii, in hac ipsa Philopatoris τεσσαρακοντήρει describenda, exacto & rotundo numero, quattuor tantum millia remigum ei tribuit. ἐρέταις δὲ τετρακισχιλίοις. Nec longe abit ab hac proportione quod quinqueremem Caii Plinius quadringentis remigibus incitatam fuisse ostendit lib. XXXII. cap. I, *De echeneide*, quæ qinqueremem Caligulæ remorata fuerat: *Circa navim invenere adhærentem gubernaculo, ostenderuntque Caio, indignanti hoc fuisse quod se revocaret, quadringentorunque remigum obsequio contra se intercederet.* Examussim responderet ratio si quingentos remiges illa quinqueremis habuisset, totidem nempe quot quinque simplices μονήρεις centenorum remigum.

Nec ſane video quomodo illi quadringenti remiges in quinqueremi poſſint iuſte dividi in quinos ordines, niſi ſingulis ordinibus quadraginta remiges tribuamus cuiuſque lateris. Ita in totum fuerint utriuſque lateris in quinos ordines remorum à ſummo ad imum diſtincti, remiges quadringenti. Triremis iuxta proportionem quam poſuimus habere debuit centum & quinquaginta remiges ſi ratio habeatur ſimplicis πεντηκοντόρου ſive μονήρους quinquagenis remigibus inſtructę, aut trecentos ſi centū remiges dederis ei navi quę ſingulos ordines habeat. Polybius trirenibus Romanis totidē tribuit remiges nēpe trecenos. At vetus auctor triremi ducentos tantum dat remiges. Sic enim ſcribit in Excerptis quæ manu exarata habuimus ex Bibliotheca Regia: Πεντηκόντορος ναῦς ἀπὸ τοῦ πεντήκοντα ἔχειν ἄνδρας, ὅπερ ἦν ἀριθμὸς λόχου. ἡ δὲ τριήρης προσηγόρευται ἀπὸ τοῦ τρεῖς ἔχειν ἐρεσίας, τέτταρας μέντοι λόχους, ἡ γὰρ ἀρχαία σύνταξις, διακοσίους εἶχε τοὺς ἐμπλέοντας. Simplici longæ, id eſt, ſingulorum ordinum μονήρει dat quinquagenos remiges, triremi ſive τριήρει quæ ternorum fuit ordinum, & trina remigatione agebatur, ducentos. Quomodo in ternos ordines diſtribui poſſint ut nihil ſuperet

aut

aut desit non video. Si singulis ordinibus triginta tres remiges assignabimus, ducenti erunt & bini. Si triginta tres dabimus, non erunt integri ducenti sed uno minus. Quæ summula excurrens vel deficiens non est consideranda. Biremis Leonis in Tacticis exacte binos ordines habet, tot remigum singulos quot erant in una πεντηκοντόρῳ, sive μονήρει Sed & illud observandum, in illa nave Philopatoris quæ ducentos longitudinis cubitos habuit paucos habuisse videri in utroque latere remos præ tanta longitudine. Spatium inter duos remos quod vocabatur *interscalmium* vulgo erat duum cubitorum, ut ex Vitruvio discimus lib. 1. cap. 11. ubi docet de symmetria quomodo in omnibus rebus & operibus sit intellligenda, ut in hominis corpore ex cubito, pede, palmo, digito: in ædibus sacris è columnarum crassitudinibus aut è triglypho: *in navibus ab intersi almio, quod διπηχυαῖον dicitur, item cæterorum operum è membris invenitur symmetriarum ratiocinatio.* Ergo interscalmium vulgarium navium, ut puta triremium, ut plurimum erat duorum cubitorum, quo spatio remus à remo distabat. Iuxta hanc rationem in longitudine lateris navis à Philopato-

re constructæ debuerunt esse remi plus quam centeni & quinquageni, cum fuerint tantum quinquageni. Sed verisimile est, in illis enormæ magnitudinis & altitudinis navibus, quæ tot remorũ ordines à summo ad imũ haberent, non idem servatũ intervallum inter remos quod in minoribus navigiis observabatur. Et hoc est quod vult illo loco Vitruvius, prout est ædium sacrarũ magnitudo, ita etiam crassas columnas esse debere, ut symmetria sit. Giganteæ staturæ homo cubita, pedes ac palmos non habet similes pumilioni alicui. Ita ergo & in navibus, perinde ut sunt magnæ aut parvæ, ita alia ratio est eorum interscalmii, cum in maioribus navigiis sit longe maius spatium inter remos quã in minoribus. Est etiam forma quædam stata & mediocris navium, ut & ædium, & aliorum operum. In his interscalmium vulgo erat *δίπηχυαῖον*. Remorum etiam ipsorum numeri non in omnibus eadem ratio & proportio. Non enim semper proportionem servatam in omnibus plane constat. Ecce enim *octeres* Ptolemæi, qui cum Antigono navalibus copiis dimicavit, adjutus Lysimachi navibus, centenos remiges in singulis lateribus habuit, quę ratione habita vel ad simplicem

plicē πεντηκόντεροι non plures vicenis quinis habuisset. At si æquata fuisset octo ἑκατοντήροις, quinquagenos in unoquoque latere habere eam oportuit. Simplex πεντηκόντερος quinquaginta remigibus agebatur & remis quinis per singula latera. Si octo ordines his pares in navi struxeris, navem illam octerem vel octiremem feceris, quæ numerum remigum in his octo ordinibus laborantium, ad quadringentos tantum accipiet. Non enim augebatur remigum numerus per longitudinem lateris cum ordines multiplicabantur, sed in altitudine. At illa octeres Ptolomæi centenos remiges in unoquoque latere & in uno quoque ordine habuit. Sic in singulis lateribus octingenti, in duobus mille sexcenti extitere. Corrigenda Mēnonis verba in Photii Bibliotheca, apud quem sic legitur, καὶ ὀκτήρης μία ἡ λεοντοφόρος καλουμένη, ἡ μεγέθους ἕνεκα καὶ κάλλους ἥκουσα εἰς θαῦμα. ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν μὲν ἄνδρες ἑκατόνστοιχοι ἤρεττον ὡς ἀπὸ ἑκατέρου μέρους γένεσθαι, ἐξ ἑκατέρων δὲ χιλίους καὶ ἑξακοσίους. Ita hæc verba citavit Scaliger pro vulgatis, ἑκατὸν μὲν ἄνδρες ἑκατόνστοιχοι ἤρεττον. Sed qui sunt ἄνδρες ἑκατόνστοιχοι? Non dicitur ἑκατόνστοιχος nisi de re quæ centenorum sit ordinum, ut ἑκατόμπεδον quod

centenorum est pedum. Certissima est nostra emendatio, ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν ἄνδρες καθ' ἕκαστον στίχον ἤρεσσον. *In hac enim centeni homines in unoquoque ordine remigabant.* Nam στίχους in navi Græci dixerunt quos Latini *ordines versus* & *gradus*, ut paulo post dicā. Sed notandum est, Menonem de illa octere dicere admirabili fuisse magnitudine textam. Si vulgaris fuisset, & pro ratione facta quæ ad πεντηκόντορον simpliciter referri posset, non plures ducentis aut quadringentis remigibus nacta esset. Nam τεσσαρακοντήρης illa Ptolomæi Philopatoris sive quadraginta ordinum navis, non plures habuit remiges quam quadraginta ἑκατόντορον. At octeres illa Ptolomæi alterius cū remiges habere non deberet plures quā octo ἑκατόντοροι, totidem habuit quot sedecim, & parem numerū quem ordinaria ἑκκαιδεκήρης sive sedecim ordinum navis, sed longe alio ordine dispositos. Nam in octonis tantum ordinibus locati fuere in octere, quos sexdeni ordines occupassent in ἑκκαιδεκήρει. Mirum etiam, illam quadraginta ordinum Philopatoris navim per tantam lateris longitudinem non plures quam quinquaginta recepisse remiges, cum octeres Ptolomæi cognomento Ceraunı

rauni centenos in unoquoque laterum & ordinum sortita sit. Illi ordines in octere, ut in πεντηκοντήρει & in aliis omnibus navibus quæ à numero ordinum denominabantur, à summo catastromate ad imam carinam numerabantur, ut & erant dispositi, non à prora ad puppim per lateris longitudinem, ut vulgo interpretantur viri doctissimi. Athenæus de illa Ptolomęi Philopatoris navi, τὸ δὲ ἐγκώπιον ἅπαν μέχρι τῆς τρόπεως κισσίνην φυλλάδα καὶ θύρσους εἶχε πέριξ. Vbi male interpres vertit, *ea vero pars in qua remi collocantur*. cum τοῦ ἐγκώπου nomine universos remos intelligat quos hederis implicatos thyrsorū in morem fuisse significat. & legendum in Athenæo, κισσίνην φυλλάδα κατὰ θύρσους εἶχε πέριξ, id est, *remi omnes à summo ad imam carinam hederæ frondibus involuti erant thyrsorum in morem*. Infimi ergo ordinis remiges circa carinam navis fuere, qui & θαλάμιοι vel θαλαμῖται dicti. Nam & ibi fuere τρόπει θαλάμιοι appellati. Pollux, οἱ δὲ περὶ τὴν στεῖραν ἑκατέρωθεν παρατεινόμενοι τρόπει, ὁ μὲν πρῶτος καὶ δεύτερος ὁ καὶ θαλάμιος. Grammatici quippe στεῖραν, interpretantur, τὸ ἐξέχον τῆς πρώρας ξύλον κατὰ τὴν τρόπιν. Iidem στείρωμα τρόπιν quoque exponunt. Et τρόπιν, τὸ κατώτατον τῆς νεώς. Et in illo loco Pollucis libri

ſcripti ſic legunt, ὑπὸ δὲ τῆς στείρας ἑκατέρωθεν παρατεινομένη τρόπις. Ibi ergo θάλαμος navis, quod vulgo dicitur *fonds de calc*. Et inde θαλάμιοι remiges qui non longe ab aqua circa carinam navis remigabant. Ideo & breviſſimis remis utebãtur, & minimam mercedem accipiebant, quod minimũ laborarẽt, breves utpote remos movendo haud longe ab aqua. Scholiaſtes Ariſtophanis, οἱ δὲ θαλάμακες ὀλίγον ἐλάμβανον μισθὸν, διὰ τὸ κολοβαῖς χρῆσθαι κώπαις παρὰ τὰς ἄλλας τάξεις τῶν ἐρετμῶν, ὅτι μᾶλλον ἐγγύς εἰσι τοῦ ὕδατος. Quæ verba citata ſunt à Scaligero in Animadverſionibus ad Euſebium. Θάλαμος, ut dixi, eſt μυχὸς navis intimus & infimus ſinus. Ibi infimus ordo remorum & remigum. Heſychius: θαλάμια, κῶπαι αἱ κατώταται, καὶ οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν χώραν θαλάμιοι λέγονται. Idem, θαλάμιος, κατώτατος ἐρέτης, ὁ κατωτάτω ἐρέσσων ἐν τῇ νηΐ. θαλάμιος λέγεται ὁ ἔσχατος, ὁ δὲ μέσος ζύγιος, ὁ δὲ ἀνώτατος θρανίτης. Pollux: Καὶ τὸ μὲν ἔδαφος τῆς νεὼς κύτος καὶ γάστρα καὶ ἀμφιμήτειον ὀνομάζεται, καλοῖτο δ' ἂν καὶ θάλαμος, οὗ οἱ θαλάμιοι ἐρέττουσι. Ex his perſpicuum eſt, quid ſit in navi θάλαμος & cur inde dicti ſint infimi ordinis remiges, circa imam navis partem qua carina eſt & fundum navis haud

haud longe ab aqua remigantes. Media pars navis inter summam & imam partem vocabatur ζυγὰ, à qua remiges ζυγίοι qui in ea parte remos agitabant. Pollux: τὰ δὲ μέσα τῆς νεὼς ζυγὰ, ὧ οἱ ζύγιοι κάθηνται. Sequitur summa pars navis circa constratum, quæ pars θρᾶνος nunc cupabatur, à qua remiges θρανῖται vocati. Pollux: Τὰ δὲ περὶ τὸ κατάστρωμα θρᾶνος, ὧ οἱ θρανῖται. Intelligit remiges θρανίτας. Ita tres ordines fuere remorum in triremi quæ tunc ordinaria fuit & maxime usitata navis longæ forma. Ideo tres τάξεις Græci navis fecerunt cum ad triremem præcipue respicerent. Idem Scholiastes Aristophanis ad Ranas: ἦσαν δὲ τρεῖς τάξεις τῶν ἐρετμῶν, καὶ ἡ μὲν κάτω θαλαμῖται, ἡ δὲ μέση ζυγῖται, ἡ δὲ ἄνω θρανῖται. Tres erant ordines remorum: qui in superiori parte remigabant dicti θρανῖται, qui in media ζυγῖται, in imo prope aquam θαλαμῖται, hoc est, in ipso navis θαλάμῳ & fundo. Non potest igitur subsistere sententia Baysii eorumque qui eum sequuntur, dividentium navem in tres partes per longitudinem, ut qui remiges sunt in prima parte ad proram vocentur *thalamitæ*: qui in medio supra arborem, *Zygitæ*: qui in tertia ad pup-

pim *thranitæ* dicantur. Docendum prius Bayfio fuit, partem navis quæ ad proram est infimam eius fuisse partē, & quæ ad puppim pro summa habitam. Pars quidem ad puppim magis erigitur, quæ ad proram paulo est depressior. Et præterea in puppi ædificabatur prætorium, sive tabernaculum ipsius ducis vel *ναυάρχου*, quo fiebat ut elatior videretur puppis. Pollux *σκηνὴν* vocat: Τὸ δὲ περὶ τὴν πρύμναν προέχοντα ξύλα περιτόναια καλεῖται. ἐκεῖ που καὶ σκηνὴ ὀνομάζεται τὸ πηγνύμενον στρατηγῷ ἢ τριηράρχῳ. Sed quod ad transtra attinet & sedilia remigum, æqualiter directa per totum navis latus porrigebantur, nec cum ea inæqualitatis differentia, ut alii in summo esse, alii in infimo dici possent. At auctores Græci *θρανῖται* remiges ad catastroma ipsum collocant & in summa navis parte, *θαλαμῖται* autem *κατωτάτους*, & *ζυγῖται* inter utrosque, in medio nempe navis corpore. Si autem hi tres ordines remigum in eadem longitudine ad remos sedissent, omnes ad catastroma fuere ponendi, non soli *θρανῖται*. At *ζυγῖται* præcipue ad mediam partem catastromatis collocandi fuisse videntur. Nam catastroma in navibus constratis inter duas turres erat dextra & sinistra. Pollux;

lux : ἐὰν ᾖ ἢ κατάφρακτα τὰ πλοῖα, ὅπη ναυπηγοῦνται πυργοῦχοι, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ πυργίδια δύο, δεξιὸν καὶ εὐώνυμον, ὧν μέσον τὸ κατάστρωμα. Præterea si navis divideretur per longitudinem in tres partes, ut censet Baysius, eadem ratio esset divisionis in omnibus navibus. Nulla ergo differentia erit quantum ad hanc longitudinis divisionem inter triremes & biremes, inter has & illas quæ quadraginta ordines remorũ habebant, ut ea Philopatoris. Semper remiges in hac ut in cæteris distributi essent in tres partes & ordines, *thranitas, zygitas*, & *thalamitas*, cum hoc tamen discrimine, ut τετταρακοντήρης plures haberet thranitas quam triremis, & plures zygitas & plures thalamitas. Unde igitur ea denominationis nata diversitas in navibus, ut aliæ τριήρεις dicantur, aliæ τετρήρεις, aliæ πεντήρεις, aliæ ἑξήρεις, & ita de cæteris usque ad omnium maximam τετταρακοντήρη? Nã si in omnibus omnium navibus tres fuere remigum ordines illis nominibus per longitudinem lateris dispositi, nulla ratio est quæ suadeat diversis appellationibus fuisse distinctas plurium remigum naves ab illis quæ paucioribus remigibus uterentur. Si τριήρης dicta est quod tres haberet τάξεις remorum

rum, ut notat vetus Scholiastes, θρανίτας, ζυγίτας & θαλαμίτας, cúr τετρήρης appellata est à numero quaterno, cum tres æque ordines sortita esset ut τριήρης? cur πεντήρης? cur ἑξήρης? denique cur τεσσαρακοντήρης sic dicta à quadragenis ordinibus quæ non plures tribus habuit, ut omnis navis magna parvaque in tres ordines per longitudinẽ dividebatur? Hæc sunt plane ἀσύστατα. Quod autem in illis scholiis Aristophanis additum legitur, θρανίτης οὗ ὁ πρὸς τὴν πρύμναν, ζυγίτης ὁ μέσος, θρανίτης ὁ πρὸς πρῴραν, recentioris sunt manus, eo tempore adsuta quo iam Græci biremes, triremes & quadriremes, pluriumque ordinum naves non amplius noverant, sed sola γαλέαι, quæ *Galeæ* sunt nostræ, quæ ab his trecentis aut quadringentis & ultra annis in usu sunt Europæis & Asiaticis, obliterato omni genere navigiorum quod pluribus remorum ordinibus consurgeret. Sed locus Pausaniæ à Baysio productus omni modo evincit, ordines illos remorum in navibus priscis per altitudinẽ à catastromate ad imum navis fundum seu carinã esse intelligendos non per longitudinem laterum. Ita enim scribit in Atticis, lib. VII. Τὸ δὲ ἐν Δήλῳ πλοῖον οὐδένα πω νικήσαντα εἶδον, καθῆκον εἰς ἐννέα

ἐρε-

ἐρέτας ἀπὸ τοῦ καταστρώματος. Id est, *Non memini videre navigium maius eo quod Deli est, in novenos remigum ordines à catastromate ad imum distinctum.* Interpres vertit, *è foris enim eius novenis eminent remigibus transtra.* Quod quid sit nescio. Videtur hæc verba significare novenos tantum remiges per transtra sedisse in singulis eius lateribus. Nec hoc magnæ navis argumentũ fuerit, cum vel minima navigia olim plures habuisse remiges certum sit, ne piscatoriis quidem exceptis. Verbum καθήκειν à summo ad imum descensum denotat. Ideo dixit Pausanias, καθῆκον ἀπὸ καταστρώματος, id est, à summo navis ad infimum eius fundum in novenos ordines remigum patuit illud navigium Deliacum, & proinde fuit ἐννήρης illa navis. Quod novem tantum remiges nominavit Pausanias, ἐννέα ἐρέτας, totidemque remos, nimirum ea loquutione firmatur & Latinorum nominum in talibus compositio, ut *biremis, triremis, quadriremis* & *quinqueremis.* Qui numerus remorum non in longum est accipiendus, sed in altum. Duo remi quippe sunt in biremi, id est, ut loquitur Pausanias, duo remiges in altitudine à summo navis latere ad carinam. Tres remi in triremi eodem ordine

ordine ſumendi à ſummo ad imum per altitudinem, non à prora ad pappim per longitudinem. Sic Aeſchylus in Perſis τρισκάλμους νῆας dixit pro triremibus, numerando ſcalmos non per longitudinem, ſed per altitudinem, ἐξέφθινθ' αἱ τρίσκαλμοι νᾶες ἄναες ἄναες. Non enim aliter τρίσκαλμος ναῦς poteſt accipi quam de trino ſcalmorum ordine in altitudinē. Quippe ſi acciperetur de lateribus, nulla navis unquam τρισκάλμος extitit, haud ſane magis quam triremis. Aequalem enim numerum ſcalmorum ſive remorum in utroq; latere habuerunt, non duos in uno, unum in altero. Ideo numero pari ſemper denominantur, non impari, δεκάσκαλμος, δωδεκάσκαλμος, & ita de cæteris. Sic in altitudinē deducti & numerati remi ſingulos remorum ordines denotant, & totidem εἰρεσίας. Nam τριήρης proprie dicitur quæ τρεῖς habet ἐρεσίας ſive τρεῖς ἐρέτας, alios aliis ſuperpoſitos. Inde eæ τάξεις ἐρετμῶν vocātur, quia ut ordines militū in bello quę τάξεις appellantur, alii aliis ſubiiciuntur, & ἐπάλληλοι ponuntur. Στίχοι quoque eadem ratione dicuntur remigum ordines, qua in pagina ςίχοι ſive verſus alii poſt alios ponuntur, & inferiores ſubiiciuntur ſuperioribus. Memnon apud Photium

Photium de octere Ptolomæi, ἐν ταύτῃ γὰρ ἑκατὸν μὲν ἄνδρες καθ' ἕκαστον στίχον ἤρεσσον. Excerpta Dionis manuscripta in Bibliotheca Regia : Περσεὺς καὶ τά τε ἄλλα μεγαλοπρεπῶς καὶ πρὸς τῷ συνήθει ἐξήσκησε, τὴν ἐρεσίαν ὅπῃ ἓξ καὶ δέκα στίχους ποιήσας. *In decem & sex ordines remigio eius distincto.* An Virgilius *versum* quoque appellavit hos remorum ordines in triremi cum dixit ?

-- Triplici pubes quam Dardana versu
Impellit, terno consurgunt ordine remi.

Sed *versus* ibi est ἐρεσία. *Triplici versu impellit*, id est, triplici ἐρεσίᾳ sive remigatione atque ἐλασίᾳ impellit, quia remis æquor verritur. Vt alibi apud eundem, & *æquora verunt*. Et apud Lucanum in illo, *& longæ quæ verrunt æquora pinus*. Id est, remis ex pinu arbore. At sequitur de triplici ordine remorum, *& terno consurgunt ordine remi.* Alias *versus* etiam ordo est apud eundem poetam,

-- Et feras in versum digerit ulmos.

Id est, εἰς στίχον. Vtriusque expositionis apud Virgiliũ meminit eo loco Servius, sed melior est qua *versum* exponit pro tractu, in illis de navi quæ *triplici versu* impellitur, Livius etiam *sexdecim versus* remorum in ἑκκαιδεκήρει dixit pro sexdecim ordinibus, lib. XXXIII. *Quin & regiam unam*

inbabi-

inhabilis prope magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant. In Græcis fuit, ἑκκαίδεκα στίχοι ἐρετμῶν. Nam triremis tres στίχους habet remorum. Vegetius *gradus* dixit. Vt enim in scala gradus sunt à summo ad imum directi, ita in navi plurium ordinum, gradus sunt remigum, alii aliis superpositi & suppositi. Sic enim ille lib. V. cap. VII. de modo Liburnarum, *Minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigum gradus.* In Deliaco navigio cui novenos remiges à catastromate ad imum navis directos tribuit Pausanias, totidem ut dixi remigum ordines & versus & gradus intelligendos esse liquet. Sed Baysius verba eius non se sat intelligere prædicat, & corruptum etiam codicem putat. Nec rationem se videre posse ait, cur illud navigium se multo maximum novisse dicat Pausanias, cum ignorare non potuerit decem, undecim, duodecim, quindecim & quadraginta remorũ in navibus ordines. Cum dixit Pausanias, non se scire aliam maiorẽ navem fuisse illa Deliaca, quæ in novenos remorum ordines insurgebat, non de extraordinariis illis navigiis intellexit quæ ad pom-

ad pompam fabricanda curarunt aliquando reges aliqui, sed quorum nullus alius usus fuit, nisi ad ostentationem potentiæ & magnificentiæ eorum regum qui construi talia voluerunt. Nam inter communi usu receptas & consuetas naves nullam se vidisse aut scire maiorem Deliaca illa testatus est Pausanias. Triremes aliæ aliis maiores fuere cum pari numero remorum, & totidem ordinibus. Sic de aliis. Ὀκτήρη Ptolemæi commendat Memnon, ut insolita & mirabili magnitudine & pulcritudine præditam super alias eiusdem generis octiremes. Quod ad usum maris & belli attinet, vix maiores quam novem ordinum constructas & notas fuisse veteribus certum est. Et quamvis Dio usque ad decem ordines provehat navigia Antonii contra Augustum in pugna Actiaca, alii tamen auctores in novenos tantum ordines maximas eius classis naves processisse autumant. Florus lib. IV. cap. XI. *Nobis quadringentæ amplius naves, ducentæ non minus hostium, sed numerum magnitudo pensabat. Quippe à senis in novenos remorum ordinibus.* At Cæsaris naves eodem auctore *à triremibus in senos non amplius ordines creverant.* Pollux lib. I. cap. IX. de navibus,

maiores non recenset novenis ordinibus, quas ἐννήρεις Græci appellabant. Ita enim à maioribus incipit, ut in minimis desinat, ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος. Hæ à numero remorum sic appellatæ, non ab ordinum ut illæ quæ in ήρης terminabantur, de quibus sic ait, ἐννήρης, τριήρης, διήρης, μονήρης. Tametsi autem ad denos ordines ex quorundam auctorum sententia pervenerint naves Antonii, illud tamen extraordinarium fuit, & fieri etiam potuit, ut illa ἐννήρης Deliaca illas δεκήρεις magnitudine superaret, quamvis uno remorum ordine inferior. Maxime autem ordinaria forma & stata magnitudo antiquarum naviũ bellicarum fuit in triremibus, & quadriremibus, atque ut Vegetius loquitur, idonea hæc mensura erat Liburnarum, quæ ternos vel quaternos sortiebantur remigum gradus, interdum & quinos. Certe biremes & uniremes, quæ δίκροτα, & μονόκροτα, vel μονήρεις Græce vocantur quales sunt quibus hodie nomen *Galearum* vel *Galerarum* datur, pro levibus habebantur apud veteres navigiis, non ad prælium idoneis navale, sed ad explorandum, aut quibus ad excubias uterentur. Basilius Patricius in ναυμαχικοῖς,

capi-

capite περὶ ὀνομασιῶν τῶν νεῶν τῶν πρὸς πόλεμον ἐπιτηδείων, *de appellationibus navium ad prælium navale idonearum*, medium genus triremes facit inter magnos dromones, qui pluribus quam ternis agerentur remorum ordinibus, & qui singulis quales μονήρεις antiquis Græcis, & tunc γαλέαι nuncupabantur. Sed has parum commodas ad pugnam dicit maritimam, cum essent aptiores pro sua levitate ad speculandum, & stationes agendas, & ad lacessendos hostes. Ἦν γὰρ, inquit, καὶ μειζόνων πλῆθος δρομώνων. καὶ νῦν εἶναι χρὴ, οἷς ἐπιστῶσι τὰ λεγόμενα ξυλόκαστρα. ἀλλὰ καὶ μέσαι τριήρεις. καὶ μονήρεις τινὲς ταχιναὶ λεπταὶ γαλέαι, οἷς ἐν ταῖς βίγλαις χρηστέον, ἢ πρὸς ἐρεθισμὸν τῶν ἐναντίων, καὶ διάλυσιν τάξεων. Appianus in libro de bellis Illyricis, biremes quæ proprie *Liburnica* dicebantur à Romanis, ὀξέα καὶ κοῦφα δίκροτα interpretatur. Inhabiles eas fuisse ad bellicum usum infra ostendimus auctorū veterum testimonio. Primæ autē naves quas Romaniin bello Punico secundo fabricarūt fuere triremes & quinqueremes. In prælio navali Ptolemæi cum Demetrio, de qua Diodorus lib. xx, minimæ naves in classe Ptolemæi fuere quadtiremes, maximæ quinqueremes, cum haberet

naves longas centum & quadraginta. Τούτων δὲ ἦν ἡ μεγίςη πεντήρης, ἡ δ' ἐλαχίςη τετρήρης. *Harum maxima in quinos ordines surrexit, minima in quaternos.* Demetrius etiam in sua classe nullas minores habuit quadriremibus, sed maximæ erant hepteres, plurimæ quinqueremes. At in omnibus ferme navalibus præliis quibus Græci inter se conflixere, Athenienses, Lacedæmonii, Syracusani triremibus solis usi feruntur. Et ipse Xerxes cum ad Græciam subiugandam numerosissimo exercitu tam terrestri quam nautico venisset, collectis totius imperii in unum viribus, cumq; mille & ducentas naves longas haberet, omnes triremes constat fuisse, quas τρισκάλμους vocat Aeschylus in Persis. Thucydides lib. 1. ostendit, suo tempore solis triremibus dimicationes navales confici solitas, cum scribit, πρῶτοι δὲ Κορίνθιοι λέγονται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίσαι τὰ περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι. *Primi Corinthii feruntur proxime ad eum modum quo nunc bella navalia geri solent, res nauticas administrasse, inventis triremibus.* Nam antea solis πεντηκοντόροις, quæ singulis constabant remorum ordinibus, utebantur.

Græ-

Græciæ populi. Ad ea scholiastes notavit, μεταχειρίσαι, τὰ περὶ τὰς ναῦς, ἐναλλάξαι, τουτέστιν ἀπὸ πεντηκοντόρων ποιεῖν τὰς τριήρεις. Sed biremes tamen prius inventas fuisse verisimile est, idque Plinius prodit, primã extitisse biremium inventionẽ, easq; prodiisse post simplicium longarum navium usum, quæ quinquagenis remigibus agebantur, singulari ἐρεσίᾳ. Quarum biremium primos auctores facit Erythræos, referente Damaste. Sed biremium in bello navali nullus ferme olim usus fuit, & post triremes repertas, non aliæ usurpatæ sunt. Aminoclem eas primum apud Corinthios fabricasse ex Thucydide tradit idem Plinius, *Triremem Thucidides Aminoclem Corinthium.* Sed eo loco quem supra citavimus simpliciter scripsit Thucydides, apud Corinthios triremes primum inventas esse, non tamen eorum inventorẽ fuisse dicit Aminoclem. De quo statim subiicit, Aminoclem Corinthium navium fabricatorem, ναυπηγὸν, fecisse Samiis naves quattuor, nempe triremes. Vt appareat ex verbis ipsis Græci auctoris, inventionem & usum triremium apud Corinthios antiquiorem fuisse Aminocle. Certe non dicit ab Aminocle primo istud inventum

manasse. Sic enim loquitur: Πρῶτοι δὲ Κορίνθιοι λέγονται ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου μεταχειρίσαι τὰ περὶ τὰς ναῦς, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι. Ecce primas triremes in Corintho factas fuisse diserte perhibet, nec quo auctore primũ ibi proditæ fuerint docet. Sed ut confirmet, à Corinthiis prodiisse primas triremes statim addit, Corinthium Aminoclem naupegum Samiis tales naves quattuor ædificasse cum Samum venisset. Φαίνεται δὲ καὶ Σαμίοις Ἀμεινοκλῆς Κορίνθιος ναυπηγὸς ναῦς ποιῆσαι τέσσαρας. Vt alio argumento id comprobet, adiicit, & antiquissimum prælium navale, quod in Græcia memoratur factum, inter Corinthios & Corcyræos gestum esse. Ναυμαχία δὲ παλαιοτάτη ὧν ἡμεῖς ἴσμεν γίγνεται Κορινθίων πρὸς Κερκυραίους. Quasi diceret, iis navigiis quæ antea fabricabantur, bella navalia geri haud commode potuisse, cum ad bellicos usus non belle essent compacta, sed repertis triremibus à Corinthiis, exinde etiam belligerari mari cœptum, & Corinthios primos ναυμαχίας instituisse, cum & ipsi bellicarum navium, id est, triremium, primi essent auctores. Eusebius primam quoque triremem in Corintho navigasse scribit,

sed

ſed non dicit, Aminoclem primum eius repertorem extitiſſe. Quod nec ſane verum eſt, & Plinius ut in aliis infinitis heic quoque falſus deprehenditur. Legitur apud Hieronymum, ad annum MCCXXX. *Trieres prima navigat in Corinthum.* Quod ab Euſebio aliud agente ſcriptum eſſe notat Scaliger, cum prima triremis ſive τριήρης Corinthi fabricata ſit, *non aliunde Corinthum navigarit.* Sed valde ſtolidus fuerit, aut ipſe Euſebius, aut qui eum tranſtulit de Græco Hieronymus, ſi cum vellet inventionem primæ triremis tradere, ſcripſiſſet, in Corinthum primam navigaſſe. Nemo ex iſtis triremis inventionem magis ſcire poſſet quam ſi omnino nihil de ea prodidiſſet. Senſus communis expertem oporteret fuiſſe qui ita eam rem litteris mandaſſet. Quis non videt legi debere in Hieronymo, *Prima trieres navigat in Corintho.* Πρώτη τριήρης ἔπλευσεν ἐν Κορίνθῳ. Atque ita plane ſcriptum reperi in codicibus antiquis Palatinæ Bibliothecæ, quorum unus antiquiſſimus fuit, & litteris uncialibus exaratus. In alio etiam ſcriptum offendi, *Triremis primæ navigatio in Corintho.* In Corintho dixit, quia in Græco erat Euſebii, ἐν Κορίνθῳ.

θῳ. Vt Thucydides, ὃ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον ναυπηγηθῆναι. Iste dixit, *primum in Corintho navigasse.* Et sane si Corinthi primum fabricatæ sunt, etiam in Corintho primum navigarunt, & in mare ibi deductæ sunt. Secundum triremis inventionem ad hoc exemplum & plurium ordinum postea constat ædificatas, quarum & in bellis navalibus frequens usus extitit, præcipue quadriremium, & quinqueremium, usque ad novenos ac denos ordines. Vltra hanc magnitudinem, si quæ ex pluribus ordinibus fabricatæ sunt, ad pompam potius ut dixi, quã ad usum bellicum institutæ videntur. Omniũ igitur quæ olim ad bellum navale comparatæ sunt, minimas constat fuisse triremes, maximas ἐννήρεις, ac δεκήρεις. Lucanus lib. III.

Cornua Romanæ classis, validæque triremes,
Quasque quater surgens extructi remigis ordo
Commovet, & plures quæ verrunt æquora pinus
Multiplices cinxere ratem. Hoc robur aperto
Oppositum pelago, lunata classe: recedunt
Ordine contentæ gemino crevisse Liburnæ.

Cum ad prælium ventum est, triremes, &

& quadriremes & pluriũ ordinum in cornibus positæ, & hoc robur hosti oppositũ lunata fronte. Liburnæ autẽ quæ ordine gemino crescebant, hoc est, quæ binos mactę erant remorũ ordines, introrsus recedebant, nec ad conflictum exponebantur, utpote minus habiles pugnæ, ut iam supra dictum est. Vides *crescere* dici gemino ordine, quæ duplici constant ἐρεσίᾳ, superiore, & inferiore, ut de dromonibus dixit Leo, qui biremes erant, δύο ἔχοντες ἐλασίας, τὴν τε κάτω, καὶ τὴν ἄνω. Sic Florus loquutus est, *Cæsaris naves à triremibus in senos ordines creverant.* Ita *crescens arundo* in aucupio dicebatur, ex pluribus calamis contexta, aliis super alios scandentibus, quos Græci σιωθέτες, & πηκτοὺς καλάμους vocarunt. Latini *textas arundines*, ut Petronius. Tametsi autem Liburnas appellarint cuiuscumque generis naves bellicas, quæ & plurium ordinum erant, ut ex Vegetio constat, proprie tamẽ, ut in Lucanõ videmus, *Liburnæ* vocabantur biremes, & binorũ ordinum naves quia tales à Liburnis populis primũ inventæ & usurpatæ. Inde & *Liburnicæ* passim pro biremi Latinis auctoribus, quæ Gręci δίκροτα vocabãt, ut cõstat ex Appiani loco quem supra produximus. Inter bel-

 lis

lis aptas naves eæ nō reponebantur, ut ex Plutarcho liquet, qui eas distinguit à bellicis navibus, in Catone: *Ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν οὐκ ἐλάττους νῆες μάχιμοι, λιβυρνικαὶ δὲ, καὶ κατασκοπικαὶ, καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ.* Ergo triremes, & maiores omnes triremibus, in numero bellicarum: extra eū censum Liburnicę duorum ordinum, hoc est, biremes. Inde Lucano in instruēdo exercitu, cum navalem pugnā cæteræ parant capessere, *Liburnæ* recedunt. Hæ etiam *διήρεις* dictæ, ut supra docuimus. Multo minus quæ uno remigum ordine impellebantur inter bellicas numerari solebant olim, aut ad bellum aptari, cum nec biremes præliis navalibus idoneæ tunc haberentur. Non solum autem *μονήρεις* dicebantur, & *μονόκροτα*, sed & *κέλητες* Græcis. Polybius in sexto, *ἐν οἷς ἦν καὶ πλοῖα πεντηκόντορα. τούτων κατάφρακτα μὲν εἴκοσι, διαφέροντα τῇ κατασκευῇ αὐτῆς. τὰ δὲ λοιπὰ τριήρεις, καὶ δίκροτα, καὶ κέλητες*, id est, *triremes, biremes, & uniremes*. Nam κέλητα posuerunt pro navigio singulis remorum ordinibus prædito quales erant *πεντηκόντοροι*. Nam *κέλης* proprie singularis est equus vel eques, ad differentiam *ἁμίππων*. Veteres quippe duobus aut pluribus equis iunctis utebantur interdum

dum, qui desultores dicti. Qui singulari equo veheret κέλης dictus, & ipse eques idem nomen habuit. Μονήρη ἵππον Græci vocarunt, ad differentiam, ut dixi, ἀμίππων. Hesychius, κέλης ἵππος, καὶ ἱππαστής. Μονήρη etiam, pro quo μονάτωρ editum est, exponit. Nisi μονόκροτον potius sit legendum. Quod verius. Lacones κέληρ dicebant pro κέλης. Inde *celer* Romanis pro equite, & *celeres* equites. Pro navigio singularis ordinis ac μονήρει, sive μονοκρότῳ, etiam usurparunt. Dores pro κέλης dixerunt κέληξ, ut ὄρνιξ pro ὄρνις. Αἴαξ, pro Αἴας, πρίστιξ, pro πρίστις. Inde Latinis *pristices* quæ Græcis πρίστεις, navigii genus. Ita & *Tigrix* pro *Tigris* scripsere. Sic ergo ex Dorico κέληξ *celecem*, & mox *celocem* fecerunt, de navigio levi, & expedito, ut erant μονόκροτα, & κέλητες unico remorum ordine agi suetæ. Vide rerum vices, & fata. Longarum navium prima inventio cœpit ab istis celecibus, vel celocibus, sive μονοκρότοις, quæ & μονήρεις Græcis, & nunc *Galea* nobis vocantur, quia singulos remorum ordinem habebant. Postea crevit, & producta est, ad denos usque ordines, quæ *decemremes* nominantur, quarum ut & in medio omnium à triremi usque, plu-

plurimus olim in navalibus conflictibus usus apud antiquos fuit, Græcos & Romanos. Postremo demum res ad principium suum rediit, in usum revocatis μονοκρότοις, quibus hodie solis pugnæ peraguntur navales, sublatis de medio omnibus quos ad hunc usum antiquitas celebravit, biremibus, triremibus, quadriremibus, aliisque usque ad decemremes. Mentio fit etiam in veterum scriptis ἡμιολιῶν, & τριηρημιολιῶν, de quibus ita disputatur inter viros doctos, ut videãtur nescisse cuius generis ac formæ fuerint, & quid differrent à triremibus sive τριήρεσι, istæ quæ τριηρημιολίαι nuncupabãtur. Scaliger ad Eusebium notat, aliam fuisse differentiam, ut naves citra magnitudinem alicuius eæ dicerentur ἡμιολίαι. Vt quæ infra magnitudinẽ τριακοντόρου, ea dicebatur ἡμιόλιος τριακόντορος, maior quidem quam εἰκόσορος, minor vero quam τριακόντορος. Sic, inquit, quæ citra magnitudinem τριήρους, ea dicebatur τριήρης ἡμιολία. Nam τὸ ἡμιόλιον, continet assem cum semisse, ideo τριηρημιολία, erat magnitudine τοῦ διήρους, & præterea aliquanto amplior. Sed non perspicio dimidio hæc constare possint. Si τὸ ἡμιόλιον continet totum cum dimidio, & assem cum semisse,

misse, ea navis quæ dicitur τριήρης ἡμιολία, debet esse dimidio maior quam τριήρης, non minor. At Scaliger hoc vult, eam maiorem esse τῇ διήρει, minorem vero τριήρει. Quomodo igitur vera τῆς ἡμιολίας significatio in hac denominatione locum habere poterit, cum contraria ei nomini notio tribuatur? Ita etiam ἡμιόλιον τριακόντορον scribit maiorem esse quam εἰκόσορον, & minorem quam τριακόντορον. Iuxta hanc rationem & ἡμιόλιος πῦς videretur esse longior semipede, sed brevior integro pede. Quis autem ignorat, ἡμιόλιον πόδα, esse sesquipedem, pedis spatio longiorem nēpe mensurā semipede? Adiecta enim ad aliquam summam dimidia eius parte, fit numerus ἡμιόλιος. Vt si quis ad sex tria adiecerit, fiunt novem. Qui novenus numerus ἡμιόλιος est ad sextum. Ita ergo ἡμιολία τριακόντορος, accepta dimidia parte remigum qui agunt navem triginta remis constantem, debet quadraginta quinque remigibus instrui, & minor quidē esse πεντηκοντόρῳ, maior vero τριακοντόρῳ, pro dimidia eius parte. Idem dicendum de τριήρει ἡμιολίᾳ quæ iuxta rationem & proportionem ἡμιολίας, debet esse maior triere, pro dimidia eius parte. Falsum tamen est, hanc

hanc τριηρημιολίαν fuisse maiorem τριήρει, quam minorem auctores omnes faciunt. Quærendum igitur quæ sit ratio huius appellationis. Non enim dubium, quin τριηρημιολίαι fuerint infra magnitudinem trierium. Ἡμιόλιος cum dicitur semper is numerus refertur ad rem aliquam cui est ἡμιόλιος. Sic ἡμιόλιος πῦς est sesquipes. Ἡμιόλιος τόκος est usura quæ sortem continet, & dimidium sortis. Quæ & ἡμιολία absolute dicitur in concilio Nicæno. Certe quacumque de re usurpatur hic numerus ἡμιόλιος, totum & totius dimidium æquiperat & continet, τὸ ὅλον καὶ ἥμισυ ἔχει. Ἡμιολία, τὸ ἕν, καὶ ἥμισυ τῆς κεφαλαίς. Ita omnino ἡμιολία ναῦς appellatur quæ ad aliam aliquam navem comparata dimidio maior est quam ea. Dicitur & ἡμιολία absolute de huiusmodi nave quæ comparatione alterius, magnitudinem eius æquat, & præterea etiam dimidia parte illam exsuperat. Videndum ergo quæ sit illa navis species cum qua collata ἡμιολία dimidio ampliorem magnitudinem habeat. Oportet id genus navigii fuisse valde usitatum, & commune. Sed etiam necesse est, minoris aliquanto formæ esse, atque etiam minimæ. Nam comparatio

tio

tio quæ ἡμιολίαν facit, non debet sumi è maxima. Exempli gratia, inter naves quæ singulari ordine remigum instructæ sunt, maxima est ἑκατόντορος. Nulla enim maior reperitur apud auctores. Si ad hanc magnitudinem referretur ἡμιολία ναῦς, de ea diceretur quæ centum & quinquaginta remis ageretur. Nam numerus centum & quinquaginta ἡμιόλιος est ad centum. Sed nomen non habet hæc navis apud Græcos. Alia igitur quærenda. Non illa etiam invenienda est, quæ mediæ sit magnitudinis inter maximam, & minimam. Cum enim plures sint quæ medium locum occupant inter maximas & minimas, semper vagaretur significatio ἡμιολίας, nec quicquam certi de ea teneri posset. Ergo in minima hærendum ad quam comparatio ἡμιολίας fiat. Ea est εἰκόσορος. Nam inter naves quæ remorum singulis ordinibus aguntur, nulla nomen habet apud Græcos infra εἰκόσορον, quæ alicuius sit momenti. Piscatoriæ sunt fere omnes hoc numero remigum inferiores. Hæc etiam usitatissima & antiquissima forma fuit actuariorum navigiorum. Homerus Odyss. A. Νῆ' ἄρσας ἐρέτῃσιν ἐείκοσιν. Designavit εἰκόσορον. Alibi sic expressim

pressim nominavit, ut in Odyss. I. ubi baculum sive clavam Cyclopis comparat malo navis ἐεικοσόρε, id est, vicenis remis incitatæ.

--- τὸ μὲν ἄμμες ἐίσκομεν εἰσορόωντες,
Ὅσσον θ' ἱστὸν νηὸς ἐεικοσόροιο μελαίνης.

Corbitam reddidit Lucillius τὴν εἰκόσορον illam Homeri, cum eamdem rem ex illo versu Homerico declararet.

Multa homines portenta in Homero versificata
Monstra putant, quorum in primis Polyphemus ducentos
Cyclops longus pedes, & porro huic maius bacillum,
Quàm malus navis corbitæ maximus ullæ.

Corbita est oneraria navis. Onerariæ autem quæ remis agerentur raro hunc numerum remigum transcendebant. Vnde maxima navis illa Hieronis oneraria, quam describit Athenæus, lib. v, ad εἰκοσόρε instar facta proditur. Ἦν δὲ ἡ ναῦς τῇ μὲν κατασκευῇ εἰκοσόρος, τρίπαροδος. Non plus quam vicenis remis instructam fuisse indicat, ex unoquoque latere denis. Nam πεντηκοντόρος, inter longas naves locum habuit, qualis Argo prima fabricata est, cum simplici ordine remorum. Et nullam plane onerariam liquet fuisse

fuisse πεντηκόντορον, cum enormis magnitudinis illa oneraria Hieronis, non plures habuerit remiges quã mediocris εἰκόσορος. At medium genus fuit inter πεντηκόντορον, & εἰκόσορον, ea nempe quam τριακόντορον vocabant. Ipsa est quam quærimus. Ei duplex nomen. A numero remorum dicta quippe τριακόντορος, & à proportione ad εἰκόσορον, ἡμιολία appellata. Quia tricenarius numerus ἡμιόλιος est vicenarii. Si quæ onerariæ remis agebantur, eæ non plures quam vicenos habuerunt, & εἰκόσοροι ideo appellatæ. Quo plures autem remos haberet navis, eo necessario longior erat. Ideo & πεντηκόντορος *longæ* nomen meruit, & prima longa quæ inventa est tot remos est sortita, cum hac appellatione à numero remigum ducta. Media inter utramque, id est, inter πεντηκόντορον & εἰκόσορον fuit ea quæ dicebatur τριακόντορος, atque ἡμιολία, quia ἡμιολία esset τῆς εἰκοσόρου, qua piratæ vulgo utebantur. Non tam longa erat quam πεντηκόντορος, & longior εἰκοσόρῳ, leviorque & agilior, quia pluribus remis incitabatur. Thycydides lib. IV. τριακόντορον inter piratica navigia recenset, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐκ λῃστρικῆς Μεσσηνίων τριακοντόρου καὶ κέλητος ἔλαβον. Veteres quoque Grammatici ἡμιολίαν pi-

raticæ genus esse interpretantur. Suidas, ἡμιολίοις, πειρατικοῖς πλοίοις. Auctor incertus apud enndem, & fortassean Polybius. Λῃσταί τινες εἰς πολυχειρίαν καὶ πειρατικαῖς ἡμιολίαις τῇ Λακωνικῇ προσσχεθέντες εἰς τὰ χωρία ἐσωτάμενοι λείαν ἀπήγαγον. Non ergo dubium est ex his quæ diximus, quin τριακόντορος & ἡμιολία idem sit navigii genus, quo ut plurium piratæ uti consueverant. Non enim longis navibus quales erant πεντηκόντοροι utebautur, nec rursus onerariis quales εἰκόσοροι, quia tardiores erant, utpote paucioribus impulsæ remis. Aptissima forma videtur fuisse prædas in mari agentibus τριακόντορος sive tricenis remis acta, quiá levior esset & velocior εἰκοσόροις, quę usitatissima species fuit onerariarum remis instructarum, ideo & τριακόντορος, ἡμιολία dicta est τῆς εἰκοσόρου. Actuaria autem fuisse navigia piratarum, id est, ἐπίκωπα sive κωπήρη, certo certius est. Nullum autem actuariarum genus magis eorum proposito convenire visum est quam τριακόντορον. Sallustius, *Ad hoc pauca piratica, actuaria naviga*, id est, τριακόντοροι sive ἡμιολίαι πειρατικαί. Et hæ quidem ἡμιολίαι sive τριακόντοροι fuere simplices, id est, unico remorum ordine instructæ, in singulis lateribus quindenos habentes remiges.

miges. At fuere etiam quæ pluribus ordinibus remorũ constarent, & binos ternosque haberent. Quæ ternos habebant, dictæ τριηρημιολίαι, id est hemioliæ terno remorum ordine surgentes. Vox τριήρης generalis est de quacunque navi ternos remorum ordines sortita. Sed cum absolute ponitur, de longa navi id nomen intelligi debet, id est, de πεντηκοντόρῳ vel ἑκατοντόρῳ triplici remigiorum gradu adornata. Cum de minore navigio sermo est, quod ternos habet remigum ordines, ἡμιολία τριήρης appellatur, vel etiam voce composita τριηρημιολία, quod est usitatius. Hesychius, τριηρημιολία, ναῦς μακρὰ ἄνδρα κατεστρωμένη. Vt plurimum vulgares trieres fuere constratæ, hoc est, cum καταστρώματι. Sed falsum est eam esse τριηρημιολίας significationem. Nã τριηρημιολία nihil aliud fuit quam ἡμιολία triremis, id est, τριακόντορος τριήρης, nempe, terno remorum ordine instructa, ac triplici ἐρεσίᾳ incitata. Si simplex τριακόντορος sive ἡμιολία tricenos habuit remiges in uno ordine, triplex in ordinibus ternis nonaginta habuerit oportet. Ita distinguit τριηρημιολίας & τριήρεις Polybius lib. XVI. μετὰ δὲ τούτων ἐννέα τριηρημιολίαι καὶ τριήρεις ὑπῆρχον. Trieres sunt longæ naves cum ternis remorum ordinibus:

nibus, τριηρημιολίαι vero ſunt hemioliæ quæ ternos ſimiliter ut τριήρεις nactæ ſunt remorum ordines, & triplici ἐλασίᾳ impelluntur, ſed multũ lõgitudine& magnitudine cedunt legitimis τριήρεσι. Nã τριήρης, ſic abſolute & κατ' ἐξοχὴν appellata, longa navis fuit quę triplici remigio navigabat. Ex longa ſimplici, ut iam docuimus, facta fuit triplex longa. Cum autem longa ſimplex πεντηκόντορος eſſet aut ἑκατόντορος, id eſt, quinquagenos aut centenos remiges haberet in ſingulari & unico ordine remorum; quæ ternos tales ſortita eſt ordines, triplum quoque numerum habuit remigum. Duplicata πεντηκόντορος remigii ordinibus, duplicat quoque numerumremigum. Idẽ de ἑκατοντόρῳ, quę maxima fuit longarum navium ſimplicium. Fac utramq; triplicem cum triplici ἐρεσία, idem fuerit, & habebis τριήρη. Si quinquaginta remi fuerint in ſimplici longa, viceni quini erunt in unoquoque latere. Et in biremi totidem, & in trireme quoque, ut ſupra notavimus. Sed hic minimus numerus in longis fuit, ut Leo teſtatur, qui dicit, biremem ad minimum debere habere viginti quinque remiges in ſingulis ordinibus. Hæc duplex fuit πεντηκόντορος. At duplex ἑκατόντορος duplum

plum habuit numerum remigum in ſingulis lateribus & ſingulis ordinibus. At ἡμιολία ſimplex cum longe minori cenſeretur numero remorum, eadem proportione cum plures ordines accepit remorum, eundem quoque numerum habuit in ſingulis ordinibus quot habuit ſimplex in toto. Simplex ἡμιολία fuit tricenorum remorum, triplex ergo cum ternis ordinibus, habuit nonaginta. At triplex πεντηκόντορος centum quinquaginta. Triplex ἑκατόντηρος in ternis ordinibus trecentos ut eſt apud Polybium. Apud Athenæum lib. v. de navibus quas habuit Ptolemæus Philadelphus, maxima eius navigia dicuntur fuiſſe tricenis ordinibus, hoc eſt, τριακοντήρη, qualia bina tantum habuiſſe eum narrat, unam εἰκοσήρη, quattuor τρισκαιδεκήρεις, duas δωδεκήρεις, quattuordecim ἐνδεκήρεις, triginta ἐννήρεις, triginta ſeptem hepteres, penteres ſeptemdecim, τὰ δ' ἀπὸ τετρήρους μέχρι τριημιολίας διπλάσια τούτων. *Tam quadriremes quam triremes & triere-miolias duplo plures.* Duum generum inde apparet fuiſſe τριήρεις, *longas* & cum terno ordine remorum, quæ proprie τριήρεις dictæ, & *actuarias* ſive hemolias ſimiliter triplici extructas remigiorum gradu, quæ proprie τριημιολίαι dicebantur, vel

 ἡμι-

ἡμιολίαι τεiήρεις. Fuere etiam ἡμιολίαι δίκροτοι, id eſt, cum binis remorum ordinibus. Vnde & Heſychius ἡμιολίαν interpretatur δίκροτον ναῦν. Item, ἡμιόλιος, δίκροτος. Et certe biremium illæ fignræ & triremis etiam quas produxit ex antiquis marmoribus Bayſius, hemioliarum δικρότων & τριηρημιολίας potius εἰκόνες ſunt quam iuſtarum biremium aut legitimæ trieris ſive triremis. Nam illæ biremes quattuor tantum habent remos in ſingulis ordinibus, cum legitima biremis vel minimi modi viginti quinque remos per ſingula latera, & in ſingulis ordinibus quinquaginta habere deberet. At triremis illa cujus εἰκόνα idem Bayſius produxit, non vera ac iuſta fuit triremis, cum decem tantum habeat in totum remiges in trinis ordinibus, quattuor in primo ac ſummo ordine, & ternos in ſingulis duobus infra poſitis. An iſtam fuiſſe dicemus τριηρημιολίαν veterum? Sed & biremium ſpecies quas idem ex antiquis marmoribus exhibuit expreſſas, in ſuperiore ordine quaternos remos oſtentant aut ternos, in inferiore ternos. Etiamne putabimus has fuiſſe ἡμιολίας δικρότους? Si ita ſit, ſimplices ἡμιολίαι quaternos tantum remos vel quinos in ſingulis partibus ſive lateribus

ribus habuerint. Quod si placeat, vox ἡμιόλιος aliam in re navali significationem videretur habuisse quã in Arithmeticis. Nã Arithmeticis numerus est assem continens cum semisse, τὸ ὅλον καὶ ἥμισυ. Vulgo vero etiam sumebatur pro semisse. Nam ut ἡμιόλιον sit ἥμισυ τοῦ ὅλου, ita *semissem* Latini dixerunt pro *semiasse*, quod ad verbum est, ἡμιόλιον, cum *assem* pro toto posuerint, ut *ex asse*, ἐξ ὁλοκλήρου. Ita interpretatur Suidas in istis verbis auctoris Græci quẽ citat, qui videtur esse Polybius, δίδοσθαι δὲ ὀψώνιον τοῖς στρατιώταις αἱρουμένοις παρ' αὐτῷ ἡμιόλιον τοῦ νῦν διδομένου. Et ἡμιολίους, ἡμισείας. Idem interpretamentum ἡμιολίου reperire est Hesychio notatum. Sic ἡμιολία ναῦς ad εἰκόσορον comparata cum hac significatione, dimidiata esset εἰκοσόρου. Et cum εἰκόσορος viginti remis agitetur, ἡμιολία dimidium haberet numerum remigum, id est, denos, & in unoquoque latere quinos. Τριηρημιολία autem quę ἡμιολία est, ternis ordinibus extructa remorũ, denos in singulis ordinibus habens remiges, & in singulis lateribus quinos, tricenos in totum præferet. At ea triremis cuius exemplum ex marmoribus protulit Bayfius, vicenos tantum habet remos, in primo ac superiori ordine octonos, in reliquis

duobus inferioribus senos, qui in totum sunt viceni. An hæc τριηρημιολία fuit veterum, ut simplex ἡμιολία quæ denis tantum agebatur remis? Certe inter minoris formæ remigia Pollux ἡμιολίας recenset. Postquam enim maioris κατασκευῆς naves recensuit, tam onerarias, quam eas quæ *longæ* vocabantur, quæque in ορος & in ήρης terminabantur, μυριάγωγος, ἑκατόντορος, πεντηκόντορος, τριακόντορος, εἰκόσορος, ἐννήρης, ἑπτήρης, τριήρης, διήρης, μονήρης, ad minores descendit in utroque genere enumerandas, & postremo ad minimas: ἀλιάς, δίκροτον, ἀμφηρικὸν, ἀμφήρης, δίηρες, δίκωπον, ἡμιολὶς, ἡμιολία, σκάφη, πλοῖον μονόξυλον. Apparet ex his, inter minimas naviculas reponi ἡμιολίαν. Quod si verũ est non potuit aliunde nomen videri nacta quam à dimidio numero τῆς εἰκοσόρου. Et sic ἡμιολίαι δίκροτοι & ἡμιολίαι τριήρεις sive τριηρημιολίαι convenirent cum illis biremibus & triremibus quas Baysius ex vetustis marmoribus exprimendas curavit. Cum autem talis τριηρημιολία in trinis ordinibus haberet tricenos aut vicenos remos, hic quæri posset, utrum τριακόντορος navis, qualis piratis tribuitur à Thucydide, tricenis remis in porrectum singulari ordine dispositis incitata, celerior videatur fuisse τριηρημιολίᾳ

μιολίᾳ, quæ non pluribus remis ageretur, ſed qui in ternos ordines alios ſuper alios poſitos eſſent diſtributi. Non dubium, eſt agiliorem fuiſſe pari remorum ordine quæ eos expanſos in porrectum haberet unico ordine. Vt τριακόντορος ordine ſimplici velocior erat ἡμιολίᾳ τριήρης, quę in tribus ordinibus tricenos remos haberet, in ſingulis denos. Sed ſi τριακόντορος illa ſimplex duplicetur remorum ordine pariter ac numero, ac pro tricenis impellatur ſexagenis remigibus, hæc δίκροτος velocior erit μονοκρότῳ. Si triplicetur, & ternos ordines pro geminis accipiat, & nonagenos remiges pro ſexagenis, celerior etiam evadet biremi. Nec ſecus ſe res habebit in longis navibus. Simplex πεντηκόντορος quinquagenisremis una ſerie per utrumque navis latus diſpoſitis agitur. Si ſeriem remorum duplices, & numerum duplo maiorem facias, vel triplices, non erit dubium quin triremis biremi velocior ſit futura, & biremis monere. Nam numerus remorum celeritatem navigio addit, ſive in altum extructi ſint pluribus ordinibus, ſive in longum expanſi ſingulari ſerie. Ita quinqueremis apud Livium celerior triremibus, & ſex ordinũ navis ſive ἑξήρης apud Cæſa-

rem celeritate vincit triremem. Hoc tamen citra certam magnitudinem locum habuit, utpote usque ad quinqueremẽ aut ad summum senorum ordinum navem, quales omnes fuere naves Augusti in Actiaco certamine. Ἐννήρεις & in plures ordines extructæ tametsi pluribus impellantur remigibus, quia ex tanta altitudine remi cum pari efficacia vortices scindere non possunt, ideo tardiores eo ipso evadunt, & ad motum regimenque difficiliores. Hinc Florus in Breviario Rerum Romanarum, Augusti naves quæ quinque & sex ordinum erant, habiles in omnia quæ usus poscebat, ad impetus & recursus flexusque capiendos, fuisse dicit, cũ illę Antonii, quę & pluribus remorum ordinibus extructæ surgebant, & pluribus subigebantur remis, propter enormem altitudinem graviores essent & ad omnia præpeditæ. Non solum autem longæ naves, quales fuere πεντηκόντοροι & ἑκατόντοροι, pluribus extruebantur in altum remorum ordinibus, sed etiam breviores, ut erant piratarum τριακόντοροι & prædatoriæ naves, myoparones & celoces. Nam *myoparonem piraticum* Cicero in Verrinis *sex remorum numero* factum fuisse scribit, id est, senorum ordinum.

Sic

Sic enim triremis dicebatur & biremis à duplici ac triplici remorum ordine, ut iam ſupra docuimus. Et apud Livium *celoces piraticas*, & *quinqueremes celoces* legere eſt. Appianus τριηρεικοὺς φασήλους appellat, phaſelos triplici ordine remorum extructos in altitudinem. Atqui phaſelus non inter longas naves, ſed inter minores. Cum hæc ita ſint, non videtur veriſimile, quæ pluribus ordinibus creſcerent navigia breviora, quattuor tantum aut quinque remos in ſingulis partibus eſſe ſortita. Altitudo non reſpondiſſet longitudini. Quoties igitur occurrunt in veterum ſcriptis τριηρημιολίαι naves, de ἡμιολίαις intelligendæ ſunt quæ τριακόντοροι erant, & ſic ἡμιολίαι habebantur ad εἰκοσόρους. Cum piraticæ autem naves ut plurimum τριακόντοροι eſſent, & proinde ἡμιολίαι, tricenis remis agi ſolitæ, quæ ternos ordines pari numero remorum in altum extructos accipiebant, ſic fiebant τριηρημιολίαι vel ἡμιολίαι τριήρεις. Eodem quippe modo quo longæ naves ſimplices πεντηκόντοροι & ἑκατόντοροι multiplicabantur remorum ordinibus, ita etiam τριακόντοροι. Atque ut πεντηκόντοροι ſimplices triplicatæ, dicebantur ſimpliciter τριήρεις, ita τριακόντοροι triplici remorum

ordine

ordine accepto vocabantur τετρηημιολίαι, id est, τριήρεις ἡμιολίαι, quia ἡμιολίαι & τριακόντοροι eædem, ut ex his quæ supra diximus constat. Nec audiendus Budæus, cui τριηρημιολίαι eas fuisse placuit, quæ ternorum essent ordinum & semis. Nullas tales unquam naves antiquitas fabricavit: Inter triremes quippe & quadriremes nullæ fuere mediæ, nec dimidiatus ordo in ulla navi remorum unquam institutus legitur. Præterea vox τριηρημιολία id non potest significare, cum nihil aliud sit quam ἡμιολία τριήρης, id est, hemiolia cum ternis ordinibus, cum hemioliæ simplices essent, id est, singulari remorum ordine. Etymologici auctor miram navis ἡμιολίας expositionem habet, quam piraticam navem fuisse olim dicit, & sic appellatam quod pars remigum remis destituta ex ea pugnaret. Ἡμιολία ἡ, inquit, πάλαι ἐλέγετο ἡ τὸ ἡμιόλιον μέρος ψιλὸν ἐρετῶν ἔχειν πρὸς τὸ ἀπ' αὐτοῦ μάχεσθαι. *Olim dicebatur hemiolia navis piratica, quod pars eius dimidia & alterius dimidiæ etiam dimidia remis vacaret & remigibus, ut locus esset ex ea dimicandi pugnatoribus.* Ubi ἡμιόλιον μέρος videtur accepisse pro ἡμοίρῳ. Non enim video quomodo ἡμιόλιον μέρος navis aliter ibi exponi possit, præsertim cum ἡμιόλιον ἀρι-

ἀειθμὸν ibi interpretetur τὸν ἔχοντα ὅλον ἄλλον ἀειθμὸν καὶ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ. Sed cum ibidem ἡμιολίαν dicat esse ἥμισυ τοῦ κεφαλαίου, & subiungat de navi ἡμιολίᾳ, sic dicta quod pars eius ἡμιολία vacua sit remigibus ad pugnandum, sine dubio per ἡμιόλιον μέρος navis intellexit unum eius latus. Sed non vera mihi videtur hæc ἡμιολίας interpretatio. Sculptores autẽ marmorum antiqui, qui biremis ac triremis exhibẽt picturas cum quaternis aut ternis per singula latera remis, videntur satis habuisse ad repræsentandam biremẽ ac triremem, numerum ordinum expressisse cum remorum nõ exacte posuerint. Quod est verissimum. Nunquam enim tam parva navigia, ut illa erant quæ quaternos aut quinos remos in singulis lateribus acceperunt, plures ordines sortita videntur. A numero scalmorum appellabantur, & minimæ instar actuariarum navicularum habuere. Inde *actuarioli decemscalmi* mentio apud Ciceronem in epistolis ad Atticum, δεκασκάλμου, quod remis quinis nimirum per singula latera agebatur, & decem remis in totum. Sic etiam δωδεκάσκαλμον πλοῖον, quod duodecim remis impellebatur, senis in unoquoque latere. At piratica actuaria navigia τριακόντορα

ut

ut plurimum fuere, ut iam diximus, id est; tricenis remis agebantur, quindenis in unoquoque latere. Nunc de *longarum* navium ab *onerariis* ac reliquis quæ *actuariæ* dicebantur differentia tradendum. Nam in his explicandis valde hallucinati sunt viri docti. Cum autem *longas* ab *onerariis* distinguat, item ab *actuariis*, lex. 1. D. de postliminio, quod harum discrimen fuerit, aperiendum est. Summa navium distinctio fuit in *longas*, *onerarias*, & *actuarias*. *Longæ* dictæ à forma, quia onerariis atque actuariis essent longiores. Longitudinem faciebat remorum multitudo in singulis lateribus. Quo plures enim remos habebat in singulis lateribus, eo longiorem esse oportuit. Legitimum intervallum inter remos fuit binorum cubitorum. Unde interscalmium, quod est spatium inter scalmos ad quos remi religati erāt, διπηχυαῖον Vitruvio vocatur. Longius itaque debuit esse navigium quod viginti quinque remos in singulis partibus habebat, quale fuit πεντηκόντορον, quam quod quindecim tantum haberet ut τριακόντορον, aut decem, ut εἰκόσορον. Minimum autem navigium, quod in longę navis appellationem cadebat, πεντηκόντορον esse debuit, & quinqua-

quagenis instructum remis per utrumque latus. Maximum fuit ἑκατόντορον, id est, centeno remige fluctus scindens, quinquagenis per singula latera remis. Intra πεντηκόντορον nulla navis longa appellata est. Et citra eum navium modum nullæ usitatiores εἰκοσόροις aut τριακοντόροις. Εἰκόσοροι onerariis, si quæ remigio impellerentur, conveniebant. Τριακόντορος lembis & myoparonibus piraticis, vel etiam *actuariis*, ad vectores transfretandos aut milites. Primam longam navem πεντηκόντορον fuisse cōstat, quali Argonautas remiges, qui hunc numerum explebant, in Colchidem esse velificatos Græcorum monumenta testantur. Ideo nulla longa infra hunc modum & numerum. Simplex illa fuit, id est, una remorum ordine, quam μονήρη Græci dicebant, Latine *uniremem* liceat dixisse. Tales, ut dictum est, nostræ nunc sunt *Galeæ*. Perperam Scaliger, & qui eum sequuntur, existimarunt, hoc solum genus *longæ* navis nomine ab antiquis fuisse donatum, & differentiam *longarum* navium constituisse numerum ordinum. Quæ igitur unicum ordinem haberēt, eas appellatas esse *longas*: quibus vero plures essent ordines, ab hoc cēsu fuisse expunctas. Scribit enim ad Euse-

Eusebium, veteres primis temporibus, *longis* tantum navibus usos esse, & talem exstitisse, quæ Argonautas in Colchidem vexit. Sed hæc observatio falsissima, & sensui etiam communi, nedum rationi repugnat. Si prima navis, qua Argonautæ in Colchidem navigarunt, longa fuit, & dicta est quæ unico tantum remorum ordine agebatur, & qua nulla antea longior nota fuit; quæ postea ad hoc exemplum & ad hoc instar inventæ sunt, quæq; in duos pro uno, vel tres, vel etiam plures remorum ordines in altum extructæ, non minus longas factas esse, perspicuum est quam illa longa prima & simplex, sed etiam longiores. Longa appellata est Argo uniremis, quinquagenis remigibus constans in una serie remigantibus. Biremis non minus longa fuit, totidem remos sortita in singulis ordinibus, quamvis binos ordines habuerit. Nec minus etiam longitudinis habuit triremis. Si quæ autem in plures ordines extructæ sunt, etiam longiores factæ sunt, ut altitudini σύμμετρος esset longitudo. Ut constat illam Ptolomæi Philopatoris navem quadraginta ordinum, ducentos octoginta cubitos longitudinis habuisse, cum simplex ἑκατόντορος longa centenos tantum

tantum cubitos plus minus haberet. Quinquaginta quippe vel quadraginta novem interſcalmia in ea fuere, quæ faciunt centenos cubitos. Si pedis menſura datur ſingulis ſcalmis, fient viginti quinque cubiti. Sic longa erat ἑκατόντορος ſimplex, tota ea parte quam remi occupabant, centum ac viginti quinque cubitos. Aeque longam fuiſſe oportet biremem ἑκατόντορον, & triremem, aut etiam ſi forte longiorem. Sed omnino longiores fuere quæ in tantam altitudinem ſurgebant, ut iam non binos aut ternos, ſed ſenos, ſeptenos, octonos, duodenos, vicenos, tricenos, & quadragenos remorum ordines accipere poſſet. Omnes igitur hæ naves æque longæ, aut etiam amplius, quam prima fuit quæ hoc nomine appellata eſt, quamvis plurium tabulatorum eſſent, *longarum* appellatione cenſebantur. Aeſchylus triremes Græcorum & Xerxis μακρὰς appellavit in Perſis.

Τάξις δ' τάξιν παρεκάλει νεὼς μακρᾶς. Ubi vetus interpres, μακρὰν interpretatur πολεμικήν. Plutarchus vocat μαχίμους νῆας, in Catone. Tales triremes fuere, quadriremes, quinqueremes, uſque

ad deceremes. Vltra hunc modū & ordinum numerū ostentationi potius, ut dixi, & pompæ paratæ, quam usui, & bello. Diodorus lib. XVI. Triremes vocat ναῦς μακράς, de Dione classem adversus Dionysium tyrannum ducente, Ἡρακλείδης δὲ ὁ καταλελειμμένος ὑπὸ Δίωνος ναύαρχος τῶν μακρῶν νεῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Et paulo post: Ἧκε δ᾽ ἄγων μὲν μακρὰς ναῦς εἴκοσι, χιλίους δὲ στρατιώτας καὶ πεντακοσίους. Idem Diodorus, lib. XX. de Ptolemæo contra Demetrium navale bellum parante, naves eiusdem Ptolemæi, quæ omnes erant quinqueremes aut quadriremes, *longas* indigetat, εἶχε δὲ πάσας ναῦς μακρὰς ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα. τούτων δ᾽ ἦν ἡ μεγίστη πεντήρης, ἡ δ᾽ ἐλαχίστη τετρήρης. στρατιωτῶν δὲ πορεία ταύτης παρηκολούθει πλείω τῶν διηκοσίων. Atque ita alibi passim idem auctor triremes, & plurium ordinem naves, quarum tunc ad bella navalia usus fuit, μακρὰς nominat, cum eo tempore simplices longæ, qualis fuit prima ab Argonautis inventa, ab usu militari certaminum navalium plane recessissent. Plutarchus in Pompeio triremes dictas esse naves longas, his verbis ostendit. ὡς δ᾽ οὖν ἐνίκα φεύγειν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀναχθεὶς ἀπὸ Κύπρου Σελευκίδι τριήρει μετὰ τῆς γυναικός, τῶν δ᾽ ἄλλων

οἱ

οἱ μὲν ἐν μακραῖς ὁμοίως ναυσὶν, οἱ δ᾽ ἐν ὁλκάσιν ἅμα συμπαρέπλεον. Dicit, Pompeium cum uxore in fuga usum esse triremi, alios autem amicorum partim navibus similiter longis, partim onerariis adnavigasse. Aristophanes in Equitibus, quas primo τριήρεις vocaverat hoc versu, τὰς τριήρεις παραδραμὼν ἂν ᾤχετο, paulo post, ναῦς μακρὰς appellavit.

Πρῶτον μὲν ὁπόσοι ναῦς ἐλαύνουσιν μακράς.

Vbi vetus Scholiastes, πολεμίας, τὰς τριήρεις δέ φησι, τὰ δὲ στρογγύλα πλοῖα φορτικά ἐστι. Idem poëta in Avibus:

Ἐκπονεῖν ὑψηλὰ τείχη, ναῦς τε κεκτῆσθαι μακράς.

Ad quem locũ idẽ interpres, τὰς τριήρεις exponit. Inde etiam *tectæ* longæ, quas Thasios invenisse scribit Plinius lib. VII. Ex tectæ naves sunt Græcorum κατάφρακτοι, quæ καταστρώματα habent, & Latinis *constratæ* etiam dicuntur: *Tectas longas Thasii.* Raro ea ætate aliæ tectæ, sive constratæ fiebant, nisi quæ plures gradus remigũ haberent. Argo sane quæ simplici ordine remorũ fabricata est, κατάστρωμα non habuit, sed plane ἄφρακτος fuit, ut Rhodiorum ἄφρακτα fuere sine catastromate, quę Latinis *aperta* navi-

gia. Ut mirer, astrologos Argo navi inter astra relatæ catastroma tribuere, & in eius catastromate quinque stellas, alios quattuor, collocare. Sed Hyginus recte pro catastromate *retectum* vocat. *Et sub retectum quinque.* Retectum idem est quod *protectum*, quasi replicatum, quod ex lateribus navis prominet, & provolat. Græci ἐξώστραν & ἐκθέτην appellant. Alii auctores *κατάστρωμα* id in navi Argo vocarunt abusive. Nam *κατάστρωμα* est tabulatum in navibus constratis & bellicis in quo consistebant pugnatores in navali tertamine. In navibus autem apertis, non è catastromate pugnabatur, sed è prora, & puppi, ut idem ait Plinius. *Tectas longas Thasii. Antea ex prora ac puppi pugnabatur.* In tabulis Astronomicis *castratum* corrupte scribitur in Argo navi quod est *constratum*, idem nempe quod *κατάστρωμα* triremium Græcarum. Recentiores vocarunt *κατάστεγον*. Basilius Patricius in Ναυμαχικοῖς, capite περὶ μερῶν νεὼς, τὰ δὲ ἑκατέρων τῶν τοίχων κατάστεγα, κατάστρωμα λέγεται, καὶ θρᾶνος, καὶ σανιδώματα. Altitudo igitur navis, & altiorum remigum ordo sumitur ex catastromate, quod & θρᾶνος, à quo remiges θρανῖται. Ergo triremes naves longæ. Et sane

cum

cum ea tempeſtate non aliæ forent in uſu bellico quam triremes, non alias etiam proprie *longarum navium* nomine appellabant, & ab *onerariis actuariiſque* diſtinguebant, quam triremes, quadriremes, & plurium etiam ordinum naves. Apud auctores omnes itaque Latinos, ut Cæſarē, Ciceronē, & alios, ubicunque ſit mentio *longarum navium*, quæ ab *onerariis* ſeparantur, de triremibus eæ ſunt intelligendæ, aut etiam plurium ordinum navigiis quorum ad certamina navalia uſus fuit. Nec aliter Græcorum de his ſcripta interpretanda, cum uſpiam μακρῶν νεῶν mentionem faciunt. Vnicus extat locus apud Thucydidem poſitus, qui videtur obſtare ne triremes ſint longæ naves, quia à longis navibus τριήρεις diſtinguit his verbis, ex lib. 1: φαίνεται δὲ καὶ ταῦτα πολλαῖς γενεαῖς ὕστερα γενόμενα τῶν Τρωϊκῶν, τριήρεσι μὲν ὀλίγαις χρώμενα, πεντηκοντόροις δ' ἔτι καὶ πλοίοις μακροῖς ἐξηρτυμένα ὥσπερ ἐκεῖνα. Satis aperte hic ſeparat μακρὰ πλοῖα, ſive *longas naves*, à triremibus, ſive τριήρεσι. Sed omnino mendum eſt in his verbis, & pro μακροῖς reponendum μικροῖς, ita ſuadente loci ſententia. Troicis temporibus nondum erant τριήρεις, quod ex Homero li-
 quet,

quiet, qui earum non meminit. Corinthii primi perhibentur triremes invenisse. Ne post inventas quidem triremes statim id generis navium ubiq; per Græciam usus increbuit, sed multis in locis adhuc utebantur πεντηκοντόροις, antiquorum more, & aliis minoribus navigiis, nempe εἰκοσόροις, & τριακοντόροις eodem modo, ut apud veteres ædificabantur, contextis, id est, cum singulis ordinibus remorum, non multiplici serie ordinum structis. Nam postea non solum longæ naves, ut πεντηκόντοροι, in plures remorum ordines elevatæ sunt, sed etiã minores, ut τριακόντοροι, factæ sunt τριηρικαὶ, & πεντηρικαί. Si retineretur vulgata lectio in Thucydide, *naves longas* à πεντηκοντόροις distingueret, cum satis constet, primam navem longam fuisse πεντηκόντορον. Præterea diversas idem faceret *naves longas* à triremibus, cum auctor æque Atticus, nempe Aristophanes, qui eodẽ ferme sæculo vixit, μακρὰς ναῦς de triremibus dixerit. Ab eo igitur tempore, quo triremes & pluriũ ordinum naves ad usum belli navalis receptæ sunt, solæ fere *longarum navium* nomine venerunt. Quæ antea *longæ* dicebantur, cũ simplices erant, eæ appellatione κελήτων, & μονοκρότων,

κρότων potius censebantur. Omnes autem simplices sive μονήρεις naves, quæ infra longarũ magnitudinẽ erant, & πεντηκοντόρων, actuariæ vocabãtur, id est, κωπήρεις, vel ἐπίκωποι, ut τριακόντοροι, εἰκόσοροι, & quęcunque remis agerentur. Nam inde appellatæ. *Actus* est ἐλασία. *Agere* quippe est ἐλαύνειν, quod proprie dicitur de navigio quod remis agitur. Ab *actu* igitur, quæ est ἐλασία, omnis navis quæ remis agitur, *actuaria* appellabatur. *Actus* varia significat, prout est res de qua agitur. Via qua iumenta & vehicula agi possunt, Iurisconsultis *actus* est. Vnde differentia viæ, itineris, & actus. Apud agrimensores, quia mensuræ *agi* dicuntur, & *limites agi*, inde *mensuræ actus*, & *actuarii limites*. Sic quod *remis agi* dicitur navis, inde etiam *actus* est ἐλασία, sive ἐρεσία, & ex eo naves *actuariæ*, quæ remis aguntur. Græci quoque ἐλαύνειν proprie dicunt de navibus quæ remis impelluntur, & aguntur. Vt apud Aristophanem, ναῦς ἐλαύνουσι μακράς. Inde ἐλασία, pro *actu*, & κατήλατα navigia Appiano quæ Latinis *actuaria*. Sed hodie apud Appianum perperam legitur, καταφράκτους ναῦς, pro κατηλάτους, vel κατηρέτους. Livius lib. XXXVII. de fœdere Antiochi cum Ro-

ma-

manis, *Tradito & naves longas, armamentaque earum, neve plures quam decem naves actuarias, nulla quarum plusquam triginta remis agatur, habeto.* Appianus in eadem re narranda ναῦς καταφράκτους appellat quas Livius *actuarias naves.* Quod omnino mendosum est. Nam κατάφρακτοι naves longæ fuere, & tectæ, & nulla κατάφρακτος facta est unquam quæ de longis non esset. Antiochus autem tradere omnes longas naves iussus, non retinuisset καταφράκτους, quia nulla κατάφρακτος, nisi longa Scribendum igitur in Appiano, ναῦς δ' καταπλάτους δέκα ἔχειν μόνας, vel καπηρέτους, *naves autē habeto actuarias decē solas.* At Livius etiam expressit quod genus actuariarum liceret habere Antiocho, utne *actuarias* haberet maiores quam quæ triginta remis agerentur. Eæ sunt τριακόντοροι Græcorum. Nec maiores sane fiebant quæ infra magnitudinem longarum viderentur. Nam πεντηκόντοροι, id est, quæ quinquaginta remis aguntur, inter longas numerabantur, non inter *actuarias*. Prima quippe navis longa, qua Iason cum cæteris Argonautis in Colchidem navigavit, πεντηκόντορος fuit. Et perperā Bayfius, & alii recentiores interpretes, πεντηκόντορον Latine reddūt *actua-*

actuariam, cum longa sit navis. Antiochus autem qui ex pacto omnes longas naves quas habebat, tradere debuit Romanis, haud potuit retinere πεντηκοντόρυς, cũ eæ in censũ ac numero longarũ essent. Quãvis autẽ πεντηκόντοροι, & omnes longæ naves, sive singulorum ordinum forent, sive plurium, remis etiã agerentur, non tamen *actuariæ* dicebantur, sed illæ solæ quæ infra magnitudinem longarum erant. Non alius autem modus maior fuit actuariarum infra longas quam τριακοντόρων. Minimæ longarum fuere πεντηκόντοροι, ac maximæ actuariarum τριακόντοροι. Præter has & illas esse poterant τετταρακόντοροι, quæ quadragenis remis impellerentur, sed earum nulla extat mentio in veterum scriptis. Et inde colligitur, maximas *actuariarum*, quæ à *longis* discernerentur, fuisse τριακοντόρυς. Pollux lib. I. cap. IX. ἑκατόντορ☉, πεντηκόντορ☉, τριακόντορ☉, εἰκόσορ☉. Non infra hunc numerum remorum sic dictæ ullæ *actuariæ* reperiuntur. Nam citra εἰκοσόρυς, quæ vicenis remis agebantur, omnes minores *actuariæ* à numero scalmorum vocari consueverant, usque ad δίκωπον. Ut ὀκτωκαιδεκάσκαλμ☉, ἑκκαιδεκάσκαλμος, τεσσαρακαιδεκάσκαλμος, δωδεκάσκαλμος,

δεκάσκαλμος, ὀκτάσκαλμος, ἑξάσκαλμος, πετράσκαλμος, δίκωπος. Hæc minima actuariarum fuit, ut maxima τριακόντορος. Δίκωπος autem dicta navicula quæ ab uno remige duobus simul remis agebatur. Μονερέτης vocabatur qui δίκωπον agebat. In verbis Pollucis ἑκατόντορος & πεντηκόντορος *longæ* sunt. Τριακόντορος & εἰκόσορος *actuariæ* maioris modi usque ad δίκωπον, ut dixi. Livius lib. XXX: *Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt.* Generaliter de omnibus navibus quæ remis agerentur, id est, quæ ἐνήρεις, vel κατήρεις essent, intelligit. *Actuariæ* autem diversæ à *longis*, sed & ab *onerariis*, quamvis & multæ onerariæ etiam remis agerentur. Cæsar lib. V. de bello Gallico, cum naves onerarias curaret ædificandas, *actuarias fieri* eas iussit, id est, καπηλάτους, sive remis agendas. Non enim omnes onerariæ remis agebantur, sed ut plurimũ remigio carebant, sola usæ velificatione: *Ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam, paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. Has omnes actuarias imperat fieri.* Ubi perperam vulgaris interpres Græcus, φορτικὰς reddidit *actuarias*, καὶ πάσας πρὸς τούτοις φορτικὰς ποιεῖσθαι προσέταξεν.

τάξιν. Immo *actuariæ* sunt naves quæ remigio utuntur. Et cum onerarias tum ædificari iuberet Cæsar, voluit ut eæ onerariæ etiam fierent *actuariæ*, id est, remigio instruerentur, ut remis agi possent, quia, ut dictum est, pleræque tum onerariæ remis carebant, & præcipue illæ quæ apud Romanos usitatæ erant. Græcanicæ quippe ὁλκάδες, id est, onerariæ, ut plurium actuariæ fuere, & quidem εἰκόσοροι, qui legitimus modus remigum fuit in onerariis, ut ante docuimus. Dio, cum illa ex Cæsaris commentario in suam historiam transferret, de navibus onerariis à Cæsare factis *actuariis*, medias eas factas scribit inter celeres & onerarias, τά τε ἄλλα καὶ ναῦς ἐν μέσῳ τῶν τε σφετέρων ταχειῶν, καὶ τῶν αὐτόθεν τῶν φορτίδων, ὅπως ὡς μάλιστα καὶ κουφίζωσι, καὶ πρὸς τὸ κῦμα ἀντέχωσιν, ἐπὶ τοῦ ξηροῦ ἱστάμεναι, μὴ λυμαίνωνται, παρεσκευάσατο. Ex quibus perspicuum est, communes Romanorum onerarias, non fuisse *actuarias*, id est, remis instructas. Nam Cæsar onerariis quas tunc fabricandas curavit, remigium addidisse se dicit, ut essent celeriores. Et sic tertium genus navium ex his evasit, inter *oneriarias*, id est, tardas naves, & *actuarias*, id est, veloces, medium. Nam

forma

forma *onerariarum* erant, sed remiges habebant sicut *actuariæ*. Ideo tradit Dio, illas Cæsaris onerarias ἐν μέσῳ τῶν ταχειῶν & φορτίδων fuisse. Nam *actuariæ naves* de celeribus intelliguntur, quia remi addunt celeritatem navigiis, & *actuariæ* eæ sunt propriæ quę *actu*, id est, ἐλασίᾳ impelluntur, hoc est remigio, Virgilius *versum* dixit,

--- *triplici pubes quas Dardana versu*
Impellunt.

Id est, ἐρεσίᾳ, ἐλασίᾳ, sive triplici actu, Non enim versus ubi στίχος est, ut putavit Scaliger. Nonius Marcellus: *Actuariæ, naviculæ celeres, dictæ quod cito agi possent.* At cito agi non potest navis, nisi ope remigum. Hinc *actuariæ* ab *onerariis* diversæ apud Sisennam ex lib. III. Historiarum, eodem Nonio citante: *Quibus occisis actuarias ad viginti, naves item complures onerarias incendunt.* Ergo *onerariæ* sine remis, quia ab *actuariis* diversę, quę remigio agebantur. Onerarię autem Cęsaris cum remis, ideo *actuariæ* simul & *onerariæ* fuere, atque, ut dicit Dio, inter ταχείας, & φορτίδας. Huiusmodi onerarias quę remis incitabantur, Gręci δρομάδας ὁλκάδας, id est, citas vel celeres onerarias, aut, quod idem est,
remis

remis impelli solitas, quales & εἰκόσοροι, vocabant. Pollux: λέγοιτο δ' αὖ ταχεῖα ναῦς, καὶ ταχυναυτοῦσα, καὶ δρομάδες ὁλκάδες, ὡς Ἀριστοφάνης. λέγεται δὲ καὶ βαρεῖα ναῦς σιταγωγὸς, σιτηγός. Onerariæ enim graviores ac tardiores, quia remis non agebantur: actuariæ celeriores, quia remis impellebantur. At onerariæ quæ remigio utebantur, δρομάδες ὁλκάδες, Aristophani vocatæ, id est, celeres onerariæ, sive remis incitatæ. Ut Sisenna *actuarias* ab *onerariis* distinxit apud Nonium, ita etiam Dionysius, in Antiquitatibus Romanis lib. III, ἐπικώπους, & ὁλκάδας, id est, *actuarias*, & *onerarias*. Ibi tradit, ἐπικώπους, id est, *actuarias naves*, ab ostio Tiberis, quantæcunque sint formæ, Romam usque pervehi remigio, onerarias autem, id est, ὁλκάδας, usque ad trium millium modiorum onus, remulco ad urbem pertrahi, maiores autem onerarias, in ipso ostio stare ad ancoram, & minoribus naviculis fluviatilibus exonerari. Αἱ μὲν οὖν, inquit, ἐπίκωποι νῆες ὁπηλίκαι ποτ' ἂν οὖσαι τύχωσι, καὶ τῶν ὁλκάδων αἱ μέχρι τρισχιλιοφόρων, εἰσάγουσί τε διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ μέχρι τῆς ῥώμης ἐρεσίᾳ, καὶ ῥύμασι παρελκόμεναι κομίζονται. αἱ δὲ μείζους περὶ τοῦ στόματος, ἐπ' ἀγκυρῶν τῶν πεσαμηγοῖς, ἀπο-

ἀπογεμίζονταί τε, καὶ ἀποφορτοῦνται σκάφαις. Vbi ἐρεσία refertur ad ἀκάτους, id est, *actuarias*: τὰ ῥύματα, id est funes, quibus trahitur navis oneraria quę remigio non utitur, ad ὁλκάδας. Hinc etiam constat, vulgares onerarias caruisse remigio. Τρισχιλιόφοροι autem onerarię modicæ formę modiquę fuerunt, cum maximæ fuerint μυριόφοροι, quas μείζους appellat Dionysius. Sic enim vocat Thucydides, alii etiam μυριαγωγοὺς dixerunt. Frumentariarum magnitudo *modiatione* æstimabatur, ut navis mille modiorum capax, vinariæ ab amphoris immo etiam frumentariæ: quæ alias merces vehebant in pondere consistentes, talentis vel centūpondiis sive cētenariis. *Quintalia* vulgo appellāt. Thucydides lib. IV. Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς ξυμμάχους πλεῖν μὴ μακρᾷ νηί, ἄλλῳ δὲ κωπήρει πλοίῳ εἰς πεντήκοντα τάλαντα ἄγοντι μέτρον. Hodie à numero *tonnellorum*, ut appellant, magnitudinem onerariarum metiuntur. Sed hæc non sunt huius loci. Agimus hoc loco tantum de *longarum*, *onerariarum* & *actuariarum* differentia, in quas tres species genus omne navium potest dividi. Nam aut *onerariæ* sunt, aut *longæ*, aut *actuariæ*. Et his omnibus postliminii ius fuisse, ex Cice-

Cicerone & Aelio Gallo constat, qui *navem* generaliter nominant inter eas res mobiles quibus postliminium erat. Omnis autem navis, aut *longa* est, aut *oneraria*, aut *actuaria*. Actuariæ autem naves omnes quæ remis aguntur, ἀ τριακοντόρῳ, hoc est, tricenorum remorum nave usque ad δίκωπον. Hęc tria genera his verbis recenset Appianus, lib. v. de bellas civilibus, διεφέροντο δ᾽ αὐτοῖς νῆες βαρεῖαι μὲν ἓξ, κουφότεραι ἢ εἴκοσιν, λιβυρνίδες δ᾽ ἔτι πλείους. Ubi βαρεῖαι νῆες sunt graves, & *onerariæ*: κουφότεραι, *actuariæ*: λιβυρνίδες sive Liburnicæ, *longæ*. Eustathius scholiis in Dionysium περιηγητὴν, notat, in Lexico Latino vetere *Liburnicas*, exponi naves longas, ἰστέον ἢ ὅτι ἐν λατινικῷ λεξικῷ εὕρηται ὅτι λιβυρνίδες εἰσὶ νῆες μακραί. His tribus igitur generibus postliminum fuit. De *longis* & *onerariis* nihil est dubiũ, cum Iurisconsultus eas nominatim recenseat inter illa quibus erat postliminium: *Navibus longis & onerariis propter belli usum postliminium erit*. Numquid minus usui ad bella navalia fuere *actuariæ*? Immo etiam usus vel maximi fuere ad transportandos milites, ad explorandum, ad alia belli ministeria plurima utiles *actuariæ*. Inde enim sunt

sunt exploratoriæ & speculatoriæ naves, quæ Greci κατασκοπικὰ πλοῖα appellant, & περίπλους νῆας. Inde sunt & στρατιώτιδες, vel στρατιωτικὰ πορεῖα, *actuariæ* naves sive *vectoria* navigia transportandis militibus idonea. Sic enim Græci vocant. Diodorus lib. xx. de classe Ptolemæi bellum parantis navale contra Demetrium, εἶχε δὲ πάσας ναῦς μακρὰς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα, τούτων δὲ ἦν ἡ μεγίστη πεντήρης, ἡ δ' ἐλαχίστη τετρήρης, στρατιωτικὰ δὲ πορεῖα τούτοις ἐπηκολούθει πλείω τῶν διακοσίων, ἄγοντα πεζοὺς οὐκ ἐλάττους τῶν μυρίων. Ea πορεῖα *vectoria* sunt, & *actuaria* navigia, non solum militibus vehendis, sed etiam quibuslibet idonea, unde & *vectoria* appellata Cæsari. Cum milites vehunt, ὁπλιταγωγοὶ appellantur, & στρατιώτιδες, & στρατιωτικὰ πλοῖα, diversa utique à *longis* bellicisque navibus, & ab *onerariis*. Cæsar lib. v. de bello Gallico *vectorias* vocat: *Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibusque navigiis, non remigandi labore, longarum navium cursum adæquaverunt*. Hæc etiam *actuaria* fuisse, non est dubium, cum remigio actas significet. Sed *gravia* vocat, quod erant *onerariæ* quas & *actuarias*, id est, ἐπικώπους, id est, remigio instructas, fieri curaverat Cæ-

Cæsar. Alioquin actuariæ quæ onerariæ non fuerunt, inter celeres naves ac leves reponebãtur, non tamen ut exequare possent velocitatem longarum navium, id est, triremium, quæ terno remorum ordine, impellebantur, & lõge plures in singulis ordinibus remos habebant quam actuariæ? Maxima quippe actuaria τριακόντορος aut ad summum τεσσαρακόντορος fuit, id est, quadraginta remorum, ut supra ostendimus, cum triremis in singulis ordinibus centenos haberet remiges, & in ternis in totum trecentos, & ad minimum centum quinquaginta. Celeres itaque naves fuere actuariæ in comparationem onerariarum & gravium quæ remis non agebantur, sed comparatæ cum triremibus tardæ videbantur & ipsæ, præcipue illæ *vectoriæ* de quibus loquitur Cæsar, quæ onerariæ erant, remigio instructæ. Inde & *dromones* Latinitas infima voce Græca appellavit triremes à celeritate, Græci Constantinopolitani δρόμωνας quæ triremes veteribus, & *liburnæ* & *naves longæ* dicebantur. Isidorus lib. XIX. cap. I. *Longæ naves sunt quas dromones vocamus, quia longiores sunt cæteris.* Quã vocem viri docti perperam apud Isidorum mutãt in δρομάδες. Sed infimi imperii Græcis

δρόμωνες ut plurimū fuere uniremes, quales sunt nostræ *Galeæ*, aut biremes, ut iam supra docuimus. Talia fuere ἄφρακτα Rhodiorum. Naves erant longæ μονήρεις & apertę, quas ab actuariis Cicero distinguit, quibus vectores transportabantur, lib. x. Epist. ad Atticum: *Recordor enim æstate cum illo Rhodiorum ἀφράκτῳ quam fuerim sollicitus. Quid duro tempore anni actuario fore censes?* Id est, vectoria nave & communi. Agellius lib. x. cap. xxv. Actuarias Græce vocari ἐπακτίους docet, vel ἐπιβάτιδας, id est, vectorias: *Gauli, corvitæ, codiceæ, longæ, hippagines cercuri, oriæ, lenunculi, actuariæ quas Græci ἐπακτίους vocant vel ἐπιβάτιδας*. Sic restituendus ex veteribus libris ille locus, qui vulgo corruptissimus circumfertur in editionibus. Cum *actuaria* generaliter omnis navis Latinis dicatur quæ remis agitur, ut iam demonstravimus, specialiter tamen de eo genere navium id nomen usurparunt quo homines vehebantur, quas Græci ἐπιβάτιδας aut ἐπιβατηγοὺς appellant, & sic vocatas ostendit Ulpianus leg. 1. D. de exercitoria actione, ubi eas ab onerariis discernit, quod hominibus tantum vehendis essent idoneæ, non etiam oneribus ferendis! *Quædam enim naves onerariæ,*

quæ-

quædam, ut ipsi dicunt ἐπιβατηγοὶ sunt. Et plerosque mandare scio ut victores recipiant, & sic certa regione & certo mari negotietur, ut eæ sunt naves quæ Brandusium à Cassiopa vel à Dyrrachio vectores traiiciunt, ad onera inhabiles. Hæ sunt igitur quæ proprie *actuariæ* dicebantur, ut ex Agellio & Cicerone discimus, cum alias omnis navis quæ remigio utitur *actuaria* vocaretur. Actuariis autem illis sive vectoriis postliminium etiam fuisse haud minus quam onerariis non est dubitandum. Nam ad milites vehendos æque erant idoneæ, ut aliis vectoribus transportandis. Et falluntur viri doctissimi qui *actuariis* absolute negant postliminium fuisse, qui revincuntur ipsis Iurisconsulti verbis, dum ex omnibus actuariis solas videtur excipere, quæ voluptatis causa habebantur, quibus postliminium non esset: *Non piscatoriis, aut si quas actuarias voluptatis causa paraverant.* Ergo cæteræ omnes actuariæ exceptis iis quæ voluptatis causa parabantur, postliminii ius habebant. Piscatoriæ etiam actuariæ quia remis incitabantur. Unde & *actuariolum navigium decemscalme* Ciceroni, id est, decem remorum. Vel δίκωπον navigium actuarium est. Falsus est etiam vir plurimæ ac variæ le-

ctionis Hugo Grotius in libris de Iure pacis & belli, qui *lusorias* naves simpliciter & absolute iure postliminii caruisse affirmat, lib. III. cap. IX. Inter eas quæ postliminii ius habent, *Naves scilicet longæ, atque onerariæ, non item lusoriæ aut actuariæ voluptatis causa paratæ.* Non omnes, ut iã diximus, actuariæ voluptatis causa paratæ, cæteris autẽ præter has, id est, omnibus navigiis quæ remigio agerentur, ius postliminii fuit. Sed nec *lusoriis* absolute id ius negatum. Nam *lusoriæ* etiam dictæ sunt quæ ad belli usum præparatæ erant, & ad limitum custodiam destinatæ in Danubio & Rheno excubabant. Quæ ex his refectæ fuerant vetustate corruptis, transvectioni speciei annonariæ serviebant. Quas nemo etiam iure postliminii fraudaverit. Extat titulus in Codice Theodosiano, de *Lusoriis* Danubii, leg. unica, in cuius fine hæc leguntur: *Illo nihilominus observando, ut istis secundum dispositionem tuæ præstantiæ ad belli aleam præparatis, atque in conflictus specula munitissima statione vel discursus opportunitate diligenter positis, hæ duntaxat quæcunque ex veteribus fuerint reformatæ, transvectioni speciei annonariæ secernantur.* Sic enim hæc scribenda, quæ in editis corru-

pta

pta sunt. Duo genera ibi *lusoriarum* facit, *iudiciarias* & *agrarienses*. Iudiciariæ erant quæ ipsis præsidibus limitis inserviebant, *agrarienses* quæ stationes in flumine habebant agrarias. De his lusoriis Danubii mentionem etiam habet Vegetius lib. VI. cap. ult. *De lusoriis quibus in Danubio quotidianis utuntur excubiis reticendum puto.* Vopiscus in Probo *lusoriarum Rheni* meminit, quæ idem munus habebant in illo limite tuendo, quod illæ Danubii *lusoriæ* ad limitem Mœsicum & Scythicum defendendum. *In Rheno*, inquit, *Romanas lusorias Barbari incenderunt.* Ad quem locum videnda quæ notavit Salmasius. *Lusoriæ* illæ lembi fuere, ut idem observavit, & qui in his excubabant milites *Lembarii* dicti, ut *Classici* qui in Liburnis ac longis navibus ad mare tutandum excubabant milites. In leg. IV. Cod. de officio iudicum militarium, iniungitur huiusmodi ducibus limitum, *ut castrorum refectionis & lusonarum curam habeant.* Ita enim ibi scribendum, non *clusuriarum*, nec *luxuriarum*, nec *lustrationis*. Item leg. IV. Cod. de officio magistri officiorum, *Curæ tui perpetuæ culminis credimus injungendum, ut super omni limite sub tua iurisdictione constituto*
 quem-

quemadmodum se militum numerus habeat, castrorumque ac lusoriarum cura procedat, quotannis significare nobis propria suggestione procures. Utut alii defendant & explicent vulgatam lectionem in hac & in superiore lege Codicis, verissima est Salmasii coniectura, *lusorias* reponentis, quæ naves, ut dixi, fuere ad custodiam limitis constitutæ, in iis fluminibus quæ imperium Romanũ à barbaris disterminabant. Quæro à viro doctissimo an istæ *lusoriæ* non pertineant ad ius postliminii. Sed miror etiam eundem virum, cum ea enumeraret quibus postliminii ius non erat olim, cur *piscatorias* naves reticuerit, quas nominatim ex earum numero navium exemit Iurisconsultus quibus negavit ius esse postliminii. An voluit Hollandis suis favere & cavere, qui lõge maximum numerum habent piscatoriarum navium, quibus nollet hoc ius ademptum? Magnopere porro errãt viri docti qui putant *lusorias*, quæ sic vocantur Senecæ, & voluptuariæ sunt naves, easdem esse cum illis *lusoriis*, quibus ad excubias & stationes agendas in limite utebantur Romani. Non omittam, in loco Agellii, quẽ supra emẽdavimus, ubi *actuarias*, quomodo Græce dicerentur, exposuit, viros doctos perpe-

perperam pro ἐπιβάνδας legere ἐπακτρί-δας, quæ ſunt naves piſcatoriæ. Nam ἐπακτῆρες Græce piſcatores dicebantur ab inducendis in retia piſcibus, item venatores ab inducendis quoque feris in plagas ac retia. Inde ἐπακτρὶς navigium piſcatorium. *Actuaria* autem proprie ſumpta non ſignificabat Latinis navem piſcatoriam, ſed eam quam diximus, & cui poſtliminium æque fuit iure Romano, ut *longis* & *onerariis*.

C A P. XXIX.

Lex XXVI. *Publia Mævia* π. *ult. explicata. Non eam adverſari receptæ vulgo opinioni, quæ docet, confeſſiones non ſcindi in rebus civilibus, ſed integras accipi debere. Perperam eam legem ab Advocato Pariſienſi eſſe emendatam.* De *obligatione nominum. Privatam ſcripturam olim fidem fe ciſſe debiti. Hanc eamdem & litterarum obligationem dictam. Legem ſupraſcriptam ea parte mendoſam videri quam non viderit Advocatus.*

DUm omnia curioſo oculo circumvehor ac percurro in obſervationibus Advocati Pariſienſis, inſpecturus an aliquid me fugiſſet animadverſione dignum, ſingulis perluſtratis, comperi

 me

me omisisse leg. xxvi. D. depositi, quam idem homo, non tam acutus criticus quam disertus Advocatus, corrigere tentavit cap. ii. earundem emendationum & observationum. Sollemnem quippe hariolationem ibi quoque adhibuit, glossema fingendo quod nullum erat, & ea verba quasi superflua temere resecando quæ ad legis intellectum plane necessaria videntur. Vulgo receptum esse ibi notat, cõfessiones non scindi in rebus civilibus, sed integras accipi debere ex leg. xxxix. D. de operis libertorum. Cui sententiæ non leviter putat adversari leg. Publia Mævia xxvi. ɤ. ult. D. Depositi, ubi confessionem de deposito valere adversus depositarium, non itẽ de pecunia debita ab eo qui res de quibus agebatur deposuerit, significare videtur Paulus. Hæc Advocatus. Videndũ igitur an illæ leges contrariæ sint, & pugnantes inter se frontibus adversis sententias contineant. Quod ex utriusque themate posito facile constabit. Verum quidem est confessiones non scindi in rebus civilibus, sed integras accipi debere, si ea res agatur quæ dividi non debeat, quia una sit & unam confessionem contineat, quam in partes scindi non oportet-

porteat. In lege XXXIX. de operis libertorum, ſtipulatio à patrono ita facta refertur, *Si decem dierum operas non dederis, viginti dare ſpondes?* Operas, id eſt, diurna officia à libertis exigebant qui eos manumiſerant, non item pecuniam ne libertati hoc onus imponeretur. Ideo prætor ne premerentur ac nimis onerarentur libertinæ perſonæ iudicium operarum ſe daturum in libertos ac libertas edicto de ea re propoſito pollicebatur, non vero pecuniæ à libertis promiſſæ, vel à patronis ſtipulatæ. Quid igitur feciſſet prætor cũ patronus à liberto ſtipulatus erat viginti, ſi decem dierum operas non dediſſet? Videndum eſſe reſpondet Iuriſconſultus, an nec viginti actio danda ſit, quaſi onerandæ libertatis gratia promiſſi ſint, nec operarum quæ promiſſæ non ſunt. Operas non promiſerat patrono libertus. Ergo nec exigi poterant. Promiſerat nummos viginti, ſed eos non debebat, quia nec eos ſtipulari patrono licuit. Sed quærit ibidem Iuriſconſultus, an non fingi debeat, operas duntaxat promiſſas eſſe ne patronus omnino excludatur. Et in ea ſententia eſt, ita fingi debere, ac prætorem quoque ita ſentire, operas duntaxat fuiſſe promiſſas. Aliam ibi

quæstionem proponit Paulus, quæ ex priore consequitur: *An libertus impetrare debeat, ne maioris summæ quam viginti condemnetur, quia videtur quodammodo patronus tanti operas æstimasse, ideoque ipse non deberet egredi taxationem viginti.* Sed cur hanc sequentem esse quæstionem dicit, aut cur id proponit disceptandum, cum de eo videatur quæri non debuisse, si operas tantum debuit præstare libertus, quamvis viginti promiserit patrono eam summam stipulanti, si decem dierum operas non dedisset? Nam dixit ante Paulus, actionem in viginti non dari, quasi libertatis onerandæ causa promissi sint, sed nec in operas ipsas, quia promissę non sint. Videri tamen, hanc fictionẽ admitti posse, quasi operæ duntaxat promissæ essent, ne patronus scilicet & operas perderet, & nummis quos pro operis stipulatus est, excideret. Atque ita prætori placuisse, scribit, nimirum operas duntaxat fuisse promissas. Cur igitur ad sequentem quæstionem devolvitur? Quia dubitatum, an libertus impetrare debeat, ne maioris summæ quam viginti condemnetur à prætore. Atqui dixerat, actionẽ à prætore patrono non dari in illos viginti nummos quos stipulatus est pro operis decem

decem dierum, cum ea nempe fictione, quasi operæ duntaxat promissæ essent. Sane non dabit actionem prætor patrono in libertū recusantē solvere viginti quos promisit pro operis decem dierum si eas nō dedisset. Sed si libertus assensus est solutioni viginti pro operis, & comprobavit eam obligationem qua se debitorem confessus est viginti nummorum pro operis dierum decem solvendorum, & patronus postea intendat, operas illas decem dierum nimis parvo à se æstimatas esse, & amplius pro iis petat, hæc quæstio est quam hic proponit Iurisconsultus, an id impetrare debeat libertus, ne maioris summæ conveniatur; quia videretur patronus tanti eas æstimasse. Respondit autem Paulus, iniquum id esse, nec oportere liberto hoc indulgere, *quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri*. Una est obligatio qua libertus pecuniam promisit patrono pro operis. Ea pecunia taxatæ sunt operæ quas debebat præstare. Si maioris summæ condemnatus sit quam quanti videbatur æstimasse patronus eas decem dierum operas, non potest queri de ea condemnatione eo nomine quasi pecuniam omnino non deberet pro operis

ris solvere. Ubi enim semel obligationem illam comprobavit, non debet ex parte ei assentiri, ex parte tanqam iniquā inprobare. Nunc videamus, an, sicut visum est Advocato, lex Publia Mævia, n. ult. D. Depositi, huic legi non leviter adversetur. Ex themate eius recte exposito id etiam apparebit. In ea Titius confitetur, se habere à Sempronio auri decem plus minus pondo & discos duos & saccum signatum, ex ratione autem patris Sempronii deberi sibi decem & quod excurrit. Hic duæ sunt diversæ obligationes non una, & proinde duæ quoque diversæ confessiones, duæ etiam personæ, una cui debetur, & quæ debet, altera pariter quę debet & cui debetur. Nam est quod Titius debere se fatetur, & quod sibi deberi intendit. In lege XXXIX. de operis libertorum una erat obligatio, uni debita & ab uno, quæ in partes scindi non poterat, nec ex parte comprobari, ex parte improbari. In hac duæ sunt contrariæ obligationes, una passiva, altera activa. Titius Semproniis scribens fatetur se eis debere nomine depositi tot auri pondo, sibi vero ab illis deberi quod reliquum erat ex ratione patris eorum certam summam. Quæstio hinc igitur

igitur Iurisconsulto merito proposita est, an ex huiusmodi scriptura obligatio nata sit, nimirum in qua fatetur Titius se debere Semproniis depositi nomine auri pondo decem, ab iis autem sibi deberi dicit decem. Adeo vero utriusque obligationis & confessionis diversa causa, natura, conditio, ut altera omnino egeat probatione, altera non egeat. Quod enim fateor me debere, id probatioue non eget, sed ex mea confessione obligatio nascitur. Ex eo autem quod dico mihi deberi, non potest mihi nasci obligatio, nisi probem qua ex causa aut quomodo debeatur. Valet igitur, ut etiam ponit Advocatus, confessio de deposito adversus depositarium, non item de pecunia debita adversus eum quem sibi debere quis profitetur. Merito igitur hæ confessiones dividi debent, cum nihil habeant inter se commune, sed inter se intantum distent ut altera probanda sit, altera nulla probatione videatur confirmanda. Nec ea quæstionis sententia est aut legis species quam his verbis Advocatus concepit. *Unde quæstio*, inquit, *proponitur eo paragrapho, an ex ea scriptura obligatio nata sit. Existimabant quidam, nasci posse ex ea scriptura obli-*

obligationem, Titii nempe qui depositum fatebatur, & Semproniorum, si Titii confessionem agnoscerent, cum ea dividi & scindi non posset. Hæc ridicula & inepta sunt. Neminẽ enim fuisse tum puto qui existimarit talẽ ex ea scriptura quæ in præscripta lege posita est nasci & dividi posse obligationem, Titii depositum fatentis, & Semproniorũ confessionem eius agnoscentium. Qui consuluit super ea scriptura Paulum, non quæstionem ullam movisse videtur de deposito cuius confessio ex parte Titii in eius epistola ad Sempronios cõtinetur. Quis autem posset negare obligationem esse in tali debiti confessione quæ fieret à debitore in gratiam creditoris qui rem ita se habere agnosceret? Nemo etiam posset fingere eam confessionem dividi & scindi, quæ ab uno ederetur, ab altero acciperetur. Qui igitur à Paulo quæsivit, *an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit*, recte subiecit, *scilicet quod ad pecuniæ causam attinet.* Non enim de deposito quærebat, quod se Titius in ea ad Sempronios epistola habere fatebatur, sed de ea pecunia quam Titius in eadem epistola sibi deberi à Semproniis scripserat. Et profecto illis verbis quæstio ad solam pecuniæ causam in quam sibi obligatos esse

Sem-

Sempronios dicebat Titius restringitur, non contra Iurisconsulti mentem, ut argutatur Advocatus, sed plane ex eius sententia. *Nam,* inquit, *ex eiusmodi scriptura obligationem Titio natam adversus Sempronios vix quisquam existimarit, cum debitorem sibi constituere nemo possit adnotatione propria.* Eo tempore certe quo Paulus scripsit, nemo potuit adnotatione propria debitorē sibi constituere, sed prisco iure, quod etiam Ciceronis ætate obtinuit, & Iurisconsultorum qui circiter illa tempore vixerunt, *scriptura fiebat obligatio, quæ & nominibus fieri dicebatur,* ut scriptum est in Institutis lib. III. Tit. XXII. Quæ nomina in usu tunc non fuisse ibidem Iustinianus affirmat. Ea scriptura privata fuit, & privata creditoris adnotatio, qui in tabulas suas referebat, expensum id se tulisse ei cuius nomen adscribebat. Et inde *nomen facere*, pro, huiusmodi obligationē scriptura privata contrahere quę in iudicium prolata fidem faciebat, ut Cicero dicit in oratione pro Roscio. Ex illis tabulis patrisfamilias domesticiis, in quibus perscripserat quid sibi & quantum à quoque deberetur, cum debitoribus suis agebat, & ad solutionem debiti eos cogebat. Aliud gitur tunc erat, simpli-

ſimpliciter *ex tabulis* agere cum aliquo, & *ex tabulis obſignatis*. Tabulæ obſignatæ erant ſyngraphæ, quæ confectæ erant à publico tabellione, & ſignatæ teſtibus, quibus debitum confirmabatur. At tabulæ non obſignatæ, codices vel kalendaria patrisfamilias fuere, in quibus nomina perſcripta habebat eorum qui ſibi aliquid debebant ex cauſa crediti. Inde *nomina*, & *nominum obligatio*, quæ & *litterarum* etiam *obligatio* dicebatur, ut Iuſtinianus ibi interpretatur; & *litteras* de privata ſcriptura videtur accepiſſe. De quibus videndus Salmaſius in libro de Modo Uſurarum. Doctus Iuris profeſſor commentario ad Inſtituta nuper volebat, huiuſmodi ſcripturam privatam *olim non valuiſſe, ſed vim duntaxat habuiſſe probationis*. Atqui ſi vim habuit probationis, etiam valuit ad obligationem, cum obligatio ex ea ſcriptura probaretur. Merito igitur Pauli ætate, cum Titius in litteris ad Sempronios datis ſcripſiſſet ſibi ab illis deberi decem ex ratione patris eorum, quæſitum eſt nomine Semproniorum, an ex ea ſcriptura obligatio nata eſſet. Veteris iuris & moris apud multos memoria & veſtigia tunc aliqua remanebant. Si valuit olim privata ſcriptura ad obligationem

tionẽ contrahendã, cum aliquis propria adnotatione adſcripſiſſet, hanc aut illam ſummam ab illo & illo ſibi deberi, multo magis ſi quis adnotaſſet alicui quid ſe debere, id pro certo & cõprobato obtinuiſſet. Nã & novo iure *ſiquis*, ut ait Iuſtinianus in Inſtitutis, loco iam citato, *debere ſe ſcripſerit quod ſibi numeratum non eſt, de pecunia minime numerata poſt multum temporis exceptionẽ opponere non poteſt*. Non igitur in hac lege *Publica Mævia*, quæſtio erat, ut vult noſter Advocatus, an Titius ex ſua confeſſione obligatus eſſet; quis enim de eo potuiſſet tum dubitare? Cum quis ſcripſit ſe debere ex cauſa mutui, etſi nihil ſibi numeratum ſciat, poſt certũ tamen tempus non poteſt exceptionem opponere pecuniæ non numeratæ. At hic agitur non de pecunia credita, quæ poſſet excipi non eſſe numerata intra certũ tempus, ſed de depoſito. Qui fatetur ergo ſe depoſiti nomine habere ab aliqui auri pondo tot, & ſaccum ſignatũ, nõ poteſt poſtea id negare, & opponere exceptionem aliquam quaſi depoſitum apud ſe non fuerit quod depoſitum eſſe aliquando propria manu confeſſus ſit. Ad eã quæſtionẽ, inquit Advocatus, reſpondet Paulus *ex epiſtola de qua quæſitum eſt, obligationem qui-*

 dem

dem nullam natam videri, sed probationē depositarum rerum impleri posse. Ergo ad pecuniæ ut vult causam non pertinebat ea quæstio, sed ad res depositas. Immo ad pecuniæ causam solam pertinebat, non ad res depositas. Cum enim respondit Iurisconsultus, obligationem ex ea epistola nullam natam videri, ad id quod expresse quæsitum fuerat responsum istud direxit, nempe an obligatio nata esset ex ea epistola, in eo scilicet quod ad pecuniam attinebat, quam sibi deberi à Semproniis in illa eadem epistola scripserat Titius. Nam de rebus depositis quarum in ea epistola fiebat mentio, non consultus fuerat Paulus, & ille qui consulebat diserte adiecerat se propter pecuniam id quærere, non propter res depositas. Ad illud igitur de quo nominatim quæsitum fuerat, respondet Paulus, nullam obligationem natam videri, sed obiter etiam addit, *probationem depositarum rerum impleri posse.* Quibus verbis significabat quod ad res depositas attineret quas penes se esse depositi nomine fateretur Titius, tametsi propria confessione se ob eas obligatum depositi constituere videretur idem Titius, probationem tamen ex parte Semproniorum impleri posse

posse quomodo eas res deposuerint apud Titium. Quod vero causam pecuniæ spectaret quam Titius eadem epistola sibi deberi à Semproniis scripserat, quoniam nulla obligatio ex ea scriptura nata videretur, ne quidem admittendum eum esse ad probationem eius quod sibi deberi diceret, iudicem tamen æstimaturum an id quoque probare deberet: *An autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc quod scripsit, iudicem æstimaturum.* Quibus ex verbis liquet, Paulum superius responsum ad quæstionem pecuniæ edidisse quam sibi deberi in ea epistola caverat Titius, cum dixit ex ea epistola, *nullam obligationem natam videri.* Si enim de rebus depositis id respondisset, non adiecisset, probationem rerum depositarum impleri à Semproniis posse. Tum enim probatio requiritur cum de obligatione dubitatur. Vbi vero nullam esse obligationem respondetur, de ea obligatione quæ nulla est, probatio non admittitur. Ideo subiunxit, iudicem æstimaturum an Titius probare id posset quod scripserat in epistola, decem sibi deberi à Semproniis. Ad hariolationes suas mox decurrit Advocatus, qui putavit, quæstionem in ea lege

propositam non ad pecuniæ causam, sed ad res depositas pertinuisse, atque ita hariolari solens incipit: *Quod cum ita se habeat, delenda ea verba quæ quis parum caute notaverat in margine libri sui, & quæ in textum postea recepta sunt*, scilicet quod ad solam pecuniæ causam attinet, *quasi non dubitaretur, quin depositarum rerum obligatio existeret, quod negat Paulus exerte.* Ego vero nego exerte id Paulum negare. Vbi enim Paulus hoc negavit? Duo sunt quæ Titius in epistola dicit, debitorem esse se Semproniis rerum depositarū causa, sibi vero vicissim debitores esse Sēpronios ex ratione patris eorum. Vtra videtur difficilior fuisse quæstio digniorque quæ Iurisconsulto proponeretur dissolvenda? Citiusne in iure auditur qui sibi deberi dicit quam qui se debere? An magis denique alterum obligat qui scribit eum sibi pecuniæ debitorem esse, quam obligatur qui propria scriptura debitum agnoscit quod alteri se debere fatetur? Ad utram quæstionem respondere debuisse potius videtur Paulus? An ratio aliqua iuris suadet, debuisse eum de rebus depositis, quas se habere fassus est Titius, responsum dare, de pecunia autem quam sibi deberi scripsit idem Titius omnino sile-

silere? Certe vel sensus communis dictat nulla iuris adiutus peritia, cum quis fatetur se debere alteri, obligationem ex ea confessione magis nasci, quam cum idem scribit alterum sibi debere. Ergo ad illud potius respondere debuit Paulus, nullam obligationem ex ea scriptura natam videri, qua quis posuit pecuniam sibi deberi, præsertim cum quæstio de ea re sola facta proponatur ab eo qui consuluit. De rebus autem depositis confessio depositarii magis eũ obligavit, dũ eas penes se habere scripsit quam eiusdẽ assertio obligatos sibi reddidit Sempronios, dicendo eos sibi debere. Hinc Theophilus in Institutis lib. III. Tit. XXI. *de litterarum obligatione* ostendit, quomodo etiam tunc obligari aliquis *litteris* posset, cum tamen ea obligatio pridem exolevisset. Non amplius nunc erat in usu, ut aliquis privata scriptura alium debitorem posset constituere, sed adhuc manebat modus, quo aliquis privatis litteris alium sibi posset obligare, si quis nimirũ scripsisset se debere alteri. *Λείπεται οὖν*, inquit, *ἀπὸ μόνων τῶν γραμμάτων ἔνοχον αὐτὸν γίνεσθαι, καὶ ἰδοὺ, ποτὲ καὶ σήμερόν τις ἔνοχος ταῖς litteris.* Qualiscunque autem scriptura sufficiebat, ut aliquis se debito-

rem constitueret. Adeo autem omnis scriptura contra eum valuit, qui se debitorem esse fatebatur, ut post quinquennium veteri iure non posset petenti exceptionem opponere de pecunia non numerata. Quod quinquennii tempus ad biennium redegit Iustinianus. Potest igitur aliquis fatendo debitum se debitorem constituere, non autem scribendo sibi deberi, alium facere debitorem. Quod olim tamen cum liceret, postea non licuit. Falsum itaque quod hic affirmavit Advocatus, exerte Paulum negare depositarum rerum obligationem ex ea scriptura existere qua depositarius confessus est penes se eas esse. Cum enim responderit obiter ad illum casum, rerum depositarum probationem impleri posse, significavit obligationem depositi natam ex confessione depositarii. Nam si nullam inde obligationem existere pronuntiasset, perperam ad probationem admisisset eos qui deposuerant. Nec ratione nititur Advocatus, cum dicit, verba illa Titii quibus confessus est, res depositas penes se esse, *obligationem non inducere, quippe cum depositum re & depositione perficiatur.* Hac eadem quippe ratione dici posset, cautionem chirographariam

in

in pecunia mutuo data non inducere obligationem, quia mutuum re & datione contrahitur, non litteris nec consensu. Certe chirographum ipsum, & in mutuo, & in deposito non facit obligationem, quæ rei datione perficitur, sed probationem obligationis præstat, & fidem facit debiti. Hinc *chirographarius creditor* in iure est qui cōtentus est chirographo debitoris, & distinguitur ab hypothecario. Similiter *chirographarius debitor* appellatur, qui per chirographum suum se obligavit. Hinc cum chirographa legabantur, non ipsæ tabulæ sed debitum legari intelligebatur. Similiter & cum vænibat chirographum, nomen ipsum vænundatum censebatur, leg. XLIV. ff. V. D. de legatis I. *Eum qui chirographum legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento est venditio. Nam cum chirographa veneunt, nomen venisse videtur.* Chirographo continebatur probatio debiti. Ideo legato chirographo ipsum debitum legabatur, leg. LIX. D. de legatis III. *Qui chirographum legat, non tantum de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur.* Similiter chirographo cavebant depositarii se depositi nomine penes se habere quod ipsis cō-

mendatum esset. Et pro chirographo epistola scripta valebat, cuius exemplum extat in leg. XXIV. D. depositi. *Lucius Titius Sempronio salutem. Centum nummos quos hac die cõmendasti mihi adnumerante servo Sticho actore, esse apud me, ut notum haberes, hac epistola manu mea scripta tibi notum facio, quæ quando voles, & ubi voles confestim tibi numerabo.* Extat & aliud exemplũ lege sequenti, D. eodẽ, scriptũ Græce, ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια. *Accepi & habeo nomine depositi penes me præscripta argenti denarium decem millia.* Et quæ sequuntur. An alia ratio est aut sententia in eadem lege continenter sequentis paragraphi, in quo posita est epistola Titii ad Sempronios, qua fatetur, *se habere ab illis auri pondo plus minus decem, & discos duos, saccumque signatum?* Certe non est. Ut autem in prioribus chirographis pro deposito factis, non quæsitum est an obligatio ex ea scriptura nata esset propter res depositas, ita nec in ista epistola quæ pro chirographo valet, id quæri debuit. In ea epistola, quæ fidem facit de deposito, quæque Papiniano proposita est leg. XXIV. eiusdem tituli, post verba epistolæ posita subiectum est, *Quæritur*

pro-

propter usurarum incrementum. Quo significatur, epistolam illã Titii ad Semproniũ, qua se centum nummos depositos habere à Sempronio fatebatur, non ad hoc propositam fuisse Iurisconsulto, ut quæreretur an obligatio ex ea scriptura nata esset, sed in hoc tantum, ut de incremento usurarum sciretur an ex tali deposito deberentur. Eadẽ ratio proponendi Paulo fuit chirographi pro deposito in lege sequenti, Publica Mævia, π. 1. nimirum ut quæreretur an usuræ ex eo peti possint. At in paragrapho qui subiicitur, Titius similiter in epistola quam dederat ad Sempronios fatebatur se habere à Semproniis auri pondo decem, & discos duos & saccum signatum, sed quia in eadem epistola idem Titius præter depositum, quod habere se à Semproniis scripserat, decem ab illis sibi deberi posuerat, Sempronii, qui super ea epistola Paulum consuluerant, non de rebus depositis quæsierunt, an obligatio depositi, quod fatebatur penes se esse Titius, nata esset, sed de pecunia quam idem Titius in eodẽ scripto sibi deberi à Semproniis adscripserat. Ideo Sempronii, cum de ea epistola Paulũ interrogarent, quæ duos continebat diversos casus, depositarum rerum

confessionem ab auctore epistolæ factam, & debitæ pecuniæ assertionem ab eodem præsumptam, diserte dixerunt, se de pecunia quã sibi deberi in ea epistola Titius scripserat, tantũ quærere: *Quæro an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, quod ad solam pecuniæ causam attinet.* Nam de rebus depositis, quas caverat eodem scripto se habere Titius, superfluum erat quærere. Ad quæstionem igitur sibi propositam de sola pecunia respondens Paulus, dixit nullam obligationem natam ex eiusmodi scriptura videri. Addiditque obiter, rerum depositarum probationem, quæ ex epistola Titii & propria eius confessione manifesta esset, impleri posse & perfici: *An vero etiam is quoque qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc quod scripsit, iudicem æstimaturum.* Quibus ex verbis satis perspicue liquet, Paulum non existimasse, ad probationem hanc eum admitti posse, quandoquidem nulla nata videretur obligatio ex eo scripto privato quo caverat Titius decem sibi deberi. Quærit hic Advocatus de pecunia Titio debita à Semproniis, an etiam probationem adversus Titium implere possint? Non negare id exerte ait Paulum, sed iudicem æsti-

æſtimaturum. *Non ſi Titius*, inquit, *adverſus Sempronios ex ea ſcriptura agere velit, quod abſurdum eſſet, ſed ſi adverſus Sempronios ex ea epiſtola agentes de pecunia pro iis à ſe debita replicaret*. Non diſpicio ego, cur magis abſurdum videatur, Titium adverſus Sempronios ex ea ſcriptura agere, petentem eam ſummam quam ſibi ab iis deberi in epiſtola ſcripſerat, quam replicantem adverſus Sempronios ex eadem epiſtola agentes de pecunia pro iis à ſe debita. Ponamus, Semproniis ſatisfeciſſe Titium de rebus quas apud ſe ab iis depoſitas confeſſus fuerat. Si poſtea ageret idem Titius de pecunia quam ſibi debitam dixerat à Semproniis in eadem epiſtola, æque deberet vel audiri, vel non audiri, quam ſi adverſus eoſdem Sempronios ex cauſa depoſiti ſecum agentes replicaret. Nam ex ea ſcriptura privata Titii, aut obligatio ei acquiſita eſt, aut non acquiſita. Si acquiſita eſt, æque agere poteſt petendo quod ſibi ex ea deberi ſcripſit, quam replicando. Si non acquiſita eſt, ac nulla ipſi adverſus Sempronios nata eſt obligatio, ubi agere ad petendum non poterit, ſane nec replicandi locus erit. Quod igitur reſpondet Paulus, judicem æſtimaturum an Titius

tius quoque, qui deberi ſibi cavit in eadem epiſtola decem, probare poſſit hoc quod ſcripſit, tam actionẽ quam replicationem reſpicit. Quæ enim in hoc differentia actionis & replicationis? Iure certe quod olim obtinuit, ex eo quod quis deberi ſibi privata adnotatione ſcripſiſſet, non ſolũ agere ad petandum id in iudicio potuit, ſed etiã adverſus agentes & ex alia cauſa deſitum repoſcentes replicare. Multis autem locis nec ſemel vitiatã eam eſſe legẽ poſſim probare, ſed non ea parte qua putavit Advocatus. Ex reſponſo Pauli patet, Titiũ decẽ ſibi tantum in ea epiſtola deberi à Sẽproniis caviſſe. Sic enim ſcribit: *An autem is quoq; qui deberi ſibi cavit in ea epiſtola decem, probare poſſit hoc quod ſcripſit, iudicem æſtimaturũ.* At ex verbis ipſis epiſtolę planũ eſt, non ſola decẽ Titiũ à Semproniis ſibi deberi ſcripſiſſe, ſed triginta. Ita enim in ea ſcriptũ habetur: *Ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium depoſuiſtis. Item quos Trophimati decem. Item ex ratione patris noſtri decem, & quod excurrit.* Iſta fiunt triginta. Cur igitur Paulus in ſuo reſponſo, decem tantum meminit? Deinde illa mihi videntur abſurda & aliena, quod ſcribit in ea epiſtola Titius, ſibi deberi decem à Semproniis, quos apud Ti-

Titium deposuerant. Oportet hunc alium Titium fuisse ab eo qui epistolam scripserat. Scio quaidem, ficta hæc fuisse nomina Titii ac Sempronii, quibus Iurisconsulti utebantur. Epistola tamen ipsa vera fuit, & vere scripta, quamvis propriis nominibus eorum, à quibus & ad quos erat scripta, abstinuerit Iurisconsultus, suppositis in eorum locum aliis, quæ ita nominum veritatem dissimulabant, ut rei ipsius & epistolæ contextum sicut conceptus fuerat exprimerent. Cum igitur ad manum haberet nomina quibus rem posset variare Iurisconsultus, non bis posuisset nomen Titii, quo ipsa redditur obscura narratio. Titius ad Sempronios scribit epistolam, in qua dicit sibi dèberi decem, quos Sempronii apud Titium deposuerunt. Deinde & illa non videntur sana, quæ subiecta sunt : *Item quos Trophimati decem*. Non videtur fictum hoc nomen. Ipsa autem loquutio non satis recta est. Dixit enim , *decem quos apud Titium deposuisset*, & subiungit, *item quos Trophimati decem*. Nam debuit dicere, *item quos apud Trophimatem decem*. Vix Latinum quippe videtur, *deponere alicui*, pro, apud aliquem. Adeo autem manifeste mendosa sunt,

quæ

quæ in eadem epiſtola leguntur, ut nemo niſi prorſum cæcus aut ſtultus id negare poſſit: *Habere me à vobis auri pondò plus minus decem, & ſcyphos duos; ſaccum ſignatum. Ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium depoſuiſtis.* Ait Titius in eà epiſtola ad Sempronios, habere ſe ab iis decem auri pondo, diſcos duos, & ſaccum ſignatum, ex quibus decem ſibi deberi quos apud Titium depoſuerant Sempronii. Quomodo hoc poteſt procedere aut conſtare, ut ex illis decem auri pondo, duobus diſcis, & ſacco ſignato, quæ omnia ſe habere à Semproniis fatetur, decem ſibi ab iiſdem deberi affirmet? Non enim ex illis depoſitis apud ſe à Semproniis ſpeciebus; decem ſibi deberi potuit dicere, cum in pecunia numerata hæc eſſent quæ ſibi à Semproniis debebantur, illa autem alterius generis, auri pondo, & diſci, & ſaccus ſignatus. Præterea illos decem nummos quos ſibi deberi à Semproniis dicit, apud Titium depoſitos fuiſſe ab iiſdem Semproniis ſcribit. Non igitur ex illis fuerunt quæ apud ſe depoſita ibidem memorat. Hæc omnia interpolata fuiſſe apparet, & ex libris mendoſis à Triboniano deſcripta, quæ nullo modo ſibi cohærent;

hærent, nec constant. Ex responso Pauli ad eam epistolam super qua consultus fuerat, apparet, duo tantum in illa epistola ad Sempronios proposuisse Titiū. Primo loco de rebus quibusdam apud se depositis fassum esse. Illa fuere decem auri pondo plus minus, duo disci, & saccus signatus. Secundo à Semproniis sibi deberi decem. Quæsitum igitur ex Paulo fuit, non de rebus depositis quas fatebatur penes se esse Titius, sed de pecunia quam sibi deberi intendebat, an obligatio inde Titio nata esset adversus Sempronios propter epistolæ eius verba quibus decem sibi deberi adscripsisset. Ita igitur concepta videtur ab initio fuisse epistola. *Titius Semproniis salutem: Habere me à vobis fateor auri pondo plus minus decem, discos duos, & saccum signatum. Vos autem mihi debetis decem, ex ratione patris vestri, & quod excurrit.* Reliqua videntur intrusa ex alia epistola, vel chirographo, quod apud Paulum sub eodem titulo extabat propositum. Hæc non vidit Advocatus. Quid enim videret, qui in his quæ non sunt, nec fuerunt, perspicax satis est, in illis, quæ apparent, & in oculos incurrunt, haud magis sapit ac sentit, quam si penitus

nitus esset τυφλὸς, τά τ' ὄμματα, τόν τε νοῦν.

CAP. XXX.

An super falsis testibus, ut super falsis testimoniis, dicta sententia nulla sit, aut rescindi possit. De differentia testium, & testimoniorum. Testimonia proprie dicta quæ per tabulas darentur. Græce dici μαρτυρίας. Quid sit testatio, & quot modis sumatur, & quid differat à testimonio. Leges I. & IX. D. ad legem Corneliã de Falsis, correctæ, & explicatæ. Quid sit Amtestari: Quæ sit μαρτυρίας, τῆς ἐκμαρτυρίας, & διαμαρτυρίας differentia. Quid sit πρόσκλησις. Quomodo μαρτύριον & μαρτυρία differant. Testes facere, & testificari, quid significent, & testationem facere. Μαρτυροποιΐα, & μαρτυροποίημα. Struere advocationẽ, & testimoniã, an idem sit, atque instruere litem advocatione & testibus. Obligatio innocentium. Repudiata Advocati coniectura. Multa alia ad ius Romanum, & Atticum, de testibus, pertinentia, hoc capite explicata. Denuntiare testimonium ac remittere.

HActenus evolutis omnibus ferme paginis libri Observationum ac emendationum Advocati Parisiensis, testa-

testari vere possum, nihil me in eo invenisse nisi pastoritia fistula dignum & censoria virgula notandum, excepta si forte una ut altera levicula emendatiuncula, id quod etiam re ipsa ostendi. Idem pariter facturus fui si per otium licuisset in libris eius duobus de auctoritate rerum indicatarũ; qui eodem plane filo contexti sunt, paremq; inscitiam in rebus tractandis, & in legibus qua explicandis qua emendandis ineptiam & ἀσοχίαν similem ubique praeferunt. Materias quippe iam aliis pertractatas saepe tantum recoquit & exaggerat, si quid vero intactum aliis moliatur, & contra receptas sententias disputare aggrediatur, tam insulsum in his se praebet & communis plerumque sensus expertẽ ut nihil plane sapiat ubi maxime praeter alios se sapere putat. Verũ ne quis odio aut livore me adductũ, cuius utriusque causę procul absũt, hęc me obiectare cẽseat, aut vanitate potius quã veritate impulsum ista cõfingere, cum tamen quę iam animadvertimus contrarium persuadere idonea sint: Ecce testẽ dabimus vel unicã eius observationem ex lib. I. de auctoritate Rerum Iudicatarum cap. VI. desumptam, in qua de falsis testimoniis ac testationibus falsis agit, eorumq; differẽ-
 tias

tias explicare, legesq; aliquot partim e-narrare, partim corrigere conatur. Ex ea quasi parte aliqua eius auriculę facile qualis sit probavero, haud secus atq; ex unguiculis leo dignoscitur. De re ipsa nihil nunc dicā de qua ibi disputat. Nā unicuiq; licet improbare quod alius iam dixerit, si vel minuta aliqua ratione se duci ad dissentiendum ostendere queat. Ut ibi facit Advocatus, qui scribit sententiam super falsis instrumentis datam ipso iure nullam esse constare, sed de sententia super falsis testimoniis data non adeo rem esse promptam asserit. Et rationem hanc adfert, *quia probatio sit difficilior*. Eam vero ineptam admodum ac frivolam esse puto. Sit sane difficilis huius rei probatio. An propter probandi difficultatē quę aliquādo in ea re intervenit, si alias facile talis probatio possit impleri, non admittetur? Si quis enim convincat testes gratia vel odio impulsos falsum dixisse, nonne rescindetur sententia? Et recte Cuiacius rescindi posse ait, & causam ex integro agi, quæ ex falsis testibus, etsi non corruptis pecunia, iudicata sit. *Vereri se* dicit Advocatus, *ne generaliter hoc nimis & indistincte dictum sit*. Nonne hoc est tricari, & causam dissentiendi quærere ex nihilo?

hilo? Narrat deinde nobis ex Demoſthene quibus cauſis homines impellantur ad falſum teſtimonium dicendum, qui aut lucro id faciunt ob egeſtatem, ἢ κέρδει δι' ἀπορίαν ἐπαιρόμενοι: aut propter ſodalitatem, ἢ καὶ δι' ἑταιρείαν: aut odio eorum contra quos teſtimonium dicunt, ἢ καὶ δι' ἔχθραν τῶν ἀντιδίκων. Poſtquam hæc retulit, addit, *Si qui igitur ob earum cauſarum aliquam falſum teſtimonium dicant, atque ex eo iudicatur contra ius, an ideo reſcindetur res iudicata aut habebitur nulla?* Hoc non, inquit, facile dixerim generaliter & indiſtincte, cum id nihil aliud ſit quam litem ex lite ſerere? Sed quæ illa eſt diſtinctio quam in his adhiberi vult? Si teſtes pecunia corrupti ſint, rem iudicatam quę teſtimonio corũ ita fuerit definita reſcindi poſſe admittit; non vero reſcindendam ait, ſi ob aliquam ex illis tribus cauſis ab ipſo è Demoſthene allatis teſtimonium falſum dictnm ſit. Atqui prima earum cauſarum eſt quæ pecunia corruptum teſtem ſignificat. Nam qui ob egeſtatem lucro ſe adduci patiuntur ad falſum teſtimonium dicendum, κέρδει δι' ἀπορίαν ἐπαιρόμενοι, an alii ſunt quam quos *pecunia corruptos* vocat lex XXXIII. D. de re iudicata? Certe non alii teſtes pe-

cunia vulgo corrumpi solent quam qui egestate & lucri cupiditate ad id impelluntur. Ut falsus testis habeatur, quid interest utrum pecunia corruptus falsum dixerit testimonium, an gratia adductus vel odio inductus, vel sodalitate, & amicitia impulsus? An minus falsum est eius testimonium qui amicitiæ vel odio id dederit quam qui pecuniæ cupiditate idem fecerit? Conspiratio quæ ad aliquem opprimendum per falsos testes initur, an admittet distinctionem ac differentiam testium, ut, si hoc vel illo genere conspiratum sit, gravius aut minus grave quod actum est habeatur, prout testes pecunia corrupti, aut gratia vel odio impulsi tantum, testimonia in necem innocentium perhibuerint? Falsa instrumenta in quibus testes signaverint conducti, magisne hoc nomine falsa videri debebunt, ac causam sententiæ super his datæ rescindendæ minorem præbebunt, quam si qui in amici gratiam aut inimici odium falsa signa iis imposuerint? Quid de falsis testationibus dicendũ? An in istis etiam testium discrimen recipiemus ad causam de integro audiendam, aut præscriptione rei iudicatæ ab novo iudicio reiiciendam? Iam ex istis concludimus adversus Advocatum, non dari

dari debere discrimen inter sententiam latam super falsis instrumentis, & super falsis testimoniis, quantum ad eius rescissionem attinet. Quod & titulus codicis indicat, *si ex falsis instrumentis vel testimoniis iudicatum sit.* Idem quippe servari debere ostendit Iustinianus, si ex falsis testimoniis iudicatum sit, quam si ex falsis instrumentis. Nec obstat quod nullus in eo titulo de testibus proprie textus est. Sane tam falsa instrumēta quam falsas testationes, falsi testes præstant. Aeq; quippe falsi crimine tenetur testis, & eidem pœnæ legis Corneliæ habetur obnoxius, qui falsam testationem, instrumentum aut testamentum signaverit, quam qui falsum testimonium dixerit. Quæ igitur ratio diversitatis, ut sententia lata super falsis instrumentis ipso iure nulla sit, super falsis autem testibus data, rescindi non debeat, nec de novo disceptari? Si aliqua ponenda esset in his distinctio, non eas huius rei rationes afferrem quas proposuit Advocatus, de *probatione difficiliore* contra testes, aut quod id esset *litem ex lite serere*, quæ indigna sunt Iurisconsulto & exercitato in causis agendis Advocato. Dicerem, Iurisprudentiam Romanam plus fidei & auctoritatis ad

probationem faciendam reposuisse in testibus qui præsentes interrogarentur, quam in testimoniis quæ ex libello recitabãtur. Ideo facilius admisisse rei iudicatæ super falsis testimoniis rescissionẽ, quam sententiæ ex falsis testibus datæ, quia iudicis religioni magis imponi posset per falsa testimonia quam per falsos testes. Et sane in titulo Codicis, *Si ex falsis instrumentis vel testimoniis iudicatum erit*, vox illa *testimonia* de testibus intelligenda non est, nec de his probationibus quæ ex præsentibus testibus incoram interrogatis petuntur, sed de tabulis testimoniorum scriptorum, quæ & ipsæ *instrumentorum* appellatione continentur. Perperam igitur ex eo titulo colligunt viri docti iuris Romani periti, si quis probet, testes gratia vel odio impulsos falsum dixisse, rescindi iudicium debere. Ut id verũ esse demus, non tamen potest ex eo titulo id argui, in quo nulla fit mentio testium, sed *testimoniorum*, quæ sunt instrumenta sive *testationes* tabulis conscriptæ & à pluribus testibus signatæ, ut infra dicam pluribus. Lex III, inquit Advocatus, quæ sola, eo pertinere videtur, id est, ad testes, de testatione, non de testibus agit. Immo *testatio* in ea lege pro instrumento poni-

ponitur testium signis firmato & cómunito, vel pro testimonio per tabulas dato. Nã quæ *falsa testatio* appellatur in principio legis, in fine *instrumentũ* dicitur: *Falsam quidẽ testationẽ qua diversa pars in iudicio adversus te usa est, ut proponis, solito more arguere non prohibeáis, sed causa iudicati in irritum non devocatur, nisi probare poteris, eum qui indicaverit, secutum instrumenti fidem quod falsum esse constiterit, adversus te pronuntiasse.* Ex quibus verbis omnino constat, *falsam testationem & falsum instrumentum* in ea constitutione pro eodem poni. Ridicula igitur Advocati notatio, qui inter *testationem* & *testes* ex eo loco observat, olim largam extitisse differentiam. Sane tanta est quanta solet esse inter instrumentum ipsum ac testes qui subscripsere: inter tabulas testationis & testium signa. *Testatio* scriptura est testibus communita, testes homines qui eam signis suis ac subscriptionibus communierunt. Hinc *testatio* leg. VII. D. de sponsalibus, pro instrumento sponsalium: *In sponsalibus nihil interest utrũ testatio interponatur an aliquis sine scriptura spõdeat.* Alibi passim in iure *testatio* instrumentum est testium signis firmatũ. Omnes tabulæ probationum, etiam que alicnius contractus scripturam conti-

 nebant.

nebant, quæque adhibitis testibus signabantur ut ex his probatio eius quod gestum esset constaret, *testationis* nomine veniebant, & *testatio* omnino idem quod instrumentum testibus signatum. Paulus lib. v. Receptarum sententiarum Tit. xxv. ad legem Corneliam Testamentariam, *Lege*, inquit, *Cornelia Testamentaria tenetur qui testamentum quodve aliud instrumentum falsum sciens dolo malo scripserit, &c.* Paulo post *testationes* pro quibuslibet instrumentis contractuum, & aliis tabulis ad fidē cuiuscunq; faciendā scripturis testiū sigillo firmatis appellavit: *Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolas, sciens dolo malo in fraudem alicuius deleverit, mutaverint, subiecerit, subscripserit.* Hæc cum ita sint, an mirum est, si testatio & testis differant? Sed mirum quod adiicit Advocatus, *testationem* iure Romano esse quæ *μαρτυρία* iure Attico, quia aliud, inquit, erat *μαρτυρία*, aliud *μάρτυρες*. Ita sane est, ut aliud testimonium est, aliud testis. Nam testis est qui dicit, testimonium quod dicitur. At falsum est quod ait, iure Attico *μαρτυρίαν* idem esse quod Romano *testationem*, illo præcipue loco quem ibi explicat legis III. Cod. Si ex falsis instrumentis,
cum

cum *testatio* in ea sit eadem cum instrumento, pluribus testibus signato. An μαρτυρίαν Attici eo sensu usurparunt? Nunquam sane id nos docuerit, quantumlibet iuris Attici peritus, immo vel tantum, quantum ipse se putat. Teste ipso convincam eum, non ita esse. Ait, *Testationem fuisse complurium absentium testimonium tabulis comprehensum & eorum sigillis munitum.* Μαρτυρία Græcis vel Atticis hoc non significat, sed unius tantum homonis testimonium scripto comprehensum, quod in iudicio è tabella recitabatur. Cum una recitabatur, dicebatur μαρτυρία. Si plures erant legendæ, μαρτυρίαι vocabantur. Ut apud Demosthenem in ea περὶ παραπρεσβείας, λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν Ἀπολλοφάνους. *Recita testimonium Apollophanis.* Ea μαρτυρία non est *testatio*, quia ut definitur ab Advocato, complurium est testimonium. Si plures separatim essent legendæ in iudicio μαρτυρίαι, ita dicebatur ab oratore, qui eas producebat, λέγε καὶ τὰς μαρτυρίας ταύτας. Neque istæ μαρτυρίαι testationes sunt, sed testimonia scripta è libello recitanda, unius testis singula Idem Demosthenes in eadem Oratione, Ἀλλὰ καὶ τὰς μαρτυρίας μοι λέγε τούτων ταυτασί. Non aliter latine has μαρτυρίας

reddi liceat quam *testimonia*, quæ, ut dixi singula singulorum sunt testium, non, *ut testatio*, plurium. Apuleius in Apologia: *Cur autem testimonium ex libello legistis?* Id est, *μαρτυρίαν*. Rogat cur testimonium illius de quo ibi agitur, recitatum sit ex libello, cum ipse in urbe adesset, qui posset ac deberet præsens in iudicio interrogari. *Testimonia* eodem sensu in Hadriani rescripto ad Iunium Rufinum proconsulem Macedoniæ accipi debent, quo Imperator ille *testibus se, non testimoniis, crediturum* professus est, ut est in leg. III. D. de Testibus. In ipsa Epistola Hadriani hæc verba habentur, *Nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est. Nam ipsos interrogare soleo.* Idem princeps ibidem rescripsisse dicitur Gabinio Maximo: *Alia est auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum quæ recitari solent.* Hæc *testimonia* singularium fuere testium, non plurium, ut testationes. Sic *testimonia* etiam ac *testes* ab eodem prorsus distinguuntur leg. I. D. de Testibus, *Testimonium usus frequens, ac necessarius est, & ab his præcipue exigendus quorum fides non vacillat. Adhiberi quoque testes possunt non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat.*

Ita

Ita *testes* plane à *testimoniis* separat, ut Græci *μάρτυρας* & *μαρτυρίας*. Ergo *μαρτυρίαι testimonia* sunt singulorum testium in tabella scripta & in iudicio recitanda. Nec aliter *testimonia* in illa lege Arcadii Charisii prima intelligenda sunt, quã de scripto consignatis. Ita etiam hæc vox accipitur leg. 1. D. de fide instrumentorum. ubi scribitur, *tam testimonia, quam personas, instrumentorũ loco haberi*. Nec enim ibi *testimonia* pro testibus sumi possunt, cum & testes personæ sint. Sed *testimonia* ibi dici liquet in tabulis conscripta; quæ à testibus distinguuntur. Ergo & in titulo Codicis, Si ex falsis instrumẽtis vel testimoniis iudicatum sit, *testimonia* non pro testibus accipienda sunt, sed pro tabulis quibus testimonium scripto datum est, quæ & ipsa instrumentorum nomine continentur. Ideo certe toto illo titulo nihil de testibus legitur. Nam *testatio* quæ nominatur in leg. 111, quæque etiam *instrumenti* nomine ibidem appellatur, ad ea *testimonia* pertinet quorum in eo titulo extat mentio. Falsissimum igitur quod notavit Advocatus, *testationem* iure Romano esse *μαρτυρίαν* iure Attico, cum *μαρτυρία* Atticorum Græcorumque, & *testatio* Latinorũ, quo sensu in ea lege accipitur,
in

in tantum differant, quanta eſt differentia inter inſtrumentum pluribus teſtibus ſubſcriptum & ſignatum, & unius teſtis in libello ſcriptum teſtimonium. Hoc *μαρτυρία* Atticis, illud *teſtatio* Latinis. Ut ergo Latinis *teſtes* & *teſtimonia* aliud ſunt, ita Græcis *μάρτυρες* & *μαρτυρίαι*. Ulpianus in Demoſthenis orationem *περὶ παραπρεσβείας*, *πολλὴ δὲ*, inquit, *διαφορὰ μαρτυρίας καὶ μάρτυρος. ὁ μὲν γὰρ μάρτυς αὐτοπροσώπως εἰσιὼν ἐμαρτύρει, καὶ οὐκ ἦν ὑπόδικος. ὁ μέντοι γε μαρτυρίαν συγγραψάμενος ἐδίδου ἑαυτὸν ὑπεύθυνον τῷ καταμαρτυρηθέντι καὶ εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον.* *Longa eſt differentia inter teſtem & teſtimoniorum. Teſtis enim in os & coram iudicibus teſtimonium dicebat, & non tenebatur falſi teſtimonii pœna. Qui vero ſuum teſtimonium in libello inſcribebat, ſemet ipſum obnoxium ei faciebat in quem teſtimonium tulerat, non eo ſolum tempore, ſed in poſterum, poteratque ab eo falſi teſtimonii poſtulari.* Ex quibus conſtat, *μαρτυρίαν* ſcripto mandari ſolitam, & in iudicio recitari, cum diceret orator qui ea utebatur, *Λέγε τὴν μαρτυρίαν ταύτην. Recita hoc teſtimonium.* Qui vero teſtes producebat coram in iudicio interrogandos, ſolebat dicere, *Κάλει τοὺς μάρτυρας*, *Teſtes vocato.* Iuris Attici, quantum ad teſtes teſti-

testimoniave attinet, μάρτυρας & μαρτυρίας, magna à Romano iure differentia, quod Romani *testium* maiorem esse auctoritatem putabant quam *testimoniorum*, μαρτύρων quam μαρτυριῶν, Græci contra magis credebant testimoniis quam testibus. Immo lex iubebat apud Græcos ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν, in tabellis testimonium præbere. Ideo & eorum, qui in urbe consistebant, testimonia de his rebus quas ipsi vidissent & quibus interfuissent, scripta expetebantur. Vnde & apud Demosthenem, Λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν τὴν Ἀπολλοφάνους, εἶτα τὴν τῶν ἄλλων παρόντων. *Recita testimonium Apollophanis, deinde & aliorū præsentium.* An παρόντας ibi vocat non in iudicio præsentes testes, quorum testimonia non recitabantur, cum ipsi coram interrogarentur, sed qui in urbe aderant? Ideo hanc distinctionem ponebant inter μαρτυρίαν & ἐκμαρτυρίαν, quod hæc esset τῶν ἀπόντων testimonium, id est, peregre absentium, illa civium in urbe consistentiū. Aliter παρόντας ibi debere accipi infra dicā. Quanto autē pluris fierent testimonia scripto consignata apud Græcos, quā ore præsentium testium prolata, ipse Demosthenes in eadem oratione ostendit: Καὶ ταῦτα, ὅτι ἀληθῆ λέγω, τούτων μὲ αὐτὸς ἐγὼ συγγρα-

συγγραψάμενος καὶ καταστήσας ἐμαυτὸν ὑπόδικον μαρτυρήσω. *Et quod ista vere à me dicantur primum ego de ea re testimonium scripto dabo, & memet ipsum iudicio, si falsum dixero, obnoxium constituam.* Hæc igitur ratio potest afferri, cur maior fides haberetur apud Atticos testimoniis, id est, *μαρτυρίαις*, quam testibus, quod testes non solerant falsi testimonii pœna teneri, quam incurrebant qui testimonium in libello sive tabella tulissent. Alioquin apud Græcos æque atque Romanos testes iurati testimonium perhibebant. Soli Xenocrati Athenienses hoc honoris habuerunt, ut gratiam iurandi facerent in testimonium producto, & iniurato crederent. Quintilianus ostendit, à multis disputari solitum, utrum plus testibus quam testimoniis esset credendum. Ita enim scribit, lib. v. cap. VII. *Sæpe inter se colli di solent, inde testatio, hinc testes. Locus utrimque. Hæc enim se pars iureiurando, illa consensu signantium tuetur.* In his Quintiliani verbis *testationem* accepit Advocatus pro plurium absentium testimonio tabulis comprehenso & eorum sigillis munito. Sed omnino fallitur. *Testatio* cuius mentio leg. III. Cod. Si ex falsis instrumentis, pro instrumento ponitur à pluri-

pluribus testibus signato ad fidem faciendam. Et hanc *testationem* dixit eamdem esse cum Atticorum μαρτυρίᾳ. Deinde loco Quintiliani prolato *testationem* in eius verbis iam citatis eadem significatione sumi putat qua in illa lege 111. sumitur. In quo mirifice hallucinatus est. Tractavit eo capite & libro Institutionum Quintilianus de Testibus, quia maximus patronis circa testimonia sudor esset. *Testimonia* autem eo loco dici scribit *aut per tabulas, aut à præsentibus*. Quæ per tabulas dicebantur, ea sunt proprie quæ Græcis μαρτυρίαι appellantur, cum lex iuberet ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν, *per tabulas testimonium dare*. Ergo in fine illius capitis cum testatione ac testes inter se collidi dixit, per *testationem* intellexit testimonii per tabulas ferendi rationem. Quod autem ait, istam partem se signantium consensu tueri, noli putare, *testationem* ibi à Quintiliano dici instrumentum à pluribus testibus fidei faciendæ causa communitum, ut accipitur leg. 111. Cod. Si ex falsis instrumentis. Toto eo capite rhetorum sui temporis primus de testimoniis agit utriusque generis, tam quæ per tabulas dãtur, quam à præsentibus dicuntur. Non aliud genus testimoniorum

inter

inter utrumque medium de quo oratori sit tractandum. In ea tractatione inter se ea duo genera collidi ait utrum sit præstantius ad fidem faciendam, nimirum illud quod consignatur an quod dicitur. Pro illo *testationem* dixit, pro isto *testes*? Nam testes sunt qui testimonium præsentes dicunt, id est, αὐτοπροσώπως, ut loquuntur Græci. *Testimonii* igitur appellatio generalis est ad utrumque genus pertinens. Sic enim ait, *Testimonia dicuntur aut per tabulas, aut à præsentibus.* Quæ dicuntur per tabulas, Græcis proprie μαρτυρίαι sunt, quæ à præsentibus, μαρτύρια. Hæc latinis nomine generis *testimonia* etiam sæpe appellantur, illa vero *testationes*. Ita ergo Quintilianus ea voce usus est, ut *testationẽ* vocaverit quæ Græcis est μαρτυρία, testimonium nẽpe tabulis consignatum. Nec obstat quod ait in illa *signatorum consensum* reperiri. Non enim propterea instrumẽtum pluribus testibus signatum intelligi ea voce debet, sed testimoniũ unius per tabulas latũ. Quippe testis per tabulas obsignatas ita testimoniũ dabat, ut à pluribus etiã testibus signarẽtur, qui cõfirmarẽt eius esse testimoniũ. An apud Græcos idẽ observabãtur. Vnde συγγράψαι μαρτυρίαν dixerit Demosthenes, à quo verbo nomẽ

συγγραφῆς

συγγραφῆς, quæ tabulæ ſunt à pluribus ſubſcriptæ ac ſignatæ. Inde etiam *conſignata* eiuſmodi *teſtimonia* Vlpiano dicuntur apud auctorem Collationis legum Moſaicarum cum Romanis. Ac *conſignatũ* id dicitur quod à pluribus ſignatum eſt. Sed Græcis aliud moris, ut infra dicam. Quintilianus eo loci diſerte teſtatur teſtimonia in tabulis obſignatis perſcipta fuiſſe, quas plures teſtes ſubſcripſiſſent. *Simplicior*, inquit, *contra tabulas pugna. Nam & minus obſtitiſſe videtur pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidentia premitur abſentia. Si reprehenſionem non capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet. Tacita præterea quadam ſignificatione refragatur his omnibus, quod nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua voluntate quo ipſo non eſſe amicum ei ſe contra quem dicit, fatetur.* His verbis perſona una proponitur quæ teſtimonium per tabulas dabat. Tabulas illas à paucis ſignatoribus etiam ſubſcriptas & ſignatas fuiſſe perſpicuum, præter eum qui per illas teſtimonium perhibet. Modi etiam à Quintiliano oſtenduntur quibus eæ tabulæ impugnari poſſunt, aut ipſam perſonam eius qui teſtimonium per eas dedit impetendo, aut ſignatores qui teſtimonium illius ſubſcripſerunt. Contra per-

ſonam ipſam dicitur quod falſum dictu-ro non obſtiterit pudor inter paucos ſignatores quos adhibuerit teſtes, cum hanc ſuam teſtationem ſcriberet, ac tabulis mandaret. Et præterea quod abſens, non veritus ſit falſum dicere quod præſens non auſus eſſet coram iudice in ipſo iudicio proferre. Si perſona eius qui teſtimonium tabulis dedit, non capit talem reprehenſionem, *infamare*, inquit, *ſignatores licet*. Id eſt, eos qui adfuerunt ſcribendo teſtimonio, quique illud ſubſcripſerunt ac ſignarunt. In ſumma, totum iſtud genus teſtimonii per tabulas dati, poſſe ait tacita ſignificatione elevari ac reiici, quod nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua voluntate, quo ipſo ſe non eſſe amicum ei contra quem dicit oſtendit. Ecce iam tenemus morem teſtandi, ſive teſtimonii dandi per tabulas, quæ & ipſæ ab aliquot teſtibus obſignari debebant, qui fidem facerent, hoc eius eſſe ſcriptum qui teſtimonium illud tabulis conſignatum dedit. Hæc igitur ipſa eſt *teſtatio* cuius in eodem capite mentionem idem auctor fecit; quam dixit *conſenſu ſignantium* ſe tueri. *Teſtatio* etiam dicitur leg. 11. D. de teſtibus. ubi Modeſtinus ait, in teſtimoniis dignita-

gnitatem, fidem, mores, gravitatē examinandam esse, & per *testimonia* ibi intelligi debent quæ tabulis dabantur & consignabantur, ut supra vulgo eam vocem sumi solere in iure ostendimus. Nam & subiicit: *Et ideo testes qui adversus fidem suæ testationis vacillant audiendi non sunt.* Hic *testatio* sane Græcorum est *μαρτυρία*, testimonium nempe per tabulas dictum, ἐν γραμματείῳ, ut Attici loquebantur, γεγραμμένον. De hoc ipso genere etiam debere accipi censeo quod Venuleius scripsit leg. XXII. D. de testibus, *Curent magistratus cuiusque loci testari volentibus, & se ipsos & alios testes vel signatores præbere, quo facilius negotia explicentur, & probatio rerum salva sit.* Hæc enim illius legis sententia est, magistratus cuiusque loci curare debere, ut qui testari volunt, id est, qui testimonium per tabulas dare, non solum semetipsos præbeant testes, sed etiam alios signatores adhibeant, qui confirment scilicet hoc illius esse testimonium, & hanc *testationem*. Non enim ea mens est Venuleii illorum verborum quam Advocatus sibi esse fingit, nempe si qui fortasse alicubi essent, qui testatione opus haberent, nec possent eos qui rem notam habebant ad testationem signan-

dam compellere, vel quod extranei essent, vel quod amicis destituti, & contra homines gratiosos testatio peteretur, ipsos magistratus curare, ut qui testimonium perhibere poterant eo defungerentur, ipseque adeo magistratus, si rem notam habebat, aut ut rei gestæ maior esset fides, testationes signaret. Hæc omnia sunt hariolatoria, & prorsus à mente Iurisconsulti aliena. Præterea inauditum est, ut magistratus ipse eas signaverit unquam testationes de quibus hic agimus. Nec hoc voluit Venuleius. Glossæ veteres: Μαρτυρία, *testatum, testatio, testamentum.* De quo adhuc infra. *Testatio* igitur in hac significatione eadem est omnino cum Græcorum μαρτυρία. Quod est testimonium in tabulis conscriptum, tam ab eo qui tale testimonium perhibet subscriptum & signatum, quam ab aliis testibus ac signatoribus, qui scribendo adfuere, ut de eo testimonio quod sic daretur testes essent. Hæc tamen differentia extitit *testationis* sic sumptæ apud Latinos, & μαρτυρίας apud Græcos, quod iure Romano, non valebat unius testimonium quod ab ipso solo signatum esset, nisi alii testes ac signatores interfuissent, qui & ipsi subscriptione

ne & sigillo suo id confirmarent. Legibus autem Græcorum tabulæ, sive γραμματεῖον, quo quis testimonium suum scriptum consignasset, nõ debuit, ut valeret, ab aliis testibus signari quam ab eo qui illud daret. Harmenopulus in promptuario Iuris, lib. I. Tit. VI. num. LXV, ex Romano legum libro, quod ipse βιβλίον Ῥωμαϊκὸν appellat, hæc producit, ἐάν τις ἑνὸς ἀνθρώπου κατάθεσιν ἐν ἑνὶ σφραγίσματι προφέρῃ, οὐκ ἔστι δεκτὴ ἡ τοιαύτη μαρτυρία. *Si quis unius bomines depositionem cum uno sigillo proferat, non recipiendum tale testimonium.* Adnotant viri dicti, *Suspectum enim esse, quod testis depositionem sigillo tenus afferat.* Ego nescio quid voluerint, aut quid sit sigillo tenus depositionem testis afferre. Iure Romano testimonium à teste scriptum validum non erat, nisi à pluribus testibus essent signatæ tabulæ per quas testimonium illud dabat. Iure Attico, & Græco, valebat. Hoc est quod in illo libro Romano legum, unde hæc hausit Harmenopulus, dicebatur *unius depositio uno sigillo munita.* Sic enim in Græcis legendum, ἑνὸς κατάθεσιν ἐν ἑνὶ σφραγίσματι. Proprie *depositio* vocabatur testatio in tabulis deposita, & consignata, ut Græce

καταθέσεις. Hodie *depositionem* testis vocamus etiam testimonium ore prolatum. Testimonia cum sic scriberentur, & ab aliis etiam testibus confirmarentur apud Romanos, minus tamen in illis fidei, & auctoritatis, ut iam dictum est reponebant, quam in testibus qui in propria persona interrogarentur ac testimonium ore proferrent. Apud Atticos è contrario plus firmamenti in μαρτυρίαις, hoc est, testimoniis conscriptis positum putabant, quamvis ab illo solo qui testimonium daret tabulæ signatæ essent, quam in testibus præsentibus. Cuius etiam rei hæc ratio videtur fuisse, quod lege iubebantur ex scripto testimonium perhibere, qui rem vidissent, ac interfuissent dum fieret, quodq; ipsi præsentes esse deberent dũ recitaretur, quod Romano Iure non erat constitutũ. Demosthenes in ea cõtra Stephanũ de falso testimonio altera: οἱ δέ γε νόμοι ὀ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' ἃ ἂν εἰδῇ τις καὶ ὧν ἂν παραγένηται πραττομένοις, ταῦτα μαρτυρεῖν κελεύουσιν ἐν γραμματείῳ γεγραμμένα. Hæc erat, ut dixi, proprie μαρτυρία. Latinis nomine generali *testimonium*, speciali *testatio*. Et hoc differt *testimonium* à *testatione*, quod *testimonium* tam ἔγγραφον, quam ἄγρα-

ἄγραφον μαρτύριον significabat, *testatio* de solo ἐγγράφῳ accipiebatur. Plurimum tamen distat *testatio* à Græcorum μαρτυρία. Nam Atticis μαρτυρία ponitur tantum pro testimonio ἐγγράφῳ, at *testatio* Latinis etiam alia significat, ut instrumentum contractus à testibus signatum. Sic scriptura pacti conventi de sponsalibus facti *testatio* vocatur leg. VII. D. de sponsalibus, ut iam supra diximus. *Pactum & conventum* Iuvenali dicitur:

Conventum tamen & pactum, & sponsalia nostra
Tempestate paras.

Quod instrumentum est dotale. Sic etiam vocatur leg. III. D. de concubinis, his verbis: *Alioquin si honestæ vitæ, & ingenuam mulierem in concubinatu habere maluerit, sine testatione hoc manifestum faciente non conceditur, sed necesse est, vel uxorem eam habere, vel hoc recusantem, stuprum cum ea committere.* Vbi similiter *testatio* ponitur pro pacto convento nuptiarum, vel instrumento nuptiatli. Omnio sane instrumentum etiã contractus à testibus signatum pro testatione est quia fidem de eo facit, ac probationi servit. In alia etiam ponitur significatione, & pro

μαρτυροποιΐα accipitur sive testificatione. Atque ita sumitur leg. IX. D. ad legem Corneliã de falsis, in his verbis, quibus *pœna legis Corneliæ irrogari* dicitur *ei qui falsas testationes testimoniave falsa invicẽ dicenda dolo malo curaverit.* Non enim *testationem facere* is dicitur qui testimonium per tabulas dat. Sed & Ulpianus apud auctorem Collationis legũ Mosaicarum cum Romanis id genus *testimonii* quod scripto datur, distinguit ab illis *testationibus*. Sic enim scibit. *Item qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda aut consignanda, dolo malo curaverit.* Testimonia quæ consignantur, ea sunt quæ per tabulas dari supra ex Quintiliano ostendimus, quæque etiam *testationum* nomine apud eumdem veniunt. Non tamen hic *testationes* accipi possunt pro instrumentis contractuũ, vel probationum quæ testibus corroborantur. Ergo *testationes* quæ fieri dicuntur, sunt μαρτυροποιΐαι, quibus testes fiunt præsentes, ad rem quam quis egit, vel acturus est, probandam, declarandam, vel denuntiandam. Hæc, propter quæ testationes fiunt, *testato* etiam *fieri* Latini dixere, ut in iure, *testato convenire, testato iubere, denuntiare,* id est, testibus adhibitis. Apuleius in

Apo-

Apologia: *Quas tamen litteras, tabellario Pontiani præsente, & contrascribente Aemyliano nudiustertius, tuo iussu, Maxime, testato descripsimus.* Sic legendus ille locus. *Testato*, id est, testatione facta vel testibus adhibitis. Nugatur igitur Advocatus, qui verbis illis legis IX. citatis addit, *aliud esse testationem facere, aliud testimonia dicere.* Sed eam differentiam non explicavit, nisi quod paulo ante dixit, ex illis quæ notavit, *apparere, differentiam fuisse inter testationem, & testimonia, cum testationes ab iniuratis fierent, testimonia à iuratis testibus dicerentur.* Sed ex his plane apparet, eum ignorasse quid esset *testationem facere*, in illa lege IX. Qui testationem facit, testes utique adhibet, & quidē si forte iuratos. At putavit Advocatus *testationē* facere idem esse quod Attici dicunt ἐν γραμματείῳ μαρτυρεῖν, & ex scripto testari. In quo eum fugit ratio. Nam *testationes faciendas*, in ea ipsa lege, sicut integre relata est ab auctore Collationis, distinxit Vlpianus à *testimoniis consignandis.* Ergo *testationes* ibi non sunt μαρτυρίαι Atticorum, neque testimonia scripta Romanorum. Nemo etiam dixit unquam *testationem facere* pro scribere, vel pro *testimonium per tabulas dare*,
 cum

cum ſit id quod Greci dicunt *μαρτυροποιεῖν*, & *μαρτύρεσθαι*, vel *διαμαρτύρεσθαι*, ut infra docebimus. Nunc de iſta leg. IX. videamus, an uſquequaque ſincera ſit, ut in vulgatis concepta legitur, & an recte. Advocatus eam qua explicarit, qua correxerit. Exſcripiſſe eam dicit Vlpianum ex capite legis Corneliæ quod ſcriptum extat leg. 1. Cod. tit. his verbis ex Marciano, *Pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui falſas teſtationes faciendas, teſtimoniave falſa inſpicienda, dolo malo coierit.* Primum falſum eſt, eam legem IX. Ab Vlpiano exſcriptam fuiſſe è capite illo legis Corneliæ, cum lex Cornelia de teſtamentis tantum falſis ſanxerit, non de teſtationibus aut teſtimoniis falſis. Ideo & *teſtamentaria* appellata eſt, & nunquam aliter eius mentio extat niſi cum adiuncto hoc nomine. Poſtea varia Senatuſconſulta facta ſunt, quibus pœna legis Corneliæ irrogata eſt, ei qui aliud quid quam teſtamentum falſum ſciens dolo malo ſignaſſet aut ſignari curaſſet, quod de quocunq; genere inſtrumentorū falſorum videtur conſtitutū S. C. facto Statilio & Tauro conſulibus, ut ſcribit idem Vlpianus in eadem collatione Tit. VIIII. de falſo teſtimonio. Hoc ipſum vero quod lex hic

hic habet de falsis testationibus, & testimoniis falsis, non ex lege Cornelia Testamentaria, quæ de solis testamentis falsis caverat, descendit, sed ex alio Senatusconsulto, quod idem Vlpianus factum fuisse scribit Licinio v. & Tauro Coss. Varia alia Senatusconsulta facta sunt diversis temporibus per quæ aliis generibus falsi pœna legis Corneliæ irrogata est. De quibus videndus idem Vlpianus in eo titulo Collationis, & Paulus lib. v. Receptarum sententiarum Tit. xxv. ad legem Corneliã Testamentariam. Ipsa hæc loquendi ratio qua usi sunt illi Iurisconsulti debuit Advocatum advertere, non eam pœnam ex lege ipsa Cornelia irrogatam fuisse falsis testationibus & testimoniis, cum dicant, *pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui falsas testationes fecerit aut falsa testimonia dixerit.* Nam si ullum caput in lege Cornelia de ea scriptum extitisset, debuisset dicere: *Lex Cornelia pœnam irrogat ei qui testationes falsas faciendas curaverit deportationis,* aut quamcunque aliam. Sic Paulus apud auctorem Collationis, ex libro ad legem Corneliam de Sicariis: *Lex Cornelia pœnam deportationis infligit ei qui hominem occiderit, eiusque rei causa faciendæ*
cum

cum telo fuerit. Lex ipsa Cornelia de sicariis ac veneficis, hanc pœnam imposuit eis qui hominem occidissent. At lex Cornelia Testamentaria de falsis, nullum caput habuit de falsis testimoniis aut testationibus, ut ipse Paulus satis clare testatur his verbis, quæ leguntur in Collatione Mosaicarum & Romanarum legum, titulo quo supra: *Qui falsum, inquit, testimonium dixerit, proinde tenebitur, ac si lege Cornelia testamentaria damnatus esset.* Hoc est quod Vlpianus & alii dixere, pœnam legis Corneliæ irrogari ei qui testimonium falsum dixerit. Postremò ineptum est dicere, vel cogitare, Vlpianum caput illud legis Corneliæ, etiam si tale quid fuisset in lege Cornelia scriptum, sumpsisse ex Marciano, ut dicit Advocatus cum ex ipsa potius lege Cornelia æque id fuerit exscripturus, ut ipse Marcianus. Non enim video, quomodo aliter verba Advocati possim accipere: *Exscripserat hæc Vlpianus ex capite legis Corneliæ, quod scriptum extat leg.* 1. *eodem titulo, his verbis, ex Marciano.* In illis autem verbis Marciani vulgo legitur, sicut habent Pandectæ Florentinæ: *Qui falsas testationes faciendas testimoniave falsa inspicienda dolo malo coiecerit.* Advocatus ita scri-

ſcriptum ibi fuiſſe aſſerit ex antiqua ſcribendi ratione, *coiecerit* pro *coierit.* Ego vero nec antiquam nec omnino Latinam puto fuiſſe eam ſcribendi rationem, qua ſcribatur *coiecit,* pro *coiit,* vel *coivit.* Aliud agebat aut cogitabat Advocatus cum illa ſcriberet. Præterea miror, eum non animadvertiſſe, vix Latinam hanc eſſe orationem. *Qui falſas teſtationes faciendas coierit,* pro qui ad falſas teſtationes faciendas coierit. Sic enim videtur ſcribere debuiſſe Iuriſconſultus, ſi Latine voluit. Idem tamen mendum leg. IX. ubi legitur ſimiliter; *Item qui falſas teſtationes faciendas teſtimoniave falſa invicem dicenda coierit.* Quod omnino mendoſum videtur, nec ullo modo Latinum. At recte apud eamdum Vlpianum habetur in Collatione legum Moſaicarum, titulo eodem: *Item ſi quis coierit ad occaſionem innocentium. Item qui ob ſtruendam Advocationem ſocietatem coierit.* Quod ſi dixiſſet, *ſi quis coierit occaſionem innocentium, aut ſtruendam Advocationem coierit,* barbare loquutus eſſet, non Romane. Nihil igitur videt, ſi quis non videt, pro illo *coiecerit* apud Marcianum ſcriptum olim fuiſſe *coeraverit.* Sic enim in eo Senatuſconſulto quo pœna legis Corneliæ inflicta eſt
ei

ei qui testationes falsas faciendas curasset, ἀρχαϊκῶς scriptum fuisse videtur, *coeraverit* pro *curaverit*. Vt ut sit, certe id verbi eo loco prorsus necessario reponi debet, ut & apud Vlpianum leg. IX. Tit. eodem. Idque plane confirmatur ipsis Vlpiani de eadem re verbis, sicut sincera ea leguntur in Collatione legum Mosaicarum, & Romanarum, titulo quo supra: *Item qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa invicem dicenda aut consignanda, dolo malo curaverit.* Sed quid sit apud Marcianum lege illa I. *testimoniave falsa inspicienda*, non facile quem dicturum esse ait Advocatus. Mox ad solitas hariolationes decurrit, ut hoc expediat, & dicit, *inde factum esse*, ut quidam ex Vlpiani verbis pro *inspicienda* ediderint *invicem dicenda*. Quod audacter nimis ab illis factum asserit, siquidem Basilicorum compilatores *inspicienda* legerant. Tandemque pronuntiat, *de lectione ipsa vix dubitari posse, de eius interpretatione plurimũ.* At ego aio, si dubitandum non est de lectione, ex eo consequi ut ne dubitari quidem debeat de interpretatione. Sana & non dubia lectio sanam & minime ambigendam præstat expositionem. E contrario si interpretatio dubia sit, non posse

posse id accidere nisi ex vitio scripturæ quæ falsi suspecta, non certam nec firmam de se dare potest sententiam. Quid notius est ac certius verbi *inspicere* notione? Si non potest hoc accipi in ea significatione, ut certe non potest, ex eo suspicio est, non recte hoc loco id verbi scriptum haberi, quandoquidem nullum sensum idoneum facere queat. Nam quid est, *falsa testimonia inspicienda curare?* De *testamentis*, ut intellexere Basilicorum interpretes, nullo modo potest intelligi. Nam lex ipsa Cornelia testamentaria de testamento cavit, ne quis falsum sciens dolo malo scriberet, recitaret, subiiceret supprimeret, amoveret, resignaret, deleret, ut est apud Paulum lib. v. cap. xxv. At hic quæstio est de solis testationibus & testimoniis falsis quibus pœnam legis Corneliæ testamentariæ irrogavit S. C. quod Vlpianus factum fuisse scribit Licinio quintum & Tauro Coss. Si *testamenta* eo loco legit pro *testimonia* collator legum Mosaicarum, ea *testamenta* pro testimoniis intelligenda sunt, ut etiam Glossæ veteres interpretantur. Cum igitur *inspicienda falsa testimonia* nullo sensu legantur, certum est, lectionem eam ibi stare non posse. Eam vero sede

ſede ſua maxime concutit & convellit
ſcriptura quæ duobus locis ſcripta conſtanter extat apud Vlpianum, ubi de eadẽ omnino re agit, *teſtimoniave invicem dicencenda*. Sic enim legitur leg. IX. D. ad legem Corneliam teſtamentariam de falſis. Nec aliter in ſcriptis Vlpiani libris offendiſſe videtur Tribonianus, cum eos compilaret, & locum illum ſub titulum ſupraſcriptum referret. Auctor Collationis quem certa fides eſt antiquiorem fuiſſe Iuſtiniano, non aliam lectionem invenit in illis Vlpiani libris ex quibus hauſit quæ relata ſunt ſub titulũ de falſo teſtimonio VIII. Citatur ibidem ſub titulo de pœna legis Corneliæ teſtamentariæ lib. VIII. Nullus liber Vlpiani hoc titulo recenſetur à Iuſtiniano in Indice auctorum Iuris ex quibus compoſuit Digeſtorum opus. Vnde colligunt viri docti, librum illum octavum qui citatur ab auctore Collationis, eũ ipſum eſſe lib. VIII. de officio proconſulis, ex quo lex illa IX. deſumpta eſt, quam ſub titulo ad legem Corneliam digeſſit Iuſtinianus. Quod non mihi ſit veriſimile, tametſi ſciam, mirifice à Iuſtiniano interpolata fuiſſe ſcripta Iuriſconſultorum veterum, quibus in ſua compilatione uſus

usus est. Sed magis tam verbis quam sententiis discrepant illi duo loci Ulpiani quam ut videri queant ex eodem libro excerpti. Ipsa collatio differentiam prodet, & confirmabit id quod dico. Cum igitur in duobus diversis locis eiusdem auctoris de eadem re tractantis, eadem prorsus lectio olim reperta sit, maximum inde argumentum duci potest, aut veram eam esse, aut vero proximam. Quid si *testimonia invicem dicenda* posuerit Ulpianus pro de compacto dicenda invicem, cum duo nimirum ita compacti sunt; ut alter pro altero cum usus venerit eoque opus habuerit, testimonium falsum dicere paratus sit? Nunc pro me falsum testimonium in hac causa perhibeto, ego vicissim cum res & usus postulabit pro te testimonium dicam. Hoc esset igitur quod dixerit Ulpianus, *testimoniave invicẽ dicenda*. Pro eo Marcianus scripserit ergo, *testimoniave falsa inspicienda*? Sed quid hoc est? Immo ille fortasse posuerit, *testimoniave falsa depeciscenda*. Quod Ulpianus interpretatus sit, *invicem dicenda*. Ipso Ulpiano interprete *depectus* is dicebatur qui turpiter pactus erat; ac tenebatur edicto de calumniatoribus, leg. III. π. II. D. eodem.

Hoc edicto tenetur etiam is qui depectus est. Depectus autem dicitur turpiter pactus. Hoc verbum etiam apud optimos auctores sæpe occurrit, *depecisci*, ut apud Terentium, *iam depecisci morte cupio.* Apud Ciceronem non raro sic ponitur. Apuleio de Apologia *depectores litium.* Non mira autem nec nova corruptela factum est ab imperitis *inspicienda* pro *depeciscenda.* Sic apud Apuleium in Apologia legunt omnes scripti codices: *Confiteor enim id quod mihi obiectum est, eum postquam uxorem duxerit, à conspecti fide descivisse.* Pro quo certum est legi debere, *à compecti fide descivisse.* Compectum idem quod compactum, συνδυασμός. Vnde *compactum facere* in Glossis, συνδυάζειν. Pacisci autem non tantum significat pactum facere ut aliquid accipiatur, sed etiam ut detur. Nam & qui dare promittit, paciscitur. Vt apud Virgilium, *mortemque volunt pro laude pacisci*, id est, mortem suam ex pacto dare vel mori, ut gloriam & laudem recipiant. Immo in dando & accipiendo pacta consistunt. Sic enim fiunt, ut aliud pro alio detur, ut qui paciscitur mortem pro laude. Ita ergo *depeciscitur* testimonium falsum qui pro alio dicere paciscitur, ut invicem ille pro se

se dicat. Inde apud Cæsarem aliquot locis *pacturas* & *pollicitationes* iunctas reperire est. Vt, *pacturis magnis pollicitationibusque aliquem ad se perducere.* Sic enim scribendum, pro quo hodie in Cæsaris commentariis scribitur, *Iacturis magnis pollicitationibusque.* Quod est ineptum scioli alicuius commentum, qui *pacturam* pro pactione latinũ esse non putavit. Sic autẽ *pactura* dicitur pro pactione vel pacto, ut *usura* apud Ciceronẽ pro usu, quæ etiã *usio* dicebatur, ut alibi notavimus. Alio loco apud Cæsarem idem mẽdum occurrit, sic corrigendum: *magnis pacturis sibi quisque eorum animos conciliabat.* Vulgo est *iacturis.* Item apud Hirtium de bello Alexandrino: *Nemo erat qui modo aliquam iacturam facere posset quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur.* Cæcus est aut imperitus qui nõ videt ibi legi debere, *nemo erat qui modo aliquam pacturam facere posset*, id est, *pactionem*. Quicunq; pacisci poterant, id est, pecuniam promittere & dare ad se redimendos, aut in reos referebantur, aut lite intentata ac die dicta curabatur ut vadimonio tenerentur, quo pecuniæ depectione se liberarent. Tot modis igitur hæc vox usurpata est, *pactum, pactio, pactura*, atque etiam *hic pactus.* Vt apud

Plautum in Cistellaria, Act. 1. Scen. 1.

Meretrices fuimus, illa te & ego banc mihi educavi
Ex pactibus conventis.

Pro quo alii legunt ex *partibus conventiciis*, alii ex *patribus*. Multi alia nugantur. *Pactus conventi* ibi sunt pacta conventa. Ea in nuptiis legitimis inter virum & uxorem ad conciliandas conditiones interveniebant. At meretrix quæ nuptias illas legitimas irridet, sui generis & sortis mulieres sua *pacta* etiam *conventa* habere dicit, haud minus quam matronas. Se quoque nubere viris, & quidem quotidie, ut statim subiicitur,

Hæc quidem ecastor cotidie viro nubit, nupsitque
Hodie.

Hinc πολύγαμοι vocantur in veteri Epigrammate, ubi dicitur Menander ἡδύνας σκηνὴν δράμασι πολυγάμων, sicut olim correximus. Pacta autem conventa meretricis sive *pactus conventos* ibi vocat Plautus mercedes quas pro concubitu depeciscuntur omnium virorum uxores. *Pactus* & *pactum*, ut *iussus* & *iussum*, & alia similia, δυσκλινεῖς. *Pacturam* dixit Cæsar ut usuram pro usu, & iunxit cum *pollicitationibus*, ut Cicero *pacta* & *promissa* iunctim posuit lib.

lib. III. De Officiis: *Pacta & promissa semper servanda sunt, quæ nec vi nec dolo malo, ut prætores edicere solent, facta sunt.* Sed ut redeamus ad lectionem Vlpiani, *testimonia invicem dicenda*, iam diximus, si non vera sit, vestigia præferre qua ad veram è proximo perveniatur. Cum nostra interpretatione ferri posset hæc vulgata scriptura, sed aliud vitium latere sub ea suspicor, quod à correctoribus imperitis videtur adfricatum, Iidem enim sunt qui & *coierit* tam apud Marcianum quam apud Vlpianũ illis locis reposuerunt pro antiquo & germano *curaverit*, quia minus id verbi conveniebat cum lectione quam excogitaverant. Quid enim esset, *inspicienda testimonia curare*, aut *testimonia invicem dicenda curare?* Ideo ergo mutarunt *curaverit* in *coierit*. Ego vero ex illo verbo *curaverit*, sicut à Marciano & Vlpiano scriptum fuisse certum est, plane auguror, in utroque lectionẽ quæ habetur vulgo, esse corruptam. Et apud Vlpianum quidem duarum tantum litterarum mutatione puto restituendum, *testimoniave falsa in necem dicenda dolo malo curaverit.* Hoc est, in fraudem & perniciem alicuius. Nihil frequentius in Iure hac loquutione. In ipso Marciano eadem lectio restituen-

da, ubi fœdius corrupta est. Cum enim idem omnino dicere voluerit quod Ulpianus, non aliis id verbis expressisse videtur. Sed quomodo fieri potuit *inspicienda* ex *in necem? dicenda?* Ut loquutio illa frequentissima occurrebat in scriptis Iurisconsultorum, singulis litteris aliquando videtur fuisse expressa, hoc modo, I. N. pro *in necem*. Hinc cum scriptum esset *I. N. dicenda*, nec scirent quid illa sibi vellent, correxerunt, *inspicienda*. Quomodocunque legatur, quamvis eam quam proposui verissimam præstem lectionem, illud ex verbis utriusque Iurisconsulti liquet, testationem diversam esse à testimonii genere utroq;, quod nempe dicitur à præsente, & quod per tabulas datur. Ἄγραφον & ἔγγραφον Græci dicunt. Nam Vlpianus in verbis Senatusconsulti, quod Licinio v. & Tauro Coss. factum est, pœnam legis Corneliæ testamentariæ inflictam illis dicit, *qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa dicenda aut consignanda dolo malo curaverint*. At Tribonianus verba illa *aut consignanda* detraxit. Haud scio quare. Ergo ex eo constat, testimonium tam quod dicitur quam quod consignatur à *testatione* differre. Atqui testimonium consignatum,

tum, μαρτυρία est in Iure Attico. *Testatio* igitur à μαρτυρία diversa. Sic duas habet diversas significationes *testationis* nomen. Nã pro testificatione accipitur, quæ μαρτυροποιία est Græcis, & pro ipsa μαρτυρία sive testimonio consignato, ut ex Quintiliano supra docuimus. Et hæc fortasse ratio est, cur Tribonianus, cum verba Vlpiani referret in compilationem Digestorum sub illo titulo, resecarit hoc, *aut consignanda*, quia putaret *testationem* eandem esse cum testimonio consignato. Nam certe & *testationes consignari* dicuntur, ut leg. IX. π. V. D. de pœnis: *Solet & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, neve libellos concipiant, neve testationes consignent.* Et certe consignari solebant testationes utriusque generis, hoc est, μαρτυροποιίας & μαρτυρίας. Nulla enim testatio non scripto comprehensa & testium signis non munita. Sed longe, ut dixi, distabant *testationes* quarum hoc loco Vlpianus & Martianus meminere ex S.C. verbis, quod pœnam legis Corneliæ irrogaverat iis qui eas falsas faciendas curassent, à testimoniis consignatis, quæ etiam *testationum* appellatione designabantur. Vtriusque *testationis* differentia manavit ex diversa etiam notione verbi *testari*. Nam & ponitur

nitur pro simpliciter testimonium dicere, quod Græcis μαρτυρεῖν dicitur. Qui testatur de eo quod viderit aut audiverit, testimonium super ea re reddit, sive sermone præsens, sive scripto absens. Hæc μαρτυρία est Græcis, illud μαρτύριον. *Testari* porro alia etiã significatione sumitur pro μαρτυροποιεῖν, & *testes facere*, vel vocare, ut cũ Latini dicunt *Deum testor*. Atticis μαρτύρεσθαι. Τὸν θεὸν μαρτύρομαι. Hesychius: μαρτύρομαι, ἐπιφωνοῦμαι. Tertio etiam sensu *testari* idem est quod testatione declarare; ac testibus vocatis significare. Sic ponitur in leg. xx. π. 1. D. de acquirenda vel omittẽda hæreditate. ***Et ideo solent testari liberi qui necessarii existunt, non animo hæredis se gerere quæ gerunt, sed aut pietatis aut custodiæ causa.*** Vbi testari est testato dicere, ac denuntiare, testibus nempe adhibitis. Ex verbo igitur testari quod triplicẽ habet significationem, τῷ μαρτυρεῖν & τῷ μαρτύρεσθαι, atq; ἐπιμαρτυρεῖν nomẽ etiam factum est *testatio* triplicis significationis, pro μαρτυρίᾳ & pro μαρτυροποιίᾳ sive testificatione, & διαμαρτυρίᾳ. Hac posteriore notione διαμαρτυρίαν Atticorũ exprimit, priore ut iam dictum est μαρτυρίαν. Nam μαρτυρία est unius hominis testimonium per tabulas dãtis, non διαμαρτυρία. Nam qui μαρ-

τυρίαν

τυρίαν scripto comprehensam dat, ipse μαρτυρεῖ, & personam testis sustinet. Qui διαμαρτυρίαν facit, vel διαμαρτυρεῖ, testē producit, pro se testimoniū dicturum, ac μαρτυροῦντας παρεμβάλλεται, non ipse dicit testimonium. Ita qui *testationē facit*, ut in hac lege habetur, non testimonium pro aliis dicit aut cōsignat, sed ipse pro se & in re sua, testibus adhibitis, id quod vult aut sua putat interesse, probat aut notificat, eorumque testimonia in tabulas refert, quæ *testationis* nomine vocabantur. Hoc *in testationem redigere* Iurisconsultus dixit leg. XXXIX. π. I, D. de legatis III. Quidam non habens liberos nec cognatos in discrimine vitę cōstitutus per infirmitatē, arcessitis amicis. Gaio Seio contubernali dixerat quod vellet ei relinquere prædia quæ nominasset. Gaius Seius ea dicta in testationē redegit, etiam ipso testatore vivēte & interrogato an ea dixisset, ac respōso eius tali, Μάλιστα. Vter hic testationem fecisse dicendus, testator ipse, an fideicommissarius? Sane testator convocatis amicis qui testes essent suæ ultimæ voluntatis, coram iis declaravit se Gaio Sero relinquere velle prædia quæ tum nominavit. Hæc testificatio est, sive sub testibus declaratio. At *testatio*, ut dixi, proprie non dicebatur,

nisi quæ scripto comprehensa esset. Hoc igitur fecit Gaius Seius, cum amicos testatoris qui dicta eius audierant testes ipse fecit, eorumque testimonia in testationem redegit, id est, curavit ut in tabulas referrentur, & ab iis signarentur, ut post mortem testatoris ex iis tabulis atque ex ea testatione agere posset contra hæredē, & fideicommissum sibi relictum petere. Aliud igitur est *testes facere*, aliud *testationem facere*. Μαρτύρεσθαι idem est quod μαρτυροποιεῖν, id est, *testes facere*. At testationem facere, est, id, quod ii qui testes facti erant, pro testimonio dixerant, in tabulas referre & consignare. Hoc est, *tabulas testationis facere*. Quod *testationē consignare* dicebatur, *testatione complecti*, ac *in testationem referre*. Non est enim *testatio* nisi conscripta tabulis, & obsignata. Cicero in Verrinis VII. *Ipse in tabellas refert, obsignat signis amicorū providens homo, ut contra hoc crimen, si quando opus esset, hac videlicet testificatione uteretur*. Amici illi testes facti fuerāt. Postquam eorum testimonia in tabellas relata fuerunt, & obsignata, *testatio* vel *testificatio* exinde facta est, ad necessitatem servata ac seposita, ut si quando opus fuisset ea uteretur qui fecerat. Proprie igitur *testes, facere* est quod Græcis μαρτύρεσθαι.

Teren-

Terentius in Adelphis Act. II. Scen. I.

Vbi me dixero dare tanti, testes facies illico
Vendidisse me.

Ita cum ille testator coram amicis dixisset se velle prædia quæ nominaverat relinquere Gaio Seio cõtubernali suo, illico amicos illos testes fecit Gaius, prædia illa sibi relicta esse, idque in testationem redegit, id est, testatione complexus est, ac testationem fecit, id est, tabulas testationis fecit ut Apuleio in Apologia, *tabulas nuptiales facere.* Testatio itaque non tantum ipse actus est testandi consignandique, sed ipsæ tabellæ quibus testatio consignata est. Plautus in Curculione Act. IV. Scen. IV.

MI. *Sed quid agit meum mercimonium apud te?* CAP. *nihil apud me quidem,*
Ne facias testes.

Qui faciebat testes, dicebat præsentibus, testes estote. *Amtestari* hoc dicebatur unica voce. Optimæ Glossæ: *Amtestor, μαρτύρομαι.* Id est, testem facio. Eiquem testem facerent, auriculam tangebant, dicendo, testis esto. Hoc erat *amstetari.* Quod verbi in optimis auctoribus vitio librariorum degeneravit in *attestari.* Sed & idem fere significat quod *amtestari.* Vnde apud Bedam de Ortho-

thographia, *Attestor aliquem ad testimonium vocas, qui sit dignitate vel auctoritate eminens.* Apud Acronem ad illa Horatii, *Licet amtestari?* Plus quam decies *attestari* legitur *pro amtestari. Renuntiantes litem attestatos habebant, quibus praesentibus conveniebant ita ut aurem illis tertia vellerent.* Amtestati, illi quos *attestatos* perperam vocant libri, erant qui testes fiebant, tacta auricula. Scribitur perperam in Etymologico magno, Λοβοὶ λέγονται, ἐπειδὰν μαρτυρόμενοί τινι λαμβανόμεθα αὐτῶν. Omnino legendum, μαρτυρόμενοι τινα, id est, cum testem aliquem facimus, aut amtestamur. Et male ex eo loco colligunt viri docti, *inter testandum aurem imam tangi solitam*, immo inter *amtestandum*, cum aliquis testis fieret. Notat Acro ibidem, *Solebant enim testium aures tenere, & ita dicere, memento quod in illa causa mihi testis eris.* In illa Satyra Horatii contra importunum qui ipsi est obviam factus, cum eo cuperet liberari, adversarius ei suus occurrit, qui magna exclamavit voce, Quo tu, turpissime; ac simul Horatio cũ eo ambulanti dixit, *licet amtestari?* id est, licetne mihi te testem facere? Annuit licere Horatius, opposita statim auricula quã ille sibi tangeret. Quo facto significavit se testẽ futurum.

futurum. Inde in ius raptus ille. & quæ sequuntur. Et recte Porphyrio interpretatur, adversarium molesti illius *Horatium consuluisse an permitteret se amtestari, iniecta manu tracturus eum ad prætorem.* Id est, an permitteret se testem fieri. Qui enim vadimonio non paruisset, si eum in via adversarius deprehendisset, iniecta manu in ius obtorto collo trahere illum poterat, si modo aliquem ex præsentibus quos casus obtulisset, testem prius fecisset auricula tacta. Quod erat *amtestari.* Lex duodecim tabularum id constituerat. Ea sic restituenda est, ex verbis quæ corrupte apud Porphyrionem eo loco leguntur: *Si in ius vocat, ni itur, amtestatus manum iniicito, aurem amtestati tagito.* Sed unde dictum *amtestari*, aut quid eo verbo proprie significatur? Nam viri docti dissentiunt. Quidam quippe volunt scribi debere *antestari* & idem esse quod *antetestari.* Quibus subscribere non possum. Non enim Latine diceretur *antestari* pro antetestari. Præterea in veteribus libris & apud auctorem optimum Glossarum scribitur *amtestari.* Alii, ea voce significari, *aliquem ex circumstantibus testem facere.* Quod mihi magis arridet quam illud prius, nec tamen verum est.

Amte-

Amtestari est in re præsenti, & in loco ubi res gesta est aut gerenda, testem facere, proximum nempe, vel primum qui adstat loco in quo id fit de quo testis capitur. Sic *amtermini*, qui terminos & fines accolebant. *Amsegetes*, quorum ager viam tangebat. *Amsanctæ* valles sanctæ, quæ in circuitu sunt & vicinæ. Ita ergo *amtestes*, qui proximi reperiebantur ei loco ubi res acta fuerat. Inde verbum *amtestari*. Quod recte Priscianus lib. VIII προσδιαμαρτυρεῖν interpretatur, id est, πρὸς αὐτῷ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τι πέπρακται. Sic enim apud eum scribi debet, nō προσδιαμαρτυρεῖν, quod pro *antetestari* viri docti accipiunt. Idem sermo notat *adtestari*, id est, ad ipsum locum testem facere aliquem in quo res geritur. Hoc verbum passivam & activam habebat significationem apud veteres, ut ibi notavit idem Priscianus. Ideo ex loco Livii, quem ibi citavit, id, ubi passive sumitur, προσδιαμαρμυτυρηθῆναι exposuit: *Impubes libripens esse non potest, neque amtestari*, id est, neque testis fieri. Apparet ex loco Horatii, non licuisse invitum ac nolentem amtestari, ideo petit ille veniam num patiatur se amtestari! *Licet amtestari?* Sed aliud suadere videtur lex duodecim tabularum, quæ etiam

invi-

invitos teſtes fieri poſſe indicat. *Ni teſtimonium fateatur, improbus inteſtabiliſque eſto.* Ita corrigunt viri eruditi. Item in alia: *Qui teſtimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.* Sed non hæc earũ legũ mens quam putarũt qui peſſime eas intellexerunt ex peſſima lectione. In ea priore ſancitur, ſi quis ſe ſiverit amteſtari, nec ad teſtimonium dicendum in iudicium vocatus veniat, improbum inteſtabilemque eſſe. Verba legis ita ſcribenda ex vetuſtiſſimis libris certiſſima coniectura. *Qui ſe am ſirit teſtarier, libripensve fieri, ni teſtimonium fari iatur, improbus inteſtabiliſque eſto.* Ita ſcriptum more illius ſeculi quo ſancitæ ſunt duodecim tabulæ. *Qui ſe am ſirit teſtarier*, pro, qui ſe ſiverit amteſtari. His enim tranſpoſitionibus gaudebant. Et notat Feſtus, in priſcis illis legibus fuiſſe, *tranſque dato*, pro, tradito. *Endoque plorato*, pro, implorato. Et in precibus antiquis, *Sub vos placo*, pro *vobis ſupplico*. Ita ergo ex veſtigiis veteris ſcripturæ hic legimus, *Qui ſe am ſirit teſtarier.* Ergo poterat quis non permittere ſe teſtem fieri vel amteſtari, ſed ſi ſemel ſiviſſet ſe amteſtari, non poterat teſtimonium defugere, & niſi veniret ad teſtimonium dicendum in iudicio

cum

cum citaretur ab eo à quo amteſtatus eſſet, improbus inteſtabiliſque erat. Amteſtatio ipſa non erat teſtimonii dictio, ſed qui amteſtabatur aliquem, eum ſibi teſtem deſtinabat & præparabat; tacta & vulſa auricula, quaſi admonens, teſtem eum ſibi eſſe futurum. Unde & apud Latinos *aurem vellere* pro admonere. Hinc vetus interpres Horatii hæc verba amteſtantis aliquem fuiſſe dicit, *memento quod tu in illa cauſa mihi teſtis eris*. Idemque ibi adnotat, prius dixiſſe ſolitum qui amteſtabatur ac teſtem faciebat, *licetne amteſtari?* niſi reſponderet ille qui teſtis deſtinabatur, *licet*, invitum non licebat teſtem facere. Si autem *licet* reſpondiſſet, ac ſe ſiviſſet amteſtari, non poterat poſtea teſtimonium defugere, niſi improbus inteſtabiliſque haberi vellet. Verba legis quibus hæc dicuntur, ſic habent in antiquiſſimo Agellii exemplari: *Ni teſtimonium fariatur, improbus inteſtabiliſque eſto*. Pro illo *fariatur* corrigi placuit Hotomanno, *fateatur*, Cuiacio, *ni teſtimonium feriatur*. Omnia inepta. Scriptum fuit ut poſuimus, *ni teſtimonium fari iatur*, id eſt, *ni teſtimonium eat dicere*. Ἀρχαϊκῶς *iatur* pro eat, ut alia lege, *ni itur*, pro, ni it. Sic apud Priſcianum lib. VIII. *Fitur* pro fit,

& *fieba-*

& fiebatur, pro fiebat. *Potestur* pro potest, & similia multa. *Testimonium fari*, est dicere. Nam in ipso amtestandi actu non dicebat testimonium is qui testis fiebat, sed testis destinabatur, testimonium paulo post in iudicio dicturus de eo quod actum esset. Qui non hoc faceret, postquam se testem fieri, sive *amtestari* passus esset, *testimonium defugere* dicebatur. Non enim testimonium defugit qui non vult testis fieri nec se sinit amtestari, sed qui postea testimonium in iudicio dicere recusat postquam se testem fieri permisit. Is improbus intestabilisque lege declaratur, & præterea ante eius ostium tertiis diebus poterat is cui testimonium defugerat, cum pipulo & convitio conqueri. De quo lex duodecim tabularum ita constituit, ut legenda eius verba sunt: *Cui testimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum ei vagulatum itor.* Hæc lex sequebatur continenter illam alteram hoc modo: *Qui se am sirit amtestari, libripensve fieri, ni testimonium fari iatur, improbus intestabilisque esto. Cui testimonium defugerit, is tertiis diebus ob portum ei vagulatum itor.* Testimonium igitur defugit, non is qui testẽ primo se fieri posse negat, aut ut lex loquitur, *amtestari*, sed il-

 le,

le, qui postquam se sivit amtestari, testimonium dicturus in iudicium se sistere non vult. Sic enim desertor est testimonii. Quod Græci λειπομαρτύριον vocabant. Ita *defugere auctoritatem* dicebatur, non is qui primo noluisset auctor fieri, sed qui auctor factus postea mutabat sententiam, & nolebat amplius auctor esse. Ut apud Terentium, *Iubeo, cogo atque impero. Nunquam defugiam auctoritatem.* Sic enim ibi legendū. Ut *amtestari* autem est προσδιαμαρτυρεῖν, ac testem facere, sic *contestari* συνδιαμαρτυρεῖν, cum duo vel plures alter contra alterum testes faciunt ac producunt. Inde *litis contestatio* appellata, quia ab utraque parte testes fiebant. Festus: *Contestari est, cum uterque reus dicit, testes estote. Contestari litem plures adversarii dicuntur, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet, testes estote.* Συμμαρτύρεσθαι, & διαμαρτύρεσθαι, optimæ Glossæ exponunt: *Contestatur*, συμμαρτύρεται ἐπιφθέγγεται, διαμαρτύρεται. Ex utroque composito verbo, *amtestari*, & *contestari*, perspicuum est, *testari* simplex usurpari etiam Latinis pro μαρτύρεσθαι, & *testes facere*. Unde & *testatio*, relatio in tabulas testimoniorum eorum hominum qui testes facti fue-

fuerunt, vel ipsæ etiam tabulæ. Duum generum fuere istiusmodi testationes, privatæ vel publicæ. Testatio privata illa fuit quæ testibus adhibitis fiebat, & in tabulas referebatur, privata tantum adnotatione, non auctore iudice, vel eius permissu. Mentio fit *privatæ testationis* leg. v. Cod. de probationibus: *Instrumenta domestica seu testatio privata, seu adnotatio, si non aliis adminiculis adiuventur, ad probationem fidei non sufficiant.* Quæ non erant privatæ, eæ conficiebantur & consignabantur à pragmaticis olim, postea à tabellionibus iussu iudicis, vel auctoritate. Ut in Apologia Apuleii: *tuo iussu, Maxime, testato descripsimus.* A pragmaticis, vel tabellionibus eas testationes confici solitas arguit lex IX. π. IV. & V. D. de pœnis. *Solet autẽ ita vel iuris studiosis interdici, vel Advocatis. Tabellionibus, vel pragmaticis, solet & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, vel libellos concipiant, vel testationes cõsignent.* Sic hæc legenda ac distinguenda, quæ in vulgato pessime corrupta sunt. Hęc tria ad tabelliones, vel pragmaticos, referenda sunt. Nam eorum fuit instrumẽta cõscribere, libellos cõcipere, & testationes consignare. Sed certa fides est, Tribonianum inseruisse illos tabelliones

verbis Iuriſconſulti veteris, cuius temporibus pragmatici munus habuerunt quod ætate Iuſtiniani hi qui *tabelliones* dicebantur. Sed & totã legẽ illã miſere cõtaminavit. Hoc etiã diſcrimen extitit inter *teſtes faciendos*, & *teſtationes faciendas*: quod teſtes fiebant ad rẽ præſentem, cũ iis diceretur, *teſtes eſtote*: teſtationes autẽ in futurũ conſignabantur, ut ſiquando opus eſſet eis uteretur in iudicio qui eas faciẽdas curaſſet, ſive ad defenſionẽ ſui, ſive ad accuſationem aliorum. Hinc illa Ciceronis, in Verrem, *Ac contra hoc crimen, ſi quando opus eſſet hic, teſtificatione uteretur.* Sic miles cui cuſtodia rei erat commiſſa, ſi is deceſſiſſet, teſtatione ſibi conſulere debebat, ut ſi negotium eo nomine quis faceſſeret probare poſſet, non ſua culpa id contigiſſe, leg. XIV. π. V. D. de cuſtodia reorum: *Ergo ſi caſu cuſtodia defuncta dicatur, teſtationibus id probandum eſt, & ſic venia dabitur.* Ita tutor qui pecunias pupillares ſub uſuris dare tenebatur, ſi idonea nomina nõ inveniret, ut extra culpam eſſet, ſi quando eo nomine arceſſeretur, teſtatione ſibi cavere debebat apud præſidem depoſita. Teſtibus nempe factis, non repertatũ fuiſſe idonea nomina quibus pecunias pupillares collocaret,

eorum-

eorumque testimoniis in tabulas relatis, ab ipsis testibus signatas, quæ *testatio* dicebatur. Paulus lib. III. Receptarum sententiarum Tit. XIV. *Tutor in usuras non convenitur, si pecuniam pupillarem non collocaverit quod idonea nomina non habebat quibus pecunia collocaretur; cuius rei testatio apud præside provinciæ deponēda est.* Sic enim ibi scribendum, non *contestatio*. Ad accusandum aliū *testatio* etiam præmittebatur, ad hoc facta & præparata, ut est in leg. XXI. D. de his qui notantur infamia. Lucius Titius iniuriam passus à Gaio Seio fuerat. Cum hoc fieret, testes fecit, & testationem consignavit de illa iniuria. Postea crimen iniuriarum intendit Gaio Seio, & recitavit in eam rem testationem apud præfectos prætorio. Fides non habita est ei testationi, & pronuntiatum à præfecto prætorio, nullam iniuriam Lucium Titium passum esse à Gaio Seio. Quæstio inde orta est, an testes quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio inter infames haberentur. Hæ testationes in futurum præparatæ probationis & instrumentorum instar habebant ad fidem suo tempore faciendam. Alię ad rē præsentē fieri solebant, quibus aliquid declarabatur, vel denuntiabatur

præſenti. Vt cum aliquis conveniebatur teſtato, ſive teſtatione facta, id eſt, coram teſtibus. Etiam cui optio legata eſt, ſi teſtatus ſit, vel teſtationem fecerit, ſe hoc velle, mutare poſtea voluntatem non poteſt, ut habetur in leg. xx. D. de optione legato. Alia exempla huiuſmodi teſtationum paſſim in Iure occurrunt. Vt leg. cxxii.D. de verborum obligationibus: *Qui Romæ pecuniam mutuam acceperat ſolvendam in longinqua provincia poſt menſes tres, poſt paucos dies Romæ teſtato creditoribus dixit, paratum ſe eſſe Romæ eam numerare*. Nam *teſtato dicere* creditoribus, idem eſt quod teſtatione creditores convenire, iiſque denuntiare quid ſit actum. Alio etiam ſenſu pro inſtrumentis contractus & pacti conventi ſolent uſurpari, ut *ſpandaliorum teſtationes*, quæ nuptiales ſunt tabulæ. Sic aſſignari etiam libertus poterat aut per epiſtolam aut per teſtationem, aut per chirographum, ut eſt in leg. vii. D. de aſſignandis libertis. Certe verbũ ipſum *teſtari* à quo nomẽ *teſtatio* deſcendit, tria, ut ante dixi, ſignificat apud Romanos in Iure. Aut enim eſt, pro teſte aliquid dicere, quod Græce dicitur μαρτυρεῖν: aut teſtes facere, quod Atticis μαρτύρεσθαι, &

μαρ-

μαρτυροποιεῖν vulgo : aut teſtato, ſive per teſtes aliquid probare, declarare ac denuntiare, quod Græcis eſt διαμαρτυρεῖν. In his autem teſtationibus faciendis aut teſtimoniis dicendis conſignandiſve teſtes aut caſu oblati in ipſa re ac loco fiebant, quos Græci ἀπὸ ταυτομάτε παρόντας appellabant, ut illi quos amteſtari licebat in via Iure Romano, aut inviti producebantur, & non niſi coacti, ut ii quibus lege teſtimonium denuntiabatur in publicis iudiciis Iure Romano , vel Attico, qui κατὰ πρόκλησιν teſtimonium dicebant , vel κλητδυθέντες. Sponte ſua ſe dabant, ut amici, qui rogabantur ad teſtimonium ferendum, aut qui id faciebant non inviti, cum res expeteret. Iure Attico qui volentes teſtimonium ferebant, id domi in tabulis conſcribere neceſſe habebant albatis, ne quicquam addere aut detrahere, vel immutare ex eo quod ſcriptum eſſet poſſent. Qui vero coacti teſtimonium perhibebant aut caſu oblati, ceratis tabulis id mandabant, ut ſi quid ex eo mutare additione vel detractione ipſis collibitum eſſet, liceret. Demoſthenes in ſecunda contra Stephanum, de falſo teſtimonio : Ἔτι τοίνυν ἐκ ἀπὸ γραμματείε γνοίη τις, ὅτι τὰ ψδύδη με-

μαρτύρηκε. λελευκωμένον τε γάρ ἐστι, καὶ οἴκοθεν κατεσκευασμένον. Ex tabellæ genere in quo testimonium scripserit, falsum eum dixisse argui ait, quia & domi concinnata fuerat ac dealbata. Λεύκωμα fuisse indicat, quod erat γραμματεῖον λελευκωμένον, non tabella *exasciata & expolita*, ut vertit vir eruditissimus. Ex eo arguit falsum eum testimonium scripsisse quod in tabella dealbata id conscripserat. Quo genere solo solebāt uti de rebus quas ipsi vidissent qui sponte super his testimonium perbibebant, ut statim addit, καὶ τοὺς μὲν τὰ πεπραγμένα μαρτυροῦντας προσήκει οἴκοθεν τὰς μαρτυρίας κατεσκευασμένας μαρτυρεῖν, τοὺς δὲ τὰς προκλήσεις μαρτυροῦντας, καὶ τοὺς ἀπὸ ταυτομάτου παρεστῶτας, καὶ ἐν μάλθη γεγραμμένους. τὴν μαρτυρίαν, ἵνα εἴ τι προσγράψαι ἢ ἀπαλεῖψαι βουληθῇ ῥᾴδιον ᾖ. Ita scribendum in verbis Demosthenis. Nam diversi sunt, οἱ τὰς προκλήσεις μαρτυροῦντες, quibus testimonium lege denuntiabatur, & οἱ ἀπὸ ταυτομάτου παρόντες, quos casus in re præsenti dabat. Ista duo genera testium in *maltha*, hoc est, in ceratis tabulis testimonium suum scribere debuerunt, ut detrahere, delere aut addere quæ vellent possent, cera omnis in scribendo muta-
tio-

tionis capace. Μάλθη est tabellę ceratę cera, ὁ ἐνὼν τῇ πινακίδι κηρὸς, inquit Pollux lib. x. cap. XIV. Qui & alio loco μάλθην exponit, ἡ καταλείπετο τὸ πινάκιον, ceram qua tabella erat inducta, & oblita. Voluntarii vero testes in λευκώματι id lege iubebantur scribere, & domo prolatas exhibere, ne quid mutare in iis possent. Non enim in dealbata tabula, sive λευκώματι, ut in palimpsesto, deleri aut reponi quod cuique liberet, licuit. Γραμματεῖον absolute hoc vocabatur in lege, quæ id sanciebat ut legitur apud eumdē Demosthenē: Οἱ δέ γε νόμοι οὐ ταῦτα λέγουσιν, ἀλλ' ἄν εἰδῆ τις, ἢ οἷς ἂν παραγένηται πεπραγμένοις, ταῦτα μαρτυρεῖν κελεύουσιν ἐν γραμματείῳ γεγραμμένα, ἵνα μήτ' ἀφελεῖν ἐξῇ μηδὲν, μήτε προσθεῖναι τοῖς γεγραμμένοις. Si in cerata tabella, ut infra dicit, deleri detrahi vel addi quodcūq; liberet licuit, oportet non ceratam fuisse tabellam in qua id fieri non poterat. Ergo illa dealbata fuerit, ut etiam paulo post vocavit. Et vereor etiam ne hic scribi debeat, ἐν γραμματείῳ λελευκωμένῳ, pro γεγραμμένα. Nam vox γραμματεῖον, tam de ceratis tabulis accipiebatur, quam de albatis. Vnde apud Aristophanem:

τὴν μάλθαν ἐκ τῶν γραμματείων ἐ-
ϑίων.

Videtur tamen aliis locis infra Demosthenes absolute γραμματεῖον posuisse de ea tabella quæ albata esset, ac ceratam vocare simpliciter μάλθην, ἢ ἐν μάλθῃ γεγραμμένους τὴν μαρτυρίαν. Pollux quoque lib. VIII. cap. V. inter instrumenta δικαστικὰ, recenset μάλθην, quam videtur pro tabella inducta maltha posuisse: πινάκιον πηλικὸν, μάλθη ἢ κατήλειπτο τὸ πινάκιον. Ut ad differentiam redeamus *testationum*, & *testimoniorum*, quorum mentio in leg. I. & IX. D. ad legem Corneliam de falsis, cum pœna legis Corneliæ puniatur qui falsas testationes faciendas curaverit, & falsa testimonia dicenda, præcipuum discrimen horum duorum constat in faciendo ac dicendo. Qui facit testationes, auctoritate testium qui in his signarunt causam suam defendit: qui vero testimonium dicit, pro teste id facit, & in alterius gratiam. Basilicorũ interpretes, *falsas testationes* in hac lege Græce reddiderunt ἐκμαρτυρίας πλαστὰ. Videndum an mentem legis recte perceperint, atque intellexerint quid essent hic *falsæ testationes*. Multo minus certe assequuti sunt quod sequitur, *testimonia-*

moniave inspicienda. Quod cum viderent quadrare non posse cum testimoniis, ut vulgo ea vox accipitur, eam pro testamentis sumpserunt. Et certum est, ita etiam aliquando accipi, ut iam notatum est à viris doctissimis. Sed hoc loco ea significatio non convenit. Huius autem legis verbis, non solum falsi testes puniuntur, id est, ii qui falsa dicunt testimonia, sed etiam qui falsis testimoniis aliquid probare nituntur. Tam falsis igitur testibus, quam qui eos producunt atque adhibent, pœna legis Corneliæ irrogabatur. Ergo nomine *testationũ*, non sola ἐκμαρτύρια falsa vindicātur, sed omnis omnino probatio, declaratio, conventio, denuntiatio, quæ per testes fit subornatos ac falsos. Et ἐκμαρτύριον ad falsas testationes videtur referendũ. Nam & sic accipitur apud Græcos, sive pro διαμαρτυρίῳ, ut in his verbis à Suida citatis: Οὐκ ὤκνησεν ἢ δευτέρῳ ἐκμαρτυρίῳ χρήσασθαι. Quod ipse interpretatur, διαμαρτυρίῳ. Nam hic ἐκμαρτύριον ac διαμαρτύριον testatio est vel obtestatio. Ergo illi interpretes Basilicorũ *testationes* in illa lege prima recte videntur accepisse, non recte autem testimonia pro testamentis. De testamentis enim

enim solis cavit illa lex Cornelia, ne quis testamentum falsum sciens, dolo malo scriberet, recitaret, subiiceret, aut verum supprimeret, amoveret, resignaret, deleret. Vnde & *testamentaria* appellata est. Sed hic testamenta non possunt accipi nisi de testimoniis, cum de testamento præcesserit utroque Vlpiani loco, tam apud auctorem collationis, quam leg. IX. Digestis eodem titulo. In collatione sic legitur: *Pæna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quam testamentum sciens signaverit signarive curaverit.* In Digestis lege dicta ita scriptum est: *Qui quid aliud quam in testamento sciens dolo malo falsum signaverit, signarive curaverit.* Neutrius scripturæ sensum assequor. Præcipue in illa lege IX. Nam qui sequuntur, & qui præcedunt paragraphi, nihil de testamentis habent. Ergo ineptum est, ut intelligamus illis verbis falsi causam ad alia quam ad testamenta porrigi, cum nihil de testamento præcedat. In verbis Vlpiani, sicut leguntur apud auctorẽ Collatiotionis, aliud est. Nã ibi scribit Iurisconsultus sub titulo legis Corneliæ testamentariæ: *Præterea factum esse Senatusconsultum, Statilio Tauro & Scribonio Libone Coss., quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quid quã testamentum*

mentum falſum ſciens ſignaverit ſignariue curaverit. Cum lex enim Cornelia teſtamentaria de falſis, de ſolo teſtamento falſo ſanxiſſet pœnā ei irrogans qui tale ſignaſſet aut ſignari curaſſet, Senatuſconſulto illo pœna legis Corneliæ etiā illis impoſita eſt, qui aliud quid quam teſtamentum falſum ſignaſſent aut ſignandū curaſſent. Quod ad quodlibet inſtrumentum falſum illo Senatuſconſulto porrigi placuit, ut etiam Paulus teſtatur lib. v. Tit. xxv. de lege Cornelia teſtamentaria: *Lege Cornelia Teſtamentaria tenetur, qui teſtamentum quodve aliud inſtrumentum falſum ſciens dolo malo ſcripſerit*, & cætera. At hæc ſententia, qui aliud quid in teſtamento falſum dolo malo ſciens ſignaverit, non convenit ſicut expreſſa eſt in lege IX, quomodo eam Tribonianus ſub illo titulo retulit. Et perſpicuum eſt miris modis verba Iuriſconſultorum, quos compilavit ab eo fuiſſe interpolata. Sequitur apud Vlpianum in Collatione, alio Senatuſconſulto, quod factum eſt Licinio quintū & Calpurmio Coſſ. pœnam quoque legis Corneliæ irrogatam fuiſſe, *ei qui falſas teſtationes faciendas, teſtamentave falſa in necem dicenda, conſignanda,* dolo malo curaſſet. Quo loco te-

testamenta nõ possunt intelligi de διαθήκαις, cum *testamenta dici* non dicantur, sed de testimoniis. Falsi ergo sunt interpretes Græci Basilicorum, qui in leg. IX. testimonia pro testamentis sumpserant, cum μαρτυρίαι sint. Quod autem testationes iidẽ ἐκμαρτύρια verterunt, an etiã errarunt? Ita sane si ἐκμαρτύρια ibi posuerunt pro testimoniis, cum significent testationes conscriptas. Malem tamen διαμαρτυρία reddidissent. Nam διαμαρτυρία, testatio est vel testificatio qua testibus adhibitis in iudicio pars altera probare intendit, causam non esse aut esse εἰσαγώγιμον. De quo videndus est Harpocration in hac dictione. Glossæ: διαμαρτυρία, *contestatio, testatio, testificatio.* Ergo *testationes*, Græce sunt διαμαρτυρίαι. Testimonia μαρτυρίαι. Ἐκμαρτυρία vero etiam Atticis idem significat quod absentium testimonia, & hoc nomine differt à μαρτυρίᾳ, quæ est præsentium testatio. Suidas: Ἐκμαρτυρία, διαφέρει τῆς μαρτυρίας, ὅτι ἡ μὲν τῶν παρόντων ἐστὶν, ἡ δὲ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Pollux paulo aliter hæc explicat ac distinguit. nam ἐκμαρτυρίαν esse dicit cũ quis de re nõ sibi visa sed ab eo qui viderit audita testatur. Μαρτυρίαν autem esse testimonium
sive

ſive teſtationẽ *de viſu*, ut vulgo loquuntur. Μαρτυρία ἐστὶν, inquit, καλεῖται ὅταν τις αὐτὸς ἰδὼν μαρτυρῇ, ἐκμαρτυρία δὲ ὅταν τις παρὰ τοῦ ἰδόντος ἀκούσῃ. Ammonius in libello de differenttis vocum, ex Dinarcho notat, ἐκμαρτυρίαν eſſe teſtimonium, quod ſcripto conſignatum eſt, & miſſum ab eo qui abeſt ab urbe, μαρτυρίαν vero eius qui in urbe moratur. Ἐκμαρτυρία, inquit, τῆς μαρτυρίας ἐν τίνι διαφέρει, δηλοῖ Δείναρχος ἐν τῷ κατὰ Κλεομέδοντος, λέγων, ἀναγνώσεται δὲ τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δὲ ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας. Recitabitis præſentium μαρτυρίας, abſentium ἐκμαρτυρίας. Quã notionẽ ἐκμαρτυρίας, ipſe confirmat Demoſthenes in ea contra Stephanum de falſo teſtimonio ſecunda. Ἀκοὴν δὲ, inquit, οὐκ ἐῶσιν οἱ νόμοι ζῶντος μαρτυρεῖν, ἀλλὰ τεθνεῶτος, τῶν δὲ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν τῷ γραμματείῳ. Ex auditu teſtimonium ferre de vivente leges non ſinunt, ſed tantum de mortuo. Illorum autem qui invalidi eſſent, & extra territorium Atticum degerent, ἐκμαρτυρίαν in tabella ſcriptam afferri debere. Ex quibus verbis conſtat, ἐκμαρτυρίαν non eſſe teminonium eius qui audiverit, ut Pollux tradidit. Et longe falſus eſt vir

vir eruditissimus, qui in commentario ad leges Atticas hanc legem ita retulit, & Latine convertit, *ἀκολὼ εἶναι μαρτυρεῖν τεθνεῶτος, ἐκμαρτυρίαν ἢ ὑπερορίε, καὶ ἀδυνάτε. De re à mortuo accepta, aut peregre gesta, cui interesse non potuerint, testimonium auriti, non oculati, danto, dicunto.* Quæ falsissima est Græcorum illorum interpretatio. Leges non sinebant de mortuo testimonium ferre ex auditione, sed de vivo tantum. Ἀκολὼ μαρτυρεῖν est quod Latini dicunt, ex auditione testimonium ferre. Lex ita sanxerat, *ἀκολὼ ἔσω μαρτυρεῖν τεθνεῶτος, ἐκμαρτυρίαν ὑπερορίε, καὶ ἀδυνάτε.* Non licebat ἐκμαρτυρίαν recitare absentis, id est, testimonium scriptum eius qui abesset proferre, nisi extra fines Atticos peregre abesset, aut si in urbe adesset, nisi morbo sontito in iudicio sisti prohiberetur. Hic est quem ἀδυνάτον vocat lex, id est, infirmum & invalidum. Isæus vocat ἀσθενῦντα, in ea de Pyrrhi hæreditate, περὶ ἢ τῶν ἀσθενύντων ἢ τῶν ἀποδημεῖν μελλόντων ὅταν τις ἐκμαρτυρίαν ποιῆται. Ergo μαρτυρία præsentium erat, τῶν παρόντων, ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων, sive abessent peregrinatione, sive morbo præpediti adesse in iudicio non possent. Si ἐκμαρτυρία ἀπόντων fuit,

fuit, etiam ἀπόντες intelligi debent ii qui præsentes in iudicio non adstant, sed qui peregre absunt, quos ἀποδημοῦντας Isæus appellat, lex ipsa ὑπερορίους. Cum μαρτυρία παρόντων esse dicitur, quo sensu eos παρόντας accipiemus? An de his qui in urbe erant, quibus opponebantur ὑπερόριοι? Hi sane sunt ἐπιδημοῦντες, quos opponi palam est τοῖς ἀποδημοῦσι. Et hoc ipsum est quod ex Dinarcho notavit Ammonius, ἀναγινώσκει ἢ τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δ' ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας. Sed hoc sensu ἐκμαρτυρίαι ægrotantium qui in urbe sunt non essent ἀπόντων, ac propterea dici potius deberent μαρτυρίαι, quam ἐκμαρτυρίαι. Nullum enim discrimen ponendum inter testimonium scriptum ægrotantis in urbe, & sani, cum æque uterque in urbe esset & à iudicio abesset. Harpocrationi ἡ μὲν μαρτυρία τῶν παρόντων ἐστὶ, καὶ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Si τοῦ ἀδυνάτου, invalidi, ἀσθενοῦντος, qui in urbe aderat, æque ἐκμαρτυρία dicta est atque ὑπερορίου, eius nempe qui extra fines Atticæ peregre aberat, illa differentia τῶν ἀπόντων καὶ παρόντων non referri debet ad præsentiam & absentiam ab urbe sed à iudicio. Qui non poterat sisti presens in iudicio cum μαρτυρία eius legebatur sive morbo adesse prohiberetur,

 sive

ſive peregrinatione extra fines eſſet, eius ἐκμαρτυρία dicebatur. Sin autem poſſet in iudicio præſens adeſſe cum teſtimonium eius è libello vel tabella recitaretur, μαρτυρίας nomine appellabatur, & ipſe præſens adeſſe debebat cum legeretur. Idque ex Demoſthenis variis locis colligitur, ut in oratione περὶ παραπρεσβείας. Λέγε δὴ τὴν μαρτυρίαν τὴν Ἀπολλοφάνους, εἶτα τὴν τῶν ἄλλων τῶν παρόντων. *Recita teſtimonium Apollophanis, deinde & aliorum qui præſentes ſunt in iudicio.* Ita enim prorſus intelligendum. Libellus quo teſtimonium ferebatur ita concipi ſolebat. Κηφισοφῶν Κεφαλῶνος Ἀφιδναῖος μαρτυρεῖ τόδε ἢ τόδε. Aliquando & in eodem libello duo aut plures teſtimonium ferebant. Στέφανος Μενεκλέους Ἀχαρνεὺς, Σκύθης Ἁρματέως Κυδαθηναιεὺς, μαρτυροῦσι παρεῖναι πρὸς τῷ διαιτητῇ Ἀχαρνεῖ, ὅτε προὐκαλεῖτο Φορμίων Ἀπολλόδωρον. Ita recitabatur iubente oratore libellus vel tabella teſtimonii. Teſtes qui eam ſcripſerant, ubi recitatum fuerat eorum teſtimonium, præſentes id viva etiam voce confirmabant, dicentes, Μαρτυροῦμεν. Atque id plane perſpicuum eſt ex oratione altera contra Stephanum de falſo teſtimonio: Λέγε τὴν μαρτυρίαν ἀπ' ἀρχῆς πάλιν. *Recita teſtimonium ab*

prin-

principio iterum. Testimonium deinde recitatur, Μαρτυροῦσι παρεῖναι τῷ διαιτητῇ Τισίᾳ. His verbis auditis, testes ipsi, qui eiusmodi testimonium scripserant, adclamarunt, Μαρτυροῦμεν, παρῆμεν γάρ. Post eam testium vocem, reliqua testimonii leguntur. Hoc igitur certum est, præsentes fuisse testes cum eorum μαρτυρία legeretur, ut confirmare possent, ita se testatos esse, & tale testimonium à se scriptum in tabella fuisse. Ideo recte Harpocration τῶν παρόντων μαρτυρίαν esse docuit, id est, in iudicio præsentium. Cum vero ἐκμαρτυρία absentium esset, id est, eorum qui præsentes esse in iudicio non poterant, vel quod abessent ab urbe, vel quod morbo sontico præpedirentur, cum eorũ ἐκμαρτυρία legebatur in iudicio, testes alii adesse debebãt qui confirmarent eorum hãc esse ἐκμαρτυρίαν quę legebatur. Quod ἐκμαρτυρίαν ποιεῖν dicebãt. Isæus in oratione de Pyrrhi hæreditate; Περὶ μὲν τῶν ἀσθενούντων ἢ τῶν ἀποδημεῖν μελλόντων, ὅταν τις ἐκμαρτυρίαν ποιῆται, τοὺς ἐπιεικέστατους τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς ἡμῖν γνωριμωτάτους, ἕκαστος ἡμῶν παρακαλεῖ μάλιστα, καὶ οὐδὲ μεθ' ἑνὸς οὐδὲ μετὰ δυοῖν, ἀλλ' ὡς ἂν μετὰ πλείστων δυνώμεθα τὰς ἐκμαρτυρίας ποιούμεθα, ἵνα τῷ τε ἐκμαρτυρήσαντι μὴ ἐξείη ὕστερον ἐξάρνῳ γενέσθαι τὴν μαρτυρίαν, ὑμεῖς τε πολλοῖς καὶ καλοῖς κά-

χαθεὶς ταῦτα μαρτυροῦσι πιστεύοιτο μᾶλλον. Ex his verbis apparet, non lecta fuisse nec recepta absentium, id est, eorum qui præsentes iudicio esse non possent, testimonia, nisi plures adessent testes idonei qui affirmarent hanc illius esse ἐκμαρτυρίαν quæ recitabatur cuius inscripta erat nomine. Ipse quidem absens cuius testimonium legebatur, ἐκμαρτυρεῖν dicebatur, ut eius testimonium ἐκμαρτυρία. Qui vero testes aderant ad eam confirmandam, ἐκμαρτυρίαν ποιεῖσθαι, id est, *testationem facere*, quia testato curabant legendam illam ἐκμαρτυρίαν. Si ille cuius esset ἐκμαρτυρία postea eam inficiaretur, testes qui adfuerant pro eo cùm recitaretur, falsi testimonii iudicio tenebantur si falsi argueretur ἐκμαρτυρία. Eadem igitur ratio fuit μαρτυρίας & ἐκμαρτυρίας. utraque enim simul conscribebatur in tabella, & in iudicio recitabatur. Sed μαρτυρία præsente ipso teste qui eam scripserat, ἐκμαρτυρία præsentibus amicis qui absentem ita ἐκμαρτυρεῖν ac testimonium ferre ipsi testificabantur. Demosthenes in altera contra Stephanum: τῶν δ᾽ ἀδυνάτων καὶ ὑπερορίων ἐκμαρτυρίαν γεγραμμένην ἐν τῷ γραμματείῳ, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐπισκήψεως τήν τε μαρτυρίαν καὶ ἐκμαρτυρίαν ἀγωνίζεσθαι ἅμα, ἵνα ἐὰν μὲν ἀναδέ-

χηται ὁ ἐκμαρτυρήσας ἐκεῖνος, ὑπόδικος ἢ τῶν ψευδομαρτυριῶν, ἐὰν δὲ μὴ ἀναδέχηται, οἱ ἐκμαρτυρήσαντες τὴν ἐκμαρτυρίαν. In his verbis Demoſthenes τοὺς ἐκμαρτυρήσαντας τὴν ἐκμαρτυρίαν appellat qui Iſæo ſunt οἱ τὴν ἐκμαρτυρίαν ποιούμενοι. Nam ſi is qui ἐκμαρτυρίαν abſens ſcripto dixerat, eam adprobaſſet poſtea, ac falſa deprehenderetur, ipſe falſi teſtimonii reus erat̃. Sin inſiciaretur, quod ἔξαρνος γενέσθαι dicit Iſæus, Demoſthenes vero, μὴ ἀναδέχεσθαι τὴν ἐκμαρτυρίαν, qui teſtato eam confirmarant in iudicio præſentes, ipſi falſi teſtimonii cauſam dicebant. Sequentis igitur ævi grammatici Græci non intellexerunt quod vetuſtiores explicarunt, τῶν ἀπόντων ἐκμαρτυρίαν eſſe, τῶν παρόντων vero μαρτυρίαν. Pollux, quod miror, ita interpretatus eſt, quaſi μαρτυρία diceretur teſtimonium eius qui rem̃ ipſe vidiſſet̃. Certe nemo μαρτυρίαν conſcribere & conſignare lege tenebatur niſi qui geſtis interfuiſſet, eaque oculis uſurpaſſet. Sic ergo accepit, τῶν παρόντων μαρτυρίαν dici de his qui præſentes fuiſſent dum res gereretur. Immo παρόντες accipi debent de his qui prçſentes erant cum teſtimonium eorum legeretur. Sed quod addit, ἐκμαρτυρίαν δὲ, ὅταν τις παρὰ τοῦ ἰδόντος ἀκοῦσαι λέγῃ, id falſiſſimum eſt. Ἀπόντων ἐκ-

μαρτυρίαν ita interpretatus eſt, quaſi teſtimonium eius eſſet qui aberat cum res ageretur, ſed ex præſentibus audiſſet. Ἐκμαρτυρία contra æque ab eo dari ſcripto ſolebat, qui rem ipſam vidiſſet eique dum ageretur interfuiſſet, ſed qui non poterat adeſſe præſens in iudicio ad teſtimonium quod per tabulas ſuper eo dabat, confirmandum & comprobandum. Ἀπόντων igitur ἐκμαρτυρία, eſt ὑπερορίων, ut lex ipſa loquebatur, ac τῶν ἀδυνάτων, extra fines Atticæ peregrinantium, & valitudine præpeditorum. Hoc uno excepto eadē ἐκμαρτυρία & μαρτυρία, ut ipſe teſtatur Demoſthenes, & oculati teſtis utraq; teſtimonium deſignat, non auriti, ut voluit vir erudititiſſimus. Ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίαν eſſe dixerat Dinarchus. Ergo ἐπιδημούντων μαρτυρίαν videri qui opponuntur τοῖς ἀποδήμοις, cenſuit Ammonius. Nā ita ſcripſerat Dinarthus, πολλὰ κἀγαθὰ ἄνδρες δικασταὶ γένοιτο ὑμῖν καὶ τῷ νομοθετήσαντι ἐξεῖναι τῶν ἀποδημούντων ἐκμαρτυρίας παρέχεσθαι. Si ex oppoſito ἐπιδημούντων fuere μαρτυρίαι, ſic intelligēdum eſt, eos qui in urbe aderant, quos vocabāt ἐπιδημοῦντας, etiā in iudicio ſiſti debuiſſe præſentes, ut ſuum teſtimonium è tabella recitandum viva voce confirmarēt. Niſi ita ſit, falſus eſt Ammonius. Ita autem legi

debent

debent verba Ammonii, ἐκμαρτυρία μαρτυρίας ἐν τινι διαφέρει, δηλοῖ Δείναρχος ἐν τῷ κατὰ Κλεομέδοντος, λέγων, ἀναγιγνώσκεσθαι τῶν μὲν ἐπιδημούντων τὰς μαρτυρίας, τῶν δ᾽ ἀποδημούντων τὰς ἐκμαρτυρίας. Ex his luce clarius liquet, quantum interſit inter μαρτυρίαν Atticorum & *teſtationem* Romanorum, quæ eadem eſſe voluit Advocatus Pariſienſis. Cum enim iure Attico plurimum differat ἐκμαρτυρία & μαρτυρία, *teſtatio* ſimilior deprehenditur τῇ ἐκμαρτυρίᾳ quam τῇ μαρτυρίᾳ. Teſtium quippe abſentium fuit *teſtatio*, & cum proferebatur in iudicio recitāda, nullus eorum qui eam ſignaverant teſtium aderat. Quod & in ἐκμαρτυρίᾳ locum habuit. Vt autem *teſtationem facere* dicebatur qui teſtimonia colligebat & ſcripto conſignabat, quibus in iudicio prolatis uteretur ad id probandum aut declarandum quod vellet, ita & ἐκμαρτυρίαν ποιεῖσθαι Attici dicebant illos qui proferebant in iudicio abſentium teſtimonia è tabella recitāda. Ea ratione motos Baſilicorū interpretes, utpote Græce doctos & in ſcriptis priſcorū oratorum verſatos, ſuſpicor *teſtationes falſas facere* reddidiſſe, ποιεῖν ἐκμαρτύρια πλαστά. Sane ἐκμαρτύριον eſt teſtimonium vel teſtatio abſentis. Nec alia teſtimonia vel teſtationes in foro Ro-

mano recitari solebant nisi absentium. Iure autem Attico *μαρτυρίαι* præsentibus ipsis qui eas scripserant, recitabantur. Nec mirum ideo, si plus firmamenti in istis testimoniis scriptis reposuerunt Attici quam in testibus ipsis qui *αὐτοπροσώπως* testimonium dicebant. Nam ipsi aderant testes cum legebantur ipsorum testimonia, & præsentes id comprobabant & confirmabant. Non tamen eadem omnino *ἐκμαρτυρία* & *testatio*. Nam *testatio* pluriũ fuit testium, *ἐκμαρτυρία* unius. *Testatio* Romanorum magis videtur quadrare cum *διαμαρτυρίᾳ* Græcorum. Is enim *διαμαρτυρεῖν* dicebatur & *διαμαρτυρίαν* facere, qui testes producebat, vel testimonia. At *ἐκμαρτυρία* producebatur in iudicio scriptum absentis testimonium. Adversus eos qui falsas testationes facerent, id est, qui falsos testes adhiberent, & falsis probationibus uterẽtur, *κακοτεχνιῶν δίκη* Iure Attico fuit instituta: adversus autẽ eos qui falsa testimonia dicerent, id est, adversus ipsos falsos testes, *ψευδομαρτυριῶν δίκη* intẽtabatur. Harpocratio, *Κακοτεχνιῶν, δίκης ὄνομα, ἣν οἱ ἑλόντες τινὰ ψευδομαρτυριῶν κατὰ τοῦ παρασχομένου αὐτοῦ ἐδίδοσαν*. Sic enim legẽdum supra docuimus, non ut vulgo legitur, *κακοτεχνιῶν*. Ubi Advocati imperitiam
casti-

castigamus iuris Attici, qui voluit, *stellionatus* crimē in Iure Romano idē esse quod κακοτεχνιῶν δίκην in Iure Attico, cum sola κακοτεχνιῶν δίκη apud Atticos fuerit, seu κακοτεχνίας, adversus eos qui falsas testationes fecissēt, & falsos produxissēt testes. Quod παρασχέσθαι ψευδεῖς μάρτυρας dixit Harpocration, ut ipse Demosthenes in ea cōtra Euergum & Mnesibulū de falso testimonio, ubi & fortasse legendū, ὑπόδικον ἔχει τῆς κακοτεχνίας, nō κακοτεχνιῶν. Quod & testatur Pollux lib. VIII. cap. VI. Λυσίας δὲ κακοτεχνίου δίκην φησὶν εἶναι. Ea dabatur, ut dixi, contra eos qui falsas testationes fecissent, non contra falsos testes, aut qui falsa testimonia dixissent vel consignassent. Proprium igitur nomen habuit hæc δίκη, & in causa tantum falsarum testationum locum habuit, cum *stellionatus* in omnibus criminibus locum habuerit, quibus lege nomen datum non esset. Quot modis autem falsæ testationes fierēt, Demosthenes explicavit eo loco quem citavimus, his verbis, εἴ τις μάρτυρας τὰ ψευδῆ μαρτυροῦντας παρασχόμενος, ἢ προσκλήσεις μὴ γενομένας, ἢ μαρτυρίας παρὰ τὸν νόμον μαρτυρηθείσας, ἐξηπάτησε τοὺς δικαστάς, μηδὲν αὐτῷ πλέον γένηται, ἀλλ' ὁ ἐπισκηψάμενος ταῖς μαρτυρίαις ὁ ἀδικηθείς, καὶ εἰσελθὼν εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐπιδείξας περὶ

τοῦ πράγματος τοὺς μάρτυρας τὰ ψευδῆ μεμαρτυρηκότας, παρ' ὅτου τούτων λάβῃ δίκην, καὶ τὸν προβαλλόμενον ὑπόδικον ἔχῃ τῶν κακοτεχνιῶν. Tria illa pertinebant ad falſas teſtationes quas qui faceret κακοτεχνιῶν δίκῃ obnoxius erat, εἴ τις μάρτυρας τοὺς τὰ ψευδῆ μαρτυροῦντας παρέχηται *Si quis teſtis pro teſtimonio falſum dicentes adbibuerit*, ἢ προσκλήσεις μὴ γενομένας, *aut denuntiationes non factas*, ἢ μαρτυρίας παρὰ τὸν νόμον μαρτυρηθείσας, *aut teſtimonia produxiſſet contra leges data*. Hæ falſæ teſtationes κακοτεχνίαι ſunt. Et κακοτεχνιῶν δίκην nihil prohibet legi apud Demoſthenem eo loco, cum plura falſarum teſtationum genera ibi enumeret. Cum vero quis ob unam harum quamlibet, dicam alicui ſcriberet, non ob omnes, libellum inſcribebat κακοτεχνίας, non κακοτεχνιῶν. Non igitur poſſunt nec debent illæ κακοτεχνίαι, quæ proprie de falſis teſtationibus apud Atticos uſurpatæ ſunt, ad varia genera criminum, quæ nomine *ſtellionatus* apud Romanos comprehendebantur, referri, ut cenſuit Advocatus. Pergamus, & cæteras ἀλογίας atque inſcitias in eadem lege prima explicanda ab eo commiſſas caſtigemus. *In ſequentibus*, inquit, *primo & ſecundo paragraphis eiuſdem legis valde hæſitatur, nec immerito. Nam*, ait Marcianus, π. 1, *ob inſtruen-*

struendam advocationē testimoniorū pecuniam acceperit, pactusve fuerit. Nō video causam, cur hic hæsitare debuerint interpretes. Nec quidquā in his verbis quod molestiā facessere cuiquam possit, invenio. Advocatus ad ea explicanda nihil pro sano dixit, nihil pro iurisperito. Ait, *fuisse scilicet veluti litis redemptores qui eam se instructuros pollicerentur advocatione & testibus, quod SC. Cotta & Messala Coss. facto coercebatur.* Primum falsum est hic de litium redemptoribus agi, sed de his tantum qui conducebant Advocatos, & testes pecunia redimebant. At redemptores hi dicebantur, qui eventum litium redimebant, ut in leg. VII. D. mandati, de procuratore qui eventum litium contra bonos mores maioris pecuniæ præmio redemerit. Advocatos similiter *redemptores litium* legimus leg. IX. D. de officio proconsulis; ubi admonetur proconsul non dissimulare si quos Advocatos *causarum cocionatores* vel *redemptores* deprehendat. Ex eventu litis certam sibi summam paciscebantur, dimidiam aut tertiam partem, aut quamcunque convenisset. Sed & falsum quod scribit hic Advocatus, redemptores litium cohercitos esse senatusconsulto

quod

quod factum est Cotta & Messala consulibus. Nuspiam id enim legitur aut extat. Meminit quidem Ulpianus apud auctorem Collationis, Titulo IX. de falso Testimonio, *Qui ob struendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit, aut aliquam dilationem interposuerit. Item si quis coierit ad occisionem innocentium, SC. quod Cotta & Messala Coss. factum est, coherceri.* Sed de redemptoribus litium nullum ibi verbum qui certam sibi quantitatem cavebant ex eventu litis. Aliud est autem litem redimere & futuri ex ejus exitu compendii partem pacisci, aliud pecuniam accipere ob struendam advocationem & testimonia. Quod Hermogenianus leg. XX. D. eodem, dixit, *litem instruere advocatione ac testibus.* Idem caput illius Senatusconsulti, quo coercebantur pœna legis Corneliæ qui pecuniam ob struendam advocationem, testimoniave, accepissent, ab Hermogeniano & Ulpiano respici & intelligi, palam est ex ipsius Hermogeniani verbis. *Falsi pœna,* inquit, *coercentur,* id est, legis Corneliæ pœna, *qui ad litem instruendā advocatione testibusve pecuniam acceperunt, obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt, ut aliquid tale fieret*
cura-

curaverunt. Ergo *instruere litem advocatione & testibus* idem est apud Hermogenianum quod apud Ulpianũ ex ipsius forte Senatusconsulti verbis dicitur, *Struere advocationem testimoniave.* Sic enim melius legi censeam in Collatione quã in Digestis, *ob instruendam advocationem testimoniave.* Instruitur lis advocatione & testibus, cum advocatio struitur ac testimonia. Sed ut apud Ulpianum id scriptum extat, maiorem habet ἔμφασιν doli mali & machinationis in struenda advocatione & testibus pecunia ad id accepta, quã quomodo apud Hermogenianũ legitur. Nem etiã sine dolo ac fraude lis *instrui* potest advocatione ac testibus. Vnde & *instrumenta* litis & causæ ea omnia dicuntur, quæ ad instruendam causam pertinent. Hinc *instrumenta* tam de personis quam de testimoniis accipiuntur leg. 1. D. de fide instrumentorum. Vbi *instrumentorum nomine* Iurisconsultus *accipienda ea esse* scribit, *quibus causa instrui potest, & ideo tam testimonia quam personæ instrumentorum loco habentur.* Advocati igitur inter causæ instrumenta, cum advocatione etiam lis instruatur. At in verbo *struendi* fraudis & doli ut plurimũ significatio est. Vnde leg. 111. ¶. 1. D. de minoribus, *sed totũ*

hoc

hoc structum ut maiore eo facto liberaretur. Id est, *calliditate adversarii actum*, ut paulo ante dixit. Credo, nec vana fide, interpolatam eam legem Hermogeniani à Triboniano, cum ipse scripsisset; *Falsi pœna coercentur & qui ad struendam advocationem, testesve, pecuniam acceperint.* Nam in lege Marciani reposuit *ob instruennem advocationem*, cum, apud auctorem Collationis recte legatur, *ob struendam advocationem testimoniave.* Struitur advocatio redemptis pretio advocatis ad innocentes oppugnandos, struuntur testimonia subornatis pecunia testibus. Sic *struere insidias, struere dolos,* Latini dicunt. Eleganter Apuleius in Apologia hãc advocationis & testimoniorum quæ pecunia redimũtur, concinnationẽ & machinationem his verbis expressit: *Hic est enim pueruli huius instigator, hic accusationis auctor, hic advocatorũ conductor, hic testiũ coemptor, hic totius calũniæ fornacula, hic Aemiliani huius fax & flagellũ.* At inepte hic Advocatus, instruere advocationem & testimonia esse dicit, *veluti ornare*, & *subornare. quæ sunt verba*, inquit, *petita è scenico choragio, è scenica paratura.* Vide hominis insulsi fatuitatem. *Instruere Advocationem* pecunia accepta idem est quod ornare; nempe ut ornamen-

namenta scenica histrionibus aptantur. ita etiam ornari advocatos intellexit illud Senatusconsultum quo pœna legis Corneliæ irrogata est iis qui advocationem instruerent, id est, ornarent, ut histriones in scena ornantur. Sed longe magis insulsus est & ridiculus, cum paulo post ait, verbum esse militare *instruere*, quod etiam huic argumento conveniat, *instructa veluti in aciem ad opprimendum aliquem magna testium & advocatorum istiusmodi manu*. Quid ergo? An, si aliquis unum tantum aut alterum Advocatum conduxisset, & unum aut alterum testem subornasset, pecunia ob id accepta, non teneretur legis Corneliæ pœna ex senatusconsulto, quod vetuit pecuniam accipi ad advocationem instruendam testimoniave, quia hi tantum legi obnoxii sunt qui magnam manum advocatorum & testium veluti in acie instruunt? Ego vero vel qui unum Advocatum sic daret, vel unum testē subornaret, teneri pœna legis Corneliæ censeo, & Advocatum cum sua instructione velut in acie testium advocatorūq; numerosæ manus, ut cohortium, ludibrium omnibus sanis debere iudico. Non minus ineptit vel etiam insanit, cum *Advocationem* in hac lege quæ struitur, com-

complecti vult tam *συνηγόρους* quam *παρα-κλήτους*. Voluit nos ſcire, ſibi non ignorari qui ſint Græce *παράκλητοι* & *συνήγοροι*. Cur *patronos* & *advocatos* non dixit? Sic enim Latini dixere. Totus erat fortaſſe cum hæc ſcriberet in meditatione ſui iuris Attici. Falſiſſimum porro eſt hoc loco, *Advocationis* nomine comprehendi tam advocatos quam patronos. Cum Senatuſconſultum illud factũ eſt, differentia non amplius erat, qualis olim fuit, inter advocatos & patronos. Præterea hic locum habere non poſſunt illi Advocati antiqui, quando ex amicorum tantum numero ſumi ſolebãt, qui aut pręſentiã ſuam commodarent, aut ius ſuggererent, ut notavit in divinationem Aſconius. Veriſimile certe non eſt, ut pecunia à quoquam acciperetur, aut pactiones fierent, aut ſocietates coirentur ad huiuſmodi ſtruendam advocationem, quam ſoli amici amico præbebant. De patronis igitur ſolis qui cauſas orarent hæc Senatuſcõſulta ſunt accipienda. Non aliter ſcilicet tunc Advocatorũ nomẽ ſumebatur. Sed & quãvis ſumi etiam tum ſic ſoleret, non tamen ea verba SC. ita accipi poſſent quibus ob advocationẽ ſtruendam pecunia accipi vetatur, aut pactio fieri, aut ſocietas

cietas

cietas iniri. Cum *advocatio*, inquam, nominatur, non de aliis advocatis intelligenda est; quã de his qui causas agerent. Vnde *advocationem postulare*, apud Senecam in apocolocynthosi. *Tandẽ procedit Petronius vetus convictor eius, & postulat advocationem.* Quæro ab Advocato an talis advocatio quæ postulabatur à prætore etiam *advocatos* ut olim accipiebantur, comprehenderit? Certe postulantibus prætor vel præses advocatos dabat, id est, patronos & causidicos, non autem eius generis advocatos qui præsentiam suam amico commodabant, vel ius suggerebant. Patronos, ut dixi, prætor tantum dabat; id est, συνηγόρους, non παρακλήτους. Inde iocus Ciceronis de Siculo quodam, cui cum prætor Scipio patronum ad causam agendam dedisset hospitem suum, hominem nobilẽ, sed admodum stultum, & huic rei ineptum, *Quæso*, inquit ille, *prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.* Amici aut advocabantur ab amico, ut præsentia sua causam adiuvarent, aut sponte se offerebant. Quod ut plurimũ solerent advocari, inde *advocati dicti*. Postea passim *advocati* appellati cœperunt, *omnes omnino qui agendis causis quoquo studio operabantur*;

bantur, ut ait Vlpianus leg. 1. π. x. D. de extraordinariis cognitionibus. Vbi idem Vlpianus non advocatorum numero eos esse subiicit, qui pro tractatu nō adfuturi causis aliquid acciperent. Ergo nec pragmatici nec antiqui advocati qui ius suggerebant, non etiam causas agebant, nomine advocatorum tunc donabantur. Agitur in ea lege de honorariis advocatorum, ubi dicitur de iis honorariis advocatorum ita versari iudicem debere, ut pro modo litis, proque advocati facundia, *& fori consuetudine & iudicii in quo erat acturus, æstimationem adhibeat*. Ex quibus perspicias non alios tunc cognitos & vocatos fuisse advocatos quam causarum actores. Quæ ibi dixit Iurisconsultus de honorario advocatorum, probat rescripto imperatoris sui, id est, Severi, in cuius rescripti verbis *patronus causæ* appellatur, quem Vlpianus *advocatum* dixit. Sic & leg. IX. D. de officio proconsulis, *advocati*, patroni causarum sunt, & quos ipse præses petentibus dabat in provincia, ut prætor Romæ, ut patet ex π. v. leg. eadem. Olim, sub libera nempe republica, *advocati* omnes appellati quicunque vel ad testationem faciendam ab ami-

amico advocabantur & in rem præsentem ideo deducebantur. Non solum Cicero, sed etiam Comici Latini horum advocatorum exempla præbent, quæ iam aliis notata sunt. Sub imperatoribus vero nulli tales *Advocati* noti fuere. Quum igitur legimus, *advocationem præbere*, *advocationem petere*, *postulare*, *advocationem suscipere*, *advocationem struere*, *Advocationem commodare*, apud auctores qui sub Cæsaribus vixere, nunquam aliter accipiendæ sunt quã pro advocatorum opera qui causis agendis operantur. Quod hic ve[illegible] legis Corneliæ pœna afficitur qui ob struendam advocationem pecuniam acceperit, non de ipsis videtur advocatis id intelligendum, sed de aliis qui ad struendam advocationem aut testimonia pecuniam acceperint & pacti fuerint, idque ad necem & perniciem innocentium. Videndum tamen an non de ipsis etiam advocatis id accipi possit, qui hic vetantur pecuniam accipere ob advocationem struendam, vel instruendam, ut & de testibus ipsis is qui pecuniam accipit, ad testimonia struenda; quod eodem Senatusconsulto vetabatur. Advocati ante litem susceptam, non poterant pecuniam

 pacisci,

pacisci, nec de honorarii sũma cavere, ut nec societatẽ in futurum emolumentũ litis coire. Alioquin id non poterant petere. Causa demum acta iudex ipse honorarium statuebat advocato, pro modo litis, pro advocati facundia, & pro fori consuetudine, & iudicii in quo erat acturus, ut scribitur leg. 1. π. 1x. D. de extraordinariis cognitionibus. Sequente paragrapho idem Vlpianus, videndum esse ait, si cui cautum sit honorarium, vel si quis de lite pactus est, an petere possit. Non posse vero petere ex rescripto imperatoris Antonini Caracallæ ostendit, in quo *litis causa pecuniam malo more promissam* dicit imperator, qui etiã meminit cautionis quę societatẽ emolumenti futuri suspensa lite pollicetur. Quidquid igitur mercedis aut honorarii pactus esset sibi dari litis causa ante causam actam advocatus id non poterat petere. Immo etiam talis pactio, vel societas, ob advocationem struendam inita, plectebatur legis Corneliæ pœna de falso S.C. quod Cotta & Messala Coss. factũ est. Postea videtur id abrogatum. Ideo Tribonianus, cum ea Iurisconsulti verba referret sub titulum Digestorum ad legẽ Corneliã de Falsis, totum illum locum inter-

terpolavit. Ita enim fuit olim ſcriptum in verbis Iuriſconſulti, vel Senatuſconſulti potius, ut ea retulit Vlpianus apud auctorem Collationis legum Moſaicarum: *Item qui ob ſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam acceperit pactuſve fuerit, ſocietatem coierit, aut aliquam dilationem interpoſuerit; item ſi quis coierit ad obligationem innocentium: S. C. quod Cotta & Meſſala Coſſ. factum eſt, coercetur*. Duo erant diverſa hæc capita illius S. C. unum quo legis Corneliæ pœna coercebantur omnino omnes qui ad ſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam accepiſſent, vel pacti eſſent, vel ſocietatem coiſſent; alterum quo eadem pœna conſtringebantur qui coiviſſent *ad obligationem innocentium*. Cum prius illud caput in deſuetudinẽ abiiſſet, quo etiam advocati comprehendebantur ob inſtruendam advocationem pecuniam accipientes & paciſcentes, Iuſtinianus ea duo capita in unũ coniungẽda curavit in verbis Marciani ſub illũ titulum referendis. Sic enim ea poſuit: *Item ob inſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam acceperit, pactuſve fuerit, ſocietatem coierit ad obligationem innocentium, coercetur Senatuſconſulto*. Aliter ea interpolavit in verbis

Hermogeniani leg. xx. eodem titulo, ut paulò post ostendam. Illo igitur Senatusconsulto coercebantur omnes, & in his forte etiã advocati qui ob advocationem struendam pecuniam acciperent, pactionem facerent, & societatem coirent. Hoc ultimo putet quis *redemptores litiũ* advocatos posse intelligi, quorum & meminit lex IX. D. de officio proconsulis, qua iniungitur proconsuli non *dissimulare si quos advocatos causarum cocionatores vel redemptores deprehenderit.* Sic enim ibi scribendum, non ut vulgo legitur, *causarum concinatores*. Causarum *cocionatores* dicuntur qui more *cocionatorum* & negotiatorum causas nundinantur, & καπηλεύειν. Hoc verbum multis auctorũ locis olim restituimus. *Cocionari* est καπηλεύειν, προξενητεύειν à cocionibus. Nõ tamẽ causarum cocionatores & redemptores, illi sunt, qui ob struendã advocationẽ pecuniam accipiebant, paciscebantur, aut societatem coibant; quos Senatusconsultum pœna legis Corneliæ coercebat. Si pro causa agendà pecuniam accepissent aut pacti essent, aut societatem coissent, id petere tantum quod ipsis promissum fuerat, vetabantur. Quod accepissent ultra licitam summam, repetebatur. Hono-

nora-

norarium ipsis causa acta à iudice taxabatur, aut etiam ipsi honorariam summam pacisci poterant post causam demũ actam, & dum licitam quantitatem non excederent. Licita quantitas centum aurei, ut est leg. 1. π. 1x. D. de cognitionibus extraordinariis. Verum de his nos alibi. Hæc igitur non cadunt in *advocatos* moris antiqui, sed in eos quos ea sæcula noverant, qui in causis tantum agendis operam ponebant. Ut dicam tamen quod sentio, de aliis omnino quam de advocatis hoc puto accipiendũ. Ipsi enim Advocati *advocationem præbere* dicuntur & *suscipere*, non struere. De aliis igitur hæc capienda qui struxerint advocationem & testimonia, subornatis nempe testibus & coëmptis, advocatisque conductis. Synopsis Basilicorum *struere advocationem* & *testimonia*, *συνθεῖναι συνηγορίαν*, & *μαρτύρια*, vertit, ut infra docemus, *id est*, *componere advocationem & testes*. Addit Advocatus, in foro Attico *παρακλήτους* dictos advocatos qui causas amicorum præsentia sua & interdum oratione adiuvabant. Ego istos *παρακλήτους* in foro Attico qui causas pro amicis orarent nullos unquam legi. Et mirũ est, in lexicographis antiquis At-

 tica-

ticarum dictonum horum παρακλήτων altum esse silentium. Dionysius Halicarnassævus in iudicio Appii contra Virginiã, παρακλήτων meminit, sed ita vocat illius temporis Latinos *advocatos*, nõ causarum patronos, οἱ τῶ τὰ δίκαια λεγόντων παράκλητοι. Hi ergo patronis causam orantibus assistebant, non ipsi agebant causam. Nec in foro Attico unquam id muneris habuerunt. Mentio eorum παρακλήτων extat apud Demosthenem in oratione περὶ παραπρεσβείας. qui pro deprecatoribus ibi poni videntur: αἱ γὰρ τῶν παρακλήτων αὗται δεήσεις, καὶ σπουδαὶ, τῶν ἰδίων πλεονεξιῶν ἕνεκα γίνονται. Ubi Ulpianus interpretatur, τοὺς ἐκ παρακλήσεως ἐλθόντας συνηγορῆσαι. Non dicit tamen Demosthenes, eos causam perorasse, quod fuit rhetorum proprium, sed δεήσεις tantum & σπουδὰς eorum vocat, *studia* ac *deprecationes*. Quod aliud est ab tractatu causarum. Qui hoc facerent, ῥήτορες proprie appellabantur, & συνήγοροι. Vnde & συνηγορικὸν merces rhetoris apud Aristophanem, in Vespis; quæ drachma erat. Ubi interpres, ἐλάμβανον γὰρ οἱ ῥήτορες δραχμὴν ὅτε συνηγόρουν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἢ ὑπὲρ ἄλλου τινός. Phrynichus, τοὺς ἀμφὶ τὰς δίκας ῥήτορας appellat, causarum patro-

patronos, tam in Attico quam in Romano foro. Παράκλητοι illi similiores advocatis prisci ævi, sed non ius suggerebant, nec causas orabant. Leges apud Atticos non sinebant quemquam causas orare, & in publico dicere, qui ingenuus non esset, & qui minor tricenario foret, & qui non à magistratu ac iudicibus ipsis ad hoc ordinatus esset ac designatus. Quod χειροτονεῖν dicebatur. Vt aliquis autem παράκλητος esset, vel advocatus, non omnia ista exigebantur. Pro amico quippe periclitanti in iudicio, licuit cuilibet prensare iudices, exorare, ambire, & deprecari, non vero συνηγόρου officio fungi. Longe est falsius quod subiicit Advocatus, eosdem illos advocatos, quandoque & testium officio functos, & eosdem pæne fuisse qui Græcis κλήτορες, quod alibi se ostensurum promittit. Nempe in commentariis Iuris Attici. Si nobis hoc potest ostendere, fatebor lubens, eum magnum virum esse, & æque doctum ut ipse de se opinatur. Amicorum suorum opera veteres utebantur, ut in iudicio sibi adessent, præsentiam suam cõmodaturi tantum, aut in re aliqua testes futuri ad testificationẽ super ea re faciendam, quos quia ad hoc advocabant, et-

iam *advocati* appallati. At κλήτορες, qui & κλητῆρες, nō vocati, nec advocati, sed vocatores potius. Sic enim dicti qui hoc munus publice habebāt, ut in ius vocarēt quibus dica scripta erat. Hi etiam pro testibus, quia hoc ipsum testabantur in ius à se vocatū esse τὸν δεῖνα, ne id inficiari posset. Harpocration: κλητῆρες, οἱ ἄνδρες δι᾽ ὧν εἰς τὰς δίκας προσκαλοῦνται οἱ διαδικαζόμενοί τισιν. ἔδει γὰρ παρεῖναί τινας ὥσπερ μάρτυρας τῆς προσκλήσεως. Inde & κλητῆρας Scholiastes vetus Aristophanis μάρτυρας interpretatur. Sed in hoc tantum actu testes fiebant, cum in ius aliquem vocarent. Ipse actor qui iniuriam ab abaliquo passus fuerat adversarium suum ad causam in iudicio dicendam vocabat, & habebat unum ex istis κλητῆρσι, qui pro teste esset cum id faceret. Aristophanes in Vespis:

Ὁ δ᾽ εἴ τις ἕτερος ὡς ἔοικεν ἔρχεται
Καλούμενός σε, τόν γέ τοι κλητῆρ᾽ ἔχει.

Tunc iste κλητὴρ dicebatur κλητεύειν τινὶ, hanc operam κλητῆρος sive testis ad vocandum in ius alicui præbere. Apud eundem: In eadem fabula:

--- Προσκαλοῦμαι σ᾽ ὅστις εἶ
Πρὸς τοὺς ἀγορανόμους βλάβης τῶν φορτίων,

Κλη-

Κλητῆρ' ἔχουσα Χαιρεφῶντα τουτονί.

Mulier quæ vænales panes circumferebat, à Philocleone pulsata fuerat, & panes eius in terram deiecti, quæ propterea κλητῆρα secum ducens ipsum in ius vocat ut accusaret βλάβης φορτίων. Paulo post, hic Χαιρεφῶν dicitur γυναικὶ κλητεύειν θαψίνῃ, id est, mulieri ex morbo expallidæ, operam κλητῆρος ac testis præbere. Interdum & ipsi per se hoc minus obibant, & tunc testes erant simul ac vocatores. Mulo aut asino sedentes id agebant. Vnde apud eum Aristophanem:

Ὥς ἐμοί γ' ἰνδάλλεται

Ὁμοιότατος κλητῆρος εἶναι πωλίῳ.

ὄνον vel ἡμίονον Scholiastes interpretatur, & κλητῆρας τοὺς καλοῦντας εἰς δικαστήριον πάντας. Σημαίνει δ' ἡ λέξις καὶ τὸ μάρτυρας. Tunc erant testes cum adiungebantur ipsi personæ cuius intelerat, quæ per se adversarium suũ in ius vocabat. Vbi vero ipsi hoc munere defungebantur, κλητῆρες proprie, id est, *vocatores* dicebãtur. Etiã per hos κλήτορας illi qui testimonium defugiebant, in ius vocari soliti, quos κλητεύεσθαι dicebantur, per κλητῆρας nempe vocati. Nam ipse κλητὴρ ἐκλήτευεν, qui vocabatur ἐκλητεύετο. Ex his liquido potest cognosci, an advocati Iuris veteris Romani iidem

iidem essent cum Atticis illis κλητῆρσι. Pergamus, dum tepescit mucro qua via fert & impetus, in hoc capitis campo stragem dare, & reliquas Advocati inscitias ineptiasque profligare. Quid sit *obligatio innocentium*, in eadem lege Marciani, *ad obligationem innocentium*, quærit Advocatus. In Collatione Mosaica haberi *occisionem* dicit, quod probare non quit. Mox Synopsin Basilicorum hæc ita Græce ait interpretari, ἢ κοινωνίαν ποιήσας ἐπὶ τῷ συνθεῖναι συνηγορίαν ἢ μαρτυρίαν κατὰ τῶν ἀνευθυνων. Ex quibus colligit, eos compilatores legisse, *obloquutionem*, non *obligationem*, ut *innocentiũ obloquutio*, esset συνηγορία ἢ μαρτυρία κατὰ τῶν ἀνευθύνων. Siquidquã à quoquã dictũ scriptumve inscite & inepte, hoc vero ab illo est. Vt *abloquutio* sit συνηγορία? Quis hoc unquã Latine doctus sibi persuaserit? *Obloqui* est responsare, obtrectare, ἀντιλαλεῖν, nõ vero συνηγορεῖν, quod contrariam habet significationẽ. Qui pro aliquo dicit, non contra dicit. At quid est obloqui, nisi proprie cõtra aliquẽ loqui? Nempe idem fere quod *obstrepere*. Iã vero qui contra aliquem testimonium perhibet, non obloquitur. At hæc duo simul coniungi vult advocatus, συνηγορίαν, & μαρτυρίαν, ut hæ duæ voces efficiant quod

in

in Latino putavit ſcriptum fuiſſe *obloquutionem*. Miror, non vidiſſe advocatum Baſilicorum interpretes verbis illis Græcis reddere voluiſſe quod in Marciano legitur: *Item ob inſtruendam advocationem teſtimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, ſocietatem coierit*. Nam *advocationem ſtruere ac teſtimonia*, plane eſt quod illi Græce dixerunt, *συνηγορίαν συνθεῖναι ἢ μαρτυρίαν*. An aliter Græce reddi poteſt *Advocatio*, quam nomine *συνηγορίας*? Dictionem autem *obligationem* non expreſſerunt Baſilicorum interpretes, quia fortaſſe neſcierunt quid proprie ſignificaret. Sed & dicendo *κατὰ τῶν ἀνευθύνων*, ſatis expreſſerunt ſententiam illius legis. Nam qui advocationem ſtruit, vel ſtruit, teſtimoniave ad *obligationem innocentium*, utrumque facit contra innocentes. Hoc ſolum igitur reddiderunt illi interpretes quod ad ſenſum faceret declarandum, non ipſam vocem *obligationem*, de verbo ad verbum reddiderunt. Et longe ſane illi melius mentem legis perceperunt, convertendo, *συνηγορίαν συνθεῖναι ἢ μαρτυρίαν*, quod in lege eſt *ſtruere advocationem teſtimoniave* quam Advocatus, qui *cohortes teſtium quaſi in acie inſtruere* interpretatus eſt. Quod nullam ab-

absurditatis ὑπερβολὴν reliquam facit. *Obligatio innocentium* quo sensu in illo Senatusconsulto diceretur, ne veteres quidem satus assequuti videntur. Auctor Mosaicæ Collationis id verbi mutavit in *occisionem*. Item si quis coierit *ad occasionem innocentium*. Non convenit hoc legi Corneliæ testamentariæ de falsis, sed potius legi Corneliæ de Sicariis ac Veneficis, quæ pœnam deportationis infligebat *ei qui hominem occidisset, eiusque rei causa nam tali fuisset*. In verbis Senatusconsuli *obligationem innocentium* scriptum fuisse, nihil est dubii. Sed & hoc ipsum nomen in verbis Hermogeniani subtracta voce *innocentium* in aliam significationem mutavit Tribonianus leg. xx. D. eodem. Sic enim ibi scribitur: *Falsi pœna coercentur, & qui ad litem instruendam advocatione, testibus, pecuniam acceperunt, obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt*. Iurare liquido possum, hæc ita interpolata à Triboniano fuisse, ac mutata, cum Hermogenianus scripsisset: *Falsi pœna coercentur, & qui ad litem instruendam advocatione, testibus, & ad obligationem innocentium pecuniā acceperunt, pactionē fecerunt, societatē inierunt.* Eamdem omnino rē ibi proposuit, & eadē Senatus-

con-

cōſulti verba retulit quæ à Marciano relata ſunt leg.1.D.eodē,& ab Vlpiano leg. IX.Itē tit.VIII.Moſaicę Collationis.Sed ex lege nona Vlpiani ea verba, *ad obligationem innocentium*, ſuſtuliſſe videtur Tribonianus. In leg. XX. Hermogeniani interpolavit, & mutavit,ſubtracta voce *innocentium*. Nam quid eſt *obligationem facere? Si obligationem, pactionem fecerunt.* Sane qui paciſcitur, etiam obligat ſibi eum cum quo pactionem facit. Nullum præterea de *obligatione* verbum in eo Senatuſconſulto, niſi quod etiam pœna legis Corneliæ de falſis coercentur qui ad *obligationem innocentium* coierint. Hoc ſeorſim conſtitutum fuit eo Senatus decreto, in quo etiam illud ſeparatim ſancitum eſt, ut eadem pœna legis Corneliæ irrogaretur ei qui ob ſtruendam advocationem teſtimoniave, pecuniam accepiſſet, pactionem feciſſet, & ſocietatem contraxiſſet. Quæ duo cum etiam diviſim, ut veriſimile eſt, poſita forent in verbis Marciano lege illa prima,Tribonianus in unum coniunxit manifeſto falſi crimine. Adeo ut pœnam legis Corneliæ incurrerit, dum titulum illum concinnat ex ſcriptis Iuriſconſultorum peſſimo facinore interpolatorum,

atque

atque ut barbarius rem ipsam eloquar, *falsificatorum.* Miseret me Advocati, qui putarit, *obloquutionis* vocem hic locum habere posse. Quid enim quæso te *obloquutio est innocentium?* *Obloqui* innocentibus nihil aliud est, quam interrumpere sermonem eorum. *Obloquutio,* sermonis interruptio, ut faciunt qui non expectant donec is quo cum verba commutant, absolverit quod dicere incœpit; sed mediis eius verbis sua interserunt. Hæc proprie est *obloquutio*, quam optimus auctor veterum Glossarum bene interpretatur ὁμιλίας ἐγκοπήν. Qui dicentem ergo interturbat, ei obloquitur. Quid erit igitur *obligatio innocentium?* Pronum est dicere quid sit, quandoquidem non licet huic voci falsi crimen intendere. Macer hoc tibi non carmine, dicet, sed leg. 11. D. de concussionibus; ubi eiusdem Senatusconsulti verba referens, quod citatur & ab Vlpiano, & Marciano, pro *obligationem innocentium,* ut fuisse probabile est in ipsis S.C. verbis *accusationem innocentium* ἐξηγητικῶς id dixit. Ita enim scribit: *Potest iudicium publicum esse ex Senatusconsultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur qui in accusationem innocentium coierint.* Ex quibus etiam

ver-

verbis constat, seorsim in Senatusconsulto pœnam legis Corneliæ ei inflictam qui ad *obligationem* sive accusationem innocentium coierit, & seiunctim eadem pœna teneri iussum qui ob struendam Advocationem testimoniave pecuniam accepisset, pactus esset, & societatem coisset. Miror &, virum re ac nomine magnum in Sparsione Florum ad Ius Iustinianeum, potuisse sententiæ Advocati subscribere, ut putarit Græcos legisse, *ad oblocutionem innocentium.* Quod ipse interpretatur, *ad infamandos innocentes.* Nusquam me legisse puto, *obloqui* idem esse quod infamare.

Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Sed vera est scriptura quæ vulgatur. Nec aliter Græci legerunt. *Obligatio* igitur *innocentium* idem est quod accusatio innocentium. Nam quid est *obligare*, nisi ἔνοχον ποιεῖν, reum facere aliquem, & accusare? Reus Græce ἔνοχος, id est, obligatus. Hinc *furti se obligare, alligare, adstringere*, qui semet ipsum furem confitetur. Optimæ Glossæ: ἔνοχος, *obnoxius, reus, obligatus.* Ἐνοχή, *obligatus, obl*[illegible]. Ἐνοχοποιόν, *obligatorium.* Glossæ Philoxeni: *Obligatio*, ἐνοχή, ὑποθήκη. *O*[illegible]

δεδεμένος, ἔνοχος, ὑπόχρεως. Vis adhue aliud ſpecimen peritiæ Advocati tam in iure Romano quam in humaniore litteratura, qui ſe felici mixtura utrumque iunxiſſe gloriatur? En cape ex eodem capite in eadem lege Marciani explicanda & corrigenda. Sequitur enim ex ſecundo eiuſdem legisparagrapho, cui ſuas ineſſe difficultates ait Advocatus: *Sed & ſi quis ad renuntiandum remittendumve teſtimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adſicitur.* Neſciri hic adfirmat, quid ſit *renutiare teſtimonium* aut *remittere*, & *denumtiandum* pæne omnes editiones habere, non *renuutiandum*, quæ eſt Pandectarum Florentinarum lectio, eaque, ut opinatur, veriſſima. Ego vero falſiſſimam eſſe aio. Aliud, inquit, eſt *renuntiare teſtimonium*, aliud *detuntiare*. Iudex proprie *denuntiabat* teſtimonium in publicis iudiciis ad inſtruendam cauſam accuſatoris, ſive accuſator denuntiabat teſtimonium auctoritate iudicis. Quam iudex ipſe quandoque denuntiare dicebatur. Hæc verba ſunt Advocati, qui dubitare videtur, utrum iudex denuntiaret teſtimonium in publicis iudiciis, an accuſator. Sed iudex, ut vult, quandoque *denuntiare* dicebatur.

Si

Si dicebatur denuntiare, ergo denuntiabat. Cur igitur nobis non explicavit distinctius quando iudex ipse testimonium denuntiaret, & quando accusator? Si quandoque tantum iudex lege testimonium denuntiabat ac denuntiare dicebatur, non semper id faciebat, sed aliquando, & accusator potestate denuntiandi à Iudice accepta, denuntiare ipse quoque censebatur. Sed & is quidem magis proprie denuntiabat quam iudex, cum à iudice denuntiandi potestatem peteret & acciperet. Accusator ergo est qui denuntiat testimonium, iudex qui denuntiandi potestatem dat. In lege Mamilia: *Is qui hac lege iudicium dederit testibus publice duntaxat in res singulas decem denuntiandi potestatem facito.* Apud Plinium Epist. v. lib. VI. *Addidit etiam, petendum à consulibus ut referrent, sub exemplo legis ambitus, de lege repetundarum, an placeret, in futurum ad eam legem adiici, ut sicut accusatoribus inquirendi, testibusque denuntiandi potestas ex ea lege esset, ita reis quoque fieret.* Ergo ut ex his verbis liquido perspicitur, accusatores proprie denuntiabant testibus, potestate à lege ad id accepta, aut à iudice. Lex dabat potestatem accusatori soli in publicis iudiciis denuntiandi testimonii, non item

reo. Hæc autem teſtimonii denuntiatio locũ tantum habuit in publicis iudiciis, non in privatis. Cicero lib. II. in Verrem: *Quibus ego teſtimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello, cupidiſſimi veniendi, maximis iniuriis affecti non venerunt.* Idem pro Roſcio Amerino: *Iſtius fide ac potius perfidia decepti, id quod ex ipſis cognoſcere poteritis, ſi accuſator voluerit teſtimonium eis denuntiare, pro re certa ſpem falſam domum retulerunt.* Teſtimonia huius rei multa poſſem proferre, quibus denuntiare accuſator teſtimonium dicitur, ſi hæc non ſufficere putarem. Sed & cum Advocatus fateatur, accuſatorẽ denuntiare teſtimonium auctoritate iudicis, cur in hac lege de accuſatore accipi non poſſit, nullus video. Nec enim neceſſe eſt de iudicibus accipere, ſiquidem hoc SC. nihil ad iudices pertinuit. Quid igitur opus, legere ut hic legi vult Advocatus, *Sed & ſi quis ad renuntiandum remittendumve teſtimonium pecuniam acceperit?* Renunciare, inquit, teſtimonium, eſt dicere; *remittere* contra, non dicere; quomodo explicat hæc ipſa lex. Quis unquam legit in ullo claſſico vel in Iuris aliquo auctore antiquo, *renuntiare teſtimonium* pro dicere? Nec Gloſſæ veteres, quæ *renuntiare* exponunt

nunt *ἀπαγγέλλειν* & *ἀποφαίνειν*, hāc expoſitionem adſtruunt, cum nec omnino Græce dicatur *ἀπαγγέλλειν μαρτύριον* vel *μαρτυρίαν*, nec *ἀποφαίνειν* pro teſtimonium dicere. Ita *renunciare*, inquit, accipitur leg. 1. in principio D. de ventre inſpiciendo. Atqui in illa lege *renuntiandi teſtimonii* nulla mentio. Quæſtio ibi eſt de uxore quæ divorterat, quam prægnantem maritus diceret cum ipſa ſe negaret, de qua conſulti Divi fratres reſcripſerunt, obſtetricibus probatæ fidei & artis tribus inſpiciendam debere tradi, quæ ſi omnes vel duæ *renuntiaverint*, prægnantē videri, mulieri dandam eſſe cuſtodiam. An *renuntiare*, quod in eo reſcripto habetur, poſitum eſt pro teſtimonium dicere? Eliguntur obſtetrices ut ventrem eius inſpiciant quæ ſe prægnantem non eſſe profitebatur. Non pro teſtibus illæ nominantur, nec ut teſtimonium dicant contra mulierem, ſed ut, ſi cōpererint eam videri prægnantē, id renuntient quod ex arte ſua verum eſſe deprehēderint. Ita mēſores ubi de agri modo litigatur, mitti ſolent auctoritate iudicis ad eius menſurā agendam ut quem illi modum repererint, *renuncient*. Hoc enim verbo utuntur in hac re Iuriſconſulti, ut & ipſi agrimenſores. Hyginus de limi-

tibus constituendis: *Longitudinem autem quoties egarant, renuntiabant*. Titulus est in Digestis, *si mensor falsum modum dixerit*. Quod idem est, ac si, *falsum modum renuntiaverit*, dixisset. Nam & pluribus locis in eodem titulo *renuntiandi* fit mentio, & *renuntiationis modi*. Ut leg. I. *Nam interest nostra, ne fallamur in modi renuntiatione*. Vide & ℞. ultimum eiusdem legis. Item leg. III. ℞. I. *Competit autem hac actio ei cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse*. Et leg. v. *Si mensor falsum modum non renunciaverit*. Passim illo titulo *modum renuntiare agri* legitur, pro eo quod in titulo est *modum dicere*. Non tamen *renuntiare* ibi sumitur pro *testimonium dicere*. Sed puto mentis suæ tunc non fuisse Advocatum cum scripsit, *testimonium renuntiare* idem esse quod dicere, & *remittere* contra non dicere, & eo modo explicare legem ipsam. Sequitur sane in ea lege, *dicendum vel non dicendum*. Sed an hæc verba posita sunt ad explicanda ea quæ præcedunt, *ad renuntiandum remittendumve testimonium*? An qui hæc notavit, Latine scit? Ut *remittere testimonium* sit idem quod non dicere? ubi hoc reperit? aut unde didicit? Immo *remittit testimonium* qui gra-

gratiam dicendi facit, qui non exigit testimonii dictionem cum ab invito eam posset extorquere. Ergo *renunciare* ibi *testimonium* contrarium esse debet τῷ *remittere*. Ergo falsa est ea scriptura Florentinorum Pandectarum, & legi omnino debet sicut in aliis codicibus habetur, *ad denuntiandum remittendumve testimonium*. Sic legitur apud Vlpiannm in Collatione Mosaica cum hunc ipsum locum tractaret: *Sed & si quis ob denuntiandum remittendumve testimonium pecuniam acceperit*. Nam *denudandum* ibi scriptum est pro *denunciandum*, vitio librarii, cum litteræ c & i coaluissent & iota protractius in longitudinem exiisset. Cum prius dixisset Advocatus, hæc verba *dicendum & non dicendum* ἐξηγητικὰ esse præcedentium, *denuntiandum & remittendumve*, mox capta versoria mutataque velificatione sub finem capitis pronunciat è glossemate esse, quo quis *renunciandum remittendumve* interpretatus erat. Ego nego quenquam tam imperitum potuisse reperiri vel inficetissimo Latinitatis sæculo qui *remittere testimonium* potuerit interpretari & accipere pro non dicere. Sic *remittere iusiurandum* esset non iurare. At quis nescit, *re-*

mittere iusiurandum dici de eo qui gratiam iurandi adversario facit, qui paratus erat iurare cum delatum ei esset iusiurandum. Nuntiationem novi operis etiam *remittit* qui in prohibitione ædificandi alicui facta per nuntiationem novi operis non perseverat, sed eius gratiam ei facit. Vnde Titulus in Pandectis *de Remissionibus.* Sic qui decretas sibi è publico impensas ad statuam ponendam vel monumentum ædificandum non recipit, eas *remittere* dicitur in Inscriptionibus, in quibus hæc sæpe occurrunt. *Honore usus, impensam remisit. Honore contentus, impensam remisit. Honore accepto, impendium remissum.* In his omnibus interpretaretur Advocatus, *impensam* vel *impendium remittere* idem esse quod non impendere, vel impensam non facere. *Remittit,* ô bone vir, testimonium, qui cum id posset denuntiare non denuntiat. Atque ita *pro remittere testimonium, non denuntiare* dicitur in lege VI. D. ad legem Iuliam repetundarum. Eadem lege tenetur qui *ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperit.* Sic etiam ponitur in leg. 31. D. de concussione, ubi Macer eiusdem senatusconsulti sententiam refert, quo pœna

legis

legis Corneliæ de falsis irrogata est ei qui ob testimonium denuntiandum remittendumve pecuniam acceperit, ut apud Martianum legitur, sed pro *remittendumve* Macer habet, *aut non denuntiandum*. Quod idem plane est. *Potest*, inquit, *publicum iudicium esse ex Senatusconsultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accusationem innocentium coierint, quive ob accusandum vel non accusandum, denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperint.* Sed Advocatus egregius & excellens criticus hoc etiam loco putat corrigi debere, *renuntiandum, vel non renuntiandum.* Quia, inquit, *aliud est denuntiare testimonium, aliud renuntiare vel dicere.* Ego vero, quid sit *denuntiare testimonium* scio, quid sit *renuntiare* nescio. Testimonium etiam fortasse dicebat consul pro suo successore qui eum populo renuntiabat. Cur non igitur eandem lectionem reponendam iudicat in leg. v. D. ad legem Iuliam repetundarum, ubi similiter scriptum est, *ea lege teneri qui ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperit?* An non & hic melius legeretur, *ad renuntiandum vel non renuntiandum testimonium?* Negat Advocatus, quia ad

iudices ipsos hoc pertineat non ad testes. *Si quidem*, inquit, *lex Iulia repetundarum ad eos pertinebat tantũ qui in magistratu, potestate, curatione, legatione vel quo alio officio, munere ministeriove fuissent, quæ omnia nihil ad testem.* Miram vide hominis imperitiam in ea professione ex qua sibi divitias congerit. Putatne quod in ea lege scriptum est de denuntiando aut non denuntiando testimonio pecuuia accepta ad ipsos iudices pertinere? Immo nec ad iudices, qui potestatem dant accusatori denuntiandi testibus, nec ad ipsos testes. Certe testes hac pœna teneri non possunt, cum eos potius respiciat qui testibus denuntiant, hoc est qui ad testimonium dicendum eos sibi exhiberi, aut in iudicio sisti postulant. Quod & *testimonium dinuntiare* dicebatur. Certe lex illa Iulia repetundarum, cum vetuit pecuniã accipi ob denuntiandũ vel non denuntiandũ testimonium, de accusatoribus ipsis intellexit, nõ de iudicibus. Ex ea lege, ut Plinius testatur Epist. v. ad Ursum lib. vi. accusatoribus potestas fuit inquirendi testibusque denuntiandi, non reis. Ergo caverat eadem lex, quæ accusatoribus potestatem dabat testimonii denuntiandi, ne ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acci-

acciperent. At ex lege Iulia ambitus non solum accusatoribus, sed etiam reis licuit testibus denuntiare. Ad cuius exemplum hoc tunc addi volebant quidã in senatu legi Iuliæ repetundarum, ut reis quoque potestas ex eadem fieret denuntiandi testibus, ut fiebat accusatoribus, & peti à consulibus ut de ea re referrent. Cum igitur in reliquis iudiciis publicis soli accusatores denuntiandi testimonii potestatem haberent, de iis semper accipiendum est, cum aliqua lex vetat pecuniam accipi ob testimonium *denuntiandum* vel *remittendum*, id est, non denuntiandum. Nam qui potest denuntiare testimonium, potest & non denuntiare, vel, quod idem est, *remittere*. Ut qui deferre potest iusiurandum, eiusdem est & remittere. Non igitur ad testes pertinet pœna legis Corneliç de Falsis, nec legis Iuliæ repetundarum, quibus tenebantur qui pecuniam accepissent ob testimoniũ denuntiandum vel non denuntiandum, sed ad accusatores, quibus potestas fiebat denuntiandi testimonii. Certum quidẽ est, etiã ipsos testes legis Corneliæ pœna teneri qui ob falsũ testimoniũ perhibendũ aut non perhibendũ pecuniã accepissent, ut Paulus tradit lib. v. sententiarum, sub titulo

titulo Ad legem Corneliam teſtamentariam, cuius etiam verba retulit auctor Moſaicæ Collationis ſub titulo VIII. de falſo teſtimonio: *Hi qui ob falſum teſtimonium pecuniam acceperint, dederint*. Et quæ ſequuntur. Ergo ad teſtes non pertinet quod dictum eſt in lege Marciani D. eodem, *Sed & ſi quis ob denuntiandum remittendumve teſtimonium pecuniam acceperit*, ſed ad accuſatores, qui teſtibus denuntiabant teſtimonium. Quod ſequitur vero, ad teſtes ſpectat, *dicendum vel non dicendum*. Lege Iulia repetundarum iam coercuerat accuſatores, ſed mitior eius pœna fuit quam legis Corneliæ de Falſis. Propterea SC. quod factum eſt duobus Geminis conſulibus, pœnas legis Corneliæ irrogata eſt eis qui ob denuntiandum remittendumve teſtimonium pecuniã accepiſſent. Pœna legis Corneliæ teſtamentariæ de Falſis tam in eos qui pecunia accepta teſtimonium falſum dixiſſent quam qui pecuniã accepiſſent ob denuntiandum vel non denuntiandum teſtimonium, capitalis fuit in humilioribus, in honeſtioribus deportatio, publicatis bonis. At Iulia lex repetundarum exilio ut plurium puniebat eos tantum. Poſt legem Corneliam latam,

tam, qua capite puniebantur aut deportatione qui falſum in teſtamentis feciſſent, varia diverſis temporibus Senatuſconſulta facta ſunt circa falſas teſtationes ac teſtimonia, de quibus nihil caverat lex Cornelia, quæ ſimilem pœnam irrogabant falſi fabricatoribus in teſtimoniis dicendis aut teſtibus producendis, teſtationibuſque faciendis falſis. Titulus Digeſtorum ad legem Corneliam de falſis, meminit SC. Liboniani; *De lege Cornelia, de Falſis, & de SC. Liboniano.* Senatuſconſultum illud Libonianum factum eſt ſecundo anno Tiberii, ab urbe vero condita DCCLXIX. C. Statilio Tauro & C. Scribonio Libone Coſſ. Ab iſto Libonianum appellatum, & de eo intellexit Ulpianus apud auctorem Moſaicæ collationis, in iſtis verbis, quæ & ſic legenda ſunt; *Præterea factum eſt Senatuſconſultum Statilio Tauro & Scribonio Libone Coſſ. quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quam teſtamentum falſum ſciens ſignaverit, ſignarive curaverit.* De quocunque inſtrumento falſo vel teſtimonio hoc SC. idem ſanxit, quod lex Cornelia teſtamentaria de teſtamentis conſtituerat. Ideo huius Senatuſconſulti cum lege Cornelia teſtamentaria facta

eſt

est nominatim mentio in illo Titulo Digestorum de Falsis. Qui quodcumque aliud quam testamentum falsum sciens signasset aut signari curasset, pœna legis Corneliæ eo Senatusconsulto teneri iubebatur. Postea undecim annis circiter aliud factú Senatusconsultum tredecimo Tiberii anno, Licinio Crasso v. & Calpurnio Pisone Coss. quo eadem inflicta pœna est ei qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa in necem dicenda aut consignanda dolo malo curavisset. Ita enim scribendum apud Vlpianum in Collatione Mosaica, *Licinio v. & Calpurnio Coss.* Hoc Senatusconsultum tam reos quam accusatores, & quodcumq; hominú genus qui falsas testationes faciendas aut falsa testimonia dicenda vel per tabulas danda: curavissent, comprehendebat. Postremo annis duobus post, Tiberii quintodecimo, Senatusconsultum C. Rubellio Gemino, & C. Furio Gemino Coss. factum est, quo eadem pœna legis Corneliæ testamentariæ imposita est ei qui ob denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam accepisset. Quod solos accusatores attinebat. Nam solis accusatoribus id concessum fuit, atque in publicis quidem

iudiciis

iudiciis, ut dictum est, denuntiandi testimonii à iudice potestatem accipere, quam & aliquando lex ipsa dabat, ut Iulia repetundarum. Eam tamen licentiam denuntiandi testimonii lex Iulia de ambitu etiam reis dederat. Et lege quidem repetundarum, qui subscriptionem huius criminis adversus aliquem edidisset, si pecuniam ob denuntiandum falsum testimonium vel remittendum accepisset, perinde tenebatur ac si lege Iulia repetundarum condemnatus esset. Omnibus vero accusatoribus quorumcunque criminum, qui ob denuntiandum testimonium pecuniam accepissent, pœna legis Corneliæ de falsis irrogata est per Senatusconsultum, quod Geminis duobus Coss. factum est. Sic enim loquitur Ulpianus, apud auctorem Mosaicæ collationis, qui, ut dixi, C. Rubellium Geminũ & C. Furium Geminum consules *Geminorum duorum* consulum nomine intellexit. His duobus Geminis Coss. Tertullianus Christum passum esse cum aliquot aliis veterum scripsit. Eo igitur Senatusconsulto omnes accusatores tenebantur, qui ob denuntiandum testimonium vel non denuntiandum pecuniam accepissent. Corrumpebat pecunia

cunia testem accusator, deinde petebat à iudice ut sibi denuntiandi ei testi potestatem daret. Si iudex & ipse corruptus, sciens corruptum esse testem, denuntiationem testimonii decrevisset, non dubium est quin & ipse teneretur. In hac lege Martiani de pœna iudicis nihil sancitur qui ab accusatore corruptus fuerit, sed de eius tantum qui corruperit: *Sed & si quis ob denuntiandum remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur, & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit.* Non tamẽ dubium, quin iudicẽ etiam ipsum, qui pecuniã accepisset ob denuntiationem testimonii decernendam, pari pœna idem Senatusconsultum obligaverit. Quod & clare indicat Paulus apud auctorem Mosaicæ collationis, & in lib. v. Sententiarum, sub titulo ad legem Corneliam testamentariam, nam inde auctor Collationis illius sumpsit: *Hi qui ob falsum testimonium perhibendum pecuniam acceperint, dederint, iudicemve ut sententiam ferat corruperint, corrumpendumve curaverint, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur.* Non ergo dubium est ex his verbis, quin iudex qui pecuniam acceperit ad denuntiatio-

tiationem falsi testimonii corrupto testi decernendã, eadẽ pœna teneatur cũ ipso teste cui denuntiatum sit testimoniũ, & cũ eo qui potestate à iudice accepta illud denunriaverit. Nam & iudex tum quoq; fert sententiã cum denuntiãdi testimonii dat potestatem. Sine dubio & iudicem corruptum simili pœna teneri dixerat in eadem lege Marcianus, ut & Paulus, sed à Triboniano id interpolatum liquet, in his verbis, quæ subiecit paragrapho supra citato: *Et qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit. Sed & si iudex constitutiones principum neglexerit, punitur.* Manifesto apparet, hæc verba à Triboniano inserta esse, *qui principum constitutiones neglexerit.* Nihil enim ad rem de qua eo titulo agitur pertinent, cum de corruptela tantũ iudicis agatur circa testes ac testium denuntiationẽ quam petebat accusator, & iudex decreto suo dabat. At ille iudex qui contra constitutiones principũ pronuntiabat lege Iulia Maiestatis puniebatur. Is enim principũ constitutiones negligebat. Circa autẽ testes tã iudex corrũpi poterat quã testis, & quã accusator. Iudex, si pecuniã acceperat ad denuntiationẽ decernendã, vel non dandã: accusator, si ad denuntiandũ vel remit-

tendum teſtimonium: teſtis ad dicendum vel non dicendum. Scripſerat ergo Marcianus in illa lege 1: *Sed & ſi quis ob renuntiandam remittendumve teſtimonium, diendum vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ adficitur, & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curaverit: Sed & ipſe iudex punitur.* Nempe ille iudex qui ſe corrumpi pecunia paſſus fuerit ad ſententiam ſuper falſis teſtimoniis ferendam, aut denuntiationem dandam, vel non dandam. Apuleius cum magię accuſaretur ab Aemyliano, hic eius accuſator teſtimonium Craſſi cuiuſdam tribus millibus nummum coëmerat, deinde petierat à iudice ut denuntiare illi teſti ſibi liceret. Corruptum illum teſtem ac redemptum ea ſumma trium milliũ, multis declamitat in apologia ſua Apuleius, dicitque, ſe potuiſſe impedire denuntiationem ſi voluiſſet. *Nam temulantum iſtud mendacium*, inquit, *tribus millibus nummum Aemyliano huic vendidit, idque Oeæ nemini ignoratur. Omnes hoc antequam fieret cognovimus, & potui denuntiationem impedire, niſi ſcirem mendacium tam ſtultum potius Aemyliano qui fruſtra redimebat, quam mihi qui merito contemnebam, obfuturum.* Ita enim in Apuleio ſcribendum, non ut vulgo editum

tum est, *denuntiatione impedire.* Nisi quis malit, *denuntiationi impedire.* Ita enim & hoc verbo cum dandi casu usi sunt. Perperam Gentilis, *impedire ne testimoniū diceret* interpretatur. Longe peius novitius notarum auctor, qui *denuntiationem* ibi accepit pro delatione & indicio criminis istius magistratui, ut dixerit Apuleius potuisse se impedire iniustam sui accusationem. Quæ nihili sunt. De testimonio unius testis in re capitali & iudicio publico ibi agitur, quod redemptum pecunia ab accusatore arguit. Et corruptum pecunia illum testem; cum multo ante rescisset, nec quisquam in urbe id ignoraret, potuisse se ait denuntianem impedire, id est, ne iudex denuntiandi ei testi potestatem accusatori suo daret, cum probavisset eum ab adversario suo nimirum esse corruptum. Proprie ergo accusator potestate à iudice accepta, denuntiabat testi ut præsto esset ad dicendum testimonium. Nam paulo post in eadem apologia ita scribitur de altero teste, cui Aemylianus & alii accusatores Apuleii testimonium denuntiaverant: *Occultum fuisse fabricatorem sigilli qui potest, cuius vos adeo artificem non ignorastis, ut ei, uti præsto essent, denuntiaveritis:*

Hinc liquet quo ſenſu ſuperiore pagina *denuntiationem* dixerit. Tribonianus etiam interpolavit in hoc verbo leg. IV. D. de teſtibus,in hunc modũ : ***Lege Iulia publicorum iudiciorũ cavetur ne invito denuntietur,ut teſtimonium litis dicat adverſus ſocerum, generum,vitricũ, privignum,*** & quæ ſequuntur. Scripſerat Paulus: ***Lege Iulia publicorum iudiciorum cavetur , ne invito denuntietur teſtimonium adverſus ſocerum , generum.*** Ergo tam invitis quam volentibus denuntiabatur teſtimonium, exceptis ſi qui teſtes expetebantur adverſus generum , ſocerum , & alias affinitatis perſonas quæ ibi recenſentur. In Iure Attico , ut hoc addam in gratiam Advocati, qui nihil crepat niſi commentarios Iuris Attici, πρόκλησις fere eadem eſt quæ in Iure Romano *denuntiatio* , cum de teſtibus ſermo eſt. Et προκαλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν, idem eſt quod *denuntiare teſtimonium*. Vt enim προκαλεῖσθαι εἰς μάχην eſt *denuntiare certamen* , ita προκαλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν , teſtimonium denuntiare eſt. Harpocration : πρόκλησις. εἰώθεσαν ὁπότε δικάζοιντό τινες ἐξαιτεῖν ἐνίοτε θεραπαίνας ἢ θεράποντας εἰς βάσανον, ἢ εἰς μαρτυρίαν τοῦ πράγματος, καὶ τοῦτο ἐκαλεῖτο προκαλεῖσθαι. Ubi πρόκλησις εἰς μαρτυρίαν denuntiatio

tiatio est testimonii, & προκαλεῖσθαι denuntiare. Hinc πρόκλησιν μαρτυρεῖν dicuntur apud Demosthenem qui ex denuntiatione testimonium dicunt, ut ἀκοὴν μαρτυρεῖν, qui ex auditione. Πρόκλησις ipse libellus dicebatur quo peti solebat in iudicio potestas denuntiandi testi, vel etiã quo servi & ancillæ ad quæstionem postulabantur. Προκαλεῖσθαι μάρτυρα, erat denuntiare testi, ut veniret in iudicium testimonium super ea re quam noverat dicturus. Etiam domino denuntiabatur per πρόκλησιν, ut servum vel ancillam daret in quæstionẽ ad veritatem criminis quod latebat eruendam. Et sic concipiebatur: Ἀπολλόδωρος προκαλεῖται Στέφανον παραδοῦναι τὸν παῖδα τὸν ἀκόλουθον εἰς βάσανον περὶ ὑφαιρέσεως τοῦ γραμματείου: *Apollodorus denuntiat Stephano, ut dedat ad quæstionem servum suum pedisequum de subtractione tabularum.* Unde apud Demosthenem in priore contra Stephanũ, λαβέ μοι ταύτην τὴν μαρτυρίαν, καὶ τὴν πρόκλησιν ἀναγίγνωσκε. Harpocration: τόδε γραμματεῖον τὸ περὶ τούτου γραφόμενον ὀνομάζετο πρόκλησις. Qui de testimonio denuntiando scribebatur, ita solebat concipi. Προκαλεῖται ὁ δεῖνα τὸν δεῖνα, περὶ μαρτυρίας τοῦδε ἢ τοῦδε πράγματος. Cum te-

ſtes ad teſtimonium dicendum in ius venire recuſabant, ac teſtimonium defugerent, ſolebant κλητεύεσθαι, & ἐκκλητεύεσθαι. Harpocration : λέγεται κλητεύεσθαι ἢ ἐκκλητεύεσθαι ἐπὶ μαρτύρων ὅταν μὴ ὑπακούωσιν πρὸς τὴν μαρτυρίαν ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Non explicat an idem ſit κλητεύεσθαι, & ἐκκλητεύεσθαι. Certe hæc verba Pollux ita diſtinguit, ut κλητεύεσθαι ſit vocari in ius ad teſtimonium dicendum, ἐκκλητεύεσθαι vero de eo dicatur qui cum recuſaſſet vocatus venire in iudicium ad teſtimonium ferendum, pœna teneretur trium millium drachmarũ perſolvendarum. Κλητεύεσθαι μὲν οὖν, inquit, ἐστὶ τὸ καλεῖσθαι εἰς μαρτυρίαν, ἐκκλητεύεσθαι δὲ τὸ δίκην ὀφείλειν ἐπὶ τῷ τὰς χιλίας καταβαλεῖν. Qui ἐκλητεύετο, id eſt, qui in ius vocabatur ad teſtimonium dicendum, neceſſitate conſtringebatur aut teſtimonii perhibendi aut eiurandi teſtimonii cum iuratus diceret ſe nec vidiſſe nec interfuiſſe rei cuius probatio requirebatur. Si nec veniſſet ad teſtimonium dicendum, nec eiuraſſet teſtimonium, quod ἐξομόσασθαι dicebatur, tum nihil reliqui erat quin pœnam lege inflictam ei qui defugerat teſtimonium, ſubiret, ac mille drachmas ſolveret. Tunc ἐκκλητεύεσθαι

θαι dicebatur. Nam κλητεύεται, qui in ius vocatur ad dicendum testimonium, ἐκκλητεύεται cui dica scribitur λιπομαρτυρίου, qui ad solvendam multam, quod defugerit testimonium, in ius vocatur. Idque etiam Aeschines ostendit in ea contra Timarchum, ἐὰν δὲ προαιρῆται ἐκκλητευθῆναι μᾶλλον ἢ τἀληθῆ μαρτυρεῖν, id est, *sin malit iudicium potius subire deserti testimonii quam vera pro testimonio dicere*. Hoc enim est ἐκκλητευθῆναι. Hoc interpretatur Suidas, τῶν ἐγκαταλιπόντων μαρτυρίαν ὀνόματα ἐν δικαστηρίῳ κηρύσσεσθαι. *Nomina eorum qui defugerant testimonium, in iudicio proclamabantur.* Atque hæc hactenus. Plura & meliora expectamus ab Advocato, si modo nobis dabit iampridem speratos Attici Iuris Commentarios. Quid tamen ex illis polliceri nobis debeamus, quæ iam docuimus in superioribus fidem faciunt. Ex uno porro capite disce omnia. Nam cætera similia sunt, ut in proclivi fuerat docere, si licuisset aut si libuisset. Vbique in his quæ sequuntur & quæ præcedunt, idem genius errores erroribus cumulantis, halucinationes halucinationibus, hariolationes hariolationibus. In tota quanta est libri mole, οὐδὲν ὑγιὲς, sed, ut ait ille, ἅπαν ῥύπος,

ἔργον ἐπ' ἔργῳ, ſicut δεῖγμα quod hic exhibuimus, fidẽ facere facile cuivis poteſt. Quare in poſterum ſi ſapiet, meliorum, præter ius ac fas reprehenſione abſtinebit, & malo cavebit.

FINIS.

B.

C.

Chi-

Con-

D.

Dio-

E.

Esca-

F.

Gens

H.

I.

K.

L.

M.

Male-

Mise-

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

Terram

V.

X.

Y.

Z.

FINIS.

ADDENDA.

PAG. 338. *post illa*, quamvis negat Advocatus, *adde*. Adeo autem verum est, προστίθεσθαι Græcis etiam pro semet addicere & dedere usurpari, ut nihil sit magis tritum apud optimos auctores Græcos. Dionysius Antiquitatum Romanarum lib. VIII: Ῥωμαῖοι ἤ τῶν τε κεκρατημένων πόλεων ἤδη τὸν ὄλεθρον ἀκούοντες, καὶ τῶν προστεθειμένων τῷ Μαρκίῳ τὴν ἀνάγκην. *Item earum quæ se Marcio dediderant, necessitatem*. Polyænus lib. VIII. de Cæsare: Πομπηΐου κηρύξαντος ἔχθραν καὶ τοῖς μηδετέρῳ προστιθεμένοις. *Cum Pompeius inimicitiam denuntiasset illis qui se neutri parti addixissent*. Alibi eodem sensu hoc verbum posuit.

Pag. 572. *Post illa verba*, domus egressio fuerat, *adde*. Apud optimos auctores etiam πεζογράφους, *limen* pro domo positum reperire est. Vnum è Livio exemplum dabo, lib. XXII. *Matronas publico arceant, continerique intra suum quamque limen cogant.* Quo loco si legeretur, *intra suum quamque limitem*, ineptum esset, ac minime Latinum. Aliud ergo *limes*, aliud *limen*. Plautus

Nnn in

in Milite Glorioso Act. III. Scen. I. *Cohibete intra limen etiam vos parumper, Pleusides.*

Pag. 855. *Post illa verba*, verum de his alibi, *adde.* Vereor enim ne illi *centum* aurei in ea lege à Triboniano vel Iustiniano sint, cum vetus Iurisconsultus scripsisset, *centum sestertios*, quod est unius aurei pretium. Cum enim *sestertia* & *sestertios* confunderet, quia illa ætate nulli amplius sestertii, & sestertia mille sestertiis nummum valerent, pro quibus unum aureum solidum ponere solet Iustinianus, pro centum sestertiis in illa Ulpiani lege centum aureos reposuit, qui de nummis sestertiis erant accipiendi, quibus centenis unus aureus æstimabatur ætate Iurisconsultorum. Nunquam sane tanta merces fuit advocatorum pro causa acta ut centum aureos acciperent. Immo licita huius honorarii summa unus aureus fuit, ut constat ex Iuvenali Sat. VIII. hoc versu:

> *Si quater egisti, si contigit aureus unus,*
> *Inde cadunt partes ex fœdere pragmaticorum.*

Si unam causam quater egerat advocatus,

tus, aureum unum accipiebat pro honorario, & inde etiam partem dare debebat pragmatico qui libellos formaverat, aut alia instrumenta litis confecerat. Unus aureus tunc centum sestertiis nummis valuit. Pro quibus centum sestertiis, centum aureos reposuit Iustinianus in ea lege.

FINIS.

